

**МІНІСТЕРСТВО АГРАРНОЇ
ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ**

**НАУКОВИЙ ВІСНИК
ЛЬВІВСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО
УНІВЕРСИТЕТУ ВЕТЕРИНАРНОЇ
МЕДИЦИНИ ТА БІОТЕХНОЛОГІЙ
імені С.З. ГЖИЦЬКОГО
заснований у 1998 році**

**Scientific Messenger
of Lviv National University
of Veterinary Medicine and Biotechnologies
named after S.Z. Gzhytskyj**

**Том 10, №1 (36)
Частина 1**

Львів - 2008

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ

Р.Й.КРАВЦІВ - головний редактор, ректор університету, академік УААН, академік АН ВШ України, д.б.н., професор, заслужений діяч науки і техніки України, дійсний член Нью-Йоркської академії наук, зав. каф. ветеринарно-санітарної і радіологічної експертизи, стандартизації та сертифікації ЛНУВМБТ;
Я.І.КИРИЛІВ - заст. головного редактора, д.с.-г.н., проф., академік АН ВШ України, член-кореспондент УААН, проректор з наукової роботи, зав. каф. технології виробництва продукції дрібного тваринництва ЛНУВМБТ;

Б.В.ГУТИЙ — відповідальний секретар, к.вет.н., асис, каф. фармакології та токсикології ЛНУВМБТ.

Члени редакційної колегії

Й.М.БЕРКО - д.б.н., проф., зав. каф. біології ЛНУВМБТ;
М.В.БРИК - д.е.н., проф., зав. каф. історії України та економічної теорії ЛНУВМБТ,
ВІБУЦЯК - д.с.-г.н., проф. каф. біохімії і біотехнології ЛНУВМБТ, проректор з науково-педагогічної роботи;
Ю.Ю.ВАРИВОДА - к.т.н., доцент, декан факультету харчових технологій ЛНУВМБТ;
В.Г.ГАЛАНЕЦЬ - д.е.н., проф. каф. менеджменту та інформатики ЛНУВМБТ;
М.В.ГЛАДІЙ - д.е.н., акад. УААН, депутат Верховної ради України;
В.М.ГУНЧАК - д.вет.н., проф. каф. фармакології та токсикології, перший проректор ЛНУВМБТ;
Д.Ф.ГУФРІЙ - д.вет.н., проф., зав. каф. фармакології та токсикології ЛНУВМБТ;
М.В.ДЕМЧУК - д.вет.н., проф. каф. пшенні тварин ЛНУВМБТ;
Г.В.ДРОНИК - д.б.н., проф., член-кор. УААН, зав. каф. молока і молочних продуктів ЛНУВМБТ;
А.О.ДРУЖИНІН - д.т.н., проф. каф. напівпровідникової електроніки НУ "Львівська політехніка"
В.І.ЗАВІРЮХА - д.вет.н., проф. каф. хірургії ЛНУВМБТ;
О.Я.ЗАХАРІВ - д.с.-г.н., проф., зав. каф. мікробіології і вірусології ЛНУВМБТ;
В.І.СЛЕЙКО - д.е.н., проф. каф. менеджменту та інформатики ЛНУВМБТ;
Г.І.КАЛАЧНЮК - д.б.н., проф., дійсний член Нью-Йоркської АН, директор Науково-дослідного інституту біотехнологічних основ підвищення продуктивності тварин ЛНУВМБТ;
О.І.КАНЮКА - д.вет.н., проф. каф. фармакології та токсикології ЛНУВМБТ;
М.В.КОЗАК - к.вет.н., проф., акад. УТА, декан факультету ветеринарної медицини ЛНУВМБТ;
О.В.КОЗЕНКО - д.с.-г.н., проф., зав. каф. гігієни тварин ЛНУВМБТ;
С.М.КОЛТУН - д.с.-г.н., проф., зав. каф. клінічної діагностики ЛНУВМБТ;
В.С.КОНОНЕНКО - д.мед.н., проф., зав. каф. анатомії сільськогосподарських тварин ЛНУВМБТ;
Р.Б.КУХАР - к.ф.-м.н., проф., зав. каф. інформаційних систем менеджменту ЛНУВМБТ;
Р.П. МАСЛЯНКО - д.б.н., проф., зав. каф. епізоотології ЛНУВМ та БТ;
Й.Л.МЕЛЬНИК - д.б.н., проф., акад. АН ВШ України, каф. внутрішніх хвороб тварин ЛНУВМБТ;
І.Р.МИХАСЮК - д.е.н., проф., зав. каф. економіки ЛНУ ім. І.Франка;
М.Ф.ПАДУРА - к.філол.н., проф., зав. каф. української та іноземних мов ЛНУВМБТ;
П.П. ПАРАНЯК - д.с.-г.н., проф., зав. каф. екології ЛНУВМБТ;
М.І.ПАШЕЧКО - д.т.н., проф. каф. фізики металів та матеріалознавства НУ "Львівська політехніка";
П.М.МУЗИКА - д.е.н., доц., зав. каф. економіки ЛНУВМБТ;
Я.І. ШВТОРАК - д.с.-г.н., проф. каф. годівлі с.-г. тварин, декан факультету заочної освіти ЛНУВМБТ;
П.З.СТОЛЯРЧУК - д.с.-г.н., проф., акад. АН ВШ України, зав. каф. годівлі с.-г. тварин ЛНУВМБТ;
В.Г. СТОЯНОВСЬКИЙ - д.вет.н., проф. академік УАН, зав. каф. патологічної фізіології ЛНУВМБТ;
П.П.УРБАНОВИЧ - д.вет.н., проф. каф. патанатомії і гістології ЛНУВМБТ;
Є.М.ФОРНАЛЬЧИК - д.т.н., проф. НУ "Львівська політехніка";
С.П.ХОМИН - д.вет.н., проф., зав. каф. акушерства ім. Г.В. Звервої ЛНУВМБТ;
Б.Р.ЦГЖ - д.т.н., проф., зав. каф. технології м'яса, м'ясних та олієжирових виробів ЛНУВМБТ;
М.Г.ШУЛЬСЬКИЙ - д.е.н., доц., зав. каф. менеджменту ЛНУВМБТ;
З.Є.ЩЕРБАТИЙ - д.с.-г.н., зав. кафедри генетики, проф., декан біолого-технологічного факультету ЛНУВМБТ.

Усі статті проходять обов'язкове рецензування членами редакційної колегії, докторами наук з відповідного профілю наук або провідними фахівцями (докторами наук) інших наукових і освітніх установ. Статті написані здобувачами, аспірантами і кандидатами наук обов'язково представляє доктор наук з відповідного профілю

Рекомендовано Вченою Радою ЛНУВМБТ імені С.З. Гжицького (протокол № 2 від 24.04.2008р).

Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової Інформації серія КВ № 3634 від 21.01.1999 року

“ОСНОВНІ НАПРЯМИ ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ ВИРОБНИЦТВА ТА ПЕРЕРОБКИ ПРОДУКЦІЇ АПК”

SCIENTIFIC PROVIDING OF INNOVATIVE DEVELOPMENT OF AGRICULTURAL MANUFACTURING AND AIC PRODUCTION PROCESSING

УДК 631.115.11:504.054

Александрова А.І., к.е.н., доцент ©

*Харківський національний аграрний університет ім. В.В.Докучаєва,
м. Харків, Україна*

ЕКОЛОГІЧНІ ПРОБЛЕМИ ФУНКЦІОНУВАННЯ ФЕРМЕРСЬКИХ ГОСПОДАРСТВ

Узагальнені гострі екологічні питання сільськогосподарських угідь в регіоні. Розглянуті заходи щодо підвищення екологічного використання сільськогосподарських угідь.

Ключові слова: фермер, екологія, екологічна катастрофа, сільськогосподарські угіддя, екологічний стан.

Постановка проблеми. З появою високо індустріального суспільства, небезпечно втручання людини в природу різко посилилось, зріс його обсяг втручання, воно стало різноманітніше і зараз погрожує стати глобальною небезпекою для всього людства. Відбувається масове забруднення атмосферного кисню (особливо хімічними і металургійними підприємствами), поверхневих і підземних вод (в результаті шкідливих стоків підприємств, в т.ч. і сільськогосподарських), а в результаті неправильної діяльності людини відбуваються ерозія ґрунту і зниження його родючості. Порушується екологічна рівновага основного національного багатства – землі [7].

Аналіз останніх досліджень. Питанням екологічного використання сільськогосподарських угідь останнім часом приділяється значна увага зарубіжних і вітчизняних вчених-аграрників.

Дослідженню фермерських господарств в різних аспектах та проблемам екологічної ефективності використання землі присвячені роботи відомих науковців, зокрема Д.С. Добряка, В.Я. Месель-Веселяка, П.М. Макаренко, П.Т. Саблука, М.М. Федорова та інших.

Мета дослідження полягає у виявленні сучасного стану екологічного використання земельних ресурсів фермерськими господарствами, обґрунтуванні напрямів підвищення екологічного землекористування в умовах трансформації форм власності на землю.

Викладення основного матеріалу. Через порушення основних принципів землекористування земельні ресурси України стали перед загрозою екологічної катастрофи, що має згубні наслідки для здоров'я людей і економіки держави. Якщо раніше степи складали приблизно одну третю всієї території області, то в даний момент всі вони розорані, що серйозно вплинуло на рослинний і тваринний світ, природний баланс порушено, посилилась ерозія ґрунту, забруднено, практично, всі водоймища [7].

Харківська область є однією з найбільших областей як по території, так і по кількості населення, і являється одним з найбільш розвинутих в Україні народногосподарських комплексів. Це обумовлює наявність низки екологічних проблем, які суттєво впливають на якість життя населення та умови господарювання.

За даними державної статистичної звітності, станом на 1 січня 2007 р. територія Харківської області складала 3141,8 тис.га, загальна площа сільськогосподарських угідь 2423,8 тис. га (77,1% від загальної площі земель), ріллі 1959,9 тис. га, багаторічних насаджень – 49,4 тис. га, сіножатей і пасовищ – 428,5 тис. га. На долю фермерських господарств припадає 5,4% орних земель [5].

Сучасний стан використання земельних ресурсів в Харківській області не відповідає вимогам раціонального природокористування. Порушено оптимальне екологічно-сбалансоване співвідношення площі ріллі, природних кормових угідь, лісових і водних ресурсів, що негативно впливає на стійкість природного агроландшафту [2].

Розглядаючи наявність фермерських господарств і розміри їх землекористування, слід сказати, що в цілому простежується тенденція укрупнення фермерських господарств і підвищення частки орних земель в угіддях – від 77,3% в 2000 р. до 92,2% у 2006 р. У Харківській області 1290 фермерських господарств мають в користуванні 216,9 тис. га сільськогосподарських угідь, із них 115,9 тис. га припадає на ріллю. У середньому на одне господарство припадає 168,1 га сільськогосподарських угідь і 155,2 га ріллі [5].

Порівняно з агро реформуваннями громадського сектору, фермери мають більшу частку ріллі у структурі земельних угідь. Зростання розораності фермерського землекористування характерне для всіх природноеконімічних зон, а дотримуються сівозмін лише великі господарства, що створені на базі реформованих сільськогосподарських підприємств. Якщо в майбутньому ця

тенденція буде зберігатися, то це може спричинити активізацію ерозійних процесів, які через направлений обробіток ґрунту завдають найбільшої шкоди [1, 3].

Відсутність нормативних сівозмін (трав, парів), надмірне захоплення посівами технічних культур теж негативно впливає на ґрунт. Великої шкоди завдає вітрова ерозія, а більшість ділянок фермерських господарств розташовані на відкритій площині і вся їх площа страждає від дії вітрів і сонця. Виходячи із цього фермер повинен піклуватися про свої землі, а значить планувати насадження лісополос, бо бажання фермерів отримати найбільший прибуток від землі не завдали екологічно виправдане. Впливає на розвиток ерозії ґрунту і надмірний випас худоби, яка до коренів знищує рослинний покрив.

Негативно діє на ґрунт ведення багатьма фермерами монокультури. Захопливий мріями і розраховуючи на вигоди експорту фермери стали віддавати перевагу вирощуванню технічних культур, особливо соняшнику, зовсім забувши про біологічну рівновагу [4, 6]. Для одержання високих врожаїв застосовують надмірно інтенсивні методи обробки ґрунту, які приводять до фізичного порушення його властивостей, вносять підвищену кількість мінеральних добрив і застосовують хімічні засоби захисту рослин. Все це спричиняє посилення ерозійних процесів, забруднення навколишнього середовища.

Проведені дослідження дали змогу виявити, що виробництво і застосування органічних добрив в Харківській області в 2006 р. становитиме 5,8 млн т, або 3,4 т/га ріллі, в 2008 р. відповідно 8,96 млн т, і 5,3 т/га і в 2010 р. – 13,4 млн т і 7,9 т/га. Як органічні добрива будуть також застосовуватися післяжнивні рештки польових культур, в основному солома озимої пшениці та жита, стебла кукурудзи і соняшнику. У 2006 році фермери лише восьми районів області удобрили площу органічними добривами – 26,6 т/га.

Важливим для ґрунту є підтримання високого ступеня гумусованості, що можливо лише при високій культурі землеробства. Розрахунки показують, що для забезпечення бездефіцитного балансу гумусу на 1 га орної землі в Харківській області треба вносити не менше 11-12 т/га органічних добрив, в 2006 році вносилося 28,6 т на 1 га органічних добрив [2].

Внесення в ґрунт мінеральних добрив в фермерських господарствах області планується в 2008 р. – до 127,1 і в 2010 р. – до 185 тис. т, що в перерахунку на діючу речовину становитиме на 1 га посівної площі відповідно по 70 і 110 кг. У звітному році кожне третє фермерське господарство вносило мінеральні добрива в середньому по 0,5 ц на 1 га. У структурі використання мінеральних добрив найбільшу питому вагу займають азотні добрив – 68,3%, а фосфатні та калійні відповідно лише 17,7% та 14,8%.

Велику роль при створенні сприятливого мікроклімату на сільськогосподарських угіддях, а також на продуктивних орних землях, лугах і пасовищах відіграють лісові насадження. Не випадково лісова меліорація, поряд з агротехнічними та іншими заходами є ефективним способом боротьби

за стійкі і високі врожаї. Вміст гумусу в ґрунті захищених ділянок практично не знижується, а на відкритих і мало захищених ділянках продовжує зменшуватися [6].

Проте екологічних проблем в фермерських господарствах на сьогоднішній день накопилось дуже багато і вони потребують якнайшвидшого вирішення.

У зв'язку з цим обласна, експертна рада українського товариства охорони природи в 2007 році провела сім екологічних експертиз проектів, що викликають підвищений інтерес громадськості та реалізація, яких може негативно вплинути на стан навколишнього природного середовища. Одночасно з цим розширюється природно-заповідний фонд області та вводяться нові екологічні об'єкти. Введення заказників та ботанічних садів потребує відповідних обсягів інвестицій на екологічне оздоровлення аграрної сфери економіки, яка на сьогоднішній день має потребу в істотному фінансуванні як внутрішньому так і зовнішньому. А фермери переважну частку загального обсягу інвестицій в основний капітал (99,1%) спрямовують на створення активної частини основних засобів і менше 0,5% на природоохоронні заходи.

Висновки. Екологічний стан в Харківській області дещо стабілізується, однак залишається напруженим, і рівень забруднення навколишнього природного середовища досить високий, також можна сказати, що в області прогресує деградація земель і створює загрозу продовольчій безпеці.

Першочерговими заходами по охороні земель 2006-2010 рр. передбачено консервацію еродованих земель на площі 56 тис. га, запровадження науково-обґрунтованих сівозмін з диференційованим підходом щодо використання ріллі.

Впровадження земле охоронних заходів дасть змогу зменшити темпи інтенсивного прояву водно-ерозійних процесів, підвищити родючість ґрунту, збільшити витрати фермерів на заходи щодо покращення земельного фонду. Це позитивно вплине і на розвиток фермерських господарств, які в першу чергу страждають через неякісні ґрунти.

Для ефективного використання земельних ресурсів необхідно досягти подолання екологічних протиріч в області землекористування при провідній ролі економіки та з пріоритетним визначенням екологічних аспектів.

Це сприятиме не лише оздоровленню навколишнього природного середовища, підвищенню ефективності використання земельних ресурсів, відтворенню родючості ґрунтів, а й сталому розвитку аграрного виробництва.

Література

1. Дорогунцов П.П. та ін. Удосконалення управління природокористуванням в АПК. – К.: Урожай, 1992.

2. Економічна доповідь “Довкілля України у 2006 році”
/http://www.uprstat.gov.ua-2007.
3. Саблук П.Т. Розвиток земельних відносин в Україні – К.: ННЦ ІАЕ, 2006. – 396 с.
4. Рогач С.М. До питання розвитку фермерських господарств України /Науковий вісник національного аграрного університету. - №43. – К., 2001.
5. Україна в 2006 році: Статистичний щорічник. – Київ, 2001.
6. Федоров М.М. Економічні проблеми земельних відносин. – Київ, 1998. – 263 с.
7. Эколого-экономические проблемы сельскохозяйственного производства /О.Ф.Балацкий, Л.Г.Мельник и др. – К.: Урожай, 1992. – 144 с.

Summary

It is Generalised sharp ecological questions of the use agricultural grounds in region. The Considered measures on increasing of the ecological use the agricultural grounds.

Стаття надійшла до редакції 14.04.2008

Балдінська Н.О.©, Балдінська О.Ю.

Полтавська державна аграрна академія, м.Полтава, Україна

ДОСЛІДЖЕННЯ ВПЛИВУ ЗАБЕЗПЕЧЕНОСТІ СПРАВНОЮ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОЮ ТЕХНІКОЮ НА РЕЗУЛЬТАТИВНІСТЬ ВИРОБНИЦТВА ПРОДУКЦІЇ РОСЛИННИЦТВА

У статті представлені результати досліджень взаємозв'язку ефективності технічного обслуговування та ремонту сільськогосподарської техніки та результативності виробництва продукції рослинництва з використанням виробничих функцій.

Ключові слова: сільськогосподарське виробництво, ремонтна база, сільськогосподарська техніка.

Постанова пролеми. Рослинницька галузь — це одна з основних сфер матеріального виробництва, головним засобом виробництва в якому є земля, а об'єктом, на який спрямована діяльність людини, є рослина.

Для галузі рослинництва в сільськогосподарському виробництві характерною особливістю є велика різноманітність матеріалів, з якими воно має справу, а саме: ґрунт і добрива, зерно і коренеплоди, овочі і фрукти тощо. Значна кількість продукції, яку виробляють у сільському господарстві, дуже ніжна, швидко псується і потребує особливої уваги під час роботи з нею.

Всі ці особливості істотно відрізняють сільськогосподарське виробництво від інших галузей народного господарства і зумовлюють певні вимоги до сільськогосподарської техніки, основними серед яких є такі:

- сільськогосподарські машини повинні відповідати агротехнічним вимогам, розробленим на основі найновіших досягнень агробіологічної науки і передового досвіду;
- сільськогосподарська техніка повинна забезпечувати комплексну механізацію вирощування і збирання сільськогосподарських культур, тобто таку механізацію, де всі операції (основні й допоміжні) виконують машини, а ручна праця повністю виключена або доведена до мінімуму;
- сільськогосподарські машини повинні бути високопродуктивні, надійні в роботі, зручні в обслуговуванні, максимально автоматизовані й електрифіковані, повинні мати невелику металомісткість, оптимальну універсальність і уніфікованість та забезпечувати нормальні умови праці під час їх використання;

- сільськогосподарська техніка повинна відповідати умовам екологічності та запобігати пошкодженню ґрунтів, повітря, підземних вод;
- сільськогосподарські машини не повинні травмувати й пошкоджувати матеріали, рослини або продукти, які вони обробляють або переробляють.

Сільське господарство України характеризується великими обсягами робіт, ефективно виконувати які в ринкових умовах можна тільки за умови високоефективного використання матеріально-технічної бази та як найширшого впровадження науково-технічного прогресу, основним елементом якого є підвищення ефективності використання машин.

Виробництво сільськогосподарської продукції поступово повинно переходити на індустріальну основу, якій передують ряд таких послідовних етапів, як механізація, комплексна механізація, часткова автоматизація і комплексна автоматизація.

Матеріальною основою комплексної механізації є система машин, що мають забезпечити виконання механізованих робіт у певні агротехнічні строки з мінімальними затратами праці і коштів. Систему опрацьовують з врахуванням зональних особливостей, агротехніки вирощування сільськогосподарських культур і спеціалізації господарства.

Основними засобами механізації у сільськогосподарському виробництві є машинно-тракторні агрегати. Вони являють поєднання робочих машин-знарядь з джерелом енергії (трактором, самохідним шасі тощо), призначене для виконання однієї або одночасно кількох механізованих робіт. Одним з показників використання техніки в сільськогосподарському виробництві є продуктивність агрегату. Висока продуктивність агрегатів при виконанні технологічних процесів сприяє підвищенню продуктивності праці, зниженню витрат на виробництво продукції.

Для ефективного використання сучасних енергонасичених тракторів, високопродуктивних комбайнів і сільськогосподарських машин необхідно також правильно визначити потреби в техніці та пропорційно комплектувати машинно-тракторний парк господарства.

Правильно скомплектувати машинно-тракторний парк підприємства означає визначити набір енергетичних і транспортних засобів та сільськогосподарських машин як у структурному (за призначенням), так і в кількісному відношенні, а також обґрунтовано розподілити техніку між виробничими підрозділами.

Проблема комплектування машинно-тракторного парку дуже складна. Її слід розв'язувати із застосуванням сучасних економіко-математичних методів з використанням електронних обчислювальних машин. На основі лінійного програмування для господарства можна визначити оптимальний склад машинно-тракторного парку та обґрунтувати нормативи потреби в техніці.

В ході експлуатації машина зазнає впливу різноманітних процесів, що її ушкоджують: фізичних, хімічних, біологічних і обумовлених роботою людини.

З метою зменшення впливу таких процесів або навіть повного їх усунення слід проводити контроль технічного стану машини, тобто технічну діагностику. Далі необхідне технічне обслуговування машин, що є необхідними для збереження на заданому рівні показників стану машини. [2]

В ситуаціях, коли фактичні значення різних показників технічного стану падають нижче допустимого рівня, тобто машина відмовляє, стає необхідним відновлення показників технічного стану до номінального значення або іншого допустимого значення, що покладається на ремонт машин.

Мета статті. Метою статті є математичний опис залежності між результативністю виробництва сільськогосподарської продукції та забезпеченістю виробництва технічно справною технікою. Об'єктом дослідження є система технічного обслуговування та ремонту сільськогосподарської техніки, що використовується для вирощування продукції рослинництва, а предметом – сукупність економічних та технічних показників ефективності технічного обслуговування сільськогосподарської техніки.

В процесі дослідження використані методи економіко-статистичного регресійного аналізу [1,3].

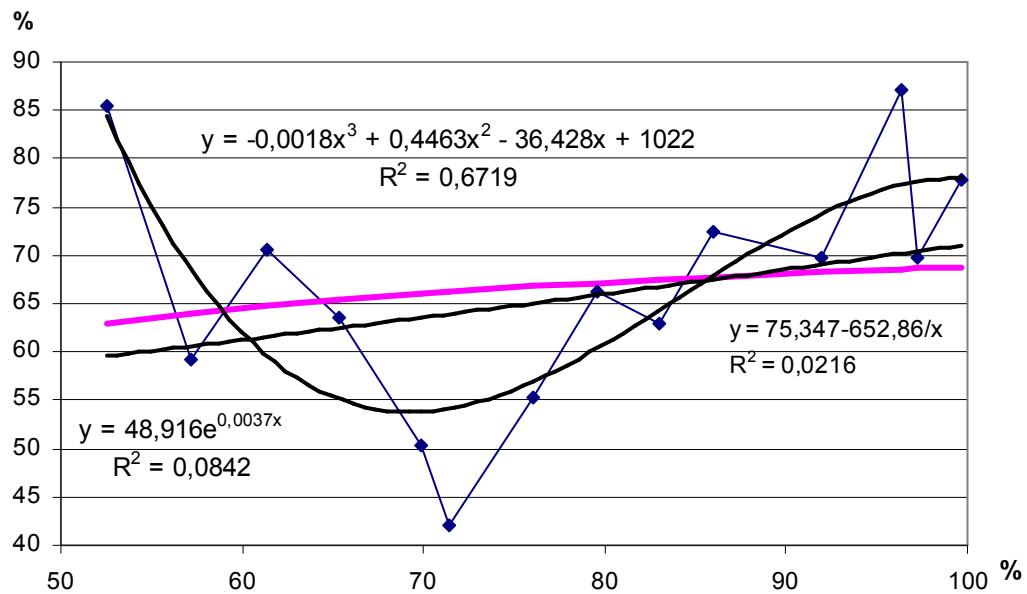
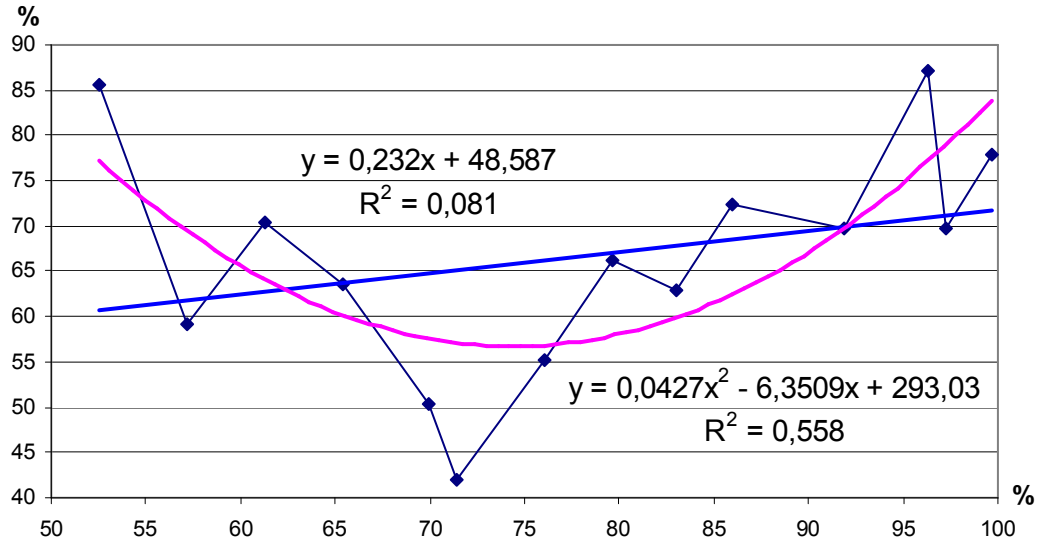
Виклад основного матеріалу. Для аналізу ефективності технічного обслуговування та ремонту сільськогосподарської техніки важливим, на нашу думку, є аналіз результативності виробництва продукції рослинництва в залежності від зміни величини забезпечення цього виробництва справною сільськогосподарською технікою. В якості показника (Y) результативності виробництва продукції рослинництва нами був взятий індекс виробництва продукції рослинництва (%); а в якості факторіальної ознаки (X) - індекс обсягу забезпечення виробництва продукції рослинництва справною технікою – тракторами (%). При дослідженні взаємозв'язку нами взяті відносні величини досліджуваних показників, тобто індекси, що розраховані за 1993–2006 роки відносно 1990 року [4].

Дослідження проводилися в наступній послідовності: спочатку були прийняті певні передбачення (гіпотези) виду залежностей. В якості гіпотез нами були вибрані чотири економетричні функції. Другим кроком був розрахунок допоміжних таблиць даних для того, щоб за допомогою математичних перетворень призвести нелінійні економетричні функції до лінійного виду. Обчислення проводилися в електронному табличному процесорі Microsoft Excel. Потім, з використанням вбудованої функції ЛИНЕЙН(), були розраховані параметри та статистичні характеристики обраних чотирьох виробничих функцій. Для визначення оцінок параметрів парних регресій нами використаний метод найменших квадратів. За цим методом визначаються такі оцінки параметрів регресій, для яких сума квадратів відхилень спостережуваних значень досліджуваного показника від усереднених (розрахункових) була б мінімальною.

Графічно побудовані регресійні моделі зображені на рис.

В результаті цього були отримані такі регресійні моделі:

- 1) $Y=48,59+0,23 X$;
- 2) $Y=293,03-6,35 X + 0,04 X^2$;
- 3) $Y=1022-36,43 X + 0,45 X^2 - 0,0018 X^3$;
- 4) $Y=48,92e^{0,0037 X}$;
- 5) $Y=75,35-652,86 /X$;
- 6) $Y=8,67+13,37 \ln X$;

Рис. 1. Дослідження впливу величини забезпечення справною сільськогосподарською технікою на результативність виробництва продукції рослинництва

Верифікація отриманих моделей була виконана за допомогою статистичних характеристик, таких як коефіцієнт детермінації – R^2 та F-критерій Фішера. Були отримані такі розрахункові значення цих характеристик відповідно для кожної регресійної моделі:

- 1) $R^2 = 0,081$, $F = 1,057$; 2) $R^2 = 0,558$, $F = 6,943$; 3) $R^2 = 0,672$, $F = 9,456$;
- 4) $R^2 = 0,084$, $F = 1,138$; 5) $R^2 = 0,022$, $F = 0,265$; 6) $R^2 = 0,048$, $F = 0,602$.

Остаточний висновок щодо адекватності дозволяє зробити F-критерій Фішера. Порівнюючи розраховані нами значення F (для квадратичної моделі $F=6,943$, для поліноміальної моделі – $F=9,456$) із її критичним (табличним) значенням ($F_{\text{табл.}} = 4,747$), можна зробити висновок, що добуті нами співвідношення є адекватними вихідним статистичним даним. Тобто, взаємозв'язок між виробництвом продукції рослинництва та забезпеченістю галузі рослинництва справною сільськогосподарською технікою – тракторами найточніше можна описати за допомогою квадратичної та поліноміальної економетричними функціями, які будуть працювати у 56 % та у 67% випадків.

Висновки. Результативність галузі рослинництва залежить від багатьох факторів, серед яких одну з важливих ролей відіграють ті фактори, які відображують рівень забезпечення виробництва сільськогосподарською технікою, наприклад, тракторами. Математично описати ці залежності можна за допомогою виробничих функцій. Для усунення неоднорідності оцінок в дослідженнях доцільним є використання відносних показників (індексів). Залежність між індексом виробництва продукції рослинництва (%) та індексом обсягу забезпечення виробництва продукції рослинництва справною технікою – тракторами (%) найточніше можна описати за допомогою поліноміальної економетричної функції: $Y = -0,0018 X^3 + 0,4463 X^2 - 36,428 X + 1022$.

Література

1. Наконечний С.І., Терещенко Т.О. Економетрія: Навч.-метод. посібник для самост. вивч. дисц. — К.: КНЕУ, 2001.— 192с.
2. Польшаков В.І., Сахно Є. Ю. Економіка, організація та управління технічним обслуговуванням і ремонтом машин: Навчальний посібник. – Київ: “Центр навчальної літератури”, 2004. – 328 с.
3. Толбатов Ю.А. Економетрика: Підручник для студентів екон. спеціальн. вищ. навч. закл. — К.: Четверта хвиля, 1997.— 320 с.: іл.
4. Статистичний щорічник Полтавської області за 2006 рік. – Полтава, 2007. – 585 с.

Summary

Baldinska N., Baldinska E.

An effectiveness of farming plant servicing system could be estimated by the percentage of nondefective wheels. To examine a correlation between this characteristic and plant growing efficiency an indexes can be used. Mathematically this interconnection could be write down in the following way:

$$Y = -0.0018X^3 + 0.4463X^2 - 36.428X + 1022$$

Стаття надійшла до редакції 14.04.2008

Баран С.І., аспірант ©

*Львівський національний університет ветеринарної медицини
та біотехнологій імені С.З. Гжицького, м. Львів, Україна*

НАЦІОНАЛЬНА СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКА ПАЛАТА ТА ІННОВАЦІЙНА ДІЯЛЬНІСТЬ В АПК

Запорукою прогресу розвитку АПК України є запровадження інновацій. Таким чином, інноваційний процес виступає суб'єктом розвитку економіки, що надає йому статусу рушійної сили прогресу в розвитку суспільства. Рушійною силою інноваційного процесу, на наше глибоке переконання, в аграрному секторі економіки України мають виступати науково-дослідні установи та структури створені на їх базі.

Ключові слова: *Національна сільськогосподарська палата конкурентоспроможність, кооперація, технології, підприємництво, інновації, інноваційний процес.*

Постановка проблеми. Ринкові засади господарювання вимагають істотногopідвищення рівня конкурентоспроможності всіх галузей економіки, чого можна досягти за умови переходу виробництва на інноваційний шлях розвитку. Постійне оновлення техніки і технології, асортименту та якості продукту, методів організації виробництва й маркетингу стає не тільки імперативом конкурентної ринкової стратегії сучасного підприємництва, але відіграє ключову роль у економічному та соціальному прогресі суспільства. Тому важливого значення набуває глибоке вивчення можливостей використання інновацій як способу економічного розвитку, забезпечення державного регулювання і підтримки інноваційних процесів, обґрунтування і прийняття правильної стратегії досягнення поставленої мети, спосіб її реалізації та фінансової підтримки.

Особливо це актуально в аграрному секторі, характерною ознакою якого в останні роки є згортання інноваційних процесів і малосприятливість до науково-технічних нововведень. Внаслідок аграрної кризи й не виваженої стратегії реорганізації сільськогосподарських підприємств товаровиробники опинились у вкрай важкому економічному становищі і постали перед необхідністю скорочувати впровадження наукових досягнень у виробництво, що зумовило перехід до відсталих технологій у землеробстві та тваринництві: не використовуються нові сорти, недостатньо запроваджуються продуктивні

породи тварин. Не менш істотним є і те, що створена в дореформний період потужна, але інертна система інтеграції науки з виробництвом виявилася малоприсаρμοю до ефективного функціонування в ринкових умовах.

Аналіз останніх досліджень. Питання інноваційного розвитку агропромислового виробництва України у вітчизняній економічній науці знайшли належне висвітлення у працях П.Т. Саблука, В.М. Гейця, О.В. Крисального, М.Й. Маліка, М.Ю. Коденської, П.М. Музики, Т.В. Гринька, О.І. Дадія, П.І. Гайдуцького, В.В. Зіновчука, М.В. Гладія. Аналіз публікацій свідчить, що інноваційна діяльність є дієвим інструментом підвищення конкурентоспроможності сільського господарства.

Мета статті. При розумінні всієї важливості системного підходу до реалізації інноваційної моделі розвитку економіки в даній статті пропонується авторське бачення щодо формування аграрної політики регіону та вплив на її здійснення в цілому по Україні, здійснення інноваційної політики, покликаної створити необхідні умови для інноваційної діяльності, орієнтованої на розвиток інтелектуальної сфери та підвищення конкуренто-спроможності сільськогосподарського виробництва.

Виклад основного матеріалу. В агропромисловому комплексі України, який з усіх виробництв, як відомо, відзначається найбільшою "консервативністю", а тим більше для України, яка має просто ідеальні передумови розвитку аграрного виробництва, запорукою прогресу його розвитку є запровадження інновацій. Таким чином, інноваційний процес виступає суб'єктом розвитку економіки, що надає йому статусу рушійної сили прогресу в розвитку суспільства, його поступу до нових рубежів.

Рушійною силою інноваційного процесу, на наше глибоке переконання, в аграрному секторі економіки України мають виступати науково-дослідні установи та структури створені на їх базі.

Національна сільськогосподарська палата (Хліборобська, Аграрна палата) є представницьким органом, створеним на засадах виборності та самоврядування з метою сприяння розвитку аграрного підприємництва та захисту земельних прав власників, їх економічних, майнових, соціальних і правових інтересів [48,163]. Її членом може стати кожний громадянин – учасник процесу приватизації землі на засадах паювання, право якого на земельний пай засвідчене відповідним документом, та фермери, які одержали земельні ділянки, право власності на які теж юридично оформлене.

Відповідно до поставленої мети до повноважень Аграрної палати (Львівська область) віднесено участь у формуванні аграрної політики регіону та вплив на її здійснення в цілому по країні через висунення відповідних пропозицій щодо внесення змін у чинне законодавство. Зокрема, наголошено на внесенні пропозицій з питань оподаткування. В цьому напрямі палата вивчає результати соціологічних досліджень, аналізує витрати на виробництво сільськогосподарської продукції та її окупність в особистих господарствах

населення, надання їм відповідних консультацій для отримання додаткових доходів цією категорією сільськогосподарських товаровиробників.

Аграрна палата сприяє кооперації зусиль в агросервісному обслуговуванні своїх членів, наданні інших послуг через постачальницькі, агросервісні, переробні, заготівельно-збутові кооперативи із залученням пунктів системи споживчої кооперації, підготовки і перепідготовки кадрів, сертифікації продукції і ведення експортно-імпортних операцій, одержання кредитів під заставу нерухомості та реєстрація прав власності на землю, інше нерухоме майно, отримання дорадчих послуг тощо.

Аграрна палата покликана сприяти технічному й технологічному переоснащенню сільськогосподарського виробництва з доведенням його до конкурентоспроможного рівня, розвитку ринкової інфраструктури та поглибленню інтеграційних процесів, у тому числі організації мережі переробних, заготівельно-збутових, сервісних, постачальницьких та інших сільськогосподарських кооперативів.

Палата надає допомогу в розвитку маркетингових і торгових структур у сільському господарстві, організовує співпрацю з консультаційно-методичними службами з питань надання комплексу кваліфікованих послуг щодо ведення землеробства, тваринництва, застосування агротехнічних засобів захисту рослин та поліпшення племінної і селекційної роботи, запровадження сучасних технологій у сільськогосподарське виробництво, допомагає в розробці інвестиційних проєктів, бізнес-планів з метою залучення інвестицій у сільське господарство регіону.

До завдань Аграрної палати належить і організація системи навчання та підвищення кваліфікації спеціалістів усіх галузей сільського господарства, співпраця з навчальними закладами аграрного профілю, підтримка їхньої діяльності, вплив на формування навчальних програм і організацію практики.

Аграрна палата повинна брати участь у здійсненні соціальних програм, спрямованих на поліпшення умов і безпеки праці, створення додаткових робочих місць у сільській місцевості, сприяння соціально-культурному розвитку села, формуванню екологічної свідомості селян, розвитку кредитних спілок, комплексного страхування майна членів палати.

Велике значення має вирішення завдань інформаційного забезпечення сільського господарства через організацію виставок, конкурсів за участю вітчизняних та іноземних товаровиробників, створення бази даних правової й господарської інформації, видання спеціальної літератури, в тому числі періодичної, з питань сільськогосподарського виробництва. Структурна організація Аграрної палати така: загальні збори, які є найвищим її органом, правління, ревізійна комісія та управа палати.

Палата володіє майном і грошовими коштами та здійснює фінансово-економічну діяльність відповідно до свого кошторису, який затверджується рішеннями загальних зборів Аграрної палати терміном на 1 рік.

Джерелами надходження фінансових і матеріальних ресурсів Палати можуть бути щорічні внески її членів, добровільні пожертви, добродійні внески, надходження від видавничої діяльності, а також інші види надходжень, не заборонені чинним законодавством, у тому числі від надання послуг.

Створення Аграрної палати є одним з ефективних напрямів розвитку інфраструктури ринку в аграрному секторі економіки (рис. 1).

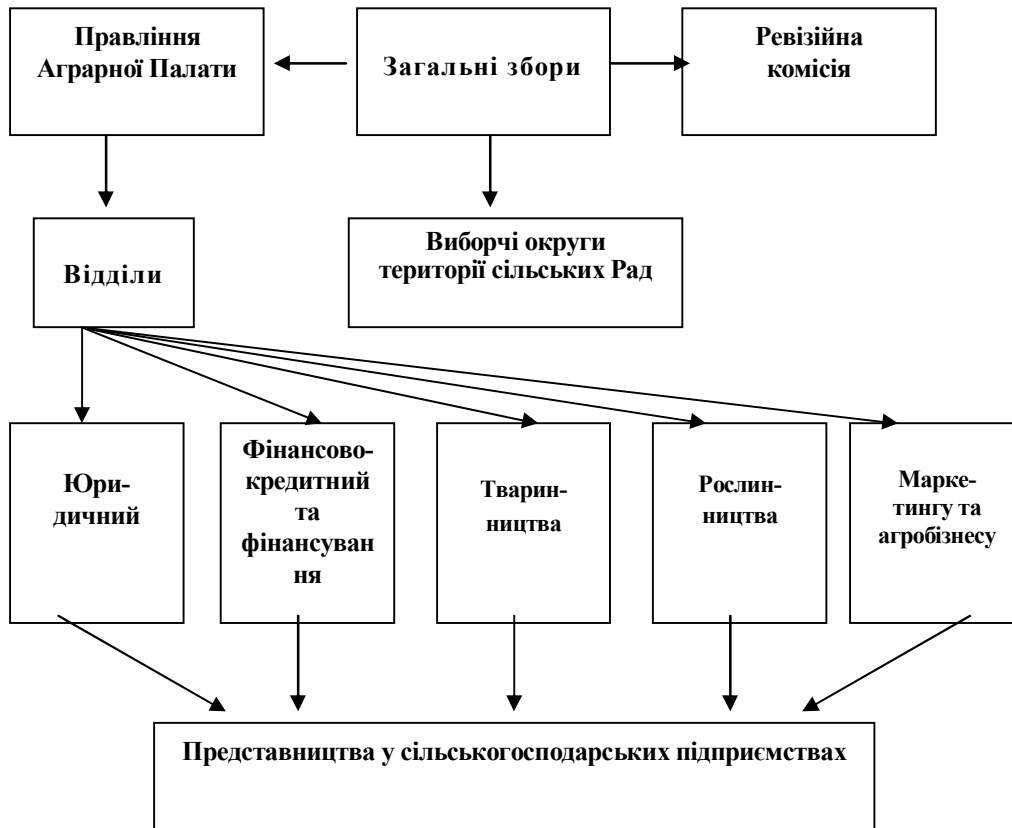

Рис. 1. Типова структура Аграрної палати

Висновки. Для ефективного функціонування в умовах ринкової економіки необхідна кооперація наукових установ, особливо на регіональному рівні, координація їх зусиль у вирішенні актуальних питань виробництва, прогноз раціонального розвитку АПВ на найближчу і віддалену перспективу.

Поступ у розвитку агропромислового виробництва, підвищення його ефективності та конкурентоспроможності продукції можливі лише за умови широкого застосування досягнень науково-технічного прогресу, формування і функціонування ринку науково-технічної продукції.

Ринок науково-технічної продукції є основною формою практичної реалізації результатів завершених науково-технічних розробок, важливою ланкою організації застосування у виробництві науково-технічних досягнень.

Однією з найважливіших передумов ефективного господарювання за інноваційною моделлю розвитку економіки є інноваційна політика, розумне виважене використання коштів, планування обороту і прогноз прибутків. Ці фактори належать, на нашу думку, до найбільш важливих важелів підвищення ефективності підприємницької діяльності і є водночас найбільш вузьким місцем АПВ України.

Оскільки інноваційна політика охоплює все соціально-економічне середовище, в якому функціонує та розвивається суспільство, то формування власної моделі інноваційного розвитку України з врахуванням світового досвіду повинно забезпечити раціональне поєднання важелів державного регулювання та ринкового впливу.

Для активізації інноваційної діяльності необхідно створити на регіональних рівнях моніторингову систему для відстежування інноваційного потенціалу адміністративних територій та пошуку шляхів забезпечення сприятливого середовища для перебігу інноваційних процесів.

В умовах постійного дефіциту державного бюджету України, посилення фінансової залежності країни від зовнішніх інвесторів, а також відставання в сфері науково-технічного прогресу, сучасних технологій, інтерес держави посилюється не тільки до активізації інноваційної діяльності, але й вимагає нових рішень у сфері її управління. Вирішення проблеми слід починати, на наш погляд, з конкретизації діяльності різних інноваційних структур, визначення їх юридичного статусу і відповідних економічних відносин з державою та іншими суб'єктами господарювання. Застосування диференційованого підходу до формування державної політики підтримки інноваційних структур дасть можливість акумулювати державні ресурси, в першу чергу фінансові, на вирішення глобальних проблем інноваційного характеру, формувати довготривалу перспективу для підприємців.

Література.

1. Музика П.М. Інноваційні структури підприємницької діяльності в агропромисловому виробництві західного регіону України. Монографія.- Львів: ПП "Арал", 2003. - 173с.
2. Саблук П.Т. Розвиток аграрної економічної науки в Україні та її завдання в умовах освоєння ринкової системи господарювання // Економіка АПК.-2006. - №7.- с. 4-11.
3. Гринько Т.В. Актуальні аспекти державного регулювання інноваційного розвитку України// Держава та регіони. Серія: економіка та підприємництво. - 2005.- №6.- с.76-85.
4. Чабан В.Г. Організаційні форми інноваційної діяльності в аграрному секторі // АгроІнком. - №5-6,- 2006.- с. 95-99.
5. Федулова Л.І. Технологічний розвиток економіки України. - К.: Ін-т економіки та прогнозування, 2006. – 592 с.

6. Гурій А.М., Каракай Ю.В., Петренко З.О. та ін. Інноваційна діяльність в Україні: Монографія.- К: УкрІНТЕІ, 2006.-152 с.

Summary

Baran S.I.

***Lviv National University of Veterinary Medicine and Biotechnologies
named after S.Z. Gzhytskyj***

Advancement in development of agroindustrial production, increase of his efficiency and competitiveness of products, possible only on condition of wideuse of achievements of scientific and technical progress, forming and functioning of market of scientific and technical production.

Стаття надійшла до редакції 14.04.2008

Батюк Б.Б., к.е.н., доцент¹®, **Гарасим П.М.**, д.е.н., професор²,
Батюк О.Я., асистент³

¹Львівський національний університет ветеринарної медицини
та біотехнологій імені С.З. Гжицького

²Львівська державна фінансова академія

³Львівський державний аграрний університет

КРИТЕРІЇ ЕФЕКТИВНОСТІ ПРИЙНЯТТЯ УПРАВЛІНСЬКИХ РІШЕНЬ

Висвітлено питання аналізу, оцінки та визначення чинників, які впливають на ефективність управлінських рішень. Визначено результат прийняття ефективного управлінського рішення, які побудовані на застосуванні комплексних системних підходів.

***Ключові слова:** управління, рішення, ефективність, менеджер, підхід, метод, показник, прийняття, критерій.*

Постановка проблеми. Пореформений етап розвитку аграрного сектора України призводить до виникнення нових функцій, а саме самостійного прийняття рішень, розробки стратегій розвитку, знаходження потрібних для реалізації засобів, вирішує багато структурних питань, в тому числі таких як створення, злиття, ліквідація, розподіл, реорганізація виробничої та зміна організаційної структури управління. Це вимагає значного розширення сфери управління, збільшення обсягу та ускладнення характеру робіт, що виконуються менеджерами, які володіють інноваційними технологіями управління, психологічно адаптовані до особливостей внутрішнього і зовнішнього середовища, які швидко змінюються та вимагають якісного та своєчасного прийняття ефективних управлінських рішень.

Управлінське рішення вважається ефективним, якщо воно реалізоване відповідно до запропонованих вимог, що виходять із законів керування. Однак на практиці і особливо під час реалізації довгострокових цілей важко оцінити ступінь ефективності прийнятих рішень щодо досягнення кінцевих результатів, функціонування менеджера під час прийняття рішення.

Аналіз останніх досліджень. Ухвалене рішення – складний і творчий процес, результатом якого можуть бути різні наслідки. Керівник завжди знаходиться під моральним тиском і тому при пошуку ефективного рішення йому необхідно переглянути всі можливі і навіть неможливі варіанти, сумніваючись у кожному дріб'язку [3, С.667]. Поряд з цим Василенко В.О. пише: “управлінське рішення буде ефективним, якщо воно реалізовано

відповідно до пропонованих до нього вимог, що виходить із законів керування” [1, С.75].

Відоме міркування говорить: “Немає нічого більш легшого, ніж бути зайнятим, і немає нічого більш важчого, ніж бути результативним” [2, С.89]. Виконання рішень або результат, вважає Саймон Г. відноситься до процесу прийняття рішень. Суттєвим є те, що всі дії менеджера – процес прийняття управлінських рішень [5, С.270].

На думку мислителя Анахарсія – слова не стають поганими, коли за ними ховаються гарні помисли і йдуть гарні справи [4, С.179].

Завадський Й.С., Глушко В.П., Галькович Р.С. і Набоков В.І. та інші відзначають, що управлінське рішення – своєрідний соціальний акт, який містить постановку мети, завдань, а також загальні чи більш конкретні вказівки для засобів їх здійснення [7, с.12].

В основу проведеного дослідження покладені праці вітчизняних і зарубіжних вчених щодо прийняття управлінських рішень. В останні роки з’явилися праці відомих вчених - Бутинеця Ф., Злупка С., Кузьміна О., Солопенка Т., Ситника В., Палехи Ю., Туленкова М., Хміля Ф., Шигуна М. та багато інших.

Мета статті. Метою нашого дослідження є висвітлення питань аналізу, оцінки та визначення чинників, які впливають на ефективність прийняття управлінських рішень.

Виклад основного матеріалу. В основу оцінки ефективності прийнятих рішень покладений системний підхід як найбільш розроблений і апробований на практиці. Виходячи з цього, виділяють наступні основні чинники ефективності системи управлінських рішень:

- пріоритету загальної кінцевої мети підприємства на даний період (всі інші цілі і завдання, у тому числі специфічні та функціональні, носять підтримуючий характер);

- ієрархія (всі елементи системи розробки, прийняття і реалізації прийнятих рішень знаходяться в ієрархічному взаємозв'язку підпорядкування і відповідальності);

- єдності і зв'язаності (всі елементи системи керування, розробки і реалізації рішень знаходяться в єдиному зв'язку не тільки між собою, але й у взаємозв'язку із зовнішнім середовищем);

- функціональності і розвитку (спільний розгляд структури керування реалізації рішень і функцій структурних підрозділів з їхнім пріоритетом над структурою фірми зі урахуванням її розвитку);

- невизначеності і надійності (облік у прийнятті і реалізації рішень факторів невизначеності і випадковості; прийняті рішення повинні носити випереджаючий характер, стосовно можливих спадів і криз);

- прогнозованості (прийняті рішення повинні носити прогнозний характер можливих наслідків реалізації рішень економічних, соціальних, екологічних і т.п.).

Результат, що оцінює роботу системи управлінських рішень:

- систему управлінських рішень (СУР) кількісно одержати важко, тому що вона не робить продукції і не робить послуг. Отже, виникає необхідність оцінювати цей результат за допомогою відносної ефективності. СУР можна оцінювати такими показниками:

- трудові витрати менеджера і персоналу керування на розробку, прийняття і реалізацію рішень;
- витратами часу на цикл реалізації управлінського рішення;
- організованістю функціонування (наявністю збоїв і неузгоджених дій між розроблювачами);
- співвідношенням менеджера і персоналу, що входить в апарат керування;
- установленням залежності прийнятих рішень від прогнозованих економічних, екологічних, соціально-політичних й інших наслідків.

Оцінка ефективності СУР передбачає аналіз і розрахунок її внутрішньої і зовнішньої ефективності.

Показники внутрішньої ефективності дозволяють оцінити СУР як інструмент керування, системи діяльності персоналу керування. Показники зовнішньої ефективності СУР відбивають її вплив на організацію досягнення кінцевого результату, мета керування і є пріоритетною.

Ефективність прийнятих рішень можна оцінювати ретроспективно, тобто раніше прийнятих, котрі можна буде використовувати в майбутньому, хоча цілком зрозумілим є та обставина, що однакових рішень не буває. Ефективність можна оцінювати прогнозуванням (завчасним визначенням необхідного результату ухвалення рішення і СУР, на основі вибору найбільш прийняттого варіанта системної діяльності персоналу з розробки рішення).

Найбільш ефективними методами вирішення цього завдання в даному випадку є моделювання і комплексні розрахунки. В результаті можуть бути отримані показники внутрішньої і зовнішньої ефективності СУР, а також порівняльні оцінки різних варіантів рішення обраної альтернативи.

Розрахунковими методами оцінки є одержання числових значень показників результативності прийнятих рішень або функціонування СУР. Наприклад, найбільш розповсюдженим методом одержання показників, що характеризують взаємозв'язок між розташовуваним і необхідним часом вирішення різних завдань менеджера що приймає рішення є метод побудови і розрахунку сіткових графіків робіт.

Порівняльні методи оцінки базуються, в основному, на експертних методах. А ефективність роботи менеджера що приймає рішення і персоналу керування в СУР може бути розрахована різними методиками, апробованих на практиці.

Аналіз наукових концепцій з оцінкою ефективності прийняття рішень дозволяє виділити наступні підходи:

1. Персонал керування і менеджери, що приймають рішення є сукупним суспільним працівником, безпосередньо взаємодіючим на виробництво, тому кінцеві результати його діяльності повинні відповідати

критеріям ефективності. Критерії приймають числові значення кінцевих результатів діяльності: прибуток, витрати, обсяг товарної продукції, обсяг реалізованої продукції, термін окупності.

2. Критерії показників повинні відображати результат, тобто якість і складність “живої” праці. Такими показниками оцінки персоналу є: продуктивність праці, питома вага заробітної плати, втрати робочого часу, якість праці робітників, фондозабезпеченість праці, трудомісткість тощо.

3. Ефективність праці персоналу в значній мірі визначається його організацією, мотивацією, соціально-психологічним кліматом у колективі. Критерій показника ефективності праці відповідає за плинність персоналу, рівень його кваліфікації, дисципліну тощо.

Дослідження й аналіз теорії і практики прийняття управлінських рішень показує, що в межах того чи іншого механізму менеджменту можна застосовувати відповідні методи і засоби, однак менеджери що приймають рішення, як правило, змушені дотримуватися писаних і неписаних законів організації і керування, що відповідають визначеним цілям. Це означає, що менеджери, володіючи сучасними методами керування й ухвалення рішення, далеко не завжди можуть застосовувати їх на практиці.

Для вибору управлінських рішень необхідно скористатися надійними інструментами певної оцінки.

Якщо порівнювати процеси, у яких використовуються однакові ресурси, то краще той з них, де вищий результат. Те ж саме може означати одержання рівного результату при менших витратах ресурсів.

Набагато складнішими є ситуації коли досягаються різні ефекти при використанні різних ресурсів. У таких випадках часто використовують критерій ефективності, що часто виглядає як деякий відносний, питомий ефект, тобто результат, що припадає на одиницю використаних ресурсів. Індикаторами оцінки є багато показників ефективності: продуктивність праці, фондовіддача, матеріалоємність, собівартість, рентабельність тощо.

Наприклад, яка робота краща: коли продуктивність праці росте, а фондовіддача падає, чи навпаки? У яких пропорціях припустима зміна цих показників? Чи можна вважати процес ефективним, коли загальний результат зменшується, а питома витрата ресурсів поліпшується?

І таких питань може бути безліч: коли переходити на випуск нової продукції, розширювати або модернізувати виробництво, будувати нові підприємства, освоювати нові ринки.

Особливу складність викликають завдання вибору найвигіднішого варіанта з безлічі альтернатив. Процес вирішення завдань опирається на використання різних критеріїв і показників ефективності, які можна поділити на дві групи:

- приватні показники ефективності (продуктивність праці, фондовіддача тощо);
- узагальнені (сумарні витрати, строки окупності капітальних вкладень тощо).

Виникає необхідність оцінити ефективність шляхом всебічного порівняння отриманих результатів – відношення визначених результатів до визначених витрат. Пропонуємо розглянути два варіанти проведення деяких заходів, результати яких оцінюються $R_1 = 100$ і $R_2 = 195$, а витрати відповідно: $Z_1 = 50$ і $Z_2 = 130$.

Якщо порівнювати варіанти по відношенню результатів до витрат, то краще перший варіант ($R_{1:z1} = 2,0$; $R_{2:z2} = 1,5$). Якщо ж за основу взяти найбільший ефект як різницю між результатами і витратами, то рішення прийдеться прийняти протилежне ($R_1 - Z_1 = 50$; $R_2 - Z_2 = 65$).

Тому необхідно знайти такі критерії порівняння, які дозволяють визначити дійсно найкращі рішення або вимагають комплексного підходу до проблеми прийняття ефективного управлінського рішення.

Висновок. Розглянуті питання показують складність і багатогранність оцінок ефективності прийнятих рішень. Звідси випливає, що керівник, який ставить завдання та вирішує його разом з менеджерами, знаходиться в дуже складному становищі, оскільки збільшується невизначеність і ризик. Тому необхідно застосовувати комплексний системний підходу до розрахунку ефективності, який проявляється з розрахунку прямого або порівняльного економічного ефекту від майбутньої реалізації проекту, необхідно враховувати також побічні (складні з розрахунку) ефекти, які утворюються за рахунок підвищення (зміни) різних показників.

Отже, прийняття управлінського рішення – процес вибору розумної альтернативи вирішення проблеми, що є вирішальним в системі управління. Результати реалізації прийняття ефективних управлінських рішень – найбільш об'єктивна оцінка мистецтва керівника.

Література

1. Василенко В.О. Теорія і практика розробки управлінських рішень. – К.: ЦУЛ, 2003. – 420 с.
2. Ковпаків В.М. Теорія і практика прийняття управлінських рішень. – К.: МАУП, 2000. – 387 с.
3. Маскон М., Альберт М. Ходоури І. Основи менеджмента. – М.: Дело, 1992. – 702 с.
4. Злупко С. Від археології до економіки, регіоніки, кібернетики і екогеномології. – Львів: ЛНУ ім. І.Франка, 2001. – 584 с.
5. Туленков М.В. Сучасні теорії менеджменту. – К.: Каравелла, 2007. – 304 с.
6. Ситник В.Ф. Система підтримки прийняття рішень. – К.: КНЕУ, 2004. – 614 с.
7. Менеджмент. / За ред. Завадського Й.С. – К.: УФІМБ, 1997. – 543 с.

Summary

The questions of analysis, estimations and determinations of factors, which influence on efficiency of administrative decisions, are reflected. The result of acceptance of effective administrative decision is certain, which are built on application of complex systems approaches.

Key words: *management, decision, efficiency, manager, approach, method, index, acceptance, criterion.*

Стаття надійшла до редакції 09.04.2008

Березівський П.С., д.е.н, професор©, **Желєзняк А.М.**, к.е.н.,
Березівський Я.П., асистент

Львівський національний аграрний університет, м.Львів-Дубляни, Україна

КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНІСТЬ МОЛОКОПЕРЕРОБНИХ ПІДПРИЄМСТВ В УМОВАХ СПІВПРАЦІ З СОТ

Авторами обґрунтовано основні напрямки підвищення конкурентоспроможності молокопереробних підприємств. З'ясовано сучасні тенденції та особливості формування конкурентних відносин в молокопродуктовому підкомплексі Львівської області в умовах тіснішої співпраці з СОТ.

***Ключові слова:** ринок, конкурентоспроможність, молокопереробне підприємство, світова організація торгівлі, вимоги*

Постановка проблеми. Останнім часом як у масштабах всієї країни, так і в Львівській області спостерігається тенденція до суттєвого збільшення обсягів виробництва молока та молочної продукції. Зростання пропозиції молочної продукції в останні роки призвело до загострення конкуренції між молокопереробними підприємствами на усіх сегментах ринків. Усунення вхідних бар'єрів для іноземних товаровиробників на вітчизняні ринки молока та молочної продукції може призвести до перерозподілу між молокопереробних підприємств сегментів ринків, впровадженні нових правил конкурентної боротьби та підходів до формування маркетингових стратегій. Критерієм оцінки здатності молокопереробного підприємства динамічно реагувати на трансформації ринкового середовища є його рівень конкурентоспроможності.

Аналіз останніх досліджень. Теоретичні, методичні та практичні аспекти розвитку конкуренції та формування конкурентоспроможності підприємств, в тому числі і в аграрній сфері та молокопродуктовому комплексі зокрема розглянуті у працях ІЗ.М. Борисенко, Н.В. Осипова, І.О. Піддубного, А.І. Піддубної, О.С. Шнипко, Л.В. Балабанової, В.В. Холод, С.М. Задорожної, І.Ю. Сіваченко, М.М. Ільчука, М.К. Пархомця, С.В. Васильчак, С.О. Шевельової, Т.І. Яворської та інших вчених. Ці наукові дослідження дуже важливі, хоча ще недостатньо розв'язують проблеми, пов'язані з особливостями формування конкурентоспроможності молокопереробних підприємств в умовах співпраці з СОТ.

Мета статті. Метою даного дослідження є оцінка трансформаційних змін на ринку молока та молочної продукції за умови посилення співпраці з СОТ та визначення основних змін і перспектив щодо забезпечення конкурентоспроможності молокопереробних підприємств.

Виклад основного матеріалу. Детальне дослідження ринку молока та молочної продукції в Львівській області виявило, що позитивними чинниками, які впливають на формування ринку молочної продукції є висока щільність та зростання доходів населення, прикордонне розташування області та трансконтинентальні транспортні коридори, велика кількість санаторно-курортних установ, природних і рекреаційних ресурсів, туристичний потенціал регіону.

Трансформаційні зміни в галузі за посилення співпраці з СОТ в першу чергу стосуватимуться насичення регіонального ринку, збільшення асортименту продукції та видозміною самих підходів до оцінки конкурентоспроможності молокопереробних підприємств, визначальною складовою якої буде спрямування на забезпечення високого рівня якості молочної сировини та молока продукції.

Проблеми, з якими зіштовхнулася молокопереробна галузь, та пошук шляхів для їх вирішення, безпосередньо пов'язані зі станом сировинної бази, науковці умовно поділяють їх на два блоки:

- очікувана перспектива вступу України до СОТ і поглиблення інтеграції з ЄС, що накладатиме на сільське господарство велике коло додаткових зобов'язань і специфічних обмежень;
- негативні наслідки подрібнення аграрних формувань у процесі проведення аграрної і земельної реформ, що супроводжувалося спадом виробництва, переходом до архаїчних технологій вирощування сільськогосподарської продукції й суттєвим погіршенням її якості.

Провідні оператори ринку молока й молочних продуктів все більше орієнтуються на підтримку своєї репутації, але скоріше на внутрішніх ринках. Але й вони через незадовільний стан сировинної бази перебувають у певній невизначеності, оскільки, для прикладу, не мають повного контролю за процесом заготівлі молока. Вдалим у цьому є приклад, наведений президентом Міжнародної молочної організації Джимом Беггом. Він пов'язаний з питанням: чи не несе молочний продукт якусь неочікувану загрозу? Мається на увазі зараження людини хворобами в результаті застосування харчових продуктів, що мають пряму загрозу здоров'ю (наприклад, спалах коров'ячого сказу тощо). У зв'язку з цим молочний сектор повинен підтвердити, що він, по-перше, має чітку й дієву систему контролю потенційних джерел зараження хворобами; по-друге, систему відслідковування на місцях, яка дозволяє локалізувати й вилучити небезпечний продукт із ринку. Споживачі повинні бути впевнені в тому, що продукт якісний і безпечний [14, с.45]. Не слід при цьому забувати і про вплив виробничих систем на навколишнє середовище, утримання й здоров'я тварин.

Повноцінний і своєчасний контроль за потенційними джерелами можливий тоді, коли 80-90% молока вироблятиметься у сільськогосподарських підприємствах. У процесі заготівлі молока у різних категоріях господарств виникає потреба в постійному контролі за якістю молока. Показовим у цьому є досвід Польщі, де в процесі заготівлі проби від різних господарств беруться щоденно, але аналіз проводиться, якщо на самому підприємстві було одержано незадовільні показники якості. Проведений аналіз дозволяє виявити виробника, молоко якого не відповідає нормам, в результаті чого на два тижні припиняється процес заготівлі від несумлінного постачальника. Такий захід має й профілактичний характер, оскільки розмір завданих збитків змушує виробників більше слідкувати за якістю власної продукції.

Вирішення питання контролю за безпекою та якістю молочної продукції на сучасному етапі, коли основними виробниками молока є господарства населення, можливе за умови створення у селах стаціонарних пунктів із заготівлі та охолодження молока (наприклад, танків-охолоджувачів), які дозволили б:

- охолоджувати молоко одразу ж після доїння ($40^{\circ}\text{C} < 3$ годин);
- поліпшувати і дотримуватись гігієнічних стандартів отримання молока;
- продовжити час зберігання молока;
- зменшити транспортні витрати на заготівлю молока;
- збільшити якість сирого молока, що йде на переробку;
- збільшити прибуток господарств і молокопереробних підприємств;
- збільшити кількість якісного молока, яке йде на переробку від окремого господарства або ж заготівельного пункту.

Розвиток галузі у напрямі покращання процесу охолодження молока завдяки використанню танків-охолоджувачів може відбуватися за декількома сценаріями, оскільки у зростанні якісних характеристик продовольчих продуктів зацікавлені всі: і держава в напрямі забезпечення продовольчої безпеки та зростання експортного потенціалу, і молокопереробні підприємства в напрямі повнішого завантаження виробничих потужностей, покращення якості продукції та рівня конкурентоспроможності, зниження витрат, і виробники молока в напрямі збільшення своїх доходів, і споживачі, оскільки вони зможуть купувати молочну продукцію кращої і гарантованої якості.

Розвиток сценарію залежатиме від того, хто фінансуватиме створення цих пунктів: держава чи молокопереробні підприємства. Як показує досвід, територіальна розпорошеність пунктів збуту молока й жорстка цінова конкуренція на цьому ринку зменшують можливості масового використання охолоджувачів молокопереробними підприємствами. Можуть бути декілька варіантів державної підтримки заготівлі молока як одного з напрямів підвищення конкурентоспроможності молокопереробних підприємств.

У першому випадку спрямування бюджетних коштів передбачатиме підтримку тваринництва, однак в умовах перспективи вступу України до СОТ можуть виникнути перешкоди в цьому. Якщо поєднати державну підтримку у створенні обслуговуючих кооперативів зі збуту молока зі створенням стаціонарних пунктів прийому молока, ефективність використання бюджетних коштів була б подвійною. Реалізація програми могла б переплітатися із заходами районних служб зайнятості у напрямі створення нових робочих місць у селах. Такий кооператив від імені селян укладав би договір на вигідних умовах з молокопереробним підприємством, яке б і орендувало у кооперативу або ж селищної ради пункт прийому молока.

За іншим сценарієм, такі пункти охолодження могли б облаштуватися при сільськогосподарських підприємствах, які, однак, охолоджували б і зберігали молоко від господарств населення завдяки встановленню окремого танкера. Використання виробничих приміщень господарства при цьому дозволяє як зменшити витрати на встановлення пункту прийому, так і вплинути на якість гігієнічних стандартів отримання молока, враховуючи використання доїльних установок і технологічність процесів на фермі. Створення такого пункту охолодження могло б відбуватися: на умовах лізингу; часткового фінансування або своєрідної оренди (за умови здачі та охолодження молока від населення) з боку молокопереробного підприємства; в кредит самим сільськогосподарським підприємством за умови погашення кредитних відсоткових ставок державою.

Трансформація напрямків розвитку підприємств за умови тіснішої співпраці з СОТ, спрямованої на підвищення конкурентоспроможності за рахунок покращення якості молока та молочної продукції, освоєння нових видів продукції. Заміни застарілого обладнання, оновлення транспортної бази, зокрема парку машин з заготівлі молока, впровадження інновацій не можливе без залучення інвестицій в галузь.

Останніми роками в молоко продуктовому підкомплексі спостерігається укрупнення молокопереробних підприємств, зміна їх форм власності, трансформація структур управління, зростає частка та вплив іноземного капіталу. Розглядаючи регіональні аспекти потенційних можливостей та загроз щодо обсягів реалізації молочних продуктів, було виявлено, що такі дії підприємств як перенесення виробництва в регіони шляхом реалізації інвестиційної політики, поглинання дрібніших виробників тощо дозволяють скоротити загальні виробничі витрати та підвищити економічну ефективність переробки молока.

Отримані результати оцінки інвестиційної конкурентоспроможності молочної промисловості Львівщини в розрізі областей свідчать про високу здатність галузі формувати стале й сприятливе економічне середовище з доволі низькими інвестиційними ризиками, яке може забезпечити надійність та окупність інвестиційних вкладень, трансформуючись у зростання виробництва і завоювання сталих конкурентних позицій на галузевих споживчих ринках.

Практика діяльності вітчизняних і світових лідерів з виробництва молока та молочної продукції свідчить про ефективність розширення власного виробництва шляхом розміщення потужностей, поглинання інших підприємств, цілеспрямованої інвестиційної політики тощо в регіонах з сприятливими умовами для переробки та збуту молочної продукції.

Узагальнивши основні напрямки підвищення конкурентоспроможності молокопереробних підприємств за умови посилення співпраці з СОТ, формування якої відбувається під дією позитивних і негативних чинників конкурентного мікро- та макросередовища, виявлено відмінності у комплексних системах заходів для різних категорій господарств. Так, для малих і середніх підприємств, які займають свою нішу на регіональних ринках молочної продукції, підвищення конкурентоспроможності повинно спрямовуватися в першу чергу на забезпечення економічної ефективності переробки молока. Для лідерів галузі перспективним є розвиток на світових ринках, тому управління конкурентоспроможністю повинне базуватися на основі стратегічного менеджменту, системи контролю за якістю, інструментах маркетингової політики, можливостей використання світових ринків капіталу, потенціалу зовнішнього середовища, державної політики в напрямку стимулювання розвитку галузі та експортного потенціалу вітчизняних виробників, інвестиційно-інноваційної діяльності в галузі.

Висновки. Основним напрямком підвищення конкурентоспроможності молокопереробних підприємств в умовах тісної співпраці з СОТ є орієнтація виробників на стратегічне управління безпекою молочної продукції, враховуючи основні тенденції розвитку ринку та вимог споживачів, прогнозованого зростання рівня конкуренції з боку іноземних товаровиробників. Забезпечення ж стабільної конкурентоспроможності молокопереробних підприємств можливе в умовах утримання конкурентної переваги за рахунок низької потенційної вартості виробництва молока, розширенні виробництва, оновленні матеріально-технічної бази, вдосконаленні системи контролю за якістю молока.

Література

1. Бегг Дж. Инновационные технологии или сохранение вековых традиций. Кто победит? // Молочная промышленность. – 2006. – №4. – С.42-45.
2. Федотова О.Б., Шепелева Е.В. Повышение качества молочной продукции // Молочная промышленность. – 2004. – №1. – С.39-40.
3. Железняк А.М. Основні напрямки підвищення конкурентоздатності молокопереробних підприємств // Матеріали Міжнародного науково-практичного форуму “Теорія і практика розвитку АПК” – Львів, Львів. держ. Агро університет. – 2006. – С.372-375.

Summary

Berezivskyy P. S., Zhelyeznyak A.M.

**MILK-PROCESSING ENTERPRISES' COMPETITIVENESS IN THE
CONDITION WITH WORLD ORGANIZATION OF TRADING**

The author grounds main directions and principles of increase of milk-processing enterprises' competitiveness. Modern tendencies and peculiarities of formation of competitive relation in dairy products subcomplex of Ukraine and Lviv region are investigated is in the conditions of collaboration with world organization of trading.

Стаття надійшла до редакції 09.04.2008

УДК 3381.1.:633.1

Васильчак С.В., к.е.н., доцент ©, **Жидяк О.Р.**, аспірант
Львівський національний університет ветеринарної медицини
та біотехнологій імені С.З. Гжицького, м. Львів, Україна

ІНВЕСТИЦІЙНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РОЗВИТКУ МОЛОЧНИХ КООПЕРАТИВІВ

В статті автори пропонують створення молочних кооперативів. Доводять що, успішна діяльність виробничого молочного кооперативу зумовлюється значною мірою обґрунтованим забезпеченням економічних інтересів усіх суб'єктів-учасників у спільній діяльності. Вказуються шляхи інвестиційного забезпечення розвитку нових форм господарювання в молочній галузі.

Ключові слова: інвестиції, розвиток, молоко і молокопродукти, молочні кооперативи.

Постановка проблеми. Внаслідок непослідовності і безсистемності проведення аграрної реформи в Україні, зниження платоспроможного попиту населення, порушення диспаритету цін на молочну продукцію і матеріально-технічні ресурси для села, недосконалості законодавчої бази і недостатньої державної підтримки, низької інвестиційної привабливості галузі молочного скотарства, недостатнього фінансового забезпечення молочних господарств, та ряду інших причин діюча система виробництва та реалізації продукції не відповідає вимогам ринкової економіки. Загальне зменшення виробництва і заготівлі молока, поряд з ускладненням взаємовідносин між сільськогосподарськими товаровиробниками і переробними підприємствами призвели до скорочення щорічного споживання молока і молокопродуктів в розрахунку на душу населення.

Аналіз останніх досліджень. Проблемам розв'язання теоретичних і практичних аспектів пов'язаних з формуванням ринкових відносин в молокопродуктовому під комплексі, приділяється велика увага в наукових працях відомих вітчизняних вчених – В.Г. Андрійчука, П.С. Березівського, П.М. Гарасима, С.Л. Дусановського, Л.А. Євчука, В.Н. Зимовця, М.Н. Ільчука, С.Р. Камілової, О.В. Крисального, М.К. Пархомця, П.Т. Саблука, А.М. Стельмашука, О.М. Шпичака та інших. Їх зусиллями створений міцний

теоретико-методологічний фундамент дослідження названої проблеми, вирішено ряд її методичних та прикладних аспектів розвитку молочного виробництва. Проте певні питання фінансового та інвестиційного забезпечення нових організаційних форм і функціонування економічних взаємовідносин в умовах реформування потребують проведення дослідження.

Тому необхідність поглибленого наукового розроблення питань формування молочних кооперативів, їх інвестиційного забезпечення зумовили визначення мети статті та напрям дослідження.

Виклад основного матеріалу. Сфера виробництва молочної сировини за своєю природою завжди є найбільш складною, матеріало- та трудомісткою. Вкладення коштів в переробну промисловість менш ризиковане й забезпечує більший прибуток ніж виробництво сирого молока. Торгівля готовими молочними товарами забезпечує найшвидший кругообіг коштів і найбільшу віддачу вкладень у цю сферу порівняно з попередніми. Така закономірність є однією з об'єктивних передумов диспаритету цін, і якщо виробник молока не знаходить способу скористатися вигодами інших сфер молочного бізнесу, він не може розраховувати на успішну підприємницьку діяльність в умовах ринку. Конкурентоспроможність молочного товаровиробника в умовах ринкової економіки залежить не тільки від успішної організації виробництва, а й, значною мірою, від його участі в наступних за виробництвом сферах діяльності. Цьому активно сприятиме створення власних збутових, постачальницьких, молочних та інших обслуговуючих кооперативів, що забезпечують товаровиробникам молочної продукції одержання вигод від суміжних сфер молочного бізнесу.

Науковці переконані, що сільськогосподарська кооперація є іманентною складовою ринкової економічної системи і важливою інституцією демократичного суспільства [2].

Кооперація є формою об'єднання селян і підприємств в організації виробництва, переробки і збуту продукції. Найбільш поширеними об'єднаннями такого типу в молокопродуктовому підкомплексі є наприклад, кооперативні товариства виробників молока, основними призначеннями яких є надання виробникам молока можливості реалізації власної продукції без зайвих ринкових посередників. Сучасні об'єднання кооперативного типу відрізняються від тих, що були створені свого часу на пайових засадах сільськогосподарськими підприємствами як допоміжні для обслуговування їх потреб. Такі об'єднання називалися тоді міжгосподарськими і, зокрема, в молокопродуктовому підкомплексі були представлені комбікормовими заводами і цехами.

Досліджуючи розвиток кооперації В.О.Крисальний зазначив: "Найефективнішою формою розвитку стійких виробничих зв'язків є кооперація, яка являє собою організацію виробництва на основі добровільного об'єднання частини належних господарським структурам фінансових, матеріально-технічних і трудових ресурсів"[3]. Виробниче кооперування сільськогосподарських суб'єктів передбачає їх юридичну самостійність та

участь в спільній організаційно-господарській діяльності. Ефективне функціонування кооперованого виробництва потребує відповідної пропорційності й ритмічності в постачанні матеріально-технічних ресурсів його учасниками.

Кооперативний рух у сільському господарстві, набув значного розвитку в багатьох країнах світу. Ще в середині 19 століття масове кооперування фермерських господарств зародилось у виробництві й переробці молока у Німеччині, Данії, Голландії та інших країнах Європейського континенту. В Галичині у 1904 році був створений на кооперативних засадах молочарський промисел, а пізніше було сформовано Молочарський союз.

Одним із значних стримуючих факторів розвитку міжгосподарської кооперації стала недосконала система економічних відносин кооперативних формувань. Розвиток такої форми сільськогосподарської кооперації здійснювалася за схемою зверху-вниз. За період з 2000 по 2006 рік кількість сільськогосподарських виробничих кооперативів в Україні скоротилася з 3504 до 1838 формувань. Формування життєдіяльних і ефективних кооперативних структур має здійснюватися на засадах чіткого дотримання принципу добровільності учасників у суспільній діяльності за схемою низу-вверх.

Внаслідок різкого зменшення земельних угідь сільськогосподарських підприємств при значному розширенні площ сільськогосподарських угідь і ріллі в господарствах населення істотно змінилася соціальна структура валового виробництва молока. Організаційно-економічні структурні зміни у виробництві молока агроформуваннями різних форм власності відбувалися при значному скороченні поголів'я корів у країні. Тенденція до значного зосередження більшості поголів'я молочного стада в господарствах населення призвела до одержання переважної більшості обсягів виробництва молока виключно на засадах ручної низькопродуктивної праці. За таких умов не вдається забезпечити виробництво якісної сировини для виготовлення широкого асортименту конкурентноспроможної молочної продукції. Забезпечення реального підвищення концентрації виробництва молока за таких умов можливе тільки на основі розвитку виробничої кооперації. Альтернативи кооперування господарств населення у розвитку молочного скотарства не існує. Землі сільськогосподарського призначення розпайовані між власниками. Здійснено приватизацію майна, у тому числі й поголів'я продуктивних тварин. Організаційно-економічною основою створення кооперативів з виробництва молока слугує об'єднання належних на правах власності сільськими жителями площ сіножатей, пасовищ, поголів'я молочних корів та фінансових ресурсів з метою їх спільного цілеспрямованого використання.

Важливим етапом в створенні молочних кооперативів є їх фінансове та інвестиційне забезпечення. Фінансові ресурси молочних кооперативів складають внески їх членів, невеликі дотації з бюджетів, авансування молокопереробних підприємств. І в більшості випадків молочним кооперативам не вистачає обігових коштів, а особливо коштів для оновлення та

модернізації виробництва. Тому важливе значення має інвестиційне забезпечення їх розвитку.

Незважаючи на позитивні тенденції в інвестиційному процесі в АПК, мало інвестицій залучено в галузі тваринництва, зокрема молочне скотарство. Недостатність інвестицій, фізичне і моральне зношення тваринницьких приміщень та обладнання спричинило їх зменшення у сільськогосподарських підприємствах Львівщини за 2000 – 2006 роки. Інвестиції визначають темпи розвитку молочного виробництва, вони є могутнім стимулом для розвитку науково-технічного прогресу. Як вказує О.С. Ривак, застосування нової техніки та технологій сприяє зниженню витрат виробництва й збільшенню обсягу продукції і поліпшенню її якості та створює для підприємств переваги над конкурентами [4].

Основним джерелом інвестицій у виробництво залишаються власні кошти членів кооперативів молокопереробних підприємств. Але останніми роками важливим джерелом фінансування інвестицій в основний капітал є кошти іноземних інвесторів. Підприємства з іноземними інвестиціями приносять в економіку України сучасні технології, що важливо для експортно-орієнтованих галузей, створюють нові робочі місця, сприяють підвищенню рівня зайнятості населення і зниженню соціальної напруженості.

Підвищенню ефективності використання іноземних інвестицій сприяє створення спільних підприємств, сформованих молочними кооперативами, підприємствами з промислової переробки та реалізації готової продукції за участю іноземних фірм і компаній. Як зазначає О. Шибаніна, створення спільних підприємств має можливість застосовувати нові прогресивні ресурсозберігаючі технології та високопродуктивну техніку вітчизняних і зарубіжних виробників. За рахунок цього досягається підвищення продуктивності праці та поліпшуються якісні характеристики продукції. Своєчасне надходження валютної виручки гарантує відповідне матеріально-технічне і фінансове обслуговування виробничого процесу та розв'язання соціальних проблем [7].

Висновки. Проведені дослідження дають можливість зробити певні узагальнення. Кооперативна форма організації виробництва молока дасть змогу значно підвищити ефективність галузі, забезпечити постачання високоякісної сировини переробним підприємствам, що сприятиме виходу молочної продукції на міжнародний ринок. Виробничі молочні кооперативи доцільно інтегрувати з промисловими молокопереробними підприємствами, що гарантує розвиток конкурентноспроможного виробництва як всередині держави, так і на міждержавному рівні.

Враховуючи складний фінансовий стан новостворених організаційних форм в молочній галузі доцільним є залучення іноземних інвестицій. З метою зміцнення національного інвестиційного потенціалу економічна політика держави повинна бути спрямована на розв'язання таких проблем:

- забезпечення правових засад повноцінного функціонування ринку землі як важливого фактора підвищення ефективності сільськогосподарського виробництва в тому числі і молочної галузі;
- забезпечення вкладень в основний капітал, включаючи вкладення в нове будівництво, реконструкцію, розширення і технічне переоснащення діючих об'єктів і потужностей, зокрема тваринницьких приміщень;
- збереження пільг щодо оподаткування молочних кооперативів на найближчу перспективу;
- розвиток банківського кредитування молочних кооперативів, послідовне зниження банківської процентної ставки;
- розвиток фондового ринку та охоплення ним підприємств новостворених форм господарювання.

Література

1. Аграрна реформа в Україні. - К.: ННЦ ІАЕ, 2005. - С. 333.
2. Зіновчук В.В. Кооперативна ідея в сільському господарстві України і США. - К.: Логос, 1996. - 224 с.
3. Крисальний О.В. Теоретико-методологічні засади розвитку спеціалізації і сільськогосподарської кооперації в постреформованому аграрному виробництві // Економіка АПК. - 2007. - №6. - С. 5.
4. Ривак О.С. Інвестиційна діяльність в агропромисловому комплексі України // Економіка АПК. - 2008. - № 1. - С. 78.
5. Сільське господарство Львівщини у 2006 році: Стат. зб. - Львів, - 2007. - С. 69.
6. Черевко Г., Горбонос Ф., Савицька О. Фермерська кооперація в розвинутих країнах // Економіка України. - 1994. - №11. - С. 69-74.
7. Шибаніна О.В. Інвестиційне забезпечення розвитку продовольчого підкомплексу АПК // Економіка АПК. - 2007. - №2. - С. 59.

Summary

Vasilchac S.V., Gidyac O.R.

INVESTMENT PROVIDING OF DEVELOPMENT OF MILK COOPERATIVE STORES

*Lviv National University of Veterinary Medicine and Biotechnologies
named after S.Z. Gzhyskyj*

In the article the authors offer creation of milk cooperative stores. Lead to that, successful activity of production milk cooperative store is predetermined to a great extent by the providing of economic interests of all subjects-participants in joint activity. The ways of the investment providing of development of new forms of manage in milk industry are specified.

Keywords: *investments, development, milk and milk products, milk cooperative stores.*

Стаття надійшла до редакції 09.04.2008

УДК: 338.27

Волошин О.Р., к.ф.-м.н. ©, **Галайко Н.В.**
*Львівський державний університет внутрішніх справ,
м. Львів, Україна.*

МІСЦЕ ТА ЗНАЧЕННЯ ПРОГНОЗУВАННЯ ПРОМИСЛОВОГО РОЗВИТКУ В ПРОЦЕСАХ РЕГУЛЮВАННЯ І ПРИЙНЯТТЯ УПРАВЛІНСЬКИХ РІШЕНЬ

У статті досліджується роль і значення прогнозування промислового розвитку в процесах регулювання і прийняття рішень органами державного управління для вирішення проблем розвитку регіональної економічної системи.

Ключові слова: *прогноз, прогнозування економічного розвитку, державне регулювання економіки, регіональна економічна система.*

Постановка проблеми. Зорієнтованість регіонального розвитку України на підвищення конкурентоспроможності виробничої сфери вимагає продукування нових підходів до державного регулювання промисловості як основної ланки реального сектору економіки. Сучасний стан промислового розвитку регіонів України характеризується певним зростанням доданої вартості та поживленням інвестиційних процесів. Однак у промисловості переважають галузі з низьким рівнем технологічної складності, продукція кінцевого призначення здебільшого є неконкурентоспроможною на зовнішніх ринках, а значний розрив у рівнях соціально-економічного розвитку регіонів уповільнює зростання національної економіки в цілому.

Багатоаспектність цієї проблеми зумовлює необхідність розробки державної регуляторної політики промислового розвитку на регіональному рівні з пристосуванням її структури до суспільних потреб. У цьому контексті прогнозування промисловості є основним засобом впливу органів державного управління на підвищення рівня передбачуваності й керованості регіональної економічної системи та вирішення проблем розвитку, що зумовлені як об'єктивними, так і суб'єктивними економічними процесами.

Аналіз останніх досліджень. Проблеми прогнозування виробничої сфери протягом останнього десятиліття стали об'єктом досліджень багатьох вітчизняних (О. Амоша, В. Беседін, Б. Буркинський, З. Варналій, М. Долішній, С. Дорогунцов, Л. Зайцева, А. Єпіфанов, В. Коломойцев, А. Мельник, І. Михасюк, В. Мікловда, В. Поповкін, Д. Стеченко, М. Чумаченко)

та зарубіжних (А. Гранберг, Е. Гувер, Є. Денісон, У. Ізард, М. Некрасов, Ф. Перру) вчених. Але ці наукові розробки не розкривають у повній мірі теоретико-методологічних положень прогнозування промислового розвитку на регіональному рівні. Не визначені підходи до прогнозування промислового розвитку регіону як засобу державної регуляторної політики. Потребує вдосконалення механізм врахування результатів прогнозів у процесах регулювання промислового розвитку та прийняття управлінських рішень, узгоджених із загальнодержавними.

Мета статті. Регіональна економічна система України на даний час проходить шлях трансформації і змін у своєму розвитку. Тому мета статті – розкрити значення прогнозування промисловості в контексті прийняття управлінських рішень, спрямованих на підвищення керованості регіональної економіки та вирішення проблем її розвитку.

Необхідність визначення перспективного стану промислового комплексу в його взаємозв'язку з іншими сферами економіки зумовлена намаганням підвищити рівень його передбачуваності й керованості та пов'язана з основними питаннями теорії та методології прогнозування економіки

Виклад основного матеріалу. У теоретичному аспекті прогнозування базується на досягненнях суспільних та природничих наук в області розкриття закономірностей розвитку природи і суспільства, причинно-наслідкових зв'язків об'єкту та пізнання цими науками тенденцій соціально-економічного розвитку й науково-технічного прогресу.

У процесі вдосконалення розвитку теорії та практики прогнозування вироблено концептуальне положення, згідно з яким передбачення розвитку будь-якого економічного явища здійснюється з урахуванням прийняття управлінських рішень [3; 11]. Прогнози необхідні за двома причинами: майбутнє невизначене, і повний ефект багатьох рішень, що приймаються зараз, не відчувається протягом відповідного часу [2]. П. Браун відмічає, що прогнозування показує, “що станеться з об'єктом внаслідок державного втручання в проблему” [1].

У сучасних умовах розвитку регіональної економіки України спрямування прогнозів на пошук і виявлення майбутніх проблем розвитку та шляхів їх уникнення або мінімізації негативних наслідків призводить до змін у самій методології прогнозування промисловості. Пошук, спрямований на вирішення проблеми, стає невід'ємною складовою процесу розробки прогнозу. Так, на думку В.М. Гейця, “прогнозування покликане до “життя” необхідністю зменшити рівень невизначеності майбутнього стану об'єкта чи системи напередодні прийняття відповідних рішень (для збільшення ступеня їх обґрунтованості) та, відповідно, оцінки їх стану після прийнятого рішення (з метою оцінки наслідків їх реалізації), а у разі необхідності відповідних коригувань самих рішень” [9].

На думку Б. Панасюка, в основі прогнозів має лежати переважно кейнсіанська концепція, що передбачає вплив держави на рівень виробництва,

зайнятості населення, нарощування інвестицій, підвищення попиту на базі зростання продуктивності праці та якості продукції, розширення експорту товарів, послуг і капіталу за допомогою економічних, правових і адміністративних норм [8].

Отже, управлінський аспект прогнозування формує рекомендації щодо державного регулювання промисловості на перспективу.

Система прогнозування розвитку промисловості регіону є підсистемою у системі прогнозування національної економіки та спирається на закони діалектики та економічні закони. До економічних законів, які використовуються в прогнозуванні, відносять наступні: планомірної організації та розвитку суспільного виробництва; пропорційного розвитку економіки; вартості; попиту і пропозиції; неухильного зростання продуктивності суспільної праці; економії часу; грошового обігу; накопичення; співвідношення індивідуальної та суспільної вартості; зростання потреб [12].

Прогнозування промислового розвитку регіону носить комплексний характер. При цьому складність регіонального прогнозування промисловості полягає в тому, що, по-перше, об'єкти на рівні регіону більш конкретизовані. По-друге, збільшується кількість факторів, які впливають на економічний і соціальний розвиток об'єкту. По-третє, ускладнюється послідовність й узгодженість складання прогнозу. Крім того, необхідна наявність прогнозів основних закономірностей розвитку економіки країни.

Особливе місце в системі прогнозування промисловості належить вивченню та врахуванню при розробці прогнозів перспектив розвитку промислових підприємств, які втілюються у бізнес-планах. Проблеми діяльності підприємств у забезпеченні промислового розвитку регіонів широко висвітлені у роботі “Формирование условий пропорционального развития производственного комплекса региона”, де застосовано комплексний підхід до регулювання і прогнозування базових показників діяльності підприємств та визначені основні підходи до формування стратегії розвитку виробничого комплексу регіону [7].

Результати прогнозування використовуються при здійсненні програмування і планування. У цьому контексті прогнозування розглядається як передпланова розробка багатоваріантних моделей плану або специфічна форма планування [5].

Проте, не всі об'єктивні процеси піддаються плануванню, оскільки план, на відміну від прогнозу, передбачає реалізацію системи взаємоузгоджених заходів і робіт у визначені терміни. Спираючись на результати прогнозування промисловості, планування розуміється як процес прийняття конкретних економічних рішень щодо державного регулювання і в сучасних умовах має індикативний характер.

Прогнозування промисловості в системі державного регулювання економіки є складовою прогнозів соціально-економічного розвитку регіонів. Правові, економічні та організаційні засади формування цілісної системи прогнозних і програмних документів економічного і соціального розвитку

України та регіонів визначені Законом України “Про державне прогнозування та розроблення програм економічного і соціального розвитку України” [4].

Серед різноманітних підходів до регіонального прогнозування особливе місце займають: 1) прагматичний підхід, що базується або на виділенні регіональних прогнозів з національних або екстраполяції окремих районних тенденцій; 2) регіональний підхід, що являє собою прогнозування на основі розроблених для конкретного регіону економетричних моделей.

Аналізуючи теорію і практику застосування різних методів прогнозування промисловості, можна сказати, що на сьогодні немає універсального механізму щодо їх вибору. Надійний вибір методів прогнозування залежить від цілей прогнозу, його завдань; періоду, на який формується прогноз; специфіки об’єкта прогнозування; вірогідності і повноти вхідної та вихідної інформації; обмежуючих факторів прогнозування [5].

Особливе місце в наукових підходах до застосування методів прогнозування промисловості з точки зору їх ефективності займають економіко-математичні методи та моделі, що використовуються для визначення взаємозв’язків між параметрами прогнозування.

Особливо доцільним є поєднання економетричних моделей з експертними методами, тобто застосування комбінованих методів прогнозування [6].

Це зумовлює необхідність досліджень щодо регіонального економетричного моделювання промислового розвитку в наступних напрямках:

- розширення практичного застосування моделей та деталізація розрахунків;
- розробка міжрегіональних міжгалузевих моделей, що дозволяють відображати взаємозв’язок та вплив нерівномірності розвитку регіонів на національну економіку;
- удосконалення формальних методів статистичного аналізу в рамках економетричних моделей;
- формування програмного забезпечення прогнозних розрахунків;
- виявлення та уточнення основних залежностей та взаємозв’язків в регіональній економіці на базі економічної теорії, доповнення моделей новими параметрами, що враховують вплив державного регулювання.

Заключним та одним із головних моментів прогнозування промисловості є вибір з множини альтернатив найбільш ефективного управлінського рішення щодо визначення напрямів та застосування державної регуляторної політики. Одним із варіантів на практиці може стати застосування систем підтримки прийняття рішень [10], об’єднуючих аналітичні методи прийняття рішень з експертними процедурами і методами штучного інтелекту. Прийняття рішення є найбільш відповідальним моментом в процесі прогнозування, оскільки його наслідком є вибір та застосування державної регуляторної політики, що визначають, в кінцевому рахунку, динаміку кількісних та якісних показників промислового розвитку.

Висновки. Наведені підходи до прогнозування промислового розвитку дають змогу зробити висновок, що в процесі розвитку економічних процесів та явищ змінюється сама концепція прогнозування і державного регулювання промисловості регіону. Це зумовлено розширенням кола факторів, які впливають на розвиток промисловості, що вимагає визначення та доповнення прогнозних моделей новими індикаторами економічного зростання, їх взаємозалежностями, змінними, що враховують вплив державного регулювання, а також складних міжгалузевих, міжрегіональних зв'язків.

Переваги цих методів полягають, по-перше, в можливості підвищення змістовного навантаження моделі шляхом введення в модель параметрів, що враховують вплив державного регулювання, зовнішніх чинників розвитку тощо. По-друге, при його використанні з'являється можливість пом'якшення протиріччя між реалістичністю та точністю прогнозу: розширення кола обставин, що беруться до уваги (що сприяє підвищенню реалістичності моделі) не супроводжується відмовою від формальних методів (що забезпечує точність прогнозу). По-третє, досягнення у галузі інформаційного забезпечення дають змогу достатньо швидко та без додаткового залучення спеціалістів здійснювати багатоваріантні прогнозні розрахунки.

Література

1. Браун П. Посібник з аналізу державної політики/ Пер. з англ. – К.: Основи, 2000. – 243 с.
2. Вінн Р., Холден К. Введение в прикладной эконометрический анализ. - М.: ФиС, 1981.
3. Економіка України: потенціал, реформи, перспективи: в 5 томах. Т.3. Макроекономічна політика, прогнозування і державне регулювання економіки / За ред. В.Ф. Беседіна, М.Ю. Гончар. – К.: НДЕІ Мінекономіки України, 1996. – 440 с.
4. Закон України “Про державне прогнозування та розроблення програм економічного і соціального розвитку України”// Відомості Верховної Ради. – 2000. - N 25.
5. Панасюк Б. Я. Прогнозування та регулювання розвитку економіки/ Національна академія управління. — К. : Поліграфкнига, 1998. — 303с
6. Панасюк Б., Сергієчко І., Гуляницький Л. Прогнозування розвитку економіки України/ Економіка України. - 1996. - № 1. – С. 20-31.
7. Панасюк Б.Я. Концептуальні основи економічного прогнозування і планування // Економіка України. – 1996. - №5. - С. 7-18.
8. Пашуга М.Т., Каліна А.В. Прогнозування та макроекономічне планування: Навч. Посібник. – К.: МАУП, 1998. – 192 с.
9. Равікович Є.І., Присенко Г.В. Макроекономічне прогнозування: Навч. Посібник. – К.: КНЕУ, 2002. – 172с.
10. Системи підтримки прийняття рішень / Ситник В. Ф., Олексюк О. С., Гужва В. М. та ін.; за ред. В. Ф. Ситника. — К.: Техніка, 1995. — 162 с.

11. Тейл Г. Экономические прогнозы и принятие решений / Пер. с англ. – М.: Статистика, 1971 – 488 с.

12. Формирование условий пропорционального развития производственного комплекса региона/Н.Д. Прокопенко, Е.Т. Иванов, Ф.Е. Поклонский и др.- Донецк НЕП НАН України, 2001 –532 с.

Summary

Voloshyn O.R., Halayko N.V.

THE ROLE AND IMPORTANCE OF THE PROGNOSTICATION OF THE INDUSTRIAL DEVELOPMENT FOR THE PROCESSES OF REGULATION AND ADOPTING DECISIONS BY THE BODIES OF STATE ADMINISTRATION

The article deals with the role and importance of the prognostication of the industrial development for the processes of regulation and adoption of decisions by the bodies of state administration in the context of the problems of the regional economic system's development.

Стаття надійшла до редакції 14.04.2008

Гладій Н. В., аспірант ©

ННЦ «Інститут аграрної економіки», м.Київ, Україна

ЕКОНОМІЧНА СУТНІСТЬ ІНТЕГРАЦІЇ ТА ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ ІНТЕГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ В УКРАЇНІ

В даній статті розглядається сучасний стан та тенденції подальшого розвитку інтеграційних процесів. Досліджено погляди різних науковців на економічну сутність “інтеграції” як взаємодії сільського господарства, промисловості та переробної галузі АПК. Стрімкий розвиток всесвітньої інтеграції диктує нові умови для українських підприємств, і сьогодні єдиним їх шансом на виживання та конкурентноздатності продукції є укрупнення та поєднання в інтеграційні структури.

Ключові слова: інтеграція, розширене виробництво, аграрна реформа, господарські формування.

Постановка проблеми. В умовах розвинутої ринкової економіки дослідження економічних особливостей діяльності інтегрованих підприємств набуває особливого значення, зважаючи на сучасні умови виробництва та реалізації продукції сільського господарства в високо конкурентному середовищі. Питання специфіки інтеграції на сьогоднішній день недостатньо висвітлені, зважаючи на мінливість умов господарської діяльності інтегрованих формувань та значної активізації людського фактору.

Аналіз останніх досліджень. Інтеграційним процесам загалом, економічній та аграрній інтеграції присвятили свої дослідження ряд вітчизняних вчених-економістів, серед яких: П.Т.Саблук, Л.Ю. Мельник, В.І. Бойко, А.І. Брезвін, О.М. Онищенко, М.Й. Хорунжий, О.В. Крисальний, П.М. Макаренко, І.І. Червен, А.М. Карпенко, М.Й. Малік, О.В. Приліпка, В.В. Зубицький та інші.

Метою написання даної статті є дослідження інтеграційних процесів в Україні протягом останніх трьох років та визначення тенденцій їх подальшого вдосконалення та розвитку.

Агропромислова інтеграція є об’єктивно закономірним процесом, і є синтезом сільського господарства і промисловості, що ґрунтується на сукупності виробничих взаємовідносин. Успішне функціонування аграрного ринку потребує активізації процесу пошуку найбільш раціональних форм

інтеграції виробників сільськогосподарської сировини і переробних підприємств.

Вперше поняття агропромислової інтеграції з'явилося ще у 20-ті роки, про це у своїх працях зазначили А.Є. Вашеєвський, Ю.П. Лебединський та А.І. Даниленко. Спочатку було об'єднано виробництво і переробку сільськогосподарської продукції шляхом об'єднання селян, промислових організацій та інших органів державної влади [1].

С.В. Мочерний дає визначення терміну “інтеграція”: “це поступове зближення та об'єднання економічних суб'єктів у процесі їх взаємодії” [2].

Як зазначає Малік М.Й. ТА Федієнко П.М. “агропромислова інтеграція – це багатofункціональний процес, у результаті якого забезпечується виробництво необхідної для суспільства кількості предметів і продуктів споживання із сільськогосподарської сировини на основі поєднання діяльності сільського господарства та інших тісно задіяних з ним галузей, а в кінцевому результаті – це взаємопов'язаний розвиток сукупності галузей, де базою є сільське господарство, сільськогосподарські підприємства, сільськогосподарські товаровиробники, покликані сприяти поліпшенню добробуту всього суспільства”[3].

Протягом останнього часу сільськогосподарські підприємства України працюють в складних економічних умовах, що викликані порушенням паритету цін між продукцією сільського господарства та інших галузей; недостатнім забезпеченням висококваліфікованими спеціалістами; недосконалістю податкового законодавства та державної аграрної політики. Більшість науковців вбачає виходом із кризи інтеграцію. Інтеграція повинна базуватися на об'єднанні системі економічних інтересів кожного її суб'єкта та групи як єдиного економічного механізму. Таким чином, за рахунок об'єднання інтересів підприємств-учасників забезпечується реалізація повного циклу розширеного виробництва як у сфері власного виробництва так і в сфері створення і регенерації платоспроможного попиту. Аграрні підприємства інтегруються щоб знизити ризик, що викликаний самим агропромисловим виробництвом, його кліматичними факторами, територіальним розміщенням, стійкістю ринку та конкурентоспроможністю продукції.

Сучасний стан агропромислової інтеграції характеризується специфічними умовами. З одного боку, сільське господарство самостійно вже не може забезпечувати умови власного відтворення, тому що розвиток цієї галузі залежить від промисловості, яка постачає виробникам засоби та предмети праці. З іншого боку, роль самого сільського господарства для переробних підприємств є дуже значною, адже вироблена ним продукція надходить як сировина в різні галузі промисловості. На сучасному етапі переробні підприємства ще не повністю розуміють свою залежність від виробників сировини, тому вертикальна інтеграція не набуває подальшого розвитку, хоча її переваги є беззаперечними. Загострюється проблема узгодження інтересів сільськогосподарських товаровиробників і суб'єктів

підприємницької діяльності із суміжних галузей і сфер. Там, де з технічних причин це неможливо, сільськогосподарські виробники мають приділити особливу увагу розвитку аграрної обслуговуючої кооперації, активніше використовувати права співвласників приватизованих підприємств переробки та агросервісу. Тоді взаємовідносини між сільськогосподарськими підприємствами та їх партнерами будуватимуться на основі не монопольного встановлення цін, а економічно обґрунтованих розцінок.

Сучасна аграрна реформа, яка поставила собі за мету здійснення структурної перебудови, реконструкції відносин власності і форм господарювання в аграрному секторі країни, передбачає відродження принципів інтеграції. Саме через інтеграцію повинні вживлятися в економіку втрачені елементи підприємництва і ринкових механізмів. Це підтверджується досвідом роботи господарських формувань різних форм господарювання в економічних умовах останніх років. Сьогодні на регіональному рівні успішно функціонують агропромислові формування, які створились на основі розвитку інтеграційних процесів у сфері виробництва і переробки сільськогосподарської продукції та доведення до споживачів продуктів харчування. Прикладом такої діяльності стала робота ВАТ "Адамс" Хмельницької області. Інтегратором його є Кам'янець – Подільський консервний завод, який взяв в оренду землі та багаторічні насадження багатьох сільськогосподарських підприємств, цим самим усувається монополізм, як з боку виробника, так і з боку переробника. Агропромислове підприємство "Адамс" було і залишається найефективнішою організаційною структурою промислового плодоовочівництва, де сфери виробництва, переробки, зберігання та реалізації продукції функціонують як єдиний технологічний механізм.

Варіанти форм інтеграції у плодоовочевому підкомплексі України можуть бути такі:

- контрактна (договірна) інтеграція, коли взаємовідносини між заводами і господарствами регулюються контрактом;
- створення машинно-технологічних станцій, які забезпечують господарства технікою, добривами, засобами захисту рослин та ін.;
- спільне вирощування заводами плодоовочевої продукції за рахунок кредитів;
- оренда землі заводами у сільськогосподарських підприємств і вирощування на ній сільськогосподарської продукції;
- спільне підприємство із зарубіжними фірмами;
- включення в інтеграційне об'єднання ремонтних і транспортних організацій, оптової та роздрібною торгівлі, а також банків та інфраструктури.

Організаційно-економічні форми визначаються економіко-правовим статусом інтегрованої структури. Розрізняють такі форми інтеграції: повна, контрактна, акціонерна, кооперативна, партнерська, громадська. Повна – здійснюється на базі засобів виробництва, що належить одному власнику.

Контрактна – це інтеграція юридичних осіб, основним інструментом якої є контракт. При акціонерній – формування, яке здійснює інтеграційні функції, створюється на акціонерній основі. Кооперативна ґрунтується на створенні кооперативів відповідного профілю. Партнерська має основою усну домовленість або документальне оформлення. У громадській переважають риси неформального громадського об'єднання [4].

Тобто, майбутнє за крупно масштабним виробництвом, пріоритетність якого визначається спеціалізацією, концентрацією виробництва, інтеграцією з партнерами по ринку. Серед факторів, що формують взаємовигідні економічні відносини товаровиробників з переробними, обслуговуючими, торговельними та іншими структурами провідне місце належить саме інтеграційним процесам. Агропромислова інтеграція допоможе усуненню розбалансованості між сільським господарством і промисловістю, а звідси поєднання виробництва, зберігання, переробки та реалізації готової продукції; підвищення ступеня переробки аграрної продукції та її якості; поглиблення спеціалізації господарства, зменшення ризику в умовах конкурентної боротьби.

Висновки. Узагальнюючи вищесказане, можна зробити висновок про те, що в результаті створення інтеграційних структур досягається органічне поєднання виробництва та переробки в єдиній організаційно-виробничій структурі та зменшується залежність переробних підприємств від виробників сільськогосподарської сировини. Отже, розвиток інтеграційних процесів є досить радикальним шляхом виходу агропромислового виробництва з кризового стану, формування ринкового середовища в аграрній сфері, поєднання економічних інтересів сільськогосподарських товаровиробників і підприємств промислової переробки.

Література

1. Проблемы формирования и развития агропромышленного комплекса / Под ред. Ю.П.Лебединского. – К.: Урожай, 1972. – С.18-25.
2. Мочерний С.В. Економічна теорія : Підр. - К.: Либідь, 2002.-464 с.
3. Малік М.Й., Федієнко П.М. Аграрна реформа і розвиток підприємництва. – К.: ІАЕ УААН, 2003.- 188 с.
4. Малік М.Й., Лупенко Ю.О., Романова Л.В. підприємство в аграрній сфері економіки.-К.: ІАЕ, 1998.-514 с.

Summary

Gladyy N.V.

ECONOMICAL ENTITY OF INTEGRATION AND DEVELOPMENT TRENDS OF INTEGRATION PROCESSES IN UKRAINE

The analysis of the modern state and further development of integration processes. Considerations of different scientists concerning economical entity of integration itself as coordination of agriculture, manufacturing and processing industry.

Стаття надійшла до редакції 09.04.2008

Горковенко І.В., асистент©

Харківський національний аграрний університет ім. В.В.Докучаєва,
м. Харків, Україна

ТЕНДЕНЦІЇ ТА ЧИННИКИ ЗМІНИ ЧИСЕЛЬНОСТІ ПРАЦІВНИКІВ У СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВАХ

У статті розглянуто питання стосовно тенденцій у зміні чисельності сільського населення та кількості працівників сільськогосподарських підприємств, визначено чинники їх формування.

Ключові слова: чисельність сільського населення, трудовий потенціал, ефективність використання трудового населення.

Постановка проблеми. Для успішного обґрунтування стратегії розвитку економіки України необхідно визначитися з колом тих проблем, розв'язання яких дозволить досягти високих темпів зростання ВВП, як головної передумови успіхів в економічній та соціальній сферах. Зокрема, “найгострішими проблемами сучасності є підтримка українського села і фундаментальної науки”[1].

Дійсно, українське село перебуває в край складному становищі, а відтак підвищена увага до нього є об'єктивною необхідністю. На даному етапі мова повинна вестись про докорінну зміну політики, спрямованої на вирішення його проблем. Це підтверджено науковцями, які вже визнають здійснену аграрну політику загрозливою не тільки для села, селян, а й усїєї сільськогосподарської галузі, та для майбутнього країни [2]. Але особливої гостроти набуло питання про необхідність зміни політики відносно трудового потенціалу села.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Щодо складових, а тим більше шляхів вирішення проблеми формування і використання трудового потенціалу висловлюються різні, а іноді і протилежні точки зору. Так член-кореспондент НАН України Б.Данилишин вважає, що в сільському господарстві, як і в цілому в національній економіці відбувається відтворення раніше сформованої недосконалої структури попиту на робочу силу, яка суперечить завданням інноваційного розвитку. Йдеться про те, що у цій галузі вагомою є частка працюючих у низькопродуктивних особистих господарствах з використанням навіть немеханізованої праці [3].

При цьому слід мати на увазі, що частка працюючих в особистих господарствах впродовж періоду аграрних реформ не просто зберігалася, вона мала чітко позначену тенденцію до зростання.

Подібне становище в першу чергу є наслідком того, що чисельність

зайнятих у підприємствах стрімко зменшувалася як в цілому по Україні, так і в Харківській області. Високий рівень зайнятості в сільському господарстві підтримується головним чином за рахунок особистих господарств. Так загальний рівень зайнятості за 2001-2006 роки у сільському господарстві зменшився на 7% [4]. Одночасно середньооблікова чисельність працівників, зайнятих у сільськогосподарських підприємствах Харківській області зменшилася у 2,4 раза.

Згідно Державної цільової програми розвитку українського села до 2015 року передбачається орієнтація на розвиток великотоварного виробництва, що розглядається в якості важливої передумови досягнення високого рівня конкурентоспроможності не тільки на внутрішньому, а і світових ринках продовольства. І одночасно ставиться за мету збереження демографічного потенціалу і трудових ресурсів аграрного сектору [5]. А це породжує питання узгодженості між собою зазначених тенденцій.

Формулювання цілей статті. У зв'язку з цим виникає потреба у з'ясуванні основних тенденцій у зміні середньооблікової чисельності працівників сільськогосподарських підприємств та визначення чинників їх формування. Крім того необхідно здійснити оцінку трудового потенціалу галузі сільського господарства на перспективу, з урахуванням того, що вона у все більшій мірі формується за рахунок зростання людського капіталу.

Виклад основного матеріал дослідження. У якості важливого методологічного орієнтиру подальших досліджень доцільно прийняти розмежування понять “трудові ресурси” і “трудоий потенціал”. Оскільки наша позиція з цього приводу вже аргументувалася, що знайшло відображення в публікаціях, обмежимося наступним положенням.

Трудоий потенціал слід розглядати як інтегральну величину, яку формує, з одного боку, кількість трудових ресурсів у загально прийнятому розумінні їх змісту (кількісна характеристика), а з іншого – людський капітал (якісна характеристика), носіями якого і виступають трудові ресурси. Згідно з такою методологічною установкою трудоий потенціал може зростати навіть при умові скорочення кількості трудових ресурсів за рахунок збільшення величини людського капіталу.

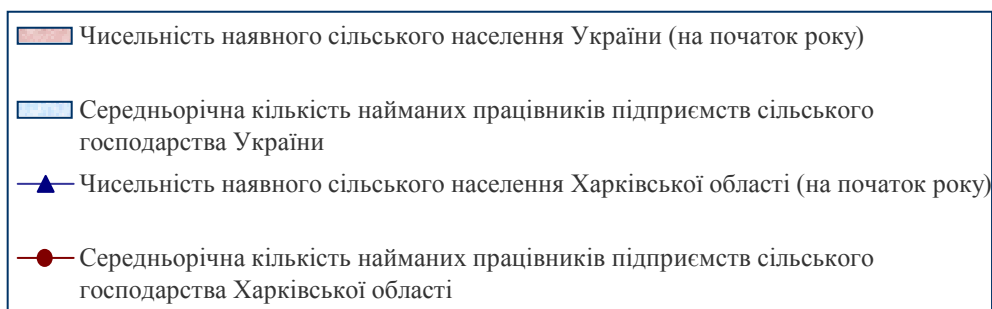
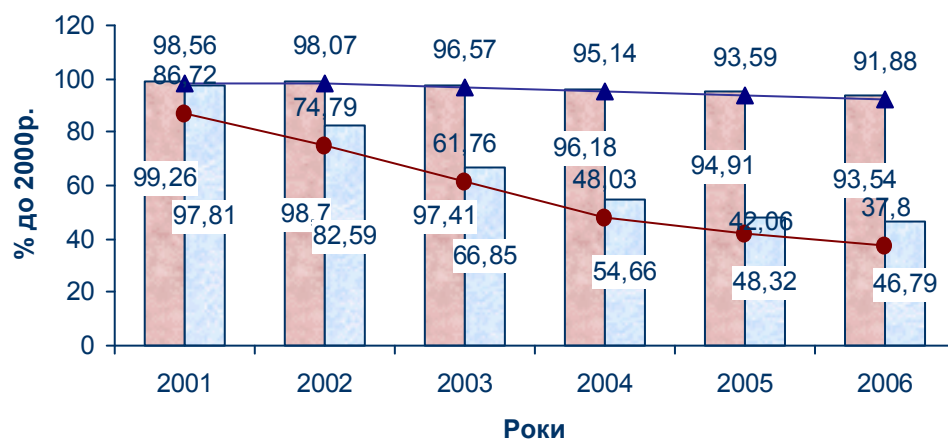
А оскільки трудові ресурси виступають носіями потенціалу, то виникає потреба з'ясувати, наскільки реальним є постановлене завдання, стосовно збереження трудових ресурсів сільського господарства. З цього приводу також висловлюються різні погляди. Зокрема, згідно прогнозу Української академії аграрних наук, кількість трудових ресурсів села нашої країни протягом 2002-2016рр. стабілізується чи навіть зросте на 0,8% [4, С. 43-44]. Діаметрально протилежної думки дотримується К. Якуба, яка вважає, що за умови збереження сучасного рівня відтворення селянства, ураховуючи процес депопуляції сільського населення з одночасним погіршенням його якісних характеристик, через чотири покоління його не стане [6].

Не маючи можливості детально обговорювати дану проблему, зазначимо наступне. Формування чисельності трудових ресурсів відбувається

під впливом великої кількості чинників. Але щодо останніх років в Україні провідне місце серед них відводилося двом: зменшення кількості населення і активна трудова міграція. Дійсно, впродовж 1991-2006 років в Україні відбулося дуже значне скорочення населення з 51,6 млн. осіб на 1 січня 1991р. до 46,2 млн. осіб на 1 листопада 2007р. Що з повними на те підставами характеризується як демографічна криза.

Скорочення загальної чисельності населення буде продовжуватися і далі. Так, згідно з прогнозом, розробленим Державним комітетом статистики України та Українським центром соціальних реформ за участю інституту демографії та соціальних досліджень населення України скоротиться з 46,9 млн. осіб (у 2005 р.) до 31,5 млн. осіб (у 2045р.) [7].

Слід також мати на увазі, що сільське населення скорочується ще більш високими темпами. А відтак, в силу навіть цих обставин очікувати збереження чисельності зайнятих в сільському господарстві в перспективі очевидно не реально. Ще менш вірогідним виглядає таке припущення щодо зайнятих у сільськогосподарських підприємствах. При цьому постає питання, в якій мірі пов'язані між собою зміни чисельності працівників і кількості сільського населення. Результати дослідження по Харківській області свідчать, що зв'язок між зазначеними процесами існує, але він достатньо слабкий (рис.1).

Рис.1. Тенденція зміни чисельності сільського населення та середньо облікової кількості працівників Харківської області (2000–2006 рр.)

Коефіцієнт парної кореляції між цими процесами по тим змінам, які відбулися в 2000-2006 роках у районах області дорівнював 0,27. Таким чином це достатньо самостійні процеси.

Щодо тих змін, які відбувалися впродовж зазначеного періоду безпосередньо в окремих підприємствах, то вони вивчалися з використанням даних по сукупності підприємств, яка була сформована із підприємств 5 районів Харківської області. Всього в цих районах налічується 61 підприємство, які звітували перед органами статистики. Але для дослідження було одібрано 49 підприємств, які впродовж періоду з 2000 по 2005 рік не реорганізовувалися, чи не були знову створені. Про характер змін, які відбувалися в них впродовж зазначеного періоду, свідчать дані, наведені в таблиці 1.

Перш за все привертає увагу те, що скорочення чисельності працівників по вказаним вище районам мало місце у 42 підприємствах з усієї сукупності розглядуваних. Загальне скорочення у 2005р. по відношенню до 2000 р. становило 3356 чол. Розмах варіації становить 269 чол: від 2 у ПСП “Перекіп” до 271 у СВК “Червоний партизан”. Діаметрально протилежна ситуація склалася в 7 підприємствах. У них спостерігається тенденція збільшення кількості працюючих. До цих підприємств відносяться: ЗАТ “Зміївська о/ф”, ФГ “Строгого”, ТОВ А/Ф “Пісчанська”, Д/Г “Українка Слобідська”, ТОВ “Кросс-ПФ “Зоря”, ТОВ А/Ф “Сади України”, ЗАТ “Утківське”.

Таблиця 1

Групування підприємств 5 районів Харківської області за зміною чисельності працівників сільського господарства у 2000- 2005рр.

Група	кількість підприємств	Чисельність працівників у 2005р. до 2000р., %		
		по групі		% до загальної зміни працівників
		%	чол.	
1 гр.	8	< 40%	-1121	33,4
2 гр.	13	40% – 60%	-1194	35,6
3 гр.	11	60% – 80%	-730	21,7
4 гр.	10	> 80%	-311	9,3
Загальне скорочення, всього			-3356	100
5 гр.	7	> 100%	+ 983	–

До першої групи підприємств відносяться підприємства, в яких кількість працівників скоротилася більше ніж на 60%. На їх долю прийшлося 33,4% скорочення загальної чисельності працівників. Слідуюча група представлена підприємствами, в яких зменшення чисельності працівників знаходилося в межах від 40,1% до 60%. Їх питома вага в загальній кількості працівників дорівнювала 35,6%. У третій групі (від 60,1% до 80%) та четвертій

(більше ніж на 80%) чисельність працівників скоротилася на 730 чол. та 311 чол. відповідно, що становить 21,7% та 9,3% загального їх скорочення.

Продовжуючи дослідження, було з'ясовано, в якій мірі тенденції, що сформувалися впродовж 2000-2005 років збереглися в наступному 2006 році. Виявилось, що зв'язок між характером змін у роках, які передували 2006 року і безпосередньо в цьому році, пов'язані між собою слабо, бо в багатьох випадках вони змінилися на протилежні. І це при тій умові, що загальна тенденція зберігається, адже загальна кількість працівників в 4 із 5 районів зменшується, як до речі і в цілому по області. Відповідні дані по групам підприємств, сформованим по результатам зміни середньооблікової чисельності працівників у 2000-2005 роках, наведені в таблиці 2.

У 2006 році продовжується подальше зменшення середньооблікової чисельності працівників. Дослідження будувалося на припущенні, що мінімальні втрати працівників будуть мати місце в I групі підприємств, оскільки в попередні роки вони були і без того вже значними. А що ж виявилось в дійсності? Логічність припущення безумовно спрацювала би, за умови, що всі підприємства групи продовжували нормально працювати. А переважна кількість підприємств цієї групи тому в ній і опинилися, що вони переживають складні часи. У цілому по групі чисельність працівників скоротилася на 121чол, або на 21,2% по відношенню до 2005р.

Таблиця 2

Зміна чисельності працівників у 2006р. у групах з різними темпами їх скорочення в 2005-2000 рр.

Група	Групи за зміною чисельності працівників у 2005р. до 2000р.	Чисельність працівників у 2006р. по відношенню до 2005р.		
		осіб	у % до	
			загального зменшення	2005р.
1 гр.	< 40%	-121	11,1	75,8
2 гр.	40% – 60%	-237	21,7	78,8
3 гр.	60% – 80%	-191	17,4	90,2
4 гр.	> 80%	-173	15,8	91,7
5 гр.	> 100%	-372	34,0	74,4
У цілому по сукупності:		-1094	100	84,6

Значно більшими були абсолютні масштаби скорочення в підприємствах другої групи. У цьому відношенні вона поступається тільки підприємствам 5 групи, в якій кількість працівників впродовж 2006 року скоротилася на 372 особи. Слід мати на увазі, що 5 група представляє підприємства, в яких впродовж попереднього періоду чисельність працівників значно збільшилася. Особливо це стосується ТОВ А/Ф “Сади України” та ТОВ А/Ф “Пісчанська”. У 2006р. ситуація докорінним чином змінилася. Чисельність

зайнятих у цих підприємств зменшилася на 321 та 63 особи відповідно. Це є свідченням зміни стратегії зайнятості. Дана обставина, на нашу думку, заслуговує на підвищену увагу

Наступний етап дослідження був пов'язаний з побудовою кореляційно-регресійною моделі, яка описує зміну чисельності працівників під дією сукупності чинників. У якості результативного показника виступив показник "зміна чисельності працівників". До факторних віднесені наступні: середньомісячна заробітна плата, грн. (x_1); площа сільськогосподарських угідь, які використовуються підприємством, тис.га (x_2); чисельність працівників в розрахунку на 100 га сільськогосподарських угідь, осіб (x_3); величина активів у розрахунку на 1 працівника, грн. (x_4); питома вага рослинництва в структурі валової продукції сільського господарства, % (x_5); грошова оцінка 1 га сільськогосподарських угідь, грн. (x_6).

Отримана модель має такий вигляд:

$$Y = -12,815 + 0,01x_1 + 7,038x_2 + 25,533x_3 + 0,0001x_4 - 1,486x_5 - 0,0022x_6.$$

Кожний із зазначених показників коливається достатньо істотно. Але масштаб коливання має значні відмінності. Свідченням чого є величина коефіцієнту варіації, які знаходяться на рівні від 41,8% по грошовій оцінці 1га сільськогосподарських угідь до 88,8% по величині активів у розрахунку на 1 працівника та 83,8% по середньомісячній заробітній платі.

Висновки. Проведене дослідження дає підстави для наступних висновків. Головною тенденцією в зміні середньооблікової чисельності, зайнятих у сільськогосподарському виробництві підприємств є її зменшення. Харківська область належить до тих регіонів, в яких цей процес протікає з великою інтенсивністю. Так, якщо в 2000 році в сільському господарстві було зайнято 121 тис. осіб, то у 2005р. 50,1 тис. осіб. Таким чином тільки за 5 років чисельність працівників зменшилася на 59%. У 2006р. цей процес продовжувався, що знайшло свій вираз у зменшення кількості працівників ще на 10% (2006р. – 45 тис. осіб).

Разом з тим, слід мати на увазі, що зміна чисельності працівників відбувається дуже по різному на рівні районів, а тим більш окремих підприємств.

Побудова економіко-математичної моделі, яка описує зміну чисельності працівників за вказаний період в залежності від сукупності чинників засвідчило, що збереженню працівників у підприємствах сприяли розмір за площею сільськогосподарських угідь та забезпеченість ними в розрахунку на 100 га.

Література

1. Головка О., Нагребецька І. Випробування громадкістю// Урядовий кур'єр. – 2008. – №8. – С.4.
2. Руйнувати було кому, а будувати?// Урядовий кур'єр. – 2008. – №3. – С.6.

3. Данилишин.Б. Зайнятість населення: як сформувати інноваційну складову// Урядовий кур'єр. – 2007. – № 115. – С.6.
4. Наукові основи агропромислового виробництва в зоні Степу України/ Редкол.: М.В.Зубець та ін. – К.: Аграрна наука, 2004. – 844с.
5. Державна цільова програма розвитку українського села до 2015 року// Економіка АПК. – 2007. – №11. – С. 5.
6. Якуба К.І. Дитинство як складова життєвого потенціалу населення// Агроінком. – 2005. – № 9-10. – С. 35-43.
7. <http://www.ukrstat.gov.ua/Noviny/new2006/zmistnovin/demogr/rozv.html>

Summary

Gorkovenko J.V.

THE TENDENCIES AND FACTORS TO CHANGE THE QUANTITY OF WORKERS AT THE AGRICULTURAL ENTERPRISES

The problems concerning the tendencies to change the quantity of rural population and workers at the agriceultural enterprise has been considered in the article. The factors of their formation Rave been determined.

Стаття надійшла до редакції 09.04.2008

Гримак А.В., ст.викладач ©

Львівський національний університет ветеринарно їмедицини
та біотехнологій імені С. З. Гжицького, м. Львів, Україна

ДО ПИТАННЯ ВПРОВАДЖЕННЯ НАУКОВИХ ІННОВАЦІЙ У М'ЯСОПРОДУКТОВОМУ ПІДКОМПЛЕКСІ

У статті піднімаються питання ефективності наукових інновацій для м'ясопродуктового підкомплексу. Автор визначає пріоритетні функції наукових інвестицій, доводить, що процес наукового інвестування стимулює учасників м'ясопродуктового підкомплексу до активної роботи в умовах ринку.

Ключові слова: м'ясопродуктовий підкомплекс, ринок, інновації, м'ясне скотарство.

Постановка проблеми. В системі реформування агропромислового виробництва важлива роль відводиться науковому забезпеченню. Саме наука повинна бути орієнтиром у вирішенні завдань, які поставлені практикою життя, потребами агропромислового комплексу. Впровадження наукових розробок є найбільш ефективними і окупними інноваціями. В числі пріоритетних завдань для Львівської області є розвиток м'ясопродуктового підкомплексу, зокрема галузі м'ясного скотарства, відповідно і його наукового забезпечення. Вкрай важливо подолати відставання і застійні явища в цьому секторі економіки. А виникли вони не сьогодні, утверджуватись проблеми в м'ясному скотарстві почали ряд років назад, коли галузь, відповідно і наука розвивались різними шляхами, не було досягнуто комплексності. І як наслідок, в науковому забезпеченні пріоритетних завдань розвитку галузі м'ясного скотарства дає себе знати відставання, а наукове забезпечення, яке здійснюється посередньо практично не впливає на підвищення ефективності галузі і м'ясопродуктового підкомплексу зокрема. Тому важливим завданням є вивчення і створення умов для використання наукових інновацій у сфері виробництва, переробки і реалізації продукції м'ясного скотарства.

Аналіз останніх досліджень. На даний час в Україні, в тому числі і Львівській області відбувається процес формування механізмів інвестування в агропромислового комплексу. На окремих напрямках, таких як інтенсивне вирощування зернових культур, в птахівництві вже спостерігається тенденція до концентрації виробництв і науки у вирішенні завдань з отримання ефективного кінцевого результату. Проблеми ефективності впровадження наукових інновацій в АПК перебувають у колі інтересів учених-аграрників Саблука П.Т., Месель-Веселяка В.Я., Тринька Р.І., Юрчишина В.В., Янківка М.Д., Шкарлета С.М., Гойка А.А., Кандиби В.М.

При дослідженнях даного питання важливо врахувати, що особливістю використання інноваційних пропозицій є їх регіональність, а різні регіони мають свої характеристики – економічні, природно-кліматичні, соціальні, що позначається, в першу чергу, на пропозиції конкретних інновацій, в тому числі і наукових. Там, де ефективніше працює економіка, там і більші можливості щодо запровадження інноваційних пропозицій. Такі реалії сьогоденного стану економіки. Сільськогосподарським товаровиробникам, що займаються виробництвом м'яса, зокрема яловичини, необхідно докласти чимало зусиль для залучення інвесторів, які за рахунок впровадження нових наукових розробок сприяли б перетворенню галузі у прибуткову з подальшим нарощуванням її експортного потенціалу.

Мета статті. Визначення пріоритетних функцій наукових інновацій у м'ясопродуктовому підкомплексі, наробка пропозицій для становлення сприятливого інноваційного клімату.

Виклад основного матеріалу. Проаналізувавши окремі причини, які стримують процеси наукового інвестування, впровадження досягнень науки у виробництво, ми дійшли висновку, що вони, найімовірніше, викликані тим, що управління, фінансування і організація галузевої, профільної науки, форми її зв'язку у м'ясопродуктовому підкомплексі із сільськими товаровиробниками, переробниками, підприємствами торгівлі склались в умовах спаду економічного розвитку, відповідно недофінансування як науки, так і заходів із впровадження її розробок.

Сучасний процес інвестування галузі м'ясного скотарства науковими інноваціями повинен бути зорієнтований на відтворення виробництв галузі, їх становлення і перспективний розвиток за сучасними технологіями, які забезпечували б випуск якісної, безпечної і конкурентоспроможної продукції. На нашу думку, наукові інновації повинні виконувати наступні функції, зокрема:

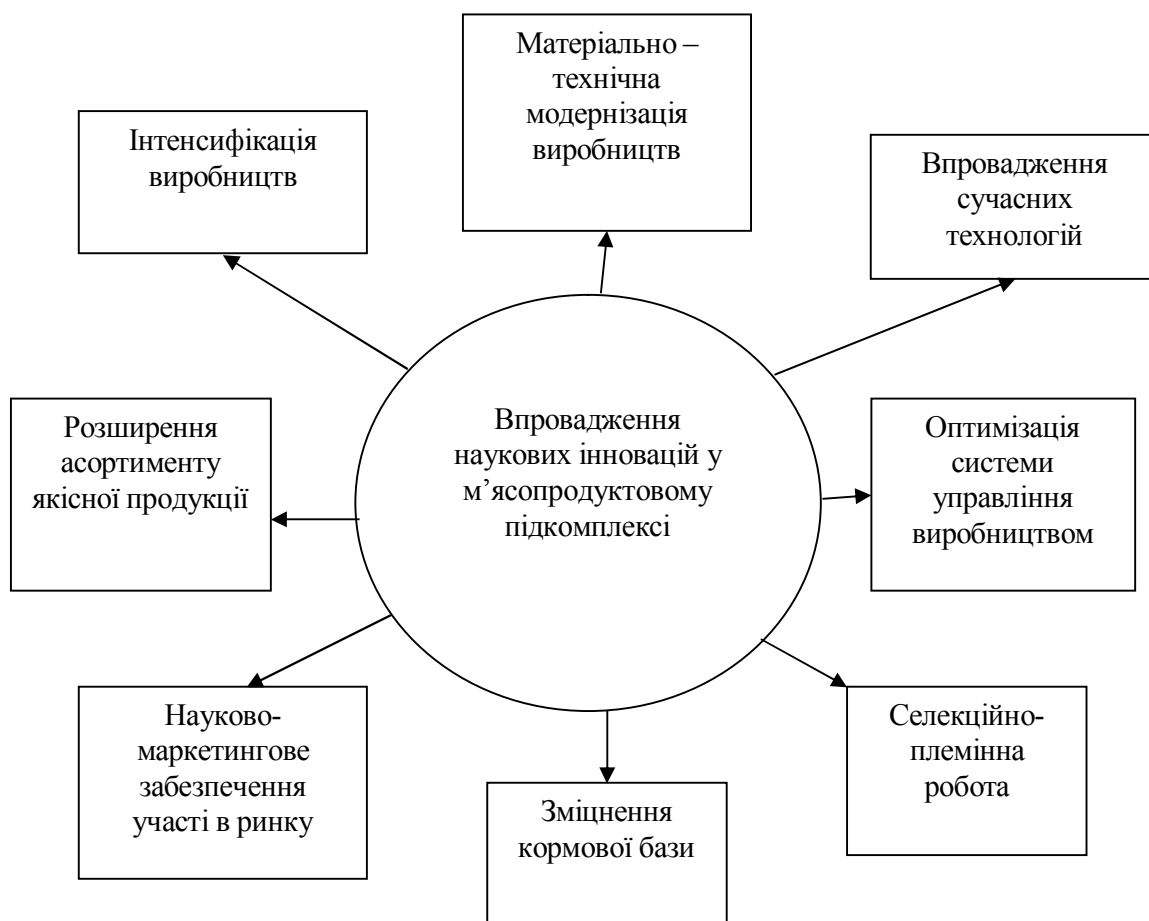
- відхід від старих, енергозатратних технологій і впровадження нових, з новим обладнанням і новими рецептурами продукції, які найбільш повно б задовольняли запити споживачів;
- захист екології, збереження людських ресурсів, охорона їх здоров'я і праці;
- вивід із виробничого обігу неефективних операцій і навіть ліній та об'єктів, які не мають жодних перспектив на забезпечення прибутковості виробництва.

Тільки практичне забезпечення цих функцій дозволить отримати додаткові кошти для подальшого становлення і модернізації виробництва, відповідно вплинути і на саму інфраструктуру наукового забезпечення АПК і його галузей зокрема. А це, в свою чергу, вплине і на рівень інтенсифікації виробництва, систему управління агропромисловим виробництвом економічними, виправданими в світі методами. Важливо уявити, що наукові інновації в АПК мають оцінюватись як товар, відповідно мати свою ціну і розрахункову окупність. Зрозуміло, що як і всякий товар, наукова інноваційна інвестиція у формі конкретного продукту (розробка, модель, проект,

технологія, сорт, порода, конструкція і т. д.) повинна бути завершеною, впровадженою у відповідності із договором, а її задекларована ефективність повинна бути підкріплена актом здачі-приймання. Інноваційний процес приваблює поєднанням різних функцій, він активно працює в ринкових умовах. Процес наукового інноваційного інвестування в умовах ринку стимулює науково-маркетинговий підхід до вибору партнерів, конкретизує процес використання інвестиційно-наукових ресурсів в конкретній галузі економіки, проявляє себе на конкурентоспроможності виробництв, відповідно й їх продукції.

Ефективний розвиток м'ясопродуктового підкомплексу, в т. ч. м'ясного скотарства у вирішальній мірі залежить від економічних відносин, які складаються між учасниками м'ясопродуктового підкомплексу, зокрема і пріоритетів для сільських товаровиробників продукції м'ясного скотарства і переробників, серед яких важливе місце належить науковим інноваціям. З цього приводу ми пропонуємо учасникам м'ясопродуктового підкомплексу, стосовно своїх виробництв розроблену схему впровадження наукових інновацій (розробок), які сприяли б вирішенню: питань селекційно-племінної роботи, зміцненню кормової бази, впровадження енергозберігаючих сучасних технологій і т. д. (див. рис.1).

Рис. 1. Основні напрями впровадження наукових інновацій у м'ясопродуктовому підкомплексі**Висновки.**

1. Активне сприяння прискоренню впровадження наукових інновацій в розвиток м'ясопродуктового підкомплексу дозволить оптимізувати систему управління виробництвом, впровадити у практику науково-маркетингове забезпечення участі в ринку, зміцнити кормову базу, модернізувати виробництво за рахунок впровадження сучасних технологій і розробок, на цій основі інтенсифікувати сировинні та переробні галузі підкомплексу.

2. Доцільно практикувати надання пільгових кредитів підприємствам м'ясопродуктового підкомплексу, які залучають і впроваджують наукові інновації. Це окупить себе реальним кінцевим результатом, не зважаючи на затрати при впровадженні інновацій.

3. Необхідно вжити дієвих заходів до зміцнення матеріально-технічної бази самих наукових установ, зробити їх сучасними. За таких умов наука рекомендуватиме виробництву комплексні розробки на основі біотехнологій, сучасних наукових досягнень в рослинництві і тваринництві, які, в свою чергу, будуть економічно обґрунтованими і ефективними у виробництві.

Література

1. Шкарлет С. М. Методичні інструменти діагностики ресурсної, технологічної і маркетингової ефективності заходів інноваційної політики // Економіка АПК – 2006. – № 4. – С. 58-65.

2. Гойко А. А. Итоги научных исследований по увеличению производства и улучшению качества говядины // Достижения науки – резерв повышения эффективности животноводства: РЖ “Молочно-мясное скотоводство” – 1985. – № 8. – С. 16.

4. Кандиба В. М. Виробництву яловичини – резерви науково-технічного прогресу // Тваринництво України – 2006. – № 9. – С. 26-27.

5.

Summary**Grymak A.V.**

*Lviv National University of Veterinary Medicine and Biotechnologies
named after S.Z. Gzhytskyj*

**TO THE QUESTION OF SCIENTIFIC INNOVATIONS' INCULCATION
INTO THE MEATPRODUCT SUBCOMPLEX**

The questions of scientific innovations' efficiency for meat product subcomplex are shown in this article. The author determines prioritative functions of scientific investments and proves that the process of scientific investment stimulates participants of meat product subcomplex to an active work in market conditions.

Стаття надійшла до редакції 10.04.2008

Грицик Д.М., аспірант©

Львівський національний університет ветеринарної медицини
та біотехнологій імені С.З. Гжицького, м.Львів, Україна

ІНФРАСТРУКТУРНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕФЕКТИВНОГО РОЗВИТКУ РИНКУ МОЛОКОТОВАРНОЇ ПРОДУКЦІЇ

У даній статті досліджено теоретичні та практичні аспекти розвитку інфраструктури ринку молокотоварної продукції: проаналізовано сучасний стан інфраструктурного забезпечення, а також визначено склад і механізм функціонування інфраструктури ринку молокотоварної продукції.

Ключові слова: *ринкова інфраструктура, ринок молокотоварної продукції, біржа, оптова торгівля, маркетинго-збутовий центр.*

Постановка проблеми. Агропромисловий комплекс – це один із пріоритетних секторів економіки, що має великий ресурсний потенціал, нагромаджений досвід і кваліфіковані трудові ресурси. На основі прикладних досліджень економіки і організації сільськогосподарського виробництва щоразу виникають нові дуже важливі і складні проблеми, що потребують своєчасного вирішення. Ринок молочної продукції в процесі ринкової трансформації економіки став одним з тих секторів, які опинились в найбільш скрутному становищі. З одного боку, рентабельність молочної продукції є відносно низькою внаслідок значної трудомісткості виробництва, а з іншого, молоко та продукти його переробки не можуть зберігатись нереалізованими тривалий час, що вимагає пошуку шляхів оперативного їх збуту. Будь-які системні перетворення у напрямку ринкової реорганізації агропромислового комплексу і його молочної підкомплексу, враховуючи досвід розвинутих країн, держав Центральної та Східної Європи, а також України, можуть дати певний ефект лише за умови втілення на практиці маркетингових принципів функціонування підприємств.

Забезпечення ефективної роботи аграрного сектора економіки України загалом, та його молокопродуктового підкомплексу зокрема, в значній мірі залежить від стану розвитку ринкової інфраструктури. Інфраструктурне забезпечення ринку молокотоварної продукції АПК, в комплексі з іншими організаційними заходами інтенсифікації агропромислового виробництва, слід вважати визначальною умовою продовольчої безпеки країни, зниження соціальної напруги, стабілізації національної економіки в цілому, підвищення здатності протистояти міжнародній конкуренції та поліпшення позицій країни в міжнародному поділі праці.

Проблема формування інфраструктури ринку молочної продукції АПК складна і багатоаспектна. Її вирішення необхідно поєднувати з цивілізованими механізмами організації ринку агропромислової продукції, що робить надзвичайно актуальними дослідження механізму розвитку інфраструктури ринку продукції АПК в Україні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Розробці теоретичних питань формування організованого аграрного ринку, розвитку його інфраструктури, удосконаленню його державного регулювання присвячені праці вітчизняних та зарубіжних учених, зокрема В.Андрійчука, П.Гайдуцького, М.Дем'яненка, С.Дусановського, Ю.Коваленка, І.Лукінова, М.Маліка, П.Мостового, А.Павленка, Б.Пасхавера, М.Портера, П.Саблука, Л.Сороки, Г.Фактора, А.Шеремети, В.Шморгуна, В.Юрчишина та інших учених. Їх зусиллями створений міцний теоретико-методологічний фундамент названого напрямку, вирішено багато його практичних аспектів. Проте окремі сторони цієї багатогранної проблеми не вирішені і вимагають поглибленого їх дослідження. Зокрема, дискусійними залишаються питання розвитку оптового молочної продукції АПК, становлення комерційного посередництва, організації інформаційно-консультаційно-маркетингових центрів.

Мета дослідження. Мета даного дослідження полягає у формуванні теоретичних, методичних та прикладних положень з розвитку інфраструктури і ефективності функціонування ринку молочної продукції АПК з врахуванням глобальних і локальних тенденцій розвитку економіки.

Виклад основного матеріалу. Використання наявного потенціалу аграрного сектора України з виробництва сільськогосподарської продукції та функціонування ринку перебуває у безпосередній залежності від стану його інфраструктури – сукупності допоміжних ланок і установ, які забезпечують ефективне функціонування аграрної економіки.

Так, на думку Гайдуцького П.І., [2, С.5] ринкова інфраструктура визначається як складова частина загального устрою економічного та політичного життя, що має допоміжний характер та забезпечує нормальну діяльність економічної та політичної систем у цілому. Вона охоплює систему державних, приватних і громадських інститутів (організацій і установ) та технічних засобів, що обслуговують основне виробництво.

На основі аналізу літературних джерел щодо сутності ринкової інфраструктури [3-4] можемо визначити, що інфраструктура ринку продукції АПК – це сукупність посередницьких підприємств, які покликані обслуговувати товаровиробників, забезпечуючи процес ринкового товарообміну, здійснювати рух товару до споживача шляхом купівлі-продажу сільськогосподарської продукції та продовольства з участю покупців та продавців і генерувати ринкові ціни як ціни попиту та пропозиції.

Ринкова інфраструктура має бути цілісною системою, яка об'єднує організаційну, матеріальну, інформаційну, кредитно-розрахункову та кадрову бази, що регламентують відносини суб'єктів ринкового господарства в процесі

реалізації товарів і послуг. Вона забезпечить взаємодію всіх підприємств, фірм, галузей, регіонів, окремих ринків.

В основу концепції становлення й розвитку інфраструктури ринку молокоотоварної продукції необхідно поставити принцип забезпечення стійких конкурентних переваг усіх підприємницьких структур у ланцюгу товарообігу продовольства: товаровиробник – оптовик – роздрібна торгівля – кінцевий споживач.

Склад інфраструктури молокоотоварного ринку – це система елементів, що забезпечують стабільне безперерйне функціонування господарських зв'язків в молокопродуктовому підкомплексі, взаємодію суб'єктів аграрного ринку та вільне просування ресурсів, товарів і послуг на ринку (рис.1).

Рис.1. Інфраструктура молокоотоварного ринку

До інфраструктури оптової реалізації молокоотоварної продукції слід віднести товарні біржі, оптові ринки, торгові дома, ярмарки, аукціони; роздрібної реалізації молокоотоварної продукції АПК – міські та сільські ринки,

магазини роздрібної торгівлі, підприємства громадського харчування, фірмові магазини сільськогосподарських та переробних підприємств.

Повноцінну інфраструктуру молочнотоварного ринку повинна забезпечувати розвинута мережа сервісного, фінансового та науково-інформаційного обслуговування товаровиробників, посередників і покупців, яка формує надійні, прозорі та стабільні взаємозв'язки між суб'єктами ринку, здійснює регулювання товарно-грошових потоків та розвиток ринкових відносин.

Ринкова інфраструктура має позитивний вплив і на ефективність функціонування заготівельно-збутової сфери АПК.

Так, для ефективного просування молочної продукції на ринок важливо розвивати оптові, оптово-роздрібні, міські продовольчі ринки та спеціалізовані супермаркети, які утворюють керований, регульований механізм товарного обігу з відповідною інфраструктурою, що включає в себе комплекс торговельних, складських, адміністративних приміщень та допоміжних служб.

Значимо, що товаровиробникам доцільніше реалізовувати продукцію через торгові дома, які, порівняно з біржами, зменшують ланковість товароруку, спрощують схему руху товару, пристосовані до ведення операцій з нестандартизованими споживчими товарами, здатні купувати продукцію різними за розмірами партіями за досить низькими цінами.

На даний час в Україні основними елементами ринкової інфраструктури виступають біржі, оптові ринки, аукціони, ярмарки, торгові дома, міські ринки, магазини дрібнооптової та роздрібної торгівлі. Товарні біржі в системі з брокерськими конторами та іншими важливими елементами в найбільшій мірі вирішують проблему підприємств з постачанням ресурсів і збутом продукції. Загалом, кількість аграрних бірж в нашій державі є навіть більшою, ніж у тому є потреба. Вони охоплюють всі регіони України і в змозі реалізувати всю вироблювану в Україні аграрну продукцію та продовольство, а не тільки ті 10% товарної продукції, яких вважається достатньо для виявлення ринкових цін [1, С.83].

В аграрних формуваннях також необхідно створювати маркетингові відділи, основними завданнями яких є: інформаційне комплексне дослідження ринку аграрної продукції, визначення перспектив щодо його розвитку, вивчення діяльності конкурентів, їх стратегії поведінки на ринку, методів впливу на споживачів; прогноз ємності ринку; оцінка власного потенціалу підприємства (науково-технічного, технологічного, виробничого, збутового, кадрового); формування цілей виробництва (досягнення певного рівня продажу продукції); розробка стратегії виробництва; аналіз і контроль виробництва.

На районному рівні доцільним буде створення маркетинго-збутових центрів, які б виконували такі функції, як: збір, зберігання, аналіз та прогнозування інформації про кон'юнктуру ринку і тенденції розвитку основних показників ринків; пошук оптових та роздрібних торговельних партнерів, формування пакетів угод та договорів для забезпечення збуту

продукції і послуг товаровиробників району; моніторинг конкурентної ситуації, співпраця у розробці та здійсненні стратегій забезпечення конкурентних переваг товарів, що виробляються у районі; пошук бюджетних та позабюджетних джерел фінансування; розроблення бізнес-планів, планів маркетингу товарів народного споживання, їх виконання, оцінка ефективності маркетингових рішень.

Висновок. Отже, передовий вітчизняний та зарубіжний досвід показує, що інфраструктурна складова справляє істотний вплив на рівень конкурентоспроможності молочної продукції, забезпечуючи зменшення затрат та збереження її якості на етапі збуту. Чим вищий рівень інфраструктурного розвитку виробництва, тим вища ефективність функціонування ринку і економіки в цілому.

Література

1. Агропромисловий комплекс України: стан та перспективи розвитку / За ред. П.Т. Саблука. – К.: ІАЕ УААН, 1999. – 335с.
2. Гайдуцький П.І. Формування та розвиток аграрного ринку // Економіка АПК. – 2004. – №3. – С. 4–15.
3. Карпов В.А., Кучеренко В.Р. Маркетинг: прогнозування кон'юнктури ринку: Навч. посіб. – К.:Т-во “Знання”, КОО, 2001. – 215с.
4. Топіха В.І. Методи вивчення формувань ринку продовольства та його оцінки // Методичні основи сучасного дослідження в аграрній економіці. – Житомир. – 2005. – Ч. 2. – С.76-80.

Summary

Hrytsyk D.

*Lviv National University of Veterinary Medicine and Biotechnologies
named after S.Z. Gzhytskyj*

INFRASTRUCTURE ASSURANCE OF EFFECTIVE DEVELOPMENT OF MILKGOODS PRODUCTION MARKET

Theoretical and practical aspects of development of infrastructure of the milkgoods production market are investigated in this article. To analysed modern condition infrastructure provision and determined composition and mechanism of operating the infrastructure of milkgoods production market.

Стаття надійшла до редакції 11.04.2008

УДК 316.334.55:330.336.3

Гришук Л.А., к. е. н., доцент©, **Стричак Г.В.**, к. е. н., доцент.
Львівський державний університет внутрішніх справ, м. Львів, Україна.

ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ СОЦІАЛЬНОГО КАПІТАЛУ НА СЕЛІ

У статті досліджуються проблеми розвитку соціального капіталу на селі. Розглянуто складові соціального капіталу.

Ключові слова: соціальний капітал, людський капітал, інтелектуальний капітал, сільська територія, інституції та інститути, підприємницький капітал.

Постановка проблеми. Розвиток соціально-економічних процесів в українському селі проходить шлях трансформацій і зміни способу життя. Село, як осередок формування сільського соціуму, переживає системну кризу. Сучасні тенденції розвитку сільських територій характеризуються занепадом соціального капіталу, який включає до свого складу усі інші види капіталу. Питання розвитку соціального капіталу на селі є актуальним, адже соціальній складовій сільського розвитку не приділяється достатньої уваги серед науковців. Засновниками теорії соціального капіталу вважаються П.Бурдьє, Дж. Коулмен, Р.Патнем. Серед українських науковців, які досліджують формування соціального капіталу як цілісної системи на селі, слід виділити П.Т. Саблука, В.В.Юрчишина, М.Й. Маліка, І.В. Прокопу, О.М. Бородіну, В.Л. Валентинова, О.А. Біттера та інших.

Аналіз останніх досліджень. Концепція соціального капіталу сформувалася недавно. Категорія “соціальний капітал” увійшла у науковий обіг завдяки працям Бурдьє, Коулмена у 80-х – на початку 90-х років двадцятого століття і набула подальшого розвитку у наукових працях Роберта Патнема, які характеризують поняття соціального капіталу, як єдність культури і структури, що складається у межах цивільних громад.

Соціальний капітал є специфічним типом капіталу, оскільки він представлений різноманітними соціальними елементами – довірою, знаннями, культурою. Формування соціального капіталу на селі передбачає взаємодію між людьми, він являє поєднання індивідуального капіталу людей у комплекс взаємопов’язаних відносин.

Соціальний капітал території формується на основі людського та інтелектуального капіталів. Основою соціального капіталу є інституції, суб’єкти господарювання, люди і територіальні утворення, які за рахунок власних кількісно-якісних характеристик формують соціум [1, с.143].

© Гришук Л.А., Стричак Г.В., 2008

Мета статті – розкрити проблеми розвитку соціального капіталу на селі. Для досягнення цієї мети необхідно проаналізувати історію формування та розвитку соціального капіталу села, визначити складові соціального капіталу.

Виклад основного матеріалу. Складовими соціально капіталу на селі є: 1) підприємницький капітал – кількісно-вартісні показники ресурсів суб'єктів господарювання; 2) людський капітал – населення і трудові ресурси села; 3) інтелектуальний капітал – сукупність знань, інновацій, наукових розробок; 4) сільська територія – територіальне утворення; 5) інституції та інститути – об'єднання громадян і об'єднання організацій.

Умовне розмежування складових соціального капіталу дає змогу характеризувати сучасне село, виробничі, людські ресурси.

Підприємницький капітал як складова соціального капіталу значною мірою залежить від типу і рівня економічної культури суспільства.

Розвиток підприємництва в сільській місцевості має специфічні особливості, зумовлені історичними трудовими традиціями, соціально-психологічними характеристиками та низькою мобільністю робочої сили, схильністю економічно активного населення до пошуку заробітку поза сільською місцевістю.

Підприємницькі структури в аграрній сфері значною мірою розв'язують питання продовольчої безпеки держави, що становить виробничу соціальну функцію. Мета соціальної функції-створення бази для розвитку сільських територій. Але для цього з боку держави потрібна підтримка підприємництва як основи сільського розвитку. Підтримка розвитку підприємництва повинна здійснюватися у контексті забезпечення добробуту селян і подолання аграрної кризи, а саме: приведення заробітної плати до встановленого прожиткового мінімуму і відшкодування боргів по її виплаті; створення стабільного інвестиційного клімату розвитку підприємництва; забезпечення цінової стабілізації та підтримки товаровиробників; створення рівних умов реалізації продукції на внутрішньому ринку; прогнозування кон'юнктури аграрного ринку.

Сільський підприємець неспроможний у нинішніх умовах будувати плани розвитку власного бізнесу. В сучасних умовах у сільському господарстві склалася така ситуація, за якої основними виробниками стали господарства населення. Частка господарств населення у виробництві продукції знаходиться на рівні 60%, по рослинництву – 55%, по тваринництву – 70%. Іншу частину продукції виробляють діючі сільськогосподарські підприємства різних організаційно-правових форм [2, с.143].

У системі ведення підприємницької діяльності провідне місце відводиться людському капіталу. Людський капітал представлений у вигляді людських ресурсів, тобто кадрового потенціалу підприємства, в основі якого знаходяться кількісні і якісні характеристики працівників, зайнятих у виробничому процесі.

В даний час людський капітал сільськогосподарських підприємств представлений кількісно-якісними характеристиками трудового потенціалу села і кадрового – виробничих структур. Станом на 1 січня 2007 року чисельність сільського населення становила 14,8 млн. осіб (31,9%), тоді як станом на 1 січня 2001 року було 16,0 млн. осіб (32,7%). Середньорічна чисельність найманих працівників у сільському господарстві становила 2551 тис. осіб, а у 2007 році 1005 тис. [2, с.144] Таким чином, людський капітал у кількісному виразі погіршується. Зменшення чисельності сільського населення негативно позначається на якісних параметрах робочої сили.

Людський капітал викликає до життя всі інші капітали, формує їх, включає у виробничу та всю іншу діяльність, забезпечує їх ефективне функціонування та соціально-економічну результативність. Рівень якості людського капіталу дає певні гарантії сталості одержання засобів для існування сільського населення та подолання бідності на селі. За останні роки в умовах перехідної економіки найвищий рівень заробітної плати мають саме ті працівники сільського господарства, які володіють якіснішим людським капіталом, який обумовлюється вищою освітою. Менший рівень оплати у працівників із середньою освітою і найнижчий – у тих, хто не має навіть середньої освіти [3, с.99].

Втрата робочих місць в сільському господарстві пов'язана з різким зменшенням (приблизно в п'ять разів) поголів'я худоби та птиці. Більшість великих тваринницьких ферм розорені, разом із тваринниками втратили роботу зоотехніки, ветеринари, працівники, що були зайняті на вирощуванні та заготівлі кормів, технічному обслуговуванні обладнання ферм, обліковці, заготівельники продукції тваринництва. Скорочення робочих місць у сільському господарстві значною мірою пов'язано з занепадом його матеріально-технічної бази.

Досліджуючи зайнятість в особистих селянських господарствах слід відзначити ряд проблем. Не всі члени родини, які ведуть особисте селянське господарство мають рівні можливості для участі у виробництві продукції. У працездатних членів родини, повністю або частково зайнятих у суспільному виробництві, може не вистачати часу для ведення власного господарства. Найвірогіднішою соціально-демографічною групою для ведення особистого селянського господарства є жінки працездатного віку, які зайняті лише домашнім господарством та пенсіонери. На їхню частку припадає до 80% усіх робіт, пов'язаних із веденням особистого селянського господарства. Якщо зайняті в суспільному виробництві сільські працівники затрачають на догляд за худобою і птицею в середньому до 6 годин на тиждень, а особи зайняті в особистому селянському господарстві -10,5 годин, пенсіонери – 13,1 годин на тиждень. Затрати праці на 1 га. ріллі в особистих селянських господарствах більші, ніж у сільськогосподарських підприємствах у 13 разів, а на одну умовну голову худоби – 6 разів [4, с.135].

Вагомішого значення для розвитку соціального капіталу набуває інтелектуальний капітал. Інтелектуальний капітал характеризується освітньо-

кваліфікаційними ознаками працівників. У сільському господарстві нині це один із найбільш проблемних видів капіталу.

Прикладом розвитку соціального капіталу є корпоративні формування і громадські об'єднання. Кооперативні формування включають сільськогосподарські виробничі кооперативи, споживчі, кредитні спілки. Найпоширенішими громадськими організаціями виступають товариства співвласників майна і землі. Їхня діяльність потребує удосконалення, вони формально існують, але не виконують свої функції.

Висновки. Розвиток соціального капіталу села відбувається в умовах корінних змін у соціально-економічному житті, переорієнтації відносин власності з колективно-державних на приватно-індивідуальні. Наявний соціальний капітал села є неконкурентноспроможним, він не дає змоги селянам самоудосконалюватися, а сільським територіям ефективно розвиватися. Розвиток ефективного соціального капіталу можливий за умови поліпшення демографічної ситуації на селі, підтримки малого бізнесу, розвитку кооперації, врегулювання соціальних питань.

Література

1. Бородіна О.М. Методологічні підходи до визначення шляхів подолання бідності на селі // Економіка АПК, 2006р., №3, с. 94-101.
2. Крилова І.Г. Шляхи підвищення зайнятості сільського населення // Економіка АПК, 2006р., №2, с. 130-135.
3. Малік М.Й., Шпикуляк О.Г. Підприємництво у розвитку аграрного ринку. // Економіка АПК, 2007р., №11, с.138-149.
4. Шпикуляк О.Г. Динаміка становлення соціального капіталу на селі.// Економіка АПК, 2006р., №6, с. 140-148.

Summary

Hryshchuk L.A., Strychak G.V.

THE PROBLEMS OF THE DEVELOPMENT OF THE VILLAGE SOCIAL CAPITAL

The problems of the development of the village social capital is analysed in the article. Social capital is a specific type of the capital.

Стаття надійшла до редакції 10.04.2008

УДК 339.137.2/.52.009.11

Губенко В.І., д. е. н., професор©

Білоцерківський національний аграрний університет, м. Біла Церква, Україна

ФОРМУВАННЯ КОНКУРЕНТНОЇ ПОЛІТИКИ В УМОВАХ СПІВПРАЦІ З СОТ

На підставі проведеного аналізу виробництва продукції сільського господарства, експортно-імпортних операцій та внутрішніх балансів харчових продуктів за 1990-2007рр. доведено необхідність реформування науково-виробничих відносин в галузі, що сприятиме зростанню конкурентоспроможності і стабільності виробництва через посилення впливу науки на інноваційні процеси. Встановлено чотирьохкратне перевищення обсягів зовнішньоторговельного обороту галузі у порівнянні з ВВП в 2000-2007рр., що перевищує світові стандарти на 27%, у зв'язку з чим запропоновано з метою підвищення конкурентоспроможності галузі досягати оптимальних співвідношень між виробництвом, експортом та імпортом. Доведено, що причини конкурентної слабкості не в рівнях цін, а в їх співвідношеннях, тому для реалізації конкурентних переваг і компенсації недостатньої конкурентоспроможності доцільно визначати дефіцитну та надлишкову кон'юнктуру.

Постановка проблеми. Світова організація торгівлі не диктує свою політику урядам, її угоди не передбачають також обов'язковості мати ринкову економіку, вона тільки заохочує ринковоорієнтовану економічну політику, тому членство України в СОТ є стратегією, яка б з огляду інтересів національної безпеки передбачала комплекс заходів, реалізація яких здатна максимізувати вигоди від членства в СОТ і пом'якшити вплив негативних наслідків. Динамічні процеси глобалізації світової економіки призвели до зростання конкуренції на світових і внутрішніх ринках країн та посилення її агресивності. Особливо гостро ця проблема постала перед агропромисловим комплексом України, який є найбільш вразливим щодо конкурентоспроможності його окремих галузей на внутрішньому і особливо зовнішньому ринках. Аналіз функціонування АПК та його зовнішньоекономічного підкомплексу свідчить, що фактори, які мають посилювати його конкурентоспроможність на методичному рівні з'ясовані недостатньо.

Саме методичні аспекти, а не з'ясування змісту конкретних заходів можуть мати безпосереднє практичне значення для посилення конкурентоспроможності продукції, яка виробляється та експортується.

© Губенко В.І., 2008

Необхідність удосконалення механізму конкурентоспроможності експортно-імпортних операцій зумовлена зміною умов розвитку світової економіки, трансформацією зовнішньоекономічного режиму, необхідністю зміцнення продовольчої безпеки країни, підвищення рівня виробництва аграрної продукції

Аналіз останніх досліджень. Викладене вище вимагає всебічного аналізу наукових думок, різних моделей формування внутрішнього і зовнішнього ринків, механізму мінливих співвідношень виробництва, експорту й імпорту, регулювання складних і суперечливих процесів стосовно підтримки вітчизняного товаровиробника та лібералізації і протекціонізму зовнішньоекономічної діяльності. В “Концепції зовнішньоекономічної діяльності” наголошується, що одним з пріоритетів зовнішньоекономічної діяльності є зміцнення традиційних статей українського експорту з метою недопущення втрати традиційних ринків збуту українських товарів, особливо по продукції агропромислового комплексу, чорної металургії, машин і устаткуванню [1, с.1].

Після підписання Україною в 1995р. ГАТТ, як сукупності кодексів і конвенцій, що визначали національні правила та норми зовнішньої торгівлі, нами було доведено, що підвищення рівня наукового забезпечення АПК через реформування науково-виробничих відносин сприятиме зростання конкурентоспроможності продукції на внутрішніх і зовнішніх ринках. Недоліком наукового забезпечення залишається відсутність синхронності у формуванні наукової сфери виробничої системи, в результаті чого аграрна наука послабила свій вплив на інноваційні процеси в АПК, що призвело до втрати галуззю конкурентних переваг на зовнішньому і внутрішньому ринках [2, с.1]. У сучасних умовах важливо досягти консенсусу щодо загальної мети науки і науково-виробничих відносин як єдиної системи для створення сучасних інновацій, що забезпечили б економічне зростання АПК і конкурентоспроможності його продукції. Оцінка місця науки у розвитку виробництва залишається логічно незавершеною, тому настав час реформування науково-виробничих відносин, виходячи з наявного наукового потенціалу, виробничої сфери та інноваційної діяльності як єдиного цілого. Складні пропорції світового ринку, особливості дії закону попиту та пропозиції, транснаціональний характер товарного виробництва суттєво змінили характер, форми та принципи конкуренції, як форми експансії підприємств у стратегії оволодіння відповідними сегментами ринку. Зміна пріоритетів конкуренції пов'язана із об'єктивним процесом усвідомлення суб'єктами ринку безперспективності політики цінових ескалацій, що призводить до “війни цін”, від якої зазнають збитків усі без винятку суб'єкти ринку.

Конкурентна політика в умовах СОТ повинна базуватися на основі інвестицій, що передбачає здатність і готовність національних бізнесових структур до агресивного інвестування. При цьому ресурсами конкурентноздатності повинні виступати не одна, а три сторони конкурентного

“ромбу” – зростаючий внутрішній попит, виробничі фактори, стратегія і суперництво фірм [3, с.42]. На нашу думку, АПК України перебуває на стадії розвитку конкуренції на основі факторів виробництва. Для забезпечення стабільного збільшення виробництва продукції галузі та економічного росту, розширення і зміцнення позицій на зовнішніх ринках галузі вкрай необхідне розширення конкурентних переваг за рахунок інвестицій і інновацій. Інвестиції в економіку мають перевищувати темпи збільшення ВВП, забезпечуючи належний рівень капіталомісткості [5, с.41].

Виклад основного матеріалу. Для України з метою збільшення виробництва продукції і підвищення її конкурентоспроможності на кожний відсоток приросту ВВП необхідно мати приріст капіталовкладень 2,5-3%. Щоб забезпечити стабільне зростання виробництва, інвестиції повинні бути на рівні 22-25% ВВП; у 2007р., виходячи з досягнутого рівня ВВП України і сільського господарства розмір інвестицій доцільно було б мати відповідно по економіці України – 50,0 млрд. дол. США, по сільському господарству – 3 млрд. дол. США [табл. 1]. Фактично за 2007р. надійшло інвестицій в економіку України біля 21 млрд. дол. США, в сільське господарство – 770 млн. дол. США. В агропромисловий комплекс за 1992–2007рр. надійшло 1989,2 млн. дол. США, або 7,4% від їх загального обсягу в економіку України. Прямі іноземні інвестиції залучалися у 780 підприємств харчової промисловості та переробних галузей, що складає 1506,8 млн. дол. США або 5,6% від залучених в економіку України та 75,7% від залучених в АПК. У сільське господарство та мисливство за цей період було вкладено у 550 сільськогосподарських підприємств 482,4 млн. дол. США, що складає 1,8% від залучених в економіку України і 24,3% в економіку АПК. У 2007р. іноземними інвесторами в сільське господарство вкладено понад 99 млн. дол. США, в харчову промисловість – біля 320 млн. дол. США [6, с.38]. Низький рівень інвестування галузі і незначна питома вага інвестицій (4,5% від загальної суми інвестицій в основний капітал галузі від суми інвестицій в основний капітал національної економіки в 2000р. і 5,39% у 2007р.) виявився тим фактором у мінімумі, що не дав можливості проявитися іншим сприятливим соціально-економічним важелям зростання як всієї валової продукції галузі, так і окремих її напрямків (табл.1), що призвело до значного підвищення собівартості всіх видів продукції сільського господарства та зниження їх конкурентоспроможності на зовнішніх ринках.

Виходячи з аналізу динаміки виробництва продукції сільського господарства та зовнішньоторговельних операцій України і АПК (табл. 1,2) можна констатувати, що галузь є достатньо інтегрованою у світову економіку, питома вага експорту якої у 2007р. по відношенню до ВВП складає понад 50% і темпи зростання її експорту та питома вага в експорті України у 2007р. в порівнянні з 2000р зросла відповідно у 4,3 та 1,27 рази, що перевищує темпи зростання експорту України в 1,27 рази за 2000-2007рр. При цьому зовнішньоторговельне сальдо АПК за 2000-2007рр. зросло у 4,16 рази і склало 2445 млн. дол. США, в той час як ЗТО України за цей період з додатнього у

2000р. – 616 млн. дол. США, у 2007р. є від’ємним - 11422 млн. дол. США.

Коефіцієнт покриття по Україні у 2007р. становив 0,81, по АПК – 1,56.

Особливістю сучасного розвитку світової економіки є трьохкратне перевищення глобального зовнішньоекономічного обороту у порівнянні з обсягами виробництва. В Україні за 2000-2007рр. ВВП зріс в 1,54 рази, ЗТО – у 3,73 рази, перевищення складає 2,42; по АПК відповідно 1,12, 4,33 та 3,86. Таким чином, темпи зростання зовнішньоторговельного обороту у порівнянні із зростанням ВВП галузі на 30% перевищують середньосвітові показники.

Таблиця 1

Динаміка ВВП України, сільського господарства, поголів'я худоби та виробництва основних видів продукції галузі (1990-2007рр.)

млрд. грн., млн. т, млн. гол.

Показники	Роки						2007р. в % до:		
	1990	1995	2000	2005	2006	2007	1990р	2000р	2006р
в т.ч. сільс.госп. (млрд. грн.)	104,4	67,8	55,7	66,1	66,0	62,6	60	112	94,8
Виробництво : зерно	51	33,9	24,5	38,0	34,2	29,3	57	120	85,5
цукровий буряк	44,3	29,6	13,2	15,5	22,5	17,1	39	130	76
насіння соняшнику	2,57	2,86	3,46	4,71	5,32	4,2	163	121	79
картопля	16,73	14,73	19,84	19,46	19,5	19,1	114	96	98
овочі	6,66	5,88	5,82	7,29	8,10	6,80	102	117	84
плоди, ягоди	2,9	1,9	1,45	1,69	1,1	1,5	52	103	136
виноград	0,84	0,46	0,51	0,44	0,30	0,40	48	78	133
м'ясо	4,36	2,29	1,66	1,60	1,71	1,85	42	111	108
молоко	24,5	17,3	12,7	13,7	13,3	12,3	50	96	90
яйця, млрд. шт.	16,3	9,4	8,8	13,0	14,2	14,0	86	159	98
вовна (тис. т)	29,8	13,9	3,4	3,2	3,3	3,4	11,4	100	103
поголів'я ВРХ, всього	24,6	17,6	9,4	6,5	6,3	5,7	23	60	90
в т.ч. корови	8,4	7,5	5,0	3,6	3,4	3,1	37,5	63	92
свині	19,4	13,1	7,7	7,0	7,7	7,3	37,4	95	94,5
вівці	8,4	4,0	1,9	1,6	1,7	1,7	20	90	100
птиця	246	150	124	162	168	168	68	136	100

Таблиця 2

**Виробництво, експорт, ЗТО та внутрішні баланси
основних харчових продуктів**

(млн. дол., тис. т.)

	2000р.	2003р.	2005р.	2006р.	2007р.	2007р в % (+,-) до:	
						2000р.	2006р.
1	2	3	4	5	6	7	8
ЗТО України	29484	46087	70364	81637	109918	373	135
в т.ч. АПК	2576	5284,4	7538,8	8524	11150	433	131
в структурі ЗТО України, %	8,74	11,6	10,8	10,4	10,0	+ 1,26	-0,3
Експорт, всього	14572	23067	34228	38368	49248	338	128
в т.ч. АПК	1581,9	2994,5	4668,8	5254	6797	430	132
в структурі експ. України, %	10,85	13,0	13,6	13,7	13,8	2,95	0,1
Зовн.торгів. сальдо,всього	616	47	-1908	-6670	-11422	-12038	-171
в т.ч. АПК	587,4	704,5	1798,7	1783,6	2445	416	137
Зерно: вир-во	24454	20234	38016	34250	29300	119,9	85,5
експорт	1330	3861	12600	11300	4207	316,3	37,2
Питома вага ,% у вир-ві експорті	5,4	19,1	33,1	33,0	14,3	+8,86	-18,7
	7,8	13,4	29,6	26,3	11,2	+3,5	-15,1
Внутр.баланс імп.	24164	16895	25636	23170	25620	106,0	110,6
Насіння олійних: вир- во	3521	4254	5596	6792	6000	170,4	88,3
експорт	913	980,3	480	1027	1640	179,6	159,8
Питома вага ,% у вир-ві експорті	25,9	23,0	8,6	15,1	27,3	+1,4	+12,2
	9,48	8,06	2,5	5,37	9,25	-0,23	+3,88
Внутрішній баланс	2625	3309	5165	5827	4048	154	69,5
Олія: вир-во	973	1257	1353	2479	2699	277	109
експорт	590	936,6	895	1664	1923	326	115,6
Питома вага, % у вир-ві експорті	60,6	74,5	66,1	67,1	71,2	+10,6	+4,1
	14,9	18,6	12,2	18,4	24,9	+10,0	+6,5
Внутрішній	437	320,4	705	815	776	178	95

баланс							
1	2	3	4	5	6	7	8
Цукор: в-во	1780	2486	2140	2610	1867	104,9	71,5
експорт	320	722	320	60	68,9	12	115
Питома вага, % у: вир-ві експорті	18 6,7	29 6,65	15 2,4	2,3 2,2	3,7 2,3	-14,3 -4,4	+1,4 +0,1
Внутрішній баланс	1780	3321	2050	2580	1820	102	70,5
Молоко: тис.т – вир-бо	12700	13700	13700	13300	12250	96,4	92,1
Питома вага,%, у експор.	8,8	8,16	11,7	6,4	8,7	-0,1	-2,3
Внутрішній баланс	12607	13569	13480	13176	12122	96,1	92
М'ясо: вир- во	1660	1725	1600	1720	1850	111,4	107,6
Питома вага,%, у експ.	12,3	2,3	3,3	0,6	1,6	-10,3	+0,91
Питома вага, %, імпорту у внутрішньому балансі	1,8	6,8	14,45	12,0	10,3	+8,5	-1,7
Внутрішній баланс	1538	1674,9	1805	1929	2018	131,8	104,8

Рухаючись у світлі світових процесів, з метою формування стабільного внутрішнього продовольчого ринку та підвищення його конкурентоспроможності, необхідно протистояти дестабілізації виробництва, досягаючи оптимальних співвідношень між виробництвом, експортом та імпортом, забезпечуючи продовольчу безпеку країни.

З наведених даних табл.2 видно, що за співвідношеннями між виробництвом, експортом, імпортом та внутрішніми балансами основних продуктів харчування спостерігається некерований перебіг подій, що призводить по окремих видах продукції до виснаження внутрішнього продовольчого ринку, яке породжує нестабільність цін та інфляцію, а в подальшому може призвести до втрати частини зовнішнього ринку в результаті зниження конкурентоспроможності вітчизняної продукції. Стосовно оцінки конкурентоспроможності часто наводять такий аргумент, як рівень цін, який не можна розглядати ілюзорно й поверхово, без конче необхідного застереження. Причини конкурентної слабкості слід шукати *не у рівнях цін, а в*

співвідношенні їх рівнів, або між дефіцитною та надлишковою кон'юнктурою. Для суб'єктів ЗЕД поряд з ціною необхідна особлива гнучкість при здійсненні заходів лібералізації і протекціонізму, визначаючи запити імпортерів, що обумовлює координацію між дефіцитною та надлишковою кон'юнктурою. Аналіз конкурентної політики різних країн і фірм на зовнішніх ринках переконує, що обмеженість конкуренції слід шукати в проблемі співвідношення дефіцитної та надлишкової кон'юнктури. Постійна орієнтація підприємств сьогодні на вимоги імпортерів та реалізація потенційних конкурентних переваг експортного потенціалу, на жаль, поки що не помітні. На наше переконання, для дефіцитної та надлишкової кон'юнктури необхідна нова орієнтація на лібералізацію і протекціонізм, оскільки такий шлях значно ефективніший, ніж застарілі методичні підходи, що застосовуються в даний час. Для того, щоб реалізувати конкурентні переваги та компенсувати недостатню конкурентоспроможність підприємств та їх продукції з'ясувати, які вимоги імпортери висувають перед експортерами, необхідно через ціни визначити дефіцитну та надлишкову кон'юнктуру зовнішньоекономічної діяльності. Ця методична умова є неодмінною для стійкого функціонування та розвитку зовнішньоекономічної діяльності. Якщо ця мета не досягається, ставлення суб'єктів до експорту й імпорту є непослідовним. Дана ситуація завжди матиме місце, якщо характер вимог дефіцитної та надлишкової кон'юнктури зовнішньоекономічної діяльності буде невідомий суб'єктам, або не буде витриманий відповідно до вимог внутрішнього і зовнішнього ринків.

Вирішення проблеми взаємовідповідності дефіцитної та надлишкової кон'юнктури є реальним тільки за умови використання більш досконалого механізму координації зовнішньоекономічної діяльності з метою посилення її конкурентоспроможних позицій на світовому ринку. Недоліком відомих методичних уявлень про конкурентоспроможні позиції полягають в тому, що ними розглядаються не співвідношення між дефіцитною та надлишковою кон'юнктурою, а співвідношення потоків обсягу експорту та імпорту і визначені в такий спосіб експорт, імпорт, лібералізація і протекціонізм не можуть бути рівними, тому наведений методичний підхід відрізняється від існуючих.

У зв'язку з обмеженими можливостями цієї публікації, в подальших дослідженнях автором статті буде окреслена загальна картина взаємодії та взаємовпливу складових ланок кон'юнктури – експорту і імпорту на прикладі ринку зерна.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Динамічні процеси, що відбуваються у світовій економіці, призвели до зростання конкуренції та посилення її агресивності, що актуалізує проблему конкурентоспроможності підприємств агропромислового комплексу. На підставі аналізу динаміки виробництва ВВП України та АПК і окремих видів аграрної продукції встановлено, що фактори, які мають посилювати конкурентоспроможність вітчизняної продукції, на методичному рівні з'ясовані недостатньо. Виходячи з аналізу наукових думок та моделей формування внутрішнього і зовнішнього ринків, експорту й імпорту, доведена необхідність реформування науково-виробничих відносин в галузі, що сприятиме зростанню конкурентоспроможності продукції через посилення впливу аграрної науки на

інноваційні процеси. Встановлено, що для забезпечення стабільності зростання виробництва продукції АПК, інвестиції в галузь повинні бути на рівні 22-25% від ВВП, що дорівнює 3 млрд. дол. США при фактичних надходженнях у 2007 р. згідно попередніх розрахунків на рівні 720-770 млн. дол. США, або 25% від інвестицій в АПК.

Визначено, що в АПК України перевищення зовнішньоторговельного обороту у порівнянні з обсягами ВВП є майже чотирьохкратним, перевищивши середньосвітовий показник на 30% при зростанні виробництва ВВП сільського господарства за 2000-2007рр. всього на 12%, тому з метою підвищення конкурентоспроможності галузі необхідно протистояти дестабілізації виробництва, досягаючи оптимальних співвідношень між виробництвом, експортом та імпортом для забезпечення продовольчої безпеки країни.

Встановлено, що причини конкурентної слабкості не в рівнях цін, а в співвідношеннях цих рівнів, або між дефіцитною та надлишковою кон'юнктурою, у зв'язку з чим для реалізації конкурентних переваг та компенсації недостатньої конкурентоспроможності доцільно визначати дефіцитну та надлишкову кон'юнктуру, що є неодмінною передумовою функціонування і розвитку ЗЕД.

В подальших дослідженнях автор зосередить увагу по дослідженню загальної картини взаємодії складових елементів кон'юнктури експорту та імпорту продукції АПК.

Література

1. Концепція зовнішньоекономічної діяльності // Фінансовий Київ. – 1994. – №18. – с.5-6.
2. Губенко В.І. Реформування науково-виробничих відносин в АПК в умовах конкуренції // Вісник Білоцерківського державного аграрного університету. – 1998. – Вип.4 ч.2. – с.170-176.
3. Кредисов А., Дерев'янка О. Конкурентоспроможність країни та стратегія просування її експорту на світовому ринку // Економіка України. – 1997. – №5. – с.33-34.
4. Оболенский В.П. Россия и ВТО: Возможности повышения конкурентоспособности отечественной продукции // МЭиМО. – 2002. – №5. – с.38-48.
5. Бугко М. Інвестиційні аспекти підвищення конкурентоспроможності економіки // Економіка України. – 2004. – №4. – с.40-45.
6. Моніторинг економічного і соціального розвитку підприємств і організацій АПК за 2007р. – К.:2007. – 38с.

Summary
Gubenko V.

**FORMING THE COMPETITIVE POLICY IN TERMS OF
COLLABORATION WITH WTO**

The author proves the necessity of reforming the scientific productive relationships in the field, which would provide increase in competitiveness and production stability through the strengthening of science influence on innovation processes. This view is based on the analysis of agricultural production, export and import operations and internal balances of foodstuffs in 1990-2007.

There has been established 4 times increase in the external turnout of the field compared to GDP in 2000-2007. It exceeds the world standards by 27% and thus the author suggests optimal correlation between production, export and import in order to obtain the increase in competitiveness in the field. There has been proved that the reasons of low competitiveness are not the price levels but their correlation, thus to realize competitive advantages and to compensate the lack of competitiveness it is reasonable to define the deficite and exceed market prices.

Стаття надійшла до редакції 14.04.2008

Діброва А.Д., к.е.н., доцент ©
Національний аграрний університет, м.Київ, Україна

ФОРМУВАННЯ МЕХАНІЗМУ ПІДТРИМКИ ДОХОДІВ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ТОВАРОВИРОБНИКІВ УКРАЇНИ В УМОВАХ СПІВПРАЦІ З СОТ: ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ

Досліджено рівень внутрішньої підтримки виробництва сільськогосподарської продукції в Україні в розрізі складових її частин і в загальному виразі. Визначено причини низької ефективності механізму цінового державного регулювання та запропоновано заходи щодо його удосконалення. Обґрунтовано методологічні підходи щодо запровадження програм підтримки доходів сільськогосподарських товаровиробників відповідно до вимог СОТ. На основі аналізу сформульовано відповідні висновки.

***Ключові слова:** державна підтримка, цінове регулювання, мінімальна та максимальна закупівельна ціна, прями виплати, аграрна політика.*

Постановка проблеми. Сучасний стан розвитку сільськогосподарського виробництва України в умовах входження до Світової організації торгівлі (СОТ) потребує вирішення концептуально важливих проблем, що ставлять перед аграрною економічною наукою нові дослідницькі завдання. До одних із найважливіших із них відносяться питання, що пов'язані з необхідністю підвищення ефективності сільськогосподарського виробництва в нових умовах господарювання. У зв'язку з цим, розробка теоретико-методологічних підходів щодо формування політики державної підтримки сільськогосподарського виробництва в умовах входження до СОТ має виключну актуальність та важливість для подальшого розвитку аграрного сектору економіки України.

Аналіз останніх досліджень. Проблема формування ефективного механізму державного регулювання та його головної ланки – державної підтримки сільськогосподарського виробництва посідає чільне місце у наукових дослідженнях. Помітний внесок у розробку методологічних і методичних питань названих аспектів зробили О.Бородіна, В.Галушко, С.Дем'яненко, С.Кваша, І.Кобута, О.Могильний, І.Чапко та інші науковці. Проте входження України до СОТ потребує уніфікації системи державної підтримки сільськогосподарського виробництва відповідно до вимог цієї організації. З огляду на це, особливої актуальності набуває наукове обґрунтування використання інструментів регулювання аграрних ринків в умовах СОТ. Зокрема, це стосується оцінки ефективності цінової підтримки

сільськогосподарської продукції через механізм товарних та фінансових інтервенцій, а також обґрунтування доцільності запровадження нових механізмів щодо регулювання виробництва сільськогосподарської продукції які б, з одного боку, відповідали вимогам СОТ, а з іншого боку – дозволило б забезпечити максимальну підтримку сільськогосподарським товаровиробникам України. Як свідчить зарубіжний досвід, одним із найефективніших механізмів регулювання є запровадження програм підтримки доходів сільськогосподарських товаровиробників.

Мета статті – проаналізувати ефективність діючої системи державного цінового регулювання сільськогосподарського виробництва та обґрунтувати можливість запровадження програм прямих виплат для підтримки доходів сільськогосподарських товаровиробників України в умовах співпраці з СОТ.

Виклад основного матеріалу. У світовій практиці склались два основні джерела фінансової підтримки сільськогосподарського виробництва – за рахунок споживачів та платників податків. В першому випадку розширене відтворення здійснюється за допомогою достатньо високої ціни на сільськогосподарську сировину, в другому – за рахунок бюджетних коштів. При збалансованому економічному обміні між містом і селом, між сільським господарством та іншими галузями економіки країни підтримка аграрного сектору здійснюється за допомогою обох цих джерел. Пропорції між ними встановлюються механізмом аграрної політики держави [4, с.3].

Проте, в розвинутих країнах за останні роки в структурі показника “Еквівалент підтримки виробника” спостерігаються тенденції до збільшення частки бюджетних асигнування і відповідно – зменшення підтримки ринкової ціни. Так, за даними Організації економічної співпраці та розвитку (ОЕСР) в середньому за 2001–2005рр. в порівнянні з 1996–2000рр. питома вага підтримки ринкової ціни зменшилась в Австралії з 32 до 0,4%, в Канаді – з 54,1 до 45,7%, США – з 40,7 до 30,2%, ЄС-15 – з 58,4 до 51,2%.

Україна за останні роки суттєво збільшила рівень внутрішньої підтримки сільськогосподарських товаровиробників за рахунок податкових пільг та бюджетного фінансування. Проте, в середньому за 2001–2005рр. в порівнянні з 1996–2000рр. відносний показник “Еквівалент підтримки виробника” має тенденцію до зниження і суттєво поступається розвиненим країнам [2, с.4–5]. Це пов’язано з тим, що в Україні паралельно із зростанням обсягів підтримки сільськогосподарським товаровиробникам за рахунок платників податків знижувався рівень підтримки ринкової ціни на аграрну продукцію.

У зв’язку з від’ємним значенням цінової підтримки бюджетні кошти спрямовувались фактично на її компенсацію, за виключенням декількох років. На наш погляд, це і є однією з головних причин, чому із збільшенням бюджетної підтримки показники ефективності галузі суттєво не підвищуються.

За цих умов, вітчизняні товаровиробники продають вироблену продукцію значно нижче світових цін, проте виробничі ресурси змушені купувати за світовими цінами. Звичайно, що дана проблема розвитку

сільського господарства має системний характер і потребує вирішення на державному рівні. Адже низька купівельна спроможність населення через занижену частку заробітної плати в структурі собівартості (13,7% в сільськогосподарських підприємствах за підсумками 2006р.) змушує уряд стримувати ціни в першу чергу на продовольство. Внаслідок цього сільськогосподарські товаровиробники незважаючи на складний фінансовий стан дотують інші галузі промисловості та населення. При цьому недостатня прибутковість аграрного сектору економіки не дозволяє здійснювати процеси розширеного відтворення в галузі, формує високий рівень бідності сільського населення, що у свою чергу негативно впливає на розвиток сільських територій.

Виходячи із зазначеного, на наш погляд, необхідні суттєві зміни в підходах щодо державної аграрної політики з метою підвищення ефективності об'єктів державного цінового регулювання. Відповідно до Закону України "Про державну підтримку сільського господарства" від 24.06.2004р. за №1877 для продукції рослинництва застосовується державне регулювання гуртових цін на організованому аграрному ринку (через встановлення мінімальної та максимальної ціни та здійснення товарних й фінансових інтервенцій).

Проте незважаючи на запровадження механізму цінового регулювання, на ринках сільськогосподарської продукції протягом попередніх років спостерігалось різке коливання цін реалізації: зменшення в період масової реалізації продукції та їх збільшення на кінець маркетингового року. Тому цінове регулювання аграрних ринків через механізм інтервенційних операцій не виправдало в повній мірі очікувані сподівання [5].

До основних причин низької ефективності механізму цінового регулювання можна віднести: 1) незначні обсяги коштів з державного бюджету, що виділялись для здійснення інтервенцій, не мали істотного впливу на ринкову ситуацію, особливо на початковому етапі; 2) несвоєчасність здійснення товарних та закупівельних інтервенцій; 3) циклічність виробництва сільськогосподарської продукції та як наслідок значні коливання цін унеможливають об'єктивно визначити економічно обґрунтовані мінімальні та максимальні ціни; 4) складність врахування регіональних особливостей виробництва сільськогосподарської продукції [3, с.10–11];

На наш погляд, вирішальними у визначенні рівня внутрішніх цін повинна бути світова ціна, обмінний курс, трансакційні витрати і торгівельна позиція країни. Приймаючи цей факт до уваги світова ціна могла б служити орієнтиром при виборі мінімального (максимального) рівня цін. Мінімальна ціна, за умов експорту продукції, може бути встановлена на рівні світової ціни в попередньому році або прогнозованої світової ціни за виключенням витрат на пересування товару до кордону. В той час як мінімальна ціна за умов імпорту, (світова ціна плюс трансакційні витрати) могла б служити максимальним рівнем цін.

Як відомо, механізм цінового регулювання належить до заходів "жовтої скриньки", тому в подальшому його застосування може ускладнитися через

зобов'язання щодо зниження рівня внутрішньої підтримки сільського господарства України. При вступі до СОТ базовим періодом для розрахунку показника Сукупного виміру підтримки (СВП) для сільського господарства України визначено 2004–2006рр. Це значить, що Україна може надавати підтримку сільському господарству заходами, що відносяться до “жовтої скриньки” в обсягах 3043 млн грн., або 602 млн. дол. США. При цьому виконуючи зобов'язання щодо зменшення обсягу підтримки на 20% протягом 6 років, СВП станом на 2013р. може скласти 2434 млн. грн.

Вступ України до СОТ передбачає також передбачає зменшення рівня митно-тарифного захисту внутрішнього агропродовольчого ринку. Так, зокрема, діюча середньоарифметична ставка на продукцію сільського господарства (зовнішньоекономічна номенклатура товарних груп 1-24) зараз складає 19,69%, а після внесених запропонованих змін вона знизиться до 10,54%. Все це, на наш погляд, може знівелювати ефект підтримки ринкової ціни через встановлення мінімальних закупівельних цін та негативно відобразитися на конкурентоспроможності української продукції. З огляду на це, достатньо результативним способом підтримки окремих видів сільськогосподарської продукції може бути запровадження прямих виплат на виробництво 1 тонни продукції [5].

Прямі виплати являють собою фіксовані виплати, розмір яких не залежить від рівня цін, що склались на певний момент на відповідну сільськогосподарську продукцію. Головним завданням прямих виплат є підвищення доходів сільськогосподарських товаровиробників незалежно від ринкової кон'юнктури і каналів реалізації продукції. Як свідчить зарубіжний досвід, прямі виплати дають чіткі ринкові сигнали для сільськогосподарських товаровиробників на віддалену перспективу. Адже їх запровадження позитивно впливає на стабільність посівних площ та обсяги пропозиції аграрної продукції. Перевагою даного методу є його простота в обрахунках, а також те, що застосування програми прямих виплат для підтримки доходів сільськогосподарських товаровиробників не суперечить і не обмежується вимогами СОТ.

В основу обґрунтування потреби в державній підтримці для прямих виплат при вирощуванні продукції рослинництва, на наш погляд, доцільно покласти розрахунок витрат для здійснення простого та розширеного відтворення. На наступному етапі необхідно визначити обсяги покриття витрат за рахунок ринкових та державних джерел надходження коштів.

Складність цього питання полягає в пошуку оптимального співвідношення ринкових та державних важелів для регулювання сільськогосподарського виробництва. Адже, при “недостатньому” державному втручанні буде відбуватися стихійний розвиток галузі із значними ціновими коливаннями цін та доходів товаровиробників. При “надмірному”, товаровиробники втратять орієнтацію на ринкові сигнали і свою діяльність будуть пов'язувати з бюджетними виплатами, що неодмінно відобразиться на рівні їх конкурентоспроможності.

Виходячи із зазначеного, розрахунок прямих виплат для підтримки доходів сільськогосподарських товаровиробників, на наш погляд, доцільно здійснювати виходячи із урожайності, зібраної площі та фіксованих ставок прямих виплат на тонну реалізованої продукції:

$$ПВ = C_{пв} * U_c * Z_n$$

де: ПВ – прями виплати для підтримки доходів сільськогосподарських товаровиробників, грн; Z_n – зібрана площа, тис.га; U_c – урожайність, ц/га; $C_{пв}$ – ставка прямих виплат на 1 тонну продукції, грн.

Запровадження даної системи дозволить мотивувати товаровиробників до підвищення продуктивності виробництва сільськогосподарської продукції, оскільки чим вища урожайність виробництва тим більші можна очікувати державні виплати в розрахунку на 1 га зібраної площі. Якщо ж тільки ввести фіксовані виплати на 1 га зібраної площі, то це, на наш погляд, не стимулюватиме товаровиробників до підвищення ефективності виробництва та врешті-решт приведе до неефективного використання державних коштів через підтримку збиткових структур.

Для збиткових підприємств з боку держави, на наш погляд, важливо надати мінімальну необхідну підтримку для здійснення простого відтворення. Проте, в перспективі підприємство повинно подбати про власну конкурентоспроможність самостійно не лише розраховуючи на виплати з державного бюджету. Для вирішення подальшої долі збиткових сільськогосподарських підприємств необхідно підходити не тільки з позиції економічної ефективності, скільки з позиції соціального розвитку територій, підтримки населення, його зайнятості та збереження сільських поселень.

При запровадженні системи прямих виплат для підтримки доходів товаровиробників існують певні методологічні проблеми щодо визначення ставок цих виплат. Сільськогосподарські підприємства мають різний рівень економічного розвитку, якість ґрунтів та інші чинники. Для врахування цих обставин необхідно мати в наявності статистичну інформацію щодо рівня середніх витрат, прибутків та інших показників в розрізі адміністративно-територіальних одиниць чи природно-кліматичних зон в розрахунку на 1 га зібраної площі. Проте, на даний час не вся статистична інформація надається органами статистики України, зокрема, це стосується якості ґрунтів тощо.

На наш погляд, при обґрунтуванні ставок прямих виплат для підтримки доходів сільськогосподарських товаровиробників необхідно врахувати вимогу забезпечення розширеного відтворення виробництва сільськогосподарської продукції. Ставки прямих виплат можна розрахувати виходячи із потреби в державній підтримці через співставлення нормативного з фактичним прибутком в розрахунку на тонну реалізованої продукції:

$$П_n = П_n - П_ф, (1)$$

де: $П_n$ – потреба в державній підтримці на 1 т виробництва продукції; $П_n$ – нормативний прибуток в розрахунку на 1 т виробництва продукції; $П_ф$ – фактичний прибуток в розрахунку на 1 т виробництва продукції.

Нормативний прибуток з 1 т продукції можна вивести з формули рівня рентабельності:

$$P_n = C_c * \frac{P_n}{100 \%}, (2);$$

де: P_n – нормативний рівень рентабельності, %; C_c – середня собівартість виробництва 1 т продукції за останні 3 роки, грн.

Фактичний прибуток в розрахунку на 1 т продукції визначається як:

$$P_f = C - C, (3)$$

де: C – ціна реалізації 1 т продукції, грн; C – фактична собівартість виробництва 1 т продукції, грн.

Виходячи із попередніх формул додаткова потреба в державній підтримці на 1 т продукції буде визначатись на основі середньої собівартості виробництва продукції та середньої ціни реалізації за останні 3 роки і скоригована при потребі на індекс зростання цін за останній період:

$$P_n = ((\bar{C} * \frac{P_n}{100\%}) - (\bar{C} - \bar{C})) * I_z (4)$$

де: $\bar{C}$ – середня собівартість виробництва продукції в розрахунку на 1 т продукції; $\bar{C}$ – середня ціна реалізації продукції, грн./тонну; I_z – індекс зростання цін на сільськогосподарську продукцію за останній рік (при потребі).

Таким чином, ставки прямих виплат ($C_{пв}$) будуть визначатись додатковою потребою в державній підтримці (P_n) на 1 тонну продукції ($C_{пв} = P_n$). Тоді формула прямих виплат для підтримки доходів сільськогосподарських товаровиробників остаточно набуде такого вигляду:

$$PВ = (((\bar{C} * \frac{P_n}{100\%}) - (\bar{C} - \bar{C})) * I_z) * \bar{V} * \bar{Z}_n (5);$$

де: $\bar{V}$ – середня урожайність продукції за останні 3 роки, т/га; $\bar{Z}_n$ – середня зібрана площа за останні 3 роки, га.

На підставі проведених розрахунків визначаються обсяги фінансування індивідуально по кожній сільськогосподарській культурі, регіону та країні в цілому виходячи з динаміки урожайності та закупівельних цін за попередні роки.

За даними методичними підходами при визначенні ставок прямих виплат одним із найважливіших завдань є обґрунтування нормативного рівня рентабельності та прибутку з врахуванням рівня інфляції. Оскільки в Україні за останні роки річний рівень інфляції перевищує 10%, то для здійснення процесу розширеного відтворення для вирощування сільськогосподарської культур мінімальний рівень рентабельності, на наш погляд, повинен складати не менше 20%.

На підставі вищезапропонованої методики обраховано обсяги державної підтримки при запровадженні прямих виплат для підтримки доходів сільськогосподарських товаровиробників в розрізі виробництва окремих видів продукції рослинництва при рівні рентабельності 20%. Середні дані по

собівартості, урожайності, цін реалізації, зібраної площі визначено в середньому за 2004–2006рр.

Як свідчать дані табл. 1. загальний обсяг необхідних фінансових ресурсів для основної продукції рослинництва складає більше 1,7 млрд.грн. Оскільки рівень рентабельності виробництва соняшнику перевищує 20% і складає в середньому 30,1% за 2004–2006рр. то й державна підтримка доходів для його виробництва є недоцільною.

Залежно від цілей аграрної політики та фінансових можливостей держави розміри ставки можуть бути змінені в розрізі окремих видів продукції рослинництва. Проте одна з головних умов реалізації програми підтримки доходів через прямі виплати полягає в її передбачуваності, послідовності та прозорості. Для цього програма повинна прийматись терміном на 3–5 років у вигляді відповідного закону.

Таблиця 1

Прямі виплати для підтримки доходів товаровиробників в розрізі сільськогосподарських культур в Україні

Сільськогосподарські культури	Середня повна собівартість 1 ц реалізованої продукції за 2004–2006рр., грн	Середня урожайність за 2004–2006рр, ц/га	Середня ціна реалізації 1 ц за 2004–2006рр, грн	Середня зібрана площа за 2004–2006рр, тис.га	Нормативний прибуток в розрахунку на 1 ц продукції при рівні рентабельності 20%, грн	Додаткова потреба в державній підтримці на 1 т, грн	Загальний обсяг державної підтримки, млн.грн
Озима пшениця	41,88	29,10	47,91	5386,0	8,38	23,5	368,3
Ячмінь	41,77	24,30	45,34	4700,4	8,35	47,8	545,9
Кукурудза на зерно	40,82	39,70	43,38	1893,1	8,16	56,1	421,5
Цукровий буряк	15,88	257,10	16,74	702,5	3,18	23,2	418,3
Соняшник	78,87	11,80	102,65	3675,9	15,77	-80,0	X
Всього	X	X	X	X	X	X	1754,1

Джерело: власні розрахунки на підставі даних Держкомстату України

До найбільш важливих переваг запровадження прямої підтримки можна також віднести: підвищення доходів та розширення доступу всіх товаровиробників до державної підтримки; врахування регіональних особливостей виробництва сільськогосподарської продукції; удосконалення

планування і виконання бюджету, оскільки виплати абсолютно не пов'язані з виробництвом продукції і споживанням ресурсів; державна підтримка через прямі погектарні виплати не виключає застосування на перехідному етапі стимулювання виробництва найважливішої, з точки зору, забезпечення продовольчої безпеки сільськогосподарської продукції.

Затвердження ставок прямих виплат повинно передувати обговорення їх з громадськістю та погоджуватись з представниками асоціацій товаровиробників. Участь сільськогосподарських товаровиробників в програмі підтримки доходів повинна здійснюватись на добровільній основі, проте, за певних умов: надання звіту підприємства до початку сезону щодо структури та обсягів посівних площ; дозвіл для проведення інспекції щодо урожайності продукції та зібраної площі; реалізація аграрної продукції лише через біржовий ринок; виключення з програми товаровиробників у випадку подання недостовірної чи неточної інформації.

На наш погляд, з метою успішної реалізації програми прямих виплат для підтримки доходів сільськогосподарських товаровиробників необхідно сформувати єдину систему індикативного планування сільського господарства на загальнодержавному, обласному та районному рівнях, а також на рівні суб'єктів господарювання.

Висновки. Таким чином, за об'єктивними обставинами доходи сільськогосподарських товаровиробників потребують систематичної підтримки з боку держави. Для вирішення цієї проблеми може бути запропонований механізм підтримки доходів сільськогосподарських товаровиробників, який в подальшому можна трансформувати в програму страхування доходів вітчизняних аграріїв.

Література

- 1.Бородіна О.М., Могильний О.М., Коригування політики державної підтримки сільського господарства України //Економіка АПК. – 2007. – №6. – с.55 – 61.
- 2.Галушко В.П., Діброва А.Д., Діброва Л.В. Методологічні та практичні аспекти оцінки рівня державної підтримки сільськогосподарських товаровиробників в Україні //Економка АПК. – 2006. – №3. – с. 3–11.
- 3.Клименко В.Г., Артющин О.В. Пропозиції щодо вдосконалення державного регулювання ринку зерна: Аналітичний звіт. – К.: USAID. – с.10–11.
- 4.Пошкус Б. Бюджетная поддержка сельского хозяйства //АПК: экономика, управление. – 2006. – №2. – с.3.
- 5.Чапко І., Кобута І. Сучасна політика підтримки сільського господарства в Україні (аналіз та пропозиції). – К.: Аналітично–дорадчий центр Блакитної стрічки. – <http://www.un.org.ua/brc>.

Summary

Dibrova A.D.

**FORMING OF MECHANISM TO SUPPORT AGRICULTURAL INCOME
OF UKRAINE IN TERMS COOPERATION WITH WTO:
THEORETICALLY-METHODOLOGICAL ASPECTS**

There have been investigated level of internal support of agricultural production in Ukraine in the context of her consisted parts and as a whole. Have been determined reasons of low efficiency of mechanism of governmental price and offered actions for development. Have been generalized methodological approaches for inculcation of supporting programmes for incomes of agricultural producers according to WTO requirements. Based on mentioned above analysis have been formulated important conclusion.

Стаття надійшла до редакції 10.04.2008

Диндин В.Л., здобувач ©, Диндин М.Л., асистент, Савчин С.Я., здобувач
Львівський національний університет ветеринарної медицини
та біотехнологій імені С.З. Гжицького, м.Львів, Україна

РОЗВИТОК МОЛОЧНОГО СКОТАРСТВА У СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВАХ ЛЬВІВЩИНИ

На сучасному етапі розвиток молочного скотарства Львівщини характеризується вкрай небажаними явищами, які в свою чергу, негативно впливають на загальний стан галузі в цілому, і відповідно на задоволення попиту населення в молочних продуктах. Тому виникає об'єктивна необхідність дослідження даної проблеми і пошук альтернативних напрямів розвитку молочної галузі.

Ключові слова: молочне скотарство, поголів'я корів, обсяги виробництва, природно-економічні зони.

Вступ. Молочне скотарство відіграє вагомую роль у формуванні продовольчої бази Львівської області. Від стану його розвитку залежить ступінь забезпечення населення надзвичайно важливими продуктами харчування. Молочна галузь є однією з основних ланок молокопродуктового підкомплексу - як одна із провідних галузей у сільськогосподарському виробництві.

Проте, протягом останніх років, молочне скотарство Львівщини перебуває у кризовому стані. Спостерігається скорочення чисельності поголів'я тварин, зниження їх продуктивності, що обумовлює зменшення обсягів виробництва продукції тощо. Для підвищення результативності ведення молочного скотарства необхідно провести глибокий і всебічний аналіз основних причин, що гальмують розвиток галузі і на основі цього розробити конкретні напрямки щодо підвищення її ефективності в сільськогосподарських підприємствах Львівщини.

Матеріали і методи дослідження. Дослідження проведено на основі статистичних даних щодо обсягів функціонування молочної галузі у сільськогосподарських підприємствах Львівщини. Розвиток молокопродуктового підкомплексу повинен здійснюватися за принципами і підходами макрорівня, враховуючи при цьому специфічні особливості кожного конкретного регіону.

Проблемою молокопродуктового підкомплексу АПК займалися багато вчених-економістів, серед яких С.В. Васильчак [1], І.Ю. Венгерук [2], П.М. Гарасим [3], О. Романів [4], С.О. Шевельова [5]. Автори одностайні в одному - виведення молочної галузі з існуючого збиткового стану можливе, насамперед

© Диндин В.Л., Диндин М.Л., Савчин С.Я., 2008

за умови державного регулювання вимог ринку та інтересів суб'єктів агропромислового виробництва.

Розвиток молоточного скотарства Львівщини характеризувався такими небажаними явищами. Це, в першу чергу, скорочення обсягів виробництва молочної сировини і молокопродуктів, збільшення кількості дрібних і низько-товарних операторів ринку, продаж сільськогосподарської продукції в рахунок оплати праці та видача працівникам заробітної плати у вигляді натуральної оплати, локалізація регіональних ринків. До позитивних наслідків розвитку можна віднести: формування реальної ціни на продукцію через пропонування значного обсягу молока та молокопродуктів на ринку; зустрічний попит; послаблення монополізму великих молокопереробних підприємств; переробка частини молочної сировини самими товаровиробниками; створення малих приватних переробних підприємств та інші. [4, ст.53].

Результати дослідження. Аналізуючи обсяги виробництва молока сільськогосподарськими підприємствами Львівської області можна стверджувати наступне: у 2006 р. обсяг виробництва молока становив 28,8 тис. тонн, що на 52,2% менше проти рівня 2001 р., або на 60,2 тис. тонн. Зменшення загального обсягу виробництва молока зумовлене скороченням поголів'я корів у структурі стада. Так, зокрема за досліджуваний період даний показник зменшився у 2,6 раза, - від 36,1 тис. голів у 2001 р. до 13,7 тис. голів у 2006 р. або на 62,05%. Проте середній надій молока від однієї корови зріс. Дане зростання спостерігається по усіх категоріях господарств Львівщини. Так за досліджуваний період даний показник становив у 2006 р. 2605 кг., що на 11,4% вище проти рівня 2001 р.

При здійсненні дослідження в розрізі природних зон, які наведені в таблиці 1, ми спостерігаємо пряму залежність показників господарювання сільськогосподарських підприємств, які функціонують у відповідних природно-економічних-зонах, від певних агрокліматичних чинників: ґрунтів, рельєфу, геологічної будови та інших природно-кліматичних умов. Це, зокрема відчутно, порівнюючи показники господарювання сільськогосподарських підприємств Полісся і Передгірської та Гірської зон. Так, зокрема, найбільшу питому вагу у структурі виробництва молока сільськогосподарськими підприємствами у Львівській області становить зона Полісся – 17,9 тис. тонн, що у 6,1 раза перевищує даний показник у Передгірській та Гірській зонах – 2,9 тис. тонн. Дещо менші темпи виробництва молока у лісостеповій зоні – 7,9 тис. тонн, що менше відносно Полісся на 55,8%, і більше щодо Передгірської і Гірської зон на 63,3%. Одним із важливих факторів впливу на обсяги виробництва молока є чисельність поголів'я корів у структурі стада. З таблиці 1 ми спостерігаємо аналогічну ситуацію варіації даного показника в розрізі природно-економічних зон. Отож, чисельність поголів'я корів у Передгірській і Гірській зоні на 82,6% менша порівняно із зоною Полісся, і в 3 раза менша відносно зони Лісостепу. Виробництво молока на 100 га сільськогосподарських угідь у зоні Полісся також найвище – 131,2 ц.

Аналіз виробництва молока у розрізі природних зон Львівщини в сільськогосподарських підприємствах за 2006 р.

Природно-економічні зони	Райони	Наявність поголів'я корів		Вироблено молока		Середній надій молока від однієї корови, кг	Вир-во молока на 100 га с-г угідь, ц
		голів	%	т	%		
Полісся	Бродівський	1438	10,5	3286	18,3	3263	127,0
	Буський	424	3,1	1163	6,4	2393	128,3
	Жовківський	1334	9,7	1077	6,0	2435	52,3
	Кам'янка-Бузький	553	4,03	888	4,9	2351	50,6
	Сокальський	3123	22,8	8780	48,9	2878	259,0
	Радехівський	878	6,4	1731	9,6	2980	150,5
	Яворівський	311	2,2	1010	5,6	3310	150,9
	Всього	8061	58,9	17935	62,2	2801	131,2
Лісостеп	Городоцький	383	2,8	759	9,5	2231	102,6
	Жидачівський	723	5,3	1452	18,3	2287	93,1
	Золочівський	422	3,1	1082	13,7	2893	42,4
	Миколаївський	866	6,3	1563	19,7	2389	125,3
	Мостиський	454	3,3	826	10,4	2074	126,7
	Перемишлянський	52	0,4	164	2,0	2828	32,4
	Пустомитівський	474	3,4	1079	13,6	2626	60,5
	Самбірський	840	6,1	992	12,5	1694	64,7
	Всього	4214	30,7	7917	27,4	2378	80,9
Передгірська і Гірська	Дрогобицький	1050	7,6	2120	72,3	2341	179,4
	Сколівський	-	-	-	-	-	-
	Старосамбірський	88	0,6	269	9,2	1661	69,5
	Стрийський	260	1,9	543	18,5	1708	57,9
	Турківський	-	-	-	-	-	-
	Всього	1398	10,2	2932	10,2	1684	102,3
Міста обласного значення	Міста обласного значення	16	0,1	48	0,1	2759	111,5
	Всього по області	13689	100,0	28832	100,0	2605	112,2

*Примітка: тут і надалі використано матеріали статистичного збірника [6].

Виходячи з вище сказаного, можна стверджувати про те, що високі обсяги виробництва молока притаманні тим зонам (Полісся, Лісостеп), де присутня більша площа відведена для вирощування кормових культур. Тут також важливе значення має: відповідний вміст покриву ґрунту, рельєф району, що безумовно впливає на якість сільськогосподарських угідь і зокрема на продуктивність корів. Звичайно, важливим фактором впливу на результати

діяльності сільськогосподарських підприємств у загальному об'ємі є їх кількість (Передгірська і Гірська), що безумовно позначилося на показниках господарювання відносно інших зон і області в цілому.

Висновки. Проведенні дослідження розвитку молокопродуктового підкомплексу Львівщини за 2001-2006 рр. показали стабільну тенденцію, що веде до занепаду сільськогосподарське виробництво, зокрема виробництво такого необхідного для організму кожної людини продукту як молоко. Так, за досліджуваний період, обсяг виробництва молока сільськогосподарськими підприємствами в області скоротився на 52,2%. Основною причиною такого зниження ми вбачаємо у скороченні поголів'я корів у загальній структурі стада – 62,05%. Проте, існують інші вагомні фактори, котрі гальмують розвиток та спричиняють негативні наслідки в молочному скотарстві Львівщини. Серед них: занедбана матеріально-технічна база, як наслідок погіршена кормова база, невідповідний якісний склад поголів'я тварин, інфляційні процеси, та ін.

Найбільшу частку у структурі виробництва молока сільськогосподарськими підприємствами у Львівській області займають зони Полісся та Лісостепу, що в сумі становить 25,8 тис. т. за 2006 рік. Виходячи із даного показника та агрокліматичних умов, можна стверджувати що дані зони мають найсприятливіші умови для виробництва молока у Львівській області. І це слід врахувати в діяльності господарюючих суб'єктів як у сучасних умовах так і на майбутнє.

Література

1. Васильчик С.В. Формування та розвиток регіонального ринку молока і молочних продуктів. Монографія. - Львів: НВФ „Українські технології”, 2005.- 240с.
2. Венгерук І.Ю. Удосконалення економічних відносин інтеграції у молокопродуктовому підкомплексі //Економіка АПК. - 2002-№6.-С. 49-52.
3. Гарасим П.М. Вдосконалення економічних відносин у молокопродуктовому підкомплексі АПК //Вісник ЛДАУ: Економіка АПК. - 2003.-№10(2).-С.3-7.
4. Романів О. Стан і напрями розвитку молокопродуктового підкомплексу Львівщини //Вісник ЛДАУ: Економіка АПК. - 2005.-№11 (2).-С. 52-58
5. Шевельова С.О. Світові тенденції розвитку виробництва молока та ринку молокопродуктів //Економіка АПК. - 2000.-№11.-С.91-95.
6. Статистичний щорічник Головне управління статистики у Львівській області, 2007р. - 116с.

Summary

Dyndyn V.L., Dyndyn M.L., Savchyn S.J.
*Lviv National University of Veterinary Medicine and Biotechnologies
named after S.Z. Gzhytskyj*

**DEVELOPING OF THE SUCKING CATTLE BREEDING IS IN THE
AGRICULTURAL ENTERPRISES OF LVIV REGION**

The development of milkproductive subcomplex in Lviv region is characterized by such undesirable facts which have an influence on the common state of field at all and on consumer needs of people in necessary to investigate such problem to search the alternative and prioritive direction of its development.

Стаття надійшла до редакції 08.04.2008

Доманський А.Я., к.с.-г.н. ©, Чемерис В.А., к.е.н., доценти
Душка В.І., асистент

Львівський національний університет ветеринарної медицини
та біотехнологій імені С.З. Гжицького, м. Львів, Україна

ТВАРИННИЦТВО УКРАЇНИ: СТАН І ПЕРСПЕКТИВИ В УМОВАХ ВСТУПУ ДО СОТ

У статті проаналізовано сучасний стан тваринництва в Україні, основні тенденції у виробництві основних видів тваринницької продукції, проведено оцінку економічної ефективності її реалізації, а також проаналізовано зовнішньоекономічні показники та запропоновано шляхи підвищення конкурентоспроможності вітчизняного тваринництва в умовах вступу до Світової організації торгівлі.

Ключові слова: тваринництво, поголів'я худоби і птиці, виробництво тваринницької продукції, економічна ефективність, конкуренто-спроможність.

Процес вступу України до Світової організації торгівлі є невідворотним. Основні питання, які турбують державних посадовців, економістів, підприємців, полягають у наступному: на яких умовах вступити до СОТ і як захистити інтереси українських товаровиробників.

Ставши членом СОТ, Україна має відмовитися від субсидіювання галузей економіки, в тому числі тваринницьких галузей, ліквідувати податкові пільги, але при цьому все-таки зберігаються певні інструменти захисту внутрішнього ринку. Наприклад, у рамках СОТ допускається таке субсидіювання сільського господарства, як фінансування дослідницької діяльності, навчальні програми, забезпечення продовольчої безпеки тощо [1].

Постановка проблеми. Сучасний стан тваринництва невтішний, але можливості для його розвитку в нових умовах існують. Все залежатиме в основному від зваженої політики України, спрямованої на вдосконалення, насамперед, бюджетної політики, спрямованої на модернізацію галузі та розвиток її інфраструктури, що забезпечить необхідну конкурентоспроможність і захищеність на міжнародному й внутрішньому ринках одного з вразливіших секторів національної економіки.

Аналіз останніх досліджень. Проблема розвитку тваринництва привернула значну увагу вітчизняних науковців, про що свідчать дослідження таких вчених як Березівський П.С., Дудар Т.Г., Зимовець В.Н., Ільчук М.М., Саблук П.Т., Пархомець М.К., Шпичак О.М. та багато інших. Але, на нашу думку продовжує залишатись проблема розвитку галузей тваринництва в

Україні, яка має усі потенційні можливості зайняти чільне місце у кагорті лідерів з виробництва і переробки основних видів продукції тваринництва.

Метою статті є аналіз сучасного стану розвитку тваринництва в Україні, на основі чого визначити шляхи підвищення його конкурентоспроможності в умовах вступу до Світової організації торгівлі.

Виклад основного матеріалу. У ході роздержавлення та приватизації не було враховано того факту, що тваринництво не допоміжна, а самостійна галузь. Проте в колгоспах і радгоспах не врахували цей галузевий розподіл, тваринницько-пайовий комплекс включили до загального господарського майна: робочу худобу й доросле продуктивне стадо — до основних фондів, а молодняк — до оборотних. Ферми, як самостійні виробничі утворення, розчинилися у загальному приватизаційному процесі. Трудові колективи, зайняті на фермах, виявились у майновому плані безправними. Реальним розпорядком тваринницького майна механічно став керівник господарства, який самостійно розпорядився майном і продукцією.

Негативно вплинула на тваринництво й податкова система. Податок на додану вартість 20% до виручки від реалізації за умов, коли сільське господарство лише реалізувало раніше вирожену продукцію тваринництва, став по суті прямим податком. Тому перестали існувати тваринницькі комплекси, які не витримали цінового диспаритету і необґрунтованих податків.

Поголів'я великої рогатої худоби в 2005 році проти 1990 року скоротилося в 3,1 раза; корів — у 2; свиней — у 2,6; овець і кіз — у 4,3; птиці — у 1,7 раза.

Фактично поголів'я худоби у сільськогосподарських підприємствах було знищено. Проте протилежна ситуація спостерігається у птахівництві, про що свідчать дані таблиці 1.

Аналізуючи поголів'я в динаміці, лише з 2000 року сільгоспідприємства почали його нарощувати і найбільш це помітно у птахівництві та свинарстві (в 2,9 раза і 1,4 раза у 2006 р. у порівнянні з 2000 р. відповідно). В особистих селянських господарствах протилежна ситуація, поголів'я худоби і птиці за цей період зменшилося від 3,5-7,7% у птахівництві та свинарстві до 11,4-16,1% — у скотарстві і вівчарстві відповідно.

При цьому, все ж основна частка поголів'я худоби і птиці (60-80%) зосереджена в особистих селянських господарствах.

Щодо виробництва валової продукції тваринництва, то у 2005 р. воно зменшилося від 52,1 до 23,4 млрд. грн., або в 2,3 раза. Більшого спаду зазнало виробництво у сільськогосподарських підприємствах, які виявились вразливішими від несприятливої для тваринництва цінової та податкової політики. Велику роль відіграла аграрна реформа на селі, за якою визнано рівноправними усі форми господарювання й проведено земельну реформу, розширилося землекористування особистих селянських господарств з 6,5% загальної площі сільськогосподарських угідь у 1990 році до 35% у 2005 році,

що дало можливість їм забезпечити виробництво понад 72% продукції тваринництва і стримувати загальний його спад [3].

Таблиця 1

Поголів'я худоби та птиці в Україні, млн. голів *

	Усі категорії господарств			Сільськогосподарські підприємства			Особисті селянські господарства		
	2006р.	2006р. до 2000р., %	2006р. до 1996р., %	2006р.	2006р. до 2000р., %	2006р. до 1996р., %	2006р.	2006р. до 2000р., %	2006р. до 1996р., %
Велика рогата худоба	6,2	62,6	40,5	2,3	46,0	19,8	3,9	88,6	105,4
в т.ч. корови	3,4	68,0	48,6	0,8	42,1	19,5	2,6	83,9	89,7
Свині	8,1	106,6	72,3	3,3	137,5	60,0	4,8	92,3	84,2
Вівці та кози	1,6	84,2	51,6	0,3	75,0	18,8	1,3	86,7	86,7
Птиця	167,8	135,5	129,7	72,8	286,6	212,2	95,0	96,5	99,9

* Розраховано на основі даних [4].

Стан сучасного тваринництва в Україні характеризується двома протилежними тенденціями: скороченням чисельності поголів'я і зростанням його продуктивності. Саме завдяки цьому в останні роки припинилося зменшення обсягів виробництва тваринницької продукції у сільськогосподарських підприємствах (табл. 2).

Таблиця 2

Виробництво основних видів продукції тваринництва в Україні, тис. тонн*

	Усі категорії господарств			Сільськогосподарські підприємства			Особисті селянські господарства		
	2006р.	2006р. до 2000р., %	2006р. до 1996р., %	2006р.	2006р. до 2000р., %	2006р. до 1996р., %	2006р.	2006р. до 2000р., %	2006р. до 1996р., %
М'ясо всіх видів (у забійній масі)	1723,2	103,6	81,6	736,5	168,1	83,1	986,7	80,6	80,4
Молоко	13,3	104,7	83,6	2,5	67,6	32,5	10,8	120,0	131,7
Вовна	3,3	97,1	35,5	0,7	53,8	12,5	2,6	123,8	70,3
Яйця, млрд. шт.	14,2	161,4	161,4	7,6	253,3	205,4	6,6	113,8	129,4

* Розраховано на основі даних [4].

Нами проаналізовано, що у 2000 році тваринництво принесло сільськогосподарським підприємствам 2,9 млрд. грн. збитків, у 2001 — 1,9, у 2002-2004 – 1,0 і у 2005 році – 0,95 млрд. грн. Отже, збитки від тваринництва значно зменшилися, проте збитковість галузі залишається на рівні 18—19%. За таких умов очікувати позитивних зрушень немає підстав [3]. Пропонуємо детальніше розглянути результати ефективності виробництва і реалізації основних видів тваринницької продукції в Україні за 2006 рік у таблиці 3.

Таблиця 3

Економічна ефективність реалізації основних видів продукції тваринництва в Україні за 2006 рік *

Вид продукції	Кількість реалізованої продукції, тис тонн	Повна собівартість продукції, млн. грн.	Середня ціна реалізації 1 ц, грн.	Прибуток (збиток), млн. грн.	Рівень рентабельності (збитковості), %
М'ясо великої рогатої худоби	264,3	2045,0	476,85	- 784,7	- 38,4
М'ясо свиней	182,2	1548,3	772,13	- 141,6	- 9,2
М'ясо овець і кіз	1,7	15,7	611,47	- 5,4	- 34,3
М'ясо птиці	303,4	1359,1	502,04	164,0	12,1
Молоко	1831,2	1821,2	95,8	- 66,8	- 3,7
Вовна	0,5	8,4	349,37	- 6,6	- 78,1
Яйця курячі (млн. штук)	6426,9	1379,1	199,98**	- 93,8	- 6,8

* Розраховано на основі даних [4].

** - у розрахунку на 1000 штук.

Різне зростання собівартості й трудомісткості виробництва тваринницької продукції призвело до погіршення економічних показників і низької рентабельності галузі. Рентабельним є лише м'ясо птиці (12,1%), решта продукції тваринництва – збиткова.

Переробні підприємства встановлюють ціни, що не завжди задовольняють інтереси виробників. Зберігається посередницька ланка, яка скуповує тваринницьку продукцію, особливо у населення, за низькими цінами, а реалізує її за високими, що робить кінцеву продукцію недоступною для масового споживача.

Тому одним із способів підвищення економічної ефективності галузі тваринництва вважаємо запровадження агропромислової інтеграції на основі кооперації товаровиробників сировини, переробних і торгових підприємств, допоміжних суб'єктів із подальшим поглибленням їх спеціалізації.

У сучасних умовах процесу глобалізації та інтернаціоналізації економіки України проблеми міжнародної конкуренції виходять на перший план. Україна, в силу певних об'єктивних факторів, має достатньо потужний аграрний сектор економіки, який повинен бути високоефективним і висококонкурентним. Сільськогосподарська продукція та продовольчі товари займають значне місце в експортному потенціалі нашої держави і частка їх постійно зростає. Саме тому конкурентоспроможність аграрної продукції значною мірою визначатиме конкурентоспроможність України на світовому ринку [2]. Ось чому питання конкурентоспроможності вітчизняної аграрної продукції, в тому числі тваринництва набуває дедалі більшого значення (табл. 4).

Таблиця 4

Баланс основних видів тваринницької продукції, тис. тонн*

	М'ясо і м'ясопродукти			Молоко і молокопродукти			Яйця і яйцепродукти		
	2006р.	2006р. до 2000р., +,-	2006р. до 1995р., +,-	2006р.	2006р. до 2000р., р., +,-	2006р. до 1995р., р., +,-	2006р.	2006р. до 2000р., ., +,-	2006р. до 1995р., ., +,-
Виробництво	1723	60	- 571	13287	629	- 3987	822	314	278
Запаси на кінець року	- 2	80	- 13	174	568	614	35	33	46
Імпорт	278	240	259	150	100	92	3	1	- 2
Всього ресурсів	2003	220	- 299	13263	161	- 4509	790	282	230
Експорт	29	- 134	- 155	950	- 150	- 470	1	1	- 3
Витрачено на нехарчові цілі, втрати	7	- 2	- 109	1333	- 880	- 2470	112	75	65
Фонд споживання	1967	356	- 35	10980	1191	- 1569	677	206	168
В т.ч. на 1 особу, кг (штук)	42,0	9,2	3,1	234,7	35,6	- 8,9	251	85	80

* Розраховано на основі даних [4].

Аналізуючи дані таблиці 4 видно, що з 2000 року поряд із збільшенням виробництва продукції тваринництва, збільшився і фонд її споживання, в тому

числі й на одну особу. Але, при цьому, споживання на душу населення не відповідає науково-обґрунтованим нормам, за винятком яєць.

Щодо імпорту-експорту основних видів тваринницької продукції, то в Україні склалась наступна ситуація, яка в основному пов'язана з її якістю та конкурентоспроможністю. Так, у 2006 році в Україні з 278 тис. тонн імпортованого м'яса, найбільше завезено м'яса птиці (155 тис. тонн, або 55,8%) та свинини (81 тис. тонн, або 29,1%). Найбільше експортувалося з України яловичини і телятини – 20 тис. тонн або 69% з усього експортованого. При цьому відношення імпорту до експорту по цих видах продукції становило: яловичини і телятини – 1,75 : 1, свинини - 11,6 : 1, м'яса птиці – 155 : 1. Подібна ситуація відбувається з яйцями і яйцепродукцією. Альтернативою є молоко і молокопродукти 150 тис. тонн імпортованого проти 950 тис. тонн експортованого.

Але, все ж таки частка експорту основних видів продукції тваринництва відносно виробництва надто мала – м'яса і м'ясопродуктів – 1,7%, молока і молокопродуктів – 0,7%, яєць і яйцепродуктів – лише 0,12%.

Отже, проблеми якості та конкурентоспроможності сільськогосподарської продукції, в тому числі продукції тваринництва у багатоплановій діяльності різного роду підприємств мають бути не поточними чи тактичними, а довготривалими, стратегічними – від досліджень та моделювання, контролю якості, поставок матеріальних ресурсів з їх вихідним контролем – до зберігання, транспортування і збуту, тобто розв'язуватися на усіх етапах проходження продукції від виробника до споживача.

Крім того, у теоретичному плані розвиток тваринництва в умовах ринку має формуватися на основі цінового механізму, попиту і пропозиції, виробничої й цінової рівноваги та конкуренції у реальній практиці. За останні тринадцять років входження в ринкову економіку для більшості підприємств, які виробляють тваринницьку продукцію, ринок не став економічною базою для відтворювального процесу. Лише окремі з них мають позитивні результати, поведінка інших на ринку тваринницької продукції залишається до кінця не вирішеною.

Держава, як гарант економічного життя в країні, повинна враховувати соціальну значимість тваринницьких галузей, всіляко їх підтримувати, регулювати виробництво в необхідних розмірах, мати резерви для експорту торгівлі, захищати внутрішній ринок від демпінгового ввезення на територію України тваринницької продукції, тобто підтримувати на внутрішньому ринку сприятливий економічний режим для виробників молока, м'яса й інших продуктів тваринництва.

Література

1. Агропромисловий комплекс в системі зовнішньоекономічної діяльності України / П.Т. Саблук, А.А. Фесина, В.І. Власов та ін.; За ред. П.Т. Саблука. – К.: ННЦ ІАЕ, 2005. – С. 7.

2. Власов В.І. Глобальна продовольча проблема. - К.: ННЦ ІАЕ, 2006. - 506с.
3. Козак П.М. Стан тваринництва та його державна підтримка // Економіка АПК. - № 12. – 2006. – С.67-71.
4. Статистичний збірник Держкомстату України / За ред. О.Г. Осауленка – К.: ІВЦ Держкомстату України. – 2007.

Summary

Domansciy A.Ya., Chemeris V.A., Dushka V.I.

STOCK-RAISING OF UKRAINE: STATE AND PROSPECTS IN THE CONDITIONS OF ENTRY IN WTO

*Lviv National University of Veterinary Medicine and Biotechnologies
named after S.Z. Gzhyskyj*

In the article the modern state of stock-raising in Ukraine is analysed, basic tendencies in production of basic types of stock-raising products, estimation of economic efficiency of its realization is conducted, and also external economic indexes are analysed and the ways of increase of competitiveness of domestic stock-raising are offered in the conditions of entry in World trade organization .

Keywords: *stock-raising, total number of cattle of livestock and birds, production of stock-raising foods, economic efficiency, competitiveness.*

Стаття надійшла до редакції 15.04.2008

УДК: 338.24.01

Єлейко О.І., к. ф.-м. н., доцент¹ ©, Кухар Р.Б., к.ф.-м. н., професор¹

Рамський І.О., асистент¹, Рудник Р.Р., асистент¹

Кінаш О.М., к.ф.-м. н., доцент², Новосад В.П., к.ф.-м. н., доцент³

¹Львівський національний університет ветеринарної медицини та біотехнологій імені С.З. Гжицького

²Львівський національний університет імені І.Франка

³Львівський регіональний інститут державного управління національної академії управління при Президентові України

КІЛЬКІСНІ МЕТОДИ ЕКСПЕРТНОГО ОЦІНЮВАННЯ МІЖРЕГІОНАЛЬНИХ ПОТОКІВ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОЇ ПРОДУКЦІЇ

Досліджується актуальна проблема раціонального виробництва й споживання сільськогосподарської продукції в окремих регіонах України. Побудовані економіко-математичні моделі міжрегіональних потоків виробництва й споживання продукції. Розроблено програми реалізації цих моделей на ПК.

Ключові слова: економіко-математична модель, міжрегіональні потоки сільськогосподарської продукції, програмне забезпечення, планування виробництва й споживання.

Постановка проблеми. Проблема раціонального виробництва й споживання сільськогосподарської продукції в окремих регіонах України посідає важливе місце в економічних дослідженнях.

Метою наших досліджень була побудова економіко-математичних моделей потоків сільськогосподарської продукції і розробка програмного забезпечення реалізації цих моделей на ПК.

Виклад основного матеріалу. Розглянемо деяку множину регіонів $i, j, k, \dots$, що обмінюються сільськогосподарською продукцією, причому ця продукція розділена на групи $r, s, p, \dots$. Міжрегіональну транспортну сітку опишемо за допомогою вартості перевезення окремих видів продукції між регіонами. Для простоти, будемо вважати, що є лише один тип комунікацій. Позначимо через c_{ij}^r - середню вартість перевезення одиниці продукту типу r з пункту відправлення j . Нехай x_{ij}^r - повний потік продукту типу r в i з j , який вимірюється в одиницях, що прийняті для даної групи продукції.

Позначимо $x_i^{r*} = \sum_j x_{ij}^r$ - повний об'єм продукції r що виготовлений

в регіоні i . Аналогічно x_{*j}^r - повний об'єм продукції r , який використовується для виробництва інших продуктів у регіоні j .

Позначимо також через X_i^r і Y_i^r повне виробництво і споживання в регіоні i . Під терміном "споживання" будемо розуміти використання продукції всіма секторами, в тому числі особисте споживання. Будемо вважати, що процедура оцінки цих величин не залежить від процедури оцінки x_{ij}^r . Тобто існує незалежна оцінка цих величин.

Позначимо через X^r повне виробництво системи, звідки

$$X^r = \sum_i X_i^r.$$

Нехай також $X^r = \sum_j Y_j^r$, що означає, що наша система замкнута.

Тобто виробництво рівне споживанню.

Будемо інтерпретувати величини X_i^r і Y_i^r як "маси" продукту r , що зв'язані з відправленням та прибуттям, у просторовій взаємодії між регіонами i та j . Вартість перевезення одиниці продукту c_{ij}^r можна співставити з "відстанню". Строга ньютонівська взаємодія

$$F_{ij} = Y \frac{m_i m_j}{d_{ij}^2}$$

зведеться в нашому випадку до величини x_{ij}^r , яка обчислюється за формулою

$$x_{ij}^r = K^r \frac{X_i^r X_j^r}{(c_{ij}^r)^2}, \quad (1)$$

де K^r - нормуючий множник, що забезпечує виконання рівності.

$$\sum_i \sum_j x_{ij}^r = X^r.$$

В результаті отримуємо рівність

$$K^r = \frac{X^r}{\sum_i \sum_j X_i^r Y_j^r I(c_{ij}^r)^2}.$$

Зауважимо, що географічно-просторова взаємодія між потоками продуктів може керуватися функцією відстані, відмінної від закону степеня (-2), тоді рівняння (1) матиме вигляд

$$x_{ij}^r = K^r X_i^r Y_j^r f^r(c_{ij}^r), \quad (2)$$

де f^r - деяка спадна функція c_{ij}^r , а K^r обчислюється за формулою

$$K^r = \frac{X^r}{\sum_i \sum_j X_i^r Y_j^r f^r(c_{ij}^r)}. \quad (3)$$

Ми припускаємо існування різних функцій для різних груп продуктів.

Модель міжрегіональних потоків забезпечує оцінки x_{ij}^r , і тому x_{*j}^r, x_{i*}^r та x_{**}^r . Але величини x_{**}^r , а також, можливо, і x_{*j}^r, x_{i*}^r можуть мати незалежні оцінки за допомогою незалежних моделей (в наших позначеннях це оцінки X^r, X_i^r і Y_j^r відповідно).

Розглянемо чотири можливих випадки:

I - існує незалежна оцінка X^r ;

II - існує незалежна оцінка X_i^r , яка визначає X^r ;

III - існує незалежна оцінка Y_j^r , яка визначає Y^r ;

IV - існують незалежні оцінки X_i^r і Y_j^r , отримані так, що вони

визначають X^r і Y^r за формулами $X^r = \sum_i X_i^r$ і $Y^r = \sum_j Y_j^r$.

Повертаючись до ньютонівської форми гравітаційної моделі (2) і (3), зауважимо що в цих співвідношеннях X_i^r потрібно замінити на x_{i*}^r , а Y_j^r - на x_{*j}^r , у випадках, коли їх незалежні оцінки відсутні. Так як за припущенням оцінка X^r існує у всіх випадках, то для оцінки K^r можна завжди використати рівняння виду (3) (з конкретною функцією).

Таким чином, рівняння (2), (3) в тому вигляді, в якому вони записані, являють собою ньютонівську гравітаційну модель (IV) і легко можуть бути розв'язані відносно x_{ij}^r . Для кожного з випадків (I)-(III) модифіковані версії рівнянь (2), (3) приводять до громіздких квадратних рівнянь відносно x_{ij}^r . Зауважимо, що в кожному з цих випадків повинні виконуватись два з наступних співвідношень:

$$\sum_j x_{ij}^r = x_{i*}^r, \quad (4)$$

$$\sum_i x_{ij}^r = x_{*j}^r, \quad (5)$$

$$\sum_j x_{ij}^r = X_i^r, \quad (6)$$

$$\sum_i x_{ij}^r = Y_j^r. \quad (7)$$

Рівності (4) і (5) повинні виконуватись у випадку (I), рівності (5), (6) - у випадку (II), рівності (4), (7) - у випадку (III), а рівності (6), (7) - у випадку (IV).

Відзначимо, що в наших моделях (I)-(IV) в якості обмежень можна використовувати лише одне рівняння з пари, яка відповідає кожному випадку. При цьому невикористане рівняння може бути застосоване для перевірки отриманої моделі.

Будемо надалі припускати, що проводиться лише тих рівнянь з (4)-(7), які містять змінні величини в правій частині (тобто (6) і (7)). Ці рівняння ми використаємо в якості обмежень.

Випадок 1: модель без обмеження.

В умовах нашого припущення обмеження відсутні, тому рівняння (2) і (3) продовжують описувати відповідну модель випадку (I), хоча, строго кажучи, потрібно замінити X_i^r і Y_j^r на x_{*j}^r та x_{i*}^r відповідно.

Випадок II: модель з обмеженнями на виробництво.

Тут рівняння (6) задає обмеження на повне виробництво в регіоні і. Знайдемо набір нормуючих множників, які замінять K^r і забезпечать виконання співвідношення (6). Введемо множники A_i^r і рівняння (2) перепишемо у вигляді

$$x_{ij}^r = A_i^r X_i^r x_{*j}^r f^r(c_{ij}^r), \quad (8)$$

де замість Y_j^r в (2) фігурує x_{*j}^r , оскільки незалежна оцінка Y_j^r у випадку (II) не передбачається. Тоді з (6) можна обчислити A_i^r , якщо x_{ij}^r з (8) підставити в (6). Отримаємо

$$A_i^r = \left[\sum_j x_{*j}^r f^r(c_{ij}^r) \right]^{-1}. \quad (9)$$

Таким чином, рівняння (8) і (9) являють собою модель випуску (II), в яку (6) входило в якості обмеження.

Випадок III: модель з обмеженням на споживання

В цьому випадку обмеженням буде рівняння (7). Множник K^r замінюємо нормуючими множниками B_j^r , і стандартні перетворення приводять до наступних виразів:

$$x_{ij}^r = B_j^r x_{i*}^r Y_j^r f^r(c_{ij}^r), \quad (10)$$

де

$$B_j^r = \left[\sum_i x_{i*}^r f^r(c_{ij}^r) \right]^{-1}. \quad (11)$$

Випадок IV: модель з обмеженнями на виробництво та споживання

В якості обмежень використаємо обидва рівняння (6) і (7), тому K^r замінимо двома множниками A_i^r і B_j^r , щоб можливо було провести відповідну модифікацію моделі. Тоді (2) набуде вигляду

$$x_{ij}^r = A_i^r B_j^r X_i^r Y_j^r f^r(c_{ij}^r),$$

(12)

а множники можна обчислити, підставляючи x_{ij}^r з (12) в рівняння (6) і (7) відповідно, що дає

$$A_i^r = \left[\sum_j B_j^r Y_j^r f^r(c_{ij}^r) \right]^{-1}, \quad (13)$$

$$B_j^r = \left[\sum_i A_i^r X_i^r f^r(c_{ij}^r) \right]^{-1}. \quad (14)$$

Рівняння (13) і (14) можна розв'язати ітераційними методами.

Відзначимо, що модель (IV) - єдина, яка дає прості оцінки x_{ij}^r , решта моделей дають квадратні рівняння відносно x_{ij}^r .

Висновки. Авторами розроблено програми, які реалізують всі чотири моделі. Планується провести апробацію отриманих результатів на рівні Львівської області з метою вироблення остаточних моделей, якими можна керуватись при плануванні виробництва та споживання.

Література

1. Леоненко М.М., Мішура Ю.С., Пархоменко В.М., Ядренко М.Й. Теоретико-ймовірнісні та статистичні методи в економетриці та фінансовій математиці.-К.:ІНФОРМТЕХНІКА,1995.-380 с.
2. Наконечний С.І., Терещенко Т.О., Романюк Т.П. Економетрія: Навч. посіб.-К.:КНЕУ, 2005.-520 с.
3. Экономика-математические методы и прикладные модели / Под ред. В.В.Федосеева.-М.:ЮНИТИ, 2002.-392 с.

Summary

O.Jelejko, R.Kuchar, I.Ramskyj, R.Rudnyk, O.Kinash, V.Novosad
Lviv National University of Veterinary Medicine and Biotechnologies
named after S.Z.Gzhytskyj

Lviv National University named after I.Franko

Lvov Regional Institute of state administration of national academy of
management at President of Ukraine

ECONOMICAL AND MATHEMATICAL MODELING OF INTERREGIONAL STREAM OF AGRICULTURAL PRODUCTIONS

On the basis of Newton's form of gravitation model it was found out the economical and :rnathcmatica! models of interregional stream of agricultural productions. It was carried out the program insuring of there models realization on PC.

Стаття надійшла до редакції 15.04.2008

ФОРМУВАННЯ БІЗНЕС-МОДЕЛІ МАРКЕТИНГОВОГО УПРАВЛІННЯ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНИМ КАПІТАЛОМ НА ПІДПРИЄМСТВАХ АПК

В статті розглянуто стан патентно-ліцензійної роботи в наукоємних підприємствах АПК. Визначено вартість нових сортів цукрових буряків. Обґрунтовано необхідність розробки методичних підходів щодо організації управління інтелектуальним капіталом підприємства. Запропоновано бізнес-модель маркетингового управління інтелектуальним капіталом на підприємствах АПК.

Ключові слова: *бізнес-модель, інтелектуальний капітал.*

Постановка проблеми. Вирішення проблем, що стоять перед АПК України і його вихід на передові рубежі, залежить від розвитку НТП в машинобудівній, хімічній, мікробіологічній промисловості та рівня освоєння аграрними підприємствами нових технологій виробництва продуктів харчування і сировини. В перспективі, саме використання енерго- і ресурсозберігаючих технологій гратиме основну роль в підвищенні ефективності сільськогосподарського виробництва, дедалі більше визначатиме успіх господарювання та буде гарантувати фінансову стабільність підприємств.

Стан НТП на будь-яких етапах розвитку АПК в значній мірі залежить від функціонування аграрної науки, мета якої – подальше поглиблення і розширення досліджень та, на основі цього, підготовка науково обґрунтованих рекомендацій з ефективної організації технології виробництва сільськогосподарської продукції.

Аналіз останніх досліджень. Проблеми використання інтелектуального капіталу (ІК) в АПК та його складової - об'єктів інтелектуальної власності (ОІВ) ще недостатньо опрацьована. Різні аспекти досліджуваної проблеми висвітлили у своїх працях вітчизняні та зарубіжні вчені: Капіца Ю. М., Мальчевський І. А. та ін. [1], Овсянникова С. П., Бондар В. С. [2], Полунін Г. А. [3], Прокоп'єв Г. С. [4] та ін.

Метою статті є визначення проблем на підприємствах АПК щодо інтелектуальної власності та розробка підходів до формування бізнес-моделі маркетингового управління інтелектуальним капіталом на цих підприємствах.

Виклад основного матеріалу. Для покращення ситуації аграрним підприємствам необхідно використовувати нові високоврожайні сорти та забезпечувати їх відповідним рівнем родючості сільськогосподарських угідь. Урожайність може бути підвищена вкладенням праці, науки і капіталу.

Проаналізуємо діяльність щодо патентно-ліцензійної роботи в АПК на прикладі Інституту коренеплідних культур УААН. За останні п'ять років Інститутом було отримано свідоцтва на 45 сортів рослин, з яких 8 стосується селекції та генетики цукрових буряків, 7 – насінництва, 24 – технології вирощування, 1 – селекції зернових та сільськогосподарських культур, 5 – селекція кормових буряків [5].

Важливими є винаходи у галузі селекції цукрових буряків щодо способів добору селекційних матеріалів стійких до гнилей коренеплідів. Ці розробки дають можливість селекціонерам відібрати біотипи з підвищеною життєздатністю, які менше піддаються ураженню мікроорганізмами. Створені селекціонерами Інституту сорти та гібриди цукрових буряків займають близько 95 % промислових посівів цукрових буряків в Україні.

У галузі насінництва та насіннезнавства вирішується низка важливих завдань на рівні винаходів. Так, у способі збирання насіння буряків вирішується питання отримання насіння з високою енергією проростання та схожістю, більшим виходом стандартного насіння, зниження втрат при збиранні, скорочення витрат на збирання та обробку насіння після збирання.

На дослідно-селекційних станціях Інституту одержані з використанням винаходів також високопродуктивні сорти озимої пшениці, проса, жита, гороху, конюшини.

Впровадження науково-технічних досягнень Інституту проводиться через укладання ліцензійних угод з виробництвом. Так, зокрема, розробки за патентами №44509А, №44510А та №44511А використовуються на п'яти насінневих заводах для обробки насіння цукрових буряків захисно-стимулюючими речовинами. З насінневими господарствами заключено 69 ліцензійних договорів на використання гібридів та сортів цукрових буряків, які створені в Інституті.

У науково-дослідних установах, що займаються виведенням сортів та гібридів цукрових буряків, до сьогодні відсутня чітка методика обліку і статистична звітність щодо витрат на виведення нових сортів, визначення собівартості і рентабельності насіння вищих категорій – оригінального, супер-еліти, та еліти. Ситуація ускладнюється ще й тим, що практично всі дослідно-селекційні станції України з цукрових буряків юридично і організаційно поєднанні з дослідними господарствами і визначити окремо витрати на селекцію цукрових буряків практично неможливо, так як крім селекції даної культури ведеться селекція зернових, зернобобових і трав, а фінансування є змішаним – з державного бюджету та від результатів господарської діяльності.

Шляхом аналізу існуючої бухгалтерської звітності, опитування та анкетування спеціалістів визначено фактичні витрати філії Інституту цукрових буряків в м. Умань Черкаської області на виведення гібридів цукрових буряків [2]. Собівартість виведення одного гібриду цукрових буряків становила в середньому 6233,94 тис. грн. Ці дані послужили відправною точкою для визначення вартості гібриду (табл. 1).

Витратний метод оцінки хоча й найбільш придатний для визначення вартості гібридів цукрових буряків, однак його недоліком є те, що в установі відсутній щорічний, по етапах та за весь період облік калькуляційних витрат по кожному створюваному гібриду окремо. Відомі лише сукупні витрати на створення всіх гібридів. Тому більш точно ціну даних гібридів можна визначити за прибутковим листом (табл. 2).

Таблиця 1

Розрахунок цін гібридів цукрових буряків на основі витратного підходу

Назва гібриду	К-ть років використання	Витрати, тис. грн.	Сума амортизації, тис.грн.	Рівень рентабельності, %	Прибуток, тис. грн.	Ціна, тис. грн.
Український ЧС 70	10	6233,94	3116,97	40	2493,58	5610,55
Український ЧС 72	-	6233,94	-	20	1246,79	7480,73
Уманський ЧС 76	5	6233,94	1558,49	20	1246,79	5922,24

Результати оцінки гібридів цукрових буряків за двома методами мають відмінності, так як прибутковий метод враховує ринковий аспект, тому ціна вища. І це підтверджується практикою: гібрид Український ЧС 70 на внутрішньому ринку України досить тривалий час мав найбільший попит, а в маточних посівах 2003 р. він займав 43% [2].

Таблиця 2

Розрахунок цін гібридів цукрових буряків за прибутковим методом

Назва гібриду	Сума щорічних прибутків, тис. грн.	Норма капіталізації, %	Ціна, тис. грн.
Український ЧС 70	2493,58	30	8311,9
Український ЧС 72	1246,79	30	4156,0
Уманський ЧС 76	1246,79	30	4156,0

Наступними ланками схеми селекції та насінництва є вирощування оригінального насіння, насіння супереліти, еліти і фабричного насіння цукрових буряків. На основі фактичних та нормативних витрат на вирощування насіння було визначено собівартість та закупівельні ціни вищезазначених категорій насіння (табл. 3). У табл. 4 наведено розрахунок мінімальних реалізаційних цін насіння вищих репродукцій та фабричного, яке пройшло попередню та основну обробку на заводі і готове до посіву.

В нових ринкових умовах господарювання при наявності різних форм власності, у тому числі приватних насінневих і селекційних фірм, об'єктивно постає питання фінансування селекційно-насінневого процесу, економічних

взаємовідносин в цій сфері, особливо стосунків між державними селекційними установами УААН і приватними. Приватні насінневі компанії вже починають фінансувати селекційні роботи і в ряді випадків стають власниками виведених гібридів на правах роботодавців, тому всі показники мають бути уточнені і економічно обґрунтовані.

Управління ІК підприємства вимагає розробки нових методичних підходів щодо його організації. Під процесом маркетингового управління ІК

Таблиця 3

Розрахунок мінімальних закупівельних цін насіння цукрових буряків

Категорія насіння	Собівартість, грн./кг	Нормативний прибуток, %	ПДВ, %	Закупівельна ціна, грн./кг
Оригінальне	69507	30	20	112282
Супер-еліта	398	30	20	642,8
Еліта	16,5	30	20	26,62
Фабричне	6,4	30	20	10,34

будемо розуміти сукупність дій та заходів, що направлені на забезпечення ефективного планування, організації і контролю процесів накопичення та зростання ІК.

Таблиця 4

Розрахунок мінімальних цін реалізації насіння цукрових буряків

Категорія насіння	Витрати насінневого заводу на обробку 1 т продукції, грн.	Вихід готової продукції, %	Рівень рентабельності, %	ПДВ, %	Ціна реалізації, грн./пос. од.
Супереліта	12500	50	10	20	2486,2
Еліта	12500	50	10	20	304
Фабричне	12500	40	10	20	74

В зв'язку з цим, метою управління ІК наукоємного підприємства виступає досягнення максимального результату від використання ІК при оптимізації витрат на активи, що виникають на різних стадіях розробки та реалізації наукоємної продукції. Задачі управління ІК можна сформулювати таким чином:

планування, організація, контроль та регулювання процесів створення і розвитку ІК;

створення атмосфери інноваційної сприйнятливості, забезпечення розвитку співробітників та їх мотивацій до накопичення та примноження ІК;

створення організаційно-методичної бази управління інтелектуальними активами та умов для її ефективного використання;

організація, контроль та регулювання процесу руху інформаційних потоків, що циркулюють в середині підприємства, а також між підприємством і зовнішнім середовищем;

планування, організація та контроль процесу формування портфелю прав на ОПІВ як інструменту регулювання товарних ринків;

планування, організація та регулювання процесів використання ІК у зовнішньому та внутрішньому середовищі підприємства.

Враховуючи перераховані задачі управління та особливий інформаційно-інтелектуальний характер ІК, можна визначити такі принципи управління ІК:

1. Принцип орієнтації на досягнення результату. Побудова роботи співробітника здійснюється на основі мети або результату, а не задачі, адже розробка наукоємної продукції включає спектр складних для організації і контролю творчих процесів.

2. Принцип залежності від результату. Якщо співробітники зацікавлені в результаті, то вони можуть виконувати всі стадії процесу самостійно.

3. Принцип одноразової фіксації інформації. Сучасні інформаційні технології дозволяють заносити інформацію в бази даних одноразово, а використовувати її багаторазово, також різними користувачами. При цьому вилучається надлишкова інформація, підвищується її достовірність тощо.

4. Принцип координації процесу. Додержання даного принципу дозволяє створити зв'язки між паралельними роботами і координувати дії в процесі їх здійснення, а не після закінчення.

5. Принцип децентралізації при прийнятті рішення. Специфіка наукової діяльності обумовлює високу ступінь відповідальності співробітників за прийняті ними рішення.

6. Принцип в будови контролю в процес. Даний принцип дозволяє співробітникам здійснювати самостійний контроль проміжних результатів.

Сфера управління нематеріальними об'єктами, як і матеріальними, вимагає виявити сукупність чинників внутрішнього і зовнішнього середовищ, що впливають на процес управління, а також провести аналіз цих чинників з метою оцінки ступеню впливу.

В складі чинників зовнішнього середовища пропонуємо виділяти: нормативно-правове забезпечення, взаємовідносини з партнерами, наявність конкурентів, прямих і зворотних комунікаційних каналів із зовнішніми контрагентами; ємність існуючого та потенційних ринків, імідж підприємства, екологічна обстановка тощо.

До складу чинників внутрішнього середовища пропонуємо включити:

маркетингові – маркетингова стратегія фірми; використання патентної інформації при проведенні маркетингових досліджень;

фінансово-економічні – наявність джерел фінансування; рівень розвитку методичного забезпечення оцінки вартісних показників ОІВ, ефективність їх використання;

інформаційні – наявність спеціального програмного забезпечення;
рівень організації внутрішнього фірмового обміну інформацією;
кадрові – інтелектуальний потенціал кадрів; емоційно-психологічна сумісність учасників робочих груп; ділова активність;
виробничі – номенклатура продукції; рівень наукоємності продукції; сфера науково-виробничої діяльності.

Виходячи з вище викладеного пропонуємо наступну бізнес-модель маркетингового управління ІК (рис. 1).

Маркетингова стратегія визначається з врахуванням стратегії розвитку підприємства (корпоративної стратегії) та інноваційної стратегії. В маркетинговій стратегії повинні відобразитись: вибраний сегмент ринку; місце фірми по відношенню до конкурентів; вимога до продукту “об’єкт інтелектуальної власності”; канали розподілу; створення попиту, комунікацій; реклама тощо; обслуговування після продажу – якість, сервіс; співробітництво – СП, ліцензування, франшиза, патент тощо.

Планування заходів із формування ІК розробляється на основі одержаної зовнішньої інформації і відповідних планів залучення ресурсів. Результатом цього етапу стає стратегія формування ІК підприємства.

Ідентифікація ОІВ полягає у визначенні цінності наявних ОІВ згідно визначених критеріїв з урахуванням даних Державного департаменту інтелектуальної власності та інформації з періодичних видань. Як результат цього етапу одержуємо систематизований перелік ОІВ підприємства, який забезпечує можливість безпосереднього й нового доступу юридичних і фізичних осіб до патентної інформації.

Оцінка об’єктів інтелектуальної власності проводиться згідно ЗУ “Про оцінку майна, майнових прав та професійну оціночну діяльність в Україні” та Постанови КМ “Про затвердження Національного стандарту № 1 “Загальні засади оцінки майна і майнових прав” від 10.09.03 № 1440. Даний закон і стандарт поширює норми не лише на об’єкти приватизації, але й на всі матеріальні об’єкти : земельні ділянки, будівлі, устаткування, транспорт, цінні папери; нематеріальні активи: об’єкти права інтелектуальної власності, а також цілісні майнові комплекси усіх форм власності.

Оцінка ОІВ вирішує проблему їх відображення в бухгалтерській і фінансовій звітності в якості основного капіталу, що дозволить підприємствам, по-перше, нараховувати амортизацію на фінансування відтворення ОІВ; по-друге, зменшувати частину прибутку, що підлягає оподаткуванню, завдяки амортизації цих об’єктів.

Створення об’єктів інтелектуальної власності – це багатоетапний процес, який полягає в наступному: вибір варіанта створення нового об’єкта; генерація та відбір найбільш вдалих ідей створення нового об’єкта; фільтрування ідей – виключення ідей, які не підходять для подальшого розгляду; остаточний вибір ідей; етап НДДКР.

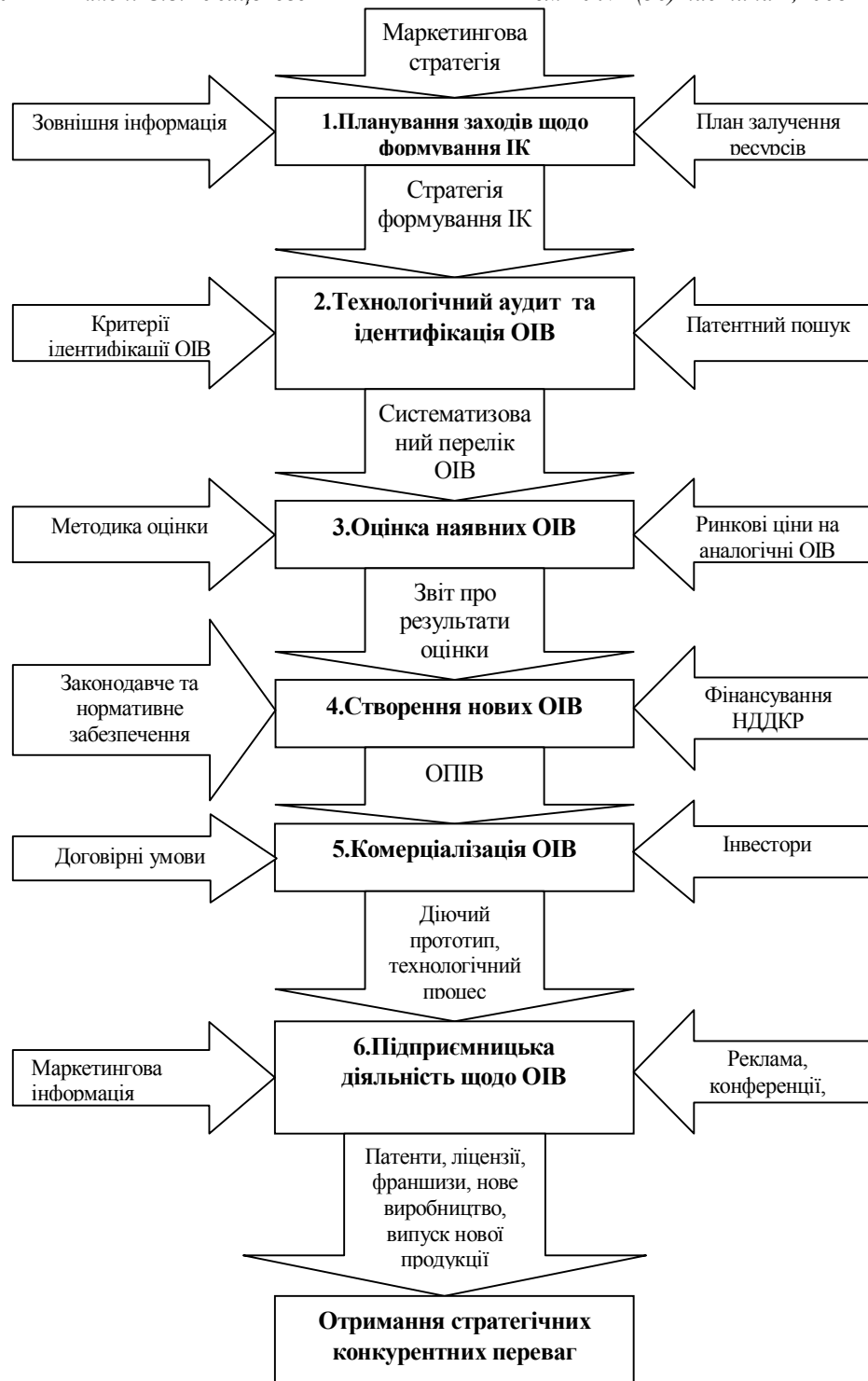

Рис. 1. Бізнес-модель маркетингового управління ІК підприємства

Створення ОІВ потребує відповідного фінансового забезпечення. У Державному бюджеті консолідується кошти, отримані від розпорядження правами на результати НДДКР, що належать державі. За рахунок цих коштів фінансуються окремі цільові програми, а також підтримуються заходи щодо удосконалення нормативно-правового забезпечення прав на ОІВ. Окрім бюджетних коштів, створення ОІВ на підприємствах організаціях може фінансуватися за рахунок коштів регіонального бюджету, спеціальних державних і приватних інноваційних та венчурних фондів, фонду розвитку підприємства, а також шляхом банківського кредитування.

Комерціалізація ОІВ – це просування розробки до серійно-масового виробництва. Існуюча в Україні система комерціалізації ОІВ потребує суттєвого вдосконалення, орієнтованого на скорочення термінів реєстрації прав на ОІВ та підвищення якості патентної експертизи.

Підприємницька діяльність ОІВ включає такі етапи:

здійснення пробної реалізації – випуск невеликої партії продуктів для випробування в ринкових умовах; реалізація малосерійного виробництва; освоєння ринку і його сегментів; серійне та масове виробництво.

Висновки. Обґрунтування впровадження маркетингового управління інтелектуальним капіталом включає такі положення: необхідність вдосконалення управління продукцією; створення конкурентних переваг шляхом виваженої цінової політики, яка дозволяє корегувати рівень рентабельності продаж і збільшувати обсяги додаткових надходжень від продажу продукції; формування оптимальних каналів продажу продукції та зменшення комерційних витрат за рахунок економії на транспортних і складських витратах; поширення інформації про роботу підприємства з метою пошуку нових споживачів та створення загального позитивного іміджу підприємства; отримання інформації про ринкові складові діяльності підприємства в маркетингових джерелах та її врахування у процесі роботи.

Визначена систематизація функцій управління інтелектуальним капіталом в рамках розробленої бізнес-моделі дозволяє виокремити шляхи удосконалення процесу створення і реалізації ОІВ, а також аналізувати нові процеси та зміни існуючої структури організації бізнес-процесів щодо інтелектуального капіталу.

Література

1. Капіца Ю.М., Мальчевський І.А., Федченко Л.Ю. та ін. Рекомендації з оцінки вартості інтелектуальної власності. – К.: Економіка, 2001. – 40 с.
2. Овсянніквіра С.П., Бондар В.С. Методичні підходи до визначення вартості сорту і ціни насіння // Селекція. Насінництво. Біотехнологія. Захист рослин. Механізація. Економіка. Патентознавство буряків. / За ред. М.В.Роїка. - К.: Поліграф Консалтинг. Зб. наук. праць. Вип. 8. – 2005. – С.518-525.
3. Полунин Г.А. Использование объектов интеллектуальной собственности в АПК // Экономика сельского хозяйства России. - 2002. - № 5. – С. 10-12.
4. Прокопьев Г.С. Интеллектуальная собственность в АПК // АПК: экономика,

5. Капустян Г.А., Потапейко Т.М., Мандровська С.М. Стан та перспективи патентоліцензійної роботи в Інституті цукрових буряків. // Селекція. Насінництво. Біотехнологія. Захист рослин. Механізація. Економіка. Патентознавство буряків. / За ред. М.В. Роїка. Зб. наук. праць. Вип. 8. – К.: Поліграф Консалтинг, 2005. – С. 547-551.

Summary

In the article the state of the patent-licensed work is considered in the since absorbing enterprises of agricultural industry. The cost of new varieties of sugar beets is determined. The necessity of development of methodical approaches in relation of the management by the intellectual capital of enterprise is provided. A marketing business-frame model of intellectual capital in the agricultural enterprises is offered.

Стаття надійшла до редакції 08.04.2008

Завальницька Н.Б., к.е.н., доцент ©, **Колодійчук В.А.**, к.е.н., доцент
Львівський національний аграрний університет, м. Дубляни, Україна

ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ОПТОВОГО РИНКУ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОЇ ПРОДУКЦІЇ

Обґрунтовано актуальність розвитку оптового ринку сільськогосподарської продукції, проаналізовано його переваги, проблеми у формуванні та розвитку. У відповідності до перспектив розвитку сільського господарства запропоновано оптимальні параметри функціонування оптового сільськогосподарського ринку. Визначено основні напрямки сприяння розвитку оптових ринків на мікро- та макрорівнях.

Ключові слова: *сільськогосподарська продукція, оптовий ринок, канали товаропросування.*

Постановка проблеми. Для забезпечення успішної діяльності аграрних формувань необхідним є створення певних передумов організаційного та економічного характеру, які сприятимуть розвитку здорової конкуренції, побудові оптимальних каналів товаропросування агропродукції, формуванню обґрунтованої політики ціноутворення і, в результаті, підвищенню рівня життя населення міста і села. Однією з таких базових передумов є оптимальний розвиток ринкової інфраструктури, основними формами організаційної бази якої є біржі, оптові ринки, аукціони, ярмарки, торгові доми, міські ринки, магазини дрібногуртової та роздрібної торгівлі.

Аналіз останніх досліджень. Проблемам формування і перспектив розвитку ринкової інфраструктури і, зокрема, розвитку оптового ринку присвячені наукові праці зарубіжних і вітчизняних дослідників: Ф. Котлера, Гейкла Пола, Джексона Пітера, Пітера Гінгстона, Саблука П.Т., Дудара Т.Г., Гайдуцького П.І. та інших. Основою метою їх досліджень було визначення складових ринкової інфраструктури та особливостей їх функціонування. Однак питання формування прозорих схем збуту сільськогосподарської продукції з врахуванням прогнозів розвитку сільського господарства вимагають подальшого дослідження.

Мета статті. Метою дослідження є обґрунтування перспектив розвитку оптової торгівлі сільськогосподарською продукцією у відповідності до сучасних вимог споживчого ринку.

Виклад основного матеріалу. У багатьох країнах 40-60% сімейного бюджету витрачається на їжу, що свідчить про те, яке важливе місце в економіці посідає сільськогосподарська продукція та її розподіл [3]. Тому важливо забезпечити оптимальний зв'язок між виробником і споживачем через побудову

відповідних каналів товаропросування. Одним з ефективних рішень даної проблеми є організація оптових ринків, які мають цілий ряд переваг:

- існує можливість придбання великої партії товару за системою знижок;
- формується впорядкована система розподілу продовольства, забезпечується рівномірність та стабільність у продовольчому постачанні споживачів;
- процес укладання угод купівлі-продажу є прозорим, відкритим і взаємовигідним, що стимулює вітчизняного товаровиробника в системі збуту;
- рівень реалізаційних цін регулюється співвідношенням попиту і пропозиції;
- зменшуються посередницькі витрати (через скорочення кількості посередників), оптимізуються витрати на зберігання і доставку продукції, що призводить до зниження собівартості продукції та ціни її реалізації;
- товаровиробник має можливість вдосконалити структуру виробництва у відповідності до балансу попиту і пропозиції на оптовому ринку;
- існує нормативний контроль споживчих характеристик продукції (якості, стандартизації, пакування тощо);
- забезпечується надходження коштів у бюджет за рахунок легалізації торгівлі;
- забезпечується і стимулюється зв'язок з оптовими ринками інших регіонів, країн.

Сьогодні процес формування і розвитку оптового ринку характеризується певними негативними ознаками. Наприклад, широкого поширення набув такий напрям збуту продукції, особливо зернових, картоплі та м'яса, як комерційні канали (табл.1). Найчастіше вони є найменш організованими, непрозорими і неупорядкованими. Це переважно продаж сільськогосподарської сировини з ферм, полів, складів тощо. Непрозорість умов купівлі-продажу, визначення якісних параметрів продукції, формування закупівельних цін не дозволяють стабілізувати аграрний ринок, а отже, забезпечити соціальний захист споживачів та фінансову безпеку сільськогосподарських виробників. За таких умов посилюється тінізація збуту та монополізм посередницьких структур.

Відбувається надто повільне наповнення новоствореної структури аграрного ринку, особливо біржової та оптової торгівлі товаропотоками сільськогосподарської продукції. Діяльність бірж ще не забезпечує виконання функцій індикатора формування цін та організації великооптових партій продукції. Гостро стоїть проблема легалізації торгівлі живою худобою, недостатньо використовуються регуляторні можливості держави для стабілізації аграрного і продовольчого ринків [1].

Відсутність дієвого законодавчого механізму забезпечення сприятливих умов розвитку оптових ринків, неефективне функціонування оптових ринкових структур торгівлі, наявність великої кількості великих і дрібних посередників вимагають додаткових витрат виробників та підприємств переробки, а отже й споживачів, які є кінцевою ланкою каналу просування продукції.

Таблиця 1

**Структура реалізації продукції сільськогосподарськими підприємствами
Львівської області в 2004-2006 роках, %**

Культури / Роки	Канали реалізації сільськогосподарської продукції			
	Переробні підприємства	Ринок	Населення	Інші канали
<i>1</i>	<i>2</i>	<i>3</i>	<i>4</i>	<i>5</i>
<i>Зернові культури</i>				
2004	10,8	11,0	17,6	60,6
2005	6,1	10,9	12,3	70,7
2006	5,1	12,7	10,2	72,0
<i>Цукрові буряки</i>				
2004	96,1	-	1,4	2,5
2005	99,6	-	0,2	0,2
2006	99,7	-	0,3	-
<i>Картопля</i>				
2004	-	3,3	30,0	66,7
2005	-	7,1	21,4	71,5
2006	-	-	20,0	80,0
<i>Овочі</i>				
2004	12,7	56,4	5,5	25,4
2005	8,9	67,9	1,8	21,4
2006	12,7	60,3	1,6	25,4
<i>М'ясо (всіх видів)</i>				
2004	66,0	13,8	8,5	11,7
2005	77,6	9,6	5,6	7,2
2006	76,9	4,6	1,7	16,8
<i>Молоко та молокопродукти</i>				
2004	91,9	1,7	2,1	4,3
2005	93,5	1,3	1,7	3,5
2006	94,9	0,9	0,9	3,3

Враховуючи перспективи розвитку сільського господарства (табл.2), вважаємо необхідним обґрунтувати оптимальні параметри функціонування оптового сільськогосподарського ринку, який забезпечить швидкий процес товаропросування до споживача, ефективні взаємовідносини між суб'єктами ринку, успішний розвиток інших елементів ринкової інфраструктури (рис.1).

Таблиця 2

Перспективи розвитку сільського господарства Львівщини

Показники	2006 р.	Прогноз*	
		2010 р.	2015 р.
<i>1</i>	<i>2</i>	<i>3</i>	<i>4</i>
Рослинництво			
Валова продукція, млн.грн.	2098,8	1717	1949
Площа сільськогосподарських угідь усіх категорій власників, тис.га	1268,5	1186	1262
Площа ріллі усіх категорій власників, тис.га	797,2	809	865
Валовий збір зернових і зернобобових культур, тис.т	587,4	800	1010
Урожайність зернових і зернобобових культур, ц/га	23,5	29	33
Валовий збір цукрових буряків (фабричних), тис.т	602,6	917	1597
Урожайність цукрових буряків (фабричних), ц/га	236,0	266	339
Валовий збір картоплі, тис.т	1471,7	1385	1332
Урожайність картоплі, ц/га	156,0	154	163
Валовий збір овочів, тис.т	402,6	232	182
Урожайність овочів, ц/га	194,0	168	175
Виробництво зерна на одну особу, кг	228,0	297	366
Виробництво цукру на одну особу, кг	26,0	29	31
Виробництво картоплі на одну особу, кг	572,0	514	483
Виробництво овочів на одну особу, кг	156,0	86	66
Тваринництво			
Валова продукція, млн.грн.	2165,9	761	1981
Поголів'я ВРХ, тис.гол.	353,3	569	1095
Середньорічний удій молока з корови, кг	3821,0	2880	2704
Виробництво молока, тис.т.	892,3	1048	1084
Поголів'я свиней, тис.гол.	254,7	328	384
Виробництво м'яса, тис.т.	90,2	130	181
Виробництво м'яса на одну особу, кг	35,0	48	66
Виробництво молока на одну особу, кг	347,0	389	393

* [5].

Пропонована структура оптового ринку забезпечуватиме своїх учасників необхідними складськими приміщеннями, сховищами, транспортними майданчиками, надаватиме необхідні послуги на пріоритетних засадах за принципом: "хто дбає, той має". Тобто, в першу чергу, задовольнятимуться запити тих учасників оптового ринку, які його розвивають, вдосконалюють та змінюють у відповідності до вимог споживачів.

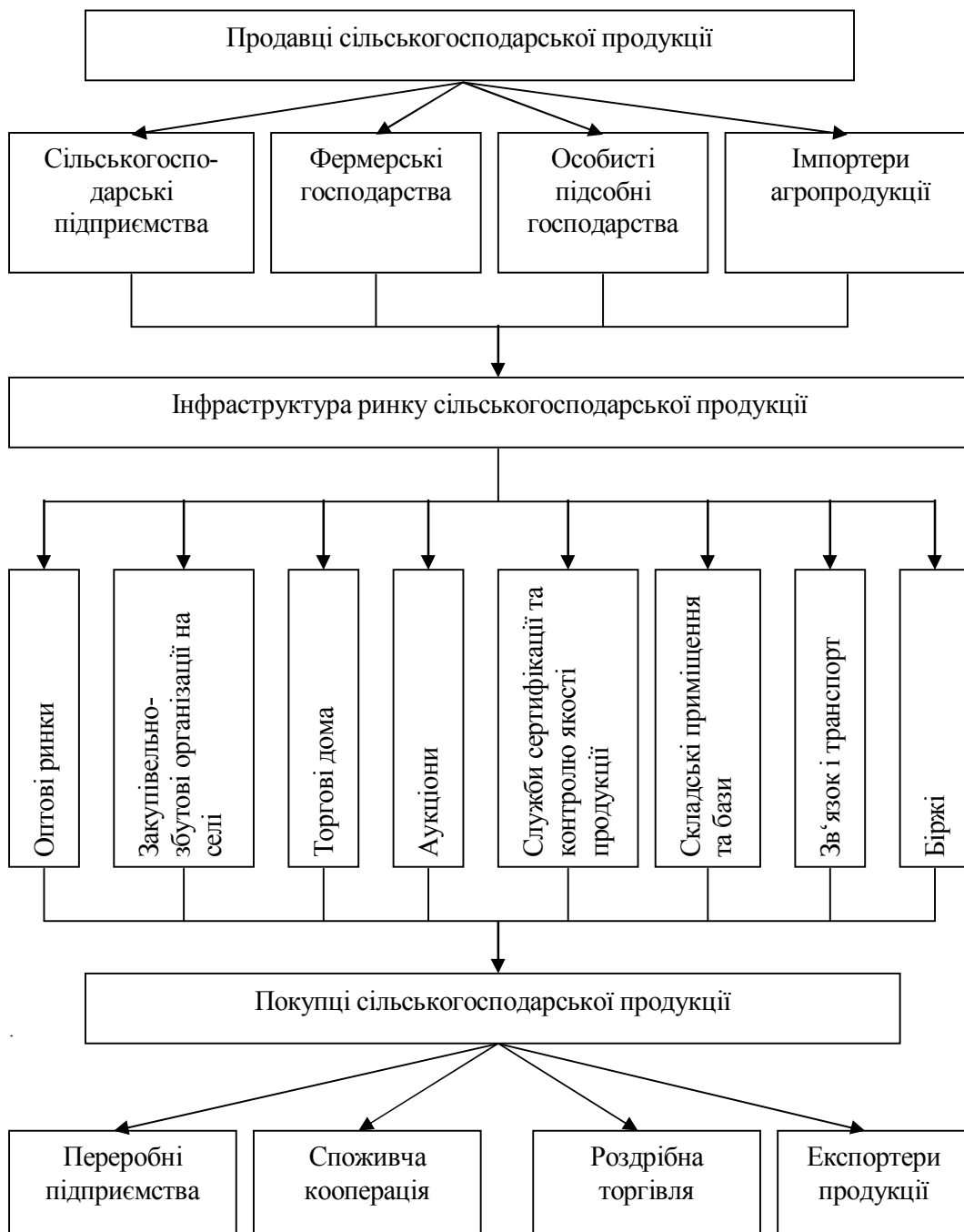

Рис. 1. Структура оптового сільськогосподарського ринку

Оптовий сільськогосподарський ринок повинен стати своєрідним центром нагромадження інформації щодо кон'юнктури аграрного ринку, нових технологій, прогресивних методів організації виробничо-комерційної діяльності суб'єктів ринку та взаємовідносин між продавцями і покупцями. Для цього необхідною є організація відповідної інформаційно-аналітичної системи, яка забезпечить збір, опрацювання інформації та розробку актуальних і практичних рекомендацій щодо виробництва якісної продукції, побудови оптимальних товаропотоків, контролю над ними з боку товаровиробників, встановлення ринкових цін, стратегії конкуренції на внутрішньому та зовнішньому ринках

Питанням організації такої системи, на нашу думку, повинні зайнятись обласні та районні управління аграрної політики України.

У створенні оптових ринків повинні бути зацікавлені також органи місцевої виконавчої влади, оскільки основну вигоду від діяльності таких ринків отримує регіон, де вони розміщені. Через оптовий ринок місцева влада може підтримувати врівноважений розвиток й роздрібною торгівлі.

Серед соціально-економічних стимулів сприяння розвитку оптового ринку є те, що 20-30% сільськогосподарської продукції, вирощеної дрібно- і середньотоварними господарствами, вийде з тіньового на прозорий ринок [3].

З метою сприяння розвитку оптових ринків доцільно:

- запровадити дієву програму підтримки сільськогосподарського товаровиробника, особливо в галузі тваринництва;
- переорієнтувати сільськогосподарських виробників на реалізацію продукції через прозорі канали товаропросування, обґрунтувати недоцільність збуту продукції “комерційним каналам”;
- організувати постійне проведення моніторингу аграрного ринку та прогнозування його розвитку, в тому числі дослідження кон'юнктури ринку, обсягів та цін реалізації сільськогосподарської продукції, можливостей пошуку нових ринків збуту;
- забезпечити випереджаюче зростання доходів населення, стимулюючи при цьому суттєве зростання споживчого попиту.

Висновки. Отже, перспектива подальшого розвитку оптового ринку сільськогосподарської продукції визначається підвищенням ефективності сільськогосподарського виробництва, прозорістю ринку, контролем за цінами і якістю, посиленням конкуренції на споживчому ринку, організацією оптимального товаропросування продукції до споживачів, створенням робочих місць та, в результаті, підвищенням добробуту населення міста і села. Оптовий ринок об'єднує інтереси товаровиробників, підприємств переробки, оптовиків, роздрібною торгівлі, громадського харчування та споживачів.

Література

1. Беренштейн Б.Л., Комарніцька О.П. Формування аграрного ринку // Економіка АПК.- 2006.- №2.- С.98-103.

2. Гайдуцький П.І. Формування та розвиток аграрного ринку //Економіка АПК.- 2004. - №3.- С.4-15.
3. Мороз П. Оптові ринки – найпрозоріший шлях до споживача // Аграрний тиждень.- 2007.- №7.- С.9.
4. Статистичний щорічник Львівської області за 2006 рік / За ред. Матковського С.О. - Л.: Головне управління статистики у Львівській області, 2007, Част.1.- 366с.
5. Схема-прогноз розвитку і розміщення продуктивних сил Львівської області на період до 2015 року.- К.: РВПС України НАН України, 2005.- 187с.
6. Шмига О.О. Роль ринкової інфраструктури у підвищенні конкурентоспроможності сільськогосподарської продукції //Економіка АПК.- 2005.- №7.- С.128-133.

Summary

Zavalnitskay N.B., Kolodiychuk V.A.
MARKET DEVELOPMENT PERSPECTIVES WHOLESAL OF
AGRICULTURAL PRODUCTION

The market development actuality, wholesale of agricultural production, are substantiated. His superiorities, problems in forming and development have been also analysed. In accordance to development perspectives of agriculture the optimum functioning parameters of wholesale agricultural market have been proposed. The basic areas of development assistance of wholesale markets on micro and macro levels are defined.

Стаття надійшла до редакції 11.04.2008

УДК 664.8.037.1

Загоруй Л.П., асистент ©

*Білоцерківський національний аграрний університет, м. Біла Церква, Україна***АНТИОКСИДАНТНИЙ ПОТЕНЦІАЛ РОСЛИННИХ
ДОБАВОК У МОЛОЧНОМУ ЖИРІ**

Досліджено антиокиснювальний вплив рослинних добавок за різних умов зберігання молочного жиру. Прянощі, пряні трави, овочі є перспективними для використання у виробництві функціональних харчових продуктів.

Ключові слова: *молочний жир, окиснення, антиоксиданти, прянощі, пряні трави, пероксидне число, кислотність, окисненість за пробою з тіобарбітуровою кислотою.*

Вступ. В Україні досить гостро постає проблема підвищення якості харчових продуктів під час виробництва та зберігання. Серед масложирової продукції вершкове масло посідає одне з провідних місць і користується попитом у населення всіх країн світу, що пов'язано з його високими споживними властивостями. Жири через особливості хімічної структури належать до продуктів, нестійких під час зберігання і легко піддаються окисненню. Збереження їх якості й біологічної цінності забезпечується вибором ефективних і екологічно безпечних антиоксидантів – речовин, які здатні інгібувати утворення вільних радикалів під час окиснення [4]. Нині у світовій практиці виробництва жирів та жировмісних продуктів для гальмування окиснювальних процесів широко використовуються синтетичні антиоксиданти, що не завжди може бути схвалено з погляду екології харчування. Тому перспективнішим є використання антиокиснювальних властивостей природних сполук, які не лише не створюють загрози шкідливої дії на організм, але й самі є біологічно цінними речовинами. Вітчизняні автори відмічають ефективне використання для гальмування окиснювальних процесів у жировмісних харчових продуктах низки прянощів – майорану, васильків, шавлії мускатної [1]. Більшість із них перебувають у доступній для засвоєння формі, підвищують харчову цінність продуктів.

Мета роботи – дослідження антиокиснювальних властивостей низки рослинних добавок за їхнього додавання до молочного жиру.

Методика досліджень. Як біодобавки використовували сушені пряні трави васильків, петрушки, кропу, суміш «хмелі-сунелі», плоди коріандру, часник, моркву. Їх у порошкоподібному вигляді вносили в молочний жир у кількості 0,1 % до маси жиру. Контролем слугував молочний жир без добавки. Антиоксидантні властивості добавок досліджували в умовах прискорено-

кінетичного окиснення ($102\text{ }^{\circ}\text{C}$), кімнатної температури ($18\pm 2\text{ }^{\circ}\text{C}$) та холодильника ($4\pm 2\text{ }^{\circ}\text{C}$). Проби молочного жиру зберігали впродовж трьох діб за температури $102\text{ }^{\circ}\text{C}$, 35 діб – за 18 ± 2 та 60 діб – за $4\pm 2\text{ }^{\circ}\text{C}$. Якість жиру оцінювали за органолептичними показниками, накопиченням пероксидів [2], карбонільних сполук, які реагують з 2-тіобарбітуровою кислотою (2-ТБК) [2, 3] та кислотністю [2].

Результати дослідження. Свіжий молочний жир у розтопленому стані мав інтенсивно-жовтий колір і приємний добре виражений смак та запах, притаманний свіжому молочному жиру. Пероксидне число його становило $0,18\text{ см}^3\text{ }0,01\text{ н Na}_2\text{S}_2\text{O}_3$. Внесені добавки на органолептичних показниках проб молочного жиру істотно не позначилися. Лише у пробах жиру з сумішшю прямих трав “хмелі-сунелі” було виявлено ледь виражений запах та присмак внесених добавок. Порошок моркви надав пробам жиру приємного жовтого забарвлення.

Під час зберігання у модельних умовах молочний жир без добавок швидко піддався окиснювальним перетворенням, внаслідок чого його органолептичні показники погіршилися – продукт набув згірклого запаху, світлого забарвлення вже через 32 год зберігання. Зміна органолептичних характеристик проб з добавками відбувалася повільніше.

Про інтенсивний перебіг окиснювальних процесів у досліджуваних пробах молочного жиру свідчила також динаміка накопичення пероксидних сполук. Індукційний період у контрольній пробі завершився (пероксидне число досягло значення $1\text{ см}^3\text{ }0,01\text{ н Na}_2\text{S}_2\text{O}_3$) через 32 год зберігання, у пробах жиру з коріандром – через 40 год, у пробах з петрушкою, васильками – через 64 год, у решти проб – через 48–56 год.

Найбільш інтенсивно пероксидне число зростало у контрольній пробі (рис.1).

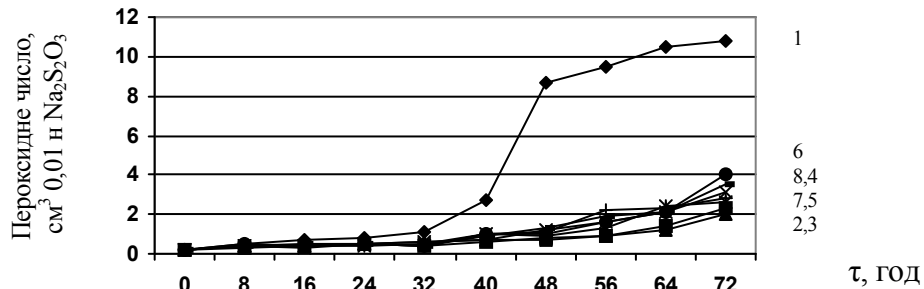

Рис. 1. Зміна пероксидного числа молочного жиру з біодобавками в умовах прискорено-кінетичного окиснення: 1 – контрольна проба; 2 – васильки;

3 – петрушка; 4 – кріп; 5 – хмелі-сунелі; 6 – коріандр; 7 – часник; 8 – морква.

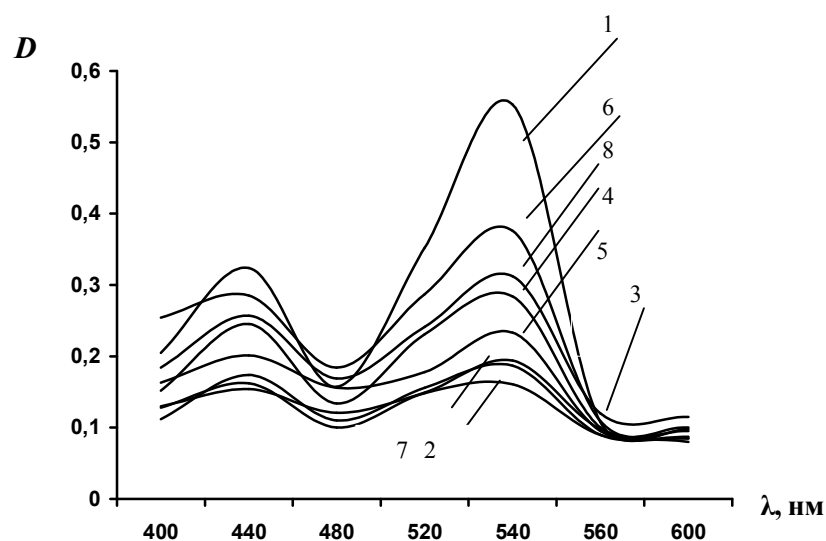
Так, за першу добу зберігання воно зросло у 4,2 раза, за другу – у 11,4 раза, а за третю – у 1,24 раза. Мірою подовження строків зберігання жиру

накопичення в ньому пероксидів та гідропероксидів відбувалося повільніше, що можна пояснити подальшим хімічним перетворенням цих сполук.

Отримані впродовж трьох діб зберігання жиру результати показали, що всі рослинні добавки без винятку сповільнювали перебіг у молочному жирі окиснювальних процесів у 2,6–7,4 раза.

Найкращими антиоксидантами виявилися петрушка та васильки, їх додавання інгібувало накопичення пероксидів у 4,4–7,4 раза, дещо гіршу антиокиснювальну дію виявили суміш прямих трав “хмелі-сунелі”, часник, кріп, які обмежили накопичення первинних продуктів окиснення у 3,8–4 раза. Найнижчу антиокиснювальну активність виявили морква та коріандр.

У результаті окиснювальних перетворень у молочному жирі накопичувалась певна кількість карбонільних сполук – моно- і діальдегідів, які взаємодіють з 2-ТБК. На спектрограмах всіх проб молочного жиру з біодобавками та контролю вищий максимум поглинання спостерігали за довжини хвилі 532–535 нм, який відображає переважно вміст діальдегідів (рис.2).

Рис. 2. Спектрограми продуктів окиснення молочного жиру з біодобавками після 3 діб зберігання в умовах прискорено-кінетичного окиснення: 1 – контрольна проба; 2 – васильки; 3 – петрушка; 4 – кріп; 5 – хмелі-сунелі; 6 – коріандр; 7 – часник; 8 – морква

На третю добу зберігання у контрольній пробі він був у 2,3 раза вищим максимуму поглинання за довжини хвилі 448–452 нм, який відповідає моноальдегідам. Останній достатньо близький у контрольній пробі і в молочному жирі з антиоксидантами. Найменшу кількість моно- і діальдегідів виявлено у пробах жиру з васильками, петрушкою та часником. Їхній вміст був відповідно у

1,9; 2,0 і 2,1 раза та у 3,0; 3,4 і 2,9 раза менший, ніж у контрольній пробі. Інші добавки також істотно інгібували накопичення карбонільних сполук.

Як відомо, в молочному жирі, процеси окиснення і гідролізу можуть перебігати і самостійно, незалежно один від одного, і паралельно один одному. Тому, крім величини пероксидних чисел і окисненості, вивчалась динаміка зміни кислотності молочного жиру.

Якщо на початку зберігання кислотність молочного жиру становила 1,2°К, то через 3 доби зберігання в умовах прискорено-кінетичного окиснення цей показник у контролі становив 2,1 °К. Інтенсивніше, ніж в інших пробах молочного жиру, наростала кислотність у пробі з кропом і становила 2,4 °К, що у 1,14 раза більше, ніж у контролі. Найнижчу кислотність було зафіксовано у пробі молочного жиру з васильками – 1,7 °К.

На другому етапі досліджень вивчали вплив біологічних добавок на стійкість молочного жиру під час зберігання в умовах кімнатної температури та у домашньому холодильнику.

Протягом 60 днів зберігання проб молочного жиру в домашньому холодильнику їх органолептичні показники суттєво не змінилися. Лише через 45 днів зберігання у пробах з часником, сумішшю прямих трав “хмелі-сунелі” та контролі відмічали ледь відчутний салістий присмак. Через 60 днів молочний жир без добавок набув легкого прогірклого смаку.

Впродовж всього терміну зберігання відбувалося повільне утворення в жирі пероксидів. Серед досліджених проб молочного жиру пероксидне число найінтенсивніше зростало у контролі (табл.1). Найвищу антиокиснювальну активність виявили петрушка, васильки і морква, пероксидне число яких через 60 днів зберігання становило 0,28 і 0,3 см³ 0,01н Na₂S₂O₃. Найнижчу антиокиснювальну дію за холодильного зберігання виявила суміш прямих трав “хмелі-сунелі” та коріандр.

Таблиця 1

Біохімічні показники молочного жиру з біоантиоксидантами через 60 днів зберігання за температури 4±2 °С, М±m, n=5

Проба молочного жиру	Пероксидне число, см ³ 0,01н Na ₂ S ₂ O ₃	Кислотність, °К	Окисненість за пробою з 2-ТБК, од. опт. густини
Контроль (без добавок)	0,42±0,041	2,2±0,17	0,074±0,0046
З васильками	0,28±0,031*	1,7±0,12**	0,041±0,0017*
З петрушкою	0,28±0,032*	1,6±0,23**	0,034±0,0023*
З кропом	0,32±0,023*	2,0±0,14***	0,047±0,0019*
З “хмелі-сунелі”	0,36±0,034*	2,2±0,12	0,059±0,0081*
З коріандром	0,34±0,025*	2,1±0,12***	0,053±0,0059*
З часником	0,31±0,021*	1,9±0,23***	0,046±0,0043*
З морквою	0,30±0,031*	1,9±0,23***	0,045±0,0021*

*–P<0,001, **–P<0,01, ***– P<0,05 порівняно з показниками молочного жиру без добавок

Окисненість молочного жиру за пробою з 2-ТБК на початку зберігання становила 0,026 од. опт. густини. Через 60 днів зберігання жиру у холодильнику (4 ± 2 °С) цей показник у контролі збільшився в середньому до величини 0,074, а в пробах з рослинними добавками він не перевищував 0,059 (табл. 1). Найнижчу окисненість визначали у пробах молочного жиру з петрушкою та васильками.

Найвище значення кислотності після 60 днів зберігання спостерігалось в пробах молочного жиру з сумішшю прямих трав «хмелі-сунелі» та без добавок – 2,2 °К. Найнижчий показник – 1,6 °К був у пробі з листям петрушки (табл.1).

Під час зберігання молочного жиру в умовах кімнатної температури отримали аналогічні результати. Всі біологічні добавки гальмували окиснення жиру, про що свідчить значно менша швидкість накопичення первинних і вторинних продуктів окиснення, ніж у контрольній пробі (табл. 2).

Таблиця 2

Біохімічні показники молочного жиру з біоантиоксидантами через 35 днів зберігання за температури 18 ± 2 °С, $M \pm m$, $n=5$

Проба молочного жиру	Пероксидне число, $\text{cm}^3 0,01\text{N Na}_2\text{S}_2\text{O}_3$	Кислотність, °К	Окисненість за пробою з 2-ТБК, од. опт. густини
Контроль (без добавок)	0,44 $\pm$ 0,017	2,5 $\pm$ 0,29	0,081 $\pm$ 0,0017
З васильками	0,34 $\pm$ 0,006*	2,1 $\pm$ 0,09***	0,045 $\pm$ 0,0029*
З петрушкою	0,32 $\pm$ 0,007*	1,8 $\pm$ 0,09**	0,05 $\pm$ 0,0017*
З кропом	0,38 $\pm$ 0,028*	2,2 $\pm$ 0,14***	0,053 $\pm$ 0,0023*
З «хмелі-сунелі»	0,37 $\pm$ 0,023*	2,5 $\pm$ 0,09	0,064 $\pm$ 0,0023*
З коріандром	0,46 $\pm$ 0,028	2,7 $\pm$ 0,03	0,06 $\pm$ 0,0019*
З часником	0,38 $\pm$ 0,029*	2,3 $\pm$ 0,14	0,057 $\pm$ 0,0023*
З морквою	0,34 $\pm$ 0,011*	2,1 $\pm$ 0,08***	0,058 $\pm$ 0,0028*

*- $P < 0,001$, **- $P < 0,01$, ***- $P < 0,05$ порівняно з показниками молочного жиру без добавок

Найвищу антиокиснювальну активність мала петрушка та васильки пероксидне число жиру з їх додаванням за 35 днів зберігання зросло лише у 1,77 і 1,88 раз, водночас у контролі та пробі з коріандром – у 2,44 і 2,55.

Порівнюючи кінетику накопичення продуктів окиснення у молочному жирі під час зберігання у сушильній шафі, холодильнику та за кімнатної температури, відмітили, що антиокиснювальна дія добавок визначається не тільки їх природою, але й залежить від температури зберігання жиру.

Висновки. 1. Внесення у молочний жир рослинних добавок – прянощів, прямих трав, овочів уповільнює накопичення в ньому пероксидних та карбонільних сполук. 2. Серед досліджених біодобавок найвищу антиокиснювальну активність мали сушені пряні трави петрушки та васильків. 3. Антиокиснювальна дія біоантиоксидантів залежить від температури зберігання жиру.

Література

1. Ефірні олії пряно-ароматичних рослин у виробництві ковбасних виробів / Г.О. Єресько, Л.У. Войцехівська, Т.М. Шапошнікова та ін. // Вісник аграрної науки. – 2000. – № 4. – С.65–68.

2. Инихов Г.С., Брио Н.П. Методы анализа молока и молочных продуктов. – М.: Пищевая промышленность, 1971. – 423 с.

3. Крылова Н.Н., Лясковская Ю.Н. Физико-химические методы исследования продуктов животного происхождения. – М.: Пищевая промышленность, 1965. – 315с.

4. Хомутов Б.И., Ловачев Л.Н. Хранение пищевых жиров. – М.: Экономика, 1972.-278 с.

Summary

It was studied the antioxidant activity of different plant additives in milk fat. Basil, parsley, dill, mix "khameli-suneli", coriander, garlic, carrot were used as biological additives. Dried dispergated species were added to milk fat and oxidized at 102 °C, 18±2 and 4±2 °C with free access of oxygen. The concentrations of spices were 0.1 %.

Стаття надійшла до редакції 11.04.2008

Іртищева І.О., докторант©

Рада по вивченню продуктивних сил України НАН України, м.Київ

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ УПРАВЛІННЯ АГРОПРОДОВОЛЬЧОЮ СФЕРОЮ У РЕГІОНІ НА ІННОВАЦІЙНІЙ ОСНОВІ

Розглянута інноваційна діяльність як визначальний фактор економічного розвитку країни. Визначені основні умови, що сприяють покращенню інноваційних процесів.

Ключові слова: інновація, інноваційний розвиток, інноваційний процес.

Постановка проблеми. В сучасних умовах відбуваються суттєві якісні зміни у розвитку світової економіки на засадах всеохоплюючого прогресу. Домінуючою тенденцією світової економіки є активізація інноваційного розвитку. Динамічні умови сьогодення охоплюють всі ланки суспільного виробництва і визначають та посилюють роль регіональних економічних груп, які мають можливість докорінно вивчати і використовувати місцеві особливості.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Останнім часом у засобах масової інформації з'явилося ряд публікацій з досліджуваної проблеми, які здебільшого аналізують позитивні результати наслідки інноваційних процесів в різних галузях економіки. Ці питання розкрито О.Ю. Грищенком, О.В. Ю. Караєм, Ю.С. Коваленком, Д. Крисановим, В.Я. Месель-Веселяком, В. Новицьким, І.В. Охріменком.

Однак в публікаціях недостатньо уваги приділено управлінню агропродовольчою сферою у регіонах на інноваційній основі.

Формування мети статті. Завданням цієї статті є узагальнення основних аспектів, що підтверджують позитивний вплив інноваційних процесів на сталий розвиток регіональної агропродовольчої сфери та управління нею.

Виклад основного матеріалу. Необхідність раціонального здійснення реформ у економіці агропромислової сфери пов'язана зі змінами умов і факторів, що визначають закономірності активного або пасивного відтворення. Ступінь активності процесів відтворення аграрного виробництва і переробки сільськогосподарської продукції важливий для всього народного господарства, оскільки це швидкооборотні галузі, які можуть забезпечити значні суми відрахувань у державний бюджет, задовольняють життєво необхідні потреби населення і мають можливості зміцнити експортні позиції країни для поповнення валютних ресурсів. Звідси збільшення виробництва продукції сільського господарства і харчової промисловості та підвищення її якості є досить актуальним завданням і вимагає термінового вирішення.

Нині Україна стоїть перед об'єктивною необхідністю активізації інноваційної діяльності як каталізатора поживлення всіх ланок економіки, і, зокрема, орієнтації на структурні перетворення і підвищення технічного рівня аграрного і харчового секторів. Особливої уваги вимагають регіональні фінансові та природно-територіальні можливості, їх здатність до адаптації та якісного перетворення. Для вирішення основних питань розвитку економіки в Україні є високий стратегічний ресурс і насамперед це землі сільськогосподарського призначення.

Економічне положення агропродовольчої сфери, що склалася у 90-х роках минулого століття, своєчасно не отримало належної теоретичної і практичної оцінки. У значній частині наукової літератури сподівання на покращання положення у агропродовольчій сфері поклалися на те, що утворений ринок відрегулює структуру національної економіки і зорієнтує внутрішню і зовнішню взаємодію її складових. Це уводило в сторону від вивчення фактично зростаючих протиріч і труднощів у розвитку суспільного виробництва і наукового пошуку ефективних форм їх вирішення і подолання.

Між тим, у вказаному періоді помітно знизилися темпи росту продуктивності праці, погіршилися деякі інші показники економічної ефективності виробництва, загострилася проблема збалансованості, посилювався розрив між потребами, платоспроможним попитом і можливостями вітчизняного агропромислового комплексу щодо задоволення потреб.

З метою вирішення цієї складної проблеми об'єктивно необхідним є проведення всебічного аналізу і оцінки економічних процесів, що повинні охоплювати всі сфери відтворення, всі зв'язки і пропорції в економіці.

Основні макроекономічні зв'язки між суб'єктами дослідження ми вбачаємо у наведеній на рис. 1.

Рис. 1. Взаємодія сільськогосподарських і харчових підприємств на регіональному рівні

Інноваційний процес та напрямки розвитку агропродовольчої сфери пов'язані із багатофункціональною комплексною економічною системою, взаємозв'язки якої повинні бути досконально вивчені. До того ж в сучасних умовах функціонування економіки агропродовольчої сфери відбуваються постійні якісні перетворення для адаптації до принципово нових вимог щодо якості і структури засобів виробництва, які висуває науково-технічний прогрес і ринок.

Аналіз взаємодії макроекономічних суб'єктів (сільське господарство, харчова промисловість та переробка сільськогосподарської продукції) можливо провести за допомогою сучасних методів наукового дослідження, що детально розглянуті Г. Пухтасвич [215].

Структура функціональних складових економічної діяльності досліджуваної агропродовольчої сфери наведена нами на рис. 2.

Рис. 2. Структура функцій виробників аграрної та харчової продукції

Отже, переведення агропродуктової сфери на інноваційний шлях розвитку за своєю суттю є комплексною проблемою, яка має розв'язуватися на системному всебічно вивченому підході. Ринкові взаємодії агропродовольчої сфери, а звідси і функціональна діяльність, знаходяться у стані постійних змін.

Тому слід серйозно і своєчасно здійснювати впровадження науково-технічних та інноваційних розробок з визначенням наслідків їх впливу.

Виходячи зі складної соціально-економічної ситуації України, В. Трегобчук вважає, що проблема переведення національної економіки у цілому,

та її важливої складової – агропромислового комплексу, зокрема, на інноваційно-інвестиційну модель розвитку належить, по-перше, до надзвичайно актуальних з усіх точок зору – політичної, соціальної, економічної, екологічної та зрештою і науково-технологічної, а по-друге, до таких, що потребують першочергового вирішення на основі мобілізації всіх ресурсів суспільства [7].

Не можна не погодитись з автором, оскільки застаріла і зношена матеріально-технологічна база суспільного виробництва, нераціональна його структура та вкрай низький життєвий рівень народу потребує негайних дій з пошуку інноваційних шляхів укріплення економіки.

В. Трегобчук вважає однією з основних проблем реалізації інноваційного розвитку національного АПК радикальне підвищення спроможності вітчизняних агропромислових товаровиробників оплачувати науково-технічні та інноваційні розробки. Саме їх слід розглядати як основних споживачів наукомісткої й інноваційної продукції [7]. Разом з цим вітчизняні науково-дослідні установи все ще працюють на принципах планової економіки і за умов вкрай обмеженого бюджетного фінансування та відсутності приватного інвестування. А отже, закономірне посилення зв'язків науки з реальним агросектором не знаходить успішної реалізації, навіть за умови концентрації наукових розробок на пріоритетних напрямках розвитку АПК.

Проблемним аспектом, пише В. Трегобчук, є відсутність ринку науково-технічної та інноваційної продукції у АПК, який має власну організаційну структуру і специфічний економічний механізм функціонування. Важливою проблемою сьогодення є те, що суспільство повинно знати, скільки потрібно витратити коштів на науково-технічні та інноваційні розробки, щоб реалізація останніх могла повною мірою забезпечити справжній науково-технічний прогрес у сільському господарстві та інших сферах АПК.

Не можна не погодитись зі справедливими думками В. Трегобчука про необхідність створення специфічної системи взаємовідносин науки і агропромислового сектора для забезпечення конкурентоспроможності вітчизняного агровиробника продуктів харчування. Звідси виходить, що аналіз і дослідження взаємовідносин між промисловістю агротехніки, сільським господарством, харчовою промисловістю та виробниками науково-технічної продукції сьогодні є необхідним і доцільним у стратегічному аспекті.

З аналізу ситуації, що склалася, витікає необхідність дослідити діючий потенціал сільського господарства і харчової промисловості у напрямку можливості найвищого використання землі та всіх ресурсів, що визначають стан сільського господарства та харчової промисловості.

Природно-кліматичні умови України, її чорноземні ґрунти дають можливість забезпечити потреби населення у продовольстві та виробити його у значній кількості на експорт. Ф. Бродель писав про надмірний достаток пшениці в Україні наприкінці XVIII ст.: «Пшеница столь дешева в Украине, что многие землевладельцы отказываются от её выращивания. Однако обилие этого зерна таково, что оно кормит не только значительную часть Турции, но и обеспечивает экспорт в Испанию и Португалию, а равным образом через Марсель и во

Останніми роками відносного збільшення виробництва і росту економіки в цілому в Україні можна вважати 1990-1992 рр., вслід за якими відбулося падіння об'ємів у споживчому секторі. В цей період загальний і у розрахунку на душу населення обсяг сільськогосподарського виробництва в Україні на його “сільськогосподарській стадії” був в цілому на рівні, а той вище, ніж у великих західних країнах з приблизно таким самим населенням, як в Україні.

Можна констатувати, що високі втрати при збиранні врожаю, транспортуванні сільськогосподарської продукції до місць переробки, нераціональне використання продовольчого зерна при вирощуванні тварин, незацікавленість сільгоспвиробників у продажу зернових та інших культур вітчизняним переробним підприємствам у кінцевому результаті приводить до низької ефективності сільського господарства і недоотримання якісної сировини харчовою промисловістю. Обсяги виробництва продукції сільського господарства за період 1995-2006 рр. скоротилися на 2,1 % %, а харчової промисловості - зросли у 2,65 рази.

Така ситуація пояснюється спрямованістю агропродуктової системи до забезпечення внутрішнього ринку вітчизняними продуктами харчування, активним розвитком виробництва харчових продуктів. У зв'язку з цим слід відмітити створення численних харчових підприємств, в основному – малих, з приватною формою власності.

Визначальну роль у технологічній галузі інноваційних перетворень економіки України відіграє процес залучення інвестиційних ресурсів для розв'язання нагальних потреб. Вплив ринкової складової регіональної інноваційної політики мав би позначитися, насамперед, на ефективності тих видів економічної діяльності, що пов'язані з функціонуванням малого та середнього бізнесу, передусім, у сільському господарстві.

Вищезазначені чинники певною мірою зумовлюють спад ефективності функціонування агропромислового комплексу, передусім, овочівництва і тваринництва, садівництва і виноградарства. Значно зросла собівартість сільськогосподарської продукції, неоптимальним чином трансформувалася структура витрат. Практично припинено діяльність таких галузей сільського господарства, як ефіроолійне виробництво, тютюнництво, безвисадочне насінництво овочевих культур, скорочуються площі посіву окремих зернових, зокрема рису. Повільно розвивають та недостатньо використовують можливості виробництва та споживання морепродуктів, рибного господарства на внутрішніх водоймах рибпромислової діяльності.

Недостатній рівень дослідного та дослідно-промислового виробництва високоефективних зразків обладнання і устаткування, орієнтованого на використання регіональної ресурсної та сировинної бази, підготовки до їх серійного випуску, розробки та введення в дію нових промислових потужностей, типових інноваційних проектів з актуальних для України проблем. Практично не охоплено увагою галузь високих технологій, насамперед, у агропромисловому виробництві.

Виходячи з того, що реалізація інноваційної моделі структурної перебудови економіки України є стратегічним пріоритетом захисту національних інтересів та забезпечення національної безпеки, прискорення євроінтеграційних процесів, створення додаткових умов для розширення участі України в міжнародному поділі праці. Під час опрацювання такого питання, на погляд автора, доцільно передбачити:

- розробку та реалізацію концепції інноваційної соціально-економічної моделі сталого розвитку України, що сприймає та підтримує більшість населення;
- досягнення європейських стандартів у найважливіших сферах життєдіяльності суспільства;
- підвищення рівня самодостатності соціально-економічного комплексу в процесі його поступової розбудови;
- розбудову дієвих інституцій громадянського суспільства, підвищення їхньої ролі в процесі перспективного планування соціально-економічного розвитку регіонів, контролю за дотриманням конституційних та законодавчих норм, виконанням органами виконавчої влади покладених на них обов'язків та інше.

Висновки. Дослідження ретроспективи і стану розвитку підприємств агропродовольчої сфери України дозволило нам визначити основні макроекономічні зв'язки між суб'єктами агропродовольчої сфери і організаційно-функціональні аспекти взаємодії сільськогосподарських і харчових підприємств на регіональному рівні. Аналіз показав, що існуючий організаційний і технічний стан виробництва не дозволяє підприємствам функціонувати із відповідною ефективністю. Незважаючи на певні успіхи у розвитку сільського господарства і харчової промисловості, в цілому стан агропродовольчої сфери держави залишається критичним, особливо це стосується аграрної складової. Занепад і збитковість тваринництва, низька ефективність вирощування рослинних культур веде до підриву сировинної бази харчової промисловості. За таких умов єдиним шляхом розвитку агропродовольчої сфери є інноваційний розвиток.

Література

1. Бродель Фернан. Структура повсякденності: возможное и невозможное. Пер. с франц.- М.: "Прогресс", 1986, т.1. – С. 122-123.
2. Каракай Ю. Роль держави у стимулюванні інноваційної діяльності // Економіка України. – 2007. – №3. – с.14-21.
3. Коваленко Ю.С., Охріменко І.В., Демченко О.В., Грищенко О.Ю. Факторний аналіз економічної ефективності аграрних підприємств України // Економіка України. – 2007. - №4. – С. 60-67.
4. Крисанов Д. Інноваційний фактор розвитку харчової промисловості України // Економіка України. – 2007. – №4. – с.71-82.
5. Месель-Веселяк В.Я. Фінансування виробництва у сільськогосподарських формуваннях // Економіка АПК. – 2007. - №5. – С.18-23.

6. Новицький В. Імперативи інноваційного розвитку // Економіка України. – 2007. – №2. – с.45-52.

7. Трегобчук В.М. Актуальні проблеми інноваційно-інвестиційного розвитку національного агропромислового комплексу // Наука та інновації. – 2006. - №5. – Т.2. – С.94-104.

Summary

In article it is considered innovative activity as the important factor of economic development of the country. The basic conditions that influence improvement of innovative are certain.

Стаття надійшла до редакції 11.04.2008

Кадюк З.С., к.е.н., доцент ©, **Степанюк О.І.**, к.ф.-м.н., доцент,
Минів Р.М., ст. викладач, **Матвеева М.П.**, асистент
*Львівський національний університет ветеринарної медицини
та біотехнологій імені С.З. Гжицького, м.Львів, Україна*

ЕКОНОМІКО-МАТЕМАТИЧНА МОДЕЛЬ ОПТИМІЗАЦІЇ КОРМОСУМІШІ ДЛЯ ГОДІВЛІ ПТИЦІ

Проведено визначення оптимальності складу кормосуміші, збалансованої за поживністю, мінеральними речовинами і амінокислотами. При цьому розкрито проблему економічної ефективності продукції птахівництва шляхом економіко-математичного моделювання.

Ключові слова: підвищення, птахівництво, комбікорм, економіка, модель, оптимізація, ефективність

Постановка проблеми. Підвищення економічної ефективності продукції птахівництва і поліпшення якості вирощеної продукції є головним фактором економічного зростання та вирішальною передумовою прискореного розвитку птахівничих підприємств. Ефективний розвиток птахівництва можливий при дотриманні параметрів і умов розвитку птахівничих підприємств складається з багатьох чинників, основним з них є забезпечення виробництва збалансованими кормами, дотримання технології виробництва і норм годівлі, застосування новітніх технологій у індустріальному виробництві для забезпечення зростання продуктивності та скорочення витрат.

Аналіз останніх досліджень. Проблемам ефективності виробництва продукції тваринництва шляхом економіко-математичного моделювання приділялась увага багатьох вчених, зокрема Кадюка З.С. [1], Макаренка П.М. [2], Мельника Б.А. [3], Ратича І.Б. [6]. Їх погляди на трактування сутності як ефективності так і оптимізації кормової бази мають під собою певний ґрунт, однак вони є достатньо різноманітними, а в сучасній літературі не зустрічається закінченого глибокого дослідження проблем оптимізації кормосуміші для годівлі птиці.

Мета статті. Виробники повинні досконало знати на перспективу рівень продуктивності птиці, щоб одержати прибуток при певній вартості кормів та ціні реалізації. Отже, мета статті визначити оптимальний склад кормосуміші, збалансованої за поживністю, мінеральними речовинами і амінокислотами. При цьому вміст окремих груп і видів компонентів комбікорму не повинен перевищувати встановлений рівень. Критерій оптимальності – мінімум вартості одиниці суміші.

Виклад основного матеріалу. Серед факторів, що характеризують і

визначають рівень ефективності галузі птахівництва, крім генетичного потенціалу птиці, є вартість енергоносіїв, технічного обладнання, а особливо кормів і їх якість. Найбільший вплив на рівень ефективності мають корми, які в собівартості м'яса птиці і яєць займають 60-80 відсотків.

Розрізняють енергетичну або загальну, протеїнову, амінокислотну, жирову, вуглеводну, вітамінну і мінеральну поживність.

Для вирішення поставленого завдання використаємо довідкові дані за вмістом поживних речовин і амінокислот у кормах для сільськогосподарської птиці (табл. 1, табл. 2, табл. 3).

Таблиця 1

Характеристика компонентів повноцінних комбікормів для бройлерів

Компоненти комбікорму	Собівартість 1т, грн.	Обмінна енергія 1т, Мдж	Міститься в 1т, кг					
			Сирого протеїну	Сирого жиру	Сирої клітковини	Мінеральних речовин		
						Ca	P	Na
Кукурудза	860,0	138,3	90,0	40,0	22,0	0,5	3,0	0,3
Пшениця	1100,0	123,6	126,0	22,0	27,0	0,6	4,0	0,2
Ячмінь	1150,0	111,9	111,0	22,0	55,0	0,6	3,4	0,4
Шрот соняшниковий	1200,0	113,1	429,0	15,0	150,0	3,0	10,0	0,8
Дріжджі кормові	5400,0	117,3	490,0	14,0	13,0	8,7	13,2	1,6
Рибне борошно	4620,00	119,4	581,0	81,0	-	55,0	41,0	21,2
М'ясо – кісткове борошно	3210,0	97,2	379,0	138,0	20,0	81,4	42,3	15,4
Висівки пшеничні	1200,0	76,7	152,0	42,0	90,0	1,4	10,0	0,4

Таблиця 2

Оптимальні норми вмісту компонентів і добавок (в 1т комбікорму для бройлерів, %)

Компоненти	Період утримання	
	від 5-30 днів	Більше 31 дня
Зернові	60-65	60-65
Шрот соняшниковий	15-20	15-20
Корми тваринні	8-10	6-8
Дріжджі кормові	до 3-х	до 3-х
Кукурудза	до 60	до 60
Пшениця	до 60	до 60

Ячмінь	до 40	до 40
Рибне борошно	до 10	до 9
М'ясо – кісткове борошно	до 7	до 7
Вівітки пшеничні	до 7	до 7

Таблиця 3

Вміст амінокислот у компонентах (кг в 1т комбікорму)

Компоненти	Лізін	Метионін	Цистин
Кукурудза	2,8	1,6	1,1
Пшениця	3,3	1,8	2,0
Ячмінь	4,0	1,8	2,1
Шрот соняшниковий	18,0	9,0	7,2
Дріжджі кормові	31,4	5,0	4,7
Рибне борошно	46,6	15,3	11,0
М'ясо – кісткове борошно	20,0	5,2	2,9
Вівітки пшеничні	5,5	1,6	2,1

Економіко-математична модель задачі матиме вигляд:

$$\sum_{i=1}^n C_i \cdot X_i \rightarrow \min ,$$

де, X_i – змінна кількість i -го компонента у комбікормі;

C_i – вартість одиниці i -го виду корму;

n – кількість складових комбікорму.

Загальна маса компонентів, що входять до складу комбікорму, має дорівнювати розрахунковій масі

$$\sum_{i=1}^n X_i = Q$$

Поживні речовини у комбікормі повинні бути в таких межах:

$$b_1 = \sum d_{ji} \leq b_j, \quad j \in I_1,$$

$$\sum d_{ji} X_i \leq b_j, \quad j \in I_2,$$

$$\sum d_{ji} X_i \leq b_j, \quad j \in I_3,$$

$$\sum d_{ji} X_i \leq b_j, \quad j \in I_4.$$

Обмеження за мінімальним і максимальним вмістом групи компонентів:

$$d_k \geq \sum X_i \geq d_k, \quad k \in K.$$

Кількість окремих компонентів не повинна перевищувати граничну норму вмісту їх у повноцінному комбікормі

$$d_k \geq X_i \geq d, \quad i \in I.$$

Змінні повинні бути позитивними (додатніми)

$$X_i \geq 0.$$

де, i_0 – підмножина компонентів повноцінного комбікорму, вміст якого повинен бути обмеженим;

I_1, I_2, I_3, I_4 – підмножина елементів годування, за якими задані обмеження даного типу;

Q – розрахункова маса повноцінного комбікорму, що оптимізується;

b_j – допустимий вміст повноцінного комбікорму j -ї поживної речовини;

d_k – допустимий вміст компонентів K групи у повноцінному комбікормі;

d_i – допустимий вміст у повноцінному комбікормі i -го компоненту;

X_i – кількість i -го компоненту у суміші;

K – групи кормів або компонентів у повноцінному комбікормі;

I – елементи годівлі тварин;

d_{ji} – вміст j -го елементу у i -му виді повноцінного комбікорму;

C_i – вартість одиниці i -го виду корму.

Позначимо невідомі величини (тонн):

X_1 – кількість кукурудзи;

X_2 – кількість пшениці;

X_3 – кількість ячменю;

X_4 – кількість шроту соняшникового;

X_5 – кількість дріжджів кормових;

X_6 – кількість рибного борошна;

X_7 – кількість м'ясо-кісткового борошна;

X_8 – кількість висівок пшеничних.

Числова модель має наступний вигляд:

$$Z = 860X_1 + 1100X_2 + 1200X_3 + 1200X_4 + 5400X_5 + 4620X_6 + 3230X_7 + 1200X_8 \rightarrow \min$$

Це завдання досліджується за таких умов обмежень:

1) За сумарною масою компонентів, що входять до складу комбікорму

$$X_1 + X_2 + X_3 + X_4 + X_5 + X_6 + X_7 + X_8 = 1\text{т}$$

За поживними речовинами у комбікормі:

2) За змістом обмінної енергії в 1т

$$138,3X_1 + 123,6X_2 + 111,9X_3 + 113,1X_4 + 117,3X_5 + 119,4X_6 + 97,2X_7 + 76,6X_8 \geq 123,6$$

3) За вмістом сирого протеїну в 1т, кг:

$$90,0X_1 + 126,0X_2 + 111,0X_3 + 429,0X_4 + 490,0X_5 + 581,0X_6 + 379,0X_7 + 152,0X_8 \geq 196,0$$

4) За сирим жиром в 1т, кг:

$$40,0X_1 + 22,0X_2 + 22,0X_3 + 15,0X_4 + 14,0X_5 + 81,0X_6 + 138,0X_7 + 42,0X_8 \leq 34,1$$

5) За сирою клітковиною:

$$22,0X_1 + 24,0X_2 + 55,0X_3 + 150,0X_4 + 13,0X_5 + 20,0X_7 + 90,0X_8 \leq 52,0$$

6) За вмістом кальцію:

$$0,5X_1 + 0,6X_2 + 0,6X_3 + 3,0X_4 + 8,7X_5 + 55,0X_6 + 81,4X_7 + 1,4X_8 \geq 7,0$$

7) За вмістом натрію:

$$0,3X_1 + 0,2X_2 + 0,4X_3 + 0,8X_4 + 1,6X_5 + 21,2X_6 + 15,4X_7 + 0,4X_8 \leq 3,4$$

8) За вмістом фосфору:

$$3,0X_1 + 4,0X_2 + 3,4X_3 + 10,0X_4 + 13,2X_5 + 41,0X_6 + 42,3X_7 + 10,0X_8 \geq 7,9$$

9) За вмістом лізину:

$$2,8X_1 + 3,3X_2 + 4,0X_3 + 14,0X_4 + 31,4X_5 + 46,6X_6 + 20,0X_7 + 5,5X_8 \geq 11,0$$

10) За вмістом метіоніну:

$$1,6X_1 + 1,8X_2 + 1,8X_3 + 9,0X_4 + 5,0X_5 + 15,3X_6 + 5,2X_7 + 1,6X_8 \geq 4,0$$

11) За вмістом цистину:

$$1,1X_1 + 2,0X_2 + 2,1X_3 + 7,2X_4 + 4,7X_5 + 11,0X_6 + 2,9X_7 + 2,1X_8 \geq 3,0$$

Обмеження за мінімальним і максимальним вмістом груп збалансованих

комбікормів:

12) За вмістом зернових X_1, X_2, X_3 ;

$$0,6 \leq X_1 + X_2 + X_3 \leq 0,65$$

13) За вмістом кормів тваринного походження X_6, X_7 ;

$$0,08 \leq X_6 + X_7 \leq 0,1$$

Обмеження за вмістом окремих компонентів:

$$14) X_1 \leq 0,60$$

$$15) X_2 \leq 0,60$$

$$16) X_3 \leq 0,40$$

$$17) X_4 \geq 0,15$$

$$18) X_4 \leq 0,20$$

$$19) X_5 \leq 0,03$$

$$20) X_6 \leq 0,10$$

$$21) X_7 \leq 0,07$$

$$22) X_8 \leq 0,07$$

Обмеження за додатніми величинами:

$$X_i \geq 0.$$

Алгоритм розв'язування задачі за допомогою математично-комп'ютерної системи Matcad Profesional:

$$f(X_1, X_2, X_3, X_4, X_5, X_6, X_7, X_8) = 860 \cdot X_1 + 1100 \cdot X_2 + 1150 \cdot X_3 + 1200 \cdot X_4 + 5400 \cdot X_5 + 4620 \cdot X_6 + 3230 \cdot X_7 + 1200 \cdot X_8$$

$$X_1 = 0 \quad X_2 = 0 \quad X_3 = 0 \quad X_4 = 0 \quad X_5 = 0 \quad X_6 = 0 \quad X_7 = 0 \quad X_8 = 0$$

Given

$$X_1 \geq 0 \quad X_2 \geq 0 \quad X_3 \geq 0 \quad X_4 \geq 0 \quad X_5 \geq 0 \quad X_6 \geq 0 \quad X_7 \geq 0 \quad X_8 \geq 0$$

$$X_1 + X_2 + X_3 + X_4 + X_5 + X_6 + X_7 + X_8 = 1$$

Обмінна енергія

$$138,3X_1 + 123,6X_2 + 111,9X_3 + 113,1X_4 + 117,3X_5 + 119,4X_6 + 97,2X_7 + 76,6X_8 \geq 123,6$$

Сирий протеїн

$$90,0X_1 + 126,0X_2 + 111,0X_3 + 429,0X_4 + 490,0X_5 + 581,0X_6 + 379,0X_7 + 152,0X_8 \geq 196,0$$

Сирий жир

$$40,0X_1 + 22,0X_2 + 22,0X_3 + 15,0X_4 + 14,0X_5 + 81,0X_6 + 138,0X_7 + 42,0X_8 \geq 34,1$$

Сира клітковина

$$22,0X_1 + 24,0X_2 + 55,0X_3 + 150,0X_4 + 13,0X_5 + X_6 + 20,0X_7 + 90,0X_8 \geq 52,0$$

$$0,5X_1 + 0,6X_2 + 0,6X_3 + 3,0X_4 + 0,7X_5 + 55,0X_6 + 86,4X_7 + 1,4X_8 \geq 7,0 \quad \text{Ca}$$

$$3,0X_1 + 4,0X_2 + 3,4X_3 + 10,0X_4 + 13,2X_5 + 41,0X_6 + 42,3X_7 + 10,0X_8 \geq 7,93 \quad \text{P}$$

$$0,3X_1 + 0,2X_2 + 0,4X_3 + 0,8X_4 + 1,6X_5 + 21,2X_6 + 15,4X_7 + 0,4X_8 \geq 3,4$$

Na

$$2,8X_1 + 3,3X_2 + 4,0X_3 + 18,0X_4 + 31,4X_5 + 46,6X_6 + 20,0X_7 + 5,5X_8 \geq 11,0 \quad \text{Лізін}$$

$$1,6X_1 + 1,8X_2 + 1,8X_3 + 9,0X_4 + 5,0X_5 + 15,3X_6 + 5,2X_7 + 1,6X_8 \geq 4,0 \quad \text{Метіонін}$$

$$1,1X_1 + 2,0X_2 + 2,1X_3 + 7,2X_4 + 4,7X_5 + 11,0X_6 + 2,9X_7 + 2,1X_8 \geq 3,0 \quad \text{Цистин}$$

$$X_1 + X_2 + X_3 \geq 0,6$$

$$X_1 + X_2 + X_3 \leq 0,65$$

$$X_4 \geq 0,15$$

$$X_4 \leq 0,2$$

$$X_6 + X_7 \geq 0,08$$

$$X_6 + X_7 \leq 0,1$$

$$X_1 \leq 0,6 \quad X_2 \leq 0,6 \quad X_3 \leq 0,4 \quad X_4 \geq 150 \quad X_5 \leq 0,03 \quad X_6 \leq 0,1 \quad X_7 \leq 0,07 \quad X_8 \leq 0,07$$

$$R = \text{Minimize } f(X_1, X_2, X_3, X_4, X_5, X_6, X_7, X_8)$$

$$R = \begin{pmatrix} 0,375065 \\ 0,145918 \\ 0,129017 \\ 0,2 \\ 0,027014 \\ 0,089382 \\ 0,010618 \\ 0,022986 \end{pmatrix}$$

$$R_1 = 0,375065 \text{ Кукурудза}$$

$$R_2 = 0,145918 \text{ Пшениця}$$

$$R_3 = 0,129017 \text{ Ячмінь}$$

$$R_4 = 0,2 \text{ Шрот}$$

$$\text{соняшниковий}$$

$$R_5 = 0,027014 \text{ Дріжджі}$$

$$\text{кормові}$$

$$R_6 = 0,089382 \text{ Рибне}$$

$$\text{борошно}$$

$$R_7 = 0,010618 \text{ М'ясо-кіст.}$$

$$\text{борошно}$$

$$R_8 = 0,022986 \text{ Висівки}$$

$$\text{пшеничні}$$

$$f(R_1, R_2, R_3, R_4, R_5, R_6, R_7, R_8) = 1492.133654 \text{ грн.} \quad \text{Вартість раціону.}$$

Висновок. В результаті розв'язування задачі отримано оптимальний склад комбікорму для годівлі бройлерів у віці 5-30 днів, який збалансовано за поживними і мінеральними речовинами та амінокислотами. Цей комбікорм, при своїй мінімальній вартості, здатен забезпечити надходження такої кількості поживних і біологічно-активних речовин, що забезпечить потребу організму птиці в них для перебігу фізіологічних функцій, утворення продукції птахівництва доброї якості та необхідної кількості. У зв'язку з цим враховується потреба з урахуванням віку та рівня продуктивності. Мінімальна вартість корму дозволить птахівничим підприємствам здійснювати заходи щодо зростання ефективності виробництва продукції птахівництва, наповнення внутрішнього ринку та зростання експорту. Особливості утримання птиці при застосуванні сухого монокорму для годівлі, як основної складової технічного процесу виробництва продукції птахівництва, сприяє впровадженню комплексно-механізованих і автоматизованих безвідходних технологій в інтегрованих господарських структурах.

Література

1. Кадюк З.С., Черняк В.Т., Сибаль Я.І., Іваницький І.Є. Економіко-математичне моделювання в АПК. – Львів: ЛАДУ, 2007. – 144 с.
2. Макаренко П.М. Моделі аграрної економіки. – К.: ННЦІАЕ УААН, 2005. – 680 с.
3. Мельник Б.А. Економіка, організація та стратегія розвитку промислового птахівництва в Україні. – К.: Поліграфінко, 2006. – 270 с.

4. Наконечний С.І., Савіна С.С. Математичне програмування. – К.: КНЕУ, 2003. – 452 с.
5. Терещенко М.В., Марченко Є.М. Моделювання технологічних процесів у середовищі Microsoft Excel. – Дніпропетровськ: Пороги, 2005. – 266с.
6. Фізіологічно-біологічні основи живлення птиці. / Під ред. Ратича І.Б. – Львів: Лео-Бланк, 2007. – 233 с.

Summary

Determination of optimum of composition is conducted by forage mixtures, balanced after a food value, mineral matters and amino acid. The problem of economic efficiency of products of the poultry farming is thus exposed by a way economic is mathematical design.

Keywords: *increase, poultry farming, mixed fodder, economy, model, optimization, efficiency.*

Стаття надійшла до редакції 11.04.2008

**Канюка О.І., Гуфрій Д.Ф., Гунчак В.М., Харів І.І., Хомик Р.І.,
Васів Р.О., Гутий Б.В.** ©

*Львівський національний університет ветеринарної медицини та
біотехнологій імені С.З.Гжицького, м. Львів, Україна*

КАЗУЇСТИКА В НАЗВАХ ВЕТЕРИНАРНИХ ПРЕПАРАТІВ

У статті піднімається питання номенклатури ветеринарних препаратів та виписування рецептів на них. Вказано на помилки, які допускають фірми-виробники при найменуванні препаратів та способи їх уникнення

Актуальність теми. Україна має великий потенціал у фармацевтичній галузі і може пишатися своїми досягненнями, навіть попри те, що ми ще не вийшли на рівень, про який усі мріємо. Нині в Україні є достатня кількість субстанцій та наявна необхідна технологічна база для виробництва лікарських препаратів для ветеринарного забезпечення тваринництва. Не всі вони відповідають вимогам міжнародних стандартів. Але, враховуючи наявну базу, і великий досвід, надалі складаються сприятливі умови для того, щоб вітчизняна фармацевтична промисловість вийшла на принципово новий рівень виробництва лікарських препаратів, які будуть відповідати вимогам ВОЗ за безпечністю, ефективністю, і якістю, та стануть доступними для населення.

Мета та завдання досліджень. Нова редакція «Закону про ліки» (1) переносить акцент відповідальності за якість ліків, як це і прийнято у всіх країнах, з лікаря на виробника. Це буде прогресивний крок у вдосконаленні системи фармакологічного нагляду, та покладає велику відповідальність на Державний науково-дослідний контрольний інститут ветпрепаратів і кормових добавок. Вважаємо, що за цих умов інститут повинен контролювати не лише якість ветеринарних препаратів, а і регламентувати їх номенклатуру.

Результати досліджень та їх обговорення. Назви препаратів написанням і фонетикою повинні чітко виділятися у загальній номенклатурі лікарських засобів. Адже у назві закладена інформація, яка дає уявлення про хімічну структуру (кофеїн), приналежність до відповідної групи (кордіамін), фармакологічну дію (діуревет), або назву фірми виробника (брова кокцид). При цьому у фармакології прийнято назву препарату дублювати латинською мовою.

Вказана інформація досить важлива для лікаря. І як буває прикро за некомпетентність деяких фірм у наданні не професійних, а іноді і безглузвих, назв деяким препаратам для ветеринарної медицини. Прикладом цього є каталоги ветеринарних препаратів і кормових добавок за останні роки (4,5). Які інформативні навантаження несуть назви препаратів, що зареєстровані в Україні: «Кеша», «Хавронья», «Лорд», «Кот Баюн». Дещо більше інформативна, але не

© Канюка О.І., Гуфрій Д.Ф., Гунчак В.М., Харів І.І., Хомик Р.І., Васів Р.О., Гутий Б.В., 2008

доречна, назва «Блохо бой». Як назву цього препарату перекласти на українську мову, а тим більше написати латинською мовою. Надто громіздка, і не зрозуміла, назва імпортного препарату «Боб Мартин Перметрин Дог Спорт Он» це інсектицидний препарат із групи перметрину. Коротка, але не фармакологічна, назва препарату «Чі Чі».

Замість того, щоб на українській мові позначити «Мазь за Вишневським» у каталозі позначено «Мазь по Вишневському», а мазь із живиці названа «Мазь живильна». Деякі фірми реанімували старі назви препаратів і випускають їх під назвами «Глауберова сіль», «Уротропін», «Риванол», хоча вже 30 років ці препарати у всіх фармакопєях позначені під назвами «Натрію сульфат», «Гексаметилентетрамін», «Етакредину лактат». Спеціалісти фірм не враховують, що в українській мові прийнято писати лікарські олії, а не лікарські масла, тому слід писати «Камфорна олія», а не «Камфорне масло». Згідно фармакопєї в солях спочатку позначають катіон, а на другому місці – аніон солі, тому слід писати «Кальцію глюконат», а не «Глюконат кальцію».

Назви деяких препаратів занадто, і не обґрунтовано, «за українізовані», тому з'явилася лікарська форма «Настоянка», яку мабуть отримують настояванням. Замість загально прийнятої назви таблетки, пишуть «Пігулка», що з польської мови означає пілюля, а це вже зовсім інша лікарська форма відмінна від таблеток. Відомий всім 96% етиловий спирт чомусь випускають під назвою «Ветодез».

Допускаються помилки при перекладі назви препаратів з іноземних мов, та з російської. При цьому не враховують специфіку граматики та фонетики української мови. Адже в українській мові не завжди наявні звуки тотожні фонетичному звучанню іноземного відповідника. Часто допускаються помилки в транскрипції російської літери «И» на українську «І», або «И». Зокрема, пишуть «Тилан», а його хімічний аналог, чомусь перекладають «Тільбіан». При нагоді зазначемо, що в таких випадках необхідно користуватися граматичним «Правилом дев'ятки». У відповідності з цим правилом, після літер: Д, Т, З, С, Ц, Ж, Ч, Ш, Р, перед голосними пишуть «І» (Тіамовет), а перед приголосними – «И» (Тилан, тильбіан). М'яке «Л» слід писати всередині слів грецького походження – альбаргін, сульфалан. У кінці слова пишемо тверде «Л» - дерматол, за винятком хімічних елементів – сіль, ртуть, мідь.

Поміж ветеринарних препаратів є такі, що належать до різних фармакологічних груп і відрізняються лише за одною літерою. «Амідопірин» - жарознижувальний засіб, а «Амідопірон» - утеротонізуючий препарат. «Неотил» - антибіотик, а «Неотим» - противірусний. Близькі за звучанням «Авітан», «Авістан», «Авотан». Назви препаратів, близькі за фонетичним звучанням, можуть призвести до помилкового одержання препарату з аптеки, або використання його не за призначенням.

Неоправданим є і те, що один і той же препарат різні фірми виробники випускають під різними назвами. Відомий препарат «Левамізол» випускають під назвами «Левамізоо», «Ветлевамізол», «Левамізолвет», «Бровалевомізол». Це призводить до дублювання препаратів при складанні «Довідників». Адже вказані

препарати аналоги відрізняються лише назвами. Щоб уникнути дублювання препаратів, і підтримати імідж фірми-виробника, слід позначати «Левамізол-Бровафарма», «Левамізол-Укрзооветпромстач».

На синтез і вивчення лікарських препаратів витрачаються великі кошти і щоб препарат можна було продавати за кордоном, потрібно показати не лише його лікувальні переваги, але і дотримуватися міжнародної номенклатури, уникаючи синонімів, які ускладнюють орієнтацію практичних лікарів у нових медикаментах і викликають затруднення у професійній, книжній і журнальній літературі, а також в особистих контактах та наукових конференціях. Щоб уникнути вказаних непорозумінь при Фармакологічній раді ветпрепаратів необхідно створити «Номенклатурну комісію». Вона повинна займатися упорядкуванням та уніфікацією фармакологічних назв, та затверджувати назви лікарських препаратів у формі державних стандартів.

Слід признати, що одним із «невирішених» питань у практиці ветеринарної медицини є виписування рецептів на різні лікарські форми. На вивчення латинської мови студентам факультету ветеринарної медицини відводиться мало часу. Тому вони отримують лише поверхневі знання і не в змозі освоїти латинську граматику в необхідному об'ємі, щоб без помилок виписувати рецепти. А якщо врахувати, що рецепти виписують в аптеки гуманної медицини (у ветеринарних аптеках лікарські форми за рецептами не готують), то це створює додатковий психологічний бар'єр у спеціалістів ветеринарної медицини, щоб не допускати помилки при виписуванні рецепту. Тому, лише поодинокі лікарі ветеринарної медицини виписують рецепти на отримання готових лікарських форм. До цього слід додати, що згідно з постановою Міністерства охорони здоров'я, відпуск лікарських засобів з аптек без рецептів значно скорочено. Слід також зазначити, що за останні роки фармацевтична промисловість випускає нові лікарські форми, які не мають затверджених відповідних латинських назв. Зокрема, гелі, зоошампуні, антигельмінтики в цукрових кубиках, інсектициди в аерозольних балонах, протимаститні препарати в шприцах-катетерах.

Пропонуємо проблему виписування рецептів вирішити в той спосіб, що слід відмовитися від написання рецептів на латинській мові, а виписувати їх на державній мові. Адже у країнах Європейської співдружності рецепти виписували, і досі виписують, виключно на національних мовах, на відміну від нашої країни, де з традиційних міркувань рецепти виписують лише на латинській мові. Тому нам також необхідно наблизитися до європейських стандартів(2,3).

При цьому необхідно використовувати традиційну конструкцію рецепту. В усіх країнах рецепт починається з позначанням «Recipe». В Україні, і в країнах східної Європи, використовують аббревіатуру «Rp», в англійських, німецько-, та французько мовних зонах відповідно «R» «Rc» «Rx». Враховуючи історичні традиції, в Україні слід залишити аббревіатуру «Rp». Складники рецепту, замість латинських назв, слід писати на українській мові у родовому відмінку, а офіційна та торгова назви препаратів – у називному відмінку. Необхідно

залишити послідувачі латинські конструкції рецепту, пишучи їх скорочено на латинській мові (M.f., D.t.d.N, S), та залишити відповідне позначення маси препарату в грамах (2,0), а об'єму рідких ліків у мілілітрах (мл).

У такому випадку рецепт буде мати наступний вигляд:

Rp.: Стрептоциду 25,0	Rp.: Мастисан 10 мл
Кислоти борної 5,0	D.t.d.N. 4 у шприцах-тюбиках
Йодоформу 10,0	S. У молочну цистерну
M.f. порошок для присипки	
S. Зовнішнє	

Висновки. Внаслідок відсутності законодавчих нормативів, у фармакологічних та торгових назвах ветеринарних препаратів, допускають неточності, які затрудняють орієнтацію лікарів ветеринарної медицини у нових ветпрепаратах та спричиняють їх дублювання. При Фармакологічній раді при Кабінеті міністрів необхідно створити «Номенклатурну Комісію» яка повинна займатися упорядкуванням та уніфікацією фармакологічних назв у формі державних стандартів.

Перспективи подальших досліджень. У цій статті ми хочемо зробити внесок у вирішенні проблеми фармакологічної номенклатури та виписування рецептів, щоб наблизити її до Європейських стандартів.

Література

1. Закон України про лікарські засоби № 783-XIV (783-14).
2. Act. № 140/1998 of the CA «About Drugs and Sanitary Aid. – 1998.
3. Європейська Фармакопея (Ер-3). – 1995.
4. Ветеринарні препарати. Каталог ТОВ «Ветсинтез» - Харків - 2005.-4с.
5. Препарати для ветеринарної медицини К., Ветінфарм – 2003. - С. 73

Summary

O. Kanjuka, D. Hufriy, V. Hunchak, I. Chariv, R. Chomik, R. Vasiv, B. Hutiy

THE NOMENCLATURE OF PHARMACOLOGICAL AND TRADE

The nomenclatura of the pharmacological and trade names of veterinary preparations should be convenient in application and correctly define the basic pharmacological form.

Стаття надійшла до редакції 26.03.2008

УДК 664.126:477.44

Кафлевська С.Г., к.е.н., доцент©, **Красняк О.П.**, асистент
Вінницький державний аграрний університет, м. Вінниця, Україна

ДОСЛІДЖЕННЯ СТАНУ БУРЯКОЦУКРОВОГО ПІДКОМПЛЕКСУ ВІННИЦЬКОЇ ОБЛАСТІ

Розглянуто аспекти дослідження сучасного стану бурякоцукрового підкомплексу Вінницької області. Проаналізовано рівень виробництва цукрових буряків і цукру протягом 2001 - 2007рр.

Ключові слова: бурякоцукровий підкомплекс, цукор, інфраструктура, внутрішній та зовнішній ринок.

Постановка проблеми. Стан бурякоцукрового підкомплексу України як одного з найбільших в АПК суттєво впливає на економічний, політичний та соціальний розвиток країни. Процеси глобалізації, реформування ринку цукру в Європі та тенденція зосередження основної товарної маси цукрової продукції в окремих країнах, орієнтація економічної політики світових організацій на розширення ринків збуту продовольчих товарів ставить бурякоцукровий підкомплекс України в умови жорстокої конкуренції й обумовлює необхідність підвищення конкурентоспроможності його продукції, зокрема цукру.

Цукор належить до важливих продуктів харчування жителів області, що зумовлюється його високою калорійністю, поживною цінністю та особливими смаковими якостями. Сировиною для виробництва цукру є цукрові буряки, їх біологічні сорти в коренеплодах містять 20% сахарози, що забезпечує при якісній промисловій переробці одержання з 1 т сировини від 130 до 160 кг білого цукру [1].

Значними темпами розвивався бурякоцукровий комплекс Вінницької області до початку 90-х років минулого століття. Для господарств регіону буряківництво тривалий час залишалося прибутковою галуззю, яка задовольняла власний попит на цукор та забезпечувала порівняно високу окупність витрат.

Реформування економіки держави за умов зміни форм власності та переходу до ринкових відносин зумовило низку негативних тенденцій розвитку галузей агропромислового комплексу, та і в бурякоцукровому підкомплексі. Протягом 1999-2000 рр. галузь охопила системна криза, яка негативно позначилась на виробництві цукрових буряків і стані цукрової промисловості. Основними причинами такої ситуації у бурякоцукровому виробництві є розвал оптового ринку цукросировини, давальницькі відносини

© Кафлевська С.Г., Красняк О.П., 2008

бурякосійних господарств з цукровими заводами, висока плата за переробку продукції. Невизначеність попиту на сировину через відсутність держзамовлення вносить нестабільність у формування ринку цукрових буряків й цукру, обмежуючи як попит, так і пропозицію. Не менш важливою проблемою є реконструкція та технічне переоснащення цукрових заводів, оскільки вони працюють на морально та фізично спрацьованому обладнанні.

Аналіз останніх досліджень. У працях вітчизняних вчених, таких як О.С. Засць, П.П. Борщевський, Є.В. Імас, О.М. Шпичак, М.Ю. Коденська знайшли своє відображення проблеми відновлення виробництва цукросировини, дослідження формування та функціонування ринку цукру на рівні держави. Разом з тим, питання розвитку та ефективного функціонування бурякоцукрового підкомплексу Вінницької області в умовах формування ринкової системи залишається недостатньо вивченими та розробленими.

Мета статті. Проаналізувати сучасний стан розвитку бурякоцукрової галузі Вінницької області в умовах ринкової системи господарювання.

Виклад основного матеріалу. Вінницька область має потужний потенціал для розвитку бурякоцукрового виробництва: родючі ґрунти, сприятливі природнокліматичні умови і географічне розташування, що дозволить забезпечити продовольчу й економічну проблему регіону, дасть змогу сформувати цивілізований регульований ринок цукру. Проаналізуємо рівень виробництва цукрових буряків в Вінницькій області протягом 2000-2007 років. (табл. 1).

З наведеної таблиці видно, що в 2007 році порівняно з 2001 роком площа, з якої зібрано врожай цукрових буряків, зменшилась на 9,8 тис. га, або на 9,12%. Це явище не випадкове, воно пояснюється тим, що в умовах кризи виробники перейшли на вирощування більш вигідних сільськогосподарських культур.

Таблиця 1

Динаміка виробництва цукрових буряків у Вінницькій області у всіх категоріях господарств

Показники	Роки								2007р. до 2001р., %
	Середнє 1996- 2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	
Площа, тис. га	130,02	107,5	102,7	79,9	97,9	81,4	98,3	97,7	90,88
Урожайніс ть, ц/га	185,8	173,0	198,98	216,2	254,0	251,9	287,2	289,2	167,17
Валовий збір, млн.т	2,35	1,9	2,07	1,73	2,49	2,05	2,81	2,64	138,95

Урожайність цукрових буряків за цей період збільшилась в 1,7 рази внаслідок застосування якісного насіння. Слід відмітити, що виробники цукросировини застосовували інтенсивні методи вирощування цукрових буряків. Виробництво цукросировини збільшилось за аналізований період на 0,74 млн.т. або на 39,0%. Отже, буряківництво області за останні роки почало виходити з кризового стану.

Успіх роботи галузі також залежить від високопродуктивної переробки цукрових буряків при обов'язковому дотриманні технологічного режиму, який розроблено з урахуванням якості сировини (табл. 2).

Аналіз даних таблиці переконує, що у Вінницькій області виробництво цукру збільшилось в 2007 році порівняно з 2001 роком на 107,76 тис. т, або в 1,5 рази, це пояснюється збільшенням виробництва та переробки цукрових буряків в регіоні, посиленням співпраці підприємства з виробниками цукросировини. Після тривалого простою в 2007 році в області відновили роботу два цукрових заводи - Гайсинський та Моївський. Тривалість виробництва збільшилась на 17,37 діб або на 52,3% більше. Вихід цукру в 2007 році порівняно з 2001 роком збільшився на 0,86 пунктів.

Таблиця 2

**Основні показники роботи при переробці цукрових буряків
Вінницької області**

Показники	Роки								2008
	Середнє 1996-2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	
Перероблено буряків, т. тонн	2355,14	1910,7	2069,3	1626,2	2396,3	2049,4	2825,3	2782,2	14
Вироблено цукру, тис.т.	294,03	200,00	206,5	185,22	259,70	256,86	344,51	307,76	15
Цукристість буряків при прийманні, %	16,08	14,94	15,37	15,67	14,48	16,97	15,85	14,98	10
Вихід цукру, %	11,82	10,89	11,29	11,48	10,86	12,20	15,20	11,75	10
Тривалість виробництва, діб	44,3	33,21	41,94	49,7	64,3	69,9	46,22	50,58	15
Кількість задіяних заводів	36	29	24	22	24	22	21	23	7

Проведений аналіз свідчить, що бурякоцукровий підкомплекс Вінницької області поступово відроджується. Проте, слід продовжувати

роботу з подальшого розвитку цієї галузі, адже порівняно з радянськими часами виробництво цукрових буряків та цукру в області суттєво скоротилося. Системна криза галузі в 1999 по 2000 роки перетворила її з експортно-стратегічної в дотаційну, що призвело до реальної загрози щодо забезпечення власних потреб регіону цим важливим продуктом харчування.

Висновки. Розвиток бурякоцукрового підкомплексу Вінницької області на наступні роки значною мірою залежатиме від економічної політики держави і не зможе ефективно функціонувати без активізації формування внутрішнього і зовнішнього ринку цукру. Державі належить докорінно змінити політику щодо бурякоцукрового виробництва та цукру як стратегічного продукту і важливого суб'єкта ринку в напрямку посилення регулювання виробництва та реалізації цукру.

З огляду на це, необхідними умовами забезпечення ефективного функціонування та стабілізації бурякоцукрової галузі можуть бути наступні шляхи прискорення виходу цукрової промисловості з кризи:

- відновлення сировинної технічної бази для виробництва цукрових буряків та цукру в областях, що забезпечують повне задоволення потреб населення держави;

- запровадження нових технологій вирощування цукрових буряків та переробки цукросировини;

- перегляд порядку визначення мінімальних цін на цукрові буряки та цукор;

- вирішення питання довгострокового кредитування сільськогосподарських підприємств та цукрових заводів для оновлення матеріально-технічної бази;

- відміна давальницької схеми переробки та перехід на грошові розрахунки;

- вирішення питання в напрямку розширення ринків збуту продукції цукрової промисловості за межами України.

Тільки комплексне вирішення всіх цих питань дасть змогу використати потенціал України та зокрема Вінницької області для нарощування обсягів вирощування цукрових буряків та виробництва цукру, забезпечення внутрішнього ринку і відновлення експорту.

Література

1. Ярчук М.М. Основні напрямки відновлення і розвитку цукробурякового виробництва в Україні // Економіка АПК. – 2001. - №7. – С.3-7.

2. Марченко Є.В. Проблемні питання бурякоцукрової галузі // Агро світ. – 2005. - №2. –С.10-11.

3. Матеріали науково-практичної конференції цукровиків України 21-23 березня 2007 року – К.: “Цукор України”, 2007. – 244 с.

4. Державний комітет статистики України. Статистичний щорічник України за 2006 рік//За ред. О.Г.Осауленко. – К.: Консультант, 2006. – 631 с.

Summary

Kaflevska S.G., Krasniak L.P.

Vinnitsa state agrarian university, Vinnitsa, Ukraine

The aspects of research of the modern state of sugar subcomplex of the Vinnitsa region are considered. The level of production of sugar beets and sugar is analysed during 2001-2007 year.

Стаття надійшла до редакції редакції 11.04.2008

УДК 338.434

Кісіль М.І., к.е.н. ©

ННЦ “Інститут аграрної економіки”, м.Київ, Україна
**СУЧАСНИЙ СТАНУ ЗАЛУЧЕННЯ ІНВЕСТИЦІЙ
В АГРАРНИЙ СЕКТОР ЕКОНОМІКИ**

В статті проаналізовано основні тенденції залучення інвестицій в аграрний сектор економіки України

Ключові слова: *інвестиції, інвестиційний процес, аграрний сектор, конкурентоспроможність кредитні ресурси.*

Сучасний стан залучення інвестицій в аграрний сектор економіки України характеризується зміною негативних тенденцій на позитивні, а в останні роки – суттєвою активізацією інвестиційних процесів.

За попередніми оцінками загальні обсяги інвестицій в основний капітал у сільське господарство та харчову промисловість у 2007 році склали 6,5 млрд. грн., що порівняно з 2000 роком більше в 4,1 раза, зокрема в сільському господарстві – 5,4, а харчовій промисловості – у 3,5 раза.

Більше 70 відсотків інвестицій в основний капітал сільського господарства спрямовано на придбання машин і обладнання, що сприяло підвищенню продуктивності праці. Проте, беручи до уваги випереджаючі темпи здорожчання сільськогосподарської техніки порівняно з реалізаційними цінами на продукцію аграрного сектора, значні обсяги інвестицій витрачено на компенсацію цінових диспропорцій.

Суттєві зміни відбулися в галузевій структурі інвестицій у сільське господарство. Через тривалу збитковість виробництва продукції тваринництва частка інвестицій на його розвиток скорочувалася і в окремі роки становила лише 15-17 відсотків їх загальних обсягів у галузь, хоча у тваринництві виробляється майже 40 відсотків валової продукції сільського господарства.

У структурі джерел фінансування інвестицій скоротилася питома вага власних коштів товаровиробників і державного бюджету та зросла частка кредитів і коштів підприємств інших галузей економіки.

На розвиток аграрного сектора економіки помітно впливали іноземні інвестори. У динаміці простежуються тенденції до збільшення іноземних інвестицій, хоча їх обсяги та темпи залучення не відповідають потребам аграрного сектора економіки.

Дані Держкомстату України свідчать, що іноземні інвестиції в сільське господарство на початок 2008 року становили 553 млн. дол США, а у харчову промисловість – понад 1,5 млрд. дол. США, що відповідно на 38 та 23 відсотки більше порівняно з 2006 роком. За формою залучення іноземні інвестиції в

сільське господарство на дві третини складаються з грошових коштів, а 30 відсотків – майнових внесків.

Найбільші обсяги іноземного капіталу у сільське господарство надійшли з Кіпру, США, Великобританії, Данії, Німеччини, Російської федерації, а в харчову промисловість – окрім зазначених країн також з Нідерландів і Швеції.

Більше 70 відсотків іноземних інвестицій в аграрний сектор економіки надійшло із західноєвропейських країн, які мають розвинене власне виробництво продукції сільського господарства та харчової промисловості, а також намагаються поширити свій досвід ведення бізнесу в Україні.

Основна частина іноземних інвестицій спрямована у пивоварну, олієжирову, спиртову, кондитерську та тютюнову галузі, де забезпечується найвищий економічний ефект.

За даними Департаменту зовнішньоекономічного співробітництва Мінагрополітики України успішно ведуть бізнес у харчовій промисловості такі підприємства з іноземними інвестиціями, як: “Крафт Якобз Сушарт Україна” (Тростянецька шоколадна фабрика), українсько-шведське підприємство “Чумак”, “Кока-Кола”, ВАТ “Роси Буковини”, “Каргіл”, ТОВ “Данона” та інші.

Прикладами успішних проектів у сільському господарстві є: ТОВ “Сингента”, фірма “Астарта-Київ”, ТОВ Агрофірма “Сади України”, інноваційна компанія “Агро-Союз”, “Каргіл-України”, ТОВ “Дослідницька промислово-торгова фірма “Даймонд і К⁰” та багато інших.

Іноземні інвестиції сприяють впровадженню інноваційних розробок, збільшенню обсягів виробництва та підвищенню якості продукції аграрного сектору економіки.

Незважаючи на позитивні тенденції в інвестиційних процесах, сучасні обсяги як національних, так і іноземних інвестицій у сільське господарство недостатні для забезпечення не лише розширеного, а й простого відтворення матеріально-технічної бази галузі.

Нарощування інвестиційних ресурсів сільськогосподарських товаровиробників обмежується рядом факторів, головним чином, міжгалузевими диспропорціями у економічних відносинах, а саме диспаритетом цін на продукцію сільського господарства і промисловості, що споживається в аграрному секторі економіки.

Міжгалузеві диспропорції в економіці стали причиною штучного й економічно невиправданого перетікання прибутку з сільського господарства у переробні, посередницькі, обслуговуючі та інші галузі.

За попередніми даними, у 2007 році, норма прибутку, яка є основним індикатором для інвесторів, у сільському господарстві склала лише 2 відсотки, тоді як у оптовій торгівлі – 22, транспорті та зв'язку – 9, промисловості – 12, а в цілому по економіці – 11 відсотків.

За таких умов сільськогосподарське виробництво залишається інвестиційно непривабливим.

Збитковість сільського господарства (у 2007 році частка збиткових підприємств склала 20 відсотків) стримує інвестиційну активність інвесторів.

За розрахунками Національного наукового центру “Інститут аграрної економіки”, внаслідок цінових диспропорцій сільськогосподарські підприємства щорічно недоотримують 15 млрд. грн прибутку. Саме такі обсяги коштів необхідні для покриття дефіциту джерел фінансування інвестицій у галузь.

За останні роки зросли обсяги кредитних ресурсів, наданих банками підприємствам аграрного сектору. Так, їх обсяги у 2007 році (за даними Національного банку України) склали 16,8 млрд. грн., що у 20 разів більше, ніж у 2000 році, а довгострокові кредити разом з перехідними кредитами досягли 10,5 млрд. грн., і в десятки разів перевищили рівень 2000 року.

Протягом 2000-2007 років у аграрний сектор економіки залучено більше 50 млрд. грн. кредитних ресурсів, зокрема на пільгових умовах – 25 млрд. грн., з них короткострокових – 16,5 і середньострокових – 8,5 млрд. гривень.

Пільговими кредитами скористались майже 58 тис підприємств агропромислового комплексу.

Основою сучасного розвитку аграрної сфери становлять кошти національних інвесторів, насамперед, сільськогосподарських підприємств, промислових, фінансових, агросервісних, обслуговуючих та інших формувань, бізнес яких пов'язаний з виробництвом продукції сільського господарства, харчової промисловості та переробкою сільськогосподарської продукції.

Роль і значення підприємств великого бізнесу (агрохолдингів) в інвестуванні сільського господарства зростає, що сприяє налагодженню виробництва конкурентоспроможної продукції.

Нині більше 20 відсотків сільськогосподарського виробництва інвестується за рахунок промислового і фінансового капіталу.

Залучення у сільське господарство інвестицій вітчизняних фінансово-промислових формувань потребує організаційної підтримки з боку державної влади та органів управління.

Державна політика в аграрному секторі економіки спрямовується на створення економічних, правових, організаційних та інших умов, що сприяють фінансовій стабільності сільськогосподарських підприємств, підвищенню продовольчої безпеки країни, створенню необхідних умов праці та проживання на селі, забезпеченню галузі необхідними матеріальними й фінансовими ресурсами.

Державні інвестиції на підтримку розвитку підприємств агропромислового комплексу за рахунок коштів загального фонду державного бюджету у 2007 році порівняно з 2003 роком зросли у 2,8 раза і склали 3,7 млрд. гривень. На 2008 рік заплановано аналогічні видатки на суму 4,1 млрд. гривень.

За останні три роки інвестиційна підтримка держави на розвиток підприємств АПК за рахунок коштів спеціального фонду зросла майже вдвічі. Її обсяг у 2007 році склав 843 млн. гривень.

У державному бюджеті на 2008 рік відповідні кошти на зазначені цілі передбачено збільшити до 2,8 млрд. грн., або в 3,3 раза більше, ніж у минулому році.

З набуттям Україною членства в СОТ мають бути змінені існуючі форми і методи державної підтримки галузі агропромислового комплексу за безліччю програм і заходів на цілісну систему державної підтримки і захисту сільськогосподарських товаровиробників з використанням кращого досвіду країн ЄС.

Проте сучасні обсяги державної підтримки сільського господарства не забезпечують ні попередньо законодавчо визначених обсягів, ні пропорцій такої підтримки. Рівень державної підтримки сільськогосподарських товаровиробників України в десятки разів нижчий, ніж в країнах ЄС.

В умовах СОТ національні виробники сільськогосподарської продукції стають практично неконкурентоспроможними порівняно з іноземними виробниками. Це обумовлюватиметься також умовами вступу України до СОТ в частині визначення рівня такої підтримки за базовим періодом. Зазначене потребує пошуку додаткового варіанту вирішення цієї проблеми.

Важливим напрямом підвищення конкурентоздатності аграрного сектора економіки України стали заходи щодо реалізації інвестиційно-інноваційної моделі розвитку, передбачені Державною цільовою програмою розвитку українського села на період до 2015 року, прийнятою в 2006 році. Проте, основні завдання цієї програми необхідно вирішувати в перспективі.

Потребує радикальних змін структура інвестицій в агропромислому комплексі і спрямування їх на розробку та реалізацію інноваційних проєктів, на створення та впровадження у виробництво нових сортів і гібридів сільськогосподарських культур та високопродуктивних порід тварин, застосування ґрунтозахисних систем землеробства, енергозберігаючих технологій, використання альтернативних джерел енергії, виробництво екологічно чистої продукції.

Впровадження інвестицій у виробництво біологічних видів палива стримується через недосконалість нормативно-правових актів, зокрема в екології, економіці, енергетиці, а також у податковій політиці.

Отже, сучасний стан залучення інвестицій в аграрний сектор економіки свідчить про певні позитивні зрушення. Проте, рівень інвестиційного забезпечення аграрних товаровиробників недостатній для вирішення невідкладних завдань галузі.

З метою активізації процесів залучення капіталу в аграрну сферу Уряду України слід удосконалити інвестиційну політику і спрямувати її на створення умов, привабливих для вітчизняних та іноземних інвестицій, реалізація яких значною мірою залежить від активності інвесторів, що працюють в аграрному секторі економіки і співпрацюють з Кабінетом Міністрів України та Міністерством аграрної політики України.

Література

1. Саблук П.Т. Становлення аграрної політики в Україні // Економіка АПК. – 2006. – №1. – С. 3-7.

2. Кисіль М.І. Інвестиційний процес в АПК України у період ринкової трансформації економіки // Організаційно-економічні проблеми розвитку АПК / За ред.П.Т. Саблука .- К., 2001.- 511 с.

3. Ілляшенко К.В. Перспективні напрями розвитку інвестиційної політики в АПК України // Економіка АПК. – 2007.- №11.- С. 121-124.

Summary

In the article the main tendencies of investment processes in Ukrainian's agrarian sector are analysed.

Стаття надійшла до редакції редакції 11.04.2008

Кисла Л.В., д.т.н., професор©
Григоренко С.А., гол. технолог ООО «Союз-Віктан» ЛТД (ООО)
Боровікова Н.О., аспірант, Кислий П.Г., аспірант
Київський національний авіаційний університет, м. Київ, Україна

ЗМІНА ФІЗИЧНИХ ТА ОРГАНОЛЕПТИЧНИХ ВЛАСТИВОСТЕЙ ЕТАНОЛУ ПІД ДІЄЮ МАГНІТНОГО ПОЛЯ

Досліджено вплив магнітних полів на деякі фізичні та органолептичні властивості етанолу. Доведено, обробка магнітними полями різної потужності сприяють пом'якшенню смаку та запаху етанолу.

Ключові слова: магнітна обробка, етанол, органолептичні показники, домішки, електропровідність.

Постановка проблеми. Аналітична хімія ще не може швидко і точно визначити склад речовин, що впливають на органолептичні показники. Це особливо відноситься до спиртів і спиртних напоїв.

Можливо мати зовсім однакові по хімічному складу спирти чи спиртні напої і зовсім різні дані по органолептичних показниках [1].

Так, до спирту-ректифікату входять домішки вищих спиртів, які містять біля двох десятків різних речовин, у тому числі речовини, що дурно пахнуть: пропілів та октіловий спирти, мають стійкі запахи, і їх легко можна органолептичне виявити навіть у дуже малих концентраціях, їх можливо визначити тільки хроматографічним методом. Вони надають неприємний смак і аромат спирту та лікєро-горілочним напоям [2].

Аналіз останніх досліджень. На сьогоднішній день органолептична оцінка дегустаційним методом є основним методом оцінки всіх спиртів і напоїв. Хімічний аналіз, обсяг якого визначається визначенням фізико-хімічних показників, зазначених у технічних вимогах, є лише підсобним методом оцінки якості продукції, тому що навіть із самим точним визначенням компонентів, у тому числі у мізерно малих кількостях, не дає можливості порівняти смакові й ароматичні властивості спирту. А саме ці якості спирту є головними для споживача.

Леткі домішки, що супроводжують спирт, відрізняються великою розмаїтністю. В даний час їх ідентифіковано більш 50. Однак їхній загальний вміст звичайно не перевищує 0,5 % від вмісту етилового спирту. Леткі домішки мають різний коефіцієнт випаровування і різну температуру кипіння. Леткі домішки, знаходячись в спирті навіть у незначних кількостях, значно погіршують смакові якості спирту і надають йому неприємний запах, а головне - вони шкідливі для людського організму [3].

© Кисла Л.В., Григоренко С.А., Боровікова Н.О., Кислий П.Г., 2008

Під впливом магнітних полів проходять структурні зміни спиртів. Відбиваються вони і на кінетиці випаровування летких домішок.

Мета досліджень. На базі лабораторії “Союз-Віктан” були проведені дослідження по визначенню впливу магнітних полів на органолептичні властивості спирту.

Виклад основного матеріалу. Для проведення досліджень були відібрані зразки спирту, що мали гіркуватий та солодкуватий присмак. Зразки спирту пропускали через лабораторні установки “Нуклон-Кл”, “Нуклон-Кл-М”, “Нуклон-МГД” зі швидкістю 1,2м/с і 1,89м/с.

Величина електричної проникності і зміни електричного параметра при цьому змінювалися, їхні значення приведені в табл. 1.

Таблиця 1

Вплив магнітних полів на електропровідність етанолу

Тип лабораторних установок	Зміна електропровідності (О, ц8) в етанолі, з різними смаковими властивостями								
	нормальними			гіркуватими			солодкуватими		
	конт роль	дослідний	Δ, %	конт роль	дослідний	Δ, %	контроль	дослідний	Δ, %
Нуклон-Кл	2,60	2,85	9,6	0,20	0,38	90	0,60	1,62	145
Нуклон-Кл-М	2,60	6,07	199	0,20	0,27	35	0,60	0,88	33
Нуклон-МГД	2,60	8,67	204	0,20	0,47	135	0,60	1,70	157

З таблиці видно, що спирт із різними смаковими якостями, що характеризують наявність різних домішок, мають різні електричні параметри. Крім того ефект магнітної обробки залежить від напруженості магнітного поля в робочому зазорі активної зони, градієнта магнітної індукції та швидкості обробки спирту. Під впливом магнітних полів відбуваються структурні зміни спирту, змінюється початкова температура кипіння спирту і його домішок, що приводить до зміни смакових властивостей. При проведенні дегустації оброблених в магнітному полі зразків спирту та контрольних (не оброблених) було встановлено покращення смакових якостей. Зникає гіркота в етанолі, пом'якшується смак, покращується запах.

Для підтвердження отриманих в лабораторних умовах даних на лікєро-горільчаному заводі «Союз-Віктан» були проведені дослідження в виробничих умовах. Етанол обробляли на магнітних установках типу «Нуклон-Кл-М-У» зі швидкістю 1,05 м/с. і напружністю в робочому зазорі активної зони 240-300-240мТл

Перед обробкою магнітним полем спирт витримували в закритій судині в протягом 1 години в термостаті при температурі 293 0,05°К. Потім спирт обробляли магнітним полем по 7 разів безупинно, у скляні колби по 200мл. Зразки поміщали в повітряний термостат на Згодний, після чого проводили дегустацію дослідних зразків та контрольних, які витримували в тих же умовах.

Встановлено, що контрольний зразок мав дуже різкий запах, а зразки, оброблені магнітним полем мали приємний спиртовий запах, причому зразок, оброблений односпрямованим магнітним полем, мав менш різкий запах.

Висновки. Шляхом впливу магнітним полем на спирт можна змінювати запах, причому підбираючи швидкість і градієнт магнітної індукції можна спрямовано змінювати запах і смак і тим самим поліпшувати якість спирту.

Література

1 Мальцев П.М. «Технология бродильных производств» М.:Пищевая промышленность, 1980г.

2 Liboff A.R. Interaction mechanisms of low-level electromagnetic fields and living systems. Oxford. Oxford Univ. Press, 1992. P. 130

3.Попова В. М., Кисла Л.В. «Применение магнитной обработки водно-спиртовых систем в пищевой промышленности» Київ, Харчовапромисловість № 5, 2005р., с.24-26.

Summary

The influence of magnetic fields on some physical and organoleptic alcohol properties is investigated. It is proved that that the treatment by magnetic fields with different power favours the alcohol's flavour and smell softening.

Стаття надійшла до редакції редакції 14.04.2008

Клебан О.Л., ст. викладач ©

Львівський національний університет ветеринарної медицини
та біотехнологій імені С. З. Гжицького, м. Львів, Україна

МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ АНАЛІЗУ ЕФЕКТИВНОСТІ ВИКОРИСТАННЯ ОСНОВНИХ ВИРОБНИЧИХ ФОНДІВ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ

У статті уточнено теоретико-методологічні засади аналізу економічної ефективності використання основних виробничих фондів у сільськогосподарських підприємствах з використанням удосконаленої системи показників.

Ключові слова: основні виробничі фонди, економічна ефективність, фондодідача, прибуток, сільськогосподарські підприємства.

Постановка проблеми. Основні виробничі фонди є одними із головних факторів виробництва. Ефективне ведення будь-якої господарської діяльності визначається використанням основних фондів у найбільш доцільних напрямках з метою отримання прибутку. Лише система показників економічної ефективності використання основних виробничих фондів може об'єктивно і всебічно характеризувати рівень економічного ефекту, отриманого в результаті залучення засобів праці у виробничий процес.

Аналіз останніх досліджень. В економічній літературі пропонуються різні підходи щодо тлумачення сутності економічної ефективності використання основних фондів. В.Я.Плаксінко, Ю.М.Сотников вважають, що економічна ефективність використання основних виробничих фондів визначається їх впливом на збільшення обсягу виробництва продукції, підвищення продуктивності праці та прибутковості господарства. Підвищення ефективності основних фондів досягається при умові, коли їх обсяг та структура відповідають потребам підприємства й вони використовуються за своїм прямим призначенням та повністю завантажені [12, с. 63; 13, с. 78].

С.О.Іщук розглядає економічну ефективність як співвідношення результатів до обсягів ресурсів, які були використані для досягнення цих результатів. Однак автор наголошує на тому, що в умовах ринкової економіки для підприємства важливо своєчасно реагувати на потреби ринку, виробляючи якісну конкурентоспроможну продукцію [8, с.132, 134].

Суперництво між підприємствами за економічно вигідні умови виробництва та реалізації продукції з метою отримання максимального прибутку спонукає виробників до більш раціонального використання основних фондів. Виходячи з цього, О.Шнипко характеризує економічну ефективність як

комбінацію ресурсів, що дозволяє досягти максимального випуску товарів з найменшими витратами [14, с. 34].

За останні роки появились публікації, де пропонується визначати ефективність основних фондів у контексті використання усіх факторів виробництва в умовах ринку. М.Гражданінова та Ц.Лерман у своїх працях виділяють технічну та алокативну ефективність виробничого процесу. Показники алокативної ефективності дають можливість виявити чи використовуються фактори виробництва, у тому числі й основні фонди, у тих пропорціях, що забезпечують максимальний випуск продукції при встановлених цінах. Показники технічної ефективності відображають наскільки ефективно господарства використовують наявні ресурси для виробництва визначеної кількості кінцевої продукції, тобто чи досягається максимальний випуск при використанні певного набору факторів виробництва. Автори пропонують використовувати два основних підходи оцінки технічної ефективності: параметричний і непараметричний. Обидва підходи визначають індекс ефективності використання факторів виробництва, який є мірилом відстані точки, що описує виробничий процес у господарстві від границі виробничих можливостей. Підприємства, що лежать на цій границі, є найбільш ефективними, а неефективність решти підприємств зростає із збільшенням відстані від даної границі [6, с.97-98].

Таким чином, узагальнюючи аргументи окремих дослідників щодо означення суті економічної ефективності використання основних виробничих фондів можна зробити висновок, що це поняття багаторівневе. Економічна ефективність використання основних виробничих фондів підприємства визначається у контексті використання усіх ресурсів, які до певної міри є взаємозамінними, і характеризується можливістю досягнення максимального прибутку у розрахунку на одиницю використаного ресурсу. Економічна ефективність використання окремих видів основних фондів, вплив яких на загальну прибутковість господарської діяльності визначити часто не просто, може характеризуватись техніко-економічними параметрами використання цих фондів відповідно до їх цільового призначення.

Разом з тим не можуть вважатись вагомими аргументи, відповідно до яких ефективність використання основних фондів характеризується їх складом, відповідністю структури фондів потребам підприємства. Останні параметри більше відображають умови використання фондів, ніж їх економічну ефективність.

Мета статті – сформулювати систему показників для оцінки рівня ефективності використання основних виробничих фондів сільськогосподарських підприємств у ринкових умовах господарювання.

Виклад основного матеріалу. У процесі розвитку радянської теорії визначення економічної ефективності використання основних фондів сформовано систему показників, яку тривалий час використовували як практики господарювання, так і вчені-економісти. На даний час використання окремих показників, розроблених у той час, є неможливим. Оскільки вони були

сформовані в умовах планової економіки, за якої мета господарської діяльності та її результати визначались насамперед обсягами валового виробництва продукції відповідно до доведених планових показників. Показники звітного періоду порівнювались із показниками базисного. “Завданням командно-бюрократичної системи було обов’язково продемонструвати зростання усіх показників господарювання” [10, с. 219].

Більшість науковців стверджують, що характеристика використання основних виробничих фондів може даватись на основі не одного узагальнюючого, а системою показників, які в тій чи іншій мірі відображають рівень досягнення мети функціонування підприємства. При цьому Г.М.Підлісецький, П.М.Гарасим, Т.С.Гайдучок, С.О.Краснощок вважають, що для аналізу ефективності використання основних виробничих фондів слід використовувати натуральні та вартісні показники. До вартісних показників відносять: обсяг виробництва валової сільськогосподарської продукції з одиниці земельної площі, рівень продуктивності праці, розмір грошово-матеріальних затрат на виробництво одиниці продукції, валового і чистого доходу. До натуральних показників використання основних фондів відносять всі техніко-економічні показники роботи сільськогосподарських машин (продуктивність, терміни проведення робіт тощо), показники продуктивності худоби (вихід приплоду, середній надій молока від однієї корови, настриг вовни, виробництво продукції тваринництва на одиницю земельної площі) та інші. Натуральні показники дають чітку характеристику ступеня використання кожного об’єкта та окремих їх груп [4; 5; 9; 11].

С.О.Іщук розглядає фондівдачу як основний показник в економіці. При цьому уточнюється, якщо зростання фондівдачі визначається від досягнутого проектного рівня освоєння об’єкта, то такий результат вважають позитивним, оскільки мобілізуються внутрішні резерви виробничого потенціалу підприємства. До того ж автор вказує на необхідність здійснення факторної оцінки причин зростання фондівдачі [8, с.135].

Щоб забезпечити співставність показника фондівдачі в господарствах різної організаційно-виробничої структури та спеціалізації, досягнути єдності у визначенні ефекту від живої праці, основних та оборотних фондів, В.Я.Плаксієнко пропонує доповнити систему оцінки показником виробництва валової продукції (за собівартістю чи цінами реалізації) в розрахунку на 1 грн. амортизаційних відрахувань [12].

О.А.Бондаренко вважає, що кількість виробленої продукції залежить від частки активних засобів у складі основних фондів. Тому фондівдачу рекомендує обчислювати через множення фондівдачі активної частини основних засобів на їх частку у вартості всіх основних виробничих фондів підприємства. Це дає змогу глибше проаналізувати причини відхилень фактичного рівня фондівдачі від базисного [3, с. 94]. Відкидаючи ці аргументи, О.М.Білоусов вважає помилково здійснювати поділ основних фондів на активну та пасивну частини. На його думку, в умовах ринкової економіки стає майже

неможливо визначити який елемент основних фондів є головним, активним, а який створює тільки умови для виробництва продукції [2, с. 6].

Противником надавати показникам фондівіддачі значимості головного критерію чи основного показника є Г.М.Підлісецький. Його аргументи полягають в тому, що по-перше, на рівень фондівіддачі впливають структура виробництва і, відповідно, цінові співвідношення. По-друге, віддача окремих видів і груп основних фондів у процесі їх експлуатації різнопланова: виробничі приміщення забезпечують організаційно-технологічні умови виробничих процесів, зберігання продукції; машини і обладнання – економію трудових та грошово-матеріальних витрат; засоби біологічного походження – безпосередній вихід продукції. По-третє, при обчисленні фондівіддачі, річний обсяг продукції зіставляється з вартістю основних засобів, сформованих за різні роки [11, с.20].

П.М.Гарасим також наголошує на тому, що кваліфікувати показник фондівіддачі як головний не зовсім коректно, оскільки це впливає із суті формування та періодів функціонування основних фондів. Усі види основних фондів протягом періоду їх експлуатації забезпечують віддачу сільськогосподарської продукції, економію трудових і грошово-матеріальних затрат. Тому, розраховуючи показник фондівіддачі співвідношенням валової продукції, яка вироблена за рік, із вартістю основних фондів, сформованих впродовж функціонування підприємств, свідчить, що порівнюються різні вартісні показники. Фондовіддача є одним із часткових показників [5, с. 16].

Показник фондівіддачі не враховує впливу усіх ресурсів на створення певного обсягу валової продукції сільського господарства. О.А.Береславська вважає, що загальним недоліком традиційних показників ефективності використання основних фондів є те, що при їх розрахунку до одного виду основних фондів відносять всю валову продукцію. О.А.Береславська стверджує, що фондівіддача – не єдиний показник ефективності використання основних фондів, наголошуючи на необхідності в таких показниках, як вихід продукції в розрахунку на 1 га земельної площі і на 1 голову худоби [1].

Отже, недолік показника фондівіддачі полягає в тому, що для його розрахунку використовується вартість валової продукції, яка включає повторний облік вартості проміжних продуктів. У різних господарствах є неоднаковою вартість покупних кормів, насіння, а це впливає на значення показника фондівіддачі. Такий контраргумент щодо доцільності використання показника фондівіддачі брався до уваги і перед формуванням ринкових відносин.

У сучасних умовах господарювання без урахування ситуації на ринку просто неможливо визначити вартість виробленої продукції. До певної міри значення показника фондівіддачі може бути реабілітовано на основі його розрахунку не за вартістю валової, а вартістю реалізованої продукції.

Коректніше, на думку С.О.Краснощок, буде враховувати тільки фактично одержану виручку від реалізації сільськогосподарської продукції, оскільки не реалізована частина продукції, тобто не забезпечена попитом, не може включатись до розрахунку ефективності використання основних фондів [9].

Продукція, яка не користується попитом не може братись до уваги для визначення рівня фондівіддачі, оскільки ресурси підприємства розподілені без урахування суспільних потреб та цінності продукції для споживача. Вартість такої продукції можна вважати нульовою доти, поки вона не реалізована.

Таку ж точку зору підтримує В.Я.Плаксієнко, який вважає, що нереалізована і не забезпечена платоспроможним попитом продукція не може включатись до розрахунку показників використання основних фондів і штучно завищувати їх рівень. На його думку показник суми виручки від реалізації продукції у розрахунку на повну вартість основних виробничих фондів і на їх спожиту частину (амортизаційні відрахування) дає найбільш об'єктивну оцінку рівня використання засобів виробництва. Він враховує суспільну оцінку результату господарської діяльності під впливом основних факторів ринку: попиту та пропозиції [12].

Модифікація показників фондівіддачі, що пропонуються у наукових публікаціях лише до певної міри послаблюють його недоліки і не дають підстав для використання в якості основного критерію ефективності використання основних фондів підприємства, яке функціонує в умовах ринкових відносин. Показник фондівіддачі може використовуватись лише як проміжний у процесі визначення загальної економічної ефективності використання основних фондів.

У ринкових умовах господарювання для підприємства важливо отримати максимальний прибуток. Тому збільшення фізичного обсягу виробництва продукції не завжди є самоціллю підприємств. На нашу думку, фондівіддачу можна віднести до показників результатів господарювання, але не його мети. Для оцінки економічної ефективності використання основних фондів доцільно використовувати показник, який враховує фінансові результати господарської діяльності підприємств. Таким показником може бути прибуток у розрахунку на 100 грн. вартості основних фондів. Основні аргументи на користь використання цього показника показані на рис. 1.

Такої ж думки дотримується О.В.Гудима, який наголошує на тому, що такий показник не містить повторного обліку матеріальних затрат і виявляє пряму залежність: чим більше підприємство отримає прибутку на 1 грн. основних виробничих фондів, тим вища економічна ефективність їх використання [7, с. 83-84].

Міркування багатьох зарубіжних вчених схиляються до визначення сутності ефективності використання основних фондів через співвідношення категорій "витрати-випуск". Американські вчені-економісти Т.Доєрінг (Doehring Todd), Л.Крейн (Crane Laurence M.) пропонують визначати ефективність використання основних фондів коефіцієнтом їх обороту (asset turnover ratio). Цей показник відображає на скільки ефективно використовуються основні фонди для отримання прибутку і визначається відношенням валового доходу до середньорічної вартості основних фондів. Високе значення коефіцієнту показує на скільки швидко основні фонди забезпечують отримання доходу. Пояснюючи цей показник іншим чином, можна з'ясувати скільки необхідно років, щоб окупити наявні основні фонди [15; 16].

Рис.1. Переваги показника відносної маси прибутку на одиницю вартості фондів як основного для визначення рівня економічної ефективності їх використання

Американський науковець С.Славін (Slavin Stephen) стверджує, що економісти повинні розробити концепцію чистої продуктивності капіталу, тобто очікуваний рівень прибутку, перед тим як розпочати капіталовкладення. Чиста продуктивність капіталу (net productivity of capital) визначається відношенням чистого доходу до загальних витрат на придбання основних фондів. Цей показник дає нам розуміння чи варто вкладати кошти в основні фонди, чи можливо їх використати на інші цілі, наприклад, вкласти гроші на депозит під вищий відсоток, ніж процентне значення показника чистої продуктивності капіталу [17, с. 695].

Н.Р.Сейнт-П'єр (St-Pierre N.R.) пропонує такі показники для визначення ефективності використання основних фондів: норма прибутку на основні фонди, оптимальне значення якого більше 6%, норма прибутку на власні основні фонди, оптимальне значення - 6-10%. Ці два показники часто порівнюють. Коефіцієнт

обороту основних фондів відображає як ефективно основні фонди використовуються для отримання прибутку [18]. На основі цього робиться висновок про економічну доцільність використання основних фондів за обраним напрямом взагалі, а також доцільність їх альтернативного використання.

Висновки. В умовах ринкової економіки показник фондівіддачі не може бути узагальнюючим у процесі аналізу економічної ефективності використання основних виробничих фондів, оскільки він визначається з урахуванням вартості проміжної продукції та не відображає відносної маси прибутку, який є загальною метою діяльності підприємства. Саме маса прибутку, яку одержує підприємство, відображає доцільність та ефективність використання всіх ресурсів, включаючи й основні фонди. Показник фондівіддачі може застосовуватись для аналізу економічної ефективності використання основних фондів у системі з іншими показниками. При цьому він може визначатись як за вартістю валової, так і товарної продукції. Використання вартості товарної продукції для визначення рівня фондівіддачі дозволяє усунути вартість проміжної та врахувати реальну ринкову ціну виробленої продукції. В умовах ринкових відносин вартість продукції можна вважати нульовою до тих пір, поки вона не реалізована.

Література

1. Береславская О.А. Формирование и использование основных средств в сельском хозяйстве (на примере Республики Марий Эл): Автореф. дис. ...канд. экон. наук / Марийский государственный технический университет. – Йошкар-Ола, 2003. – 17 с.
2. Білоусов О.М. Формування і відтворення засобів виробництва в сільському господарстві: Автореф. дис. ...канд. экон. наук / Дніпропетровський державний аграрний університет. – Дніпропетровськ, 2006. – 22 с.
3. Бондаренко О.А. Економічні основи відтворення основних засобів. – Суми: Довкілля, 2001.- 202 с.
4. Гайдучок Т.С. Формування та використання основних засобів в аграрних підприємствах Центрального Полісся: Автореф. дис. ...канд. экон. наук / Державний агроекологічний університет. – Житомир, 2005. – 20 с.
5. Гарасим П.М. Методологічні аспекти оцінки, ефективності та відтворення основних фондів при реформуванні сільськогосподарських підприємств (на матеріалах Західного регіону України): Автореф. дис. ...доктора экон. наук / Львівський державний аграрний університет. – Львів, 1996. – 50 с.
6. Гражданинова М., Лерман Ц. Оценка аллокативной и технической эффективности сельскохозяйственного производства // Вопросы экономики. – 2005. - № 6.- С. 97-108.
7. Гудима О.В. Стан та методика визначення показників використання основних засобів // Держава і регіони. Серія: Економіка та підприємництво. – 2003. - № 4. – С. 81-85.
8. Іщук С.О. Виробничий потенціал промислових підприємств: проблеми формування і розвитку. – Львів: ІРД НАН України, 2006. – 278 с.

9. Краснощок С.О. Економічна ефективність використання виробничих ресурсів в умовах ринкового механізму господарювання (на матеріалах сільськогосподарських підприємств Донецької області): Автореф. дис. ...канд. економ. наук / Харківський державний аграрний університет ім. В.В.Докучаєва. – Харків, 2001. – 18 с.

10. Мостовий Г.І. Агробізнес: державне регулювання. Монографія. – Х.: Основа, 2002. – 300 с.

11. Основні виробничі фонди сільського господарства: ефективність, оновлення, оцінка / Г.М.Підлісецький, П.М.Гарасим, М.І.Герун та ін.; За ред. Г.М.Підлісецького. – К.: Урожай, 1995. – 192 с.

12. Плаксієнко В.Я. Виробничі витрати та доходи сільського господарства в умовах розвитку ринкових відносин. – Дніпропетровськ: Січ, 1997. – 255 с.

13. Сотников Ю.М. Закономірності формування і шляхи підвищення ефективності основних виробничих фондів підприємств в умовах ринку (на прикладі спеціалізованих овоче-молочних господарств АПК «Одеса»): Автореф. дис. ...канд. економ. наук / Одеський сільськогосподарський інститут. – Одеса, 1998. – 17 с.

14. Шнипко О. Нагромадження основного капіталу як фактор конкурентоспроможності економіки // Економіка України. – 2005. - № 7. – С. 23-35.

15. Crane L.M. Measuring financial performance: a critical key to managing risk [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.ag-risk.org/NCISPUBS/LAIPPUB/Artic18.htm>

16. Doehring T. Analyzing the efficiency of your operation [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.centrec.com/Articles/FinAnalysisFarmRanches/Efficiency.pdf>

17. Slavin S. L. Economics. – 5th ed. McGraw-Hill, 1999. – 821 p.

18. St-Pierre N.R. A case study to illustrate analysis of alternative farm investments in fixed assets // Journal of Dairy Science. – 2000. – Vol. 83, № 5. – P. 1159-1169.

Summary

Kleban O.

*Lviv National University of Veterinary Medicine and Biotechnologies
named after S.Z. Gzhytskyj*

METHODOLOGICAL BASIS OF ANALYSIS OF EFFECTIVE USE OF CAPITAL ASSETS OF AGRICULTURAL ENTERPRISES

There are specified theoretical and methodological basis of analysis of economic efficiency of using of capital assets in agricultural enterprises make use of the improved system of indexes.

Стаття надійшла до редакції 14.04.2008

Козій Б.І., к.т.н., доцент ©

*Львівський національний університет ветеринарної медицини
та біотехнологій імені С.З. Гжицького, м.Львів, Україна*

СИСТЕМА УПРАВЛІННЯ НАУКОВИМ ПОТЕНЦІАЛОМ В КОНТЕКСТІ ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО ВИРОБНИЦТВА

Пропонується комп'ютерна система створення бази даних науковців в галузі сільськогосподарського виробництва та пошуку в ній спеціалістів з певних напрямів за відповідними запитами. Система призначена для використання в аграрних дорадчих службах.

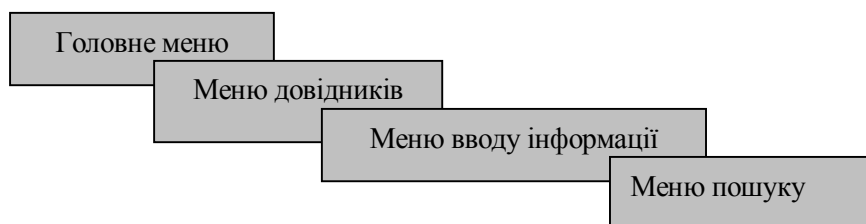
Ключові слова: наукові працівники, база даних, ЕОМ, система пошуку, дорадча служба.

Вдосконалення системи інформаційного забезпечення аграрного сектора економіки України, необхідність якого виникла в зв'язку з переходом до ринкових відносин, передбачає створення автоматизованих робочих місць спеціалістів сільськогосподарського виробництва та відповідних комп'ютерних інформаційно-довідкових систем [1]. Мережа аграрних дорадчих служб, які інтенсивно створюються в усіх областях України, потребує, в свою чергу, постійного зв'язку з науковцями з метою швидкого освоєння та впровадження у виробництво сучасних методів та технологій аграрного виробництва.

Нами розроблено комп'ютерну інформаційно-довідкову систему наукових працівників аграрних вузів та науково-дослідних закладів Львівської області, які працюють в аграрному секторі. Система створена засобами програми MS ACCESS і складається з таких підсистем:

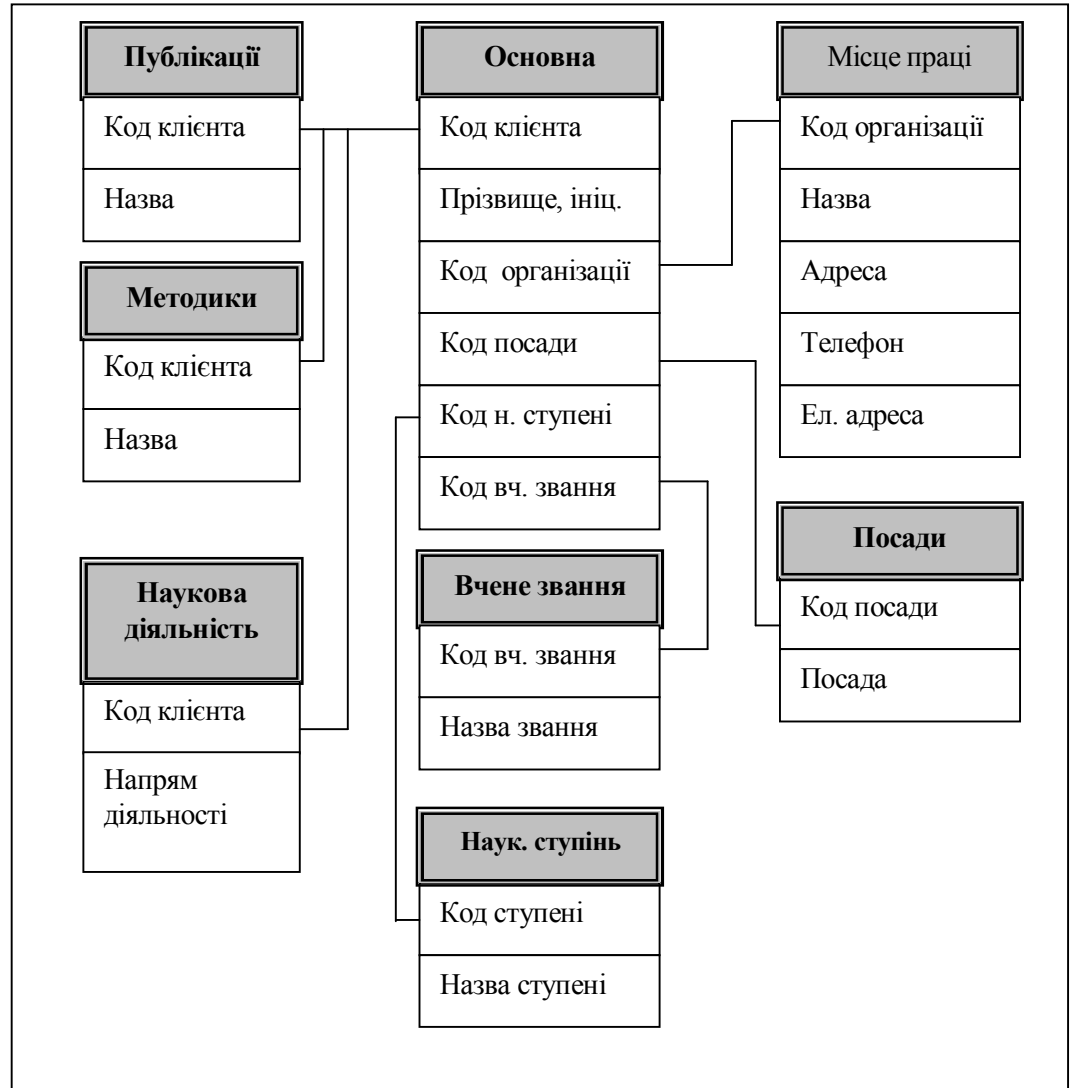
- підсистема ведення довідників;
- підсистема вводу інформації;
- підсистема актуалізації інформації;
- підсистема пошуку інформації за заданими критеріями.

Робота із системою ведеться за допомогою ієрархічного меню, структура якого зображена на рис.1.

Рис. 1. Структура меню системи

Головне меню дає можливість доступу до меню нижчих рівнів, меню довідників дозволяє реалізувати режими створення, перегляду та актуалізації довідкового матеріалу даної системи, меню вводу інформації надає доступ до режимів вводу основної інформації, її перегляду та актуалізації, меню пошуку дозволяє реалізувати пошук інформації за заданими критеріями та виводу її в електронній формі або у вигляді твердої копії.

Рис. 2. Структура бази даних інформаційно-довідкової системи

Основою системи є база даних, в якій зберігається інформація про кожного клієнта (наукового працівника) в такому об'ємі:

- числовий код клієнта в даній базі;
- прізвище, ім'я, по-батькові;
- місце праці;
- посада;
- вчене звання;
- науковий ступінь;
- напрями наукової діяльності;
- основні наукові публікації;
- науково-методичні вказівки для аграріїв-практиків.

База даних містить вісім таблиць, які зв'язані між собою за полями відповідних кодів. Загальна структура бази даних наведена на мал. 2. Тут назва таблиці зображена потовщеним шрифтом, а нижче наведено назви її полів.

Усі таблиці поділяються на довідкові (таблиці **“Вчене звання”**, **“Науковий ступінь”**, **“Посади”**) та інформативні, до яких відносяться таблиця **“Основна”** - містить узагальнену інформацію про клієнта бази даних, **“Місце праці”** - містить інформацію про організацію, в якій працює клієнт, **“Наукова діяльність”** - містить інформацію про основні напрями наукової діяльності клієнта, **“Публікації”** та **“Методики”**, в яких знаходяться переліки, відповідно, основних наукових праць та практичних рекомендацій для виробників сільськогосподарської продукції. В таблицях **“Наукова діяльність”**, **“Публікації”** та **“Методики”** застосований вертикальний метод запису інформації, при якому код клієнта може повторюватися в багатьох рядках таблиці, оскільки один і той же науковець має багато публікацій і може мати широкий спектр наукових інтересів.

Відповідно до характеру інформації в таблицях, мають місце різні типи зв'язків між ними. Так, між таблицями **“Основна”** та **“Місце праці”** існує зв'язок типу “один-до-одного”, між довідковими таблицями та таблицею **“Основна”** існують зв'язки типу “один-до-багатьох”, а між таблицею **“Основна”** і таблицями **“Наукова діяльність”**, **“Публікації”** та **“Методики”** існують зв'язки типу “багато-до-багатьох”, оскільки напрями наукової діяльності багатьох науковців можуть співпадати, і, відповідно, у них можуть бути спільні публікації та методичні рекомендації для виробництва.

В даній інформаційно-довідковій системі є можливість на основі відповідних запитів одержувати потрібну інформацію за багатьма напрямками, наприклад:

- за заданим напрямом наукової діяльності здійснити пошук науковців, які ним займаються з виводом з бази даних інформації про їх місце праці, наукових праць та методичних рекомендацій для аграріїв;
- за заданим прізвищем науковця знайти відповідну інформацію про його наукову та методичну діяльність;
- за заданими назвою організації та напрямом наукової діяльності здійснити пошук науковців, які ним займаються в даній установі;
- за заданим напрямом наукової діяльності визначити перелік установ та організацій, в яких проводяться наукові дослідження на задану тему.

Для наповнення бази даних інформацією було розроблено відповідну анкету, яку пропонувалося заповнити усім науковцям, що бажають в майбутньому стати клієнтами інформаційно-довідкової системи. Після обробки та кодифікації інформації, яка міститься в анкетах, вона була занесена у відповідні таблиці бази даних.

Система була створена на замовлення Львівської обласної аграрної дорадчої служби, інформаційне забезпечення якої нараховує цілий ряд програмних продуктів, які широко використовуються в дорадчій діяльності її працівників та дорадників-експертів [2]. Дана інформаційно-довідкова система на даний час проходить досліду експлуатацію. Система є відкритою і може бути доповнена іншими функціями.

Література

1. Кропивко М.Ф. Інформаційне забезпечення управління агропромисловим виробництвом: методологічні та організаційні аспекти. //Збірник наукових праць Подільського державного аграрно-технологічного університету, – Кам'янець-Подільський: ФОП Сисин О.В., 2008, випуск 16, т. 2. с. 9 – 12.

2. Козій Б.І. Аграрна дорадча служба в пореформовий період та структура її інформаційного забезпечення. // Науковий вісник Національного аграрного університету. – К: , 2002, вип. 52., - с. 220 – 222.

Summary

Kozij B.I.

*Lviv National University of Veterinary Medicine and Biotechnologies
named after S.Z. Gzhytskyj*

SYSTEM OF MANAGEMENT BY SCIENTIFIC POTENTIAL IN THE CONTEXT OF INNOVATIONAL DEVELOPMENT OF AGRICULTURAL PRODUCTION

It was proposed the computer system of scientists data base forming in the field of agricultural production and search the specialists from the definite directions by correspondent questions. The system is dedicated for using in agrarian consulting service.

Key words: *scientific workers, data base, computer, search system, consulting service.*

Стаття надійшла до редакції 09.04.2008

Козій Б.І., к.т.н., доцент ©, **Дудик І.Р.**, асистент
Львівський національний університет ветеринарної медицини
та біотехнологій імені С.З. Гжицького, м. Львів, Україна

ОБЛІК МОЛОЧНОЇ ПРОДУКТИВНОСТІ КОРІВ ЗАСОБАМИ ТАБЛИЧНОГО ПРОЦЕСОРА EXCEL

Пропонується комп'ютерна система обліку продуктивності тварин в молочному скотарстві із застосуванням табличного процесора Excel. Дана система може розглядатися як складова частина програмного забезпечення автоматизованого робочого місця спеціаліста тваринництва.

Ключові слова: тваринництво, молочна продуктивність, облік, ЕОМ.

При формуванні системи управління агропромисловим виробництвом на інноваційній основі важливим є створення пакетів програм автоматизованих робочих місць спеціалістів, які дозволяють проводити чіткий облік кількості виробленої продукції для оцінки та аналізу ефективності товарного виробництва з метою виявлення можливих резервів підвищення продуктивності даної галузі [1, 2].

В молочному скотарстві облік виробленої продукції ведеться на основі результатів щомісячних контрольних надоїв корів. Обробка цих результатів відбувається за чітким алгоритмом, а тому його легко автоматизувати з використанням ЕОМ. Пропонується методика обліку молочної продуктивності корів за допомогою табличного процесора MS Excel, що входить до найбільш поширеного на даний час пакету прикладних програм MS Office. Пропонована методика передбачає розв'язування двох задач:

- обробка первинних результатів контрольного доїння;
- визначення річних результатів молочної галузі.

Очевидно, що друга задача в інформаційному плані є похідною від першої. В основу методики покладено принцип мінімального одноразового вводу первинних даних: користувач вводить лише величину щомісячного контрольного надою для кожної тварини. Вся подальша обчислювальна робота виконується автоматично засобами Excel за наперед заданим алгоритмом.

Розглянемо пропоновану методику.

Задача 1. Контрольний надій кожної корови (якщо він проводиться 1 раз в місяць):

$$H_i = \sum H_{ik} \quad (i = 1, 2, \dots, N),$$

де N – кількість корів;

k = 1, 2 – для дворазового доїння;

k = 1, 2, 3 – для триразового доїння.

Контрольний надій по фермі:

$$H_{\text{ф}} = \sum H_i \quad (i = 1, 2, \dots, N).$$

Місячний надій i -ої корови:

$$H_{\text{мі}} = H_i * \kappa_{\text{ді}},$$

де $\kappa_{\text{ді}}$ – кількість днів доїння i -ої корови в протягом місяця.

Кількість молочного жиру, що є в місячному надої i – ої корови:

$$Ж_{\text{мі}} = H_{\text{мі}} * v_{\text{жі}}/100,$$

де $v_{\text{жі}}$ - вміст жиру в молоці i – ої корови, %.

Місячний надій по фермі:

$$H_{\text{мф}} = \sum H_{\text{мі}}.$$

Місячна кількість жиру по фермі:

$$Ж_{\text{мф}} = \sum Ж_{\text{мі}}.$$

Середньодобовий надій на одну корову:

$$H_{\text{дс}} = H_{\text{ф}}/N.$$

Середній місячний надій на одну корову:

$$H_{\text{мс}} = H_{\text{мф}}/N.$$

Запустивши програму Excel на виконання, створюємо нову книгу, перша сторінка якої призначена для обробки первинних даних (див. таблицю 1).

В другу і третю стрічки таблиці вводимо заголовки стовпців. Починаючи зі стрічки 4 вводимо для кожної корови інвентаризаційний номер, результати контрольного доїння (зранку, в обід та ввечері). Сумарний контрольний надій для кожної корови буде підрахований програмою автоматично, якщо ввести у відповідні клітини стовпчика E формули:

$$= B_i + C_i + D_i,$$

де $i = 4, 5, \dots$ - номер рядка таблиці.

Оскільки корів у списку може бути багато, то при формуванні вмісту клітин E4, E5, доцільно використати метод авто заповнення.

В нашому прикладі у списку є 10 корів (їх номери від 101 до 110) і у клітині E13 після копіювання є формула: $= B_{13} + C_{13} + D_{13}$ (див. мал. 1).

В клітини F4, F5, ... вводимо вміст жиру в молоці кожної корови, а в клітини G4, G5, ... - кількість днів доїння.

Для підрахунку величини надою кожної корови за місяць слід ввести у відповідні клітини стовпчика H формули:

$$= E_i * G_i.$$

Очевидно, це доцільно зробити шляхом вводу в H4 формули $= E4 * G4$ з наступним копіюванням її методом автозаповнення.

Для підрахунку кількості молочного жиру в місячному надої кожної корови слід ввести у відповідні клітини стовпчика I формули:

$$= H_i * F_i / 100.$$

Далі, в клітині стрічки 14 введемо формули для обчислення сум елементів стовпчиків В,С,D,E,H,I. Для цього доцільно використати вбудовану функцію програми **СУММ()** для відповідного діапазону клітин, а саме – у клітину В14 введемо формулу:

$$= \text{СУММ}(B4 : B13),$$

а далі, використовуючи описаний вище метод автозаповнення, копіюємо її в клітини С14, D14, E14, H14, I14.

В рядках таблиці, які є наступними після списку корів, обчислимо величини, що можуть бути використані для подальшого аналізу. В нашому випадку в клітині С16 підрахуємо кількість корів за допомогою формули:

$$= \text{СЧЕТ}(A4 : A13),$$

де **СЧЕТ()** – вбудована функція, що повертає кількість елементів в заданому діапазоні.

В клітині С17 обчислимо величину середнього добового надою на 1 корову за формулою:

$$= E14 / C16.$$

В клітини С18 та С19, відповідно введемо формули знаходження вищого значення контрольного надою:

$$= \text{МАКС}(E4 : E13)$$

та мінімального значення:

$$= \text{МИН}(E4 : E13).$$

В даній таблиці доцільно також відобразити подальший рух молока, що надоєне за даний місяць. Для цього в клітину Н17 вводимо кількість проданого молока, в клітину Н18 - кількість молока, яке випоєне телятам, а в клітину Н19 введемо формулу:

$$= H14 - (H17 + H18),$$

за якою програма обчислить кількість молока, яке використане в інший спосіб.

В таблиці 1 зображені формули, що забезпечують виконання обчислень на першій сторінці книги таблиць (задача 1). В робочому стані ця сторінка містить у відповідних клітинах результати обчислень за даними формулами (таблиця 2)

Таблиця 1

Таблиця формул для обробки первинних даних (задача 1)

	A	B	C	D	E	F	G	H	I
1	Дата контрольного доїння - 25 січня 2000 р.								
2	Номер корови	Контрольний надій, кг				Вміст жиру, %	К-ть днів лактації	Надій за місяць, кг	К-ть жиру, кг
3		ранок	обід	вечір	добовий				
4	101	13,2	7,4	10,2	=B4+C4+D4	4	30	=E4*G4	=H4*F4/100
5	102	15,2	8,5	12,1	=B5+C5+D5	4,1	30	=E5*G5	=H5*F5/100
6	103	12,3	6,7	13,2	=B6+C6+D6	3,6	29	=E6*G6	=H6*F6/100
7	104	11,2	5,8	10,3	=B7+C7+D7	3,8	29	=E7*G7	=H7*F7/100
8	105	14,1	6,8	13,2	=B8+C8+D8	4	15	=E8*G8	=H8*F8/100
9	106	13,2	7,4	11,2	=B9+C9+D9	3,6	15	=E9*G9	=H9*F9/100
10	107	15,2	7,5	12,3	=B10+C10+D10	3,9	20	=E10*G10	=H10*F10/100
11	108	16,3	6,3	10,5	=B11+C11+D11	3,8	20	=E11*G11	=H11*F11/100
12	109	14,2	5,2	10,2	=B12+C12+D12	3,9	30	=E12*G12	=H12*F12/100
13	110	12,3	5,3	11,2	=B13+C13+D13	4,1	30	=E13*G13	=H13*F13/100
14	Разом по фермі	=СУММ(B4:B13)	=СУММ(C4:C13)	=СУММ(D4:D13)	=СУММ(E4:E13)			=СУММ(H4:H13)	=СУММ(I4:I13)
15									
16	Кількість корів	=СЧЁТ(A4:A13)						3 них:	
17	Середній надій, кг	=E14/C16				продано -	5678		
18	Вищий добовий надій, кг	=МАКС(E4:E13)				випоєно телятам -	1345		
19	Мінімальний добовий надій, кг	=МИН(E4:E13)				використано в інший спосіб -	=H14-(H17+H18)		

Робочий стан таблиці обробки первинних даних (задача1)

	A	B	C	D	E	F	G	H	I
1	Дата контрольного доїння - 25 січня 2000 р.								
2	Номер корови	Контрольний надій, кг				Вміст жиру, %	К-ть днів лактації	Надій за місяць, кг	К-ть жиру, кг
3		ранок	обід	вечір	добовий				
4	101	13,2	7,4	10,2	30,8	4,0	30,0	924,0	36,96
5	102	15,2	8,5	12,1	35,8	4,1	30,0	1074,0	44,03
6	103	12,3	6,7	13,2	32,2	3,6	29,0	933,8	33,62
7	104	11,2	5,8	10,3	27,3	3,8	29,0	791,7	30,08
8	105	14,1	6,8	13,2	34,1	4,0	15,0	511,5	20,46
9	106	13,2	7,4	11,2	31,8	3,6	15,0	477,0	17,17
10	107	15,2	7,5	12,3	35,0	3,9	20,0	700,0	27,30
11	108	16,3	6,3	10,5	33,1	3,8	20,0	662,0	25,16
12	109	14,2	5,2	10,2	29,6	3,9	30,0	888,0	34,63
13	110	12,3	5,3	11,2	28,8	4,1	30,0	864,0	35,42
14	Разом по фермі	137,2	66,9	114,4	318,5			7826,0	304,84
15									
16	Кількість корів	10						3 них:	
17	Середній надій, кг	31,85				продано -		5678,0	
18	Вищий добовий надій, кг	35,8				випоєно телятам -		1345,0	
19	Мінімальний добовий надій, кг	27,3				використано в інший спосіб -		803,0	

Задача 2. Сумарний річний надій для і – ої корови рівний:

$$H_{ri} = \sum H_{mi} \quad (m = 1, 2, \dots, 12).$$

Сумарна річна кількість молочного жиру для і – ої корови:

$$Ж_{ri} = \sum Ж_{mi} .$$

Річний надій по фермі, відповідно

$$H_{рф} = \sum H_{ri} ,$$

а річна кількість жиру по фермі – відповідно

$$Ж_{рф} = \sum Ж_{ri} .$$

Середній вміст жиру в молоці і – ої корови за річними показниками:

$$Ж_i = Ж_{ri} / H_{ri} * 100 (\%).$$

Середнє річне поголів'я корів на фермі:

$$N_{cp} = (N_n + N_k) / 2,$$

де N_n та N_k – поголів'я, відповідно на початок та на кінець року.

Середньорічний надій на 1 корову по фермі:

$$H_{cpi} = H_{pfi} / N_{cp}.$$

На основі математичного опису задачі 2 формуємо таблицю другої сторінки (таблиця 3) та третьої сторінки нашої книги. У стовпчику А цих сторінок містяться інвентарні номери корів. Вміст цього стовпчика може бути копіюваний з діапазону А4 : А13 першої сторінки. В стовпчиках В, С, ..., М другої сторінки містяться місячні надої корів, а в стовпчиках В, С, ..., М третьої сторінки – місячні кількості жиру. Ці значення кожного місяця обчислюються за першою таблицею (див. табл. 2) і далі копіюються у стовпчик відповідного місяця другої та третьої таблиць. Алгоритм обчислення інших елементів другої таблиці показано в таблиці 3. Тут вміст стовпчика О "Річний жир" (діапазон О3 : О12) обчислюється як сума молочного жиру за рік для кожної корови в стовпчику О третьої таблиці (Таблиця Жир!).

Отже, користуючись даною методикою можна побудувати книгу електронних таблиць, які в подальшому дозволять швидко і без похибок здійснювати обробку первинних даних обліку молочної продуктивності корів.

Запропонована комп'ютерна система обліку молочної продуктивності корів із застосуванням табличного процесора Excel може бути використана як складова частина програмного забезпечення автоматизованого робочого місця спеціаліста тваринництва.

Таблиця 3

Таблиця формул для обчислення річних показників.

	А	В	С	...	М	Н	О	Р
1	Номер	Надої по місяцях року, кг				Річний надій, кг	Річний жир, кг	Вміст жиру, %
2	корови	1	2	...	12			
3	101	924	750,0	...	1035,0	=СУММ(В3:М3)	=Жир!О3	=О3*100/Н3
4	102	1074	900,0	...	1345,0	=СУММ(В4:М4)	=Жир!О4	=О4*100/Н4
5	103	966,0	450,0	...	950,0	=СУММ(В5:М5)	=Жир!О5	=О5*100/Н5
6	104	819	910,0	...	0,0	=СУММ(В6:М6)	=Жир!О6	=О6*100/Н6
7	105	1023	1235,0	...	780,0	=СУММ(В7:М7)	=Жир!О7	=О7*100/Н7
8	106	954	1020,0	...	600,0	=СУММ(В8:М8)	=Жир!О8	=О8*100/Н8

9	107	1050	1230,0	...	910,0	=СУММ(В9:М9)	=Жир!О9	=О9*100/Н9
10	108	993	850,0	...	450,0	=СУММ(В10:М10)	=Жир!О10	=О10*100/Н10
11	109	888	400,0	...	900,0	=СУММ(В11:М11)	=Жир!О11	=О11*100/Н11
12	110	864	350,0	...	900,0	=СУММ(В12:М12)	=Жир!О12	=О12*100/Н12
13	Разом	=СУММ(В3:В12)	=СУММ(С3:С12)	...	=СУММ(М3:М12)	=СУММ(Н3:Н12)	=СУММ(О3:О12)	
14	Продано	5678,0	6000		6050	6100		
15	Випоєно тел.	1345,0	1200		1300	1250		
16	Інше	=В13-В14-В15	=С13-С14-С15		=М13-М14-М15	=Н13-Н14-Н15		
17				...				
18	Кількість корів на початок року		10	...				
19	Кількість корів на кінець року		10	...				
20	Середнє річне поголів'я корів		=(С15+С16)/2	...				
21	Середньорічний надій на 1 корову, кг		=Н13/С17	...				

Література

1. Кропивко М.Ф. Інформаційне забезпечення управління агропромисловим виробництвом: методологічні та організаційні аспекти. // Збірник наукових праць ПДАТУ. Кам'янець-Подільський: ФОП Сисин О.В., 2008. – с. 9 – 12.

2. Голомша Н.Є. Інноваційна діяльність як інструмент підвищення конкурентноспроможності сільського господарства. // Науковий вісник Львівського національного університету ветеринарної медицини та біотехнологій ім. С.З. Гжицького, т. 9, № 4 (35), ч. 2. – Львів, 2007. – с. 51-55.

Summary

Kozij B.I., Dudyk I.I.

*Lviv National University of Veterinary Medicine and Biotechnologies
named after S.Z. Gzhytskyj*

**THE CALCULATION OF MILK PRODUCTIVITY OF COWS WITH THE
HELP OF TABLET PROCESSOR EXCEL**

Computer system of calculation of animals productivity in dairy live – stock using the tablet processor EXCEL is proposed. Such system can be shown as constituent part of program securing of automation working place of live – stock specialist.

Key words: *live – stock, milk productivity, calculation, computer.*

Стаття надійшла до редакції 09.04.2008

Коник М. Я. ©

Львівський національний аграрний університет, м. Львів, Україна.

ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ МАЛОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА НА СЕЛІ

У статті розглядаються проблеми малого бізнесу в Україні, який є дуже важливим на даний час, а також особливості та перспективи його розвитку. Досвід іноземного бізнесу та існуючі проблеми української економіки свідчать, що із розвитком ринкових відносин повинне зростати і зростає значення малого бізнесу. Розглянуті можливості залучення додаткових фінансових ресурсів для інвестиційного розвитку малих підприємств. Зроблені рекомендації щодо формування відповідної ринкової інфраструктури, яка б сприяла розвитку малого бізнесу.

Ключові слова: *мале підприємництво, державна підтримка, венчурний механізм, фінансування розвитку малого підприємництва, ринкова інфраструктура.*

Постановка проблеми. Становлення і розвиток малого підприємництва в Україні відбувається в складних соціально-економічних умовах. Вміла реалізація підприємницького потенціалу сприяла розвитку країн з ринковою економікою. Основною метою підприємницької діяльності є одержання прибутку, що сприяє розвитку перспективних господарської діяльності, а отже є важелем зміни структури економіки, позитивно впливає на використання ресурсів та забезпечує стимули до високоєфективної праці.

Аналіз останніх досліджень. Проблеми розвитку малого підприємництва останнім часом усе ширше розглядаються в економічній літературі. Дослідженню теоретичних і практичних аспектів розвитку малого підприємництва саме в сільській місцевості присвячені праці З. С. Варналій [1], О. І. Дем'янюк [2], О. М. Палакіда та О. Е. Кравченко [4], К. М. Пугачова [5] та інші.

Мета статті. дослідити і узагальнити процес розвитку малого підприємництва в сільській місцевості, подати наше бачення вирішення даної проблеми.

Виклад основного матеріалу. Ринкова орієнтація розвитку економіки України супроводжується докорінною зміною форм власності і форм господарювання підприємств. Підчас здійснення ринкових перетворень важливим напрямком продуктивного використанні вільної робочої сили є мале підприємництво. Оскільки, головна перевага підприємництва полягає в тому, що воно забезпечує людині свободу дій [2, с. 38-42].

Підприємництво - це провідний сектор ринкової економіки, який забезпечує насиченість ринку товарами та послугами, сприяє здоровій конкуренції, створює новий прошарок суспільства підприємець-власник. Воно базується на самостійній, ініціативній, систематичній, на власний ризик, діяльності по виробництву продукції, надання послуг і зайняттю торгівлею і має на меті сприяння прибутку. На мале підприємництво покладено надію на швидкі позитивні структурні зміни в економіці, вихід з економічної кризи та створення умов для розширення впровадження ринкових реформ.

Формування правової бази підприємництва - найголовніша передумова його становлення та розвитку. Кожен має право на підприємницьку діяльність, яка не заборонена законом підкреслюється в Конституції України.

Підприємницьку діяльність регламентують Закони України "Про підприємництво", "Про власність", "Про підприємства в Україні", "Про господарські товариства", "Про селянське (фермерське) господарство", "Про обмеження підприємницької діяльності", "Про ліцензування певних видів підприємницької діяльності", "Про державну підтримку малого підприємництва" та інші [1, с.34-40].

Великою мірою роль малого підприємництва полягає у вирішенні питання зайнятості, що проявляється, насамперед, у здатності малого бізнесу створювати нові робочі місця і поглинати надлишкову робочу силу. Адже в той час, коли йде процес скорочення робочих місць на великих підприємствах, малі фірми не тільки зберігають, але й створюють нові робочі місця.

Окрім вирішення проблеми створення нових робочих місць, формування конкурентного ринкового середовища та відповідної кон'юнктури ринкової економіки, малі підприємства виконують ще ряд важливих функцій.

Зокрема в країнах з ринковою економікою малі підприємства відіграють велику роль в стимулюванні технологічних інновацій, створюючи їх у 2-2,5 рази більше, ніж великі компанії. Крім того, створення і діяльність великої кількості малих підприємств забезпечує стабільний розвиток регіональної економіки. Завдяки більш високій конкуренції вони краще забезпечують місцеві ринки товарами і послугами і в той же час значно менше дестабілізують ситуацію на ринку робочої сили при банкрутстві окремих з них в порівнянні з великими підприємствами.

Крім інших вищезазначених функцій малого підприємництва виділяються саме та, що воно виступає важливим джерелом фінансового та організаційного забезпечення соціального захисту, вносить визначальний внесок у зменшення соціальної напруги і демократизації ринкових відносин. Немаловажна роль малого підприємництва полягає і в тому, що воно виступає інвестором вітчизняної економіки, а також сприяє розширенню експортних можливостей держави. Аналіз стану малого підприємництва показує, що сектор малого бізнесу в Україні перебуває на початковому етапі розвитку і характеризується високим ступенем ефективності. За теперішньої ситуації розвиток малого бізнесу в Україні повинен стати вирішальним чинником для

вдосконалення економічних механізмів: цей напрямок потребує ефективної державної підтримки, яка повинна бути спрямована на створення позитивного економічного та правового клімату.

Таблиця 1

Основні показники розвитку малих підприємств в Україні

Показники	Роки			Відхилення
	2004	2005	2006	
Кількість малих підприємств всього	283398	295109	307406	+24008
відсотків до попереднього року	103,9	104,1	104,2	+0,3
на 10 тис. наявного населення	60	63	67	+7
Середньорічна кількість працівників, тис. чол.	1928,0	1834,2	1816,6	-111,4
відсотків до попереднього року	94,8	95,1	99,0	+4,2
у розрахунку на одне підприємство, чол.	6,8	6,2	5,9	-0,9

Дослідження підтверджують, що кількість малих підприємств в країні в динаміці зростає, 2006 році порівняно з 2004 роком збільшилася +24008 одиниці. Зменшилась кількість зайнятих осіб на підприємствах малого бізнесу за досліджуваний період на 111,4 тис. осіб.

Ці дані говорять про широкі, але далеко не повністю розкриті можливості малого підприємництва в Україні.

Однією з найвагоміших перепон на шляху розвитку малого бізнесу є відсутність фінансових ресурсів для інвестиційного розвитку, а значить і сповільнення розвитку інвестиційних процесів, які є рушійною силою економічного зростання. При банках видаються мікро кредити, створюються лізингові фірми, венчурні та інвестиційні фонди, які в різних формах також мають пряме чи опосередковане відношення до реалізації подібних програм розвитку малого підприємництва. Однак в Україні за умови обмеженості кредитних ресурсів, високі ціни на гроші та великого ризику, процентні ставки є надто високими і не можуть бути джерелом інвестицій для малого бізнесу.

В Україні існують спеціалізовані джерела підтримки малих підприємств-це державна фінансова допомога та міжнародна донорська допомога. Намагаючись якось вирішити проблему відсутності інвестиційних ресурсів, підприємці утворюють громадські організації-кредитні спілки та позичкові кола

взаємного кредитування. Однак великого поширення такі форми ще не отримали і основна причина криється в такі же мізерних доходах, які отримують підприємці.

Потужні можливості закладені в податковій політиці. Активна державна підтримка малого бізнесу проявляється у встановлених законодавчо податкових пільгах. Податкова політика повинна включати перевірену досвідом країн розвинутої економіки систему пільг: диференційована система оподаткування в залежності від величини обороту, -“податкові інвестиційні кредити” на засоби, що направляються на розширене виробництво за рахунок власних ресурсів, податкові скидки на прибуток, пільгове формування спеціальних цільових резервних фондів за рахунок неоподаткованого прибутку, пільгове оподаткування оновленого асортименту продукції, система стимулюючих заходів по потоку інвестицій в компанії, які спеціалізуються на фінансуванні невеликих фірм з інноваційними технологіями.

Підвищення ролі та значення малих підприємств в економіці України висунуло нові вимоги до формування відповідної ринкової інфраструктури (фінансово-кредитні інститути, біржі, інвестиційні фонди і компанії, інформаційні консультативні фірми, бізнес-центри), тому державні органи повинні більше уваги приділяти формуванню її основних елементів і виробленню належної законодавчої бази. Реалізація цих заходів надасть нашим підприємцям значні можливості для самореалізації. Тим самим підприємництво може досягти підвищення своїх показників до рівня розвинутих країн.

Висновки. 1. Мале підприємництво в Україні має великі резерви і великі перспективи, адже нема іншого способу становлення і зміцнення держави, окрім розвитку ринкової економіки, яка ґрунтується насамперед на приватному бізнесі, особистій ініціативі, що й дає кожному можливість самореалізації і самоутвердження.

2. Відсутня необхідна фінансова підтримка малого підприємництва, як на державному, так і місцевому рівнях. Держава ще недостатньо сприяє розвитку малого підприємництва на селі, захисту права приватної власності, поліпшенню фінансового стану за рахунок коштів місцевого бюджету.

3. Для покращення розвитку малого підприємництва необхідно розробити та впровадити програми сталого розвитку малого підприємництва, яка полягає в ефективному використанні людських і природних ресурсів, створення умов для розвитку сільської місцевості і підвищення рівня життя населення.

Література

1. Варналій З.С. Економіко - правові проблеми розвитку підприємництва в Україні //Пріоритети - 2003. с. 34 –40.

2. Дем'янчук О.І. Формування підприємництва нового типу в системі самозайнятості України // Економіка і бізнес №2. 2004 с. 38-42.

3. Закон України “Про державну підтримку малого підприємництва” №2063-111 від 19.10.2000 року // Відомості Верховної Ради.- 2000.- №51-52

4. Палакіда О.М., Кравченко О.Е. Внутрішньофінансові фактори підвищення ефективності малого бізнесу // Економіка і управління.-1999.-№3.-С. 43-46.

5. Пугачова К.М. Підприємницька діяльність у сільській місцевості. –К.: Знання України, 2004. -220 с.

6. Статистичний щорічник України за 2006 рік -К.:, 2007р.

Summary

Konyk M.

Lviv National Agricultural University

PROBLEMS OF DEVELOPMENT OF SMALL-SIZED BUSINESS IN A VILLAGE

Problems of small business of Ukraine are of great importance and particularities and perspectives of small business developments are shown in the article. The experience of feign business and vital problems of Ukrainian economy's testify that signification of small business have to and will encrease with the development of market relations. The possibilities of attraction of additional financial resources for investment development of small businesses are shown in the article. The recommendations concerning the formation of the appropriate market infrastructure which will be favourable for small business development are given.

Стаття надійшла до редакції 09.04.2008

Копішинська О.П., к.ф.-м.н., доцент ©, **Калініченко А.В.**, д.с.-г.н.,
Калініченко В.М., к.с.-г.н.
Полтавська державна аграрна академія, м.Полтава, Україна

ТЕХНОЛОГІЇ ЕЛЕКТРОННОЇ КОМЕРЦІЇ У СФЕРІ АГРОБІЗНЕСУ ЯК ЗАСІБ ПІДВИЩЕННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ПРОДУКЦІЇ АГРАРНОГО СЕКТОРУ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ

В статті проаналізовано переваги і недоліки різних форм електронної комерції та зроблено огляд доступних в мережі Інтернет об'єктів, пов'язаних з аграрною галуззю. Обґрунтовано ефективність та важливість впровадження в сфері аграрного бізнесу засобів сучасних комерційних Інтернет-технологій як важливого чинника підвищення конкурентоспроможності продукції АПК на шляху до СОТ. Висвітлено низку технологічних, управлінських, кадрових та інших проблем, що уповільнюють використання комп'ютерних інформаційних технологій, запропоновано шляхи їх подолання.

Ключові слова: електронна комерція, агробізнес, конкурентоспроможність, інформація, Інтернет.

Актуальність проблеми та аналіз останніх досліджень. На шляху до СОТ вітчизняні аграрні підприємства часто стикаються з проблемами вибору стратегій ефективного функціонування та адекватної зміни методів господарювання з метою забезпечення конкурентоспроможності своєї продукції в умовах ринкової економіки [1]. Заходи щодо підвищення рівня інформаційного забезпечення АПК та сільського населення розглядаються сьогодні як необхідні умови інноваційного розвитку агропромислового виробництва і збалансованого розвитку сільських територій з метою їх інтеграції до світової економічної системи, включаючи сферу цифрової економіки [2].

Оскільки в сучасному динамічному, багатофакторному світі однією з умов успішного ведення бізнесу є уміння адекватно і раціонально управляти інформацією, інформаційними потоками, знаннями, то стає зрозумілою природність інтеграції інформаційних комп'ютерних технологій із бізнес процесами. В сучасній світовій економіці інформація стала ключовим поняттям, ключовим ресурсом для прийняття рішень, який впливає на використання інших ресурсів. Цінність обробленої та адаптованої інформації, безперечно, зростає. Швидке розповсюдження електронної комерції в світі та застосування в господарській діяльності мережі Інтернет довели, що інформаційний сектор економіки є найбільш динамічним і прибутковим і здатний впливати на розвиток інших ринкових сегментів [3]. Для України, економіка якої відстає від рівня

розвинутих країн, невідкладним є розв'язання щонайменше двох проблем, а саме:

- організації постійного обміну інформацією із зовнішнім середовищем, включаючи інтегрування комп'ютеризованого діловиробництва й Інтернету;

- впорядкування все зростаючих інформаційних потоків, організації реінжиніринга існуючих бізнес-процесів, побудови автоматизованих систем управління підприємствами, в тому числі й аграрними.

При вступі до СОТ державна підтримка аграрного сектору України, відповідно до норм цієї організації, повинна змінити форми і зосередитись, зокрема, на фінансуванні наукових досліджень, підготовці кваліфікованих кадрів, інформаційно-консультаційному обслуговуванні, сприянні збуту сільськогосподарської продукції, в тому числі, за рахунок збирання, обробки та поширення ринкової інформації [4]. Значну допомогу в цій сфері надають вищі навчальні заклади, що займаються підготовкою спеціалістів для сільського господарства, а також суб'єкти наукової і науково-технічної діяльності, дорадчі служби [5]. Адже всебічно підготовлені молоді працівники аграрних підприємств у змозі активніше впроваджувати передові електронні інформаційні технології при веденні бізнесу задля підвищення його ефективності, вдосконалення організаційної структури, завоювання нових ринків.

Мета статті. Метою дослідження було вивчення можливостей, переваг та перспектив використання у сфері аграрного виробництва різних видів електронної комерції як найбільш розвинутої і втіленої у життя форми поєднання інформаційних технологій і цифрової економіки, яка може бути одним з гарантованих чинників забезпечення інтеграційних і конкурентних переваг агробізнесу.

Предметом дослідження були стратегії, інструменти й перспективи впровадження основних форм електронної комерції в аграрній сфері економіки України.

Виклад основного матеріалу. В спеціальній літературі і засобах масової інформації зустрічаються різні терміни: електронний бізнес, електронна комерція, онлайніві продажі тощо. Такі розходження викликають невизначеність та плутанину в розумінні вихідних положень даної предметної області. Якщо під терміном *бізнес* розуміти сукупність процесів, які забезпечують досягнення основної мети підприємства ефективним способом, то *електронним бізнесом* є бізнес, в якому вся сукупність як внутрішніх, так і зовнішніх зв'язків і процесів підтримується і забезпечується відповідними інформаційними комп'ютерними технологіями. Це найбільш загальне поняття.

Термін “електронна комерція (e-commerce)” має також декілька тлумачень. У вузькому сенсі мається на увазі просто торгівля через Інтернет. У більш широкому розумінні – це технологія ведення бізнесу в глобальних мережах. Найбільш вдалу інтерпретацію поняття e-commerce було представлено в колективній праці [6], де під електронною комерцією слід розуміти сферу цифрової економіки, що включає всі фінансові та торгові транзакції, які

проводяться за допомогою комп'ютерних мереж, та бізнес-процеси, пов'язані з проведенням цих транзакцій. Розглянемо детальніше форми електронної комерції.

До електронної комерції відносять електронний обмін інформацією (Electronic Data Interchange, EDI), електронний рух капіталу (Electronic Funds Transfer, EFS), електронну торгівлю (E-Trade), електронні гроші (E-Cash), електронний маркетинг (E-Marketing), електронний банкінг (E-Banking), електронні страхові послуги (E-Insurance) тощо. У такому розумінні електронна комерція існує майже 30 років, починаючи з часів, коли вперше комп'ютерна система Рейтерс стала використовуватись для здійснення операцій на фондових біржах. Перші ж продажі товарів через Інтернет були зафіксовані лише у 1995 році [7]. Хоча цей спосіб ведення бізнесу і виник нещодавно, але вражає навіть фахівців динамічністю свого розвитку, що свідчить про великий потенціал його використання для консолідації міжнародних ринків, правових, банківських та інших сфер бізнесу.

Інтернет, як найрозвиненіша глобальна комп'ютерна мережа, відкрила потенційно великі й динамічні ринки. Цьому сприяло створення умов для прямих торговельних і фінансових транзакцій напряму між постачальниками та кінцевими споживачами, тобто між бізнесом та споживачами. Такий вид електронної комерції отримав назву *Business-to-Consumer*, або скорочено B2C, і став надзвичайно поширеним. Причиною цього є непинне зростання чисельності кінцевих користувачів мережі Інтернет у світі, кількість яких на кінець 2000 р. перевищила 400 млн. чол. і подвоюється щорічно [7]. Другим чинником швидкого розвитку B2C став розвиток технологій електронних транзакцій: електронні платіжні систем, систем безпеки тощо. Тобто електронна комерція B2C створила нові можливості не лише для інформаційної та телекомунікаційної галузей, але і для всіх інших галузей економіки.

Суб'єктами електронної комерції виступають: приватні господарства (в тому числі і аграрні), фірми, держава, постачальники мережевих послуг, електронні платіжні системи (у технічному аспекті) тощо. Основними перевагами використання саме такого виду комерції для різних учасників ринку є наступні:

- оперативність отримання інформації, особливо при міжнародних операціях;
- зниження невиробничих витрат (торгівельних, на рекламу, пов'язаних із сервісним обслуговуванням та інформаційною підтримкою споживачів);
- скорочення циклу виробництва і продажу за відсутності потреб у повторному підтвердженні інформації та зниженні ймовірності помилок при введенні інформації;
- значне зниження затрат на обмін інформацією за рахунок здешевлення засобів телекомунікації;
- більша відкритість компаній до споживачів.

Варто виділити наступні переваги електронної комерції B2C для споживача:

- відсутність потреби в "поході" за товаром за рахунок існування налагоджених систем доставок;
- наявність зручних систем пошуку необхідних товарів та послуг, що надаються як самими виробниками, так і спеціалізованими порталами;
- зниження ціни товару до 20% за рахунок зниження невиробничих витрат;
- збільшення асортименту товарів, що пропонуються, через узгоджений доступ до ресурсів декількох фірм.

Поряд із вагомими перевагами існує і низка проблем комерції B2C, основними з яких є наступні.

1. *Проблеми безпеки.* Разом із зростанням обсягів ринків електронної комерції зростає і кількість комп'ютерних злочинів. Остерігаючись великих фірм, що мають надійні системи безпеки, комп'ютерні злочинці, в першу чергу, атакують невеликі інтернет-крамниці та їх клієнтів.

2. *Обмеження прав споживача електронних послуг* через неможливість пересвідчитись у якості товару чи послуги до моменту безпосередньої доставки, що створює умови для недоброчесних транзакцій, що утискають права споживачів.

3. *Велика кількість непрофесіоналів* серед учасників B2C, що обумовлюється ажіотажем навколо цього виду комерції.

4. *Високий рівень недовіри та інерційності попиту* споживачів, значна частина яких просто не звикли до нових методів та технологій.

До переліку бізнес-моделей галузі B2C [8], які можна розвивати і застосовувати в сфері електронного аграрного бізнесу, варто віднести такі:

- електронна крамниця (E-shop) – фірма власноруч створює торговий центр в мережі для пошуку додаткових ринків збуту, для зменшення цін на товари і послуги та для просування власної торгової марки;
- електронний аукціон (E-auction) – пошук покупця, що згоден дати найкращу ціну (чим ширша аудиторія - тим вища запропонована ціна);
- віртуальні співтовариства (Virtual communities) – модель схожа на електронну крамницю, але її перевагою є додаткова вартість, створена процесом обміну інформацією між споживачами;
- торгові агрегати (E-mall) – передбачає надання послуги у пошуку потрібних товарів та послуг в великій кількості електронних крамниць, електронних аукціонів тощо. За ці послуги торгові агрегати отримують відсотки від продаж фірм-клієнтів;
- електронні дилери (3rd party marketplace) – обслуговування фірм, що шукають лише нові ринки збуту і не зацікавлені у зниженні цін на товари чи просуненні власної торгової марки. За певний відсоток електронні дилери на власній базі організують відділ фірми-клієнта у власному електронному торговому центрі;

– платіжна система (E-payment systems) - модель обслуговування і споживачів, постачальників шляхом реалізації безпечних транзакцій.

Підсумовуючи приведені вище характеристики різноманітних форм електронної комерції, аналізуючи численні переваги кожного з них перед стандартними методами ведення бізнесу та критично сприймаючи недоліки, можна говорити про значні перспективи розвитку всіх ланок електронного бізнесу і необхідність його впровадження і підтримки в українському інформаційному економічному просторі. Слід зауважити, що найбільш розповсюдженою формою e-commerce в аграрній сфері є дошки оголошень. Найбільші з них представлено, наприклад, на сайтах “Аграрний сектор України”(адреса www.agroua.net.ua) та Агросектор. Перший є великим інформаційним порталом, що є основою загальнонаціональної дистанційної інформаційно-дорадчої системи в галузях сільськогосподарського виробництва, сфері аграрної науки і освіти. Цей портал розроблений спеціалістами Національного аграрного університету, науково-дослідних інститутів Академії аграрних наук України та інших установ і організацій за державної підтримки. Включає також безкоштовні дошки агро-оголошень, структурованих по відповідним розділам. Тут можна знайти або розмістити всім виробникам безкоштовні оголошення, структуровані по основним напрямкам діяльності підприємств АПК (рослинництво, тваринництво, техніка паливо та ін.), отримувати корисні поради, матеріали тощо, а також розмістити свої, зробивши їх доступними багатомільйонній аудиторії. Перелік агровебкаталогів підприємств АПК, що міститься на цих порталах, свідчить, що власні веб-сторінки мають тільки великі підприємства переробної промисловості.

За рівнем поширення Інтернет-бізнесу Україна значно відстає від західних держав. Причини криються в соціальній та економічній площинах. Рівень забезпеченості населення комп'ютерною технікою на сьогодні вражає низький, особливо в сільській місцевості. Так, в 2006 році зі 100 осіб в Україні власний комп'ютер мали лише 9, причому переважно мешканці великих міст, в той час, як у країнах Східної Європи цей показник складає в середньому 25 [7]. Інтернет у пасивному режимі (ознайомлення, листування, пошук) в Україні використовує порядку 7% працездатного населення країни, і лише 0,3% використовують його активно, роблячи перші комерційні кроки. Рівень наявності та доступності мережевих технологій знижується в прогресії із географічним віддаленням від великих міст.

Для активізації приєднання підприємств агробізнесу до послуг мережі Інтернет та участі в електронних комерційних операціях нагальною є потреба у запровадженні низки практичних заходів: комплектування аграрних підприємств комп'ютерною технікою хоч в мінімальному обсязі за рахунок цільових інвестицій; забезпечення достатнього рівня розгалуженості ліній в сільській місцевості; зниження вартості з'єднання та обмеженості доступу до Всесвітньої мережі за рахунок залучення новітніх комунікаційних технологій (наприклад, за допомогою досить нової послуги WIMAX [9], яка може гарантувати швидкісний

Інтернет (більше 2000 Кбіт/с інформації порівняно з 56 Кбіт/с телефонних ліній) без будь-яких кабельних з'єднань). Ця послуга спеціально розроблена для пунктів, віддалених від великих міст і в змозі забезпечити роботу великої кількості користувачів одночасно і незалежно.

З метою обізнаності широкого кола учасників аграрного ринку щодо комерційних пропозицій надзвичайно важливою для підприємств є розробка власних Web-сайтів, оскільки на даний момент кількість їх просто мізерна. До цієї роботи можна і доцільно залучити студентів аграрних вузів. Це може бути результатом студентської наукової, конкурсної, курсової чи дипломної роботи. Досвід проведення щорічних конкурсів з Web-дизайну є, наприклад, у Полтавській державній аграрній академії. Останнім часом поширення набули комерційні проекти та недержавні гранти на створення осередків мереженого агробізнесу. З прикладом успішного проекту аграрного маркетингу, який реалізовано в Полтавській області, можна ознайомитись на сайті www.lol.org.ua.

Все більш популярними стають в Україні електронні крамниці (кількість щорічно зростає приблизно на чверть), хоча вцілому їх надзвичайно мало. Розробкою електронних крамниць та їх програмного забезпечення займаються велика кількість компаній. Новачкам можна порадити технологію створення електронних крамниць за допомогою програмного забезпечення ArwShop (перша версія з'явилась 25.12.2006). Ознайомитись із будовою крамниці та її простою і ефективною системою управління (так звану CMS), замовити цей програмний продукт можна на однойменному сайті www.arwshop.ru.

Слід відмітити, що сфера взаємовідносин компаній, що займаються електронною комерцією та держави є дуже заплутаною. В аспекті оподаткування електронної комерції досі в жодній країні не визначено навіть теоретичні засади оподаткування електронної комерції. Це пов'язано з тим, що норми та правила, які визначають поведінку компаній як платників податків є застарілими і не враховують сучасну специфіку агробізнесу – тут відкритими залишаються як практичні, так і теоретичні питання. Фундаментальна ідея, що зараз визнана майже у всьому світі (цим займається Міжнародна податкова асоціація IFA та Організація економічної співпраці та розвитку OECD), полягає в тому, що вже існуючі податки можуть бути застосовані до електронної комерції, і тому електронна комерція не повинна додатково оподатковуватися [10]. Для того, щоб з'ясувати, які наслідки з точки зору оподаткування матиме та чи інша транзакція, слід абстрагуватись від віртуальної суті транзакції, і розглядати всі угоди як звичайні.

Висновки. Глобалізація бізнес відносин, що відбулася завдяки виникненню глобального інформаційного середовища, основною складовою якого є Інтернет, призвела до серйозних якісних змін бізнес-процесів. Вимогою часу є: максимально швидка реакція на зміни ринків збуту і сировини; безпосередня і оперативна участь партнерів у всіх необхідних етапах виробництва продукції. В процесі аналізу теоретичних аспектів електронної комерції та питання особливостей її практичного застосування в аграрній сфері України виявлено, що робота в цьому перспективному напрямку потребує

значних зусиль, ініціативи як з боку суб'єктів господарської діяльності, так і прискорення розробки правових механізмів та законодавчої бази функціонування загальнодержавних інформаційних систем з боку держави, а також інформативної і просвітницької роботи з боку закладів освіти та науки.

Література

1. Державна цільова програма розвитку українського села на період до 2015 року. Затверджена Постановою Кабінету Міністрів України від 19.09.2007 р. № 1158// Офіційний Веб-сайт КМУ: www.kmu.gov.ua
2. Концепція Державної Програми розвитку інформаційного забезпечення АПК і сільського населення України на 2007-2011 роки //Офіційний Веб-сайт Мінагрополітики України: www.minagro.gov.ua
3. Александр Баранов. Электронный бизнес – нужен ли он Украине? //Internet UA.- 2004. № 1.
4. Осташко Т. Перспективи сільського господарства після вступу України до СОТ// wto.inform.org.ua/attach/
5. Розпорядження Кабінету Міністрів України від 20 червня 2005 р. № 210-р.// Офіційний Веб-сайт КМУ: www.kmu.gov.ua
6. Materials of International Meeting “Understanding digital economy”.
7. За даними з офіційного сайту міжнародної аналітичної компанії “International Data Corporation”www.idc.com.
8. Timmers P. Business models for electronic markets // Electronic markets.- 1999.-N2. pp. 3-8.
9. www.alter.net
10. М. Шпагина. Виртуальная суть налогов // Эксперт, Интернет. - 2000. N8.

Summary

Kopishynska O.P., Kalinichenko A.V., Kalinichenko V.M.

E-COMMERCE TECHNOLOGIES INTRODUCTION IN AGRARIAN BUSINESS AS A REASON OF RAISE OF UKRAINIAN AGRARIAN ECONOMY COMPETITIVENESS

The results of research of features, problems and prospects for use the e-commerce's different forms in the Ukraine's agrarian sphere were presented in the article. Importance of the implementation of the modern Internet business technologies in national economic was shown. Different methods of realization of such tasks were proposal. Separate attention was spared the place of higher agrarian educational establishments in introduction of technologies of e-commerce.

Стаття надійшла до редакції 08.04.2008

Костецький Я.І. к.е.н., доцент©

Тернопільський національний економічний університет, м. Тернопіль, Україна

РОЗВИТОК ІННОВАЦІЙНО-ІНВЕСТИЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ФОРМУВАНЬ ТЕРНОПІЛЬСЬКОЇ ОБЛАСТІ

В статті висвітлюються основні аспекти інноваційно-інвестиційної діяльності сільськогосподарських підприємств Тернопільської області. Досліджено джерела надходжень інвестицій в розвиток аграрних підприємств, особлива увага приділена залученню іноземних інвестицій. Проведено аналіз ефективності роботи окремих сільгосп підприємств з врахуванням впливу сучасних інноваційних і глобалізаційних процесів.

Ключові слова: *регіон, інновації, інвестиції, глобалізація, інвестор, переробна промисловість, харчова промисловість.*

Постановка проблеми. Стабілізація і подальший успішний розвиток економіки України у період впровадження ринкових відносин в значній мірі залежить від постійного впровадження інновацій в усі сфери виробництва, в тому числі безпосередньо в АПК країни. Проте, як свідчать дані останніх років, активізація інноваційної діяльності у галузях економіки є складним завданням. Для аграрної сфери стримуючим процесом є впровадження інноваційних технологій і технічних засобів слід вважати: відсутність стимулюючих економічних важелів для підвищення заінтересованості виробників в освоєнні інновацій; нестача власних фінансових коштів через збитковість та низьку рентабельність значної частини сільськогосподарських підприємств; відсутність єдиного державного механізму, який би забезпечував збір, зберігання та представлення достовірної інформації про наявність інноваційних проектів і ефективної системи доведення цих проектів до споживачів.

Аналіз останніх досліджень. Теоретичні та практичні питання інвестиційно-інноваційної діяльності сільськогосподарських підприємств досліджували у своїх працях багато відомих вчених, зокрема: Гайдуцький П.І., Геєць В.М., Дем'яненко М.Я., Зубець М.В., Кириленко І.Г., Кісіль М.І., Коденська М.Ю., Крисальний О.В., Малік М.Й., Саблук П.Т., Ситник В.П. та інші. Разом з тим, питання стабілізації ситуації в інвестиційному процесі агропромислового комплексу, особливо залучення іноземних інвесторів в інноваційну діяльність досліджені недостатньо. Тому, з метою підвищення інвестиційної привабливості сільськогосподарських товаровиробників, а також активного залучення іноземного капіталу у вітчизняне сільськогосподарське виробництво необхідно розробити інтегральний показник інвестиційної

привабливості аграрних підприємств та обґрунтувати нормативні значення впливу окремих фінансових та економічних показників на цю величину. Це сприятиме активізації інвестиційних процесів у сільське господарство завдяки додатковим надходженням у галузь кредитів на підставі реальної оцінки інвестиційної привабливості аграрних підприємств та прогнозування змін їх фінансового стану.

Метою статті є вивчення і аналіз сучасних проблем інвестиційно-інноваційної діяльності сільськогосподарських підприємств регіону, виявлення особливостей стану інноваційного розвитку агроформувань, основою діяльності, яких є вплив іноземних інвесторів.

Виклад основного матеріалу. Вихід сільського господарства із кризи залежить від реалізації комплексу економічних заходів. Серед них провідне місце займають заходи інноваційного характеру, що передбачають максимальне використання і прискорення освоєння наукомістних технологій. Інноваційна модель розвитку охоплює створення соціально-економічних, організаційних і нормативно-правових умов, що забезпечить ефективне відтворення, розвиток та використання науково-технічного потенціалу, забезпечення впровадження сучасних енерго- й ресурсозберігаючих технологій, виробництво та реалізацію нових видів конкурентоспроможної продукції [3].

Механізм стимулювання діяльності підприємств АПК щодо інноваційних проектів передбачає першочерговість отримання ними довгострокових кредитів на придбання технічних засобів і технологічних ресурсів, зниження податкового тиску, зокрема, звільнення їх від ПДВ, створення агроінноваційного фонду та регулярне наповнення інфраструктури ринку інноваціями з тим, щоб задовольнити потреби товаровиробників [2,5].

Інноваційні процеси технічного характеру – це впровадження у виробництво нових високопродуктивних систем машин і механізмів, пристосованих до існуючих типів ґрунтів, нових видів технічних та енергетичних ресурсів. У технічному напрямі вони реалізуються у процесі впровадження новітніх технологічних систем виробництва аграрно-продовольчої продукції, використання високопродуктивних сортів і гібридів сільськогосподарських культур, внесення у ґрунт нетрадиційних видів органічних добрив, впровадження ефективних систем зрошення сільськогосподарських культур та ін. [4; с. 247-250].

Прискорення розвитку агропромислового комплексу, перетворення його у провідний сектор економіки належить до стратегічних завдань економічної політики держави. Адже формування соціально направлених ринкових відносин в аграрному секторі обумовлює необхідність формування у сфері АПК засад сучасної підприємницької діяльності. Її успіх в значній мірі пов'язаний з фінансуванням капітальних вкладень, основу яких складає високопродуктивна техніка, прогресивна технологія та інші інновації.

В умовах гострого дефіциту національних фінансових ресурсів, а також відсутності високопродуктивної техніки та технології підприємства змушені звертатися до іноземних інвесторів.

Інвестиційний процес в агропромисловому комплексі знаходиться в стані зтяжної кризи. Обсяг іноземного інвестування за 2006 р. становив лише 27 тис. дол. США, і це при тому, що зношеність основних засобів у сільському господарстві сягає 70 %. Іноземні інвестиції в АПК у більшості випадків використовують на технічне переозброєння виробництва, реконструкцію і оновлення основного капіталу.

У галузевій структурі агропромислового комплексу Тернопільської області, як і України в цілому, іноземні інвестиції спрямовуються переважно не в первинну переробку сільськогосподарської сировини, тобто не у підприємства, що безпосередньо займаються виробництвом продукції, а в пріоритетну харчову промисловість, яка займає більше 20 % у загальному обсязі інвестицій (табл. 1).

Кількість підприємств з іноземними інвестиціями у сільському господарстві, мисливстві та лісовому господарстві області поки що залишається незначною (28 у 2007 р.). Однак, обсяг таких інвестицій в розрахунку на одне підприємство даної галузі у 2007 р. збільшилось у порівнянні з 2006 р. на 45 % і становить 195,5 тис. дол. США. До найбільш привабливих галузей економіки для іноземних інвесторів, як було сказано, відноситься харчова та переробна промисловість області, в які було спрямовано 57,6 % іноземних інвестицій. Найбільше надійшло інвестицій у сільське господарство області із Німеччини (20 %), Швейцарії (16 %), Польщі (13 %).

Покращується структура іноземних інвестицій в АПК. У 2007 р. дві третини їх обсягів становили грошові кошти, а рухоме і нерухоме майно – 30 %. На сьогоднішній день за прямими іноземними інвестиціями у сільському господарстві регіону діють такі інвестиційні проекти:

- у Збаразькому районі – словацький проект “Євшовіце-Україна” з вирощування сої та соняшнику (80 тис. євро);
- у Бучацькому районі - СП “Чайка” з вирощування зернових культур (66 тис. дол. США), ТОВ “Захід-Агропродукт” - з розвитку птахівництва (понад 20 млн. шт. яєць у рік, 33,9 тис. дол. США);
- у Тербовлянському районі – ТзОВ “Лінденванг” з вирощування сільськогосподарської продукції та тваринницького комплексу на 3 тис. голів свиней (352. тис. євро);
- у Тернопільському районі – спільний українсько-польський проект “Вестерн” з вирощування свиней у сільгоспідприємстві “Агропродсервіс”.

Найбільшими інвесторами в переробну і харчову промисловість області є Чехія, Росія та Польща з відповідною часткою інвестицій 64,0, 10,6 та 9,8 відсотків.

**Структура прямих іноземних інвестицій за видами економічної діяльності
Тернопільської області***

тис. дол. США

Види економічної діяльності – кількість інвестованих підприємств	Обсяг інвестицій станом		2007 р. у % до 2006 р.
	на 1.01 2007 р.	на 1.01 2008 р.	
Виробництво харчових продуктів, напоїв та тютюнових виробів – 27	11555,7	11878,3	102,8
Діяльність транспорту та зв'язку – 11	10331,9	10643,6	103,0
Сільське господарство, мисливство та лісове господарство – 28	3775,4	5474,3	145,0
Легка промисловість (текстильна промисловість, виробництво одягу, хутра та виробів з хутра, виробництво шкіри, вироби зі шкіри – 11	5020,9	5325,0	106,1
Машинобудування – 6	3523,4	4804,3	136,4
Вироби іншої неметалевої мінеральної продукції – 4	4585,2	4586,2	100,0
Торгівля, ремонт автомобілів, побутових виробів та предметів особистого вжитку – 32	1874,6	1976,8	105,4
Операції з нерухомим майном, оренда інжиніринг та надання послуг підприємцям – 6	471,5	1667,9	3,5 р. б.
Оброблення деревини та виробництво виробів з деревини, крім меблів – 8	1356,9	1504,2	110,9
Хімічна та нафтохімічна промисловість – 5	1135,4	1232,8	108,6
Будівництво – 6	747,9	1227,6	164,1
Надання комунальних та індивідуальних послуг, діяльність у сфері культури та спорту – 1	435,8	486,1	111,5
Охорона здоров'я та надання соціальної допомоги – 1	163,1	184,0	112,8
Інші галузі промисловості – 2	2,3	27,0	11,7 р. б.
Добувна промисловість – 1	-	4,8	-
Виробництво коксу, продуктів нафтоперероблення -1	-	3,1	-
Металургійне виробництво – 1	1,9	1,9	100,0
Всього за видами	44981,9	51027,1	113,4

*Джерело: Оперативні дані Головного управління статистики у Тернопільській області

Основними інвестиційними проектами галузі є:

- м'ясопереробний комбінат ТОВ “Доброслав-Тернопіль” (інвестор – Росія, понад 5 млн. грн.);
- м'ясопереробне підприємство СУП ТОВ “М'ясовіта” (інвестор – Польща, 33 тис. дол. США);
- м'ясопереробне підприємство СП “Луміс” (інвестор – Польща, 346 тис. дол. США) та ряд інших.

За рахунок іноземних інвесторів значно розширюються потреби харчової промисловості у сільськогосподарській продукції, активізується розвиток відповідних галузей сільськогосподарського виробництва у сировинній зоні новозбудованих, реконструйованих чи модернізованих підприємств. Прикладом цього може служити модернізація цукрової промисловості до вимог стандартів ISO, створення інтегрованих комплексів з виробництва харчової тваринницької продукції, організація в економічно чистих зонах області підприємств з виробництва продуктів дитячого харчування.

У 2006 році активна інноваційна діяльність здійснювалась дев'ятьма підприємствами переробного комплексу області. У галузі освоєно сім нових технологічних процесів, в тому числі – 2 маловідходних та ресурсозберігаючих [6]. Таким чином, в міру поглиблення аграрної реформи зростає інтерес зарубіжних інвесторів до сільського господарства області, про що свідчить постійне нарощування обсягів іноземних інвестицій у галузь. В даний час інвестиції здебільшого надходять через суміжну з аграрною - сферу харчової промисловості та переробки сільськогосподарської продукції, де значно раніше був сформований потужний приватний сектор, що суттєво впливає на сільське господарство регіонального рівня. Подальше зростання обсягів іноземного інвестування аграрної сфери, на наш погляд, безпосередньо пов'язане із стабілізацією сільськогосподарського виробництва та підвищенням його ефективності [1; с. 314-318].

Висновки. З метою активізації інноваційно-інвестиційної діяльності необхідно:

- економічно обґрунтувати і визначити пріоритети у розвитку агропромислового комплексу;
- запровадити системи пільгового рефінансування комерційних банків у разі надання ними пільгових кредитів для реалізації інноваційних проектів з розроблення і впровадження високотехнологічного устаткування, інформаційних баз даних щодо інвестиційних партнерів агробізнесу;
- створення пайових інвестиційних фондів для реалізації великих інноваційних проектів у сільському господарстві;
- розширення форм кредитування інноваційних проектів шляхом здійснення лізингових, факторингових та інших операцій;

- створити економічні та правові засади для збільшення необхідних обсягів іноземних інвестицій, орієнтуючись на новітні технології;
- послабити податкове навантаження на сільськогосподарських товаровиробників та ввести податкові стимули для інноваційно-інвестиційної діяльності.

Література

1. Аграрна реформа в Україні / П.І. Гайдуцький, П.Т. Саблук, Ю.О. Лупенко та ін.: За ред. П.І. Гайдуцького. К.: ННЦ ІАЕ, 2005.- 424 с.
2. Бабієнко М.Ф. та ін. Наукове забезпечення інноваційного розвитку в АПК України // Наук. вісник Львівського національного університету ветеринарної медицини та біотехнологій ім. С.З. Гжицького. Том 9.- Ч. 2. – Львів . – 2007. – С. 3 -9
3. Закон України «Про пріоритетні напрями інноваційної діяльності в Україні»
4. Організаційно-екологічні проблеми розвитку АПК. / За ред. П.Т. Саблука. Ч. 3. – К.: ІАЕ УААН, 2001. – 511 с.
5. Рижук С.М. Державне регулювання аграрного сектора та перехід на інноваційну модель розвитку // Економіка АПК. – 2002, № 7. – С.14-23
6. Сільське господарство Тернопільської області за 2006 рік. – Тернопіль, 2007. – 205 с.

Summary

Kostetsky Y.

DEVELOPMENT INVESTMENT ACTIVITY OF THE AGRICULTURAL ENTERPRISES OF THE TERNOPOL REGION

In clause the basic aspects of investment activity of the agricultural enterprises of the Ternopol area are considered. Is shown the basic directions of receipts of the investments in development of the agrarian enterprises, the especial attention is given to attraction of the foreign investments. The analysis of an overall performance of the separate agricultural enterprises is carried out in view of influence of modern global processes.

Стаття надійшла до редакції 10.04.2008

Котикова О.І., к.е.н. ©

Миколаївський державний аграрний університет, м. Миколаїв, Україна

УДОСКОНАЛЕННЯ СИСТЕМИ ОПОДАТКУВАННЯ ЗЕМЕЛЬ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО ПРИЗНАЧЕННЯ В УКРАЇНІ ЯК НАПРЯМ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ФІНАНСУВАННЯ ЗАХОДІВ ЩОДО РАЦІОНАЛЬНОГО ВИКОРИСТАННЯ ЗЕМЕЛЬ

В статті визначено сучасні проблеми визначення рівня та системи оподаткування земель сільськогосподарського призначення в Україні та обґрунтовано основні напрями їх удосконалення.

Ключові слова: раціональне землекористування, земельний податок, оподаткування, рентний дохід, плата за землю.

Постановка проблеми. Землекористування в Україні є платним. Згідно з Законом України “Про систему оподаткування” [1] плата за землю є загальнодержавним податком. Вона справляється у вигляді земельного податку й орендної плати і, відповідно до статті 3 Закону України “Про плату за землю” [2], запроваджується з метою формування джерела коштів для фінансування заходів, спрямованих на: раціональне використання та охорону земель, підвищення родючості ґрунтів, відшкодування витрат власників землі і землекористувачів, пов’язаних з господарюванням на землях гіршої якості; ведення земельного кадастру, здійснення земельної реформи та розвитку інфраструктури населених пунктів.

Отже, досить широке коло питань фінансового забезпечення раціонального використання земельних ресурсів залежить від плати за землю, яка базується на грошовій оцінці земель та ставках податку. Обсяг податкових надходжень з одиниці земель відповідного призначення перебуває в прямій залежності від грошової оцінки земель, ставок земельного податку та розміру орендної плати.

За даними Державного комітету статистики України, здійснення заходів з охорони земель (як-то: будівництво протиерозійних гідротехнічних споруд, залуження сильнодеградованої і забрудненої шкідливими речовинами ріллі, вапнування та гіпсування ґрунтів) за останні десять років має тенденцію до неспинного зменшення. Так, будівництво всіх видів протиерозійних гідротехнічних споруд скоротилося в середньому у 18 разів, залуження сильнодеградованої і забрудненої шкідливими речовинами ріллі – в 1,5 раза; площі, на яких проводиться вапнування, зменшилися в 34 рази, гіпсування – у 75

разів [3]. Таким чином, аналіз вищезазначених показників та виконання інших заходів, визначених Законом України “Про плату за землю”, які мають фінансуватися за рахунок плати за землю (йдеться про створення земельного інноваційного фонду; відшкодування втрат власників землі й землекористувачів, пов’язаних з господарюванням на землях гіршої якості; економічне стимулювання власників землі та землекористувачів відносно поліпшення якості земель, надання пільгових кредитів, компенсації втрат доходів власників землі та землекористувачів, проведення земельної реформи тощо), показує, що на сучасному етапі розвитку землекористування не забезпечується необхідний рівень фінансування вказаних заходів. Відповідний стан речей пояснюється тим, що нерегулярне та не в повному обсязі проведення грошової оцінки земель не дає можливості повною мірою враховувати якісні відміни земель, зміни їх цільового призначення, а відповідно впливає і на обсяги сплати податку.

Аналіз останніх досліджень. Теоретичні та практичні аспекти проблеми оподаткування земель сільськогосподарського призначення в своїх працях досліджували такі науковці, як П.Т.Саблук, І.Якушник, І.Буздалов, І.Р.Михасюк, С.Корюнов, В.Милосердов, Л.Риманова, Е.Савченко, Л.Д.Тулуш, І.Якушник та ін. Однак більша частина питань механізму оподаткування та джерел його сплати і досі лишається невирішеною.

Дискусійним залишається питання про джерела виплати земельного податку. На думку П.Т.Саблука, віднесення податку на витрати виробництва зменшує прибуток, а виплата податку із прибутку – збільшує доходну частину [4]. Проте час від часу у ході земельної реформи джерело сплати земельного податку законодавчо змінюється.

Не вирішеним залишається питання про оптимальну кількість податків в сільському господарстві. На думку значної групи дослідників [5-10], земельний податок повинен стати основним прямим податком з товаровиробників галузі.

Інша група науковців вважає за доцільне замінити усі податки єдиним. На підтвердження доцільності такого заходу П.Т.Саблук зазначає, що оподаткування прибутку сільськогосподарських товаровиробників, як складової частини низки податків, не є прогресивним заходом, бо він – носій розвитку витратного механізму. Тому на період переходу до прозорої ринкової економіки податок на землю, залежно від її якості, має своє раціональне зерно – він не спонукатиме господаря до розвитку витратного механізму, а також на приховування виробленої продукції. Досвід роботи аграрного сектору багатьох країн світу, зокрема Польщі, переконує в ефективності запровадження єдиного податку [12, с. 237].

Різними є погляди стосовно необхідності змін в системі оподаткування сільськогосподарських товаровиробників. Так, І.Якушник зазначає, що в Україні тривалий час (з 1997 року) ставки податку на землю не змінювались, що в умовах формування ринку землі не сприяє її раціональному використанню. Так, незважаючи на те, що абсолютні обсяги надходження плати за землю мають стійку тенденцію до поступового зростання (1996 рік – 804,2 млн. грн.; 2005 рік – 2718,2 млн. грн.), у загальній структурі податкових надходжень їх частка

знижується. Зростання абсолютних показників плати за землю відбувається за рахунок підвищення орендної плати та ліквідації окремих пільг з цього податку. Крім того, досить значна сума податкового боргу (недоїмки) із плати за землю. Так, за станом на 1.01.2006 р. по загальному фонду місцевих бюджетів вона складає 239,6 млн. грн. [3].

З іншого боку, за словами П.Т.Саблука, більшість економістів схиляється до думки, що податкова система має бути стабільною протягом мінімум трьох-п'яти років. Тільки за цих умов можна прогнозувати доходи й видатки на перспективу і з урахуванням цих факторів інвестувати прибуток у виробництво [12, с. 236].

Існують протиріччя у поглядах науковців і щодо обсягів пільг при сплаті земельного податку. Одні [13,14] вважають, що до формування правильної цінової системи, яка передбачає одержання рівновеликого прибутку на рівновеликий капітал в усіх галузях народного господарства, слід ставити питання про повне звільнення сільського господарства від податку (на першому етапі, можливо, тільки тих, хто працює на гірших за якістю землях). На противагу інші [15,16] зазначають, що обсяги пільг щодо сплати земельного податку залишаються значними. Так, у 2005р. вони становили 48% від надходжень по цьому податку.

Очевидно, потребує перегляду питання механізм розподілу плати за землю. Відповідно до Закону України “Про плату за землю” [2] платежі за землю зараховуються до відповідних місцевих бюджетів у порядку, визначеному Бюджетним кодексом України для плати за землю (ст. 20).

Проте дію статті 22 зупинено на 2007 рік згідно із Законом №489-VI від 19.12.2006 р. (“Про Державний бюджет України на 2007 рік”).

Бюджетним кодексом України [17] визначено (ст.69, п.2), що до доходів місцевих бюджетів, що не враховуються при визначенні обсягу міжбюджетних трансфертів, належать 100 відсотків плати за землю – для бюджетів міст Києва та Севастополя; 75 відсотків плати за землю – для бюджетів міст республіканського Автономної Республіки Крим та міст обласного значення; 60 відсотків плати за землю – для бюджетів сіл, селищ, міст районного значення та їх об'єднань.

Проте одночасно діє положення статті 14 (п.8) Закону України “Про систему оподаткування” [1], яка визначає, що плата за землю (земельний податок, а також орендна плата за земельні ділянки державної і комунальної власності) належить до загальнодержавних податків і зборів (обов'язкових платежів).

На думку І.Якушника, плату за землю необхідно включити до місцевих податків. Органам місцевого самоврядування слід отримати значно більші можливості щодо впливу на механізм оподаткування землі, надання пільг, регулювання норми оподаткування тощо [3].

Проблемним залишається питання стосовно визначення бази оподаткування. Окремі дослідники проблем земельного оподаткування сільськогосподарського виробництва переконані, що податок безпосередньо за

сільськогосподарські угіддя повинен складатися з двох частин: постійної та змінної (диференційованої). Так, академік РАСГН І. Буздалов зазначає, що одна з частин податку повинна містити плату за володіння землею, незалежно від величини ренти, яку вона приносить, водночас інша – повністю являє собою вилучення диференціальної ренти [18,19]. Подібних поглядів притримується і вітчизняний дослідник В. Пилипенко, наголошуючи, що розмір абсолютної частини земельного податку не повинен залежати від якості земель, тоді як розмір диференційованої – залежить від родючості ґрунтів та їх місця розташування [20].

Крім того, підвищення ролі плати за землю в формуванні доходів місцевих бюджетів та у вирішенні питань раціонального землекористування можливе за рахунок проведення нормативної грошової оцінки земель у терміни, передбачені Законом України “Про оцінку земель”, оскільки індексація грошової оцінки не вирішує всіх проблем щодо податкової бази, обґрунтованого підвищення ставок оподаткування, продовження практики ліквідації податкових пільг по платі за землю, удосконалення механізму їх надання.

Мета статті. Обґрунтувати напрями удосконалення системи оподаткування земель сільськогосподарського призначення в Україні як важливого напрямку забезпечення фінансування раціонального використання земель.

Виклад основного матеріалу. Аналіз проблеми системи оподаткування земель в Україні висвітлив ряд спірних питань щодо джерел виплати, обсягів пільг при сплаті та бази земельного податку, визначення оптимальної кількості податків в сільському господарстві, необхідності змін в системі оподаткування та механізмі розподілу плати за землю, що дозволило визначити наступні напрями удосконалення механізму обчислення та справляння податку за сільськогосподарські угіддя.

По-перше, оподаткування сільськогосподарських угідь розкласти на дві частини:

перша – умовно-постійна частина – являє собою оподаткування ресурсу і визначається потребою у фінансуванні землеохоронних заходів;

друга – змінна частина – являє собою оподаткування доходу (ренти) і визначається потребою у вирівнюванні умов господарювання в галузі.

Виокремлення умовно-постійної частини податку за сільськогосподарські угіддя зумовлене потребою у створенні окремого фонду коштів для фінансування земле-охоронних заходів: ведення кадастру, моніторингу землі, землеустрою. Практично суму умовно-постійної величини земельного податку визначити нескладно. Вона може бути охарактеризована як повністю розкладний податок і повинна містити суми на фінансування вищезазначених витрат на охорону та збереження родючості земель й утримання органів Держкомзему. Розмір цієї частини визначається відношенням необхідного обсягу фінансування землеохоронних заходів, що повинні здійснюватися за рахунок сільськогосподарських товаровиробників визначеної територіально-адміністративної одиниці (включати частку державного

бюджету), до загальної площі їх угідь. Диференціювати зазначені суми слід на основі якісної оцінки ґрунтів (балу бонітету). Ні місце розташування, ні інші фактори не повинні впливати, адже ці фактори (місце розташування, дохідність) визначають розмір диференційованої частини земельного податку, тобто характеризують дохідність використання угідь, а не вартість землі як ресурсу.

Змінна частина податку не є його постійною складовою, адже за відсутності об'єктивних умов для утворення рентних доходів вона буде відсутня. Розмір диференційованої частини податку визначається розміром диференціальної ренти. Характеризуючи змінну частину податку за сільськогосподарські угіддя, слід зауважити, що, по-перше, її не можна класифікувати як розкладний податок, адже сума податку визначатиметься часткою у встановленому нормативному рентному доході (слід все ж зважити на умовність твердження про розкладний характер цієї частини податку, адже загальна сума надходжень відома наперед); і, по-друге, в даному випадку на першому плані постають питання визначення середнього для обраної сукупності сільськогосподарських підприємств (певної адміністративно-територіальної одиниці) нормативного рентного доходу. Обчислена сума нормативного диференціального рентного доходу повинна бути базою для змінної частини податку за сільськогосподарські угіддя і затверджуватись обласними радами. Рішеннями останніх має затверджуватись і диференціація рентного доходу по агропромислових групах ґрунтів у межах області. При цьому слід враховувати наступне. Розкладений відповідно до кадастрової (економічної) оцінки земельних ділянок рентний дохід повинен коригуватись на систему допоміжних коефіцієнтів, значення яких варіюють від ступеня важливості й застосовуються для врахування тих рентоформуючих факторів, які важко врахувати при економічній оцінці землі (місце розташування, рельєф, контурність ділянки та ін.). В результаті розмір рентного доходу з тієї чи іншої земельної ділянки визначатиметься встановленим середнім рівнем рентного доходу по області, кадастровою (економічною) оцінкою ґрунтів, що їх містить така ділянка, та значенням допоміжного коефіцієнта для врахування місця розташування та інших рентоформуючих факторів.

По-друге, оцінка угідь для земельного оподаткування повинна визначатись податковим законодавством і використовуватись лише з метою оподаткування (принаймні, до повноцінного функціонування ринку землі).

По-третє, для забезпечення більшої об'єктивності при оподаткуванні сільськогосподарських угідь слід надати право місцевим радам додатково регулювати визначений на обласному рівні розмір рентного доходу для землевласників даного адміністративного району, але не більше, ніж на 20-25%. Така практика досить поширена за кордоном і може бути з достатнім ефектом використана й в Україні, адже на місцевому (районному) рівні видніша дохідність сільськогосподарського виробництва. Стосовно доцільності надання таких повноважень місцевим органам слід зазначити, що їх склад обирають самі жителі, а тому в такий спосіб буде забезпечена демократичність у податкових відносинах.

Скоригований нормативний диференціальний рентний дохід, який слід визначати не рідше, ніж раз у 3-5 років, відразу (без капіталізації) виступатиме базою рентної складової податку за сільськогосподарські угіддя. Ставка рентного податку, як свідчить досвід оподаткування доходів, визначених на нормативній основі, повинна бути встановлена у дещо нижчому (половинному) розмірі ставки податку на прибуток, обчисленого на основі звітності, і становити 10-15%.

По-четверте, джерелом сплати земельного податку має бути для умовно-постійної частини витрати виробництва, а для змінної частини – прибуток після оподаткування. При цьому ставка оподаткування прибутку для підприємств галузі повинна бути встановлена з таким розрахунком, щоб сума цих двох податків не перевищувала рівень оподаткування прибутку в інших галузях. Таким чином, доцільно оподатковувати товаровиробників галузі у половинному розмірі ставки податку на прибуток плюс сплата до місцевих бюджетів рентного податку за угіддя.

Висновки. Отже, далеко не всі питання справляння земельного податку у сільському господарстві є вирішеними. На нашу думку, врахування запропонованих раніше напрямів удосконалення механізму обчислення та справляння податку за сільськогосподарські угіддя в Україні сприятиме врахуванню економічної природи земельного податку, підвищенню його об'єктивності, фінансовому забезпеченню раціонального використання земель.

Література

1. Закон України "Про систему оподаткування" зі змінами і доповненнями від 25.06.91 р. №1251-ХІІ.
2. Закон України "Про плату за землю" зі змінами і доповненнями від 03.07.92 р. №2535-ХІІ.
3. Якушник І. Удосконалення плати за землю як напрям підвищення раціонального землекористування // Землевпорядний вісник. – 2007. – №1. – С. 48-49.
4. Альбошич Ю., Краснолуцький О. Послідовність надання земельних ділянок для юридичних та фізичних осіб // Землевпорядний вісник. – 2007. – №2. – С. 61-66.
5. Буздалов И. Механизм рентных отношений и проблемы его реализации в сельском хозяйстве // АПК: экономика, управление. – 1997. – №11. – С. 43-44.
6. Казаков М., Масленкова В. О финансово-кредитном механизме в сельском хозяйстве (окончание) // Экономика сельскохозяйственных и перерабатывающих предприятий. – 1999. – № 5. – С. 26.
7. Кононов Й., Родионова Н. Налоговая система для села – какой ей быть // Экономика сельскохозяйственных и перерабатывающих предприятий. – 1994. – № 5. – С. 6.
8. Корюнов С. Организация налоговой системы в сельском хозяйстве // Финансы. – 1994. – № 7. – С. 28.
9. Милосердов В. Многоукладная экономика АПК: состояние и перспективы // АПК: экономика, управление. – 2002. – № 2. – С. 20.

10. Рыманова Л. Проблемы налогообложения сельскохозяйственных предприятий // АПК: экономика, управление. – 1995. – № 3 – С. 42.
11. Савченко Е. Экономическое регулирование агропромышленного производства (вопросы теории и практики) // Достижения науки и техники АПК. – 2001. – № 6. – С. 9.
12. Саблук П.Т. Розвиток земельних відносин в Україні. – К.: ННЦ ІАЕ, 2006. – 396 с.
13. Розпорядження Кабінету Міністрів України “Про затвердження заходів щодо реалізації Основних напрямів земельної реформи в Україні на 2001-2005 роки” від 26.09.2001 року №446-р.
14. Саблук П.Т. Особливості аграрної реформи в Україні. – К.: ЗАТ “Ніч лава”, 1997. – 207с.
15. Тулуш Л.Д. Удосконалення механізму обчислення податку за сільськогосподарські угіддя // Економіка АПК. – 2003. – №6. – С. 74-79.
16. Якушник І. Удосконалення плати за землю як напрям підвищення раціонального землекористування // Землевпорядний вісник. – 2007. – №1. – С. 48-49.
17. Бюджетний Кодекс України зі змінами і доповненнями від 21 червня 2001 р. №2542-III.
18. Буздалов И. Земельная рента как категория рыночного хозяйства // АПК: экономика, управление. – 1997. – №3. – С. 44.
19. Буздалов И. Механизм рентных отношений // Аграрная наука. – 1998. – №2. – С. 5.
20. Пилипенко В. Власність на землю та механізм оподаткування суб'єктів господарювання в сільському господарстві: Автореф. дис... канд. екон. наук: 08.07.02. Харківський державний аграрний університет ім. В.В. Докучаєва. – Х., 1996. – 15 с.

Summary

Kotikova O.I.

IMPROVEMENT OF THE SYSTEM OF TAXATION OF EARTHS OF THE AGRICULTURAL SETTING IN UKRAINE AS DIRECTION OF PROVIDING OF FINANCING OF MEASURES IN RELATION TO THE RATIONAL USE OF EARTHS

In the article the modern problems of determination of level and system of taxation of earths of the agricultural setting are analyses in Ukraine. On the basis of the conducted researches certainly send the improvement of land-tax in a country: curriculum of land-tax on two parts by the source of payment for permanent part there are the charges of production, and for a variable there is an income after taxation. The account of the offered directions of improvement of mechanism of calculation and correction of tax for agricultural lands will be instrumental in the account of economic nature of land-tax, increase of his objectivity, financial providing of the rational use of earths.

Key words: *rational land-tenure, land-tax, taxation, rent profit, pay for earth.*

Стаття надійшла до редакції 14.04.2008

УДК 004.42:004.14:636.085.55:083.53

Кощенко О.М.©, Неділько Т.М., Шейко К.В.*Полтавська державна аграрна академія, м. Полтава, Україна***ОСОБЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ СПЕЦІАЛІЗОВАНИХ
КОМП'ЮТЕРНИХ ПРОГРАМ ДЛЯ РОЗРАХУНКУ ОПТИМАЛЬНОЇ
РЕЦЕПТУРИ КОМБІКОРМІВ**

У статті висвітлюються питання вибору комп'ютерної програми для розрахунку оптимального рецепта комбікорму.

***Ключові слова:** раціон, рецепт комбікорму, критерії оптимізації, оптимізаційні програми.*

Постановка проблеми. В даний час в Україні здійснюється комплекс економічних і організаційних заходів щодо корінного поліпшення кормовиробництва, впровадження у виробництво нових технологій, заготівлі і збереження кормів, ефективного їх використання, розвитку комбікормової промисловості.

Комбікормова промисловість повинна забезпечити тваринництво повнораціонними, збалансованими по основним поживним і біологічно активним речовинах.

Комбікорм – складна однорідна суміш очищених і подрібнених до необхідної величини різних кормових речовин і мікродобавок, виготовлена по науково обґрунтованим рецептах, що забезпечує повноцінну годівлю тварин. До складу комбікормів входить різна сировина, що відрізняється по властивостях і поживній цінності. Кожен вид сировини містить визначені цінні компоненти, сполучення яких у необхідному співвідношенні дає необхідний ефект. Для виробництва комбікормів застосовують кормові речовини рослинного, тваринного і мінерального походження. Перераховані речовини використовують при розробці рецептури комбікормів у визначеному сполученні, виходячи з установлених норм. При цьому враховують не тільки процентне співвідношення компонентів, але і те, як щонайкраще використовувати кормові ресурси і не допустити негативного впливу кормових речовин на життєдіяльність організму сільськогосподарських тварин.

Годівля впливає на кількісну і якісну сторону обміну речовин. Недолік або надлишок у кормі необхідних поживних речовин змінює біохімічні процеси, знижує продуктивність і навіть може стати причиною захворювань. Науково

обґрунтована потреба тварини в поживних речовинах виступає, у свою чергу, як вимога до поживної цінності комбікормів і їхньої добової норми.

Якість комбікормів повинна відповідати вимогам стандартів і технічних умов у залежності від виду тварин, віку і господарського призначення. У стандартах (технічних умовах) враховуються наступні показники якості: зовнішній вигляд, колір, запах, крупність помолу, число кормових одиниць у 100 кг комбікорму, вміст сирого протеїну і сирі клітковини, вологість, кількість піску, металомагнітних домішок, ураженість шкідниками і наявність насіння культурних і диких рослин. У сучасному понятті високоякісний комбікорм нетоксичний, має поживну цінність, що відповідає потребам тварин, однорідний, характеризується сталістю вмісту поживних речовин у будь-якій одиниці маси або обсягу. [1].

Для одержання високоякісного комбікорму необхідна насамперед наявність гарної моделі комбікорму у вигляді його рецепта, у якому забезпечені всі необхідні показники поживності і біологічно активні речовини. Створення моделі комбікорму (розрахунок рецепта), збалансованого за всіма показниками поживності і хімічного складу, є непростю науково-технічною проблемою. Рецепт комбікорму – це сполучення 10-18 кормових компонентів, 3-12 видів вітамінів, 5-6 видів біологічно-активних добавок; все це тільки у своїй сукупності у визначеному ваговому співвідношенні здатне задовольнити потреби тварин у поживних речовинах для підтримки життя, розвитку, відтворення і отримання високої продуктивності. Оптимальний підбір компонентів у рецепт комбікорму, біологічно повноцінного й економічного, з наявної сировини можливий тільки з застосуванням ЕОМ. [2]

Аналіз останніх досліджень. Проблеми використання комп'ютерних програм для розрахунків оптимальних рецептів комбікормів досліджують Лукьянов Б.В., Лукьянов П.Б., Молоскин С., Панин И.Г., Гречишников В.В. та ін.

Сучасний ринок пропонує безліч програмних продуктів для складання рецептів комбікормів: програмний комплекс “Корм Оптима Эксперт”, конфігурація “АдептИС: Расчет оптимального рациона”, програма “КОРАЛЛ-Кормление”, програма для розрахунку і оптимізації повнораціонних комбікормів для всіх видів тварин “Рецепт-Плюс”. Відзначимо, що вітчизняні програмні продукти не поступаються за своїми функціями західним аналогам. В 2008 році вийшла нова версія програми оптимізації раціону та розрахунку преміксів та комбікормів WinMix 3.1.80. Асоціація фермерів України пропонує більш дешеві за ціною програми, витрати на їхнє придбання окупаються протягом декількох тижнів. [4, 5, 6, 7]

Мета статті – дослідити особливості використання програмних засобів для складання рецептури оптимальної кормосуміші.

Виклад основного матеріалу. Оптимізаційні програми, використовуючи математичні алгоритми пошуку, з нескінченної безлічі рішень знаходять такий варіант, тобто таку комбінацію відсотків введення компонентів, що мінімізує (максимізує) функціонал виду.

$$Z=F(X_1, X_2, \dots, X_n)=C_1X_1+C_2X_2+\dots+C_nX_n, \quad (1)$$

де X_n — введення n -го компонента в рецепт, C_n — коефіцієнт, що характеризує властивості n -го компонента.

Варіант, мінімізуючий функціонал, називається оптимальним. Він є і єдиним при даних обмеженнях.

Найпоширеніший і зрозумілий критерій оптимізації рецептів комбікормів – мінімізація ціни комбікорму. З усієї безлічі варіантів знаходиться найдешевший рецепт. Тоді коефіцієнт C_n являє собою ціну n -го компонента.

Ще один варіант критерію оптимізації формулюється як вимога максимізувати економічну ефективність виробництва тваринницької продукції. Передбачається, що для реалізації таких вимог відома залежність продуктивності тварини від якості його годівлі.

У програмах можуть застосовуватися й інші критерії або навіть група критеріїв (багатокритеріальна оптимізація).

Необхідною умовою для будь-якої програми є наявність повної бази даних, тобто, нормативно-довідникова інформація, методичні вказівки, експертні оцінки та ін. Бази даних програм оптимізації містять, як правило, рекомендації по поживній цінності комбікормів для різних статево-вікових груп тварин. Тут можуть бути вимоги діючих державних стандартів, рекомендації науково-дослідних установ, селекційних центрів, рекомендації фірм.

Необхідною умовою програми є повна база даних по сировині. Саме на етапі роботи з сировиною програми мають найбільші відмінності.

Всі компоненти, що використовуються в виробництві комбікормів характеризуються варіабельністю показників поживності і хімічного складу. При зміні вологості, амінокислотного складу сировини програма повинна автоматично перераховувати поживність, вміст обмінної енергії, а також визначати інші показники по бажанню користувачів. Користувач повинен мати можливість самостійно ввести в програму рівняння для автоматичного перерахунку необхідних йому показників поживності. Програми по оптимізації повинні враховувати при розрахунках не тільки абсолютні значення показників поживності, але і їх співвідношення між собою.

Важливу роль в годівлі тварин мають ферментні препарати. Програми оптимізації повинні певним чином моделювати ці процеси в організмі тварин і враховувати ефект дії ферментних препаратів при розрахунку рецепта.

Зручно мати функцію пошуку видів сировини за першою буквою назви, за видом, походженням. Має сенс групувати сировину по прайс-листах.

База даних програм повинна також містити рекомендації по введенню компонентів для різних статево-вікових груп тварин та рекомендації по введенню в комбікорми біологічно активних речовин.

Крім основних функцій програмний продукт може мати ряд додаткових функцій, які роблять програму багатфункціональною і готовою для експлуатації в промислових умовах у будь-якого користувача.

Однією з додаткових функцій є планування виробництва комбікормів і закупівлі сировини. Формується план виробництва у вигляді конкретного асортименту продукції на основі заявок споживачів чи прогнозу. Аналізуються

залишки сировини на початок планового періоду і складається закупівельна специфікація на сировину, якої не вистачає.

Спрощує роботу фахівця також наявність в одній програмі кількох блоків-підпрограм (розрахунок рецепту комбікорму, преміксу, раціону годівлі).

Розрахунок добового раціону, в якому концентровані корми складають лише частину раціону може проводитись у вигляді прямої і оберненої задачі. Пряма задача закладається в тому, щоб розрахувати раціон при відомій поживності комбікорму, що є на складі. Обернена задача розраховується, якщо комбікорму немає і необхідно сформулювати вимоги до його поживності, виходячи з вимог до поживності раціону чи наявності інших видів кормів. Із розрахованого раціону виділяється потім концентрована частина, яка може виступати як заявка на виробництво комбікорму.

Функція оптимізації рецептів преміксів особливо важлива при розрахунках раціонів годівлі тварин, де готовий комбікорм чи концентрат, в який входить премікс, складає лише частину раціону. Програма повинна розраховувати склад преміксу виходячи із потреб тварин і якості наявної сировини.

Програма розрахунку рецептів повинна працювати в мережі з іншими програмами, що функціонують на підприємстві. Програма повинна підтримувати інтерфейс в мережі Інтернет. В програмах повинна бути передбачена можливість виведення інформації з урахуванням особливостей системи звітності на конкретному підприємстві і збереження рецептів в стандартних програмах Windows (наприклад, Excel, Word, JPEG).

Важливою умовою ефективності програми є зручність роботи.

Не менш важливим показником є вартість програми і її сервісне обслуговування, адаптація програми під конкретного споживача.

В сучасних умовах, при повній господарській самостійності підприємств, при наявності розвинутої мережі дистрибуторських і консалтингових компаній коло користувачів даного програмного продукту істотно розширилось. У першу чергу користувачами його стали зоотехніки птахофабрик, свинокомплексів, комплексів ВРХ, тобто фахівці, зацікавлені в кормах гарної якості і високій продуктивності тварин. Дистрибуторські компанії за допомогою програм показують переваги свого продукту й економічну ефективність від його застосування. Консалтингові компанії допомагають фахівцям господарств у формуванні раціонів годівлі з урахуванням фізіологічного стану тварин знову ж за допомогою програм розрахунку раціонів. І зрозуміло, традиційними користувачами програм залишаються усі виробники комбікормів, концентратів, преміксів, науково-дослідні і навчальні установи. Для будь-якого підприємства постає проблема вибору необхідного програмного продукту. При порівнянні програм, як правило, порівнюють ціни на однаковий комбікорм, розрахований різними програмами. Однак, якщо при розрахунку в різних програмах використовувались однакові вихідні дані (однакові вимоги до комбікорму, однакова поживність і ціна сировини, однакові обмеження по нормах введення компонентів, однаковий критерій оптимізації), то будь-яка програма повинна

знайти однаковий оптимальний розв'язок. Якщо розв'язки відрізняються, це означає, що в програмах використовувались різні вихідні дані. [2,3]

Висновки. Програмний продукт із розрахунку оптимальних рецептів комбікормів дозволяє: розраховувати оптимальні рецептури комбікормів з наявних ресурсів сировини; розраховувати оптимальні рецептури орієнтовані на сировину споживача; автоматично коригувати амінокислотний склад сировини при зміні в сировині рівня сирого протеїну; автоматично враховувати дію ферментних препаратів і в такий спосіб робити висновок про доцільність їхнього застосування при даному сполученні сировини; робити двоїсту оцінку ринкової вартості сировини; задавати як обмеження відношення показників поживності; проводити аналіз якісних показників комбікорму (яку частку вносять окремі компоненти, наприклад, до складу сирого протеїну); вести облік витрат і залишків сировини, розраховувати потреби сировини на виробничу програму на будь-який інтервал часу.

Застосовуючи програмні продукти із розрахунку оптимальних рецептів комбікормів, можна значно заощадити час фахівців, позбавити їх нетворчої діяльності, понизити собівартість виготовлених кормів, мінімізувати витрати дефіцитної і дорогої сировини, організувати облік надходження і використання сировини, а також виробництва і споживання кормів.

Як показує досвід, застосування програм оптимізації дозволяє знизити вартість корму на 5-7%.

Література

1. Панин И., Гречишников В. Стабильность качества комбикормов//Агрорынок, 2007. – Сентябрь. – С. 12-15.
2. Панин И. Г., Гречишников В. В. Повышение эффективности производства животноводческой продукции с использованием программ оптимизации рецептов комбикормов//Зооиндустрия, 2004. - № 8.
3. Молоскин С. Оптимизация рецепта. Выбор программы //Животноводство России, 2004. – Ноябрь. – С. 38-39.
4. www.adeptic.ru/provender_milling.html
5. www.kombikorm.ru/kombikorm.php
6. www.agrooptim.com/recept_plus.html
7. www.mix.nm.ru/tree_kombi.html

Summary

Koshchenko O., Nedilko T., Sheyko K.

Features of usage of specialized computer programs for calculation of optimum model of mixed fodders

The mixed fodder function is an optimization of feed that must include protein, trace and major mineral, vitamins, bioactive substances in accordance with animal feeding requirements.

An optimal component selection to make biologically adequate and economically feasible mixed fodder is only possible under wide use of computers. Fodder's formula modeling programs are very important for the mixed fodder

production technology. They also are essential for the relationships between mixed fodder manufacturers and consumers. An accordance between calculated and real mixed fodder nutritional index depend on how many factors that impact on mixed fodder quality were taken into account.

Стаття надійшла до редакції 14.04.2008

Кравців Р.Й., академік УААН, професор ©,

Буцяк В.І., доктор с.-г. наук, професор,

Буцяк Г.А., асистент,

Черевко М.В., кандидат біол. наук, доцент

*Львівський національний університет ветеринарної медицини
та біотехнологій імені С.З.Гжицького, м.Львів, Україна*

ВИКОРИСТАННЯ ЕНТЕРОСОРБЕНТІВ ДЛЯ ПОКРАЩЕННЯ ЯКОСТІ ТВАРИННИЦЬКОЇ ПРОДУКЦІЇ

Вивчено вплив цеолітового борошна на якісні показники продуктів забою молодняка худоби, яка використовувалась в локальній зоні техногенного навантаження. Встановлено, що використаний цеоліт як кормова добавка сприятливо впливає на фізіолого-біохімічні показники продуктів забою.

Ключові слова: важкі метали, молодняк худоби, ентеросорбенти.

Вступ. Сучасний стан функціонування сільськогосподарського виробництва та переробних галузей перебуває в умовах зростання техногенного навантаження на довкілля. Антропогенна діяльність супроводжується розсіюванням значної кількості хімічних елементів, залучених до міграційного процесу. Особлива роль серед них належить важким металам, які є високотоксичні і можуть впливати на живі організми навіть у малих концентраціях. Досить гостро ця проблема постає у промислово розвинутих регіонах, де розташовані великі індустріальні підприємства, зосереджені численні автотранспортні засоби. У таких районах формуються біогеохімічні провінції з підвищеним вмістом важких металів у ґрунті, воді та рослинах [1].

Важкі метали не тільки знижують біологічну цінність кормів, а й призводять до поступового нагромадження токсикантів у тканинах організму тварин, що є причиною гострих і хронічних інтоксикацій тварин, яке призводить до погіршення якісних показників тваринницької продукції. Токсична дія проявляється повільно і на фоні інших захворювань погано розпізнається. Висловлюється припущення, що раптова поява нових хвороб, які негативно впливають на реалізацію генетично обумовлених продуктивних якостей сільськогосподарських тварин, безпосередньо пов'язана з антропогенним фактором [4].

Зумовлена важкими металами складна та несприятлива, а в ряді регіонів і катастрофічна екологічна ситуація вимагає лікувальних і, особливо,

профілактичних заходів, спрямованих на поліпшення та збереження здоров'я тварин та людей [3]. Використання в даному випадку традиційних медикаментозних заходів не завжди корисне, а інколи навіть протипоказане. З огляду на це, сьогодні значна увага приділяється речовинам природного походження або препаратам, створеним на їх основі. Підвищення якості тваринних продуктів харчування вважається одним із обов'язкових кроків, здійснення яких є необхідним для вступу до Європейської спільноти [5]. В умовах зростання техногенного забруднення довкілля важкими металами, низькою виробничою і побутовою культурою, за недостатності програм захисту природи та населення від дії цього фактора, а також при мізерному фінансуванні, підвищену увагу до даної проблеми слід вважати цілком обґрунтованою і актуальною.

Матеріал і методи. Дослідні тварини утримувались у зоні техногенного навантаження в стандартних приміщеннях і одержували типові раціони, які забезпечували їх потребу в основних елементах живлення. Годували тварин тричі на день упродовж усього періоду досліду. Для оцінки ролі організму тварин у міграційному процесі сполук важких металів було проведено контрольний забій тварин і вивчено їх вміст в органах і тканинах корів, де визначали вміст Cd, Pb, Hg та Zn методом атомно-абсорбційної спектрофотометрії використовуючи режим абсорбції у повітряно-ацетиленовому полум'ї на атомно-абсорбційному спектрофотометрі ААС – 30. З метою корекції вмісту важких металів у органах і тканинах, тваринам дослідних груп упродовж дослідного періоду додатково до основного раціону разом з комбікормом згодовували цеолітове борошно дрібного помелу в дозі 4 г на кг живої маси.

Вміст жиру в м'язовій тканині визначали за Соклетом. Кількість вільних амінокислот досліджували на амінокислотному аналізаторі НД–1200 Е, рівень оксипроліну в біологічних рідинах [2], глікоген за Головацьким. Одержані чисельні дані обробляли математично за загально визнаними методами варіаційної статистики. Вірогідність відмінностей між показниками дослідної і контрольної груп оцінювали за допомогою t-критерію Стьюдента [6].

Результати досліджень. Порівняння одержаних показників хімічного складу найдовшого м'язу спини між контрольною і дослідною групами (табл.1) засвідчило, що згодоване цеолітове борошно сприятливо впливає на якість найдовшого м'язу спини молодяку великої рогатої худоби. Так, у дослідній групі вихід сухої речовини збільшився на 0,4% за рахунок зростання на 0,4% білка та на 0,1% жиру, з одночасним зменшенням на 0,05% мінеральних речовин. Таке м'ясо, яке містить не менше 20% білка і не більше 3-4% жиру, тобто м'ясо низьких категорій вгодованості тварин є найбільш придатним для переробки. Яловичина є зв'язуючим матеріалом, що забезпечує монолітну структуру фаршу. В'язкість яловичини тим вища, чим більше в складі м'яса м'язової тканини. Із збільшенням кількості жиру в'язкість зменшується.

**Таблиця 1. Хімічний склад найдовшого м'язу спини дослідних корів
($M \pm m, n = 5$)**

Показники	Контрольна група	Дослідна група
Волога, %	$77,3 \pm 0,42$	$76,8 \pm 0,41$
Суша речовина, %	$22,9 \pm 0,02$	$23,3 \pm 0,005^*$
Білок, %	$19,4 \pm 0,12$	$20,3 \pm 0,16$
Жир, %	$1,18 \pm 0,07$	$1,28 \pm 0,03^*$
Зола, %	$1,08 \pm 0,06$	$0,93 \pm 0,04^*$
Глікоген, мг%	$418,5 \pm 10,4$	$512,6 \pm 12,4^*$

Примітки: в табл. 1-4* - зміни показників, що вірогідні відносно контрольних параметрів ($P \leq 0,05$).

У дослідній групі молодняка худоби рівень глікогену зріс на 21,9%, який використовується для забезпечення енергією у процесах м'язових скорочень та синтетичних потреб живого організму. Існує кореляційний зв'язок між передзабійним фізіологічним станом організму тварин та вмістом у м'язовій тканині глікогену і нагромадженням молочної кислоти в процесі дозрівання м'яса.

У м'язовій тканині молодняка великої рогатої худоби (дослідна група) рН м'яса після дозрівання було на 1,4 одиниці менше за контрольні показники (табл.2). В процесі дозрівання такого м'яса інтенсивно утворюється молочна кислота і значно знижується рН. У тварин, що постійно утримувалися в зоні з підвищеним вмістом важких металів у кормах спостерігається зменшення кількості глікогену порівняно з нормою. В процесі дозрівання такого м'яса пригнічуються посмертні окиснювальні процеси (тобто нагромадження молочної кислоти), що безпосередньо впливає на рН. М'ясо, отримане від молодняка худоби, після дозрівання має більш високе рН, розвиток гнильних бактерій в ньому пригнічуються слабо. В процесі зберігання таке м'ясо швидко псується.

Таблиця 2. Вплив згодованого цеоліту на зміни рН м'яса після дозрівання

Показники	Контрольна група	Дослідна група
Кількість глікогену в м'ясі	$418,5 \pm 10,4$	$512,6 \pm 12,4^*$
рН м'яса після дозрівання	$6,7 \pm 0,1$	$5,3 \pm 0,1^*$

Важливим показником поживної цінності м'яса є рівень збалансованості його за незамінними факторами живлення – вмісту в оптимальних співвідношеннях незамінних амінокислот у м'язовій тканині.

Таблиця 3. Амінокислотний склад найдовшого м'язу спини молодняка худоби, в % до білка (M ± m, n=5)

Амінокислоти	Контрольна група	Дослідна група	Відношення дослідної до контролю
Аргінін**	3,39 ± 0,18	3,08 ± 0,12*	- 0,31
Валін**	2,58 ± 0,12	2,22 ± 0,11*	- 0,36
Гістидин**	2,09 ± 0,11	2,24 ± 0,10	+ 0,15
Ізолейцин**	1,39 ± 0,10	1,21 ± 0,10	- 0,18
Лейцин**	5,88 ± 0,27	5,21 ± 0,22*	- 0,67
Лізин**	6,87 ± 0,56	6,94 ± 0,31	+ 0,07
Метіонін**	0,58 ± 0,05	0,87 ± 0,05*	+ 0,19
Треонін**	2,09 ± 0,32	2,38 ± 0,08*	+ 0,29
Фенілаланін**	1,32 ± 0,18	1,43 ± 0,14	+ 0,11
Аланін	4,78 ± 0,28	5,96 ± 0,22*	+ 1,08
Аспарагінова к-та	7,62 ± 0,51	7,05 ± 0,31	- 0,57
Гліцин	3,02 ± 0,21	3,38 ± 0,22	+ 0,36
Глутамінова к-та	21,8 ± 0,55	23,9 ± 0,21*	+ 2,10
Пролін	2,42 ± 0,16	2,12 ± 0,16	- 0,30
Серин	1,88 ± 0,14	2,07 ± 0,10	+ 0,19
Тирозин	1,74 ± 0,14	1,89 ± 0,08*	+ 0,15
Цистин	0,69 ± 0,06	0,88 ± 0,06*	+ 0,19
Сума амінокислот	70,87	73,17	+ 2,30

Примітки: ** - незамінні амінокислоти.

Вільні амінокислоти, що містяться у м'ясі, визначають смакові якості м'яса і його аромат (табл.3). Рівень вільних амінокислот щойно забитих тварин незначний і збільшується в процесі автолізу та технічної обробки м'яса і субпродуктів. У найдовшому м'язі спини контрольної групи молодняка великої рогатої худоби рівень вільних амінокислот є неоднаковий і коливається від 0,62 до 22,4%. Найвища концентрація глутамінової (22,4%) та аспарагінової (7,62%) амінокислот, лізину (6,84%), лейцину (5,96%), а найменша цистину (0,68%) та метіоніну (0,62%). У дослідній групі корів, яким додатково згодовували цеолітове борошно, вміст вільних амінокислот зріс на 2,20%, хоча концентрація окремих амінокислот дещо знизилась. Найбільш суттєво підвищився рівень глутамінової амінокислоти, а також глюкогенних амінокислот (аланіну, гліцину, серину, треоніну та цистину).

Якість продукції забою оцінювали за білковим якісним показником (співвідношення незамінної амінокислоти триптофану до замінної оксипроліну) (табл.4).

Таблиця 4. Білковий якісний показник найдовшого м'язу спини дослідних корів, (M ± m, n = 3)

Показники	Контрольна	I дослідна
Триптофан, мг%	356,2 ± 8,46	431,6 ± 5,56*
Оксипролін, мг%	75,8 ± 1,96	76,3 ± 1,43
Білковий якісний показник	4,55	5,54

За умов нашого експерименту, корекція цеолітом суттєво не впливає на концентрацію оксипроліну, однак рівень триптофану в найдовшому м'язі спини молодняка великої рогатої худоби дослідної групи зріс на 21,7% відповідно контролю, що дало можливість значно покращити білковий якісний показник. Аналізуючи показник білкової цінності м'яса, виявлено, що у тварин дослідної групи білковий якісний показник був на 20,6% вищим за відповідний показник контрольної групи.

Висновок. Використання цеолітового борошна як мінеральної добавки до раціону молодняка великої рогатої худоби, які експлуатуються у локальній зоні техногенного навантаження, сприятливо впливає на клінічний стан і фізіолого-біохімічні показники продуктів забою, а також посилює пластичні та енергетичні процеси в організмі.

Література

1. Буцяк В.І. Сорбційна активність і профілактична ефективність цеолітів у живленні корів // Передгірське та гірське землеробство і тваринництво.-Львів-Оброшино, 2002 –В.-44.-С.119-124.
2. Запорожець М.Ф., Солдатенко В.О. Вдосконалення методу визначення оксипроліну в біологічних матеріалах//Вісник сільськогосподарської науки.-1986.-№2.-С.85-88.
- 3.Калачнюк І., Мароунок М., Грабовенський І. та ін. Природні сорбенти у живленні тварин // Тваринництво України.-1997.-№8.-С.21-22.
- 4.Кравців Р.Й., Буцяк В.І. Вплив цеолітів на трансформацію важких металів органами і тканинами корів за умов антропогенного навантаження //Біологія тварин. – 2003. – Т.-5, №1-2.-С.306-310.
- 5.Криштофорова Б.В., Максаков В.Я. Проблеми продуктивності тваринництва в умовах наростаючої дії антропогенних факторів//Вісник аграрної науки. – 1998. - № 6. – С. 31-34.
6. Кокунин В.А. Статистическая обработка при малом количестве опытов // Укр.биохим.журн.-1975.-Т.47.-№6.-С.776-791.

Summary

Influencing of tseolites flour on the high-quality indexes of products of coal-face is trained to the sapling of cattle which was used in the local area of the technogenogenic loading. It is set, that the used zeolite as forage addition favorably affects the fiziologo-biochemical indexes of products of coal-face.

Key words: *heavy metals, sapling of cattle, enterosorbents.*

Стаття надійшла до редакції 14.04.2008

Кравців Р.Й., д.б.н., професор, академік УААН ©,

Квачов В.П., к.т.н., доцент,

Кухар Р.Б., к.ф.м.н., професор

*Львівський національний університет ветеринарної медицини
та біотехнологій імені С.З. Гжицького, м. Львів, Україна*

ІДЕНТИФІКАЦІЯ ТВАРИННИЦЬКОЇ ПРОДУКЦІЇ ЗАСОБАМИ ІНФОРМАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ ЯК СКЛADOVA СУЧАСНОГО МЕНЕДЖМЕНТУ

*Проведено дослідження з проблеми використання сучасних
інформаційних технологій в системі управління тваринницькою галуззю.*

Ключові слова: менеджмент, штрих кодова нумерація, тваринництво,
сегменти.

Постановка проблеми. Людство, опираючись на свої наукові досягнення, поступово переходить в так зване інформаційне суспільство - це суспільство, структури, технічна база і людський потенціал якого пристосовані до оптимального перетворення знань в інформаційний ресурс та їх переробки з метою перетворення з пасивних форм (книжки, статті та ін.) в активні (моделі, алгоритми і т.д.). Основу соціальної динаміки в інформаційному суспільстві складають не традиційні матеріальні, а інформаційні, інтелектуальні ресурси - знання, наука, організаційні фактори, інтелектуальні здібності людей, їх ініціатива, творчість. Інформатизація суспільства - це фактично формування інформаційних технологій, створення умов для ефективного їх використання в різних суспільних системах, і в першу чергу в економіці, управлінні, науці, технології.

Визначальною рисою нової економіки став активний розвиток індустрії інформаційних і телекомунікаційних технологій, що прискорило створення систем аналізу і прогнозу економічних ситуацій, зміцнення і кристалізація ринків на основі нових інформаційних технологій. Електронна торгівля в сучасному світі набула глобального і розгалуженого характеру. Можливість купити товар напряму через Інтернет, здійснити електронні платежі, провести широку рекламу, організувати і підтримати ділові зв'язки привело світ до нового глобального явища, що отримало назву "цифрової" або "нової" економіки.

На сьогодні інформаційні технології є невід'ємною частиною будь-якої галузі діяльності людини. У зв'язку з цим, важливого значення набувають технології забезпечення достовірності використаної інформації. Ефективним

інструментом забезпечення достовірності інформації є автоматизація її введення та обробки. Різноманітність інформаційних потоків в різних галузях діяльності зумовила багаточисельність використовуваних методів та технічних засобів автоматизації.

При сучасному рівні діловодства виробникам та підприємцям потрібний точний облік товарно-матеріальних цінностей, контроль за їх рухом та зберіганням. Відповідно, для підвищення якості управління необхідно впроваджувати автоматизацію всіх видів обліку та контролю.

Враховуючи зростаюче ускладнення екологічної та санітарно-епізоотичної ситуації в Україні та за кордоном, все більш актуальною стає проблема забезпечення споживача якісними продуктами харчування, зокрема, м'ясом та виробами з нього.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Ще у 1997 році Рада Європи прийняла Постанову за № 820/97, яка вимагає поєднати у ланцюгу постачання м'яса великої рогатої худоби (ВРХ) фізичний потік товарів з інформацією стосовно них, тобто забезпечити відстежуваність продуктів з яловичини. Етикетування яловичини, впроваджене у ряді країн Європи, забезпечує зв'язок між ідентифікацією туш, чвертей або шматків м'яса та конкретною твариною чи групою тварин, від яких вони походять.

У розвиток Постанови № 820/97 17 липня 2000 року було прийнято Постанову Європейського Парламенту та Ради ЄС за № 1760/2000 "Про встановлення системи ідентифікації та реєстрації ВРХ і маркування яловичини та продуктів з яловичини", яка зобов'язала країни – учасниці запровадити систему ідентифікації, реєстрації ВРХ і маркування яловичини та продуктів її переробки. Поліпшення прозорості умов виробництва та продажу яловичих продуктів, особливо стосовно їх походження, дало позитивний ефект на ринку споживання продукції з ВРХ.

Мета статті. Для збереження і дальшого зростання довіри споживача до м'яса та продуктів з яловичини потрібно розробити механізм якнайбільшої поінформованості споживача через достатнє та чітке маркування даної продукції. Для цього потрібно запровадити ефективну систему ідентифікації та реєстрації тварин чи птиці, стадії вирощування і створити в галузі виробництва яловичини та її продажу спеціальну систему маркування, яка б базувалася на об'єктивних даних. Тварини повинні ідентифікуватися та реєструватися таким чином, щоб можна було визначити місцевість походження тварини, ферму або власника.

Враховуючи зростаюче ускладнення екологічної та санітарно-епізоотичної ситуації в Україні та за кордоном, все більш актуальною стає проблема забезпечення споживача якісними продуктами харчування, зокрема, м'ясом та виробами з нього.

Виклад основного матеріалу. Для відображення структури ідентифікаційного номеру кожної тварини пропонується використати код EAN/UCC, в якому, зокрема, подати:

- перші три позиції - країна походження (для України — 482);

- наступні три позиції - ідентифікаційний номер адміністративного району, де утримується тварина;
- наступних шість позицій - ідентифікаційний номер конкретної тварини певного регіону;
- тринадцята цифра - контрольна.

Даний ідентифікаційний номер наноситься на вушний ярлик. Крім цього, кожна тварина супроводжується паспортом по всьому маршруту її пересування. Вушний ярлик зберігається протягом життя тварини. Для ідентифікації тварини можна використовувати технології радіочастотної ідентифікації (РЧІ). На даний час РЧІ не включена в стандарти EAN/UCC. Однак EAN International та UCC залучені до розробки даної системи з метою забезпечення однотипності та економічної доцільності процесів запису і зчитування інформації у всьому ланцюгу постачання м'яса, досягнення ефективного управління ланцюгом постачання. РЧІ розробляється на базі ISO IEC / JTCl / SC31 Міжнародної Організації Стандартизації.

Вимагається, щоб інформація про походження яловичини, тобто про те, де тварина народжена, вигодована та забита, була обов'язковою. Додаткова інформація про тварину подається на добровільній основі.

Постанова Ради Європи № 1760/2000 передбачає, що система ідентифікації та реєстрації ВРХ складається з наступних елементів:

- ярлики на вуха для індивідуального розпізнавання тварини;
- комп'ютерна база даних;
- паспорти тварин;
- індивідуальний реєстр, що зберігається на кожній фермі.

Доступ до цієї інформації повинні мати всі зацікавлені організації, включаючи споживачів із застереженням, що потрібно зберігати конфіденційність та захист інформації, як це передбачено законом.

Всі тварини повинні бути забезпечені ідентифікаційним ярликом на обох вухах, затвердженим компетентним органом влади. Обидва ярлики повинні містити однаковий унікальний ідентифікаційний код, що дозволяє встановити особу кожної конкретної тварини разом з фермою, де ця тварина народжена та вигодована. Виняток може становити ВРХ, яка вирощується для культурних та спортивних цілей і для особистих потреб селянина.

Ярлик на вухо повинен бути зафіксований на тварині після її народження протягом часового періоду, визначеного компетентним органом влади (до 20 днів). Жоден вушний ярлик не може бути знятий чи замінений без дозволу компетентного органу влади. Вушні ярлики повинні видаватися фермерам та фіксуватися на тваринах згідно процедури, визначеної компетентним органом влади. Передбачається можливість запровадження радіочастотної ідентифікації поголів'я ВРХ по мірі прогресу в цій сфері. Одночасно із впровадженням ідентифікації поголів'я ВРХ передбачається введення в експлуатацію комп'ютерної бази даних. Інформацію у цю базу пропонується вводити з використанням коду UCC/EAN-128 і подати наступні відомості:

- тварина, її відповідний ідентифікаційний номер;

- дата народження тварини;
- порода тварини, стать, масть, особливі прикмети;
- місце народження тварини;
- реквізити власника (ідентифікаційний номер);
- відомості про батьків (батько, мати, їх ідентифікаційні номери);
- дані про профілактичні та інфекційні щеплення тварини згідно списку А

МЕБ;

- дані про хвороби, якими перехворіла тварина;
- дані про використані корми з інформацією про їх походження (виробник та його адреса):
  - корми із вмістом м'ясо-кісткового борошна;
  - корми із вмістом стимуляторів росту, антибіотиків;
  - концентрати;
  - екологічно чисті корми.
  - екологічний стан ґрунтів і вододжерел господарства;
  - відповідність умов утримання і прийнятого варіанту технології виробництва продукції гігієнічним нормам та ветеринарно-санітарним вимогам.
- переміщення тварин, дата переміщень, причини переміщень та реквізити власників по ланцюжку;
- місце та дата забою, вид забою та його причини;
- категорія туші тварини, вгодованість тварини, забійний вихід, енергетична цінність, клас якості шкіри.

Для племінної худоби цей перелік потрібно доповнити згідно вимог державної племінної книги.

Кожній тварині повинен видаватися паспорт протягом 14 днів з моменту повідомлення про її народження. Тварина супроводжується паспортом в усіх своїх переміщеннях. По мірі розвитку комп'ютерної бази даних функція паспорту може суттєво звужуватися. Після смерті тварини або після її забою паспорт протягом семи днів повертається компетентному органу влади.

Яловичина та продукти її переробки повинні бути промарковані на всіх стадіях виробництва та продажу. Обов'язкова система маркування забезпечує зв'язок між тушею, розчленованою тушею або шматками м'яса та з певною твариною або, якщо цього достатньо, групою відповідних тварин. Маркування, як пропонується, містить наступні відомості:

- ідентифікаційний номер тварини;
- номер сертифікату бойні;
- номер сертифікату цеху, де було розчленовано тварину.

Ідентифікація і можливості відстежуваності стосуються фізичного потоку сировини (тварини), товарів проміжної обробки (туші та шматки) і готових виробів через ланцюг постачання м'яса. Комунікаційні можливості системи EAN/UCC забезпечують процеси інформаційного потоку в ланцюгу постачання. Для ланцюга постачання м'яса істотними є комунікації з ланцюгом постачання поголів'я. Компанії не є частиною одного ланцюга постачання, але утворюють мережі ланцюгів (живі тварини, м'ясо, роздрібний продаж) із загальними

точками перетину. Для отримання точних та своєчасних даних про рух товарів використовується Електронний Обмін Даними (ЕОД). Це передача структурованих даних від одного комп'ютера до іншого за допомогою електронних засобів. Структурування даних відповідно до погоджених стандартних повідомлень означає, що дані або інформація, яка є об'єктом обміну, являється розпізнавальною як за змістом, так і за форматом, що дозволяє здійснювати її комп'ютерну обробку автоматично і однозначно. EANCOM® є керівництвом по реалізації підмножин UN/EDIFACT. Це ефективний діловий інструментальний засіб для автоматичної передачі комерційних даних. Передача даних історії тварини, яка стосується потреб учасників ланцюга постачання м'яса, може здійснюватись за допомогою повідомлення EANCOM® PRODAT. Це повідомлення розроблено для обміну пов'язаної з м'ясною продукцією інформацією між торговими партнерами.

Найважчий процес запровадження електронних зчитуючих пристроїв у сфері торгівлі, потреба у швидкому забезпеченні закладів торгівлі, таких як супермаркети, гіпермаркети та універсами товарами, потрібними для торгівлі, зокрема, м'ясними продуктами, запровадження системи якнайшвидшого надходження якісного товару від виробника до споживача, вимагають застосування засобів штрихкової ідентифікації як тварин взагалі, так і певних м'ясних продуктів, що одержують при розчленуванні туші. Асоціацією штрихкової Ідентифікації EAN/UCC пропонується застосовувати відповідну ідентифікацію сегментів тварин.

Наприклад, для яловичини виділяється 64 сегменти туші тварин, кожен з яких, в свою чергу може вимагати ще дальшої специфікації. Зокрема, для напівтуші тварини це наступні специфікації: діафрагма залишається чи видаляється, жир на нирках залишається чи частково або повністю видаляється, для задньої чверті додаткова специфікація: необхідний номер ребра (від 0 до 3 або від 7 до 8 ребер).

Очевидно, що вся ця додаткова інформація повинна бути відображеною у відповідному штрих коді сегменту тварини, який би тим самим охоплював всю інформацію про тварину.

Висновки. Використання стандартів EAN/UCC дає можливість точно інформувати споживача про походження придбаного м'яса. Застосовуючи повідомлення EANCOM® PRODAT, можливо відслідкувати м'ясу продукцію до передісторії окремих тварин, використаних у процесі виробництва.

Потрібно відзначити участь EAN International у семінарах та засіданнях МАСА (Асоціація автоматизованої переробки м'яса). Визнання ролі EAN International в автоматизації ланцюга постачання м'яса та залучення до цього проекту є важливим кроком до перетворення системи EAN/UCC у світовий стандарт для м'ясопереробної промисловості, забезпечуючи тим самим вихід українським виробникам на світовий ринок.

Література

1. Постанова Ради Європи 820/97 - Брюссель, 1997 р.
2. Закон України “Про якість та безпеку харчових продуктів і продовольчої сировини” №771/9/ від 23.12.97р.
3. Закон України “Про якість та безпеку харчових продуктів і продовольчої сировини” №771/9/від 23.12.97р.
4. Кравців Р.Й., Квачов В.П., Кухар Р.Б. Контроль продуктів з яловичини із застосуванням стандартів EAN/UCC - Матеріали міжнародного семінару “Застосування штрихового кодування в торгівлі”, Севастополь, 2001р., с.21 -25
5. Кравців Р.Й., Квачов В.П., Кухар Р.Б. Контроль продуктів з яловичини із застосуванням стандартів EAN/UCC - Матеріали міжнародного семінару “Застосування штрихового кодування в торгівлі”, Севастополь, 2001р., С.21-25
6. Кравців Р.Й., Квачов В.П., Кухар Р.Б. Питання впровадження штрих-кової нумерації при реалізації продуктів тваринництва. – Науковий вісник ЛДАВМ - Львів, 2001, т.3(№4), випуск 3,с.250-257.

Summary**Kravciv R.J., Kwachow W.P., R. B. Kuchar R.B.**

The performed researches confirm expedience of the application of standards EAN – UCC not only for authentication of total number of livestock of cattle but also for the other types of animals.

Стаття надійшла до редакції 11.04.2008

Кріп Г.М., к.е.н.¹ ©, Андрушко Р.П. к.е.н.²

¹Львівський державний університет внутрішніх справ

²Львівський національний аграрний університет

ІНТЕГРАЦІЯ - ЯК СТРАТЕГІЧНИЙ НАПРЯМ РОЗВИТКУ АГРОПРОМИСЛОВОГО ВИРОБНИЦТВА

В статті обґрунтовано основні напрями інтеграційних процесів в агропромисловому виробництві України.

Ключові слова: інтеграція, формування внутрішніх ресурсів, ефективний механізм, кооперування.

Постановка проблеми. Підвищення ефективності сільськогосподарського виробництва гальмується нестачею фінансових ресурсів в галузі. Для їх поновлення Україні потрібна своя філософія розвитку АПК. Фінансові ресурси для витрат в аграрній сфері економіки треба шукати в самому агропромисловому комплексі, надіятися на допомогу держави ще довго не прийдеться. Потрібно створити реальний та ефективний механізм поєднання сільського господарства з промисловістю, яка переробляє сировину, а також торгівлею, яка реалізує продукти споживання. Тільки в таких умовах можна забезпечити реальне підвищення ефективності сільськогосподарського виробництва.

Аналіз останніх досліджень. Проблемою вдосконалення економічних взаємовідносин між підприємствами АПК займалися багато вчених економістів, серед яких В. Андрійчук, О. Богуцький, О. Крисальний, В. Липчук, М. Малік, П. Саблук та інші.

Метою інтеграції є поєднання економічних інтересів сільськогосподарських товаровиробників і підприємств промислової переробки сільськогосподарської сировини, спрямованих на високий кінцевий результат [3].

У монографії А.О. Чемериса і В.В. Галанця “Стратегічне планування сільськогосподарського виробництва в системі державного управління” [1] робиться спроба обґрунтувати взаємну вигоду виробників сировини та її переробників при інтеграції виробництва і переробки.

Мета статті. Основною метою даної статті є пошук ефективного механізму поєднання сільського господарства з промисловістю, яка переробляє сировину, а також торгівлею, яка реалізує продукти споживання.

Виклад основного матеріалу. Світ йде до міжнародного співробітництва, глобалізації економіки, в якому місце кожної країни визначає рівень її економічних ресурсів (природних, трудових, інвестиційних), прогресивних технологій і організаційних можливостей державного устрою.

Україна, маючи 23% європейських і 3% світових чорноземів, 79 осіб населення на кожний квадратний кілометр території (у Львівській області 119 осіб), багатолітній досвід аграрного виробництва, може бути самодостатньою в усіх необхідних обсягах продовольчих товарів, забезпечувати потреби внутрішнього і зовнішнього ринків на рівні міжнародних стандартів. Єдиного чого в Україні не вистачає – це інвестиційних ресурсів. Тому, без визначення на державному рівні політичного принципу формування реальних фінансових ресурсів в галузі сільського господарства всі дії на різних рівнях управління щодо аграрних реформувань не принесуть позитивного результату.

На наш погляд, в основі політичного принципу стосовно фінансових ресурсів у сільському господарстві в цілому і для окремих суб'єктів господарювання зокрема, лежить створення сприятливих умов для поєднання сировинних, переробних і торгових галузей АПК в єдиний комплекс. Фінансові ресурси для витрат в аграрній сфері економіки треба шукати в самому агропромисловому комплексі.

Безгосподарською концепцією підприємств переробної промисловості у великих містах, яка була започаткована у радянський період, вже в саму основу розвитку продуктивних сил були закладені затратні, вольові методи господарювання. Село було позбавлене промислових галузей, завершеного циклу виробництва, додаткових робочих місць. Об'єктивна необхідність інтеграції виробництва та переробки сільськогосподарської продукції знайшла вихід в іншому напрямку – в області стали проявлятися тенденції деконцентрації виробництва продуктів харчування. Товаровиробники сировини стали здійснювати переробку зерна на борошно, закупили обладнання для невеликих пекарень, стали забезпечувати сільських жителів через власні магазини хлібом, крупою, олією, м'ясними виробами, створювати свої власні м'ясокомбінати.

Прикладом може бути приватна агрофірма "Білаки" створена у Самбірському районі, відома сьогодні не тільки на Львівщині, але й далеко за її межами. Почалося все з того, що під керівництвом колишнього ветлікаря Івана Білака, самбірчани створили м'ясокомбінат і першими в Україні приватизували його. У 1991 році м'ясокомбінат "Самбірчанка" був зареєстрований як підприємство з колективною формою власності. У 1994 році колектив його, кожний працюючий, одержав майнову частку в акціях. Цього ж року нотаріально був затверджений акт про передачу Івану Білаку цих акцій в оренду і створена приватна фірма "Білаки". 10% від прибутку акціонери отримують на дивіденди.

Сьогодні фірма має 12 фірмових магазинів, два кафе, виготовляє понад 50 видів ковбас і субпродуктів, займається не тільки переробкою, але й виробництвом сільськогосподарської продукції, взявши в оренду 700 га угідь сільськогосподарської спілки "Стрілецька". Одночасно І. Білак ще й фермер, має 50 га власної землі, 100 корів найкращих порід. На власній землі збудував ферму, має хлібопекарню, млин, олійню.

Щодо фірма "Білаки" переробляє до 150 туш худоби, які поставляють їй сільськогосподарські підприємства і господарства населення. Розрахунок відбувається в день здачі бичків і свиней.

Фірма "Білаки" забезпечує неухильне зростання виробництва, регулярну заробітну плату і солідні дивіденди. За останні роки вчетверо збільшилась кількість робочих місць.

Розробка стратегії в цьому плані вимагає вивчення світового досвіду. За рубежем переважають не гігантські переробні підприємства, а порівняно невеликі і середні з цілком сучасною матеріально-технічною базою, що забезпечують випуск високоякісної, добре фасованої продукції.

Питання стоїть так: чи зосереджуватиметься переробка сільськогосподарської сировини і виготовлення з неї кінцевих продуктів споживання в руках сільськогосподарських товаровиробників, чи ці процеси до кінця монополізують комерційні структури, які і отримують основну частину доходу, створеного в аграрній сфері. Світовий досвід дає однозначну відповідь на це питання. Завдяки створенню потужної харчової промисловості, оптової і роздрібною торгівлі на кооперативних засадах, виробники європейських країн та

США не допустили перетікання цих доходів в інші сфери. Не слід цього допускати і в Україні.

Основна проблема функціонування інтегрованих господарських структур на міжгалузевому рівні пов'язана з економічною і фінансовою нестабільністю, високою собівартістю сировини, збитковістю її виробництва. Вони можуть нормально працювати лише за умови нормальних витрат і рівноправних відносин товаровиробників і переробних підприємств. Переробне підприємство підняти її не може, тому що стане збитковим. Собівартість сировини для переробника надто висока, тому оптово-відпускна ціна готової продукції не буде прийнятною для торгівлі і споживача. За такої ситуації на розвиток стабільної і ефективної інтеграції на рівні сільськогосподарських товаровиробників і переробного підприємства розраховувати важко.

Висновки. Україні потрібна своя філософія розвитку агропромислового комплексу в цілому і сільського господарства, зокрема. Сільське господарство є єдиною галуззю, що продукує енергію сонця. Додана вартість, що створюється в цій галузі, реалізується в переробній галузі і торгівлі, а тому її треба у відповідній долі повернути туди, де вони створювалися і для цього треба створити реальний та ефективний механізм.

Такий механізм передбачає поєднання сільського господарства з промисловістю, що переробляє її сировину, а також торгівлю, яка реалізує кінцеву продукцію споживання, охоплюючи таким чином комплексну систему створення, розподілу, перерозподілу і використання виробничого потенціалу, трудових, матеріальних та фінансових ресурсів в усьому агропромисловому комплексі. Тільки в таких умовах можна забезпечити реальне підвищення ефективності сільськогосподарського виробництва. Внутрішні фінансові ресурси для сільського господарства, як сировинного сектора агропромислового комплексу, можна одержати лише в тому випадку, коли виробництво сільськогосподарської продукції буде пов'язано з результатами кінцевої продукції споживання. В цьому випадку учасники виробництва сільськогосподарської продукції, її переробки, зберігання і реалізації будуть

поставлені в рівну залежність один від другого, розуміючи ступінь свого ризику і маючи реальну уяву про власні доходи.

Поєднання сільського господарства з харчовою промисловістю і торгівлею дозволить державі ефективніше здійснювати аграрну політику в сучасних умовах та наблизитися до реалізації споконвічної мети суспільства – зменшення відмінностей між містом і селом. Такий підхід потребує більш виваженого підходу до однієї з основних функцій держави – регулювання соціально-економічних відносин в умовах багатокладної економіки.

Література

1. Чемерис А.О., Галанець В.В. Стратегічне планування сільськогосподарського виробництва в системі державного управління. – Львів: ЛІДУ УАДУ, 2003. – 160с.

2. Малік М.Й., Федієнко П.М., Орлатий М.К. Інтеграція – як фактор підвищення ефективності реформованих сільськогосподарських підприємств. – К.: ІАЕ УААН, 2000. – 40с.

3. Гончарук С.М. Розвивати інтеграцію виробництва і промислової переробки молока // Економіка АПК. - 1999. - №2 - С.53 – 54.

Summary

The paper examines the limited investment possibilities of the state budget for overcoming of agrarian recession. It suggests using of internal reserves in agribusiness. The experience of manufacturing and processing of agrarian production is generalized.

Key words: *integration, internal resources formation, efficiency mechanism, cooperation.*

Стаття надійшла до редакції 11.04.2008

Кубрак Н.Р., ст.викладач ©

Львівський національний університет ветеринарної медицини
та біотехнологій імені С.З. Гжицького, м. Львів, Україна

УПРАВЛІННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНІСТЮ ПРОДУКЦІЇ МОЛОКОПЕРЕРОБНИХ ПІДПРИЄМСТВ

Розглядаються аспекти застосування адаптивних систем управління конкурентоспроможністю продукції та роль логістики у формуванні додаткової корисності товару в сучасних ринкових умовах.

Ключові слова: конкурентоспроможність, середовище, типи стратегій, логістика.

В умовах ринкової економіки одним з головних факторів успіху товаровиробника є постійне підвищення рівня конкурентоспроможності продукції. Саме проблемі конкурентоспроможності вітчизняної продукції як на внутрішньому, так і на зовнішньому ринках приділяється особлива увага в сучасних наукових публікаціях відомих вчених-економістів В.Бойка, В.Галушки, В.Герасимчука, В. Дерев'янка, А.Кандиби, А.Кредисова, Д.Мельничука, В.Онищенко, В.Савчука, В.Юрчишина та ін.

Для ефективного управління конкурентоспроможністю продукції підприємства виникає необхідність у дослідженні закономірностей її формування. Скористаємося дедуктивним методом, який передбачає дослідження чинників, загальних умов формування та існування, джерел і методів конкурентоспроможності, а також побудову механізму її утворення.

Конкурентоспроможність формується під впливом великої кількості чинників різноманітного походження, які по-різному впливають на неї. Конкурентоутворюючі чинники – це рушійна сила, яка формує і визначає характер конкурентоспроможності.

Системний аналіз сукупності конкурентоутворюючих чинників дозволяє виділити ті з них, вплив яких має вирішальний характер. Чинники, які безпосередньо впливають на конкурентоспроможність виробу, є чинниками 1-го порядку. Це насамперед якість та ціна виробу. Вони завершують багаторисну “піраміду”, акумулюючи численні чинники непрямого впливу на конкурентоспроможність, тобто чинники другого, третього і всіх подальших порядків. В міру відхилення від верхівки піраміди вплив чинників послаблюється, а взаємозв'язки стають більш складними й різноманітними.

В сучасних умовах великого значення набули такі чинники, як маркетингова та комерційна складові споживчої вартості виробу, наприклад, фірмова марка, реклама, сервісне обслуговування, система продажу тощо.

Важливим для споживача є також своєчасність виробництва та збуту виробу на ринку.

Системний підхід до формування конкурентоспроможності виробу дозволяє виділити основні конкурентоутворюючі чинники безвідносно до специфіки окремих товарних ринків, залишаючи без уваги вплив реальних обставин при виробництві та реалізації продукції. Враховуючи це, чинники 1-го порядку доповнимо специфічними чинниками, які впливають на конкурентоспроможність як через основні фактори першого порядку, так і безпосередньо через рад умов. До таких чинників віднесемо репутацію (імідж, престиж) фірми-виробника та співвідношення попиту і пропозиції на ринку. Специфічні фактори впливають на конкурентоспроможність як безпосередньо, так і через фактори 1-го порядку, хоча вони й не залежать від властивостей виробу.

І, насамкінець, в умовах конкуренції виникає необхідність забезпечення конкурентоспроможності не тільки окремих виробів, а й усього товарного асортименту виробника.

Оскільки конкурентоспроможність підприємства визначається рівнем конкурентоспроможності продукції та супутніми їй послугами, то саме продукція на різних етапах її існування (ескіз, проект, дослідний прототип, готовий виріб, ринковий товар) і має бути об'єктом управління та уособленням процесу адаптації та самовдосконалення підприємства.

Автором розроблена адаптивна система управління конкурентоспроможністю продукції.

Високий рівень конкурентоспроможності забезпечує здатність підприємства адаптовуватись до мінливих ринкових умов і дії сил конкуренції та самовдосконалюватись до оптимального стану функціонування, який забезпечує його продукції відповідні конкурентні переваги на плановий період в такі 4 основні етапи.

1. Моніторинг зовнішнього ринкового середовища – визначальний фактор для спроможності сучасного підприємства правильно орієнтуватись в динамічному середовищі.

Комплексний моніторинг за динамікою потреб та попитом споживачів, наявними заміниками, динамікою НТП та розвитком технологій виробництва, діяльністю постачальників, динамікою конкуренції та конкурентів, зміною факторів державно-правового регулювання, сезонністю, рівнем інфляції тощо дає можливість правильно визначати свою нішу спеціалізації та вибирати найпривабливіші сегменти потенційного ринку збуту, оцінювати свою позицію на ринку щодо конкурентів та виявляти небезпечні загрози.

2. Оцінка рівня конкурентоспроможності власної продукції при цьому доповнює комплексний маркетинговий аналіз ринку саме щодо конкретної продукції і виступає додатковим аналітичним інструментом для вироблення відповідної ринковим умовам конкурентної стратегії та тактики і аналізатором усього процесу управління, адаптації та самовдосконалення, який

втілюється в товарну, цінову, комунікативну та дистрибутивну політику підприємства.

В результаті такого аналізу є можливим здійснити розробку довготривалої конкурентної стратегії та тактики підприємства її реалізації. Така стратегія обов'язково повинна передбачати місце підприємства в інституціональній структурі ринку згідно з функціями, які воно виконує.

Так, згідно з [2, с. 348 - 366] усі можливі типи стратегій, які дають можливість забезпечити конкурентоспроможність продукції для різних підприємств (за функціональним призначенням в інституціональній структурі ринку) визначаються комбінацією таких двох основних джерел конкурентоспроможності:

- підвищення споживчої цінності пропонованого товару;
- зниження витрат на продукцію, що виготовляється.

Виолент – велике підприємство, яке дотримується стратегії задоволення найбільш масових потреб широкого попиту.

Патієнт – вузькоспеціалізоване середнє підприємство, яке орієнтує свої зусилля на задоволення специфічних потреб обмеженого попиту.

Комутант – мале неспеціалізоване підприємство, яке задовольняє на ринку короточасні потреби в невеликих масштабах.

Експлерент – піонерське підприємство, яке втілює ризиковану інноваційну стратегію.

Найцікавіше, що кожна з цих стратегій підприємств дає змогу забезпечити конкурентоспроможність своєї продукції одночасно, але тільки для певного (свого) сегмента ринку. Тобто нішева стратегія ніби деякою мірою нівелює глобальну конкуренцію в галузі тим компаніям, які чітко її дотримуються (кожен суб'єкт виконує свою функціональну роль з певним рівнем прибутковості), однак не усуває її всередині ніші. Тому керівництво, перш ніж розробляти товарну політику, повинно об'єктивно оцінити позицію свого підприємства на ринку та правильно вибрати перспективну конкурентну стратегію, яку воно здатне реалізувати своїми силами.

Вияток становлять тільки фірми-невдахи, які неспроможні для своїх товарів забезпечити ні належну споживчу цінність, ні низький рівень виробничо-збутових витрат. По суті, в економіці з розвинутими ринковими відносинами вони є приречені на банкрутство, оскільки не виконують суспільно-економічних функцій.

3. Формування “потенційної” конкурентоспроможності продукції завдяки наданню продукції конкурентних переваг за якісно-ціновими параметрами на стадіях розробки, проектування та виробництва є лише однією з складових споживчої цінності (корисності) товару, в якому наскрізна підприємницька логістика відіграє істотну роль, а саме:

- забезпечує матеріально-технічне постачання виробничої системи необхідними матеріальними ресурсами завдяки функціям транспортування та складування на підприємстві;

– здійснює безперебійне подання матеріальних ресурсів до виробничих процесів, забезпечує внутрішньотранспортні переміщення напівфабрикатів та передає готову продукцію до збуту.

Значущість ролі логістики у формуванні “потенційної” конкурентоспроможності продукції визначається тим, що:

1. Здійснюючи поставку у виробничу систему матеріальних ресурсів у відповідний термін, у відповідній кількості, якості та асортименті, логістика забезпечує саму можливість здійснення технологічного процесу згідно з масштабами виробничої програми та забезпечує необхідні умови для того, щоб в процесі виробництва були реалізовані закладені якісні параметри продукції;

2. Оскільки усі логістичні витрати на цю діяльність “входять” в структуру собівартості продукції, а, отже, в ціну реалізації, то мінімізація цих витрат безпосередньо впливає на конкурентоспроможність ціни продукції, оборотність обігових коштів підприємства та його рентабельності.

Сучасна практика конкурентної боротьби, яка спостерігається в процесах глобалізації світової економіки (особливо в розвинутих індустріальних країнах) свідчить про те, що більшість суб'єктів конкуренції здатні досить ефективно формувати “потенційну” конкурентоспроможність продукції завдяки оптимізації співвідношення якісно-цінових параметрів продукції.

3. Тому тільки формування “ринкової конкурентоспроможності продукції”, яке здійснюється підприємством в процесі збутової діяльності та післяпродажного обслуговування, здатне реально забезпечити успіх сучасного підприємства в конкурентній боротьбі.

Місце та роль логістики визначається такими трьома аспектами:

1. Забезпечення покупцеві певного товару у відповідній кількості, у відповідному стані та відповідному місці.

2. Поставка певного товару у відповідний час і за відповідну ціну (реалізації).

3. Надання логістичних послуг по доставці товару покупцеві вибраним способом (технічно складного виробу чи обладнання), його монтажі, підключенні, перевірці працездатності і виправленні виявлених дефектів, а також послуг з його обслуговування протягом усього гарантійного терміну, модернізації чи демонтажі і утилізації.

Потрібно також відзначити, що згідно з дослідженнями [3, с.163], починаючи з 70% затрати на логістичний сервіс зростають експоненціально залежно від рівня обслуговування і при 90% стають економічно не вигідними (оскільки економічний ефект від подальшого підвищення рівня обслуговування на 2% викликає зростання витрат на 14%). Оскільки величина цих витрат також входить у собівартість (а потім в ціну) продукції, то для забезпечення її конкурентоспроможності та супутніх продажів логістичних послуг необхідна певна оптимізація рівня логістичного сервісу та його вартості.

Роль логістики у формуванні споживчої корисності продукції та забезпеченні її конкурентоспроможності в сучасних ринкових умовах постійно зростає. Підприємства, які активно застосовують логістичні системи управління

матеріальними потоками, спроможні значно ефективніше використовувати свої обмежені ресурси, адаптуватися і самовдосконалюватися як до підвищення вимог споживачів, так і до дії конкуренції.

Література

1. Ухачевич Я. П., Плоткін Я. Д. Методика маркетингового аналізу конкуренції та конкурентів // Вісн. НУ "Львівська політехніка". - 2000, № 391. - С 189 - 199.
2. Юданов А. Ю. Конкуренция: теория и практика. - М., 1998. - 384 с.
3. Крикавський Є. Логістика: Навч. посібник. - Львів, 1999. - 264 с.

Summary

This article is dedicated to the aspects of the usage of the adaptive systems control of the competitive abilities of production and the role of logistics in the formation of the additional usefulness of goods in contemporary market conditions.

Стаття надійшла до редакції 11.04.2008

Куртяк Б.М., д.вет.н.¹©, Сімонов Р.П.²

¹Головне управління ветеринарної медицини в Львівській області

²Львівська обласна державна лабораторія ветеринарної медицини

БЕЗПЕКА ПРОДОВОЛЬЧОЇ СИРОВИНИ ХАРЧОВОЇ ПРОДУКЦІЇ ТА УПРАВЛІННЯ ЯКІСТЮ У ЛЬВІВСЬКІЙ ОБЛАСТІ

У статті проаналізовано діючу систему контролю якості та безпеки харчових продуктів у Львівській області. Проаналізовано основні переваги моделі управління якістю та безпекою харчових продуктів із застосуванням стандартів серії ISO та HACCP.

Ключові слова: *якість, продукція, система акредитації.*

Україна, як молода незалежна держава, обрала курс на ринкову економіку, а відтак вступу в СОТ, приєднання до членства в Євросоюзі, набуття статусу на перспективу інтеграції в НАТО.

Одним із ключових пріоритетів політики Європейського Союзу є забезпечення найвищих стандартів безпечності харчових продуктів.

Згідно вимог Євросоюзу відповідальність за безпеку продукції тваринного походження покладається на товаровиробника з дотриманням ветеринарних і санітарно-гігієнічних вимог на всьому ланцюгу виробництва та обігу продуктів харчування (включаючи корми для тварин). В законодавчих актах Євроспільноти акцентується увага на підвищенні політики прозорості продовольчої безпеки, на всіх стадіях вирощування тварин, птиці, отримання сировини, її дальнійшої доставки для переробки, що повинно істотно сприяти росту довіри споживачів до товаровиробників, і до політики продовольчої безпеки в Європейському Союзі.

В Україні чинні закони “Про ветеринарну медицину”, “Про безпеку та якість харчових продуктів” та інші підзаконні акти, які адаптовані до вимог європейських стандартів.

Загальноєвропейський економічний простір відкриває нові можливості та перспективи для розвитку аграрного сектору, але при цьому потребує сучасних приладів, методик досліджень. Перш за все посилюються вимоги до якості продукції та послуг, які постачаються національним виробником на зовнішній ринок. Необхідність адаптації та гармонізації чинного законодавства до вимог ЄС, створення електронної бази даних виробників харчових продуктів України.

Українським підприємствам негайно необхідно вносити зміни в існуючі технологічні процеси, обладнання підприємств і процедури підтвердження своєї відповідності новим вимогам, щоб витримати конкуренцію із зарубіжними товаровиробниками у разі експорту продукції в країни ЄС.

Таким чином, головна вимога до системи контролю за якістю та безпекою харчових продуктів полягає в створенні довіри, яка формується завдяки таким факторам:

- дотримання вимог національної системи акредитації, гармонізованої з міжнародними вимогами;
- єдині правила роботи переробних підприємств (акредитація чи атестація згідно вимог ISO серій 9000; 22000, ДСТУ4161:2003 основаних на принципах HACCP);
- єдині підходи, щодо інспекторської оцінки їх діяльності (акредитація інспекції згідно вимог ISO 17020, розробка та впровадження Концепції Загальнодержавної цільової економічної програми проведення моніторингу залишкових кількостей ветеринарних препаратів та забруднюючих речовин у живих тваринах, продуктах тваринного походження і кормах, а також харчових продуктах, підконтрольних ветеринарній службі);
- єдині підходи, щодо акредитацій лабораторій різних рівнів, як уповноважених на проведення контролю згідно „державних Планів моніторингів”, так і технологічних, які здійснюють первинний вхідний та вихідний контроль продукції (згідно вимог ДСТУ ISO 17025:2006, та інших основаних на принципах доброї лабораторної практики).

Забезпечити високу якість та безпеку продукції тваринного походження можна запровадивши на виробництві та у сфері обігу, зберігання систему HACCP – аналіз небезпечних чинників і критичних контрольних точок, які являють собою систему оцінювання і контролю небезпечних чинників, які можуть негативно вплинути на безпеку та якість продукції. Ця актуальна модель управління якістю та безпекою харчових продуктів діє у промислово розвинених країнах світу.

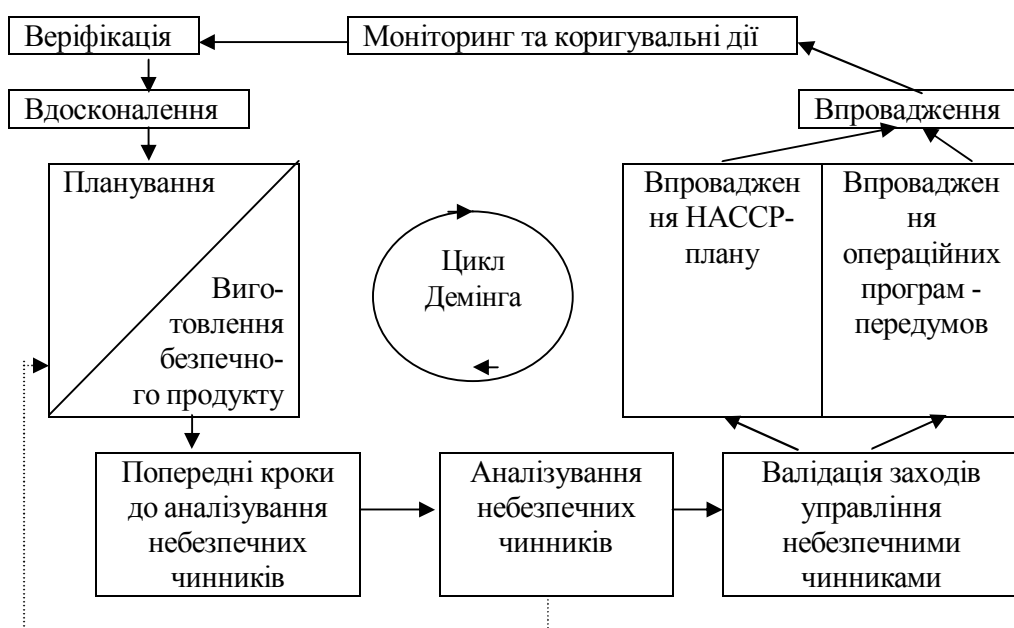
Система HACCP являє собою систему управління, в якій безпека харчових продуктів розглядається через оцінювання і контролювання біологічних, хімічних та фізичних джерел небезпеки по всьому ланцюгу виготовлення кожного харчового продукту. Такий підхід включає ідентифікацію й аналіз небезпечних чинників, що можуть виникнути на всіх етапах виробництва харчових продуктів, починаючи з приймання сировини і закінчуючи відвантаженням продукції кінцевому споживачеві. Біологічні, хімічні й фізичні небезпечні чинники розглядаються з огляду їх впливу на безпеку продукту. В результаті аналізу небезпечних чинників визначаються критичні точки контролю (КТК). Потім розробляються критичні межі для кожної КТК, а також дії щодо проведення моніторингу і ведення записів. Ефективність системи HACCP залежить від процедур перевірки, які застосовуються для підтвердження того, що система працює.

Для підприємств харчової промисловості однією з основних вимог є безпека харчової продукції. Це обов'язкова складова всіх аспектів якості. При цьому виробники повинні проводити оцінку не тільки виробленого продукту, а і методів виробництва. Цю систему варто застосовувати і до постачальників

сировини та допоміжних матеріалів, організації дистрибуції і працівників роздрібною торгівлі.

Є багато переваг у використанні системи НАССР. Цей системний підхід охоплює всі аспекти безпеки харчових продуктів, починаючи від вирощування, збору врожаю, закупівлі сировини і закінчуючи використанням кінцевим споживачем. Міжнародні організації, зокрема Комісія Кодекс Аліментаріус, схвалили застосування НАССР як найбільш ефективного засобу запобігання захворюванням, спричинюваним харчовими продуктами. Але НАССР не є гарантією повної безпеки. Ця система призначена для зниження ризиків викликаних можливими проблемами щодо безпеки харчових продуктів. Правильно проведений аналіз небезпечних чинників дозволяє виявити серед них приховані чинники і спрямувати відповідні ресурси в критичні точки процесу – це знаряддя управління використовується для захисту споживачів.

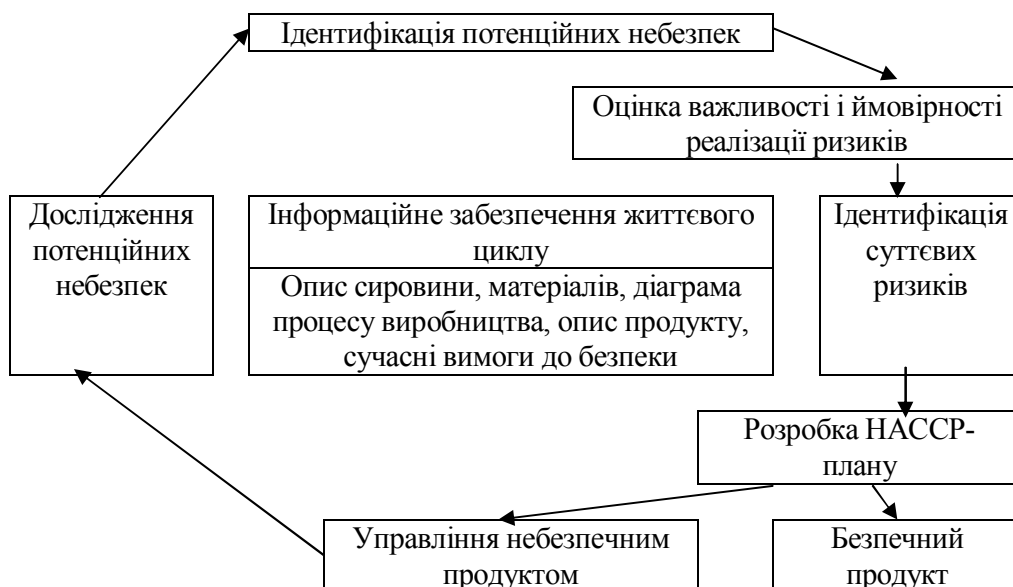
В основі даної системи закладена модель управління якістю, яку можна графічно виразити у вигляді наступного Циклу Лемінга (рис. 1):

Рис.1 .Модель управління якістю

“Життєвий цикл” реалізації принципів НАССР зображується наступним чином (рис.2).

Державна ветеринарна медицина уповноважується на виконання загальнодержавної програми здійснення моніторингу залишкових кількостей ветеринарних препаратів та інших забруднюючих речовин у живих тваринах, продуктах тваринного походження і кормах.

Рис. 2. “Життєвий цикл” реалізації принципів НАССР

Згідно даної програми інспекційна служба ветеринарної медицини Львівщини впроваджує нові технології системи контролю за якістю та безпекою харчових продуктів:

- проведення на належному рівні розширеного ветеринарно-санітарного контролю та нагляду за живими тваринами;
- підвищення рівня діагностики тварин при їх захворюваннях;
- проведення інспекторами перевірок підприємств підконтрольних службі ветеринарної медицини: ферм, переробних підприємств, підприємств по виготовленню кормів для тварин, ветеринарних аптек із розрахунку 2 рази на рік згідно наказів по облуправлінню;
- проведення раптового, несподіваного для виробників відбору зразків для лабораторного контролю за залишковими кількостями ветеринарних препаратів, пестицидів та забруднюючих речовин (мікотоксинів, металів, радіонуклідів тощо) на всіх стадіях виробництва, переробки та споживання продукції з дотриманням простежуваності;
- проведення розслідувань, згідно встановленого порядку вжиття необхідних заходів у разі отримання позитивних результатів дослідження, щодо залишкових кількостей ветеринарних препаратів і токсикантів у продукції тваринного походження та кормах;
- контролюється використання ветеринарних препаратів, згідно “Списків зареєстрованих ветпрепаратів” та наказів “Про заборону використання ветеринарних препаратів для продуктивних тварин”,

дотримання термінів очікування після лікування та обробок, перед забоєм тварин;

- проведення навчань, згідно розробленої програми та підготовка документації по акредитації інспекторів згідно ISO 17020;
- про результати своєї діяльності служба сповіщає громадськість через пресу, телебачення, радіо.

На даний момент в Україні діє декілька видів контролю за продукцією, наприклад:

- вихідний контроль з ферми за молоком;
- вхідний контроль на молокозаводі;
- вихідний контроль з молокозаводу;
- держнагляд згідно “Обов’язкового мінімального переліку досліджень...”;
- на виконання державного Плану моніторингу...;
- при експорті продукції, контроль за кожною партією.

Львівська обласна державна лабораторія, визнана уповноваженою на проведення моніторингу залишків токсикантів, згідно державного Плану затвердженого Єврокомісією. Лабораторія акредитована, як у Національній так і у Європейській акредитаційній системах, отримує конкурентноспроможні результати досліджень, бере участь у міжлабораторних порівняльних раундах, розробляє методи випробувань, проводить валідацію та верифікацію методів, визначає невизначеність вимірювань, підвищує рівень аналітичних можливостей, постійно навчається, як в Україні так і за кордоном.

Впровадження системи управління якістю у Львівській обласній державній лабораторії ветеринарної медицини перевело її на зовсім інший щабель розвитку. Зросла впевненість персоналу в правильності своїх дій. Лабораторія отримала визнання через акредитацію в Національній та Німецькій (DAP) системах. На даний час лабораторія конкурентноспроможна, як в Україні так і за кордоном, успішно підтверджує функціонування системи управління та принципів доброї лабораторної практики при інспекційних наглядах з боку Національної та Німецької (DAP) систем. Проводиться підготовка документів по розширенню галузі, згідно переліку випробувань визначеного у Плані моніторингу Компетентним органом (Державним комітетом ветеринарної медицини України), та по акредитації діагностичної частини лабораторії згідно ISO17025 у модифікації МЕБ також проводиться реконструкція приміщень мікробіологічної лабораторії.

Згідно плану моніторингу у 2005 – 2007 році контролю підлягали наступні показники: A1 Стільбени, похідні стільбенів та їх солі (Діетилстільбестрол) B3a Хлорорганічні сполуки (Ліндан, ГХЦГ та його ізомери, ДДТ та його метаболіти B3b Фосфорорганічні сполуки (базудин, метафос, карбофос) B3c Хімічні елементи (Свинець, кадмій, ртуть) B3d Мікотоксини (Афлатоксин B1) B3f Радіонукліди (цезій -137, стронцій-90) A6 Сполуки, що входять в додаток, 1V Директиви ЄС 2377/90 (Хлорамфенікол

нітрофуран АОЗ, нітрофуран АМОЗ) В1 Антимікробні препарати В2а антигельмінтики (Альбендазол) В2 в кокцидіостатики (Саліноміцин) В3 d Мікотоксини (Афлатоксин М1) А3 Стероїди (19-нортестостерон) В3с хімічні елементи (Гістамін, ТВВН(загальні леткі азотисті основи) ТМАН(триметіламіназот) В2 піретроїди (Дельтаметрин)

Об'єктами випробувань були: ВРХ (сеча, м'язи, жир, нирки), свині, птиця, молоко, яйця, риба, мед.

Частина показників заплановані на Львівську область виконувались протягом 2005-2007 років у ДНДКІ ВПіКД та ЦДЛВМ.

Львівською обласною державною лабораторією ветеринарної медицини протягом 2005 року було випробувано 77 моніторингових зразків. У ЦДЛВМ досліджено 107 зразків, а в 2008 році згідно державного плану моніторингових досліджень обласною лабораторією буде досліджено понад 500 зразків.

Протягом 2006 року у ЛЮДЛВМ було випробувано 175 моніторингових зразків. У ЦДЛВМ досліджено 312 зразків.

Контроль та нагляд за впровадженням системи НАССР та отримання безпечної продукції здійснюється інспекторами ветеринарної медицини області. У випадку позитивних результатів проводяться інспекторські розслідування та повторний відбір зразків до отримання двохразових негативних результатів та усунення недоліків операторами потужностей, які б могли погіршити якість та безпеку продукції.

Література

1. ДСТУ ISO / ІЕС 17025-2001 Загальні вимоги до компетентності випробувальних та калібрувальних лабораторій.

2. ДСТУ ISO / ІЕС Загальні критерії щодо діяльності органів різного типу, що здійснюють інспектування

3. ДСТУ 4161-2003 Система управління безпечністю харчових продуктів. Вимоги.

4. ISO 22000 Food safety management system – Requirements for any organization in the food chain.

5. ДСТУ ISO / ІЕС, IDT Системи управління якістю. Основні положення та словник.

6. ДСТУ ISO / ІЕС, IDT Системи управління якістю. Вимоги.

7. Постанова (ЄС) № 853/2004 Європейського Парламенту та Ради від 29 квітня 2004 року, якою постановляються специфічні гігієнічні правила щодо гігієни харчової продукції.

8. Постанова (ЄС) № 853/2004 Європейського Парламенту та Ради від 29 квітня 2004 року щодо гігієни харчової продукції.

9. РК від 23 лютого 1998 року (98/179/ЄС)

10. ДР 89/397/ЕЕС від 14.06.89 р.

11. Регламент ЄС №178/2002.

12. ДР 96/23/ЕЕС від 29 квітня 1996 року. Про заходи контролю окремих речовин та їх залишків у живих тваринах та продуктах тваринного походження.

Summary

The paper devoted to the problem of creating a control system of food safety and quality management system in Lviv region. Main strength of model of food safety according to the ISO standards and HACCP system are analysed.

Стаття надійшла до редакції 11.04.2008

Кухар Р.Б., к.ф.м.н., доцент ©, **Долинський С.В.**, к.е. н., доцент,
Дерев'яник В.П., **Музика Л.І.**, к.с.-г.н., доцент
*Львівський національний університет ветеринарної медицини
та біотехнологій імені С.З. Гжицького, м. Львів, Україна*

ПРОБЛЕМА ЕФЕКТИВНОСТІ УПРАВЛІНСЬКИХ СИСТЕМ ТА ІНФОРМАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ

Аналіз світового та вітчизняного досвіду інформатизації різних сторін життя суспільства вимагає її класифікації з позиції їх ефективності. Зокрема, для управлінських систем виділяються чотири рівні, можлива дія інформаційної технології в яких суттєво відрізняється.

***Ключові слова:** управлінські системи, інформатизація, ефективність, виробництво, інформаційні технології.*

Постановка проблеми. Аналіз світового досвіду комп'ютеризації дозволяє виділити два діаметрально протилежних підходи. В першому випадку проходить насичення інформаційною технікою вже існуючих систем, принципове призначення яких не змінюється. При цьому, як правило, проходить ріст економічності цих систем, тобто скорочуються витрати на одиницю корисного результату. Наприклад, електронна "начинка" автомобіля дозволяє підвищити його керованість, знизити витрати пального, збільшити потужність мотора і т.п.

У другому випадку суттєво змінюється набір функцій, які може реалізувати система. Як приклад подібних систем цього типу можна навести автоматизоване робоче місце інформаційного робітника, наприклад друкарки, яке відкриває перед останньою абсолютно нові можливості, принципово недоступні їй раніше.

Набуті в результаті інформатизації можливості, у випадку їх активного використання, надають всій системі нову якість, раніше відсутню.

Традиційно вважалось, що в сфері управління наявні чотири об'єкти: трудові, матеріальні, фінансові ресурси і обладнання. З появою інформаційних технологій визначився п'ятий об'єкт - інформаційний ресурс, який у домашній технології розсіяний між управлінськими працівниками і його накопичення здійснюється шляхом виробничих нарад, телефонних розмов та ін. Сучасні інформаційні технології дозволяють кардинально покращити процес контролю за використанням цього ресурсу, зробити його більш надійним, оперативним і менш працеємким.

Про актуальність цих проблем свідчить формування інформатики як науки про інформаційний ресурс, яка досліджує інформаційні технології як засіб використання інформаційного ресурсу в соціальних системах, а її

об'єктом виступають автоматизовані інформаційні системи, що втілюють інформаційні технології.

Аналіз останніх досліджень. На початку 80-х років у теорії та практиці організаційного управління починають розглядати інформаційну технологію як ключовий засіб автоматизації виробництва, вдосконалення процесів прийняття і реалізації рішень, документообороту і зменшення затрат на їх здійснення. З початком широкого впровадження ЕОМ та локальних мереж передачі даних виникла необхідність у створенні цілісних технологічних систем інформаційного забезпечення діяльності апарату управління. Відбувався перехід від використання ЕОМ для автоматизації відносно нескладних операцій (бухоблік, нарахування зарплати, облік на складах та ін.) до створення якісно нових систем - цілісних технологічних систем обробки даних, що базуються на принципах комплексної автоматизації основних і допоміжних інформаційних процесів, на доступному і зручному доступі (інтерфейсі) користувача до інформаційних та обчислювальних ресурсів. Все це супроводжується зміною багатьох первісних уявлень щодо форм, методів, організації проектування і впровадження автоматизованих систем та взаємодії з ними працівників.

При цьому виявилася відсутність загальної теорії інформаційних технологій як системи цілісних взаємопов'язаних прийомів, методів і засобів обробки інформації та здійснення комунікацій в організаційному управлінні.

Мета статті. Суть сучасного перевороту у виробничих силах полягає в тому, що нова інформаційна технологія відкриває практично безмежні можливості використання інтелектуальних багатств кожним працівником. Це призводить до радикального зростання ролі інформаційного ресурсу як фактора інтенсифікації економічного розвитку.

Інформаційний ресурс, його використання стають основою нового соціально-економічного мислення, при якому раціоналізація управління неможлива без правильного розуміння інформації. Принципово важливим є відхід спеціалістами, як управлінцями, так і виробничниками, від традиційного трактування інформації як повідомлення. Необхідно відрізнити інформативні дані (нові і корисні) від неінформативних (непотрібних, а іноді шкідливих). Технологічно важливими є поняття інформації та дезінформації, оскільки останні відіграють деструктивну роль в цілеспрямованих системах. Важливим є системне бачення, коли такі атрибути, як облік, звітність, ціни, плани, нормативи, стандарти і т.п. виступають як окремі елементи цілісної системи, елементи єдиного і нерозривного інформаційного процесу. Неможливо покращувати їх окремо, оскільки це конкретно-технологічні поняття єдиної "паперової" інформатики, пов'язані з відповідною ціллю, передачею і прийомом інформації.

Традиційне розуміння інформаційно-управлінських систем, яке виробилося на основі класичної теорії інформації, можна розглядати як статичне в тому розумінні, що інформаційні комплекси розглядаються відірвано від реальної динаміки керованих об'єктів, поза впливом на них відповідних

підсистем. Функції інформаційних систем зводяться лише до збору, обробки, передачі і збереження даних. А сам аналіз таких систем здійснюється на мікрорівні, тобто з позицій внутрішньої структури. Конструкторів інформаційних систем, починаючи від окремих ЕОМ аж до цілих технологічних комплексів АСУ, САПР і т.п., цікавить лише їх архітектура, структура і т.п., а їх зовнішня дія (віддача) випадає з наукового аналізу. Тому такий аналіз необхідно доповнити макроаналізом - дослідженням проблем взаємодії інформаційних систем з об'єктами, аналізом механізмів їх впливу на об'єкти з метою їх переведення в новий стан.

Інтенсифікація виробництва підвищує значення інформаційних зв'язків у виробничій системі і висуває все нові вимоги переходу технології організаційних процесів на індустріальну основу. Цивілізований світ за останні десятиріччя, використовуючи ЕОМ, супутникові системи, мережі передачі даних, постійно перетворюється на гігантську інформаційну систему. Феномен інформації став предметом наукового дослідження. Виникла наука про інформацію, що вивчає її властивості, методи управління інформаційними потоками, їх використання, а також методи обробки інформації з метою їх оптимального збереження, пошуку та поширення. Можливість освоєння інформаційних ресурсів залежить від застосування і вдосконалення засобів інформатики, проникнення інформаційних технологій у всі сфери людської діяльності.

Індустріальна переробка інформації - це цілісна система, що складається з таких елементів інформаційно-комунікативного процесу, як підготовка інформації, її збереження, накопичення, обробка, передача даних в ЕОМ, видача результатів обробки даних абонентам. При цьому об'єми необхідної для переробки інформації залежать від наявної складності виробництва і його ланок, від цілей, які ставляться перед ним на майбутнє та способів його досягнення, а також від виникаючих обмежень на шляху подальшого їх розвитку.

Виклад основного матеріалу. Як вже відзначалося, інформаційна технологія вимагає дещо іншого трактування поняття інформації як простого набору даних чи повідомлень. Тут інформація розглядається як дані, що зафіксовані, розподілені, доведені до своїх адресатів і використані ними відповідно до їхніх цілей; інформація - це дані, які збільшують різницю між початковою і кінцевою ентропією досліджуваної системи.

Аналіз світового досвіду комп'ютеризації систем різних типів дозволяє виділити два діаметрально протилежних підходи. В першому випадку проходить насичення інформаційною технікою вже існуючих систем, принципове призначення яких не змінюється. При цьому, як правило, проходить ріст економічності цих систем, тобто скорочуються витрати на одиницю корисного результату. Наприклад, електронна "начинка" автомобіля дозволяє підвищити його керованість, знизити витрати пального, збільшити потужність мотора і т.п.

У другому випадку суттєво змінюється набір функцій, які може реалізувати система. Як приклад подібних систем цього типу можна навести автоматизоване робоче місце інформаційного робітника, наприклад друкарки,

яке відкриває перед останньою абсолютно нові можливості, принципово недоступні їй раніше.

Набуті в результаті інформатизації можливості, у випадку їх активного використання, надають всій системі нову якість, раніше відсутню. Наприклад, роботизація може надати виробничій системі гнучкості. Але виникає питання - чи потрібна ця гнучкість сучасному виробництву? Виникнення нових якостей у системи в результаті інформатизації не завжди бажане. Зокрема, для оцінки подібних явищ використовується критерій, в якому співвідноситься набір бажаних змін, які отримуються в результаті інформатизації, з набором реальних змін. При цьому враховується, що комп'ютер - це не просто знаряддя праці. Його не можна оцінювати лише з цих позицій. Він також модель світу, яка "формує" поведінку індивідуума. В цьому випадку комп'ютер фіксує певний зріз соціальної діяльності, забезпечує можливість її багаторазового повторення.

Досвід інформатизації різних сторін життя суспільства у таких країнах, як США, Японія та ін. показав, що ефект частіше пов'язаний з появою нової якості в інформатизованих системах (наприклад, гнучкість, динамічність, здатність до виживання у різних умовах і т.п.), що, безумовно, відкриває можливості, яких не було до цього часу. Проте, щоб ці потенційні можливості були реалізовані, необхідний широкий комплекс зовнішніх факторів, багато з яких мають соціально-психологічний характер. Важливе місце серед них займають такі фактори, як усвідомлення можливостей, що відкриваються, та готовність їх використати. Ці суб'єктивні фактори не враховувалися ні в одній програмі комп'ютеризації в СРСР, включаючи програму створення АСУ і побудову загальнодержавної автоматизованої системи управління (ЗДАСУ). Проте світовий досвід комп'ютеризації, перш за все досвід США, показує, що власне неврахування суб'єктивних факторів є головною причиною невдач більшої кількості досить амбіційних проектів.

Початкове весь комплекс суб'єктивних факторів ефективного впровадження був названий як "психологічний бар'єр", який виникає у працівника при його зіткненні з новою технікою. Накопичений досвід впровадження інформаційних систем показав всю вузькість трактування таких проблем, які при цьому виникають. Зміна внутрішньої моделі світу в працівника під впливом інформатизації залежить від його особистих якостей, від сили його зв'язків з іншими робітниками, від загальної атмосфери у трудовому колективі; з іншого боку, від сили, з якою інформатизація проникає в життя організації.

На межі зіткнення технічних та соціальних процесів ще багато незрозумілого. З'явилися лише перші праці, у яких робляться спроби концептуально все описати. У той же час вже є практичні спостереження, які дозволяють здійснити подібні концептуалізації. Так, досить довга практика побудови внутрішніх комп'ютерних систем американськими компаніями показала, що ці системи повинні створюватися відповідно до основних принципів організації ведення справ, прийнятих у цих компаніях. У компаніях з сильно вираженим централізованим управлінням обчислювальні системи забезпечують

стійкість централізованого управління (наприклад, компанія "Форд") і навпаки, у децентралізованих фірмах (компанія "Дженерал моторс") такі мережі забезпечують подальший розвиток децентралізації, делегування прав та повноважень у прийнятті багатьох управлінських рішень. Організаційна культура - результат тривалої еволюції кожної організації і, очевидно, що кожна організація адаптується до нових умов індивідуально.

Загальним при цьому стає ріст гнучкості і динамічності систем управління, посилення їх здатності реагувати на непередбачені обставини і в той же час здатності передбачувати можливі відхилення від вибраного напрямку дій (тобто зростає вживання та адаптивність стратегії господарської поведінки, а не економічність виробництва).

З вище сказаного впливають два принципові висновки.

1. Очікуваний ефект від інформатизації не є автоматичним наслідком

насичення нашого суспільства засобами нової інформаційної технології.

Останні

лише відкривають нові можливості, реалізація яких зумовлена більш широким

соціально-політичним контекстом.

2. Для зменшення негативного впливу суб'єктивних факторів необхідна

цілеспрямована пропаганда ідей інформатизації, яка б враховувала помилки минулих масових компаній (створення ЗДАСУ, АСУ та ін.).

Друга група факторів тісно пов'язана з формуванням ефекту інформатизації, зумовлена об'єктивними змінами, в яких здійснюється суспільна діяльність. Ці умови визначають межі існуючих можливостей, оскільки інформатизація створює нові можливості та призводить до ліквідації старих. Увесь простір соціальної діяльності зміщується під її дією і за цим зміщенням треба уважно слідкувати. Цю функцію виконують численні консультативні фірми, які проводять дослідження реальних дій інформатизації на суспільство та широко оприлюднюють отримані результати. В умовах нашої країни така діяльність практично відсутня і, плануючи інформатизацію, ми змушені базуватися на оцінках її можливих впливів на суспільство, які зроблені за кордоном. Але наше суспільство - це продукт нашої історії і його реакція на інформатизацію часто докорінно відрізняється.

Аналіз цих оцінок дозволяє класифікувати можливості, що відкриваються, за конкретними сферами суспільної діяльності і за ієрархічними рівнями в організації цієї діяльності. Наприклад, в управлінських системах у зв'язку з комп'ютеризацією прийнято виділяти чотири рівні, можлива дія нової інформаційної техніки на яких суттєво відрізняється.

Рівень технології. Впровадження нових інформаційних засобів на тому рівні найбільшою мірою зумовлено технологією виконання робіт. Для оцінки ефекту, котрий отримуємо, тут досить контрольованого експерименту, під час якого визначаються питомі витрати ресурсів та час до і після впровадження нової

техніки. Більшість діючих у нашій країні методик оцінки ефективності зупиняються на даному рівні. Але результати, отримані при цьому, розповсюджуються на всю організацію, що методологічно є помилковим.

Рівень людино-машинних комплексів. Доповнення нової технології реальною людиною істотно змінює умови оцінки. Оператор може користуватися новими можливостями, але може і знехтувати ними. Значною мірою це зумовлено його інтересами. Нехтування цими інтересами або орієнтація їх на максимальне використання нових можливостей - завдання системи управління, яка існує поза процесами інформатизації як такої. Тому величина отриманого ефекту в реальних людино-машинних системах значною мірою залежить від перебудови систем управління в організаціях у напрямку більш гнучкої роботи з "людським фактором".

Рівень організації. Структура можливостей, які відкриваються на цьому рівні, зумовлена не тільки особливостями взаємодії між людиною і машиною, але і головним чином місцем окремих людино-машинних комплексів в організації, характером їх відносин одне з одним та з іншими учасниками організаційного процесу. На реалізацію можливостей інформаційних технологій на цьому рівні вирішальний вплив мають такі фактори, як рівень бюрократизації управління, кількість ієрархічних рівнів, жорсткість процедур взаємодії між членами організації, рівень секретності і т.п. Тому для реалізації можливостей інформатизації необхідний перегляд цілого ряду доктрин, які формують наші господарські організації.

Макроекономічний рівень. Нові можливості цього рівня пов'язані із збільшенням гнучкості і динамічності господарських організацій. Красномовним прикладом цього є можливості, пов'язані із створенням гнучких виробничих систем (ГВС), які дозволяють фірмам швидко відслідковувати зміни ринку. В умовах стабільних ринків гнучкість виявляється зайвою якістю і затрати на створення ГВС не виправдовуються. Тому реалізація потенційних можливостей інформатизації на цьому рівні якнайтісніше пов'язана з процесом формування сучасного господарського ринку.

Висновки. Таким чином, комплексний ефект, який отримує суспільство від інформатизації управління, стає реальним лише в результаті одночасних дій, направлених на вияв та усвідомлення різних можливостей, які виникають на різних рівнях діяльності. До цього треба додати, що економія часу не може розглядатися як універсальна вимога. У реальних системах існують свої внутрішні цикли функціонування, порушення яких веде до розладу. І мова насправді повинна йти про те, щоби за допомогою нової інформаційної техніки максимально врахувати внутрішні частотні параметри системи.

Література

1. Компьютеры и экономика - М.: Наука, 2001.
2. Поппель Г., Голдетайн Б. Информационная технология - миллионные прибыли. -М.: Наука, 2000.

Summary

Kuchar R.B, Dolynskij S.W., Derewianko W.P.
Lviv National University of Veterinary Medicine and Biotechnologies
named after S.Z.Gzhytskyj

It is investigated the questions on the using informational technologies in management system with the purpose of determine of their efficiency functioning.

Стаття надійшла до редакції 11.04.2008

Кушнір Л.П., асистент©

Львівський національний університет ветеринарної медицини
та біотехнологій імені С.З. Гжицького, Львів, Україна

КРЕДИТНІ ВІДНОСИНИ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ З КОМЕРЦІЙНИМИ БАНКАМИ УКРАЇНИ

У статті висвітлені питання формування кредитних відносин сільськогосподарських підприємств з комерційними банками України. Доводиться, що банки, як базова ланка кредитних відносин, є основним посередником у комплексній системі взаємовідносин суб'єктів економіки.

Запропоновано в межах діяльності Програми мікрокредитування розробити окремі програми, направлені на сприяння створенню нових сільськогосподарських підприємств, які, в свою чергу, розширять спектр джерел фінансування для інших товаровиробників.

Ключові слова: банки, банківське кредитування, кредит, кредитні відносини, кредитне забезпечення, мікрокредитування, сільськогосподарські підприємства.

Вступ. В перші роки незалежності нашої країни сільськогосподарське виробництво перебувало в затьжній кризі, з якої йому не вдалося вийти до цих пір. Одна з причин такого стану – гостра нестача фінансових ресурсів для здійснення господарської діяльності сільськогосподарськими підприємствами. Хоча у країні на той час функціонували фінансові установи, які могли надавати кредити надійним партнерам на досить прийнятних для вітчизняної економіки умовах, сільськогосподарське виробництво вони кредитували неохоче.

Основними підставами для відмови у кредитах банки вважали невідповідність сільськогосподарських підприємств їхнім вимогам. Це, насамперед, хронічна збитковість виробництва і ненадійність майна під заставу.

Постановка завдання. Метою нашої роботи було дослідити і удосконалити існуючі теоретичні, методичні та практичні основи банківського кредитування, розробити основні напрями кредитування сільськогосподарських підприємств комерційними банками в умовах ринкової економіки.

Матеріал і методи. Методологічною основою проведеного дослідження стали основні положення теорії наукового пізнання, методи системного аналізу і синтезу та методи логічного підходу, а також наукові дослідження вітчизняних вчених-економістів.

Результати дослідження. На будь-якому етапі розвитку людства кредитні відносини завжди були невід'ємною складовою частиною економічної системи суспільства. Їх винахід вважають одним з найвидатніших відкриттів

людства поряд із виникненням грошей. Сфера кредитних відносин безпосередньо поєднується з необхідністю розвитку національного виробництва і тому вони взаємооб'єднують зв'язки між державою, банком, товаровиробниками і населенням.

В Україні в умовах переходу до ринкової економіки кредитні відносини набули нових форм розвитку і стали невід'ємною частиною ринкових перетворень, а також важливим джерелом фінансових ресурсів підприємницьких структур.

Для розширення фінансування товаровиробників необхідно залучати різні джерела та кредитні схеми: кредитування комерційними банками та кредитними спілками, надання техніки на умовах фінансової оренди та розстрочки заводами-виробниками, лізинговими компаніями. З подальшим розвитком перелічених інституцій потенційно можливий обсяг ринку короткострокових позик становитиме щонайменше 14 млрд. грн.

Таблиця 1

**Кредитування комерційними банками України
сільськогосподарських підприємств у 2001 - 2005 роках**

№ з/п	Показники	2001р.	2002р.	2003р.	2004р.	2005р.	2005р.у % до 2001р.
1	Видано кредитів, млн. грн.	4400	5600	6800	7500	9210	у 2,1 рази
	у тому числі:						
	короткострокових	4280	5290	5700	5800	6562	153,3
	довгострокових	120	310	1100	1700	2648	у 22 рази
	пільгових	1822	1773	2847	3207	6279	у 3,4 рази
2	Кількість пільгових кредитів, шт.	11354	7897	14075	7297	9037	79,6
3	Середні відсоткові ставки, %	33	25,8	20,8	17,1	17,1	-15,9 пункти
	з них довгострокові	29	25	18	16,8	15,5	-13,5 п.
	короткострокові	34	26	22	17,7	17,1	-16,9 п.
4	Рівень повернення кредитів, %	94	93	92	96	96	+2 п.

Джерело: дані Міністерства аграрної політики України

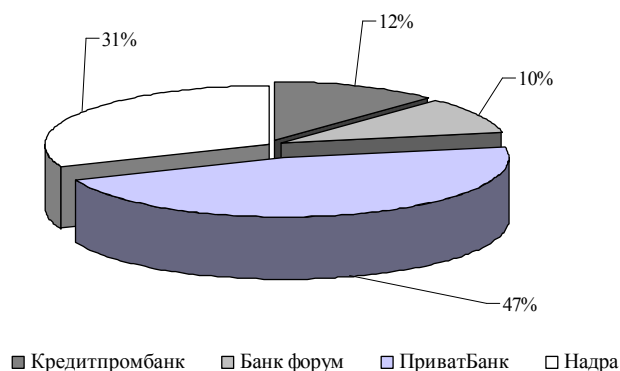
Як видно з таблиці 1, спостерігається чітко виражена тенденція надання комерційними банками України кредитів сільськогосподарським підприємствам. Так, за 2001-2005 роки обсяг наданих кредитів зріс на 4810млн.грн. або в два рази. Зокрема, у 2005 році було у 22 рази більше надано довгострокових кредитів порівняно з 2001 роком. Обсяг короткострокових кредитів збільшився на 53,3%. У 2005 році порівняно з 2001 роком сільськогосподарські товаровиробники отримали у три рази більше кредитів, наданих на пільгових умовах. Однак, кількість пільгових кредитів, наданих комерційними банками України, скоротилась на 20,4%. Умови кредитування стали більш сприятливими через пониження відсоткових ставок банків. Так, середня відсоткова ставка понизилась

з 33% до 17,1% за 2001-2005 роки відповідно. Це позитивно відобразилося на рівні повернення кредитів, який був у межах 92-96%.

Випадки невчасного повернення кредитів пов'язані з трьома основними причинами: відсутність прибутків, високі відсоткові ставки та неефективне використання кредитних коштів [1, с.153].

Проаналізувавши зарубіжний досвід, можна стверджувати, що у країнах з розвинутою ринковою економікою створені спеціальні системи фінансового забезпечення сільськогосподарських товаровиробників та досягнутий високий рівень державної підтримки аграрного сектора, одним з якого є пільгове кредитування – країни Заходу беруть на себе сплату частини відсотка, перетворюючи у такий спосіб звичайний кредит на пільговий [2].

ВАТ КБ “Надра” розроблена програма мікрокредитування в Україні (агроуніверсал для малого бізнесу). Агроуніверсал представляє собою кредит на поповнення основних і оборотних коштів та на фінансування споживацьких цілей. Програма мікрокредитування була розроблена і введена в дію для сільськогосподарських підприємств Львівської області. Цю програму підтримали такі банки: Кредитпромбанк, Банк Форум, ПриватБанк, Надра, частку яких у структурі кредитного портфелю можна побачити на рис. 1 [3].

Рис. 1. Частка партнерських банків у структурі кредитного портфелю

Як видно з рис. 2, обсяг позик розрахованих на місяць за програмою мікрокредитування в Україні, у січні 2006 року склав 852 тис. грн., що у 2,3 раза менше порівняно з січнем 2007 року [3].

Рис. 2. Щомісячний розрахунок кредитів для сільськогосподарських підприємств Львівської області за програмою мікrokредитування в Україні

Позитивні тенденції розвитку мікrokредитування можуть стати запорукою їх подальшого розширення. Робота Програми мікrokредитування підтверджує існування потреби в мікrokредитах, а також кредитоспроможність позичальників, і тому може бути поширена не тільки на банківські установи, а й небанківські, зокрема кредитні спілки. Активна фінансова діяльність кредитних спілок у сільському господарстві дозволить збільшити обсяги кредитування цієї галузі. Крім того, в межах діяльності Програми мікrokредитування можуть бути розроблені окремі програми, направлені на сприяння створенню нових сільськогосподарських підприємств, які, в свою чергу, розширять спектр джерел фінансування для інших товаровиробників.

Державні програми стимулювання та підтримки сільського господарства повинні: 1) стимулювати розвиток ринкових механізмів та конкуренцію, бути спрямованими на цілі (відповідно цільову групу), досягнення яких без підтримки не відбудеться; 2) передбачати прозорість надання бюджетних коштів та бути зрозумілими для цільових груп; 3) передбачати способи поінформованості для реципієнтів віддалених регіонів; 4) містити механізми обліку розподілу та можливості контролю використання коштів; 5) періодично оцінюватись на предмет ефективності. Сьогодні настав час переглянути програми підтримки на

предмет достатності механізмів, що застосовуються, а також доступності для цільових користувачів.

Значна фінансова підтримка надається сільськогосподарським підприємствам через механізм здешевлення короткострокових і довгострокових кредитів. У державному бюджеті на ці цілі в 2006 році було передбачено 200 млн. грн., а в 2007-му - 667 млн. грн. За діючою практикою місцеві органи влади визначали коло підприємств, яким слід надати здешевлені кредити. При цьому до списку часто потрапляли неплатоспроможні, а то й збиткові підприємства, які не здатні своєчасно повернути банківський кредит.

Відомо, що банки надають сільськогосподарським підприємствам кредит під діючу на день звернення процентну ставку і здійснюють моніторинг за надходженням у підприємства бюджетних коштів на здешевлення кредитів. На жаль, надходження таких бюджетних коштів у підприємства відбувається несвоєчасно, що утруднює їх фінансовий стан. Наприклад, АКБ "Промінвестбанк" у 2006 році надав сільськогосподарським підприємствам кредит в розмірі 1796 млн. грн. Сільськогосподарські підприємства одержали з бюджету замість 41 млн. грн. лише 9,7 млн. грн. Такі факти мали місце і в інших регіонах України.

Однак, галузь у поточному році, як і в попередні роки, досить пасивно реагує на значні надходження зовнішніх фінансових ресурсів. Досить послатися на результати 2006 року, коли обсяг продукції сільського господарства проти 2005 року зріс лише на 0,4%, у тому числі продукція сільськогосподарських підприємств зросла на 4,2%, а продукція домашніх господарств - скоротилася на 2,1%. В галузі є глибинні процеси, які стримують її розвиток [4; 5, с.39-40].

Висновок. Отже, для створення сприятливих умов покращення сучасного стану банківського кредитування сільськогосподарських підприємств необхідно:

- здійснювати індивідуальний комплексний підхід до формування застави;
- узаконити використання землі як предмету застави, оскільки діє мораторій на її купівлю-продаж;
- розширювати спектр нових банківських продуктів з кредитування;
- вдосконалювати організаційну структуру та систему управління кредитним портфелем;
- створювати надійну систему оцінки ефективності управління банківськими кредитами;
- прискорити розповсюдження практики більш активного залучення комерційними банками довгострокових кредитів, потреба у яких є підвищеною;
- запровадити систему іпотечного кредитування з наданням позик під заставу нерухомого майна і земельних ділянок, а також розробити засади створення Державного аграрного іпотечного банку, який повинен стимулювати економічний і соціальний розвиток села.

Література

1. Гудзь О.Є. Кредитування і банківське обслуговування підприємств агропромислового виробництва: сучасні тенденції та особливості. – К.: ННЦ ІАЕ, 2005. – 170 с.
2. Westcott P.C., Young C.E., et al. The 2002 Farm Act: Provisions and Implications for Commodity Markets. Washington D.C., United States Department of Agriculture, 2002.
3. www.nadra.com.ua
4. Чапко І. Формування бюджетної політики щодо сільського господарства та сільської місцевості в Україні // WEB-сторінка “Проект “Аграрна політика для людського розвитку” – www.un.org.ua
5. Полозенко Д.В. Використання фінансових ресурсів України в умовах економічного зростання // Економіка АПК. – 2007. - №5. – С.35-41.

Summary**Kushnir L.P.***Lviv National University of Veterinary Medicine and Biotechnologies
named after S.Z.Gzhytskyj***CREDIT RELATIONSHIPS OF AGRICULTURAL ENTERPRISES WITH
COMMERCIAL BANKS OF UKRAINE**

Forming of credit relationships of agricultural enterprises with commercial banks of Ukraine are explored in the article.

There is proved that banks as the base link of credit relation are the basic mediator in complex system of relationships between subjects of economy.

It is offered within the limits of activity of Program of micro-credity to develop the separate programs, directed on the assistance to creation of new agricultural enterprises, which will extend the spectrum of sources of financing for other commodity producers.

Key words: *banks, bank crediting, credit, credit relations, credit providing, of micro-credity, agricultural enterprises.*

Стаття надійшла до редакції 14.04.2008

Левків Г.Я., Франчук І.Б., асистенти ©
Львівський національний університет ветеринарної медицини
та біотехнологій імені С.З. Гжицького, Львів, Україна

ОРГАНІЗАЦІЙНО-ЕКОНОМІЧНІ ПЕРЕДУМОВИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ НАЦІОНАЛЬНИХ ВИРОБНИКІВ АПК В УМОВАХ ВХОДЖЕННЯ В СОТ

В даній статті досліджено теоретико-методологічні аспекти забезпечення конкурентоспроможності вітчизняної продукції АПК шляхом побудови ефективної системи управління якістю, а також формуванням змін як на державному рівні, так і на рівні організацій.

Ключові слова: конкурентоспроможність, Світова організація торгівлі, система управління якістю, молочно-товарна продукція

Постановка проблеми. Рівень конкурентоспроможності вітчизняної молочно - товарної продукції на світовому ринку залишається досить низьким через слабе ресурсозабезпечення підприємств, використання застарілих технологій виробництва, що як наслідок ведуть за собою високе споживання трудових, матеріальних та енергетичних ресурсів. Таким чином вироблена продукція, як правило, не відповідає діючим світовим стандартам якості.

Вступ до Світової організації торгівлі (СОТ) є складною політико-економічною акцією, яка матиме системний вплив на економічний стан країни, адже зі вступом до названої організації, крім створення сприятливих умов для прискорення економічного зростання та диверсифікації експорту і збільшення валютних надходжень, економіка держави може зазнати значних втрат внаслідок відкриття внутрішнього ринку товарів і послуг, зниження ставок митного тарифу, недостатнього рівня гармонізації національного законодавства і правил та норм СОТ, загострення конкуренції.

Отже, вище наведене вказує на потребу виваженого підходу щодо умов вступу до СОТ. При даному процесі необхідно і економічно доцільно спиратись на економічні розрахунки, які б забезпечили економічні інтереси нашої держави.

Аналіз останніх досліджень. На даний час в літературних джерелах недостатньо є висвітленими питання конкурентної політики, формування конкурентоспроможного виробництва молока та продуктів його переробки. Так окремі аспекти цих проблем знайшли певне відображення в наукових працях М.І.Гельвановського, В.А.Диленко, Ю.С. Коваленка, А.І.Костяєва, Н.П.Наливайка, Л.А.Мачкура, С.В.Мицюка, Т.Л.Мостенської, В.Н.Осипова,

Г.М. Паламарчука, Ю.М. Пахомова, О.Ю. Паценко, П.Т. Саблука, М.І. Шаповала, М.Д. Янків та інших.

При цьому необхідно зазначити, що більшість публікацій, присвячених конкуренції і конкурентоспроможності продукції належать зарубіжним вченим переважно з економічно розвинених країн світу, досвід яких не може бути автоматично перенесений на сучасні економічні умови України.

Мета статті. Отже, завданням даної статті є вивчення теоретичних і методологічних основ та прикладних аспектів організаційно-економічного механізму підвищення конкурентоспроможності виробництва молочно-товарної продукції, спрямованого на забезпечення ефективного розвитку галузі та високої якості продукції в ринкових умовах.

Виклад основного матеріалу. Проблеми вступу України до Світової організації торгівлі (СОТ) виходять сьогодні на перший план для нашої держави. Постає питання: чи готова Україна до швидкої лібералізації зовнішньоекономічних зв'язків або потребує застосування поетапного процесу переходу до відкритості економіки? Адже поряд із загальними перевагами, що вона отримує після приєднання до СОТ (відкриття нових можливостей та припинення дискримінації на зовнішніх ринках; одержання певних гарантій дотримання домовленостей, досягнутих в результаті переговорів з країнами-учасницями СОТ; поліпшення інвестиційного клімату і т.д.), Україна ризикує втратити частину внутрішнього ринку, що призведе до катастрофічних наслідків для національних товаровиробників.

Особливо актуальною є проблема низької конкурентоспроможності вітчизняних товарів порівняно з аналогічними, що пропонуються закордонними виробниками, а також невідповідності їх міжнародним стандартам та нормам.

Щоб залишитися конкурентоспроможним після вступу до СОТ необхідно створити ефективну систему управління якістю (СУЯ), яка б охоплювала всю організацію: відповідальність, методи та процеси, і має на меті безперервне вдосконалення, постійний пошук слабких місць і джерел браку на підприємстві, впровадження коригувальних заходів і контроль їхньої ефективності.

Система управління якістю повинна охоплювати наступні процеси:

- процес управління (структура організації, управління документацією, навчання персоналу тощо);
- виробничі процеси (специфікації для продуктів, пакування, обладнання, транспортування тощо);
- процеси вимірювання, аналізу (верифікації), вдосконалення (внутрішні аудити, випуск і аналіз продукції, поведження із скаргами споживачів, коригувальні і запобіжні дії тощо);
- систему HASSP (аналіз ризику в критичних контрольних точках).

Таким чином для підвищення конкурентоспроможності молочно-товарної продукції потрібно насамперед забезпечити відповідну якість таких важливих факторів процесу виробництва, як кваліфікація персоналу, якість

технології, якість обладнання, породний склад худоби, якість кормів, величина відхилень від норм і стандартів. Також ефективною повинна бути і організаційно-керуюча система. Підвищення якості і конкурентоспроможності продукції тісно пов'язана з удосконаленням системи управління стандартизації і сертифікації продукції.

Загалом, сутність комплексу заходів щодо удосконалення механізму підвищення конкурентоспроможності молочно-товарної продукції в ринкових умовах зводиться до створення ефективного механізму функціонування галузі на основі витратно-цінового аналізу, удосконалення організаційно-технологічного рівня виробництва продукції скотарства, широкого використання зарубіжного досвіду при виведенні продуктивно сталих молочних порід великої рогатої худоби, впровадження системи контролінгу для комплексного забезпечення конкурентоспроможності продукції та бази для розробки і корегування маркетингової стратегії сільськогосподарських товаровиробників та формування консалтингових структур в регіонах.

Для вирішення проблем ефективності розвитку аграрної галузі потребують вивчення і подальшого розвитку питання удосконалення системи цін, дотацій, кредитів, оподаткування. Необхідно посилити також державний контроль за якістю сільськогосподарської продукції.

Таким чином, Україна вступаючи до Світової організації торгівлі має ряд переваг, що об'єднують у собі можливість реалізації коротко- та довгострокових цілей держави в торгівельній та соціально-економічній сферах. Основна ж загроза полягає у потенційній неспроможності вітчизняних виробників витримувати конкуренцію із закордонними. Вирішення зазначеної проблеми цілком залежатиме від цілеспрямованих дій держави, які сприятимуть підвищенню якості вітчизняної продукції, впровадженню міжнародних стандартів та норм.

Забезпечення успіху національного виробника при вступі до СОТ залежить від змін, які відбудуться як на рівні держави, так і на рівні окремої організації.

Зміни на рівні держави повинні передбачати:

- створення ефективної програми підтримання національного виробника, особливо у сільськогосподарському секторі;
- створення ефективної програми сприяння дрібному бізнесу;
- створення ефективної програми гармонізації національних вимог із вимогами продуктів харчування та продовольчої сировини на засадах відповідальності виробників та відстеження у харчовому ланцюгу;
- створення ефективної національної банківської системи, особливо у сфері кредитування виробництва;
- створення ефективної програми стратегічного розвитку сільського господарства у країні.

Зміни на рівні організації передбачають:

- використання методів маркетингових досліджень і прогнозування ринку;
- використання новітніх технологій виробництва;
- створення ринку праці, який задовольняв би потреби виробництва у кваліфікованих спеціалістах;
- впровадження систем менеджменту, зокрема системи менеджменту якості, системи екологічного менеджменту, системи менеджменту безпеки продуктів харчування;
- вивчення та використання передового досвіду іноземних організацій щодо забезпечення конкурентоспроможності на ринку.

Отже, вступ до СОТ є поштовхом до структурного реформування економіки України. Навіть не дивлячись на короткострокові втрати у перші роки після приєднання, у довгостроковій перспективі Україна отримає вигоди. Баланс переваг та недоліків для кожної галузі залежать від ефективності політики керівників держави та вміння відстоювати національні інтереси.

Висновки. Головний висновок для України – це в жодному разі не зупинятись на досягнутому й не загальмувати завершення процедури вступу до СОТ, що вплине не лише на економічні перспективи, але й на міжнародний імідж України як надійного партнера для співробітництва з іншими країнами.

Вступ України до Світової організації торгівлі не вигідне лише корумпованим чиновникам і деяким олігархам, оскільки дія механізмів СОТ зруйнує існуючі в країні монополії, знизить рівень корупції, примусить відкрити внутрішні ринки і грати за міжнародними правилами.

Література

1. Економіка і організація аграрного сервісу. Колектив авторів за редакцією проф. П.О. Мосіюка. Підручник для ВНЗ. К.: ІАЕ УААН, 2001. – 501с.
2. Матеріали круглого столу: “Україна і Світова організація торгівлі”. (3 липня 2002р., м.Київ). Організатори: Український центр економічних і політичних досліджень імені Олександра Разумкова (УЦЕПД) за підтримки Київського регіонального представництва Фонду Євразія.
3. Петровський Юрій . Вступ України до СОТ: перспективи та можливі негативні наслідки. – Персонал №11.- 2005р.
4. Саблук П.Т. Економічний механізм АПК у ринковій системі господарювання // Економіка АПК 2007.-№2.

Summary

Levkiv G.Y., Franchuk I.B.

*Lviv National University of Veterinary Medicine and Biotechnologies
named after S.Z. Gzhytskyj*

**ORGANIZATION AND ECONOMICAL ENSURING OF COMPETITIVE
NATIONAL PRODUCERS AIC WITHIN CONDITIONS JOINING TO THE
WTO**

This article describes theoretical and methodological problems of competitive national production agro-industrial complex by the ways to building effective system to management of quality and also to formation changes on the state and organization level.

Стаття надійшла до редакції 07.03.2008

УДК 330.341.1:334.012.6:339

Липчук В.В., д.е.н., професор©, Скупейко В.В., здобувач
Львівський національний аграрний університет, м. Львів, Україна

ДО ПОБУДОВИ РЕГІОНАЛЬНОЇ ІННОВАЦІЙНОЇ СТРАТЕГІЇ

В статті розглядаються засади будови стратегії регіонального інноваційного розвитку. Подається суть стратегії, її значення та організаційні і методологічні засади побудови.

Ключові слова: *регіон, стратегія, інноваційний розвиток, інституції, організація, методологія*

Постановка проблеми. Процес ринкової трансформації вітчизняної економіки і її прагнення до інтеграції з Європейським Союзом створює необхідність реалізації нових рішень в галузі побудови ефективних механізмів підприємницьких дій і інноваційних механізмів. Динамічний розвиток регіональних господарських систем визначає необхідність формування стратегій розвитку на основі адаптивного, враховуючого субрегіональну специфіку підходу. Актуальність питань концептуального, стратегічного забезпечення розвитку регіонів ініціювало дослідження процесу розуміння та побудови інноваційної стратегії як дієвого інструменту їх розвитку.

Аналіз останніх досліджень. Проблема інноваційного розвитку достатньо широко висвітлена в економічній літературі. Існує і певне практичне її втілення. Проте більшість запропонованих мають тимчасовий характер, не відрізняються комплексністю та системністю.

Мета статті - запропонувати окремі організаційні і методологічні засади будови регіональної інноваційної стратегії.

Виклад основного матеріалу. Досвід країн Європейського Союзу, як відмічається в рапорті Європейської Комісії, підтверджує, що різні структурні програми в економічно слабких регіонах, скеровані насамперед до модернізації технічної інфраструктури, традиційних методів підтримки підприємництва не дають бажаних ефектів, зокрема щодо збереження місць праці та згладжування регіональних диспропорцій[3]. З цього виникає, що компактний розвиток розширеного Європейського Союзу залежатиме від впровадження продуктивних і технологічних інновацій. Господарські і суспільні інновації були прийняті Європейською Комісією як пріоритетний напрям в останні роки. Відповідно до цього починаючи з 1994 року впроваджуються спеціальні пілотні проекти RITTS (регіональні інноваційні стратегії та трансферу технологій) і RSI (регіональні інноваційні стратегії) [4].

© Липчук В.В., Скупейко В.В., 2008

Європейська Комісія підтримує опрацювання інноваційних стратегій на локальному і регіональному рівнях. Стратегія такого типу визначала би системну підтримку суб'єктів із наукового, господарського і суспільного середовищ та органів місцевого самоврядування.

Останнім часом все більше говориться про необхідність розробки регіональних програм інноваційного розвитку агропромислового виробництва. Така програма „має передбачати об'єднання взаємодії науки, освіти, бізнесу і владних структур регіону для створення умов інноваційного розвитку, зокрема забезпечити ефективне використання інтелектуального потенціалу, генерацію, розповсюдження, освоєння проривних інновацій та на основі узгоджених принципів і підходів вибудовувати конкурентноспроможну атмосферу, яка спиралася б на знання” [1, с.7].

Автори виходять з того, що окремо взята стратегія інноваційного розвитку сільського господарства практично не має шансів на реалізацію. Вона може виступати лише як складова частина загального інноваційного процесу.

Регіональну систему інновації треба розуміти як сукупність взаємно пов'язаних інституцій, які діють або сприяють процесові інновацій і технологічному прогресу.

Пріоритетами побудови інноваційної системи в перспективі можна визначити:

- Підтримка інноваційних можливостей суб'єктів ринку;
- Покращення доступу інформації про можливості фінансування інноваційної діяльності;
- Будова мережі організацій, які братимуть участь в різних інноваційних програмах;
- Створення привабливості наукових досліджень;
- Створення кластерів.

У випадку з регіональною системою інновації маємо справу із сукупністю господарюючих суб'єктів, інституцій, які генерують знання і інновації, що поєднані між собою в конгломерат різних інтеракцій і співзалежностей, підтримуваних організаційною системою регіональної допомоги. Явища інновації мають більший успіх, якщо реалізуються при співпраці різних суб'єктів. Це дозволяє говорити про виникнення і успіх інновацій саме в “мережах”. З цього виникає, що регіональна система інновацій охоплює не тільки інституції, які генерують знання і інновації, тобто господарюючі суб'єкти і наукові осередки, але також і канали трансферу між ними. Регіональна система інновації служить підвищенню конкурентоздатності регіонів, динамічному економічному розвитку, а також запобіганню периферійності розвитку регіону. З цього виникає також потреба зміни діяльності підприємств замість конкуренції через боротьбу підприємств на філософію розвитку через співпрацю, зокрема в нашому випадку - співпрацю інноваційну. Наголошується в даному випадку на потребу створення інноваційного середовища і відповідно його підтримки з метою підвищення

рівня інноваційності. Це потребує розгляду проблеми в значно ширшому аспекті, як побудови державної стратегії інноваційного розвитку.

Будова стратегії є єдиним і одночасно першим кроком в спробі побудови інноваційної системи.

Регіональна стратегія інновації виступає як складова частина державної стратегії. Регіональні стратегії інновацій повинні мати відкритий характер, тобто повинні брати участь у припливі інформації, знань та технологій в надрегіональному та глобальному масштабах.

Стратегія регіонального інноваційного розвитку – це встановлення конкретних можливих для реалізації цілей розвитку, а також методів і набір доступних засобів, які дозволяють дані цілі досягнути. Вона є виразом довготривалої регіональної політики яку здійснює регіон, виступає інструментом управління і представляє концепцію дій, скерованих на зрівноважений і довготривалий розвиток регіону, представлена в формі документу, який містить процедуру досягнення наміченої мети

Стратегія інноваційного розвитку регіону повинна виконувати три основних функції:

- управлінську;
- координаційну;
- інформаційну.

Стратегія розвитку туристичного регіону повинна мати характер методично запланованого замкнутого циклу, який складається з наступних основних етапів:

- гіпотези цілей, обґрунтованій на підходах (тенденціях, установах) розвитку і загальних відомостях про регіон;
- діагнозу фактичного стану внутрішніх і зовнішніх передумов перспективного розвитку;
- ідентифікації сильних і слабких сторін регіону, а також шансів і небезпек, які впливають з діагнозу;
- сценарію бачення майбутнього, яка виникає з реалізації стратегії;
- стратегічних цілей, завдань і програм;
- оперативних елементів стратегії, як завдання реалізації стратегії (основи реалізації і моніторингу, суб'єктів, які реалізують окремі програми, суб'єкти координації праці над формулюванням і реалізацією стратегії, інструментів реалізації стратегії тощо).

Методика побудови стратегії розвитку регіону повинна віддзеркалювати такі базові фази, як:

- фаза організаційних і концептуальних дій і будова стратегії;
- фаза побудови користі регіональної економіки;
- фаза організації кадрів і інституцій для дій з розвою регіону.

Процес побудови і реалізації стратегії розвитку туристичного регіону повинен охоплювати такі основні кроки:

- збір інформації;

- моніторинг даних і їх діагноз;
- встановлення стратегічних цілей;
- опрацювання стратегії розвитку;
- впровадження програми реалізації стратегії;
- порівняння результатів реалізації стратегії з очікуваними;
- модифікація цілей стратегії розвитку.

Побудова інноваційної стратегії змушує передусім розпізнати стан і потреби учасників ринкової гри в реалізації інноваційної діяльності. На базі стратегії створюється хронограма реалізації її окремих заходів.

Розроблена стратегія інноваційного розвитку повинна практично запропонувати впровадження нових технік на базі процесу узгодження і встановити попит підприємств на інновації. Відповідно вона повинна так підібрати засоби, інструменти і окремі програми, щоб цей попит задовольнити. Важливою і основною проблемою, як вважають окремі автори, є гармонізація програмної складової цього розвитку від рівня підприємства до рівня держави [2, с.81]

З проблемою регіональних систем інновації тісно пов'язане поняття кластерів, тобто зосереджених на даній території підприємств, успіх діяльності яких залежить від встановлених між ними зв'язків які виникають з географічної близькості. Відбувається це як на рівні конкуренції, так і кооперації, або зайнятті послідовних позицій в ланцюгу формування додаткової вартості. Концепція кластерів має багатосекторний характер. В нашому випадку це можуть бути навчальні заклади, науково-дослідні установи, підприємства, посередницькі інституції.

Висновки. Представлені аспекти щодо актуалізації побудови стратегії інноваційного розвитку дозволяють зробити наступні узагальнення:

1. Використання потенційних можливостей розвитку регіону залежить від консолідації регіональних і місцевих лідерів, а також від ефективного впровадження і опрацювання програм реструктуризації провідних секторів економіки і суспільного життя;
2. Успіх стратегії інноваційного розвитку регіону залежить від її суспільного визнання і сприйняття, а також трансформаційних змін в економіці.
3. Стратегія інноваційного розвитку регіону мусить бути трактована як об'єктивна категорія, що стоїть понад різними політичними укладами.

Література

1. Ситник В.П. Про завдання наукових установ Академії щодо активізації трансферу інновацій в агропромислове виробництво // Економіка АПК.-№11.-2006.-с.4-8
2. Юшин С.О., Повна С.В. Проблема узгодженості інноваційно-інвестиційних проектів підприємств агропромислового комплексу із чинною системою державних прогнозів і програм // Економіка АПК, 2007.-№1.-с.77-83

3. Communication from the Commission. The regions in the new economy: guidelines for the actions under the Regional Development Fund in 2000-2006. Brussels 31.01.2001 COM (2001)

4. Lisbon Strategy. European Council in March.2000

Summary

Lypchuk W., Skupejko W.

TO THE CONSTRUCTION OF REGIONAL INNOVATIVE STRATEGY

Principles of construction of strategy of regional innovative development are considered in the article. It is givenessence of strategy, its meaningfulness, and organizational and methodological principles of construction.

Стаття надійшла до редакції 07.03.2008

Ломаченко Т.И., к.э.н., доцент ©
Институт інноваційного провайдингу, м. Київ, Україна

КОНСАЛТИНГ В МЕХАНИЗМЕ АГРАРНЫХ ПРЕОБРАЗОВАНИЙ

Разработка обоснованной теории консультирования включая сущность, тенденции и перспективы развития консалтинга является обязательным условием успеха в проведении в нашем государстве аграрных реформ.

Ключевые слова: консультирование, консалтинг, концепция, инновационное предпринимательство, конкурентоспособность, аграрная политика.

Постановка проблемы. До недавнего времени категория “консультирование” не пользовалась должным вниманием отечественной экономической науки и по существу отождествлялась с внедрением науки в производство. Однако, консультирование - это понятие рыночной экономики. Консультирование, как новый вид деятельности, требует разъяснений и популяризации.

Аналіз останніх досліджень. Можно констатировать, что до середины 90-х годов изучение проблем консультирования ограничивалось анализом работы зарубежных консультационных фирм. Этому вопросу были посвящены труды В.М. Баутина, Л.К. Красногиря, А.Е. Лузина, В.Ю. Озира, А.И. Абрамовой и др.

Однако, отдельные стороны консультационного процесса рассматривались в рамках изучения информационных ресурсов - труды Д. Плахотной, Е. Майминаса, Б. Немковского, А. Моля, Ф. Махлупа, Дж. Стиглера, Д. Белла, разработке концепции трансакционных издержек - К. Эрроу, Р. Коуза - и других направлений экономической теории. Однако, как в зарубежной, так и в отечественной научной литературе не завершено создание целостной теории консультирования, что и обусловило выбор темы исследования.

Цель работы. На основе раскрытия сущности консалтинга и определения объективных условий его функционирования в современной рыночной экономике определить роль и место консультирования в системе аграрных преобразований Украины.

Важнейшим фактором эффективного функционирования современного рынка является становление адекватной ему экономической среды, активно способствующей воспроизводству рыночных отношений. Существенную роль здесь играет развитие управленческой инфраструктуры, основу которой составляют консультационные фирмы и организации. Именно поэтому крайне важной в нынешней ситуации является разработка теории консалтинга,

выявления его особенностей, обусловленных спецификой функционирования при переходе к рынку в нашей стране, а также анализ его потенциальных возможностей и роли в процессе возрождения сельского хозяйства Украины.

В течение нескольких десятилетий, когда в Украине превалировала идея обобществления сельскохозяйственного производства и государственная форма собственности признавалась наиболее эффективной в консалтинге не было необходимости, поскольку поставленные задачи решались специалистами коллективов. Ситуация резко обострилась в процессе реформирования и проведения новой аграрной политики, опирающейся на инициативу и предприимчивость производителей сельскохозяйственной продукции. В силу чего у товаропроизводителей появляется масса проблем по технологическим, юридическим, экологическим, экономическим и социальным вопросам, а, следовательно, необходимы знания на уровне современных требований. Однако подготовка сельских товаропроизводителей в Украине в настоящее время значительно отстает от современного темпа развития науки и техники, вследствие этого наиболее остро встает вопрос формирования службы консультирования.

Актуальность данной проблемы заключается также и в том, что, во-первых, изменившиеся социально-экономические условия требуют разработки обоснованной концепции и отлаженного механизма перевода экономической системы общества и, в особенности, подсистемы управления производством из сложившегося состояния в кардинально новое. Во-вторых, в условиях изобилия информации, отсутствия четко разработанной системы ее доведения до конечного пользователя, затруднен выбор альтернативы дальнейшего развития и поиска средств выхода из кризисного состояния, что предполагает функционирование соответствующих структур. В-третьих, усиление конкуренции, интернационализация и глобализация бизнеса стимулируют поиск дополнительных путей повышения эффективности производства. В-четвертых, в современной экономике, в силу наличия релевантных знаний, а также их непрерывного обновления и роста решающее значение приобретают образование и наука, что в свою очередь формирует спрос на консультационные услуги. Таким образом, включение консалтинга в единый рыночный механизм является непременным условием успеха проводимых в нашем государстве реформ.

Консалтинг в сфере инновационного предпринимательства формирует относительно самостоятельную область приложения управленческого труда. Он строится на обосновании и предложении новых маркетинговых решений в сочетании с научно-техническими и (или) организационно-экономическими решениями такого же новаторского характера.

По оценкам специалистов, в Украине консалтинг обещает в ближайшее время стать одним из наиболее перспективных видов деятельности. В услугах профессиональных управленческих консультантов нуждаются многие предприниматели, особенно начинающие, которые, "как правило не имеют не

только опыта работы в рыночных условиях, но и необходимых знаний в области менеджмента, управления инновациями, маркетинга. Многие из них весьма поверхностно разбираются даже в специальном законодательстве”.

Можно утверждать, что в отечественной практике инновационный консалтинг может возникнуть из противоречия между широким осознанием того, что инновация есть основное средство экономического развития, повышения конкурентоспособности, с одной стороны, и низкой инновационной активностью предприятий (фирм, компаний), - с другой.

Аграрный сектор экономики занимает одно из ведущих мест в развитии народнохозяйственного комплекса Крыма. На протяжении ряда лет экономика республики развивалась по индустриально-аграрному пути. Географическое положение полуострова, его почвенно-климатические условия и ресурсы определили индустриально-аграрный путь развития экономики республики. В отраслях промышленности и сельского хозяйства создается около трети валовой добавленной стоимости (в 2005 г. соответственно 19,5% и 11,5%); на их долю приходится более 43,0% общего объема валового выпуска товаров и услуг хозяйственным комплексом АПК (в 2005г. соответственно 30,5% и 12,7%).

Хозяйствами всех категорий в 2006 г. произведено сельскохозяйственной продукции на сумму 3154,8 млн.грн. (в сопоставимых ценах 2005 г.), в т.ч. продукции растениеводства – 1255,5 млн.грн., животноводства – 1899,3 млн.грн. В сравнении с 2005 г. производство растениеводческой продукции возросло на 0,7%, животноводческой – на 4,4%.

По итогам 2006 года в Автономной Республике Крым функционировало 15612 малых предприятий, что на 7,2 % больше, чем в предыдущем году и в 1,4 раза больше количества предприятий, которые действовали в 2001 году. Часть малых предприятий республики в общем их количестве в Украине составляет 5,1% (в 2002 г. – 4,9%, в 2003 г. – 5,1%, в 2004 г. – 5,0%, в 2005 г. – 4,9%). Этот показатель превышает аналогичный показатель Николаевской области на 2,4 в.п., Херсонской – на 3,1 в.п., и ниже Одесской области на 0,1 в.п.

В 2006 году прирост количества малых предприятий имел место в шестнадцати регионах республики, причем высший чем средний по АПК в г.Евпатория (8,8%), г.Керчь (16,2%), г.Судак (24,3%), Ленинском (22,6%), Симферопольском (12,0%), Черноморском (16,9%) районах.

Следует отметить, что в 2006 году количество малых предприятий увеличилось в сельской местности - на 6,1%.

Процессы реформирования аграрного сектора экономики оказали существенное влияние на структуру валовой продукции сельского хозяйства по категориям товаропроизводителей. На фоне снижения роли сельскохозяйственных предприятий укреплялись позиции хозяйств населения. За период с 1990г. по 2000 г. удельный вес хозяйств населения в производстве продукции сельского хозяйства увеличился на 30,1 процентного пункта и к 2002 г. он достиг 53,4%. Однако в 2003 – 2006 гг. прослеживается обратная тенденция - возрастает роль сельскохозяйственных предприятий. С середины 90- х годов в республике отмечался значительный прирост числа фермерских хозяйств. В

течение 1996 – 2000 гг. их количество увеличилось более чем на четверть, в 2001 -2005 гг. – почти на треть, и к началу 2007 г. в Крыму насчитывалось 1977 фермеров.

Консалтинг потерял бы свое значение, если бы не отражал изменения в агротехнологии, рынке, финансовом положении, национальной и международной политике в области сельского хозяйства, а также других областях, влияющих на бизнес клиентов. Заметим, что стратегический выбор - это решение, рассчитанное на долгую реализацию. Связь между долговременным стратегическим выбором и необходимостью быть гибкими, быстро воспринимать нововведения может быть весьма хрупкой, трудно контролируемой, однако ни один консультант не может позволить себе игнорировать ее.

Консалтинговые фирмы способны менять и совершенствовать свою продукцию и рынки более гибко, чем агропромышленные и другие предприятия, где выбор продукции и технологии подразумевает долгосрочные инвестиции и основной капитал. В консалтинге образование, опыт и выработанная методология позволяют консультантам быть достаточно гибкими, чтобы не только решать новые задачи, но и проникать в новые области знаний. Это возможно также благодаря структуре персонала и способности ее перестраивать.

Высокая скорость изменений в окружающей среде рассматривается как основной фактор сохранения спроса на консалтинговые услуги. Службы, помогающие клиентам не отставать от изменений окружающей обстановки и адаптирующие к ним организационные стратегии и действия клиентов, будут всегда иметь буквально неограниченные возможности для своей работы.

Следует отметить, что методы и способы консультирования становятся все более прикладными при особом внимании к активному участию клиента на всех стадиях выполнения задания и выработки у последнего навыков диагностирования и решения проблем. Растет число клиентов, обладающих достаточными деловыми навыками и заинтересованных в основном в новой информации, идеях и предложениях для повышения конкурентоспособности своего предприятия. Помощь клиентам в условиях информационного взрыва становится особенно важной, а во многих случаях даже главной задачей консалтинга.

На наш взгляд, квалифицированная, имеющая рыночный успех консалтинговая фирма - это такая фирма, которая способна к нововведениям и гибкости в выборе и адаптации набора услуг, в изыскании новых возможностей, поиске новых продуктов и рынков, в применении инновационных методов, отвечает высоким профессиональным стандартам в отношении качества услуг, характерна честностью сотрудников и обеспечивает такое положение, когда клиент всегда получает то, за что заплатит.

Таким образом:

1) Консультирование рассматривается как совокупность отношений, возникающих между двумя независимыми экономическими субъектами - клиентом и консультантом, складывающаяся в процессе достижения ими

индивидуальной экономической выгоды. Это - не только механизм, используемый для выработки и осуществления желаемых изменений в организации клиента с целью повышения эффективности его производственного процесса, но и целесообразная творческая деятельность, связанная с научным поиском, проведением исследований в целях расширения имеющихся и получения новых знаний.

2) Ключевым моментом процесса консультирования является формирование соответствующей ситуационной структуры, состоящей из двух противоположных подсистем: первая - консультант - способствует изменениям, а вторая - клиент - принимает решения. В связи с этим, важным моментом является создание условий для компромисса и принятия правильных решений.

3) Консультирование - это отношение человека к информации, знанию с точки зрения его потребностей. Консультационная услуга, как предмет труда, не содержащий в себе ни грамма вещества природы, имеет специфическую полезность для потребителя - способность к преобразованию. Процесс превращения полезности консультационного продукта в потребительную стоимость содержит в себе промежуточные ступени, которые выступают формами движения данной полезности к потребителю.

4) Зрелость условий, в которых находятся субъекты консультирования, а также задачи, стоящие перед ними, обуславливают следующие способы консультирования: консультирование проекта, сопровождение, консультационное курирование, экспертное консультирование, разработка инструментария и внутреннее консультирование.

5) Для индивидуальных консультантов и консультационных фирм присуща не отраслевая, а размерная специализация. В связи с этим, мы рекомендуем при консультировании крестьянских (фермерских) хозяйств использовать консультантов-универсалов, а для помощи крупным товаропроизводителям прибегать к услугам узко-профильных специалистов.

6) Дифференциация консультантов на универсалов и специалистов узкого профиля не исключает возможность выработки универсального алгоритма процесса консультирования сельских товаропроизводителей. Данный алгоритм целесообразно использовать для оценки стоимости консультационных разработок и определения оплаты труда консультанта при заключении договора по оказанию консультационных услуг.

7) Для обеспечения эффективной консультационной деятельности в период аграрных преобразований необходимо выполнение ряда мероприятий. На микроуровне они должны быть направлены на изменение системы трудовых отношений, мотивации труда и усиление заинтересованности хозяйственных субъектов во внедрении научных новшеств и изменении сложившихся технологий.

Литература

1. Государственный комитет статистики. Главное статуправление в АРК. "Діяльність малого бізнесу АРК у 2006 р."

2. Гринева В.М. Предпринимательская деятельность: проблемы, пути решения. – Симферополь: Акаюрт, 1996. – 304 с.

3. Цыпкин Ю.А., Люкшинов А.Н. Агроткетинг. – М.: Колос, 1998.

Summary

Lomachenko T.I.

**CONSULTING IN THE MECHANISM OF AGRARIAN
TRANSFORMATION**

The preparation of rural commodity production in the present time is lags behind from modern tempo of development science and technics, in consequence of this gets up very sharp question about forming the servise of consulting. The essence of consulting and the definition the objective conditions its function in the modern market economy is defnits the part and place of consulting in the system of agrarian transformation in Ukraine.

Стаття надійшла до редакції 14.04.2008

Лось С.О., асистент©

Харківський національний аграрний університет ім. В.В. Докучаєва,
м. Харків, Україна

ОСНОВНІ ТЕНДЕНЦІЇ В ЗМІНАХ МАТЕРІАЛОМІСТКОСТІ ПРОДУКЦІЇ РОСЛИННИЦТВА В ПІДПРИЄМСТВАХ УКРАЇНИ

Розглянуто динаміку зміни матеріаломісткості та структуру матеріальних витрат сільськогосподарських підприємств при виробництві продукції рослинництва. Наведені заходи щодо зниження рівня матеріаломісткості продукції.

Ключові слова: матеріаломісткість, оснащеність, витрати, ресурси, нормування.

Постановка проблеми. Серед актуальних проблем сільськогосподарського виробництва особливо важливою є високий рівень матеріаломісткості продукції рослинництва. Подібне становище є наслідком недосконалої аграрної політики держави, непослідовності і нерішучості виконавчих органів призвели до кризового зниження технічної та енергетичної оснащеності сільськогосподарського виробництва. Внаслідок низького рівня забезпеченості підприємств матеріально-технічними засобами не виконуються окремі технологічні операції. Це, в свою чергу, зумовлює втрати сільгосптоваровиробників за недобором врожаю понад 30%, а за перевитратами пального – близько 15% [3, 10]. Разом з тим на формування матеріаломісткості все більший вплив справляє невпинне зростання цін на матеріальні ресурси.

Аналіз останніх досліджень. Загально – теоретичні проблеми матеріаломісткості виробництва продукції знайшли відображення в працях вітчизняних вчених: В.Г. Андрійчука, В.С. Шебаніна, І.І. Лукінова, В.М.Петрова, В.П.Ситника, І.С. Деревця.

В деяких працях розглянуто такі складові забезпечення зниження матеріаломісткості, як якісне насіння, мінеральні й органічні добрива, засоби захисту рослин [3,4,8]. В інших дослідженнях звертається увага на ресурсозбереження і біологізацію технологій, як на основні напрями в умовах сучасного рівня розвитку продуктивних сил і виробничих відносин [7,10]. Але в цих працях не знайшли відображення тенденції зміни матеріаломісткості продукції рослинництва в підприємствах України та вплив такого важливого фактору, як ціна на матеріальні ресурси.

Мета статті. Головною метою статті є дослідження тенденцій в змінах матеріаломісткості продукції рослинництва в підприємствах України та економічні основи для обґрунтування пропозицій щодо її зниження.

Виклад основного матеріалу. Матеріаломісткість характеризує величину матеріальних витрат на одиницю продукції. Матеріальні витрати включають вартість усіх матеріальних ресурсів, використаних при виробництві продукції рослинництва: насіння та посадкового матеріалу, палива, електроенергії, органічних та мінеральних добрив, нафтопродуктів, запчастин, будматеріалів та оплату послуг і робіт, виконаних сторонніми організаціями. Матеріаломісткість безпосередньо визначає собівартість грошової одиниці валової продукції в частці, що припадає на спожиті оборотні фонди. Рівень матеріаломісткості може також характеризуватись натуральними показниками (витрачанням добрив, пального з розрахунку на одиницю окремих видів продукції) [1, 5].

З метою вивчення матеріаломісткості продукції сільського господарства, було досліджено тенденції зміни даного показника в підприємствах України (таблиця 1).

Таблиця 1

**Матеріаломісткість продукції в сільськогосподарських підприємствах
України в 2004 – 2006 роках [6]**

Показники	2004 р.	2005 р.	2006 р.	2006 р. у % до 2004 р.
Валова продукція, млн. грн., всього	32914	33803	37008	112,4
у т. ч.: продукція рослинництва	22644	21732	23200	102,5
продукція тваринництва	10270	12071	13808	134,4
Витрати на виробництво, млн. грн., всього	20412,6	23285,4	26928,4	131,9
у т. ч.: продукції рослинництва	13425,7	14663,3	17003,5	126,6
продукції тваринництва	6987,0	8622,1	9925,0	142,0
Матеріальні витрати, млн. грн., всього	13772,9	15752,1	18503,9	134,4
у т. ч.: продукції рослинництва	8443,9	9281,2	11021,1	130,5
продукції тваринництва	5329,1	6470,8	7482,9	140,4
Матеріаломісткість, грн., всього	0,42	0,47	0,50	119,0
у т. ч.: продукції рослинництва	0,37	0,43	0,48	129,7
продукції тваринництва	0,52	0,53	0,54	103,8

Дані таблиці 1 свідчать про підвищення матеріаломісткості продукції сільського господарства на 19,0 % або на 0,08 грн. При чому матеріаломісткість продукції рослинництва значно зросла протягом даного періоду (з 37 коп. в розрахунку на 1 грн. валової продукції у 2004 році до 48 коп. у 2006 році), а матеріаломісткість продукції тваринництва підвищилася лише на 0,02 грн. Це свідчить, що матеріальні витрати рослинництва у вартісному виразі зростають значно швидше, ніж вартість валової продукції. Збільшується і питома вага

матеріальних витрат у загальних витратах на виробництво продукції рослинництва. Так протягом 2004 – 2006 років вона зросла з 62,9 % до 64,8 %. Натомість питома вага матеріальних витрат у тваринництві знизилася за досліджуваний період з 76,6 % до 75,4 % [6]. У наступній таблиці проаналізуємо структуру матеріальних витрат на виробництво продукції рослинництва у сільськогосподарських підприємствах України з метою виявлення статей, що значно впливають на рівень матеріаломісткості продукції.

Таблиця 2

Матеріальні витрати на виробництво продукції рослинництва за елементами у сільськогосподарських підприємствах України [6]

Показники	2004 р.		2005 р.		2006 р.	
	тис. грн.	%	тис. грн.	%	тис. грн.	%
Матеріальні витрати	8443868	100,0	9281241	100,0	11021051	100,0
у т. ч.:						
насіння та посадковий матеріал	1830749	21,7	1719582	18,5	2041340	18,5
інша продукція сільського господарства	171409	2,0	166123	1,8	200010	1,8
мінеральні добрива	1418770	16,8	1793803	19,4	2304998	20,9
нафтопродукти	2171871	25,7	2580928	27,8	2921217	26,5
електроенергія	170226	2,0	178211	1,9	202164	1,8
Паливо	153942	1,8	179618	1,9	159590	1,5
запчастини, ремонт і будматеріали для ремонту	1015472	12,0	1082879	11,7	1197247	10,9
оплата послуг і робіт виконаних сторонніми організаціями та інші матеріальні витрати	1511430	18,0	1580097	17,0	1994486	18,1

На основі даних таблиці 2 можна зробити висновок, що найбільшу питому вагу у структурі матеріальних витрат займають нафтопродукти, мінеральні добрива і насіння та посадковий матеріал. Значно зросла протягом досліджуваного періоду частка, що припадає на мінеральні добрива (16,8% у 2004 році і 20,9% у 2006 році). Це може свідчити, як про збільшення кількості

внесених мінеральних добрив, так і про підвищення їх вартості. Підвищилася питома вага нафтопродуктів з 25,7 % у 2004 році до 26,5 % у 2006 році. Частка насіння та посадкового матеріалу навпаки знизилась за даний період на 3,2 %. Зниження питомої ваги також відбулося по таких статтях, як: паливо, електроенергія і будівельні матеріали та запчастини.

Зробимо спробу дослідити за рахунок чого відбулося зростання питомої ваги мінеральних добрив у структурі матеріальних витрат на виробництво продукції рослинництва. У таблиці 3 наведено динаміку зміни кількості та вартості внесених мінеральних добрив.

Таблиця 3

Внесення мінеральних добрив під сільськогосподарські культури у підприємствах України у 2004 – 2006 роках [6]

Показники	2004 р.	2005 р.	2006 р.	2006 р. у % до 2004 р.
Вартість внесених мінеральних добрив, тис. грн.	1418770	1793803	2304998	162,5
Внесено у поживних речовинах, тис. ц.	5185,9	5579,2	6393,3	123,3
Ціна за 1 ц., грн.	273,58	321,52	360,53	131,8

Дані таблиці 3 свідчать про зростання вартості внесених мінеральних добрив протягом 2004 – 2006 років на 62,5 %. Це відбулося як за рахунок збільшення обсягів внесених добрив, так і за рахунок підвищення їх ціни. При чому зростання ціни відбувалося швидшими темпами, ніж зростання обсягів (31,8 % проти 23,3 %).

Так як добривам належить значна частка у складі матеріальних ресурсів рослинництва, тому зниження матеріаломісткості продукції безпосередньо пов'язане з підвищенням урожайності сільськогосподарських культур. Також напрямами зниження матеріаломісткості продукції рослинництва в господарствах є: правильне нормування і раціональне витрачання пального, електроенергії; підвищення якості насіння, добрив, пестицидів; скорочення втрат предметів праці при транспортуванні і зберіганні.

Висновки. Таким чином, досліджено, що матеріаломісткість продукції рослинництва в сільськогосподарських підприємствах України зростає. Тобто матеріальні витрати у вартісному виразі зростають швидше, ніж вартість валової продукції. Це відбувається, в деякій мірі, за рахунок збільшення витрат матеріалів в натуральному виразі, але в основному викликано збільшенням цін на матеріальні ресурси.

Література

1. Андрійчук В.Г. Економіка аграрних підприємств. – Київ: КНЕУ, 2002. – 624 с.

2. Гордань В.И. Материалоемкость и качество продукции. – Киев: Наукова думка, 1988. – 144 с.
3. Деревець І.С. Деякі аспекти матеріально – технічного та інженерного забезпечення АПК України // Економіка АПК. – 2006. - № 3. – с. 12 – 16.
4. Лукінов І.І. Регулюючі ринкові і державні механізми в агро бізнесі України // Економіка АПК. – 1999. - № 1. – с.4 – 9.
5. Мацибора В.І. Економіка сільського господарства. – Київ: Вища школа, 1994. – 415 с.
6. Моніторинг економічного і соціального розвитку підприємств і організацій АПК за 2006 рік (заключні дані). Частина 2. – Київ, 2007.
7. Петров В.М. Розвиток агротехнологій і технічна політика у сільському господарстві // Економіка АПК. – 2006. - № 8. – с. 36 – 40.
8. Ситник В.П. Формування і реалізація державної політики розвитку матеріально – технічної бази АПК // Економіка АПК. – 2003. - № 2. – с. 19 – 27. 9. Трегобчук В.М. Фундаментальне дослідження системного оновлення матеріально – ресурсного потенціалу // Економіка АПК. – 2006. - № 1. – с. 156 – 157.
10. Шибанін В.С. Системне оновлення і розвиток матеріально – ресурсного потенціалу сільського господарства. – Київ: ННЦ ІАЕ, 2005. – 276 с.

Summary

Los S.A.

THE BASIC TENDENCIES IN CHANGES MATERIAL CAPACITY PLANT GROWING PRODUCTION IN THE ENTERPRISES OF UKRAINE

Dynamics of changes material capacity in the agricultural enterprises is considered. The structure of material costs is analysed at plant growing production. Influence of quantitative and price factors on cost of the brought mineral fertilizers is investigated. Actions for level decrease material capacity production are resulted.

Стаття надійшла до редакції 14.04.2008

Малинська Л.В.,© Протас Н.М., к.с.-г.н., доцент,
Сакало В.М., к.т.н.

Полтавська державна аграрна академія, м. Полтава, Україна

ОПТИМІЗАЦІЯ ЗАСТОСУВАННЯ АГРОЛІСОМЕЛІОРАТИВНИХ ЗАХОДІВ У КОНТЕКСТІ ЗБАЛАНСОВАНОГО ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ

Розглянуті питання еколого-економічної ролі лісомеліоративних насаджень у сільськогосподарському виробництві. Визначені інтегральні показники стабільності аграрної галузі. Запропонована оптимізаційна модель відведення земель під захисні лісові насадження з метою підвищення еколого-економічної стабільності землеробства.

Ключові слова: лісомеліоративні насадження, еколого-економічна ефективність, стійкість агроландшафтів, економіко-математичне моделювання.

Постановка проблеми. Раціональне використання, охорона і поліпшення стану земельних ресурсів в Україні – актуальна й практична проблема сучасності. В державній цільовій програмі розвитку українського села на період до 2015 року зазначено, що державна політика спрямовується на вирішення питань забезпечення охорони земель, підвищення родючості ґрунтів та екологічної безпеки сільських територій шляхом здійснення комплексу заходів, і в тому числі за рахунок оптимізації структури посівних площ з метою підвищення продуктивності сільськогосподарських угідь, запобігання ерозійним процесам та відтворення родючості ґрунтового покриву; формування екомережі як ефективного механізму збереження ландшафтного біорізноманіття [1].

Підвищення продуктивності аграрного виробництва значною мірою залежить від оптимального співвідношення, взаємодії та взаємовпливу компонентів лісоаграрних ландшафтів. Оптимізація ландшафтів за допомогою захисних лісових насаджень має за мету підвищення родючості ґрунтів і продуктивності сільськогосподарських угідь, раціональне використання біокліматичних ресурсів і, як кінцевий результат, забезпечення стійкості аграрного виробництва.

Аналіз останніх досліджень. Проблеми сталого розвитку сільських територій розглядаються у працях Б.М.Данилишина, В.В. Юрчишина, С.І. Дорогунцова та ін. Проблеми оптимізації лісоаграрних ландшафтів, лісистості, моделювання екосистем висвітлювали у своїх працях А.Г. Ісаченко, Г.Б.Паулюкявичус, Е.С.Павловский, С.А. Генсірук, О.І.Пилипенко, В.Ю. Юхновський.

Мета статті. Основною метою даної роботи є розробка економіко-математичної моделі оптимізації структури земельного фонду лісоаграрних ландшафтів з ціллю забезпечення еколого-економічної стабільності, продуктивності й стійкості аграрного виробництва.

Виклад основного матеріалу. Вплив агролісомеліоративних насаджень на аграрне виробництво є багатогранним. Надбавка врожайності на лісомеліорованій ріллі обумовлена комплексною дією лісонасаджень на підвищення родючості ґрунту і поліпшенням мікрокліматичних і гідрологічних умов вирощування сільськогосподарських культур на захищених полях. Лісотехнічні меліорації допомагають ефективніше використовувати природні компоненти ресурсного потенціалу – слід підкреслити їх безперечну благотворну дію на мікрокліматичні умови прилеглих полів саме в несприятливій за погодними умовами роки. Наявність лісомеліоративних насаджень сприяє також покращенню екологічної ситуації, збереженню біологічного та ландшафтного різноманіття території, і, в цілому, підвищує еколого-економічну ефективність виробництва.

Агролісомеліоративні захисні насадження представлені такими основними видами: полезахисні лісові смуги, захисні насадження по ярам та балкам, посадки в гідрографічній мережі, насадження на пісках та пасовищах. Кожен вид агролісомеліоративних насаджень має певне призначення і виконує власні функції [2].

Захисні насадження на землях, котрі в значному ступеню піддані ерозійним процесам, на малопродуктивних й інших непридатних для сільського виробництва угіддях виконують ґрунтозахисні, водоохоронні, відновлюючі та рекреаційні функції. Збільшення площ під лісопосадками на землях такого виду є безумовно позитивним явищем, так як підвищується рівень лісистості території, що певним чином сприяє стабілізації екологічного стану регіону. Такі землі економічно недоцільно використовувати у аграрному виробництві і, тому, відведення їх під лісові насадження не створює протиріч з цілями підвищення його ефективності.

Полезахисні лісосмуги, які є основою агролісомеліорації, займають частку високопродуктивних сільськогосподарських угідь, котрі є придатними для культивування рослинницької продукції. Численними дослідженнями доказано, що збільшення валового збору сільськогосподарських культур, які вирощуються на полях під захистом лісових смуг, перебиває недобір урожаю внаслідок вилучення земель із обороту під лісонасадження. Проте, постає задача визначення оптимальної площі полезахисних насаджень, коли вони здійснюють максимально можливий позитивний вплив при мінімальному відчуженні родючих угідь, що є серйозною і актуальною науковою проблемою.

Прийняття рішення про відведення орних земель під лісосмуги повинно базуватися на науковому підході, попередньому проведенні дослідницьких, розрахункових та аналітичних робіт.

Відомо, що виробництво продукції рослинництва відноситься до складних систем управління. Землеробство взагалі і, в тому числі, вирощування

сільськогосподарських культур із врахуванням впливу лісомеліоративних заходів, характеризується наявністю значної кількості задач, що слабо формалізуються, вирішення яких залежить від різноманітних і часто непередбачуваних умов та факторів. Для розв'язання поставленої проблеми необхідно зважити значну кількість критеріїв, обмежень, мати достовірну статистичну інформацію, нормативні та дослідні дані. Пошук оптимального, або максимально наближеного до такого, рішення можливий тільки за умови грамотного використання сучасних методів економіко-математичного моделювання в поєднанні з автоматизацією обчислювальних процедур за допомогою ЕОМ.

Економіко-математичне моделювання – один з найважливіших інструментів економічного аналізу виробничо-господарської діяльності, удосконалення організації та планування виробництва, а також управління сільськогосподарським підприємством. Узагалі, під моделлю розуміється спрощений образ реального об'єкта, що відображає суттєві властивості модельованого процесу й заміщує його в ході дослідження [3]. Моделювання має важливе значення при дослідженні економічних проблем, тому що виробнича діяльність і економічні взаємовідносини людей у процесі виробництва виявляються функціонально і можуть бути вивчені тільки по кінцевим результатам. Засобом дослідження економічних процесів і виступають економіко-математичні моделі, які представляють собою сукупність взаємозв'язків та закономірностей певного економічного об'єкта, що представлена у математичній формі.

Позитивний вплив агролісомеліорації на аграрне виробництво є багатограним, у цілому він виявляється в підвищенні його стабільності (стійкості), сприянні сталому гармонійному розвитку галузі. Стійкість, сталий розвиток агроландшафтів можна розуміти як здатність аграрної галузі забезпечувати певний рівень виробництва сільськогосподарської продукції за умови збереження заданих темпів зростання та мінімальних відхилень від наміченого напрямку розвитку галузі [4].

Стійкість динамічного розвитку землеробства визначається впливом різноманітних факторів. З одного боку, погодно-кліматичні умови викликають істотні коливання врожайності і, відповідно, всього об'єму продукції рослинництва, а з іншої – негативному впливу погоди людина протиставляє ряд стабілізуючих факторів. Із таких стабілізуючих факторів найбільш діючими є: застосування різних меліоративних заходів, цілеспрямована селекційна робота, впровадження передових технологій і т.п. Кожен із цих факторів по-різному впливає на зменшення амплітуди коливань врожайності та виробництва аграрної продукції в окремі роки.

Рівень стабільності аграрного виробництва можна визначити такими трьома показниками: досягнутий рівень виробництва, його середньорічний приріст і коефіцієнт варіації. Якщо прийняти за z – змінну величину, наприклад, урожайність сільськогосподарської культури, то її середнє значення ($\bar{z}$),

середньоквадратичне відхилення (σ) і коефіцієнт варіації (ν_σ) можна виразити наступними співвідношеннями [5]:

$$\bar{z} = \frac{\sum_{i=1}^n z_i}{n} ; \quad \sigma = \sqrt{\frac{\sum_{i=1}^n (z_i - \bar{z})^2}{n}} ; \quad \nu_\sigma = \frac{\sigma}{\bar{z}} \cdot 100\%$$

Для врахування коливань, які залежать тільки від погодних умов або інших випадкових чинників, при розрахунку середньоквадратичного відхилення сума квадратів відхилень z_i обчислюється не від середньорічного рівня $\bar{z}$, а від розрахункових значень $\hat{z}_i$, які отримані з використанням методу найменших квадратів при вирівнюванні динамічного ряду спостережень:

$$\sigma = \sqrt{\frac{\sum_{i=1}^n (z_i - \hat{z}_i)^2}{n}}$$

Побудова економіко-математичної моделі на етапі постановки завдання передбачає визначення шуканих (невідомих) величин і цільової функції (критерію оптимальності), причому спрямованість функціонала (мінімізація або максимізація) повинна бути чітко визначеною.

При постановці даної задачі математичного програмування, в якості невідомих величин пропонується взяти площі, відведені під посіви сільськогосподарських культур, і площі сільгоспугідь, виділені під посадку полезахисних лісосмуг. Критерієм оптимальності найдоцільніше обрати забезпечення максимального рівня стабільності аграрного виробництва.

Рівень стабільності можна представити у вигляді інтегральної оцінки стабільності. Така оцінка можлива, оскільки врожайність, її середньоквадратичне відхилення і коефіцієнт варіації – величини якісно зіставні.

Для обчислення інтегральної оцінки пропонується [5] показники середньої врожайності по кожній культурі $\bar{z}_i$ віднести до її максимального значення $\max(z_i)$ в даній групі (при цьому співвідношення по врожайності між культурами зберуться, але вже не в натуральних, а у відносних одиницях вимірювання):

$$t_{x_i} = \bar{z}_i / \max(z_i)$$

Аналогічно середньоквадратичне відхилення і коефіцієнт варіації для i -ої культури співвідносяться з максимальним значенням відповідної оцінки по всіх досліджуваних культурах (значення коефіцієнта варіації стандартизується):

$$t_{\sigma_i} = \sigma_i / \max(\sigma_i) \quad , \quad t_{v_i} = 1 - v_i / \max(v_i)$$

Інтегральну оцінку стабільності вирощування i -ї сільськогосподарської культури можна визначити як середньоарифметичне трьох розрахованих вище співвідношень:

$$c_i = \frac{t_{x_i} + t_{\sigma_i} + t_{v_i}}{3}$$

Для представлення в математичному вигляді задачі оптимізації структури посівних площ і площ, зайнятих під захисними лісонасадженнями (ЗЛН), що має забезпечити максимальну стабільність рослинництва, введемо наступні позначення:

x_{ij} , x'_{ij} – площа посіву i -ї сільськогосподарської культури в j -му районі у разі відсутності агролісомеліоративних посадок і площа, відведена під захисні лісонасадження на прилеглий території;

c_{ij} , c'_{ij} – коефіцієнт стабільності врожайності i -ї культури в j -му районі за відсутності агролісомеліоративних посадок і при їх наявності;

a_{ij} , a'_{ij} – розмір виробничих витрат i -го виду лімітованих ресурсів на одиницю посівної площі і на одиницю площі під ЗЛН в j -му районі;

B_{ij} – загальний об'єм i -го виду лімітованих ресурсів в j -му районі;

$Q_{ij}^{\min}$, $Q_{ij}^{\max}$ – мінімально допустимий і максимально можливий об'єм виробництва i -го виду продукції рослинництва в j -му районі;

q_{ij} , q'_{ij} – врожайність i -ї сільськогосподарської культури в j -му районі на відкритих полях і під захистом лісомеліоративних насаджень;

V_i – об'єм виробництва i -го виду продукції в цілому по області (регіону).

Тоді умову задачі можна представити таким чином: забезпечити максимальне виробництво

$$C = \sum_{ij} c_{ij} x_{ij} + \sum_{ij} c'_{ij} (x_{ij} - x'_{ij}) \rightarrow \max$$

При наступних обмеженнях:

1) по використанню i -го виду лімітованих ресурсів в j -му районі

$$\sum_{ij} a_{ij} x_{ij} + \sum_{ij} a'_{ij} x'_{ij} \leq B_{ij}$$

2) на мінімально допустимий і максимально можливий об'єм виробництва кожного i -го виду продукції рослинництва в j -му районі

$$Q_{ij}^{\min} \leq Q_{ij} \leq Q_{ij}^{\max}$$

3) по виконанню планових завдань виробництва конкретного виду продукції рослинництва в цілому по області (регіону)

Модель має блочну структуру – як окремі блоки може бути виділений

$$\sum_j a_{ij} x_{ij} + \sum_j a'_{ij} (x_{ij} - x'_{ij}) = V_i$$

кожен район області, або підприємства району, або окремі області регіону.

Як видно із загальної постановки задачі для визначення оптимального співвідношення посівних площ сільськогосподарських культур і площ, зайнятих під захисні лісові насадження, необхідно враховувати велику кількість чинників і, зокрема, вплив лісомеліоративних насаджень на результати діяльності аграрних підприємств. У тому випадку, коли метою проведення розрахунків є з'ясування саме оптимального розміру земельних площ, які відводяться під захисні лісові насадження, тоді доцільно при конкретній розробці запропонованої моделі узяти для розгляду одну сільськогосподарську культуру (наприклад, озиму пшеницю), по якій є необхідні результати досліджень.

Висновки. Системи захисних лісових насаджень на сільськогосподарських територіях підвищують еколого-економічну ефективність лісоаграрних ландшафтів та їх стійкість. Один з видів ЗЛН, – полезахисні лісосмуги, займають частку високопродуктивних сільськогосподарських угідь, тому виникає необхідність визначення оптимальної площі полезахисних насаджень, коли вони здійснюють максимально можливий позитивний вплив при мінімальному відчуженні ріллі. Застосування економіко-математичного моделювання для вирішення даної проблеми дозволило розробити модель оптимізації структури посівних площ і площ, зайнятих під лісосмугами, цільовою функцією якої обраний критерій максимальної стабільності аграрного виробництва.

Література

1. Державна цільова програма розвитку українського села на період до 2015 року. – Економіка АПК. – № 11. – 2007 р., с. 3-57
2. Юхновський В.Ю. Лісоаграрні ландшафти рівнинної України: оптимізація, нормативи, екологічні аспекти. – К.: Інститут аграрної економіки, 2003. – 273 с.
3. Вітлінський В.В. Моделювання економіки: Навч. посібник. – К.: КНЕУ, 2003. – 408 с.
4. Лісовий А.В., Сталій розвиток сільських територій: виникнення, сутність, принципи. – Економіка АПК. – № 4. – 2007 р., с. 140-145
5. Юзефович А.Э. Аграрный ресурсный потенциал: формирование и использование. – К.: “Наукова думка”, 1987. – 174 с.

Summary

Malynska L.V., Protas N.M., Sakalo V.M.

**OPTIMIZATION OF IMPLEMENTATION OF AGROFORESTAL
MEASURES IS IN THE CONTEXT OF BALANCED USE OF RESOURCES
OF ENVIRONMENT**

The article is dedicated to the ecological and economic aspects of field-protecting forests in crops production. The integral stability indexes of agrarian industry were determined. A model for the optimal allocation of lands to be used for field-protecting forests planting with the purpose of increase of stability of agriculture were proposed.

Стаття надійшла до редакції 14.04.2008

Міколяш Ф. Т., к.е.н. ©, Коник М. Я.

Львівський національний аграрний університет, м. Львів, Україна.

ДЕЯКІ АСПЕКТИ СТВОРЕННЯ ТА ІНВЕСТИВАННЯ РОЗВИТКУ ОБСЛУГОВУЮЧИХ КООПЕРАТИВІВ

Розглянуто типи та основні види обслуговуючих кооперативів, що набули поширення в Україні, порядок їх формування та специфіку їх економічних відносин з клієнтами-власниками. Запропоновані шляхи інвестування діяльності агросервісних кооперативів та проведено порівняльну оцінку існуючих форм залучення інвестицій. Для забезпечення мобілізації достатніх фінансових ресурсів на прискорений інноваційний розвиток обслуговуючих кооперативів рекомендується використати механізм іпотеки. Запропонована система конкретних заходів спрямованих на започаткування і розвиток іпотечного кредитування на селі.

Ключові слова: кооперація, сільськогосподарські товаровиробники, обслуговуючий кооператив, пайовий капітал, інвестування, акції, кредитні спілки, фінансові послуги, іпотечне кредитування.

Постановка проблеми. Негативним наслідком, проведеної в Україні аграрної реформи, стала ліквідація крупних, технічно озброєних сільськогосподарських підприємств і створення на їх основі переважно дрібних, технологічно та технічно відсталих, неконкурентоспроможних агроформувань. При цьому держава практично залишила їм виконання таких життєво важливих функцій, як заготівля, збут і переробка сільськогосподарської продукції, забезпечення товаровиробників матеріально-технічними засобами, надання технологічних і технічних послуг тощо. Якщо виконання цих функцій ще було під силу сільськогосподарським підприємствам на початкових етапах становлення продовольчого ринку за рахунок його недосконалості, то сьогодні, в умовах насичення ринку і зростання конкурентної боротьби на ньому, це стало для них непосильним. Вони не можуть одночасно приділяти достатню увагу ефективному веденню виробництва і здійсненню вигідних комерційних операцій. Як свідчить досвід розвинутих країн, виконання останніх найдоцільніше закріпити за обслуговуючими кооперативами.

Аналіз останніх досліджень. Проблеми розвитку та інвестування обслуговуючих кооперативів в аграрному секторі економіки знайшла відображення в працях таких вчених-економістів, як Л.Голованов, Ф.Горбонос, В.Драгайцев, В.Зіновчук, М.Кісіль, А.Макаренко, М.Малік, Г.Черевко, Р.Шмідт та ін. Однак постійний розвиток ринкових відносин, зміни в організації управління сільським господарством як галуззю та

продовження економічної кризи в ньому вимагають вирішення значної кількості питань, пов'язаних із фінансуванням та пошуком способів підвищення ефективності функціонування формувань цього типу.

Мета статті. Метою статті є дослідження розвитку різних типів і видів обслуговуючих сільськогосподарських кооперативів та знаходження надійних джерел і способів їх фінансування.

Виклад основного матеріалу. Сільськогосподарські обслуговуючі кооперативи зайняли відповідне місце в аграрному секторі економіки лише після прийняття Закону України "Про сільськогосподарську кооперацію"[6]. В Україні поширені три основні типи кооперативів:

- спеціалізовані, які займаються виконанням однієї або кількох споріднених обслуговуючих функцій, делегованих їм клієнтами-власниками. Такі кооперативи відкриті для товаровиробників будь-якого організаційно-правового статусу;

- багатофункціональні, які найчастіше створюються на міжгосподарському (районному) рівні та об'єднують сільськогосподарські підприємства різних організаційно-правових форм. Вони формують великі товарні партії й надають різноманітні послуги своїм клієнтам-власникам. При цьому вони не беруть на себе права власності на продукцію та ресурси, а діють як ринкові агентства, отримуючи плату за надані послуги в розмірах, встановлених клієнтами-власниками;

- кооперативи при сільських громадах, що створюються власниками фермерських та особистих господарств населення. Крім уже перелічених функцій, вони надають послуги з обробітку землі, спільного використання складної та дорогої техніки, осіменіння тварин тощо [2].

Специфіка економічних відносин обслуговуючих кооперативів з їх клієнтами-власниками полягає в наступному: надання послуг своїм засновникам повинно здійснюватися за зниженими тарифами (не нижче собівартості): для забезпечення рівних умов індивідуальна частка засновників у пайовому капіталі та оплачуваних дивідендах повинна бути обмежена; фінансові результати діяльності кооперативу повинні розподілятися між його засновниками пропорційно обсягу використаних кожним послуг, а не вкладеному капіталу.

Функціонування обслуговуючих кооперативів усуває монопольний вплив комерційних структур, дозволяє захистити інтереси сільськогосподарських товаровиробників. Однак темпи їх створення й розвитку в сільській місцевості та наявна кількість ніяк не можуть задовольнити потреби виробників сільськогосподарської продукції. Загалом по Україні їх функціонує трохи більше 1000, у тому числі багатофункціональних понад 400, сервісних - понад 300, збутових - близько 200 [9]. Аналогічна ситуація спостерігається і у Львівській області, де станом на 1.07.2006 року налічувалося 40 сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів й 9 агро торгових домів на кооперативних засадах, які обслуговували 365 сільськогосподарських підприємств [7]. У середньому в області на 9 сільськогосподарських підприємств припадає один обслуговуючий кооператив. Однак щільність їх у районах області є різною. Зокрема, у Перемишлянському і Симбірському районах їх є відповідно 5 і 4, у

Буському — 3, Городоцькому, Мостиському й Старосамбірському - зовсім немає.

В основному обслуговуючі кооперативи функціонують як заготівельно-збутові. Більшість із них має асоціативні зв'язки з переробними підприємствами. Матеріально-технічним постачанням і наданням механізованих послуг займається лише один обслуговуючий кооператив у Перемишлянському районі й 9 агроторгових домів на кооперативних засадах.

Ефективна діяльність наявних обслуговуючих кооперативів сприяє зменшенню потреби сільськогосподарських підприємств у відповідних технічних засобах і робочій силі, а також економії капіталовкладень, потрібних для проведення робіт з обслуговування власними силами. Завдяки діяльності заготівельно-збутових кооперативів власники особистих господарств поряд з іншими товаровиробниками одержали можливість формувати великі й сортовані партії продукції, пакувати, фасувати, зберігати та вивозити її з віддалених населених пунктів.

В умовах, що склались, необхідно не лише збільшити чисельність обслуговуючих кооперативів, а й значно розширити асортимент їх послуг. На думку М.І.Кісіля [3], найперспективнішими в аграрному секторі є кооперативи з: переробки сільськогосподарської сировини особистих селянських господарств і підприємств; заготівлі, збереження, передпродажної обробки і продажу їхньої продукції; придбання і постачання основних та оборотних засобів; надання технологічних, транспортних, меліоративних, ремонтних, будівельних, еколого-відновлювальних та інших послуг.

Однією із суттєвих проблем, що постає перед обслуговуючими кооперативами, є залучення інвестицій. Для якісного виконання зазначених послуг обслуговуючим кооперативам необхідна сучасна матеріально-технічна база, достатня кількість вільних обігових коштів. Водночас внутрішні джерела сучасних сільськогосподарських підприємств для задоволення цих потреб занадто обмежені і поступаються акціонерним підприємствам. А тому сьгоднішні кооперативи, в тому числі й обслуговуючі, з метою залучення додаткових коштів усе частіше змушені звертатись до зовнішніх джерел залучення інвестицій. Але при цьому слід пам'ятати, що залучення до пайового капіталу коштів осіб і установ, які не користуються послугами обслуговуючого кооперативу, призводить до послаблення його фінансової незалежності [6]. Для заохочення інвестиційної діяльності своїх членів та інших можливих вкладників капіталу можна застосувати такий фінансовий інструмент, як випуск простих і привілейованих акцій. При цьому прості акції, будучи свідомством власності на частину капіталу, не передбачають нарахування фіксованих дивідендів і не можуть обмінюватись чи продаватись на фондовому ринку. Їх може викупити лише сам кооператив або організувати їх перепродаж між своїми членами. Випуск простих акцій в кооперативах обмежений через можливість їх контролювання лише клієнтами-власниками - виробниками сільськогосподарської продукції.

Купуючи додаткові акції, члени кооперативу поповнюватимуть свої паї і таким чином збільшуватимуть свою участь у господарській діяльності, здійснюючи тим самим реінвестування.

Придбання привілейованих акцій пов'язане зі значно нижчим ризиком щодо вкладення капіталу, оскільки гарантує виплату встановлених дивідендів. Однак володіння такими акціями не дає права голосу у прийнятті управлінських рішень і роль їх власників обмежується лише інвестиційною діяльністю. Члени кооперативу можуть придбати ці акції в процесі користування його послугами. На право володіння ними немає таких обмежень, як у випадку із простими акціями. Проте випуск акцій не є єдиним способом залучення додаткових коштів. Багато кооперативів вирішують проблему залучення інвестицій через позичкові кошти. Особливої уваги заслуговує при цьому залучення прямих інвестицій від членів кооперативу у вигляді членських позик. При цьому клієнт-власник вкладає додаткові кошти в розвиток свого кооперативу на чітко встановлений період під певні відсотки. Їх принципова відмінність від інших джерел поповнення капіталу кооперативу — переважно добровільний і вибірковий характер.

Проблема залучення інвестицій змушує кооперативи все частіше звертатися до джерел фінансування, не пов'язаних із членством у кооперативі. Найнадійнішими фінансовими партнерами обслуговуючих кооперативів щодо кредитування, на нашу думку, є кредитні спілки та кооперативні банки. Будучи створеними на кооперативних засадах, вони надають фінансові послуги своїм клієнтам, які одночасно є їх власниками. Проте між банками й кредитними спілками існує певна відмінність. На відміну від банківського кредиту (який найчастіше надається лише порівняно великими сумами під високу кредитну ставку і солідне забезпечення), кооперативний кредит є вигідним як для кооперативів, фермерських господарств, так і для окремих селян - і за сумою, і за часом повернення, і за відсотковою ставкою (як правило 3-5% річних). До того ж кредити можуть видаватись без застави та оформляються за значно коротші строки. У разі нестачі власних ресурсів кредитні спілки можуть залучити кошти з інших джерел. До того ж з ними охочіше, ніж з окремими селянами, співпрацюють банки. Зрозуміло, що як і інші підприємства, кредитні спілки підпадають під дію різноманітних ризиків. Проте ймовірність останніх у кредитних спілках, які обслуговують пайовиків, є значно меншою.

До слабких сторін сільської кредитної кооперації слід віднести: малий пайовий фонд кооперативу; нестача у населення спеціальних знань щодо кредитування й достатньої кількості фінансових ресурсів для створення і розвитку таких кооперативів; відсутність державної підтримки й відповідних законодавчих актів, які регулюють процеси ліцензування та контролю діяльності кооперативу; нестача у багатьох фермерів та інших аграрних формувань необхідної суми коштів для повернення наданих кредитів у визначений термін.

Безумовно, кредитні спілки мають обмежені можливості в інвестуванні сільськогосподарських кооперативів порівняно з кооперативними та комерційними банками. Проте саме використання цих джерел у сукупності, на нашу думку, найефективніше з точки зору комбінування в процесі здійснення

виробничо-господарської діяльності. Послугами кредитних спілок користуються тоді, коли звернутися до банків немає можливості або коли умови банків неприйнятні.

З часом у результаті тривалого еволюційного розвитку кооперації у кредитній сфері кредитні спілки стануть базою для утворення банківських установ на кооперативних засадах. Ми підтримуємо думку О.Голованова [1], що система сільської кредитної кооперації повинна охоплювати кредитні кооперативи трьох рівнів: місцеві; союзи або асоціації територіальних кредитних кооперативів; центральний кооперативний банк. Для формування такої системи держава повинна надати кредитним кооперативам відповідні пільги, фінансову підтримку за рахунок коштів бюджету, які скеровуються на розвиток АПК.

На жаль сьогодні в Україні кредитна кооперація поки що не набула достатнього поширення. Зокрема, із 600 зареєстрованих тут кредитних спілок працюють лише 375, з яких 121 входить до національної асоціації кредитних спілок України [5], тоді як кредитною кооперацією у понад 100 країнах світу охоплено 300 млн. осіб [4].

З урахуванням сказаного, вирішення проблеми інвестування діяльності агросервісних кооперативів на даному етапі розвитку економіки України неможливе без участі держави. Важливою є підтримка з боку уряду щодо забезпечення ефективної дії організаційно-економічного механізму реалізації державних програм у даній сфері.

Чинним українським законодавством передбачено цілий ряд інвестиційних інструментів, адекватних ринковим умовам господарювання, здатних забезпечити мобілізацію значних фінансових ресурсів для прискореного інноваційного розвитку АПК. Серед них особливої уваги заслуговує іпотека, закон про яку набув чинності з 1 січня 2004 року.

В результаті іпотечного кредитування відбувається інтеграція фінансового ринку та ринку нерухомості, яка надає суб'єктам іпотечних відносин певні переваги. Для іпотекодержателя це: низький рівень ризику кредитування, за рахунок забезпеченості кредиту надійними активами; зручна для процесу фінансового планування тривалість кредитів; можливість рефінансування власної діяльності шляхом залучення додаткових коштів від інших осіб при відчуженні або передачі іпотеки в заставу, емісії цінних паперів, що забезпечені іпотекою тощо. Головними перевагами іпотекодавця є отримання значних коштів у довгостроковий кредит під заставу нерухомого майна і можливість цільового використання об'єкта іпотеки впродовж всього терміну іпотеки.

В Україні з іпотечним кредитуванням працює понад 80% банків. Однак практично всі вони надають іпотечні кредити на купівлю і будівництво житла. Основною причиною недостатнього розвитку іпотечного кредитування в аграрному секторі є нерегульованість відносин власності, існування мораторію на продаж земель сільськогосподарського призначення. В зв'язку з цим обмеженими є права комерційних банків щодо реалізації землі як застави неплатоспроможних боржників.

Очевидно, що система іпотечного кредитування на селі може бути сформована лише в результаті усунення вище вказаних перешкод для її розвитку. Для цього необхідно створити відповідні реєстри прав на майно та землю сільськогосподарських підприємств, а також документацію яка б підтверджувала права власності та користування ними.

Для започаткування і розвитку земельної іпотеки в Україні необхідно насамперед вирішити питання про джерела залучення фінансових ресурсів, а також побудови відповідної організаційної структури, яка б спроможна була забезпечити їх ефективне використання. Обслуговування іпотечних кредитів під заставу землі міг би забезпечити створений у структурі Міністерства аграрної політики України Аграрний іпотечний банк або підрозділи спеціалізованого аграрного банку. Первинний капітал його можна було б сформувати за рахунок частини тих коштів державного бюджету, які виділені на реалізацію аграрної політики. Подальше зростання банківських активів може відбуватись за рахунок надходжень відсотків на видані іпотечні кредити та грошей комерційних банків.

Пропонована схема організації іпотечного кредитування сільськогосподарського виробництва дасть змогу забезпечити ефективне використання бюджетних коштів, а у власників землі (членів обслуговуючих кооперативів) появиться реальна можливість залучити гроші під її заставу і витратити їх на придбання нової техніки, будівництво виробничих будівель і споруд, впровадження екологічно чистих агро технологій тощо.

Про це ж свідчить історичний досвід здійснення аграрної реформи 1906-1907 років в Російській імперії, коли майже 2,5 млн. селянських господарств скористались іпотекою. В результаті врожайність зернових до 1910 року зросла на 60%, досягнувши (за цим показником) рівня США [8].

На сьогодні в Україні для розвитку аграрного іпотечного ринку є всі об'єктивні передумови: відповідне нормативно-правове забезпечення, потенційний ринок землі та розміщених на ній об'єктів нерухомості, зацікавлений, у диверсифікації кредитної діяльності, банківський капітал. В зв'язку з появою первинного іпотечного ринку подальше збільшення віддачі фінансових ресурсів, що перебувають в обігу на ньому, має здійснюватися за рахунок формування вторинного іпотечного ринку, тобто ринку цінних іпотечних паперів.

Висновки

1. Сільськогосподарські обслуговуючі кооперативи відіграють надзвичайно важливу роль у підвищенні ефективності діяльності сільськогосподарських товаровиробників. Основними трьома типами обслуговуючих кооперативів, що набули поширення в Україні, є спеціалізовані, багато профільні та кооперативи при сільських громадах, створені власниками фермерських та особистих господарств населення.

2. Обслуговуючі кооперативи є гнучкою формою господарської діяльності, яка дозволяє захистити товаровиробників від монопольного впливу комерційних структур. Найперспективнішими є обслуговуючі

кооперативи у сферах заготівлі, зберігання, переробки та збуту продукції, матеріально-технічного постачання й кредитування.

3. З метою забезпечення ефективного інвестування діяльності агросервісних кооперативів необхідно:

- поєднати кредитну й сільськогосподарську кооперацію;
- залучати інвестиції через систему кооперативних та іпотечних банків і кредитних спілок, комбінувати дані джерела фінансування.

4. Для започаткування земельної іпотеки в Україні необхідно створити відповідні реєстри прав на землю та майно сільськогосподарських підприємств, а також документацію яка б підтверджувала права власності та користування ними. Покласти обслуговування іпотечних кредитів під іпотеку землі на, створений, у структурі Міністерства аграрної політики України, Аграрний іпотечний банк або підрозділи спеціалізованого аграрного банку, сформувавши його первинний капітал за рахунок частини тих коштів державного бюджету, які виділені на реалізацію аграрної політики.

Література

1. Голованов А. Кредитная кооперация: проблемы и перспективы // АПК: экономика, управление. - 2001. - №11. - С.48-54.
2. Зіновчук В.В. Особливості формування матеріальної бази сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів // Нова економічна парадигма формування стратегії і національної продовольчої безпеки України в ХХ столітті. - К.: ІАЕ УААН, 2001. - СІ 96- 200.
3. Кисіль М.І. Створення сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів // Економіка АПК. - 2003. - №4. - С.22-28.
4. Макаренко А.П. Специализация и кооперация мелкотоварного частного предпринимательства в агропромышленном производстве // Экономика АПК. - 2003. - №10. - С.26-32.
5. Малік М.Й., Малік А.М. Кредитне кооперування: проблеми та наслідки // Вісник аграрної науки Причорномор'я. - 2004. - №4. - С.88-95.
6. Про сільськогосподарську кооперацію: Закон України // Відомості Верховної Ради України. - 1997. - №39. - С.683-695.
7. Сільське господарство Львівщини у 2006 р.: Стат. збірник. - Львів, 2007. - 184 с.
8. Харічков С. К., Губа нова О. Р. Організація системи іпотечного кредитування природоохоронних інновацій // Фінанси України.- 2006. - №12. – С.73-78.
9. Шмідт Р.М. Щодо розвитку сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів та кооперативних агроторгових домів // Сільський час. - 2003. - 23 квітня.

Summary

Mikolyash F, Konyk M.

Lviv National Agricultural University

**SOME ASPECTS OF FORMATION AND INVESTING DEVELOPMENT OF
SERVICING COOPERATIVES**

Types and basic varieties of serving cooperatives spread in Ukraine, order of their formulation and peculiarities of economic relations are examined. Ways of investing agroservice cooperatives functioning are suggested. Comparative evaluation of the acting forms of investments is done. The use of mortgage mechanism is advised to provide the mobilization of considerable financial resources on rapid innovational development of service cooperatives. Also the system of specific measures directed at the starting and the development of mortgage lending in the countryside is suggested.

Стаття надійшла до редакції 14.04.2008

Минів Р.М., Гірняк К.М., аспірант ©

Львівський національний університет ветеринарної медицини
та біотехнологій імені С.З. Гжицького, м. Львів, Україна

УПРАВЛІННЯ ЯКІСТЮ ПРОДУКЦІЇ ПТАХІВНИЧИХ ПІДПРИЄМСТВ

У статті розглянуто питання управління якістю та безпечністю продукції птахівничих підприємств в Україні. Основні концепції дослідження базуються на стандартах серії ISO та HACCP. Представлено вісім принципів управління якістю, які можуть використовуватись у діяльності птахопідприємств. Це дасть змогу випускати якісну та безпечну продукцію.

Ключові слова: управління, якість, продукція, птахівництво, підприємство, система.

Постановка проблеми. У сучасних умовах проблеми, пов'язані з якістю продукції птахівництва та продуктивністю праці, набувають особливого значення. Екстенсивний тип економічного розвитку виробництва в значній мірі себе вичерпав, що в свою чергу потребує заміни систем та методів управління і мислення, що склались.

М'ясо птиці в обов'язковому порядку повинно проходити ветеринарно-санітарну експертизу, після чого виробник, отримавши акт обстеження та сертифікат якості, може реалізувати свою продукцію через оптову та роздрібну мережу споживачам. Необхідно вести контроль за вмістом гормонів та стимуляторів росту в м'ясі птиці.

Нові стандарти якості на продукцію птахівництва мають відповідати сучасним вимогам якості та безпеки продукції аналогічним стандартам серії ISO (Міжнародна організація стандартизації), однак необхідно створити ефективну вітчизняну систему контролю за якістю продукції. Ще одним з шляхів контролю за якістю продукції птахівництва повинно стати маркування (на упаковці товару необхідно вказувати відомості про виробника товару, його місцезнаходження та харчову поживність товару).

Аналіз останніх досліджень. Опрацювання нових методів і розробка сучасних систем управління якістю продукції, які б відповідали цим вимогам, має важливе суспільно-економічне значення для вітчизняного сільськогосподарського виробництва та галузі птахівництва, зокрема.

Дослідженням питання управління якістю продукції птахівництва займалися багато вітчизняних і зарубіжних вчених та науковців. Серед них можна назвати таких відомих вчених як Беда Я.А., Богуцький О.А., В'юн В.Г., Галушко В.П., Гудзинський О.Д., Завадський Й.С., Ісаєв П.М., Калига П.Я., Круглов М.Г., Мищик Б.І., Михайлов С.І., Пасхавер Б.Й., Сеперович Н.В.,

Хілевич В.С., Шаповал М.І. Серед зарубіжних вчених, роботи яких присвячені питанню управління якістю продукції птахівництва - Демінг Е., Джуран Д., Ісікава К., Кохл Р., Куме Л., Ноулер Л., Робертсон А., Фейгенбаум А.

Мета статті. Висвітлення основних пропозицій щодо запровадження на птахівничих підприємствах системи управління якістю і безпекою продукції.

Виклад основного матеріалу. Велику увагу потрібно приділяти контролю за якістю кормів для птиці, тому що найвища якість продукції досягається лише за умови контролю всього процесу виробництва - від виробництва кормів для птиці до контролю за якістю готової продукції. Як показує практика, найкращої якості продукції птахівництва досягають підприємства, які працюють на засадах вертикальної інтеграції та використовують найсучасніші технології утримання та годівлі птиці.

При входженні у СОТ та здобутті асоційованого членства в Європейському Союзі перед Україною виникла необхідність докорінного покращення якості української продукції птахівництва, і її відповідності вимогам якості, встановленими стандартами серії ISO (Міжнародна організація стандартизації), для того щоб вітчизняна сільськогосподарська продукція могла конкурувати з продукцією зарубіжних виробників. З кожним роком виробництво продукції птахівництва в Україні збільшується і через кілька років обсяг виробництва перевищить потребу внутрішнього ринку, та гостро постає проблема експорту продукції птахівництва. Для цього необхідно, щоб продукція відповідала жорстким вимогам якості, встановленим в країнах ЄС. Тому, щоб випускати продукцію птахівництва високої якості, вітчизняним виробникам потрібно запровадити на своїх підприємствах системи управління якістю що має відповідати стандартам ISO.

Сьогодні у світі найефективнішою системою, яка дає можливість забезпечити безпеку та якість продуктів птахівництва при виробництві сировини, переробці, зберіганні, транспортуванні та використанні є НАССР (Hazard Analysis and Critical Control Point - аналіз небезпечних чинників і критичні контрольні точки) (рис.1).

Встановлено вісім принципів управління якістю, які керівництво птахопідприємств може використовувати для покращення показників діяльності:

- орієнтація на замовника - птахопідприємства залежать від своїх замовників і тому повинні розуміти поточні та майбутні потреби замовників, виконувати їхні вимоги і прагнути до перевищення їхніх очікувань;
- лідерство - керівники встановлюють єдність мети та напрямів діяльності птахопідприємств, їм слід створювати та підтримувати таке внутрішнє середовище, в якому працівники можуть бути повністю залучені до виконання завдань, що стоять перед підприємством;
- залучення працівників - працівники на всіх рівнях становлять основу птахівничих підприємств, і їхнє повне залучення дає змогу використовувати їхні здібності на користь підприємства;
- процесний підхід - бажаного результату досягають ефективніше, якщо діяльністю та пов'язаними з нею ресурсами управляють як процесом;

- системний підхід до управління - ідентифікування, розуміння та управління взаємопов'язаними процесами як системою сприяє у результативнішому та ефективнішому досягненні цілей птахопідприємства;
- постійне вдосконалення – покращення діяльності птахівничого підприємства в цілому слід вважати незмінною метою підприємства;
- прийняття рішень на підставі фактів - ефективні рішення приймають на підставі аналізування даних та інформації;
- взаємовигідні стосунки з постачальниками – птахівничі підприємства та їх постачальники є взаємозалежними, і взаємовигідні стосунки підвищують спроможність обох сторін створювати цінності.

Наведені принципи управління якістю птахівничих підприємств формують основу стандартів системи управління якістю, які входять до стандартів 180 серії 9000.

Впровадження вимог та принципів ISO має передбачати зміну психології працівників підприємства, які повинні відчувати себе членами єдиного цілого та бути готовими працювати разом для досягнення поставлених цілей. Користь від заходів у сфері якості виявляється в збільшенні прибутку і зниженні витрат. Корисність від управління якістю повинна слугувати мірою для оцінки досягнення цілей, які ставляться перед управлінням якістю.

Європейське економічне співтовариство в січні 2002 року затвердило Регламент (ЄС) № 178/2002 з питань безпеки харчових продуктів, який передбачає створення системи контролю якості на всіх технологічних етапах виробництва тваринницької продукції і гарантує їх якість та безпеку, в тому числі птахівництва.

Виходячи з цього, птахівничим підприємствам необхідно найближчим часом розробити системи контролю за якістю продукції, починаючи від сировини і закінчуючи готовою продукцією, що базуватимуться на методах, які охоплюють весь можливий діапазон показників, що дають об'єктивну оцінку сировини, складу і якості готової продукції.

Висновки. Для того, щоб вітчизняна продукція птахівництва відповідала міжнародним стандартам, необхідно на птахівничих підприємствах запровадити систему управління якістю і праці відповідно до вимог ISO та HACCP.

Відповідно використання системи HACCP дозволить ефективно виявляти і проводити аналіз ризиків, а особливо біологічних чинників, на всіх етапах виробництва продукції птахівництва, здійснювати управління критичними контрольними точками з оцінкою результатів цього управління. Це, в свою чергу, дасть реальну можливість птахівничим підприємствам випускати якісну, безпечну, конкурентоспроможну продукцію.

Література

1. Макаренкові Г.Ю., Захаров А.Н. “Мировой опыт внедрения системы HACCP показал ...” или что остается за кадром при разработке системы управления качеством // Все о мясе. – 2005. - № 1. – С.48-51.
2. Mortimore S., Wallace C. HACCP guide pratique. – Paris: Polytechnica, 1996. – 288р.
3. Мельник Б.А. Економіка, організація та стратегія розвитку промислового птахівництва в Україні. – К.: Поліграфінко, 2006. – 270 с.
4. Михальські Р., Ліліє Ф., Досін А. Управління якістю у харчовій промисловості з врахуванням Європейського харчового кодексу і міжнародного визнаних стандартів: Довідник. – Львів: ПАІС, 2006. – 336 с.
5. М'ясна продукція та яйце продукти. Нормативні документи. Довідник. – Львів: Леонорм, 2000. – 258 с.
6. Система HACCP. Довідник / Львів: НТЦ – Леонорм-Стандарт, 2003. – 218 с.

7. Шаповал М.І. Менеджмент якості. – К.: Знання, 2003. – 475 с.
8. Ярошенко Ф.О. Світові тенденції розвитку яєчного птахівництва // Вісник аграрної науки. – 2003. – № 1. – С. 45 – 47.

Summary

This article describes the issue of management of Ukrainian birds' factories products quality and safety. Main concepts of research are based on the ISO standards and HACCP system. Eight principles of quality management are presented for use in the activity of birds' factories. Qualitative and safe products will produce as a result.

Key words: *management, quality, products, poultry farming, enterprise, system.*

Стаття надійшла до редакції 31.03.2008

Миричичева О.С., к.с.-г.н., доцент ¹©, **Вуєк А.Г.**, аспірант ²
¹Таврійський державний агротехнологічний університет,
м. Мелітополь, Україна
²Національний аграрний університет, м. Київ, Україна

ЗАСТОСУВАННЯ БІОЛОГІЧНО АКТИВНИХ РЕЧОВИН ДЛЯ ПОКРАЩЕННЯ РОСТУ ГРИБНИЦІ ГЛИВИ ЗВИЧАЙНОЇ

Досліджено можливість використання біологічно активних речовин з антиоксидантними властивостями для покращення якості посівного матеріалу у процесі його вирощування на агаризованих середовищах та зерновому субстраті. Встановлено, що використання цих препаратів покращує ростові характеристики міцелію гливи на агаризованих середовищах та зерні, а також зменшує ураження зерна патогенами.

Ключові слова: біологічно активні речовини, агаризовані середовища, зерновий субстрат, глива, посівний матеріал

Для успішного вирощування їстівних грибів велике значення має якість посівної грибниці. На жаль, українські грибовиробники часто нарікають на характеристики посівного матеріалу, який вони використовують. Це стосується як імпортованого посівного міцелію, так і вирощеного в умовах України. Основні параметри, які спричиняють проблеми при подальшому виробничому процесі, це низька життєздатність та ураження контамінантами [1,2]. Існують дані щодо використання ЄМ-технологій для обробки посівного міцелію грибу глива звичайна, але викликає сумніви стерильність технології обробки цим препаратом при підготованні грибниці [3].

Тому дослідження, викладені у статті, мають на меті довести можливість використання біологічно активних речовин з антиоксидантними властивостями для покращення якості посівного матеріалу у процесі його виготовлення, починаючи від вирощування на агаризованих середовищах і закінчуючи приготуванням зернового посівного міцелію.

Досліди проводили у лабораторії мікробіології Таврійського державного агротехнологічного університету та в Проблемній науково-дослідній лабораторії мікології і фітопатології Національного аграрного університету.

Для лабораторного дослідження використовували штами гливи звичайної *Pleurotus ostreatus* (Jacq.: Fr.) Kumm. НК-35 та Р-77, які зберігаються в колекції культур вищих їстівних грибів відділу мікології Інституту ботаніки ім. М.Г. Холодного НАН України. Штами зберігали, пересіваючи їх 1 раз на 6 місяців на тверде живильне середовище на основі агаризованого пивного нехмільного суслу

(8° Бал). Для досліджень культури вирощували на картопляно-глюкозному агарі (відвар 300-400 г картоплі, 16 г агар-агару на 1 л дистильованої води, КГА) [2, 3].

Досліджували морфологічні (висота, щільність, форма міцелію та колоній) характеристики та фізіологічні (швидкість лінійного росту колоній). Досліди на чашках Петрі проводили у трикратній повторності. Радіус росту колонії грибів на агаризованому середовищі з антиоксидантами вимірювали на чашках Петрі на 3, 5, та 7-у добу після інокуляції [4].

Були використані жиророзчинні та водорозчинні біологічно активні речовини CaCl_2 , гліцерин, вітамін Е, диметилсульфооксид (ДМСО) та аскорбінова кислота (АК). До КГА додавали відповідну кількість досліджуваних препаратів для створення певної концентрації і стерилізували. Після цього живильне середовище розливали по чашкам Петрі. Аскорбінову кислоту додавали до поживного середовища після стерилізації. Досліджувану культуру інокулювали в центр чашки. Інокульовані чашки загортали в папір, запобігаючи зараженню із зовнішнього середовища й інкубували при температурі 22-24°C в термостаті. Всі дослідження були проведені у трьох повторностях.

Радіус колонії в момент заміру визначали як середнє арифметичне величини замірів, виконаних у двох перпендикулярних напрямках. Потім розраховували швидкість росту колонії гриба за весь період дослідження за формулою:

$$K_r = \Delta r / \Delta t, \text{ де}$$

K_r – радіальна швидкість росту колонії;

Δr – приріст радіуса колонії;

Δt – час.

Вологість зернових субстратних сумішей вимірювали за допомогою вологоміру "Mettler Toledo". Кислотність середовища вимірювали на рН-метрі Kern-601. Аналіз посівного матеріалу на бактеріальне та грибне ураження проводили візуальним методом, включаючи світлову мікроскопію, а також висівом у рідкі живильні середовища м'ясо-пептонний бульйон та КГА.

Статистичну обробку результатів обліків і спостережень проводили за стандартними методиками за допомогою прикладного пакету Statistica 6.0. Для отриманих результатів розраховували середнє арифметичне та помилку середнього арифметичного.

Результати та обговорення

Використання антиоксидантів на агаризованих середовищах

Дослідження показали, що при додаванні у живильне середовище вітаміну Е в різних концентраціях ріст вегетативного міцелію гливи був інтенсивнішим, ніж у контролі. Так, у варіанті з 0,5% вмістом вітаміну Е діаметр її колонії складав 137%, що в 3 рази більше, ніж у контролі. При застосуванні 1% концентрації – 130%, 2% – 120%, 4% – 113% відповідно (табл. 1).

Динаміка росту грибниці гливи звичайної на агаризованому середовищі з доданням біологічно активних речовин, см.

Варіант досліджу		Радіус колонії, см		
		3 доба	5 доба	7 доба
Аскорбінова кислота				
1	0,1	1,3	2,5	4,2
2	0,5	0,8	1	1,6
3	1,0	0,8	1	1,3
4	1,5	0,7	1	1,1
5	2,0	0,7	1	
Вітамін E				
1	0,5	1,3	2,4	4,1
2	1,0	1,4	2,4	3,9
3	2,0	1,4	2,3	3,6
4	4,0	1,2	2	3,4
ДМСО				
1	0,04	1,4	3,1	4,4
2	0,1	1,4	3,2	4,4
3	0,4	1,4	2,6	3,3
4	0,8	1,3	2,8	4,4
5	4,0	1,2	2,7	4,3
6	8,0	1,1	2,6	4,1
CaCl₂				
1	0,5	1,4	3,1	4,3
2	1,0	1,4	2,9	4,3
3	2,0	1,3	3,1	4,3
4	4,0	1,3	2,9	4,2
5	8,0	1,4	2,9	4,2
Гліцерин				
1	0,1	0,6	1,4	2,7
2	0,5	0,6	1,2	2,3
3	1,0	0,5	1,1	2,1
4	1,5	0,7	1,1	2
5	2,0	0,7	1,4	2,1
Контроль		0,8	1,7	3
Контроль (вода)		0,7	1,4	2,7

При використанні ДМСО найкращі результати були отримані у концентраціях 0,04%; 0,1%; 0,8% - ріст грибниці склав 147% при порівнянні з варіантом без додавання препарату, у варіантах 0,4 – 110%, 4,0 – 143%, 8,0 – 137%. У варіанті з 0,04% живильне середовище було забруднене бактеріями,

але розміри колонії гливи були більшими на 10%, ніж у контролі. Отже, ДМСО у концентраціях 0,04; 0,1 та 0,8% стимулював ріст гриба, що відбувався в два рази швидше, ніж у контролі.

Застосування АК сприяє швидкому розростанню колонії гливи у порівнянні з контролем лише в концентраціях 0,1%. У відсотковому співвідношенні це складало 160%, порівняно з контролем без води - 140%, порівняно з контролем, який містить воду - 156%.

Прискорення росту грибниці гливи на середовищі з додаванням АК (концентрація 0,5%) порівняно з контролем становило 53,3%. При застосуванні концентрації АК 1,0% розростання колонії відбувалося удвічі повільніше (43,3%), а у концентраціях 1,5% та 2,0% - 36,6%, що майже в 3 рази гірше. Отже, аскорбінова кислота порівняно з іншими препаратами найменш стимулювала ростові процеси вегетативного міцелію. Крім того, при її додаванні до поживного середовища після стерилізації підвищується можливість контамінації. Враховуючи ці особливості, аскорбінову кислоту не можна рекомендувати до використання у лабораторіях посівного міцелію.

У всіх варіантах із застосуванням CaCl_2 швидкість міцеліального росту була більшою за контроль у 1,5 рази.

При застосуванні гліцерину (0,1%) радіус розростання колонії *P. ostreatus* був дещо менший порівняно з контролем - 90%. Всі інші варіанти застосування гліцерину інгібували ріст грибниці та мали такі відсоткові показники: у концентраціях 1,0-2,0% швидкість складала 70%, 0,5% концентрація - 77%, 1,5% концентрація - 67% відповідно. Отже, наявність гліцерину в агаризованому середовищі сповільнює ріст грибниці гливи. Значним недоліком цієї речовини є також його погана розчинність у воді.

При порівнянні впливу випробуваних біологічно активних речовин АК у концентрації 0,1% показала майже однаковий результат з вітаміном Е 0,5% концентрація. Всі інші варіанти АК були не ефективними порівняно з ДМСО, гліцерином, CaCl_2 . Також при застосуванні препарату відбувалося забруднення поживного середовища бактеріями та руйнування сполуки при термообробці. Дія гліцерину проявилася у 2 рази краще, ніж АК, але гірше, ніж вітаміну Е, ДМСО і CaCl_2 . Найкращі результати були отримані при застосуванні ДМСО та CaCl_2 у всіх концентраціях (у 1,4 рази краще порівняно з контролем). Але доцільніше застосовувати ці препарати в мінімальних концентраціях.

На середовищах із АК та вітаміном Е утворювався повстистий міцелій, який є частою ознакою генетичного виродження, що в подальшому впливатиме на врожайність та якість плодівих тіл. У варіантах з ДМСО 0,8; 4,0; 8,0% та з гліцерином у всіх концентраціях спостерігали зональність, що також є небажаним явищем. У чашках Петрі з додаванням ДМСО спостерігали притиснутий міцелій. На контролі без води, з водою та на середовищі з гліцерином у концентраціях 0,5% та 2,0% спостерігали рожеві плями, що свідчать про забрудненість його патогенами. У контролі тяжистий

міцелій переходить у рясний повітряний, а це є небажаним явищем для подальшого використання. За морфологічними показниками найкращий результат був отриманий при використанні CaCl_2 (1,0-8,0%). Міцелій був білим, тяжистим, щільним, що характерно для гливи. Саме ці препарати у наведених концентраціях були використані для подальшого дослідження.

Таким чином, АК, гліцерин та вітамін Е не придатні для використання на поживних середовищах, оскільки вони мають ряд недоліків. Найкращий результат при розростанні колонії гливи отримано при застосуванні самих низьких концентрацій ДМСО 0,1% (147% збільшення швидкості росту) та CaCl_2 0,5% (143%), що є економічно доцільним. Оскільки результати у контрольному варіанті з водою були гіршими, ніж просто контроль, то доцільно воду замінити на розчини біологічно активних речовин, які прискорюють розростання грибниці.

Різниці у реакції використаних штамів гливи на додання до середовища біологічно активних речовин не спостерігали, що дає можливість рекомендувати вибрані препарати до застосування у виробництві міцелію гливи різних штамів.

Динаміка швидкості росту *P. ostreatus* на зерні при додаванні біологічно активних речовин.

Дослідження показали, що швидкість росту гриба на обробленому і необробленому препаратами субстраті в лабораторних умовах на 4-у та 6-у добу обстеження не відрізнялась: контроль 100%, ДМСО у концентрації 0,1% - 98%. На 8-у добу спостерігали прискорення обростання субстрату. Так, у варіанті з ДМСО при концентрації 0,1% швидкість росту була на 12%, а з CaCl_2 при концентрації 0,5% - на 10% більша у порівнянні з контролем (табл. 2).

Таблиця 2

Швидкість росту міцелію гливи звичайної на субстраті з доданням біологічно активних речовин

Варіант	Контроль			ДМСО, 0,1%			CaCl_2 , 0,5%		
	4 доба	6 доба	8 доба	4 доба	6 доба	8 доба	4 доба	6 доба	8 доба
На чашках Петрі	1,9	3,1	4,0	1,8	2,9	4,5	1,8	3,2	4,4
У ємкостях	1,4	2,4	4,4	1,6	2,6	4,6	1,4	2,4	4,3
Ураження патогенами у ємкостях, %	0	3	5	0	0	0	0	0	0

Таку ж тенденцію спостерігали і на 11-й день обростання. Застосування біологічно активних речовин викликало 10%-не прискорення росту міцелію гливи порівняно з контролем. Отже, ці речовини значно прискорюють

оброблення субстрату (зерна) міцелієм. Крім того, зерновий субстрат, оброблений препаратами ДМСО та CaCl_2 , не був уражений патогенами, у той час як кількість емкостей у варіанті контроль, уражених грибами родів *Trichoderma*, *Mucor* і бактеріями роду *Pseudomonas*, досягала 5% після першого тижня інкубації (рис. 1).

Висновки.

1. Використання біологічно активних речовин покращує ростові характеристики міцелію гливи на агаризованих середовищах та зерні, а також зменшує ураження зерна патогенами, переважно представників роду *Trichoderma*.

2. Найбільш ефективними препаратами виявились ДМСО та CaCl_2 (до 12% прискорення швидкості росту).

3. Використання препаратів CaCl_2 та ДМСО у концентраціях 0,1% та 0,5% при вирощуванні міцелію гливи звичайної на агаризованих середовищах зберігає характерні і бажані для промислового вирощування морфологічні ознаки: притиснута, тяжиста грибниця, рівномірність поверхні колонії; а також прискорює ріст колоній гриба у 1,5 рази. Це дозволяє збільшити кількість виробничих циклів за однозональною системою вирощування з 6-ти до 8-ми на рік.

4. При використанні ДМСО та CaCl_2 як додатків до зернового субстрату ураження патогенними організмами не спостерігали.

Рис. 1. Зерно, уражене комплексною інфекцією: гриби родів *Mucor* та *Trichoderma* і бактерії роду *Pseudomonas*

Література

1. Грибы и грибоводство/ Под общ. ред. П.А. Сычева. – Д.: “Издательство Сталкер”, 2003. – 512 с.

2. Дворинина А.А. Базидиальные грибы в искусственной культуре. – К.: Штиинца, 1990. – 112 с.
3. ЭМ-технология-биотехнология XXI века/ Сборник материалов по практическому применению препарата “Байкал ЭМ-1”. – Алматы, 2006
4. Методы экспериментальной микологии. (Под общ. ред. В.И. Билай). Киев. “Наук. Думка”, 1982, 552 с.

Summary

Myronycheva O.S., Vuek A.

USE OF BIOLOGICALLY ACTIVE SUBSTANCES FOR THE IMPROVEMENT OF SPAWN QUALITY

Use of biologically active substances with anti-oxidative properties is studied for the improvement of spawn quality during its crowing on the agarised media and on grain. It is stated that using of these preparations improve growth characteristics of Pleurotus mycelium on agarised media and on the grain, and also decrease grain infections by pathogens.

Key words: *biologically active substances, agarised media, grain substrate, oyster mushroom, spawn.*

Стаття надійшла до редакції 13.04.2008

Михайловський В.І., Оленич І.Р., Харів І.І. ©

Львівський національний університет ветеринарної медицини
та біотехнологій імені С.З. Гжицького, м. Львів, Україна

АНАЛІЗ КРИТЕРІЇВ СЕГМЕНТУВАННЯ РИНКУ ВЕТЕРИНАРНИХ ПРЕПАРАТІВ, ЩО СТОСУЮТЬСЯ ТОВАРУ

Визначені і охарактеризовані основні критерії сегментування ринку ветеринарних препаратів в Україні, що стосується товару. Він відрізняє вказаний досліджуваний ринок від ринку медичних лікарських засобів та світового ринку ветпрепаратів. Також вказані особливості їх вибору.

Ключові слова: товар, ринок, сегментування, ветеринарні препарати.

Актуальність теми. У своїй маркетинговій діяльності вітчизняні фірми-виробники, при виході на світовий ринок ветеринарних препаратів, опиняються перед проблемою вибору критеріїв та, на їх основі, сегментування цього ринку. Більшість українських виробників ветпрепаратів в даній ситуації змушені, здебільшого, прямо копіювати досвід спорідненого ринку медпрепаратів. Однак, сегментування ринку ветеринарних препаратів може лише певною мірою проводитися за критеріями, властивими фармацевтичному ринку медпрепаратів. Специфіка ринку ветеринарних препаратів полягає в тому, що кінцевими фізичними споживачами продукції цього ринку є різні види тварин, а рішення про купівлю приймають господарі тварин, тобто люди. Це свідчить про те, що критерії сегментування ринку ветеринарних препаратів мають певні відмінності від критеріїв сегментування ринку споживчих товарів, до яких належать лікарські засоби для людей, чи критеріїв сегментування ринку товарів промислового призначення.

Мета та завдання досліджень. Метою даної роботи було виділити критерії сегментування ринку ветеринарних препаратів, необхідні для збору та аналізу маркетингової інформації, а також для розробки маркетингових рішень усіма зацікавленими учасниками цього ринку.

Результати досліджень та їх обговорення. При аналізі ринку ветеринарної фармацевтичної продукції необхідно врахувати три його основні відмінності від ринку продукції медичної фармації. Перша відмінність полягає в тому, що покупці (власники тварин) на ринку ветеринарних препаратів не є споживачами цієї продукції, а тварини. Друга та третя відмінності стосуються структури споживання ветеринарних препаратів і характеристик попиту, а також особливостей державного регулювання ринку ветпрепаратів, що знайшло своє

відображення в суті критеріїв сегментування, які стосуються товару. Товаром на даному ринку виступає ветеринарний препарат.

Серед критеріїв, що стосуються товару (ветпрепаратів), можна виділити наступні:

1. Фармакотерапевтична група ветеринарних препаратів.

Сегментування ринку ветпрепаратів за фармакотерапевтичними групами важливе при виході фірми на ринок із новим препаратом. Серед найбільш розповсюджених критеріїв групування ветеринарних препаратів виділять: за хімічним складом препаратів (залежно від діючої речовини, наприклад, залізовмісні, вітамінні, антибіотики, сульфаніламідні та ін.); за лікуванням певної групи захворювань (антигельмінтні, протигрибкові та ін.); за анатомічною будовою тварин (препарати для лікування захворювань органів дихання, захворювань шлунково-кишкового тракту, захворювань молочної залози, захворювань шкіри тощо); за лікуванням певної групи тварин - цей поділ застосовується для лікування захворювань таких видів тварин, що суттєво відрізняються від більшості видів тварин, за своєю будовою (наприклад, для лікування захворювань бджіл чи захворювань риб), чи за схильністю до тих чи інших захворювань (наприклад, вакцини для худоби, собак, кішок, свиней, норок, птиці і т.д.). Поряд з тим існує необхідність створення єдиної універсальної класифікації, яка дозволила б проводити порівняльний кількісний аналіз різних географічних ринків ветеринарних препаратів, та яку можна було б прийняти за основу при створенні інформаційних систем ринку ветпрепаратів. Однією з найзручніших та найбільш об'ємних класифікаційних систем ветпрепаратів є анатомічно-терапевтично-хімічна класифікаційна система ветеринарних лікарських засобів АТСvet

2. Готова лікарська форма. Однією з основних характеристик ветеринарного препарату є його готова лікарська форма. Один ветеринарний препарат може мати декілька лікарських форм. Лікарські форми ветеринарних препаратів можна згрупувати наступним чином: галенові (настоянки, сиропи, екстракти, фармацевтичні рідини, води, спирти, олії) та новогаленові препарати; тверді лікарські форми (порошки, таблетки, драже, гранули, капсули, брикети); збори і водні витяжки з рослин (збори, настої, відвари, слизи); щільні лікарські форми (пілюлі, болюси, кашки, супозиторії); рідкі лікарські форми (розчини, краплі, суспензії, розчини для ін'єкцій, емульсії); недозовані лікарські форми (мазі, лініменти, креми, пасти, аерозолі); інші. Виробництво різних готових лікарських форм одного препарату вимагає різних технологій виробництва, обладнання, упакування, а, отже, і додаткових капіталовкладень.

3.Спосіб виробництва. За способом виробництва ветеринарні препарати поділяють на наступні групи: отримані внаслідок хімічного синтезу (хіміотерапевтичні, антисептичні, асептичні, дезінфікуючі, миючі, гомеопатичні, премікси); біотехнологічного способу виробництва (мікробного походження, біологічні, хіміотерапевтичні, гомеопатичні, премікси); виготовлені з мінеральної сировини (хіміотерапевтичні, гомеопатичні, премікси,

антисептичні); виготовлені з рослинної сировини (хімотерапевтичні, гомеопатичні, премікси). Найбільш складним способом виробництва для вітчизняних підприємств є біотехнологічний, він потребує значних капіталовкладень і складних технологій, мікробних штамів-продуцентів, чистих ліній культур клітин і культур тканин, кваліфікованого персоналу.

4. Область застосування, як критерій сегментування ринку ветпрепаратів. За областю застосування ветеринарні препарати можна поділити на наступні основні групи: профілактика захворювань (вакцини; сироватки; пробіотики; імуномодулятори; дезінфікуючі та миючі; препарати, що коригують обмінні процеси; премікси та кормові добавки; гомеопатичні; антисептичні; противірусні та ін.); діагностика захворювань (алергени; сироватки; діагностичні набори (тест-системи) та ін.); лікування захворювань (вакцини; сироватки; пробіотики; противірусні; протигрибкові; препарати, що коригують обмінні процеси; препарати, що діють на систему кровотворення; імуномодулятори; антибактерійні; протипаразитарні; препарати, що діють на нервову систему та ін.); відтворення тварин (сироватки; препарати, що коригують обмінні процеси; антибактерійні; гормони та гормоноподібні); підвищення продуктивності тварин (вакцини; пробіотики; премікси та кормові добавки; сироватки; препарати, що коригують обмінні процеси); догляд за тваринами (протипаразитарні; дезінфікуючі та миючі).

5. Оригінальність ветеринарного препарату. Оригінальний препарат - це препарат, що є винятковою власністю фірми, яка його розробила, чи власністю фірми-власника першої ліцензії на його продаж. Активна речовина оригінального препарату має патент, отриманий у встановленому законодавством порядку. До закінчення терміну дії патенту жоден виробник не має права синтезувати та використовувати цю активну речовину у комерційних та некомерційних цілях. Залежно від оригінальності, виділяють наступні види ветеринарних препаратів: дженерик - це аналог оригінального препарату, який починають виготовляти фірми-виробники після закінчення патентного захисту оригінального препарату фірми. Дженерик може перебувати на ринку під оригінальною чи загальноприйнятою назвою. Дослідження, розробка та освоєння виробництва принципово нового препарату потребує від виробників значних затрат часу та коштів. Специфіка вітчизняного ринку ветеринарних препаратів полягає у відсутності на ринку найновіших розробок ветеринарних препаратів світових та вітчизняних виробників, що пов'язано з достатньо обмеженими економічними можливостями вітчизняних виробників та покупців ветеринарних препаратів. Таким чином, для вітчизняного ринку ветпрепаратів характерний розподіл на наступні сегменти: власна розробка фірми - нові препарати, що мають аналоги; нові для вітчизняного ринку препарати, що виготовляються у співпраці з іноземними фірмами; нові для вітчизняного ринку препарати-дженерики під власними фірмовими назвами; традиційні для вітчизняного ринку препарати-дженерики.

6. Спосіб продажу. Групування за способом продажу може відбуватися у різних країнах по-різному. За способом продажу в більшості країн світу, у тому числі в Україні, ветеринарні препарати можна поділити на наступні групи: **Рецептурні**, до яких належать: такі, що містять активні інгредієнти, які можна продавати лише за рецептами; такі, для яких методи застосування вимагають знань спеціаліста з метою уникнення невиправданих ризиків стосовно покупців, чи тварин, яких лікують; такі, введення яких тварині ветеринарний лікар може доручити власникові тварини чи асистентові, якщо останні мають відповідні навички й знання; такі ветпрепарати, як вакцини, гормони, що можуть вводиться лише ветеринарним лікарем через потенційні ризики для покупців та тварин, яких лікують. **Безрецептурні** препарати, що продаються лише в аптеках: препарати для вільного продажу (наприклад, у магазині для домашніх тварин) - до них належать дезінфектанти для зовнішнього використання, деякі ектопаразитарні, відхаркувальні засоби, антигістамінні та електролітичні розчини.

7. Рівень державного регулювання ринку ветеринарних препаратів, як критерій сегментування. Для України характерною особливістю є розподіл ринку ветеринарних препаратів на два сегменти за критерієм рівня державного регулювання цього ринку. Першим з них є сегмент ветеринарних препаратів, на придбання яких передбачено виділення коштів із державного бюджету України. Цей сегмент ринку характеризується жорстким державним регулюванням, починаючи від державного замовлення на виробництво в Україні. Другий сегмент, який умовно можна вважати нерегульованим, оскільки його регулювання стосується значною мірою лише якості препаратів, і зовсім незначно - ціноутворення та дистрибуції. Будь-яка офіційна (відкрита) статистична інформація про обсяги виробництва, реалізації в Україні та імпорту-експорту ветеринарних препаратів, що належать до цього сегменту, на сьогодні є відсутньою, і може бути зібрана лише в результаті первинних маркетингових досліджень.

Висновки. Доведено, що критерії сегментування ринку ветеринарних препаратів повинні відображати особливості цього ринку. При дослідженнях, у кожному конкретному випадку, залежно від поставленої мети, сегментування ринку може проводитись за системою найбільш повного охоплення критеріїв, або за одним чи кількома критеріями.

Література

1. Попов Е. В. Сегментация рынка // Маркетинг в России и за рубежом. - С. 15-26.
2. Гаврилюк О. Г. Роль держави у регулюванні ринку ветеринарних препаратів / В зб. наукових праць: "Логістика". Вісник Національного університету "Львівська політехніка". - Львів: Вид-во НУ"ЛП", 2002. - С. 135-139.

3. Гаврилюк О. Г. Оцінка споживання і попиту на ринку ветеринарних препаратів // Актуальні проблеми економіки. - 2004. - №4. - С. 55-61.

4. Панин А. Н., Кириллов Л. В., Гарбузов А. В. О классификации ветеринарных препаратов // Ветеринария. - 2002. - №9. - С. 9-11.

Summary

Mikhaylovskiy V., Olenich I., Khariv I.

*Lviv National University of Veterinary Medicine and Biotechnologies
named after S.Z.Gzhytskyj*

ANALYSIS CRITERIA MARKET VETERINARY PREPARATIONS WHICH TOUCH COMMODITY SEGMENTATION

It is well-proven that the criteria of market of veterinary preparations segmentation must represent the features of this market. At researches, in every case, depending on the put purpose, market segmentation can be conducted by system of the most complete scope of criteria, or after one or by a few criteria.

Стаття надійшла до редакції 01.04.2008

Михальчишина Л.Г., ст.викладач©, Бралатан В.П., викладач
Вінницький державний аграрний університет, м. Вінниця, Україна

РОЗВИТОК СИСТЕМИ КРЕДИТНИХ СПІЛОК У СІЛЬСЬКІЙ МІСЦЕВОСТІ ВІННИЦЬКОЇ ОБЛАСТІ

Останніми роками в Україні активно обговорюються перспективи та форми подальшого розвитку кредитних спілок у нашій країні, які все більше набувають системного характеру. Зокрема у Вінницькій області вони охоплюють всю сільську територію і мають патронатне шефство місцевих рад над їх створенням і діяльністю.

Ключові слова: кредитні спілки, банки, інфраструктура, фінансові установи.

Постановка проблеми. Серед головних причин занепаду соціальної сфери села є економічна криза 90-х років, зокрема, спад виробництва і зниження доходів суб'єктів господарювання в сільському господарстві та відсутність на сьогодні в Україні довершених і законодавчо-захищених механізмів отримання населенням дешевих кредитів у комерційних банках. Кредитні ставки є завеликими для селян, а банкам не вигідно займатися середньо- і довгостроковим кредитуванням невелики (до 1 -2 тисяч гривень) сум.

Щоб припинити подальший розвиток негативних процесів у соціальній сфері села та досягнути позитивних зрушень у забезпеченні життєдіяльності сільського населення, які стануть основою поліпшення демографічної ситуації і розвитку трудового потенціалу, насамперед, потрібно наситити село легкодоступними для селян кредитними коштами. Як свідчить світова практика, найшвидше цього можна досягти через створення в сільській місцевості системи кредитних спілок.

Аналіз останніх досліджень. Вивченню проблеми розвитку та функціонування кредитних спілок в Україні присвятили свої праці такі вітчизняні вчені, як Дем'яненко М.Я., Жук В.М., Бура Л.В., Дяченко Л.О., Борщ А.Г., Алексійчук В.М. та інші. Науковці розглядають концептуальні моделі розвитку системи кредитної кооперації в країні. Вони пропонують будувати трирівневу систему кредитної кооперації європейського зразка.

Перший рівень цієї системи складають кредитні спілки. Об'єднуючись у регіональні асоціації, кредитні спілки в межах області створюють так звані "об'єднані кредитні спілки" (ОКС), які є другим рівнем системи. Вони по суті є особливим різновидом тих самих кредитних спілок, членами яких, своєю чергою, є кредитні спілки. На сьогодні в Україні створено загалом сім ОКС,

---

© Михальчишина Л.Г., Бралатан В.П., 2008

причому деякі з них працюють на регіональному рівні, а деякі - на базі національних асоціацій кредитних спілок.

Мета статті дослідити проблеми та перспективи розвитку кредитних спілок в сільській місцевості та підходи до створення ефективної моделі системи кредитних спілок, а також визначити найгостріші проблеми діяльності кредитної кооперації та можливі шляхи їх вирішення.

Виклад основного матеріалу. За нашими дослідженнями кредитний рух зародився в Німеччині, де в 1866 році була опублікована праця “Позичкові каси - допомога в біді селянам, а також ремісникам та робітникам”, в якій вперше були застосовані принципи кредитної кооперації, що стали основою розвитку світового кредитного руху. В 1869 році було створене перше ощадно-позичкове товариство в Україні - в місті Гадячі на Полтавщині. До 1914 року в Україні функціонувало вже понад 3400 позичкових кас. Сьогодні кредитні спілки поширені в Канаді, США, Німеччині, Ірландії та багатьох інших країнах. Для прикладу можна сказати, що кожний третій мешканець Канади є членом кредитної спілки, багато з яких мають активи понад три мільярди доларів.

Кредитні спілки в Україні почали набувати поширення після здобуття нею незалежності. В даний час їх діяльність регулюється Законом України “Про кредитні спілки”, № 2908-III від 20 грудня 2001 року. Цей закон, на противагу раніше діючому тимчасовому положенню про кредитні спілки, значно розширив можливості цієї неприбуткової організації в обслуговуванні своїх учасників та наблизив її права до банківських організацій.

Кредитні спілки виникають і виникатимуть там, як показує світова практика, де небагаті люди потребують фінансових послуг на умовах, яких їм не можуть надати банківські установи. Це змушує, зокрема, одноосібних сільгоспвиробників об'єднуватися і спільними зусиллями створювати для себе такі фінансово-кредитні умови, які є зручнішими і дешевшими.

Кредитна спілка - це одна з форм об'єднання учасників економічних відносин в фінансовій сфері, заснованій на кооперативних засадах, з метою використання тимчасово вільних коштів для надання взаємної фінансової допомоги. Тобто, з одного боку - це громадська організація, яка діє на неприбутковій основі і обслуговує тільки своїх членів, з іншого - це фінансова організація, яка діє на засадах комерційного розрахунку. Організаційною формою її діяльності є кооператив [1, с.125].

Тобто, кредитна спілка, як фінансова установа, є громадською організацією, яка надає фінансові послуги, передбачені її статутом, та захищає своїх членів шляхом залучення їх особистих коштів для взаємного кредитування та надання позичок по низьких процентних ставках для покращення свого соціального та економічного стану і засновується на принципах демократичності та неприбутковості. Члени кредитної спілки мають внести невелику суму, яка називається паєм і отримують по ній відповідні проценти. Для збільшення обігових коштів кредитна спілка має право залучати на договірних умовах вклади своїх членів на депозитні рахунки як у готівковій, так і в безготівковій формі, розміщувати вільні кошти на депозитних рахунках банків та залучати на

договірних умовах кредити банків, об'єднаної кредитної спілки, інших установ та організацій виключно для надання кредитів своїм членам.

Засновниками кредитних спілок в сільській місцевості є фізичні особи - власники особистих підсобних, фермерських, інших приватних господарств та сільгосп підприємств, які, як правило, є засновниками і обслуговуючих сільськогосподарських кооперативів.

В останні роки розвиток кредитних спілок все більше набуває системного характеру. Зокрема у Вінницькій області він охоплює всю сільську територію і має патронатне шефство місцевих рад над їх створенням і діяльністю.

Системний підхід до створення одночасно на всій сільській території області кредитних спілок має такі переваги:

- дозволяє в найкоротші строки підготувати на короткотермінових курсах менеджерів та бухгалтерів кредитних спілок і, таким чином, мінімізувати в масштабах області кошти, витрачені на організацію навчання, що позитивно впливає на початкову діяльність новостворених фінансових установ;
- дає можливість якнайшвидше задіяти мінімальні стартові капітали окремих кредитних спілок в найбільш привабливих інвестиційних проектах на теренах всієї області через об'єднану кредитну спілку, що призведе до можливості отримання членами кредитних спілок значних дивідендів на заощаджені ними власні кошти в кредитних спілках та росту довіри до кредитного руху в сільського населення області.

Довіра населення до діяльності новостворених спілок має стати головним чинником їх успішної діяльності, вона забезпечить вступ нових членів до кредитних спілок і, що є головним, переконає членів кредитних спілок робити вклади на депозитні рахунки як в готівковій, так і в безготівковій формах у власній кредитній спілці. Тобто, система кредитних спілок в короткі терміни може стати в сільській місцевості конкурентом комерційним банкам, що змусить останніх впроваджувати більш лояльну до населення систему кредитування.

Патронатне шефство місцевих рад над створенням кредитних спілок має наступні переваги:

- авторитет місцевої влади працює на вияв довіри місцевого населення до кредитних спілок: виконавчі органи і депутати місцевих рад роз'ясненнями та власним вступом до кредитних спілок зуміють умовити селян вступати та заощаджувати в них власні кошти;
- в початковий період діяльності кредитних спілок саме місцеві ради в змозі надати їм офісні приміщення для діяльності, при цьому, виконавчий апарат місцевих рад та депутатський корпус можуть стати головними кандидатами на отримання виборних посад в новостворюваних кредитних спілках.

Таким чином, місцеві органи влади та органи місцевого самоврядування через систему кредитних спілок в кожному селі, в кожному районі області зможуть задіяти до обігових фінансових операцій чималі суми

заощаджених коштів виробників сільськогосподарської продукції, не залучаючи для цього дорогі банківські кредити, що дозволить наситити грошовий ринок в сільській місцевості Вінницької області дешевими кредитними ресурсами.

В Вінницькій області передбачено два шляхи створення та становлення кредитних спілок в сільській місцевості: одноступеневий та двоступеневий [2].

Одноступенева методика створення системи кредитних спілок

За одноступеневою методикою в сільській місцевості Вінницької області намічено створити у всіх 27-ми сільських районах розгалужену систему кредитних спілок, створення яких візьмуть під свій патронат сільські, селищні та міські районного значення ради.

У цьому випадку за короткий термін при всіх місцевих радах будуть утворені власні кредитні спілки, що дозволить створити найбільш сприятливі умови для обслуговування їх членів. Однак є і недоліки цієї системи, а саме, нераціональне використання коштів кредитних спілок в початковий період їх діяльності - оплата праці голів правління і бухгалтерів створених кредитних спілок поглине всі доходи від фінансової діяльності малопотужних, щойно створених установ, що позбавить можливості для подальшого їх розвитку і зменшить довіру до кредитних спілок з боку населення.

Таким чином., одноступенева методика створення системи кредитних спілок в початковий період діяльності є занадто роздрібленою та неефективною. В майбутньому, коли кредитний рух стане могутнім, таке роздріблення буде економічно виправданим і вмотивованим, однак в період створення і становлення кредитних спілок є передчасним та може зашкодити кредитному руху в цілому.

Двоступенева методика створення системи кредитних спілок

За двоступеневою методикою створення системи кредитних спілок в сільській місцевості Вінницької області намічено створити у всіх 27-ми сільських районах по одній районній кредитній спілці під патронатом районної ради за активної участі сільських, селищних та міських районного значення рад (перша ступінь). Кожна районна кредитна спілка в своєму складі матиме філії, кожна з яких буде створена при сільській, селищній або міській радах даного району. Завданням кожної з філій буде агітація серед населення за вступ до кредитної спілки, прийом вступних, пайових і членських внесків та заяв на отримання кредиту від членів кредитної спілки, яким важко добиратись в райцентр, та надання клопотань до правління кредитної спілки для видачі кредиту членам кредитної спілки, які проживають на території даної місцевої ради. Посадові особи філії виконуватимуть свої обов'язки на безоплатній основі. В кожній районній кредитній спілці за плату будуть працювати лише кілька працівників, у тому числі голова правління, головний бухгалтер, касир, шофер. Така система організації роботи в районній кредитній спілці в початковий період її діяльності дозволить до мінімуму звести витрати на оплату праці посадових осіб і працівників та підняти ефективність діяльності фінансової установи.

В подальшому, при успішній роботі окремих філій (ріст членів до 400-500 чоловік, вклад яких в районній кредитній спілці становитиме не менше 100 тисяч гривень), вони зможуть відокремлюватися від районних кредитних спілок і створювати власні (друга ступінь двоступеневої методики). При цьому, початок переходу в діяльності кредитних спілок від першої до другої ступені залежить лише від ефективної діяльності кожної з них і її філій зокрема.

Переваги двоступеневої системи створення кредитних спілок перед одноступеневою очевидні: поступово, в кожному з районів області в найкоротші строки будуть створені районні кредитні спілки, які, в процесі розвитку кредитного руху, будуть відпочковувати від себе кредитні спілки при сільських, селищних та міських міст районного значення рада, а також до мінімуму зведені витрати в період становлення на утримання службового персоналу та на оснащення кредитних спілок офісними приміщеннями, меблями, оргтехнікою, охоронною сигналізацією, транспортом, тощо.

З метою координації своєї діяльності, надання взаємодопомоги та захисту спільних інтересів кредитні спілки мають право на добровільних засадах створювати асоціації кредитних спілок у рамках однієї адміністративно-територіальної одиниці, визначеної ст. 133 Конституції України, якщо членами такого об'єднання є більш як третина кредитних спілок, які діють на території такої адміністративно-територіальної одиниці, але не менше трьох кредитних спілок [3]. На базі членства асоціації кредитних спілок створюється об'єднана кредитна спілка, мінімальна кількість учасників якої має бути не менше 10 кредитних спілок. Кредитна спілка може бути учасником лише однієї об'єднаної кредитної спілки.

Як свідчить світова практика, успішною діяльністю окремої кредитної спілки буде лише в тому випадку, коли вона об'єднана з іншими кредитними спілками в асоціацію кредитних спілок та підстраховується тимчасово вільними коштами об'єднаної кредитної спілки, заснованої на кооперативних началах з метою сприяння фінансової стабільності спілок. Асоціацію кредитних спілок та об'єднану кредитну спілку створюють представники уже діючих кредитних спілок на установчій конференції.

Принципова схема системи кредитних спілок в сільській місцевості Вінницької області включає чотири суб'єкти, що об'єдналися в систему на договірних умовах (рис): районні кредитні спілки, створені по одній в кожному з 27-ми сільських районів області (а в майбутньому і кредитні спілки при сільських, селищних та міських рада); обласні - асоціацію та об'єднану кредитну спілку; уповноважений банк (банки).

Висновок. З урахуванням досвіду інших областей (Луганської, Тернопільської та інших), де окремі кредитні спілки через два-три роки діяльності мають активи понад 5 млн. грн., кожна з новоутворених в сільській місцевості Вінницької області районна кредитна спілка через три роки своєї діяльності володітиме активами в сумі біля 1 млн. грн. В масштабах області загальний кредитний ресурс становитиме не менше 27 млн. грн., що буде вагомою підтримкою для селянських господарств.

Рис. Принципова схема кредитних спілок в сільській місцевості.

Література

1. Формування та функціонування ринку агропромислової продукції (практичний посібник) / За ред. П.Т. Саблука. - К.: ІАЕ, 2000. - 556 с.
2. Про затвердження програми "Створення системи кредитних спілок в сільській місцевості Вінницької області" та її фінансове забезпечення // Вінницька обласна рада. - Рішення № 166. - 17 січня 2003р.
3. Конституція України. - К.: Либідь, 1996. - 26 с.

Summary

Mihalchishina L.G., Bralatan V.P.

Vinnitsa state agrarian university, Vinnitsa, Ukraine

DEVELOPMENT OF SYSTEM OF CREDIT UNIONS IN RURAL LOCALITY OF VINNYTSA REGION

The last years in Ukraine actively discuss the prospects and forms of subsequent development of credit unions in our country, which gain more system character. In particular in the Vinnitsa region they engulf all rural territory and have the main patronage of local councils above their creation and activity.

Стаття надійшла до редакції 01.04.2008

УДК 332.7

Москва М. Г., здобувач ©

Львівський національний університет ветеринарної медицини та біотехнологій імені С. З. Гжицького., м. Львів, Україна

СТАНОВЛЕННЯ І РОЗВИТОК РИНКУ ЗЕМЕЛЬ НЕСІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО ПРИЗНАЧЕННЯ В УКРАЇНІ

Розглянуто економічні передумови та особливості функціонування ринку земель несільськогосподарського призначення в Україні. Аналізується сучасний стан та перспективи розвитку цього сегменту земельного ринку у нашій державі. Висвітлено основні проблеми його функціонування та запропоновано комплекс заходів їх розв'язання.

Ключові слова: *ринок земель несільськогосподарського призначення, купівля-продаж, оренда землі, земельні торги, земельна іпотека.*

Постановка проблеми. Із проголошенням Україною незалежності землі несільськогосподарського призначення стали товаром та одним з основних джерел прибутку. Тому, питання формування цивілізованого ринку несільськогосподарських земель займає центральне місце в економічній реформі України. Від правильного та науково обгрунтованого його вирішення залежить ефективність функціонування економіки України та благополуччя нації.

Мета статті. Метою роботи є детальне вивчення передумов становлення та розвитку ринку земель несільськогосподарського призначення в Україні на сучасному етапі, визначення його ролі і значення в ринкових умовах господарювання, теоретичне обгрунтування та розробка рекомендацій щодо підвищення ефективності його функціонування.

Аналіз останніх досліджень. Питанню формування та розвитку ринку земель несільськогосподарського призначення приділяють увагу такі українські економісти, як А. Тихонов, Л. Паламарчук, І. Михасюк, Б. Косович, А. Даниленко, Ю. Білик та інші. У своїх працях вони здійснюють дослідження теоретичних аспектів ринку землі, механізму його розвитку і функціонування, висловлюють свої думки та рекомендації стосовно підвищення ефективності функціонування цього сегменту ринку у нашій державі в майбутньому. Однак, багато аспектів даної проблеми залишаються недостатньо висвітленими та потребують подальшого розгляду і доопрацювання.

Виклад основного матеріалу. Ринок земель

несільськогосподарського призначення в Україні у повній мірі почав функціонувати починаючи з 1992 року після проголошення нею незалежності. На сучасному етапі цей сегмент земельного ринку реалізує себе за допомогою механізму оренди, купівлі-продажу, обміну та застави. Переважаючою при цьому є частка орендних операцій, тоді як купівля-продаж займає незначну частину [8, с. 15]. За даними Державного Агенства України по земельних ресурсах, станом на 1 січня 2008 року з часу запровадження продажу земель в Україні на первинному ринку було продано 33114 земельних ділянок площею 17530,64 га. та вартістю 3162106,90 тис. грн., від продажу яких до бюджетів усіх рівнів надійшло 6586937,35 грн. За кількістю проданих земель лідируючі позиції займають Львівська (3911), Волинська (2918), Донецька (2080) та Луганська (2262) області. Найменше земельних ділянок було продано в містах Києві та Севастополі, де земля є найдорожчою. Так, у 2007 році середня ціна одного метра квадратного земельної ділянки, розташованої у місті Києві становила 1052,35 грн., у Севастополі – 190,35 грн., тоді як у Херсонській області вона сягнула позначки лише у 5,12 грн., Запорізькій – 7,46, Сумській – 17,31. За цільовим призначенням викуп земель здійснювався переважно для обслуговування комерційної та виробничої діяльності. На жаль, через відсутність в Україні єдиної системи державної реєстрації речових прав на нерухоме майно неможливо дослідити ситуацію, яка склалася на ринку купівлі-продажу присадибних земельних ділянок, приватизованих ділянок під житловими будинками, дачами та гаражами.

Останнім часом значного розвитку набуває продаж земельних ділянок несільськогосподарського призначення на земельних торгах – конкурсах та аукціонах, що сприяє створенню прозорого ринкового механізму в сфері земельних відносин, розвитку конкуренції на ринку земельних ресурсів, збільшенню надходження коштів до бюджетів усіх рівнів, спрощенню процедури та скороченню часу на оформлення документації на земельну ділянку тощо.

Земельні торги в Україні почали проводитися ще у 1994 році. Проте, й до нині нормативно – правова база, яка б регулювала продаж земель на земельних торгах в нашій державі залишається не достатньо сформованою. Перш за все, слід наголосити на тому, що в Україні не затвердженом залишається законопроект “Про ринок земель”, в якому описано детальну методику здійснення земельних торгів. Однак, не дивлячись на те, продаж земельних ділянок несільськогосподарського призначення на земельних торгах на сучасному етапі набуває все більшого розвитку, що дає неоцінений внесок у наповнення бюджетів усіх рівнів. Так, як свідчить статистика, стартова ціна земель на аукціонах зростає у середньому в 1,5 – 4, а то й більше разів [2, с. 9; 6, с. 45].

Станом на 1 січня 2008 року на земельних торгах по Україні було продано 1365 земельних ділянок площею 868,38 га. вартістю 1857620,96 тис. грн. Найбільше земель було продано у Рівненській (196), Львівській (175),

Волинській (185) та Чернівецькій (150) областях, не проводилися торги в Харківській і Кіровоградській областях та у м. Севастополі. У 2007 році найактивніше земельні торги проходили в Рівненській (104), Львівській (38) та Одеській (36) областях, на жаль, не відбулося жодного торгу в АР Крим, Донецькій, Київській, Кіровоградській, Харківській та Хмельницькій областях, а також у м. Севастополі.

Останнім часом широкого розвитку набуває продаж земельних ділянок несільськогосподарського призначення на вторинному, третинному і т. д. ринках. Ціна продажу цих земель значно перевищує їх вартість на первинному ринку. Однак, слід відзначити той факт, що внаслідок недосконалості норм чинного законодавства вторинний ринок земельних ресурсів в Україні не є достатньо прозорим та врегульованим.

На сьогоднішній день широкого розповсюдження набув продаж на земельних торгах прав оренди землі. У 2006 році такі торги почали проводитися у Дніпропетровській, Запорізькій, Київській, Миколаївській, Одеській та Сумській областях. З 2007 року вони набули розповсюдження по всій Україні. Деякі економісти вважають такий продаж недоцільним та шкідливим. Так, наприклад А. Г. Тихонов і Л. В. Паламарчук твердять, що продаж прав на оренду земельних ділянок “дасть можливість у тіньовому порядку фактично змінювати власника землі, відкриє необмежені можливості для відмивання брудних та розбазарювання державних коштів, користуючись різноманітними шахрайськими схемами” [8, с. 20 – 21]. На наш погляд негативних наслідків від продажу права на оренду землі можна уникнути за умови створення належної нормативно – правової бази.

Третьою важливою складовою ринку земельних ресурсів є іпотека, яка в Україні до цих пір перебуває лише на стадії формування. Це зумовлено відсутністю всієї необхідної для її розвитку нормативно-правової бази, єдиної системи державної реєстрації речових прав на нерухоме майно, відповідної ринкової інфраструктури, спеціального земельного іпотечного банку, що має місце у більшості розвинутих країнах світу – США, Польщі, Німеччині, Угорщині та ін. Створити сприятливі умови для розвитку земельної іпотеки в Україні можна лише при комплексному усуненні всіх вище перелічених недоліків. Для обслуговування іпотечного ринку на відповідному рівні повинна бути створена відповідна нормативно-правова база; розвинута ринкова інфраструктура; єдина система державної реєстрації речових прав на нерухоме майно; проводиться широка інформаційно - просвітницька робота серед землевласників та землекористувачів.

Висновки. Отже, дані статистики свідчать про позитивні зміни, які відбулися на ринку земель несільськогосподарського призначення в Україні після проголошення нею незалежності. З кожним роком зростає кількість земельних ділянок, проданих на конкурентній основі, що формує відкритість та прозорість земельного ринку, сприяє зростанню надходження коштів як до державного, так і місцевих бюджетів. Однак, до сьогоднішнього дня існує ряд чинників, які стримують розвиток ринку несільськогосподарських земель в

Україні. В першу чергу слід наголосити на тому, що даний сегмент ринку все ще функціонує в умовах недостатньо розвинутої нормативно – правової бази, незадовільним залишається стан ринкової інфраструктури, не достатньо врегульованою є процедура продажу земельних ділянок та прав на них, не встановлено єдиного порядку проведення земельних торгів, відсутні земельні банки та біржі, не створено єдиної системи державної реєстрації речових прав на нерухоме майно тощо. Тому, виходячи з ролі та значення ринку земельних ресурсів в Україні, вирішення цих питань на сьогоднішній день набуває особливої актуальності та вимагає активної участі держави, основним завданням якої у цьому напрямку є формування належної законодавчої та нормативно – правової бази.

Література

1. Даниленко А. С., Білик Ю. Д. Формування ринку землі в Україні. – К.: Урожай, 2006. – 277 с.
2. Василенко В. Продавати й купувати землю на публічних торгах вигідно усім // Землевпорядний вісник. – 2007. – №1. – с. 6 – 9, с. 9;
3. Кривов В. Актуальні питання управління земельними ресурсами та їх охорони. // Землевпорядний вісник. - №1, 2006, с. 70 – 72.
4. Михасюк І., Майовець С. Аграрний сектор АПК: Проблеми і шляхи вирішення. – Львів: Вид. центр ЛНУ ім. І. Франка, 2001 – 230 с.
5. Оперативні дані Державного Агенства України по земельних ресурсах.
6. Свистун Л. Сучасний стан та проблеми розвитку ринку земель Полтавського регіону // Землевпорядний вісник. – 2006. – №4. – с. 45 – 49, с. 45
7. Смоленська С. Д. Організаційно – економічні передумови запровадження іпотеки сільськогосподарських земель в Україні// Економіка АПК, 2006. - №6, с. 122 – 126.
8. Тихонов А. Г., Паламарчук Л. В. Наукові аспекти економічного обороту землі в Україні // Землевпорядкування. – 2002. – №3. – с. 8 – 21, с. 15
9. Шарафутдінова Н. В. Стан розвитку ринку землі в Україні // Землеустрій і кадастр. – 2004. № 1 – 2. – С. 95.

Summary

Moskva M. G.

*Lviv National University of Veterinary Medicine and Biotechnologies
named after S.Z.Gzhytskyj*

BECOMING AND MARKET DEVELOPMENT OF EARTH OF THE NONAGRICULTURAL SETTING IN UKRAINE

Economic pre-conditions and features of functioning of market of earths of the unagricultural setting are considered in Ukraine. The modern state and prospects of development of this segment of the landed market is analysed in our state in the future. The basic problems of functioning of market of unagricultural earths are reflected in Ukraine. The complex of measures of their decision is offered.

Стаття надійшла до редакції 14.04.2008

УДК 338.242.4:619:615.1

Оленич І.Р., Михайловський В.І., Харів І.І. ©*Львівський національний університет ветеринарної медицини та біотехнологій імені С.З. Гжицького, м. Львів, Україна*

ОСОБЛИВОСТІ МАРКЕТИНГУ У ГАЛУЗІ ВЕТЕРИНАРНОЇ ФАРМАЦІЇ

У статті піднімається питання формування комплексу маркетингу вітчизняного виробника ветеринарних препаратів, що передбачає здійснення певних маркетингових заходів щодо виведення ветеринарного препарату на ринок.

Ключові слова: маркетинг, конкуренція, ветеринарна фармація.

Актуальність теми. Для ринку, як системи, ветеринарні препарати є товаром, тому для них характерні усі основні властивості товарної продукції. Як і у випадку маркетингу товарів широкого вжитку, будь-яка фірма-виробник ветеринарних препаратів намагається продавати лише потрібний товар, реалізовувати його в необхідних кількостях, до того ж у зручний час та ще й за ціною, що її може заплатити покупець і яка забезпечує прибуток виробникові. Вказані умови є чотирма складовими класичного маркетингу. Новий товар для фірми – це важливий складник процесу задоволення потреб споживача, що одночасно є інструментом, який дозволяє фірмі розвивати свою діяльність, і тим самим сприяє підвищенню її економічних показників.

Мета та завдання досліджень. Включає вивчення сегментування ринку ветеринарних препаратів, позиціонування товару, вибір стратегії, моделі і методів ціноутворення, збутову політику та вибір засобів просування препарату на ринок.

Результати досліджень та їх обговорення. Критерії сегментування ринку ветеринарних препаратів можна поділити на дві групи, характерні для абсолютної більшості ринків: критерії, що стосуються товару; критерії, що стосуються покупця. Для проведення більш глибокого аналізу ринку ветеринарної фармацевтичної продукції враховують три його основні відмінності від ринку продукції гуманної фармації, які впливають на критерії сегментування. Перша відмінність - покупці (власники тварин) на ринку ветеринарних препаратів не є безпосередніми споживачами цієї продукції, споживачами є тварини. Це знайшло своє відображення у виділенні критеріїв сегментування, що стосуються покупця. Друга та третя відмінності стосуються

структури споживання ветеринарних препаратів і характеристик попиту, а також особливостей державного регулювання ринку ветеринарних препаратів, що визначає суть критеріїв сегментування, які стосуються товару.

У таблиці наведені основні групи критеріїв, за якими можна здійснити сегментування ринку ветеринарних препаратів.

Позиціонування ветеринарного препарату на ринку - це забезпечення ветеринарному препаратів місця на ринку та у свідомості тих, хто приймає рішення про покупку, відносно ветеринарних препаратів інших виробників. Перед вибором такого місця ветеринарного препарату слід визначити основні потреби учасників прийняття рішення про покупку ветеринарного препарату: спеціалістів ветеринарної медицини, індивідуальних та промислових власників сільськогосподарських та домашніх видів тварин. При цьому наголошується на перевагах характеристик даного препарату для споживача.

Критерії, що стосуються товару	Критерії, що стосуються покупця
<ul style="list-style-type: none"> - за фармакотерапевтичною групою; - за видом лікарської форми; - за технологією виробництва; - за областю застосування; - за оригінальністю препарату; - за способом продажу; - за рівнем державного регулювання. 	<ul style="list-style-type: none"> -географічний; -за видами тварин; -за типами власників тварин (індивідуальні чи промислові); -за фінансовим становищем власників тварин; -за способом використання товару.

Основними завданнями цінової політики фірми є управління прибутковістю виробництва товару та управління стимулюванням попиту на товари. Рішення про ціноутворення ускладнюється неможливістю точно передбачити реакцію ринку на новий ветеринарний препарат. Для обґрунтованого визначення ціни на ветеринарний препарат проводять аналіз внутрішніх (цілі, ціноутворення, рівень витрат та етап життєвого циклу препарату) та зовнішніх (рівень попиту, стан конкуренції, структуру каналів дистрибуції та вплив держави) чинників.

Цінова стратегія залежить від способу позиціонування ветеринарного препарату відносно препаратів-конкурентів та етапу життєвого циклу. Основними стратегіями ціноутворення є: стратегія цінового лідера, стратегія "проникнення" на ринок, стратегія щодо показників ціни та ефективності, а також стратегія "асоційованого ринку". Різноманітні методи визначення ціни на ветеринарний препарат об'єднують у три основні моделі: модель ціноутворення, що базується на витратах виробництва; модель ціноутворення, що ґрунтується на ринковому попиті; модель ціноутворення, що ґрунтується на конкуренції.

Основні характеристики ветеринарного препарату	
Специфічні характеристики	Спосіб застосування
<ul style="list-style-type: none"> -ефективність; -нешкідливість для тварин та їх власників; -вартість препарату; -лікарська форма; -дозування; -зручність застосування; -зручність фасування та упакування -частота приймання; -рівень новизни препарату; -швидкість дії; -тривалість курсу лікування; -необхідність повторення курсу лікування; -вартість курсу лікування; -привабливість дизайну упакування; -імідж виробника. 	<ul style="list-style-type: none"> -лікування чи профілактика захворювання; -перелік захворювань, при яких застосовується; -для яких видів тварин призначений (одного чи декількох, домашніх чи сільськогосподарських); -для якої вікової групи тварин призначений; -за якого перебігу та ступеня важкості захворювання застосовується; -чи забезпечує захист власника тварини від захворювання при лікуванні тварини.

Збутова політика - являє собою діяльність виробника ветеринарних препаратів, що спрямована на планування, реалізацію і контроль руху ветеринарних препаратів з метою задоволення попиту споживачів та отримання прибутку. Збутова політика передбачає вибір каналів дистрибуції ветеринарних препаратів (тобто сукупність фірм чи окремих осіб, які б виконували посередницькі функції щодо фізичного переміщення ветеринарних препаратів, перебираючи на себе або сприяючи переданню права власності на препарати на шляху їх просування від виробника до споживача), їх довжину та ширину. Деякі виробники можуть мати збутові підрозділи у різних регіонах країни та за її кордоном, а також власні мережі ветеринарних аптек. Ефективність дистрибуції визначають: періодом часу, за який ветеринарний препарат проходить шлях від виробника до споживача; витратами на реалізацію і наявністю можливості їх зниження; обсягом реалізації продукції за одиницю часу.

Просування ветеринарних препаратів на ринок здійснюють за допомогою системи маркетингових комунікацій, яка охоплює будь-яку діяльність виробника, спрямовану на інформування, переконання та нагадування споживачам про свою продукцію, стимулювання їх збуту і створення позитивного іміджу фірми в очах громадськості. Стратегія просування передбачає планування, здійснення та контроль комунікаційного процесу між фірмою та її споживачами, а також учасниками її інших цільових аудиторій. До складу системи маркетингових комунікацій виробника ветеринарних препаратів

входять: реклама, зв'язки з громадськістю, персональний продаж та стимулювання збуту. Реклама - це будь-яка форма неособистісної комунікації відносно ветеринарних препаратів як товару, виробника чи деякої ідеї. Рекламування ветеринарних препаратів може проводитись у засобах масової інформації та у спеціалізованих друкованих виданнях для спеціалістів ветеринарної медицини, у ветеринарних аптеках та закладах ветеринарної медицини тощо. Персональний продаж - це вербальна комунікація між продавцем (чи декількома продавцями) ветеринарних препаратів та їх покупцем (чи декількома покупцями) з метою продажу ветеринарних препаратів чи впливу на їх рішення про покупку. Зв'язки з громадськістю - це діяльність, спрямована на формування позитивного іміджу виробника ветеринарних препаратів, доброзичливого ставлення до нього та його продукції. Стимулювання збуту ветеринарних препаратів - це короточасні спонукальні заходи заохочення посередників і споживачів до купівлі ветеринарних препаратів (знижки, товарні кредити, підтримка постійних покупців тощо).

Висновки. Формування комплексу маркетингу в галузі ветеринарної фармації передбачає здійснення певних заходів з боку вітчизняного виробника з метою виведення ветеринарного препарату на ринок.

Література

1. Закон України „Про ветеринарну медицину” від 16.11.2006 № 361-V.
2. Закон України „Про лікарські засоби” від 16.11.2006 № 362-V.
3. ДСТУ 3278-95 Система розроблення та поставлення продукції на виробництво. Основні терміни та визначення.
4. Типове положення з планування, обліку і калькулювання собівартості науково-дослідних та дослідно-конструкторських робіт, затверджене постановою КМУ від 20 липня 1996 р. № 830.
5. Гаврилюк О. Г. Інноваційні процеси у виробництві ветеринарних препаратів // Економіка АПК. - 2002. - № 12. - С. 92-97.
6. Гаврилюк О. Г. Конкуренція на вітчизняному ринку ветеринарних препаратів // Актуальні проблеми економіки. - 2005. - № 8. - С. 49-55.
7. Коцюмбас І. Я., Гаврилюк О. Г., Тесляр Г. Ю. Інноваційна діяльність та розробка нових ветеринарних препаратів для ринку України / Науково-технічний бюлетень Інституту біології тварин і Державного науково-дослідного інституту ветпрепаратів та кормових добавок. - Львів: „Тріада Плюс”, 2005. - № 3, 4. - Випуск 6. - С. 188-196.
8. Гаврилюк О. Г. Особливості створення нового товару у галузі ветеринарної фармації // Актуальні проблеми економіки. - 2006. - № 8. - С. 97-111.

Summary

Olenich I., Mikhaylovskiy V., Khariv I.
*Lviv National University of Veterinary Medicine and Biotechnologies
named after S.Z. Gzhytskyj*

**THE MARKETING FEATURES ARE IN INDUSTRY OF
VETERINARY FARMACII**

Forming of marketing complex in industry of veterinary farmacii foresees realization of certai measures from the side of domestic producer with the purpose of leadingout of veterinary preparation to the market.

Стаття надійшла до редакції 31.03.2008

УДК 338.43;339.137.2](477);339.52

Олесневич Д.Л., к. е. н., доцент ©

*Львівський національний університет ветеринарної медицини
та біотехнологій імені С.З. Гжицького, Львів, Україна***МІЖНАРОДНА КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНІСТЬ ВІТЧИЗНЯНИХ
АГРАРНИХ ТОВАРОВИРОБНИКІВ В УМОВАХ СПІВПРАЦІ
ЗІ СВІТОВОЮ ОРГАНІЗАЦІЄЮ ТОРГІВЛІ**

Дана наукова стаття присвячена проблемам підвищення конкурентоспроможності аграрних товаровиробників в умовах вступу до світової організації торгівлі (СОТ). Сьогодні, коли Україна реально стає членом цієї міжнародної економічної організації, дані проблеми стають щораз гострішими і нагальнішими. Особливою сферою приєднання України до СОТ є сільське господарство, вироблення головних принципів аграрної політики, як внутрішньої так і міжнародної, підвищення конкурентоспроможності вітчизняних товаровиробників.

Ключові слова: конкуренція, конкурентоспроможність, міжнародна конкурентоспроможність, інтеграція, міжнародне конкурентне становище, конкурентна політика.

Постановка проблеми. Україна нарешті стає членом СОТ, довготривало торуючи собі дорогу до цієї впливової міжнародної організації. Наша держава задекларувала своє прагнення вступити до СОТ у грудні 1993 року поданням офіційної заяви українського уряду в Секретаріат ГАТТ. Від членства в цій організації значною мірою залежатиме інтеграція України у світову економіку, суттєве розширення експорту на світові ринки і захист українських виробників на них, ширше залучення до міжнародної торговельної системи і приєднання до міжнародного торговельного порядку, вступ до регіональних інтеграційних об'єднань, зокрема ЄС.

Аналіз останніх досліджень. Дана наукова проблема, на жаль, ще незадовільно розроблена в сучасній вітчизняній науковій літературі. Особливо це стосується аграрних питань, сільськогосподарських аспектів співпраці України з СОТ. Проблемами конкурентоспроможності займаються такі вітчизняні вчені як Дахно І.І., Козак Ю.Г., Сіваченко І.Ю., Логвинова Н.С.

Мета статті. Метою даної наукової статті є дослідження міжнародної конкурентоспроможності українських товаровиробників у співпраці з СОТ, визначення параметрів конкурентного середовища, необхідності підвищення

конкурентоспроможності аграрних виробників, конкретизація умов покращення конкурентної ситуації порівняно з іноземними товаровиробниками.

Виклад основного матеріалу. Вітчизняні виробники у випадку торговельних спорів будуть більше захищені, оскільки на них поширюватиметься режим найбільшого сприяння у торгівлі з країнами-учасницями СОТ, на які сьогодні припадає понад 90% усієї світової торгівлі.

Та в умовах вступу до СОТ необхідно виконання країною виконання певних вимог стосовно внутрішньої політики загалом і торговельної політики зокрема:

- формування відкритої економіки;
- загальна лібералізація економічної діяльності;
- узгодження національних стандартів з європейськими та міжнародними стандартами;
- відкриття внутрішнього ринку для міжнародної торгівлі, послаблення протекціонізму;
- переважання митно-тарифних методів регулювання торгівлі порівняно з нетарифними методами;
- поступове зниження митних тарифів;
- заборона кількісних торговельних обмежень;
- обмеження використання експортних субсидій, державних закупівель та інших видів підтримки виробників, технічних бар'єрів, тощо.

Та навіть зараз на шляху виконання Україною цих вимог постає багато політичних та організаційних проблем:

- ідея лібералізації торгівлі, відкриття внутрішнього ринку не дістає широкої підтримки в період перехідної економіки;
- той рівень протекціонізму, який існує в країні сьогодні розглядається як захід для створення ефективного та конкурентного вітчизняного виробництва;
- основні аргументи проти поглиблення лібералізації торгівлі: труднощі з доступом на західні ринки, жорстка конкуренція з боку експорту розвинутих держав;
- митно-тарифне та нетарифне регулювання характеризується нестабільністю та непередбачуваністю;
- існують певні труднощі в оцінці більшості видів державної підтримки;
- дуже трудомістким і тривалим у часі вбачається процес гармонізації стандартів на сільськогосподарську продукцію.

Єдино можливий шлях досягнення тривалого, сталого економічного зростання України, економічного забезпечення держави, реформування її економіки, інтеграції у світовий економічний простір і підвищення життєвого рівня громадян пролягає через зростання конкурентоспроможності національної економіки, зокрема її галузей та секторів, окремих підприємств.

З огляду на це треба вжити таких заходів:

- ❖ залучити та цільово використовувати інвестиції й конкурентні технології, передусім у тих галузях сільського господарства, які забезпечують порівняльні переваги на зовнішніх ринках;
- ❖ впровадити політику, спрямовану на скорочення споживання матеріалів та енергії й державний захист конкуренції;
- ❖ удосконалити та диверсифікувати експортні моделі;
- ❖ здійснити тренінг робочої сили.

Державний захист конкуренції в бізнесі, антимонопольний контроль ринку, попередження незаконних обмежень конкуренції та недобросовісної конкуренції гарантуються українським законодавством. Потрібно лише забезпечити умови практичного впровадження цих принципів у життя. Державний контроль у сфері захисту конкуренції здійснюється за допомогою таких заходів:

- ✓ антимонопольних розслідувань;
- ✓ виявлення і припинення узгоджених антиконкурентних дій;
- ✓ виявлення і розслідування дискримінації економічних суб'єктів з боку державних і місцевих владних структур, адміністративного і економічного менеджменту, контрольних органів;
- ✓ виявлення і припинення недобросовісної конкуренції;
- ✓ дотримання антимонопольних вимог у випадку трансформації державної власності;
- ✓ контролю за процесами економічної концентрації [4].

Однак національні і деякі регіональні ринки все ще високо-монополізовані. Хоча в цій сфері вжито низку заходів, розвиток економіки стримується недосконалим державним регулюванням діяльності суб'єктів природної монополії. Правова система України в галузі конкурентної політики потребує суттєвого вдосконалення з метою максимального наближення її до правил конкуренції в ЄС.

Головними цілями конкурентної політики в Україні є:

- наближення українського законодавства до законодавства ЄС;
- розвиток і вдосконалення інституційної бази для захисту конкуренції й механізмів впровадження конкурентної політики;
- забезпечення соціальних і економічних умов, необхідних для вільної й чесної конкуренції на ринку відповідно до правил конкуренції.

Пріоритетами мають стати:

- створення інституцій для регулювання діяльності суб'єктів природної монополії з повноваженнями видавати ліцензії на відповідні види бізнесу;
- удосконалення інституційної бази для захисту конкуренції засобами інформаційної системи Антимонопольного комітету України;
- удосконалення нормативно-правової бази України у сфері конкуренції і часткове наближення її до законодавства ЄС у частині конкуренції (статті 85, 86 і 90 Угоди про ЄС);

- впровадження контролю за комерційними державними монополіями, передусім недопущення дискримінації в умовах торгівлі товарами;
- поліпшення контролю за процесами економічної концентрації;
- реформування сектора природної монополії, скорочення сектора "тіньової" економіки та її негативного впливу;
- ліквідація усіх видів дискримінації стосовно умов торгівлі товарами, виробленими комерційними державними монополіями;
- створення нових елементів інституційної бази, а саме недержавних інституцій з метою пожевлення конкуренції і попередження недобросовісної конкуренції;
- розробка концепції спеціалізованих судів для розгляду справ, пов'язаних з конкуренцією;
- зміцнення зв'язку між механізмами регулювання конкуренції і розвитку фінансового сектора та агроіндустріальних ринків;
- зближення правових схем і навчання урядовців з технічною допомогою ЄС[4].

Надалі потрібно поєднати стратегію підтримки пріоритетних перспективних вітчизняних галузей, в першу чергу АПК, з поступовим розширення іноземної конкуренції, аби не допустити захист застарілих неефективних виробництв. Необхідно розробляти національні стандарти у відповідності з реаліями сучасного економічного становища України та паралельно узгоджувати їх з міжнародними стандартами. Потрібний розвиток наукової бази для економічного і правового обґрунтування методів регулювання та функціонування інформаційної системи.

Національною програмою інтеграції України до ЄС було визначено такі пріоритети на шляху до вступу України до СОТ:

- ◆ активізація роботи інституції, яка має справу з підготовкою до вступу України до СОТ, вжиття підготовчих заходів для виконання Україною своїх зобов'язань щодо вступу до СОТ;
- ◆ гармонізація національного законодавства і його впровадження відповідно до вимог умов СОТ, зокрема в таких сферах: національний режим оподаткування і регулювання торгівлі товарами, захист прав інтелектуальної власності, технічні бар'єри торгівлі, інвестиційні заходи у сфері торгівлі, митні правила, субсидії на сільськогосподарські товари;
- ◆ впровадження і забезпечення ефективності Enquiry Points (інформації) на товари, захист прав інтелектуальної власності;
- ◆ ведення двохсторонніх переговорів з країнами-учасницями СОТ стосовно доступу на ринки товарів і послуг;
- ◆ забезпечення фахового розвитку й організації тренінгу державних службовців згідно з угодами СОТ [6].

Виконавши всі ці вимоги в цілому Україна нарешті має всі реальні шанси вступу до СОТ.

З огляду на теперішній стан української економіки в цілому і підприємств зокрема, а також світову тенденцію глобалізації економіки головним завданням

менеджменту найближчими роками буде підвищення конкурентоспроможності компаній.

Перед українськими підприємствами постає проблема вивчення конкурентних умов світового ринку. На думку спеціалістів у XXI ст. кон'юнктуру ринку визначатимуть великі міжнародні компанії з високим ступенем впровадження інновацій, а також ті, які зуміють використати всі фактори успіху для підвищення своєї конкурентоспроможності [1]. Сьогодні поки що невелика кількість вітчизняних компаній здійснюють операції за межами внутрішнього ринку, але є підстави стверджувати, що в Україні починають формуватися міжнародні компанії.

Висновки. Експерти Українського центру економічних і політичних досліджень імені Разумкова пропонують розробити і реалізувати Національну програму підвищення конкурентоспроможності у стратегічно важливих для України секторах, об'єднавши зусилля держави і бізнесу. Серед пріоритетних таке завдання: розвивати системи конкурентоспроможних виробництв вітчизняного АПК, які б спеціалізувалися на окремих видах сільськогосподарської продукції (зерно, насіння соняшнику), зміцнювати позиції переробної й харчової промисловості.

Література

1. Баюра Д. Без создания альянсов наши компании не смогут конкурировать // Украинская инвестиционная газета. 2001, 22 мая.
2. Зовнішньоекономічна діяльність підприємств. Навч. посіб. 2-ге видання. – Київ, 2006. – 792 с.
3. Кобута І. Проблеми приєднання України до світової організації торгівлі: сільськогосподарський аспект // Український промисловець. – 1999, №10. – с. 4-7; №11. – с. 10-12.
4. Майер Дж., Олесевич Д. Міжнародне середовище бізнесу: конкуренція та регулювання у глобальній економіці. – Київ, 2002. – 703 с.
5. Управління міжнародною конкурентоспроможністю підприємства (організації). Навч. посіб. / За ред. І.Ю. Сіваченка. – Київ, 2003 – 186 с.
6. Ukraine and the E. U. Together into the XXI century. P. 8 // www.kmu.gov.ua

Summary Olesnevych D.

This article is dedicated to problems of the growth of competitiveness of agricultural producers in the terms of integration to WTO. Today, as Ukraine becomes the real member of WTO these problems become more and more important. The special sector of integration of Ukraine to WTO is agriculture, principles of internal and external agricultural policy, the growth of competitiveness of national producers.

Стаття надійшла до редакції 02.04.2008

Ощипок І.М., к.т.н., доцент ©

Львівський національний університет ветеринарної медицини
та біотехнологій імені С.З. Гжицького, м. Львів, Україна

ШЛЯХИ ОПТИМІЗАЦІЇ ВИРОБНИЧИХ ПРОГРАМ ЦЕХІВ ПЕРВИННОЇ ПЕРЕРОБКИ ЗАБІЙНИХ ТВАРИН

В статті розглянуто модель оптимізації завантаження технологічного обладнання цехів первинної переробки забійних тварин. Перевага запропонованої моделі полягає в простоті формулювань, а також у можливості використання стандартного алгоритму для знаходження оптимуму.

Ключові слова: переробка, тварини, модель, математична, обладнання, завантаження.

Підвищення ефективності технологічного процесу в цехах первинної переробки забійних тварин в значній мірі залежить від покращення використання підбраного і встановленого обладнання. Це пояснюється величезними капіталовкладеннями засобів виробництва в оснащення цехів. Технологічне обладнання підбирається згідно з запроєктованою технологічною схемою виробництва з урахуванням кількості сировини, яка переробляється. Під час аналізу однотипних видів обладнання визначають найбільш ефективний тип. Після цього розраховують кількість одиниць обладнання. Найпростішим таким розрахунок є в проектах, де використовуються безперервні потоково-механізовані спеціалізовані лінії, які серійно виготовляє промисловість. Ці лінії включають повний комплект технологічних і транспортних машин і механізмів, контрольно-вимірювальних і регулювальних приладів, підібраних, як правило, за продуктивністю лінії. В цьому випадку необхідно визначити лише кількість ліній для цеху. Якщо в проекті немає можливості використовувати потоково-механізовані лінії, то вибір найбільш ефективного типу обладнання і розрахунок необхідної кількості виконують згідно з технологічною схемою по всіх технологічних операціях основного процесу виробництва. Допоміжне і транспортувальне обладнання підбирають виходячи з умов забезпечення безперервності і поточності виробництва, полегшення праці робітників і відповідно до продуктивності основного технологічного обладнання. Деякі ефективні зразки технологічного транспортного та допоміжного обладнання розроблені в роботах [1-10].

У технологічні схеми переробки худоби включають послідовний перелік всіх технологічних процесів з зазначенням режимів її обробки. Вибір схем проводять відповідно до існуючих технологічних інструкцій. При наявності

декількох технологічних схем (наприклад, при обробці свинних туш) підбір обладнання обґрунтовується розрахунками його економічної ефективності та якістю продукції, що випускається.

Технологічні схеми вибираються відповідно до асортименту продукції, кількості та виду сировини, яка використовується, з урахуванням таких факторів:

- забезпечення переробки усіх видів сировини;
- переробка сировини різної якості;
- мінімальні терміни переробки сировини;
- максимальне використання сировини;
- забезпечення поліпшення якості продукції;
- використання сучасного обладнання (роботи, маніпулятори, інформаційні системи);
- скорочення числа допоміжних та транспортних операцій;
- мінімальні втрати на виробництво;
- максимальна механізація транспортування сировини, готової продукції, матеріалів, тари.

Оскільки в більшості випадків зміни в технологічних схемах пов'язані з використанням різних типів обладнання, то розрахунок економічної ефективності слід об'єднувати з розрахунком ефективності використання запроектованого типу обладнання.

Залежно від типу обладнання та від наявності необхідних даних для розрахунків економічна доцільність вибору визначається:

- підвищенням продуктивності праці;
- вартістю обробки одиниці продукції (свинини) і капітальних витрат на неї, включаючи вартість виробничого приміщення та обладнання, в тому числі його монтаж;
- терміном окупності обладнання, що буде встановлене.

Між тим цехи володіють значними резервами підвищення показників використання обладнання. Дослідження проведені нами показують низький коефіцієнт змінності. На окремих підприємствах він складає 1,0-1,1 в той час коли на передових підприємствах галузі він досягає 1,8.

Важливим є той факт, що в середині цехів різне обладнання завантажене вкрай нерівномірно. Це пояснюється тим, що процес планування виробничої програми вимагає проведення складних і трудомістких розрахунків при кожній зміні плану випуску товарної продукції. Для проведення розрахунків необхідна сучасна обчислювальна техніка з розробленим, для кожного окремого випадку, пакетом прикладних програм. В результаті планування виробничої програми цехів здійснюється без достатнього економічного обґрунтування. Нерідкі випадки, коли планові завдання не можуть бути виконані через невідповідність запланованої програми випуску сировини виробничій потужності цеху, чи навпаки, запланований низький рівень використання обладнання.

Запобігти цьому можна шляхом використання сучасних математичних методів вибору оптимального випуску продукції, яка найкращим чином відповідала би структурі наявного парку обладнання.

Задачу знаходження оптимальної виробничої програми необхідно розв'язувати при обмеженнях, які визначають залишки невикористаного часу машинного парку цеху первинної переробки забійних тварин після його завантаження обов'язковою номенклатурою продукції.

Для цехів первинної переробки забійних тварин пропонуємо наступну математичну модель лінійного програмування розрахунку оптимальної виробничої програми.

Приймем в моделі наступні позначення. Нехай n види сировини і субпродуктів на m групах обладнання. Тоді a_{ij} – трудомісткість обробки одиниці i -го виду сировини і субпродуктів на j -ій групі обладнання; v_i – мінімальна необхідна обов'язкова програма випуску товарної продукції i -го виду обумовлена завданням, B_i – максимально можлива кількість сировини i -го виду, t ; A_j – річний корисний фонд роботи J -ої групи обладнання при двозмінному режимі роботи, $г$;

В запропонованій математичній моделі розрахунку виробничої програми ставиться за мету досягти максимального завантаження обладнання.

$$\sum_{j=1}^m \sum_{i=1}^n a_{ij} x_i \rightarrow \max$$

При цьому приймаються наступні обмеження

$$\sum a_{ij} x_i \leq D_j, j = 1, 2, \dots, m$$

$$x_i \geq 0$$

де $D_j = A_j - \sum_{i=1}^n a_{ij} b_i$ - резерв часу при виконанні обов'язкової програми.

В результаті розв'язку відшукується набір сировини і субпродуктів x_i . Разом з обов'язковою програмою визначаєм оптимальний випуск продукції

$$B_i = v_i + E(x_i)$$

де $E(x_i)$ – ціла частина числа x_i .

Перевага запропонованої моделі полягає в простоті формулювань, а також у можливості використання стандартного алгоритму для знаходження оптимуму. Розрахунок виробничої програми цехів первинної переробки забійних тварин проводять з допомогою симплексного методу лінійного програмування. Її, також використовують для розрахунків сировини, вибору технологічного і допоміжного обладнання розстановки на виробництві робочої сили та організації виробничого процесу.

Література

1. ПАТ. 35443 Україна, МПК 6 А22В7/00. Пристрій для перевантаження і транспортування туш свиней і дрібної рогатої худоби / І.М. Ощипок, Л.В. Занічковська. № 99105618; заявлено 14.10.99; опубл. 15.03.2001. Бюл. № 2. – 6 с.
2. ПАТ. 33372 Україна, МПК 6 А22В7/00. Пристрій для механізованого переміщення напівтуш худоби / І.М. Ощипок, Л.В. Занічковська. № 99020880; заявлено 16.02.99; опубл. 15.02.01, Бюл. № 1. – 4 с.
3. ПАТ. 62231 Україна, МПК В 65Д5 7/00. Контейнер накопичення напівтуш ВРХ і свиней / І.М. Ощипок. № 2003021003; заявлено 05.02.03; опубл. 15.12.2003. Бюл. № 12. – 4 с.
4. ПАТ. 41660 Україна, МПК 7 А22В7/00. Пристрій для механізованого переміщення напівтуш худоби / І.М. Ощипок. № 2000127521; заявлено 26.12.00; опубл. 17.09.2001. Бюл. № 8. – 4 с.
5. ПАТ. 67087 Україна, МПК 7 А22В 7/00. Розвантажувальний пристрій / І.М. Ощипок. № 2003076339; заявлено 08.07.03; опубл. 15.06.2004. Бюл. № 6. – 4 с.
6. ПАТ. 67127 Україна, МПК В07С 5/344, А22В 7/00. Мікропроцесорна система керування сортуванням напівтуш худоби і свиней / І.М. Ощипок, І.Г. Береза, Л.В. Занічковська. № 2003076899; заявлено 22.07.03; опубл. 15.06.2004. Бюл. № 6. – 3 с.
7. ПАТ. 35060 Україна, МПК 6 А22В7/00. Обладнання для транспортування і сортування туш великої рогатої худоби / І.Г. Береза, І.М. Ощипок, Л.В. Занічковська. № 99084491; заявлено 05.08.99; опубл. 15.03.2001. Бюл. № 2. – 5 с.
8. ПАТ. 43010 Україна, МПК 7 В60 Р3/05; В60Р3/00. Робочий орган транспортної системи / І.М. Ощипок, Л.В. Занічковська. № 2000116695; заявлено 27.11.00; опубл. 15.11.01. Бюл. № 10. – 5 с.
9. ПАТ. 48520 Україна, МПК 6 В60К41/04. Система автоматизованого керування робочим органом транспортної мережі / І.М. Ощипок, Л.В. Занічковська. № 2001096505; заявлено 24.09.01; опубл. 15.08.2002. Бюл. № 8. – 4 с.
10. ПАТ. 34005 Україна, МПК 6 22В 5/16. Пристрій для зняття шкур з туш великої рогатої худоби / І.М. Ощипок. № 99052660; заявлено 13.05.99; опубл. 15.02.2001. Бюл. № 1. – 6 с.

Summary

Oshchypok I.M., associate professor

*Lviv National University of Veterinary Medicine and Biotechnologies
named after S.Z. Gzhytskyj*

**WAYS OF OPTIMIZATION OF THE PRODUCTION PROGRAMS OF
WORKSHOPS OF THE PRIMARY PROCESSING OF SLAUGHTER
ANIMALS**

The model of optimization of load of technological equipment of workshops of the primary processing of slaughter animals is considered in the article. Advantage of the offered model consists in simplicity of formulations, and also in possibility of the use of standard algorithm for finding of optimum.

Стаття надійшла до редакції 09.04.2008

УДК 664.38:664.144

Перцевой Ф.В., д.т.н., професор©,**Теймурова А.Т.**, асистент*Харківський державний університет харчування та торгівлі,
м. Харків, Україна***ДОСЛІДЖЕННЯ ТЕМПЕРАТУРИ ПЛАВЛЕННЯ АГАРОВИХ ДРАГЛІВ
У ПРИСУТНОСТІ БІЛКА ТВАРИННОГО ПОХОДЖЕННЯ**

Досліджено вплив білкових добавок тваринного походження на температуру плавлення агарових та агарово-цукрових драглів. Доведено, підвищення концентрації добавки призводить до зростання температури плавлення. В присутності цукру драгли, що мають більш термостійку структуру порівняно з агаровим драглем, також плавляться за більш високих температур за додавання білкової добавки

Ключові слова: агар, агарові драгли, температура плавлення, добавка тваринного походження.

Постановка проблеми. Драгли полімерів органічної природи - це розповсюджений стан високомолекулярних сполук у біологічних об'єктах. Тому вони становлять великий інтерес для харчової промисловості, а також для медицини й фармації.

Желейні страви, мармелад є популярною продукцією підприємств харчування та харчової промисловості. Драглеподібна структура цих продуктів утворюється завдяки специфічним властивостям драглеутворювальної сировини. Найбільш широко використовуваними є агар, желатина, пектин, фурцеларан, карагенан і т.п. Розуміння механізмів утворення або руйнування драглеподібної структури дозволяє управляти технологічними процесами та виготовляти високоякісну желейну продукцію.

Аналіз останніх досліджень. Гомогенні полімерні драгли утворюються або при охолодженні розчинів лінійних і розгалужених високомолекулярних сполук, або в результаті набрякання цих сполук. В будь-якому випадку основу драглів становить каркас із ланцюгів полімеру (просторова сітка), що пронизує драгли й обмежує рухливість рідини, укладеної в осередках сітки [1,2].

Об'єм каркасу може становити незначну частину від об'єму драгла, але надавати йому значну твердість. Усередині каркаса перебуває рідка фаза (може складатися з води, цукру), у якій іони електролітів рухаються вільно, так само, як і в розчині.

Драглеутворення чітко проявляється в припиненні броунівського руху в драглі, воно не супроводжується помітним тепловим ефектом або зміною об'єму, що зумовлюється малим числом утворюваних міжланцюгових зв'язків.

Природа зв'язків між елементами, що становлять структуру, у різних драглів різна. Вузли сітки можуть бути обумовлені водневими зв'язками, взаємодією електричних зарядів або диполів, а також хімічними зв'язками. Якщо зв'язки в драглі є водневими або дипольними (електростатичними), то міцність його мала й він легко плавиться або руйнується. Прикладом таких систем є драглі желатини, агар-агару й т.п.

Наприклад, занадто сильне охолодження не прискорює, а навпаки гальмує процес драглеутворення завдяки вповільненню швидкості утворення міжланцюгових зв'язків. Наприклад, 1,5 %-вий розчин желатини в гліцерині утворює драгель при кімнатній температурі в кілька днів, а при 0°C залишається протягом декількох тижнів у рідкому стані [3].

Процеси драглеутворення та плавлення драглів є взаємопов'язаними; вони залежать як від природи драглеутворювальної сировини, так і від дії зовнішніх факторів. Прискорення чи загальмування швидкості утворення або руйнування драгла, підвищення чи зниження їх температурних меж суттєво впливає на протікання окремих технологічних процесів (змішування агаропатокового сиропу зі смако-ароматичною сировиною, розливання желейної маси у форми, вибирання з форм) мармеладної продукції та процес реалізації желейних страв. Тому використання нетрадиційної нової сировини в рецептурі виробів може суттєво вплинути на протікання вказаних технологічних стадій.

Питання регулювання функціонально-технологічних властивостей драглеутворювальної сировини та технологічних режимів виробництва желейної продукції детально висвітлено в науковій і фаховій літературі [4-5]. Наприклад, стосовно драглеутворювачів полісахаридної природи встановлено позитивний вплив солей-модифікаторів, поліатомних спиртів та ін. Проте, даних щодо впливу добавок білків тваринного походження на процеси утворення та плавлення драглів у літературі нами практично не знайдено.

Мета досліджень. Метою досліджень було вивчення впливу добавок білка тваринного походження на температуру плавлення агарових і агарово-цукрових драглів.

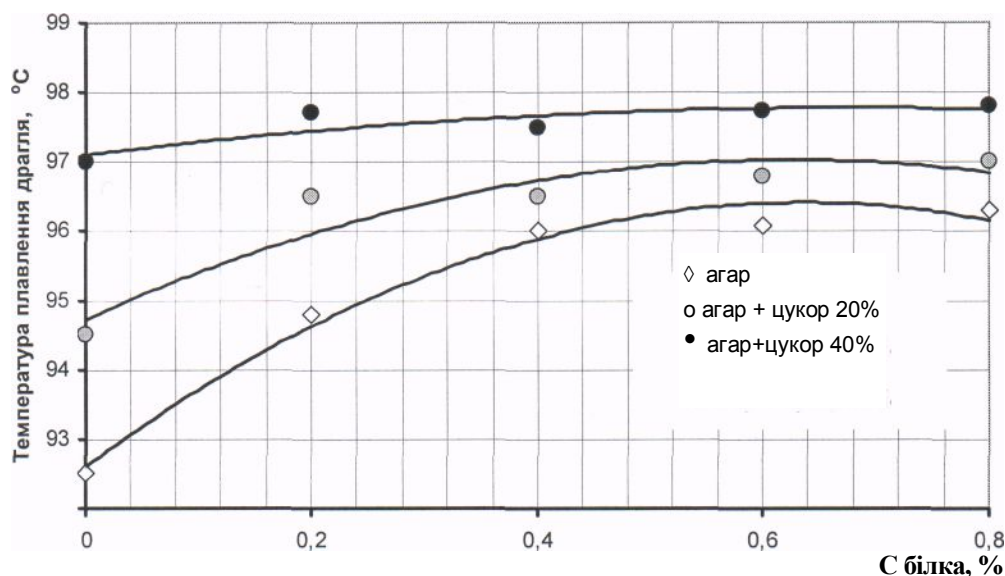
Виклад основного матеріалу. Об'єктами досліджень були агарові та агарово-цукрові драглі. Для досліджень використовували агар КОМ 1000 (порошок), отриманий з червоних морських водоростей *Gracilaria*, виробник INDUSTRIAS ROKO, S.A., Іспанія (міцність драгла 995 г/см², рН - 6,8, температура драглеутворення 42 °С, температура розчинення 93°C). Добавка білкова тваринного походження є високо функціональною технологічною добавкою, рекомендованою для поліпшення текстури харчових продуктів. Вміст білка (Nx6,25) 95-100%, водозв'язувальна здатність 1:10-20, жирозв'язувальна здатність 1:15-20 (для Т-95), 92-97% , 1:10-12 та 1:10-15 відповідно (для Т-91).

Визначення температури плавлення проводили за модифікованим методом у пробірках. Для визначення температури плавлення використовували драгли, отримані з 1,0%-вого розчину агару. Для кожного зразка три пробірки заповнювали до половини їхньої висоти розчином агару, після чого пробірки закривали заздалегідь підібраними гумовими пробками. Пробірки залишають при температурі близько 20 °С не менше, ніж на 3 години. Перед визначенням температури плавлення пробірки звільняли від пробок та розміщували на поверхні утворених драглів металеві кульки діаметром 0,5 см. Пробірки поміщали в термостат з водою (температура 60 °С). Швидкість підвищення температури води в термостаті складала 1 °С за 1 хв. Температуру, при якій кулька занурювалась на дно пробірки (момент, коли вміст пробірки переходив у рідкий стан), відзначали як температуру плавлення агару. За остаточний результат аналізу приймали середнє арифметичне значення результатів трьох паралельних визначень, якщо розбіжності між ними не перевищувати 0,5 °С.

Проводили статистичну обробку експериментальних даних, їх достовірність оцінювали за критерієм Ст'юдента за рівнем надійності 0,95.

Результати експерименту представлено на рис.1 та 2

Рис.1. Залежність температури плавлення агарових та агарово-цукрових драглів (з вмістом агару 1%) від концентрації добавки (Т-95)

Як видно з рисунків, за додавання білкової добавки температура плавлення драглів зростає; ця залежність є прямо пропорційною - чим вище концентрація добавки, тим вище температура плавлення. Швидкість зростання температури є найбільшою в агарових драглях; у присутності цукру вона зменшується (також пропорційно кількості цукру в системі). Наприклад, за

додавання 0,8% добавки температура плавлення агарового драгла зростає на 3,5°C, агаро-цукрового драгла - на 1 ...2°C порівняно зі зразками без добавок.

Отримані дані корегують з результатами досліджень впливу добавки (на прикладі Т-95, рис.3) на міцність агарових та агаро-цукрових драглів. Видно, що найбільшою мірою зростає міцність агарових драглів (прирошення показника складає до 52% порівняно з контрольним зразком - агар без добавки), дещо менше зростання в присутності 20% цукру (прирошення 38%) та найменшою мірою в присутності 40% цукру (прирошення 26%).

Таким чином, експериментальні дані свідчать про позитивний вплив білкових добавок тваринного походження на функціонально-технологічні властивості драглеутворювальної сировини.

Рис. 2. Залежність температури плавлення агарових та агаро-цукрових драглів (з вмістом агару 1 %) від концентрації добавки (Т-91)

Рис. 3. Залежність міцності агарових і агаро-цукрових драглів (концентрація агагру 0,5%) від концентрації білкової добавки (Т-95)

Висновки. Зростання температури плавлення драглів свідчить про підвищення їх термостійкості, що забезпечить високу якість желейних страв під час їх реалізації та споживання. Підвищення міцності утворювальних драглів вказує на можливість скорочення витрат драглеутворювальної сировини в рецептурах готової продукції.

Література

1. [http:// www.oglibrary.ru](http://www.oglibrary.ru)
2. [http:// www.chemistry.com.ua](http://www.chemistry.com.ua)
3. [http:// chemteq.ru/lib/book](http://chemteq.ru/lib/book)
4. Перцевой Ф.В. Технология желейной продукции на основе студнеобразователей с качественно измененными функциональными свойствами: Дис...докт.техн.наук. -Харьков, 1996. -ч.І. -412 с.
5. Modifying additives in jelly products: The monograph/ F.Pertsevov, Yu.Savgira, A.Foschchan, A.Ukrainets, L.Tishenko, B.Garncarek, T.Miskiewicz; Edited by F.Pertsevov. K.: NUFT, 2005. -260s.

Summary

The animal protein additives' influence on agar and sugar-agar gels melting temperature is investigated. It is proved that the additive concentration increase leads to the melting temperature rise. Sugar-agar gels which have more thermostable structure in a comparison with agar gels are melting by higher temperatures at the protein additive presence.

Стаття надійшла до редакції 14.04.2008

Попова Т.В. ©,

Таврійський державний агротехнологічний університет,
м. Мелітополь, Україна

МОДЕЛЬ ОРГАНІЗАЦІЙНО-ЕКОНОМІЧНОГО МЕХАНІЗМУ ВІДТВОРЕННЯ ВИРОБНИЦТВА В СІЛЬСЬКОМУ ГОСПОДАРСТВІ

У статті розглянуто основні етапи формування організаційно-економічного механізму відтворення виробництва в сільському господарстві. Виділено фактори, що впливають на його функціонування. Розкриті особливості системи відтворення в аграрній сфері та визначена сутність організаційно-економічного механізму відтворення.

Ключові слова: організаційно-економічний механізм відтворення, принципи відновлення та розвитку виробництва, система відтворення, інструментарій, елементи, сільське господарство, відтворення, організація процесу управління відтворенням.

Постановка проблеми. Глибокі структурні зміни в агропромисловому комплексі України суттєво вплинули на темпи відтворювальних процесів у сільському господарстві. Недосконалість процесів управління великими підприємствами, значне податкове навантаження на суб'єктів економічної діяльності, відсутність еквівалентності обміну між сільським господарством та промисловістю призвели до порушення сталості виробництва продукції та зниження її конкурентоспроможності. У зв'язку з цим виникла об'єктивна необхідність подальшого удосконалення організаційно-економічного механізму відтворення в аграрній сфері.

Аналіз останніх досліджень. Проблемам відтворення в сільському господарстві присвячені роботи провідних вітчизняних і зарубіжних науковців: В.Г. Андрійчука, В.Я. Месель-Веселяка І.І. Лукінова, П.Т. Саблука, О.В. Олійника, П.М. Макаренка, І.Г. Кириленка, В.А. Борисової, Т.А. Крушельницької, С.П. Островської, Г.Ю. Дубянської та інших.

На тенденції відтворювальних процесів значний вплив має організаційно-економічний механізм функціонування аграрного сектора економіки. Напрямки його удосконалення в цілому та за елементами розглядалися в публікаціях вчених М.Я. Дем'яненка, В.І. Мацибори, О.М. Шпичака, В.Я. Амбросова, Ю.М. Новикова, Т.Г. Маренич, Г.В. Довганчина, Л.Г. Шморгун, Н.В. Куденко, А.Ю. Симонова, М.Г. Гаваєва та інших.

Проте, питання комплексного підходу до формування організаційно-економічного механізму відтворення виробництва в сільському господарстві не отримали належного розвитку в вітчизняній економічній науці.

Актуальність зазначених проблем в умовах трансформації економіки обумовили вибір теми та мети дослідження.

Мета статті. Визначення основних етапів створення концептуальної моделі організаційно-економічного механізму відтворення виробництва в сільському господарстві та виділення факторів, під впливом яких відбувається його формування. Виявлення специфіки системи відтворення в аграрній сфері та визначення сутності організаційно-економічного механізму відтворення.

Виклад основного матеріалу. Дослідження генезису формування окремих теоретичних положень з проблем безперервного повторення і відновлення виробництва в аграрному секторі призводять до висновку про необхідність розробки моделі організаційно-економічного механізму відтворення в сільському господарстві. Процес її побудови повинен здійснюватися у декілька етапів:

- формулювання мети, задач та принципів відтворення;
- визначення складових механізму;
- вибір інструментарію та різновидів забезпечення відтворення;
- побудова схеми організаційно-економічного механізму відтворення в аграрному секторі.

Метою відновлення виробництва та його зростання є отримання прибутків для розвитку сільського господарства та забезпечення населення високоякісними продуктами харчування. Задачі, які підлягають вирішенню, можуть коливатися в залежності від обраної мети. Серед них можна виділити такі, як:

- забезпечення розширеного відтворення;
- виявлення резервів підвищення ефективності використання наявних ресурсів;
- раціональна організація процесу управління відтворенням.

Особливої уваги заслуговує формування та обґрунтування принципів відновлення та розвитку виробництва в сільському господарстві. Сьогодні їх кількість коливається від двох до п'яти. Серед них доцільно виділити такі, як самоокупність, самофінансування, самоуправління, матеріальна відповідальність та матеріальна заінтересованість, орієнтація на запити ринку.

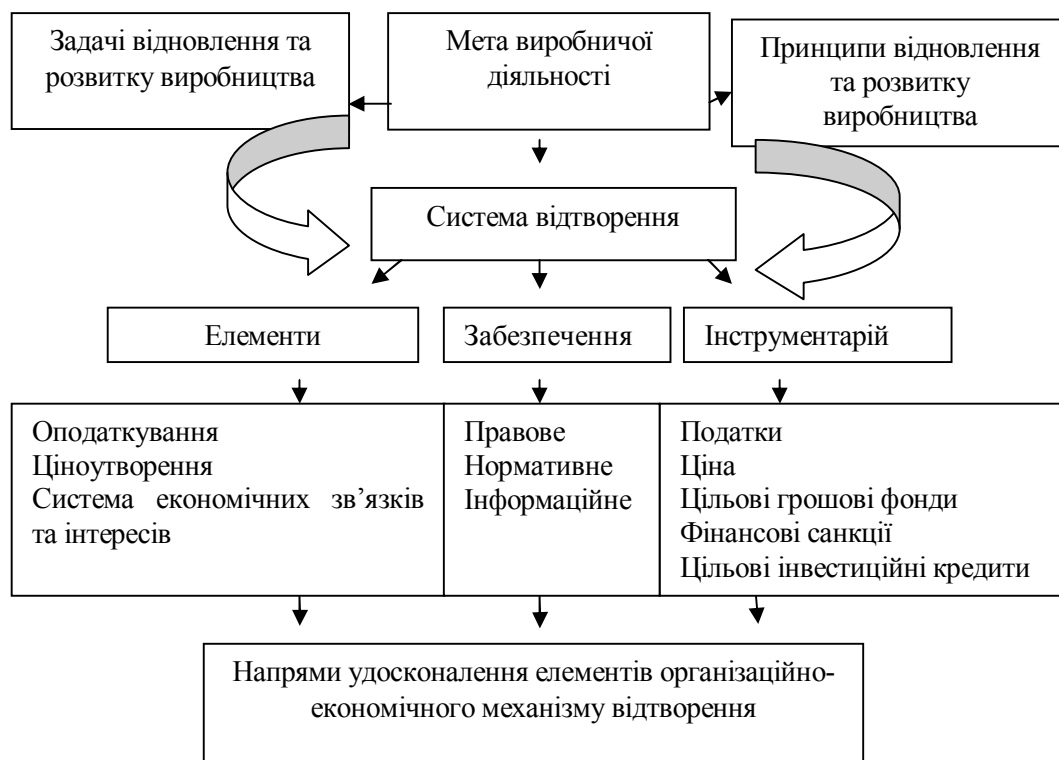
Система відтворення передбачає визначення сфери діяльності сільськогосподарських підприємств, асортименту продукції, ринків її збуту на основі врахування оподаткування, ціноутворення (економічних елементів механізму відтворення) та системи економічних зв'язків та інтересів (організаційного елемента механізму відтворення).

Формування та регулювання відтворення проводиться за допомогою відповідних важелів – податків, ціни, прибутку, фінансових санкцій, цільових грошових фондів (рис. 1).

Основні фактори, під впливом яких формується організаційно-економічний механізм, наведені у таблиці 1.

В умовах переходу до ринкових відносин кожна група факторів набуває особливого значення.

Так, науково-технологічні фактори відіграють вирішальну роль у підвищенні конкурентоспроможності продукції (покращенні її якості та зниженні собівартості) і зміцненні матеріально-технічної бази. Максимальне використання науково-технічного потенціалу в реальному секторі економіки, надання виробництву інноваційного характеру – єдиний шлях виходу із кризи. З цією метою необхідно об'єднати зусилля наукових установ, інноваційних технологічних центрів та сільськогосподарських підприємств для скорочення строків створення, освоєння і проходження на ринок нової конкурентоспроможної продукції.

Рис. 1. Модель організаційно-економічного механізму відтворення виробництва в сільському господарстві

Значний вплив на рівень відновлення виробництва в аграрних формуваннях здійснюють політичні та економічні фактори. Тільки за умов досягнення політичної стабільності в країні, здійсненні виважених практичних дій, при наявності відповідної законодавчої бази у системах ціновій, кредитування, оподаткування можливе ефективне функціонування організаційно-економічного механізму відновлення і розвитку виробництва на інноваційній основі.

Якщо сформований механізм відповідає встановленим вимогам, вирішує поставлені задачі, то немає потреби в його удосконаленні, і навпаки. Зміни починаються з уточнення мети, задач, принципів управління і закінчуються приведенням всіх або деяких його складових у вигляді, адекватний вимогам ринку з уточненням відповідної схеми. Основними напрямками даних змін повинно стати: удосконалення ціноутворення, політики у сфері стимулювання праці та збуту продукції, пошук шляхів адаптації до змін у податковому середовищі, розвиток виробництва на інноваційній основі. Дані процеси повинні відбуватися в умовах відповідної підтримки і контролю з боку держави.

Таблиця 1

Фактори впливу на формування організаційно-економічного механізму відтворення виробництва в сільському господарстві

Економічні	Рівень інвестиційної діяльності Цінова політика Система кредитування Стан оподаткування Рівень криміналізації економіки
Політичні	Політична стабільність суспільства Військова доктрина держави Трансформація влади Законодавче регулювання процесів
Науково-технологічні	Розвиток НТП Технічна оснащеність виробництва Сучасні технології виробництва
Організаційні	Реформування відносин власності Розвиток нових форм господарювання
Соціально-демографічні	Природний рух населення Статеві-віковий склад населення Рівень професійної підготовки
Природно-географічні	Біокліматичні умови Екологічний стан природно-ресурсного потенціалу, катастрофи

Отже, організаційно-економічний механізм відтворення в сільському господарстві – це складна система, яка дозволяє управляти відновленням і розширенням виробництва продукції на основі визначення її функціонально-структурних складових та забезпечення їх взаємозв'язку та взаємоузгодженості.

Висновки. Розглянуті в межах даної моделі мета, задачі та принципи відновлення та розвитку виробництва можуть бути використані як теоретична основа для формування організаційно-економічного механізму відтворення інноваційного виробництва в сільському господарстві. Розробка ж напрямів удосконалення його елементів та вибір відповідного інструментарію повинен

здійснюватися із врахуванням специфіки діяльності окремих сільськогосподарських підприємств. В умовах змін в економіці складові системи відтворення потребують ретельного дослідження і в подальшому, оскільки ефективне функціонування аграрного сектору можливе лише за умов використання господарствами гнучкого організаційно-економічного механізму відтворення.

Література

1. Агропромисловий комплекс України: стан, тенденції та перспективи розвитку: Інформ.-аналіт. зб. / За ред. П.Т. Саблука та ін. – Вип. 5. – К.: ІАЕ УААН, 2002. – 647 с.
2. Агропромисловий комплекс в системі зовнішньоекономічної діяльності України / За ред. П.Т. Саблука. – К.: ННЦІАЕ, 2005. – 242 с.
3. Липчиу Н. Совершенствование экономического механизма хозяйствования предприятий аграрного сектора // АПК: экономика и управление. – 2002. – № 7. – С. 41–45.
4. Олійник О.В. Економічний механізм розширеного відтворення в сільському господарстві: Навчальний посібник. – К.: Центр навчальної літератури, 2006. – 288 с.
5. Саблук П.Т. Формування і розвиток наукових основ забезпечення відтворювального процесу в аграрному виробництві // Формування і реалізація державної політики розвитку матеріально-технічної бази агропромислового комплексу в Україні. – К.: ІАЕ УААН, 2003. – С. 619–624.
6. Борисова В.А. Регулювання процесу відтворення природного ресурсного потенціалу АПК // Економіка АПК. – 2002. – №11. – С. 133–137.

Summary

The basic stages of forming the organizational and economic reproduction mechanism model and production development are identified. The factors effecting the organizational and economic mechanism functioning are defined. The reproduction system in agrarian area is characterized. The major aspects of organizational and economic reproduction mechanism in agroproduction are determined in the article.

Стаття надійшла до редакції 09.04.2008

Пеленський О.Л., к.т.н., ст.наук.сп. ©,
Пеленський Р.О., інженер – програміст,
Токарчук О.П., ст.викладач

Львівський національний університет ветеринарної медицини
та біотехнологій імені С.З. Гжицького, м. Львів, Україна

МОДЕЛЬ ПРИЙНЯТТЯ КОАЛІЦІЙНИХ РІШЕНЬ ОПТИМІЗАЦІЇ РИЗИКУ В МЕНЕДЖМЕНТІ

Розроблено оцінку ризику для випадку прийняття коаліційних рішень у складних системах проведення експериментів.

Ключові слова: ризик, конфліктність, модель.

Постановка проблеми. Проблеми оптимізації прийняття рішень у складних умовах менеджменту конфліктності, що визначається інформаційною невизначеністю середовища прийняття рішень, у багатьох випадках розглядаються за допомогою теоретико-ігрового моделювання.

Аналіз останніх досліджень. Ситуація прийняття рішень характеризується кортежем $\langle S_1, S_2, F \rangle$, де S_1 - множина рішень об'єкта керування, S_2 - множина станів середовища (станів природи, рішень експериментаторів тощо), F - функціонал оцінювання прийняття рішення, який ставить у відповідність множині $S_1 \times S_2$ значення з простору R^1 .

Якщо множини S_1 і S_2 скінченими то функціонал оцінювання є матрицею $F = \|f_{ij}\|_{mn}$, кожний елемент якої є оцінкою для особи, що приймає рішення, свого рішення з множини S_1 у випадку, коли стан середовища набув деякого значення з множини S_2 . Елемент матриці оцінювання f_{ij} є числом, яке характеризує корисність прийнятого рішення і може будуватися у вигляді деякої, функції корисності. У випадку коли прийняте рішення можна характеризувати деяким апіорним показником, то f_{ij} приймає значення такого показника.

Невизначеність станів середовища або його антагонізм з об'єктом керування приводять до появи неочікуваних наслідків результату прийняття рішення тобто до ризику.

У випадку п'ятої інформаційної ситуації, яка характеризується антагоністичними інтересами середовища у процесі прийняття рішень, одним з основних критеріїв прийняття рішень є критерій мінімального ризику Севіджа. Згідно цього критерію функціонал оцінювання F є числовим показником оцінювання ризику прийнятого рішення.

Мета статті. Побудована модель прийняття рішень в системі, яка складається з двох коаліцій K_1 та K_2 , причому деякі елементи системи входять в обидві коаліції одночасно, тобто $K_1 \cap K_2 \neq \emptyset$ [1].

Виклад основного матеріалу. Позначимо:

$I - K_1 \cup K_2$ – множина елементів системи, гравців.

S_i – множина рішень гравця (елемента системи) i , $i \in I$, або множина чистих стратегій гравця i .

$S_{k1} = S_i$ – множина чистих стратегій коаліції K_1 .

$S_{k2} = S_i$ – множина чистих стратегій коаліції K_2 .

Гру $\Gamma = \langle I, K_1, K_2, \{S_i\}_{i \in I}, H \rangle$, де H – функція виграшу (оцінка коаліційних стратегій) коаліції K_1 , а, оскільки інтереси коаліцій є антагоністичними, $(-H)$ – функція виграшу (оцінка коаліційних стратегій) коаліції K_2 , будемо називати коаліційною грою двох коаліцій.

Змішаним розширенням гри Γ будемо називати гру

$$\Gamma^* = \langle K_1, K_2, S_1^*, S_2^*, H^* \rangle, \text{ де}$$

$S_1^* \text{ і } S_2^*$ – множини ймовірностних мір μ_1 і μ_2 , які задані на множинах S_{k1} та S_{k2} . Ситуацією у змішаних стратегіях μ будемо називати марковське продовження погоджених ймовірностних мір μ_1 і μ_2 . Функція виграшу H^* коаліції K_1 на множині ситуацій у змішаних стратегіях є математичними сподіваннями виграшу при виборі коаліціями своїх змішаних коаліційних стратегій μ_1 і μ_2 ,

$$H^*(\mu) = \sum H_1(\xi) \mu(\xi)$$

де S – множина ситуацій у змішаних стратегіях.

Довільно задамо ймовірностну міру $\mu^0_{K_1 \cap K_2}$. Будемо називати стратегії $\mu_1^* \text{ і } \mu_2^*$ оптимальними, якщо

$$\max \min H^*(\mu) = H^*(\mu^*)$$

для всіх μ_1 і μ_2 погоджених з $\mu^0_{K_1 \cap K_2}$. Тут μ^* – марковське продовження мір $\mu_1^* \text{ і } \mu_2^*$, на яких досягаються зовнішні екстремуми.

Має місце наступне твердження: кожна антагоністична гра двох коаліцій Γ для довільної міри $\mu^0_{K_1 \cap K_2}$ має хоча б одну пару оптимальних стратегій у змішаному розширенні.

Згідно критерію мінімального ризику Севіджа, функціонал оцінювання стратегії гравця (функція виграшу) $H_1 = F$, де $F = \max_j \min_i |a_{ij}|$; $i = 1, 2, \dots, n$; $j = 1, 2, \dots, m$; a_{ij} – оцінка стратегії $s_i \in S_1$ першого гравця у випадку коли другий вибрав стратегію $r_j \in S_2$. Позначимо $b_i = \max_j |a_{ij}|$. Значення функціонала оцінювання F визначається як різниця між b_j і a_{ij} . $F = \max_j \min_i |f_{ij}|$. $F_{ij} = a_{ij} - b_j$

Розглядаємо коаліційну гру двох коаліцій з дискретними множинами стратегій S_1 і S_2 . У цій грі виграш першого гравця співпадає з функціоналом оцінювання стратегій по Севіджу $H = F$, а виграш (програв) другого гравця протилежний за знаком $(-H)$. Для такої гри у змішаному розширенні

$$\max \min H^*(x) = \min \max H^*(x) = H^*(x^*),$$

де x_1 і x_2 – дискретні розподіли ймовірностей на множинах S_1 і S_2 , узгоджених з довільним розподілом на перетині стратегій коаліцій, а x^* – оптимальна ситуація у змішаному розширенні такої гри.

Назвемо антагоністичну гру двох коаліцій Γ еквівалентною матричній грі з обмеженнями на області зміни стратегій Γ , якщо для їх функцій виграшу виконується умова

$$H_{\xi}(x_1, x_2) = H_{\xi}^*(x).$$

Має місце наступне твердження: множина оптимальних стратегій в антагоністичній грі двох коаліцій Γ для погодженого розподілу на стратегіях перетину коаліцій співпадає з множиною оптимальних стратегій еквівалентної матричної гри з обмеженнями на області заміни стратегій.

У побудованій грі членом обох коаліцій може виступати деяке середовище експерименту, стан якого є невизначеним, і тоді побудовану математичну модель можна розглядати як статистичну гру проти природи, яка діє спонтанно, але з чітко окресленою множиною своїх можливих дій.

При аналізі такої гри необхідно враховувати той факт, що природа не є розумним гравцем, і не вибирає оптимальні у деякому сенсі свої дії, оскільки не зацікавлена у результатах. Оскільки, на протязі деякого часу природа реалізує певний механізм вибору своїх дій, можна мати деяку інформацію про розподіл ймовірностей станів природи і використати її при визначенні оптимальної стратегії гравця.

Для цього використовують критерій Байеса, сутність якого полягає у максимізації математичного сподівання функціонала оцінювання стратегій. При такому підході найбільш складною проблемою є вибір апіорного розподілу X на множині стратегій (дій) природи для його подальшого перетворення у апостеріорний розподіл.

Побудуємо алгоритм обчислення оптимальних стратегій у дискретній антагоністичній коаліційній грі двох коаліцій з матрицею виграша $H = ||a_{ij}||_{mn}$; $i = 1, 2, \dots, n$; $j = 1, 2, \dots, m$; a_{ij} – оцінка стратегії $s_i \in S_1$ першого гравця у випадку коли другий вибрав стратегію $r_j \in S_2$. Алгоритм ґрунтується на ітеративній схемі, запропонованій Г. Брауном [2] для розв'язку матричних ігор.

Розглянемо множини змішаних коаліційних стратегій коаліцій K_1 і K_2 , які є ймовірностними мірами (розподілами ймовірностей) μ_1 і μ_2 , заданими таким чином на дискретних множинах чистих стратегій, що міра μ_1 погоджена з мірою μ_2 , а міра μ_2 погоджена з мірою μ_1 . Під ситуацією у змішаних стратегіях будемо розуміти марковське продовження погоджених мір μ_1 і μ_2 . Множини погоджених ймовірностних мір μ_1 і μ_2 є непустими опуклими замкненими багатогранниками. Вершини першого багатогранника позначимо через $P_1, P_2, \dots, P_{\alpha}$, а вершини другого через $Q_1, Q_2, \dots, Q_{\beta}$.

Розглянемо матрицю

$$A^H = ||H^*(P_i, Q_j)||; i = 1, 2, \dots, \beta,$$

де

$$H^*(\mu) = \sum H_1(\xi) \mu(\xi)$$

Елементи матриці A^H є виграші першої коаліції, визначені на ситуаціях, які є марковськими продовженнями погоджених мір P_i і Q_j .

Алгоритм починається з двох вихідних векторів

$$U(0) = (U_1(0), U_2(0), \dots, U_\alpha(0)); \quad V(0) = (V_1(0), V_2(0), \dots, V_\beta(0)),$$

де $U_i(0)$, $i=1, 2, \dots, \alpha$ є деяка початкова оцінка виграшу коаліції K_1 , коли вона вибирає свою стратегію P_i , тобто деякий рядок матриці A^H , а $V_j(0)$, $j=1, 2, \dots, \beta$ - початкова оцінка виграшу коаліції K_2 , коли вона вибирає свою стратегію Q_j , тобто деякий стовпчик матриці A^H .

Коаліція K_1 звичайно вибирає таку стратегію $P_{i(0)}$, що $U_{i(0)} = \max U(0) = \max(U_1(0), U_2(0), \dots, U_\alpha(0))$, а коаліція K_2 - таку стратегію $Q_{j(0)}$, що $V_{j(0)} = \min V(0) = \min(V_1(0), V_2(0), \dots, V_\beta(0))$. Після цього коаліції переглядають свої оцінки наступним чином

$$U(1) = U(0) + H(\cdot, Q_{j(0)}); \quad V(1) = V(0) + H(P_{i(0)}, \cdot),$$

де $H(\cdot, Q_{j(0)})$ означає стовпчик матриці A^H , який відповідає стратегії $Q_{j(0)}$, а $H(P_{i(0)}, \cdot)$ - рядок матриці A^H , який відповідає стратегії $P_{i(0)}$.

Ці коаліції вибирають рядок матриці A^H , який відповідає стратегії $P_{i(1)}$, для якої $U_{i(1)} = \max U(1) = \max(U_1(1), U_2(1), \dots, U_\alpha(1))$ і стовпчик матриці A^H , який відповідає стратегії $Q_{j(1)}$, де $V_{j(1)} = \min V(1) = \min(V_1(1), V_2(1), \dots, V_\beta(1))$.

Продовжуючи цей процес, одержимо

$$U(n+1) = U(n) + H(\cdot, Q_{j(n)}); \quad V(n+1) = V(n) + H(P_{i(n)}, \cdot),$$

де $U_{i(n)} = \max U(n)$, $V_{j(n)} = \min V(n)$.

Тоді

$$U(n+1) = U(0) + \sum_{k=1}^{\beta} \tau_k(n+1) H(\cdot, Q_k),$$

$$V(n+1) = V(0) + \sum_{k=1}^{\alpha} \sigma_k(n+1) H(P_k, \cdot),$$

Де $\sigma_k(n+1)$ є число виборів $j(l)$, $0 \leq l \leq n$ за $n+1$ крок, а $\tau_k(n+1)$ - число виборів $i(l)$, $0 \leq l \leq n$ за $n+1$ крок.

Має місце наступне співвідношення:

$$\sum_{k=1}^{\alpha} \sigma_k(n+1) = \sum_{k=1}^{\beta} \tau_k(n+1) = n+1.$$

Тоді

$$\frac{U(n+1)}{n+1} = \frac{U(0)}{n+1} + \sum_{k=1}^{\beta} \frac{\tau_k(n+1)}{n+1} H(\cdot, Q_k),$$

$$\frac{V(n+1)}{n+1} = \frac{V(0)}{n+1} + \sum_{k=1}^{\alpha} \frac{\sigma_k(n+1)}{n+1} H(P_k, \cdot).$$

Якщо $U(0)=V(0)=0$, то $\frac{U(n+1)}{n+1}$ є середнім зваженим рядків матриці

A^H , $\frac{V(n+1)}{n+1}$ - середнім зваженим стовпчиків матриці A^H . У цьому випадку

$\sum_{k=1}^{\alpha} \frac{\sigma_k(n+1)}{n+1} P_k$ є змішаною стратегією коаліції K_1 , а $\sum_{k=1}^{\beta} \frac{\tau_k(n+1)}{n+1} Q_k$ - змішаною стратегією коаліції K_2 .

Висновки. Отже, на кожній ітерації коаліція вибирає свою стратегію, яка відповідає одній з вершин багатогранника змішаних стратегій, погоджених з мірою $\mu_{K_1 \cap K_2}^0$. При цьому вибрана стратегія повинна давати кращі результати, ніж мішана стратегія, яка утворилася до цієї ітерації. Одержано ітераційний процес, аналогічний ітераційному процесу Брауна для матричних ігор.

Для таких процесів має місце теорема: для довільних початкових векторів $U(0)$ і $V(0)$

$$\lim_{n \rightarrow \infty} \frac{U(n)}{n} = \lim_{n \rightarrow \infty} \frac{V(n)}{n} = \theta, \text{ де } \theta - \text{ ціна гри.}$$

Література

1. Коваленко О.О. Конечные коалиционные игры. Сб. "Успехи теории игр", Минитис, Вильнюс, 1993.
2. G.W.Brown. Iterative solutions of games by fictitious play. Cowies Commision for Research in Economic Lonograpf. 1951, n.13.

Summary

Pelenskyy O.L., Pelenskyy R.O., Tocharchuk O.P.

*Lviv National University of Veterinary Medicine and Biotechnologies
named after S.Z. Gzhytskyj*

*Model of acceptance of the coalition solutions of optimization in management
the estimation of risk for a case of acceptance of the coalition solutions in composite
systems of realization of experiments is designed.*

Стаття надійшла до редакції 09.04.2008

УДК:502.35:33(477)

Петриняк У.Я., здобувач ©, **Дацюк М.Б.**, аспірант, **Сенів Р.В.**, аспірант
*Львівський національний університет ветеринарної медицини
та біотехнологій імені С.З. Гжицького, м. Львів, Україна*

РОЗВИТОК УКРАЇНИ- ЯК ОСНОВНА УМОВА СТАЛОГО ЗБАЛАНСОВАНОГО ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ

В статті розглянуто і досліджено, що розвиток України залежить від збалансованого природокористування, природних ресурсів та їх використання.

***Ключові слова:** природокористування, розбалансованість, природні ресурси.*

Постановка проблеми. З кожним роком в Україні стають дедалі актуальніші регіональні дослідження у сфері природокористування. Зростання їх важливості зумовлене об'єктивними причинами насамперед посиленням розриву у рівнях розвитку окремих регіонів країни.

Розбалансованість у використанні природних ресурсів та їх відтворенні призвела на межі тисячоліть до широкомасштабних деструктивних процесів, які становлять реальну загрозу для існування людства. Нині 2.5млрд.людей страждає від захворювань пов'язаних зі споживанням забрудненої або зараженої води чи її нестачею. З розвитком цивілізації планета перетворюється на велетенський смітник тому, що природа не має механізму утилізації і знищення відходів утворених в процесі людської діяльності.

Аналіз останніх досліджень. Також, як нам відомо, більше половини земель країни перебуває у приватній власності, з них 49.7%-сільськогосподарські угіддя. Майже всі агро формування крім хіба, що фермерських господарств створено на засадах орендних відносин, до того ж понад 80% паїв передано в короткострокове користування. Землі які використовуються на таких засадах зазвичай виснажуються і повертаються власникам у гіршому якісному стані який не фіксується у договорах оренди.

При цьому за даними статистики найбільша частка порушень—54% припадає на самовільне зайняття земельних ділянок 17%- на невиконання законних розпоряджень чи приписів посадових осіб 12%- на невжиття щодо боротьби з бур'янами 10%- на використання земель не за цільовим призначенням не виконання природоохоронного режиму використання.

Мета статті. Дослідити збалансований розвиток України як основний шлях до здоров'я, добробуту і успіху нації.

© Науковий керівник - к.е.н., доц. Васильчак С.В.
Петриняк У.Я., Дацюк М.Б., Сенів Р.В., 2008

Виклад основного матеріалу. Зближення України з Європейським союзом потребує структурних змін та адаптації українського законодавства до стандартів ЄС у т.ч., включаючи збереження, відновлення та стан використання природно-ресурсного потенціалу. Основою стратегії розвитку України має бути екологічна реструктуризація економіки України зпершочерговим усуненням надмірних техногенних навантажень на земельні, водні, мінерально-сировинні ресурси.

Обсяг шкідливих викидів у повітря становить в Україні 6.6 млн.т. на рік з них 2млн.т. на рік—викиди автотранспорту. Щороку у водойми в Україні скидають 3.5млрд.м стоків, а 30%води втрачається у застарілих водопровідних мережах. У 1228 сільських населених пунктах 814тис.чол.використовують привізну воду часто низької якості. Загальна маса накопичених на території України відходів становить понад 30млрд.т.з них майже 2.5млрд.т.—токсичних. Лісистість України становить лише 15.6% площі природо заповідного фонду—4.7%.Тільки 10% ґрунтів мають нормальний екологічний стан, відбувається зниження їх родючості через забруднення пестицидами та важкими металами. Не дивно, що близько третини населення України живе в незадовільних умовах зокрема 60%-у зонах шумового забруднення 25% зазнає впливу джерел радіації, понад 18% працює в умовах що не відповідають санітарно—гігієнічним нормам.

Український досвід свідчить: якщо природоохоронна політика слабо пов'язана з реальними економічними інтересами підприємств показники і вимоги її неминуче потраплять у розряд другорядних, а то й просто сприймаються керівниками або підприємцями як прикра перешкода в роботі. Щоб забезпечити ефективність природоохоронної уваги приділяти орієнтації економічних інтересів політики слід більше природо користувачів на цілі охорони і раціонального використання природних ресурсів.

Водночас наш природно-ресурсний потенціал оцінюється як один з найбільших на планеті.⁹⁴ Види корисних копалин мають промислове значення. За умов ефективного користування українські землі здатні прогодувати в 6 разів більше населення, ніж маємо сьогодні. Займаючи менше 6% території Європи Україна має 35% її біорізноманіття. У багатьох країнах вже нині діють еколого-економічні механізми за яких будь-який ресурс має об'єктивну ціну, і вона має насамперед, бути сплачена. І в Україні забруднювач повинен повністю компенсувати заподіяну шкоду, а підприємець чи держава відшкодувати ризики пов'язані з діяльністю підприємств.

В даний час автомобіль стоїть на 1місці по абсолютному викидів газів. Він джерело майже половини забруднювачів повітря. Головну шкоду заподіює чадний газ, однак негативно на організм людини впливають також вуглеводи, оксиди азоту, що містяться у вихлопних газах, і фотохімічні окислювачі.

Серед джерел забруднення, що негативно впливають на здоров'я людини, автомобіль грає значну, але не основну роль. Автомобілі є причиною 10-25% захворювань, хоча, як ми вже говорили, виробляють майже половину всіх забруднювачів повітря. Окисли сірки і різноманітні дрібні частки викликають

більше хвороб, чим вихлопні гази автомобілів. Вони надходять в атмосферу від електростанцій, заводів і житлових будинків. Забруднене повітря уражає насамперед легені, серед захворювань органів дихання видаляють гострі (застуда, бронхіт, запалення легень).

Виявлено зв'язок забруднення атмосферного повітря з ростом захворювань генетичної природи, при цьому рівень уроджених пороків розвитку в умовах промислових міст залежить не тільки від інтенсивності забруднення, але і від характеру атмосферних викидів, а також взаємозв'язок змісту токсичних речовин у крові, сечі, та інших тканинах людей зі ступенем їхньої шкідливої дії на організм.

Висновки: Як досліджено, підприємства згубно впливають на той арсенал в якому розташовані, а видобуток необхідних для їх технологічного процесу копалин також згубний для природи.

Останнім десятиліттям все більшого визнання набуває ідея про існування взаємного впливу здорового навколишнього середовища та стійкого економічного розвитку. Вивчення впливу на навколишнє середовища загальноекономічних заходів стало проблемою, що має серйозне значення і вимагає як найшвидшого вирішення.

Екологічне благополуччя навколишнього середовища, збалансованість потреб економічного розвитку і можливостей відтворення екологічно повноцінних природних, зокрема водних ресурсів—основа стабільного розвитку держави. Забруднення атмосферного повітря розбудило в людях велику заклопотаність, чим-будь який інший вид руйнування навколишнього середовища. Програми заходів щодо запобігання забруднення повітря у великих містах зважувались повільно, коштували дорого і часто порушувались. Проте вони принесли значні результати. Удосконалення конструкції автомобілів знизило викид газів, що містять окис вуглецю і вуглеводні. Там, де приймаються заходи для боротьби з забрудненням повітря, можна відзначити і поліпшення стану здоров'я населення.

Література

1. Герасимчук З.В. Регіональна політика сталого розвитку: методологія формування механізми реалізації: Монографія.—Луцьк: Настиря.
2. Данилишин Б.М. Сталый розвиток - як ідеологічна платформа державотворення в Україні / Економіка природокористування і охорони довкілля: Зб. наукових праць НАН України Рада по вивченню продуктивних сил України.—К. 2002.—428 с.
3. Толстоухов А.В. Глобалізація. Влада. Екомайбутнє - К.: ПАРА-ПАН 2003.-308 с.
4. Агаджанян Н.А., Торшин В.І. "Екологія людини". М., 1996.

Summary

Petrunyak U., Dacyuk M., Seniv R.

*Lviv National University of Veterinary Medicine and Biotechnologies
named after S.Z. Gzhytskyj*

**DEVELOPMENT OF UKRAINE AS THE MAIN CONDITION OF
BALANCED USE OF NATURE**

*In the article it was investigated that the development of Ukraine depends upon
balanced use of nature, natural resources and their use.*

Стаття надійшла до редакції 09.04.2008

Плотнікова М.Ф., к.е.н. ©, **Гаваза Л.В.**
ДВНЗ «Державний агроекологічний університет», Житомир, Україна

ОСОБЛИВОСТІ ВЕДЕННЯ БДЖІЛЬНИЦТВА В РЕГІОНІ

Розглянутий стан ринку меду в Україні. Оцінено особливості використання виробничого потенціалу пасік. Проаналізовано регіональні особливості бджільництва. Визначено перспективи розвитку господарств з врахуванням стратегій розвитку.

Ключові слова: бджільництво, розвиток стратегія, ефективність, конкурентоспроможність

Постановка проблеми. Бджільництво – особлива і надзвичайно цінна галузь сільського господарства. Сучасні економічні відносини у галузі перебувають у стані трансформації. Для них дедалі частіше стають характерними суттєві зрушення у вітчизняній та міжнародній економічних системах, які посилюють взаємозалежність і взаємопов'язаність національних ринків продукції бджільництва. Глобальні зміни у процесах конкуренції, що розвиваються під впливом усунення бар'єрів між ринковим середовищем країн, зумовлюють потребу в подальшому вивченні резервів підвищення ефективності регіонального виробництва продукції бджільництва.

Аналіз останніх досліджень. Проблеми розвитку бджільництва досліджуються всебічно: з біологічної, технологічної, економічної, соціальної точок зору. Зокрема, автори акцентують увагу на особливості бджільництва як розведенні бджолиних сімей – своєрідних біологічних одиниць та виробництві основних (мед і віск) і додаткових продуктів (пакети бджіл, бджолині матки, квітковий пилок, маточне молоко, прополіс, бджолина отрута) [1]. Дослідники відзначають рідкісні харчові якості, важливі лікувальні властивості, неповторний смак і аромат, а також економічне значення бджільництва для запилення сільськогосподарських культур і підвищенням їх урожайності на 25-30% [2]. Фахівцями стверджується, що важливість додаткової продукції від запилення сільськогосподарських культур бджолами значно перевищує витрати на утримання пасік [3]. Саме тому своєчасне реагування на втрату конкурентних переваг, як то має місце на ринку бджолопродукції, розкриває значні перспективи для вивчення галузевих резервів конкурентоспроможності.

Мета статті – визначення практичних аспектів підвищення економічної ефективності бджільництва на прикладі підприємств Житомирської області.

Виклад основного матеріалу. Україна – одна з провідних держав світу, яка має розвинене бджільництво, забезпечує запилення ентомофільних

сільськогосподарських культур, виробляє у достатній кількості мед, віск, квітковий пилок, прополіс, маточне молочко, бджолину отруту для потреб населення, харчової, медичної, парфумерно-косметичної й інших галузей та на експорт.

Валове виробництво меду в Україні становить 75 тис. тонн на рік, з них товарного понад 56 тис. тонн (табл. 1). Крім того, на пасіках щорічно одержують близько 1,5 тис. тонн воску – 2,1% від валового виходу меду. Збір меду з розрахунку на одну бджолосімію в середньому по країні становив 22 кг (з них 16,2 кг товарного). Рівень його споживання досяг 450-500 г на одну людину за рік, що не забезпечує норму повноцінного харчування.

Таблиця 1

Основні показники розвитку бджільництва в Україні

Показники	2004 р.	2005 р.	2006 р.	2006 р. у % до 2004 р.
Кількість бджолосімей, тис.шт.	2980	3369	3456	116,0
Вироблено меду, тис. тонн	57,88	71,46	75,60	130,6
Виробництво меду в розрахунку на одну бджолосімію, кг	19,4	21,2	21,9	112,9

Джерело: за даними Союзу бджолярів України

На території країни бджільництво розміщується залежно від наявності медоносних ресурсів і потреби в бджолосімах для запилення сільськогосподарських ентомофільних культур, садів та ягідників. У зоні Полісся, до складу якої входить Житомирська область, розміщується в середньому 5 бджолосімей з розрахунку на 100 га сільськогосподарських культур. Основою кормової бази бджільництва в області є медоносні сільськогосподарські культури: багаторічні трави (46%); гречка (16%), конюшина червона (12%), ріпак озимий (2%).

Внаслідок недостатньої забезпеченості галузі кормовими ресурсами продуктивність бджолосімей у сільськогосподарських підприємствах Житомирської області є нестабільною і визначається високою трудомісткістю. Так, у 2006 р затрати праці на виробництво 1 ц меду в середньому становили 200 люд.-год. Нами встановлено, що підвищення забезпеченості бджолосімей кормами до 18-23 кг меду дозволить збільшити валовий збір меду з розрахунку на одну бджолосімію до 20-30 кг. В цьому разі затрати праці на виробництво 1 ц меду становитимуть 60-90 люд.-год. при незмінному рівні механізації виробничих процесів.

За даними Спілки пасічників основними виробниками бджолопродукції є приватні пасіки та ферми з загальною кількістю до 20 бджолосімей (44%), приватні господарства (33%), аграрні формування колективної форми власності (10%), лісгоспи (5%) та інші формування (8%). Потенційні можливості цих напрямів виробництва нині реалізуються на 10-15%. В Житомирській області переважають бджільничі ферми і пасіки медово-запилувального виробничого

напрямку, особливо висока їх концентрація спостерігається в районах, які багаті на природні медоноси (південь області). У структурі продуктивного комплексного бджільництва регіону немає яскраво виявленого одного чи двох виробничих напрямків: різні види продукції бджільництва мають приблизно однакову питому вагу в загальному обсязі її виробництва. У багатьох господарствах пасіки дрібні і малопродуктивні, бджіл недостатньо використовують для запилення сільськогосподарських культур, а спеціальних медоносів здебільшого не висівають. Це обмежує кормову базу бджільництва і можливості його розвитку. Особливої шкоди розвитку галузі завдають існуюча практика і недосконала технологія застосування гербіцидів, пестицидів та інших засобів боротьби з бур'янами, хворобами і шкідниками сільськогосподарських культур.

Позитивним та доцільним для впровадження є досвід функціонування ТОВ агрофірма "Бджоловод ЛТД" та його дочірнього підприємства "Апіслав", вироблена продукція бджільництва, обладнання та пасічний інвентар яких реалізується бджолопромам більшості обласних центрів України й окремим пасічникам. Пакети та матки цих бджіл частково реалізують в інші регіони України та на експорт (Росія, Білорусь, Польща). Збільшення дотації в області сприяло б розвитку бджільництва та покращенню забезпечення бджолопакетами і матками пасічників інших регіонів. Працівниками ДП "Апіслав" проводиться навчання бджолярів-початківців з наданням посвідчення. Надаються безкоштовні консультації з проблем ведення галузі бджільництва.

ДП "Апіслав" створене як комерційний підрозділ Спілки пасічників, тому за відсутності державної підтримки виробники ефективно діє в межах галузі, обмінюючи віск і мерву на вошину, реалізуючи мед, бджолоінвентар, ветпрепарати високої якості, а також унікальні продукти, такі як бджолину отруту, розфасовану пергу, личиночне молочко тощо.

Біологічна цінність останньої визначає перспективні напрями його подальшого використання у фармацевтичній та парфумерно-косметичній промисловості (виробництво ліків, біологічно активних добавок багатих на чоловічі гормони та вітаміни групи В), а також при виробництві та згодовуванні кормів. Маточне молочко з витяжками трутневих личинок використовуються при лікуванні ендокринної системи, порушеннях гормонального фону, жіночого безпліддя, сприяє омолодженню організму. Вироблене личиночне молочко реалізується за договорами в Німеччину.

Виробництво продукції бджільництва підприємством при використанні різних каналів реалізації забезпечує значні доходи і високу рентабельність (табл. 2). Собівартість продукції бджільництва постійно зростає. Зниження собівартості продукції бджільництва можна досягти шляхом збільшення її виробництва на основі впровадження досягнень науки і передового досвіду з урахуванням особливостей медозбірних умов господарства. Продуктивність бджільництва підвищують на основі розведення селекційних ліній районованих порід, раціональної організації кочівлі пасік на відстань до 300-500 км.

В цілому на ринку меду Житомирської області склалися наступні тенденції: підвищення інтересу до меду на хвилі розвитку популярності здорового способу життя на фоні зниження загальноукраїнського його споживання; перерозподіл збуту між стихійною і організованою торгівлею; зростання сегменту марочної фасованої продукції (до 20-40%), в т.ч. рамкового стільникового меду та міксів меду з горіхами або сухофруктами. Вказані тенденції супроводжуються підвищенням цін на продукцію (внутрішні оптові ціни 2006 р. сягали 2\$ за 1 кг).

Порівняльний аналіз світових цін на мед засвідчив неконкурентоспроможність вітчизняної продукції (ціна китайського меду – біля 0,9\$ за 1 кг [3]) та, як наслідок недостатнє її представлення на міжнародному ринку. Внутрідержавними проблемами лишаються високі ставки ПДВ; висока вартість лабораторних досліджень, свідоцтв, тари і пакування. Високі торгові націнки оптовиків звужують коло вітчизняних споживачів.

Таблиця 2

Економічна ефективність виробництва ДП “Апіслав” Житомирського району

Показники	2004 р.	2005 р.	2006 р.	2006 р. у % до 2004 р.
Виробництво меду, кг	620	606	295	47,6
Затрати праці на 1 ц меду, люд.-год.	216,8	194,3	190,3	87,8
Повна собівартість 1 ц меду, грн.	18,23	12,05	16,55	90,8
Ціна реалізації 1 ц меду, грн.	108,23	130,86	187,88	173,6
Обсяг реалізації, тис. грн.	104,8	118,5	73,2	69,8
в т.ч. комерційного меду	67,1	79,3	55,5	82,7
Валові витрати, тис. грн.	94,5	63,9	117,7	124,6
Рівень рентабельності підприємства, %	10,9	85,4	-37,8	-48,7

Джерело: за даними ДП “Апіслав”

Системи збуту є однією з головних проблем вітчизняного бджільництва, що розвивається хаотично та нескоординовано. Фахівці розподіляють структуру реалізації меду і бджолопродукції в наступній пропорції: продуктові ринки, пасіки – 85%; громадське харчування, учбові заклади (школи, вузи), курортно-санаторний сектор – 1%; роздріб – 4%; експорт – 10% [2]. Перспективними каналами реалізації, попри їх незначну частку, вбачаємо реалізацію через мережу регіональних дистриб'юторів та масове включення меду в меню закладів громадського харчування.

Основним напрямом розвитку бджільництва і підвищення його економічної ефективності в умовах Житомирської області є інтенсифікація виробництва на основі прогресивних технологій, зокрема таких як виробництво гомогеалізу (личиночного молочка), що забезпечує збільшення виходу продукції і поліпшення її якості. Впровадження інтенсивної технології

вимагає подальшої концентрації виробництва, створення в кожному господарстві пасік розміром не менш як 150-200 бджолосімей.

В цілому підвищення економічної ефективності бджільництва реалізується за рахунок підвищення продуктивності бджолосімей; утримання сильних і здорових біологічних одиниць; систематичної селекційно-племінної роботи; виконання обов'язкових ветеринарно-санітарних і зоогігієнічних заходів; поліпшення кормової бази; раціональної організації пересування пасік на краші місця медозбору; забезпечення бджіл на зиму достатньою кількістю кормів; підвищення механізації виробничих процесів.

Для підвищення рівня рентабельності галузі необхідне забезпечення взаємодії пасік з підприємствами харчової, фармацевтичної та парфумерно-косметичної промисловості з метою більш глибокої переробки, фасування й оформлення кінцевого продукту. Державне сприяння розвитку апітерапії значно збільшить попит на всі продукти бджільництва і стимулюватиме розвиток пасічництва. Створення нових продуктів харчування і препаратів на основі апи- та фіто сировини, їх широке впровадження у практику охорони здоров'я матиме позитивний вплив на здоров'я населення та відродження нації загалом.

Висновки. Для успішного розвитку галузі бджільництва необхідна державна підтримка у сфері створення механізму функціонування організованого ринку бджолопродукції, фінансового забезпечення нарощування кількості бджолиних сімей та популяризації серед населення харчових продуктів та лікувально-профілактичних препаратів на основі меду.

Нарощування конкурентоспроможності аграрних підприємств позитивно відобразиться на розвитку споріднених галузей, підвищенні заробітної плати працівників, платоспроможності попиту та активізації усіх суб'єктів економічних відносин на розширеній основі.

Література

1. Колесник А., Лебедева Л. Бджільництво – хобі для працьовитих // 20 хвилин. – 2007. – 21 серпня. – С. 2.
2. Обзор украинского медового рынка // Food & Drinks. – 2005. – № 10.
3. Кукса В. Смугастиий ринок. Якщо в Україні не залишиться сала, їстимемо мед // Дзеркало тижня. – 2006. – № 31. – 19-25 серпня.

Summary

Plotnikova M.F., Gavaza L.V.

REGION FEATURE OF BEEKEEPING CONDUCT

The article describes the honey market of Ukraine. It also estimates the use of production potential. The paper analyses the regional features of beekeeping. It also defined the prospects of strategic beekeeping development.

Keywords: beekeeping, development strategy, efficiency, competitiveness.

Стаття надійшла до редакції 14.04.2008

Приліпко Т.М., д. с.-г. н.¹ ©,
Булатович О. М., к.с. – г. н.¹,
Букалова Н.В., к.вет. наук²

¹Подільський державний аграрно-технічний університет

²Білоцерківський національний аграрний університет

ФОРМУВАННЯ ЗАБІЙНИХ ЯКОСТЕЙ ТА ПОЖИВНОЇ ЦІННОСТІ М'ЯСА БИЧКІВ ЗАЛЕЖНО ВІД РІВНЯ СЕЛЕНУ В РАЦІОНІ

Наведені результати впливу селенового фактора живлення на забійні якості та поживність м'яса бичків чорно-рябої породи. Концентрація селену в найдовшому м'язі спини та внутрішніх органах вказує на те, що яловичина може бути одним із джерел селену в харчуванні людини.

Ключові слова: м'ясо, поживність, селен, найдовший м'яз спини.

Постановка проблеми. Населенню більшості країн світу дедалі більше смакує яловичина - легке і нежирне м'ясо. Це підтверджує і стійка світова тенденція до нарощування поголів'я великої рогатої худоби і, відповідно, обсягів виробництва високоякісної яловичини. Проблему збільшення виробництва м'ясопродуктів і підвищення їх якості можливо вирішити тільки з використанням сучасних досягнень методів селекції, систем відгодівлі, вірної організації транспортування, перед забійної витримки та забою тварин.

Напередодні вступу України до СОТ спеціалісти агропромислового комплексу та переробної промисловості будуть змушені пристосовуватися до нових умов працювати, тобто повинні знати й уміти визначати відповідність якості продукту вимогам чинної нормативної документації, споживним властивостям і суспільним потребам, рівень якості та безпеки, а також сортність. Успіх окремих підприємств та галузей економіки на зовнішньому та внутрішньому ринках повністю залежить від того, наскільки їх продукція відповідає стандартам якості.

На даний час дуже велику увагу медики надають селену, зважаючи на унікальні результати при застосуванні цього мікроелемента у лікуванні хвороб людини. Доведено, що цей мікроелемент підвищує вміст імунних тіл, знижує чутливість до алергії. В комплексі з вітамінами А, Е, С та бета-каротином він здатний блокувати важкі метали, такі як ртуть, плумбум і кадмій, що попадають в організм із забрудненого довкілля [1, 5, 7].

Ґрунти України в цілому бідні на селен, тому велика кількість населення зазнає нестачу цього мікроелемента. В зв'язку з цим, учені рекомендують

приймати препарати біологічно активних речовин, до складу яких входить селен [2].

Водночас треба зважати на те, що селен у дозах, що перевищують оптимальний до потреби живого організму рівень, стає небезпечним фактором, викликаючи через інтоксикацію порушення функцій різних життєвих систем. Діапазон безпечності цього елемента дуже вузький, що потребує ретельного підходу до його призначення людям та сільськогосподарським тваринам. Згадуємо тут про людей тому, що потреба їх у селені значною мірою залежить від його вмісту у продуктах тваринного походження, сировина для виробництва яких збагачується селеном через корми раціону забійних тварин.

Аналіз останніх досліджень. Дослідження останніх років, що проведені вченими різних країн світу, підтверджують високу ефективність балансування раціонів великої рогатої худоби за селеном. [4, 7, 9].

Що стосується досліджень з розв'язання проблеми селенового живлення великої рогатої худоби в умовах України, то їх проведено надто мало. Слід лише відзначити, що у довіднику „Деталізовані норми годівлі сільськогосподарських тварин”, опублікованому у 1991 році за редакцією М.Т. Ноздріна [3], наведені норми селену на рівні орієнтовних (0,1 мг/кг сухої речовини) для молодняка великої рогатої худоби при вирощуванні та відгодівлі на м'ясо. Ці дози експериментально не відпрацьовувалися. Тому проведені нами дослідження на відгодівельному молодняку великої рогатої худоби підтверджують їх актуальність і практичне значення.

Мета статті. Метою наших досліджень було вивчення впливу селену на забійні якості бичків та якість м'яса.

Нами проведений науково-господарський дослід на 4-х групах бичків української чорно-рябої молочної породи віком 12-14 місяців з вивчення ефективності різних рівнів селену в раціоні на забійні якості.

Годівля бичків усіх груп упродовж основного періоду дослідження була ідентичною, за винятком тварин 2, 3 і 4-ї дослідних груп, яким до основного раціону в складі комбікорму додавали натрію селеніт для забезпечення загального вмісту селену в раціоні відповідно 0,2; 0,3 і 0,4 мг/кг сухої речовини. Натрію селеніт вводили до комбікорму у вигляді водного розчину, що забезпечувало високу рівномірність змішування селенового препарату з кормом.

Виклад основного матеріалу. В експерименті визначали м'ясну продуктивність бичків. Для забою відбирали по три тварини з середньою живою масою, характерною для певної групи.

Маса парної туші у контрольних тварин становила 258,1 кг, то у бичків 2-ї дослідної групи вона була більшою на 7,1 кг, або 2,75 %, 3 - 10,1 кг, або 3,91 %, і 4 – на 8,8 кг, або 3,40 %. Щодо величини забійного виходу, то спостерігалася лише тенденція його збільшення у тварин дослідних груп.

Морфологічний склад м'ясних туш засвідчив переваги при вирощуванні дослідних груп тварин перед контрольною, а саме, більшим вмістом м'якоті в туші (на 5,7 – 8,1 кг) та дещо вищим коефіцієнтом м'ясності (на 0,05 – 0,08). У

тухах дослідних бичків кісток було менше на 19,7 – 19,9 % проти 20,1 % у контрольних).

Відомо, що характер годівлі, збалансованість раціонів за окремими поживними, мінеральними і біологічно активними речовинами значною мірою позначається на хімічному складі м'яса забійних тварин, його біологічній цінності. Тому, визначали хімічний склад найдовшого м'яза спини піддослідних бичків. Додатки селену до раціону бичків 2, 3 і 4 дослідних груп зумовили підвищення порівняно з контролем вмісту протеїну у м'язі відповідно на 0,61; 0,92 і 0,71 абсолютного відсотка ($P>0,05$), а концентрація жиру при цьому, навпаки, знижувалася, відповідно, на 0,36; 0,44 і 0,46% ($P>0,05$).

Таблиця 1

Хімічний склад найдовшого м'яза спини піддослідних бичків у процентах (n=3; M±m)

Показник	Групи			
	контрольна	дослідні		
	1	2	3	4
Вода	76,69±2,3	76,41±1,5	76,14±1,7	76,35±3,1
Суша речовина	23,31±0,57	23,59±0,09	23,86±0,36	23,65±0,22
Протеїн	19,71±0,27	20,32±0,31	20,63±0,29	20,42±0,24
Жир	2,57±0,03	2,21±0,01	2,13±0,004	2,11±0,03
Зола	1,03±0,06	1,06±0,02	1,10±0,03	1,12±0,02
Триптофан, мг %	330,9±2,71	338,5±3,10	345,4±2,53	342,6±2,92
Оксипролін, мг%	60,2±0,16	59,4±0,12	57,6±0,21	58,1±0,15
Відношення триптофану до оксипроліну	5,5±0,12	5,7±0,09	6,0±0,14	5,9±0,20
Кислотність, (pH)	6,04±0,02	5,95±0,04	5,90±0,03	5,89±0,02
Концентрація селену в найдовшому м'язі спини, мг/кг сирого матеріалу	0,038±0,003	0,058±0,004 ***	0,072±0,007** *	0,088±0,003 ***

Щодо триптофану, рівень якого характеризує найціннішу в харчовому відношенні м'язову тканину, то у м'ясі тварин дослідних груп його вміст був

вищий проти контролю на 7,6 – 14,5 мг%, а оксипроліну, який характеризує нижчі сорти м'яса, навпаки, було менше на 0,8 – 2,6 мг%. У результаті білково-якісний показник (відношення триптофану до оксипроліну) у дослідних зразках м'яса відрізнявся від контролю на 0,2 – 0,5.

Якість м'яса та його стійкість під час зберігання значною мірою залежать від його кислотності, яку визначають за величиною рН. За результатами наших досліджень відмічена лише тенденція до зменшення рН на 0,09 – 0,14 у дослідних зразках м'яса, що можна оцінювати як позитивне явище. Загалом, м'ясо (найдовший м'яз спини) і дослідних, і контрольних бичків мало високі харчові якості.

Дослідженнями вмісту селену у найдовшому м'язі спини піддослідних бичків відмічено збільшення його у тварин дослідних груп, порівняно з контролем на 0,020 – 0,050 мг/кг, або 52,6 – 131,6 % ($P < 0,001$) і коливався у межах 0,038 (контроль) – 0,088 мг/кг, що є цілком прийнятним і безпечним. Виходячи з цього, можна зробити висновок, що яловичина може бути одним із джерел поповнення нестачі селену в раціоні людини.

Висновки.

1. Доведення рівня селену в раціоні бичків на відгодівлі до 0,2; 0,3 і 0,4 мг/кг сухої речовини сприяє підвищенню їх середньодобових приростів живої маси на 8,3 – 10,3 %, збільшенню маси парної туші на 2,8 – 3,9 %, вмісту в туші м'якоті – 5,7 – 8,1 кг, протеїну – на 0,61 – 0,92 % і триптофану – на 2,3 – 4,4 %, покращенню білково-якісного показника і величини рН м'яса.

2. За тривалого згодовування відгодівельному молодняку досліджуваних доз селену (0,2 – 0,8 мг/кг СР раціону) вміст його в м'язах та інших органах жодного разу не перевищував показники концентрації елемента в органах і тканинах здорової худоби, яка утримувалася в інших природно-кліматичних зонах з достатнім рівнем селену в кормах, що свідчить про фізіологічну прийнятність розроблених доз селену та можливість використання яловичини як одного із джерел поповнення нестачі селену у харчуванні людини.

Література

1. Бабаев А.З., Мамедалиева Ф.М., Кабулова Э.А. О биологическом значении ингибирования селенитом пероксидирования углеводов (включая канцерогенные соединения) // Селен в биологии: (Материалы 3-й научн. конф.). – Баку: Элм, 1981. – Т. 3. – С.154 – 156.
2. Гродзинский Д.М. О полноценности питания людей // Зеркало недели. – № 24. – 2000. – С. 12.
3. Деталізовані норми годівлі с.-г. тварин. // Ноздрін М.Т., Карпусь М.М., Каравашенко В.Ф. та ін. – К. : Урожай, 1991. – 339 с.
4. Тютиков С.Ф., Карпова Е.А., Ермаков В.В. / Содержание микроэлементов и токсических металлов в органах диких копытных и сельскохозяйственных животных в связи с региональным биогеохимическим районированием // Сельскохозяйственная биология. Сер. Биология животных. – 1997. – № 6. – С.87 – 96.

5. Diplock A.G., Watkins W.J., Heurson M. Selenium and heavy metals // *Annl. Clin. Res.* -1996. -№18. -P.55-60.
6. Holovska K., Holovska J.K. / Antioxdant activities in liver tissue of chickens fed diets supplemented with various forms and amounts of selenium // *Journal of animal and feed sciences.* – 2003. – Vol.12. – P. 143 – 152.
7. Ken-ichiro Matsumoto, Hisako Kawahigashi, Rieko Hirunuma / Noninvasive detection of dynamics of various elements in the upper abdomen of selenium-deficient rat using multitracer analysis technigue // *YAKU-GAKU ZASSffl.* – 2002. – Vol. 122. – № 4. – P. 277 – 282.
8. Oldfield J.E. / Selenium in Nutrition: The early years / A.L Moxon Honorary lectures // *Bulletin. The ohio state university. Special circular.* – 1999. – № 5 – 6. – P. 67 – 99.
9. Ortman K., Andersson R., Hoist H. / The influence of supplements of selenite, selenste and selenium yeast on the selenium status of dairy heifers // *Acta vet. scand.* – 1999. – Vol. 40. – P.23 – 34.

Summary

Prilipko T., Bulatovich O., Bucalova N.

FORMING OF FOR SLAUGHTERS PROPERTIES OF NOURISHING VALUE OF MEAT OF BULL-CALVES DEPENDING ON THE LEVEL OF SELENIUM IN A RATION

The results of influence of selenium factor of feed are resulted on for slaughters internalss and nourishing value of meat of bull-calves. The concentration of selenium shows in the longest muscle of the back and internalss, that a beef can be one of sources of selenium in the feed of man.

Стаття надійшла до редакції 09.04.2008

Пуцько Б.М., доцент, ст. наук. сп. спец. “економіка, планування і організація управління народним господарством та його галузями”©

Кравців Р.Й., ректор, професор, академік УААН
Львівський національний університет ветеринарної медицини та біотехнологій імені С.З. Гжицького, Львів, Україна

ФОРМА ОРГАНІЗАЦІЇ ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНИХ ТОРГОВИХ ВІДНОСИН У РАМКАХ СВІТОВОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ ТОРГІВЛІ ЯК МОНОАЛЬТЕРНАТИВА СТАЛОГО РОЗВИТКУ

Подано й охарактеризовано основні організаційні структурні складові функціонування Світової організації торгівлі (СОТ) та принципи здійснення зовнішньоекономічних торгових операцій. Висвітлено системні політико-економічні категорії формування світового торгового середовища, піднято проблемні оціночні аспекти, пов'язані з перспективою здійснення у рамках СОТ торгової діяльності українськими комерційними суб'єктами.

Ключові слова: *Світова організація торгівлі, зовнішньоекономічні торгові операції, світове торгове середовище.*

Постановка проблеми. Однією з найважливіших проблем державотворення є входження України у міжнародні економічні організації з метою пожвавлення української економічної системи, збільшення припливу зовнішніх інвестицій у важливі економічні проекти, реалізації можливостей спеціалізації українського виробництва на зовнішніх ринках і т.д. Це реальний шлях вивести українську економіку з кризи, привнести позитивну тенденцію у розвиток державотворчих процесів і становлення сучасного українського суспільства.

Аналіз останніх досліджень. Над проблемами входження України до Світової організації торгівлі зацікавлено працюють сучасні прогресивні фахівці – як науковці, так і політики. Роками, з часу утворення незалежної України ведеться дискусія у Верховній Раді України. Теоретичні і прикладні аспекти, що стосуються даної проблеми, висвітлені в багатьох працях. У праці [1], зокрема, висвітлено один з наукових поглядів на процес приєднання України до СОТ, проблеми досягнення та перспективи, у працях [2-5] розглядаються теоретичні і прикладні аспекти трансформаційних процесів розвитку соціально-економічних систем, фінансові, політичні, економічні, екологічні, соціальні та інші аспекти глобальних перетворень економічних систем, які формують сучасне глобальне середовище функціонування СОТ, приводяться внутрішні і зовнішні чинники формування економічної політики, принципи державного регулювання економіки в умовах міжнародної кооперації і торгівлі.

© Пуцько Б.М., Кравців Р.Й., 2008

Мета статті. Слід констатувати, що українське суспільство знаходиться у стані інформаційного вакууму стосовно правових аспектів, економічних правил і норм функціонування СОТ, а окремі положення трактуються цілеспрямовано негативно, щоб “переконати” українських громадян у недоцільності входження України у цю структуру.

Тому важливо донести до суспільства конкретизовану сутність форми організації функціонування СОТ, сформулювати проблеми та науково-обґрунтоване узагальнення економічних наслідків від процесу приєднання, спрогнозувати економічні результати і перспективи розвитку української економіки після входження України у структуру СОТ.

Виклад основного матеріалу. Світова організація торгівлі (СОТ¹) – це провідна міжнародна економічна організація, членами якої є понад 150 країн, на долю яких припадає близько 96% обсягів світової торгівлі. Після приєднання ряду країн, які зараз є кандидатами на вступ, у рамках СОТ здійснюватиметься майже весь світовий торговий оборот товарів та послуг. За останні роки значно розширилася сфера діяльності СОТ, яка на сьогодні далеко виходить за рамки власне торгових стосунків. СОТ є потужною і впливовою міжнародною структурою, здатною виконувати функції міжнародного економічного регулювання. Членство у СОТ стало на сьогодні практично обов'язковою умовою для будь-якої країни, що прагне інтегруватися у світове господарство. Процеси створення, становлення і розширення СОТ не були простими та однозначними. Хоча за останні 30 років масив загальних правил СОТ надзвичайно зріс, СОТ усе ще базується на принципі двосторонніх переговорів між членами з метою взаємного відкриття їх ринків. Члени СОТ, формулюючи вимоги до країн-претендентів стосовно доступу до їх ринків, відстоюють інтереси власних компаній, захищаючи, таким чином, власне виробництво та робочі місця. Тому переговорний процес є непростим і, як правило, тривалим.

Угоди СОТ: Марракеська декларація (Марракеська угода про заснування Світової організації торгівлі). Багатосторонні угоди з торгівлі товарами: Угода про текстиль та одяг; Угода про технічні ба'ери в торгівлі; Угода про пов'язані з торгівлею інвестиційні заходи; Угода про застосування статті VI Генеральної угоди з тарифів та торгівлі 1994 року; Угода про застосування статті VII Генеральної угоди з тарифів та торгівлі 1994 року; Угода про передвідвантажувальну інспекцію; Угода про правила визначення походження; Угода про процедури ліцензування імпорту; Угода про субсидії та компенсаційні заходи; Угода про захисні заходи; Генеральна угода з торгівлі послугами; Угода про торгові аспекти прав інтелектуальної власності; Домовленість про правила та процедури врегулювання суперечок; Механізми огляду торгової політики.

---

¹ Коротка довідка. Світова організація торгівлі (СОТ). Місце розташування: Женева, Швейцарія. Заснована: 1 січня 1995. Створена: на основі Угод Уругвайського раунду (1986-94). Країни-члени: понад 150 країн. Співробітники секретаріату: 601, Голова: Supachai Panitchpakdi (генеральний директор). Місцезнаходження: Centre William-Rappard Rue de Lausanne 154 CH-1211 Geneve 21 Schweiz / Suisse. Тел (41) (22) 7395111.

Економіко-правова структура системи організації торгових відносин у рамках СОТ приведена у табл. 1.

Створення СОТ - останнім раундом багатосторонніх торгових переговорів у рамках комплексу міжнародних угод ГАТТ був восьмий - Уругвайський раунд, що почався у вересні 1986 р. у Пунта-дель-Есте (Уругвай). Прийнятий порядок денний включав питання, що розширюють рамки міжнародної торгової політики і питання створення повноцінної міжнародної організації. До обговорення були включені питання регулювання торгівлі послугами й інтелектуальної власності, здійснення міжнародних інвестицій. Найбільш складним на сесіях Уругвайського раунду переговорів залишалося питання допуску на ринки сільськогосподарської продукції. У квітні 1994 року більшість учасників переговорного процесу (123 учасників з 125), у місті Марракеші (Марокко) підписали Заключний акт Уругвайського раунду торгових переговорів і Марракеську декларацію, якою засновувалася Світова організація торгівлі. Переговори в рамках ГАТТ були завершені. Після вступу в силу Марракеської угоди про утворення СОТ Генеральна угода з тарифів і торгівлі від 1947 року з усіма доповненнями, прийнятими до вступу в силу Марракеської угоди, стала іменуватися Генеральною угодою з тарифів і торгівлі 1994 року.

Усього з 1946 по 1994р. було проведено вісім раундів багатосторонніх торгових переговорів у рамках ГАТТ: 1. 1947 (Женева, Швейцарія); 2. 1949 (Аннесі, Франція); 3. 1951 (Торки, Великобританія); 4. 1956 (Женева, Швейцарія); 5. 1960 – 1961 (Женева, Швейцарія), “Діллон-раунд”; 6. 1964 - 1967 (Женева, Швейцарія), “Кеннеді-раунд”; 7. 1973 - 1979 (Женева, Швейцарія), “Токіо-раунд”; 8. 1986 – 1993 (Женева, Швейцарія), “Уругвайський раунд”.

Результатом кожного з раундів було прийняття нових угод, що регулюють різні аспекти міжнародної торгівлі. Серйозним недоліком системи ГАТТ була відсутність інституційної основи, тобто міжнародної організації як такої. Угоди ГАТТ не носили обов'язкового характеру для країн-учасників ГАТТ. У подальшому кодекси, присвячені регулюванню субсидій і компенсаційних заходів, технічних бар'єрів у торгівлі, ліцензуванню імпорту, митної оцінки й антидемпінгових заходів, стали складовою частиною Угоди про утворення Світової організації торгівлі. Вони стали обов'язковими для всіх її членів.

Статус та сфера діяльності - згідно зі статтею VIII Марракеської угоди про утворення Світової організації торгівлі, СОТ є міжнародною міжурядовою організацією, створеною відповідно до норм міжнародного права. СОТ може діяти незалежно від волі кожної країни-члена цієї організації, проте така діяльність СОТ здійснюється виключно через створені нею органи (Міністерську конференцію, Генеральну раду і Секретаріат). Діяльність СОТ може здійснюватися виключно в рамках її компетенції, визначеної Марракеською угодою і прийнятими на її основі іншими документами. Згідно з Марракеською угодою, СОТ забезпечує загальну інституційну основу для здійснення торгових відносин між її членами, тобто утворює міжнародний форум з робочими органами. В його рамках можуть здійснюватися міжнародні переговори як між

усіма членами СОТ, так і між окремими учасниками. Сфера регулювання СОТ може бути розширена за рахунок майбутніх угод, які будуть включені в загальну систему СОТ.

Таблиця 1

Економіко-правова структура системи СОТ

Угода про заснування СОТ			
Угоди, що визначають базові принципи	Товари ГАТТ	Послуги ГАТС	Інтелектуальна власність ТРИПС (WIPO)
Угоди, що визначають додаткові деталі	Інші угоди щодо товарів та додатки	Додатки	
Зобов'язання щодо доступу на ринки	Розклади поступок країн	Розклади поступок країн (та перелік винятків з ЕРНС)	
Врегулювання суперечок	Врегулювання суперечок		
Прозорість	Огляд торгової політики		

Примітка: ГАТТ - Генеральна угода з тарифів і торгівлі; ГАТС - Генеральна угода про торгівлю послугами; ТРИПС - Угода СОТ про торгові аспекти прав інтелектуальної власності (WIPO – Всесвітня організація інтелектуальної власності); ЕРНС – економічний режим найбільшого сприяння.

Цілі діяльності - цілі СОТ визначено в преамбулі Марракеської Угоди про утворення СОТ. Основними з них є: підвищення життєвого рівня; забезпечення повної зайнятості; постійне зростання доходів і ефективного попиту; розширення виробництва товарів і послуг та торгівлі ними; оптимальне використання світових ресурсів відповідно до цілей сталого розвитку; захист і збереження довкілля; забезпечення для країн, що розвиваються і найменш розвинених країн такої участі в міжнародній торгівлі, яка б відповідала потребам їх економічного розвитку.

Функції СОТ - визначені в статті III Марракеської Угоди про утворення СОТ. Основними з них є: сприяння реалізації, застосуванню, функціонуванню і досягненню цілей Марракеської угоди, а також багатосторонніх торгових угод; забезпечення основи для реалізації, застосування і функціонування багатосторонніх торгових угод з обмеженим колом учасників; форум для переговорів між членами СОТ в частині їх багатосторонніх торгових відносин з питань; створення форуму для подальших переговорів між її членами в частині багатосторонніх торгових відносин, а також основи для реалізації результатів таких переговорів; реалізація Домовленостей про правила і процедури

врегулювання спорів між членами СОТ; реалізація Механізму перегляду торгової політики. Функціональна організаційна структура - Конференція Міністрів. На підставі положень статті IV Марракеської угоди про створення Світової організації торгівлі було утворено найвищий орган СОТ - Конференцію Міністрів, яка виконує функції СОТ як міжнародної організації і проводить усі необхідні для цього заходи. Конференція Міністрів складається з представників усіх членів СОТ - по одному від кожної держави-члена СОТ. Європейський союз є окремим самостійним членом СОТ поряд з усіма державами, що входять до його складу. Конференція Міністрів має право приймати рішення з усіх питань, що регулюються багатосторонніми угодами СОТ. Засідання Конференції Міністрів проводяться не рідше одного разу в два роки. Конференція Міністрів створює: Комітет з питань торгівлі і розвитку; Комітет з обмежень, пов'язаних із платіжним балансом; Комітет з питань бюджету, фінансування і управління; інші комітети, які вона вважає необхідними.

В даний час функціонують додаткові комітети: Комітет з питань торгівлі і довкілля; Комітет з регіональних торгових угод. З часу заснування СОТ відбулося шість Конференцій Міністрів: перша - в грудні 1996 року в Сінгапурі, друга - в травні 1998 року в Женеві (Швейцарія), третя - в листопаді-грудні 1999 року в Сіетлі (США), четверта - в листопаді 2001 року в Досі (Катар), п'ята - у вересні 2003 року в Канкуні (Мексика), шоста - у грудні 2005 року у Гонконгу.

Генеральна рада - до складу Генеральної ради входить по одному представнику від кожної країни-члена СОТ. Як правило, в ролі представників членів СОТ виступають послы або голови представництв відповідних держав при СОТ. Засідання Генеральної ради проходять 8-10 разів на рік у штаб-квартирі СОТ у Женеві. Основні функції Генеральної ради: виконувати функції Конференції Міністрів у перервах між її засіданнями. У той же час, Генеральна рада не бере на себе вирішення найбільш важливих питань і займається переважно вирішенням поточних питань організації і діяльності СОТ; виконання функцій, визначених безпосередньо Марракеською Угодою, а саме: функцій Органу з врегулювання суперечок; функцій Органу з огляду торгової політики; затвердження власного регламенту засідань; загальне управління та затвердження регламенту засідань Комітету з торгівлі і розвитку, Комітету з обмежень, пов'язаних із платіжним балансом, Комітету з питань бюджету, фінансування і управління, а також інших Комітетів, заснованих Конференцією Міністрів; загальне управління Радою з торгівлі товарами, Радою з торгівлі послугами і Радою з торгових аспектів прав інтелектуальної власності; інші функції. Генеральна рада регулярно звітує про свою діяльність перед Конференцією Міністрів.

Генеральна рада делегує свої функції трьом основним органам, створеним Конференцією Міністрів: Раді з торгівлі товарами; Раді з торгівлі послугами; Раді з торгових аспектів прав інтелектуальної власності. Членом кожної з Рад може стати представник будь-якої держави-члена СОТ, якщо даний член СОТ виявив бажання брати участь у роботі Ради. Кожна рада має право

створювати допоміжні органи. Загальне управління радами здійснює Генеральна рада.

Рада з торгівлі товарами - основною функцією Ради з торгівлі товарами є здійснення нагляду за функціонуванням багатосторонніх торгових угод Марракеської угоди. Станом на травень 2003 року створено такі допоміжні органи Ради з торгівлі товарами: Комітет з доступу на ринки; Комітет із сільського господарства; Комітет із санітарних і фітосанітарних заходів; Комітет з технічних бар'єрів у торгівлі; Комітет із субсидій і компенсаційних заходів; Комітет з антидемпінгової практики; Комітет з митної оцінки; Комітет із правил походження; Комітет з імпортного ліцензування; Комітет з інвестиційних заходів, пов'язаних з торгівлею; Комітет із захисних заходів; Комітет з торгівлі товарами для інформаційних технологій; Орган моніторингу з текстилю; Робоча група з питань державних торгових підприємств.

Рада з торгівлі послугами - основними функціями Ради з торгівлі послугами є нагляд за виконанням положень ГАТС. Станом на травень 2003 року створено такі допоміжні органи Ради з торгівлі послугами: Комітет з торгівлі фінансовими послугами; Комітет із специфічних зобов'язань; Робоча група з внутрішнього регулювання; Робоча група з правил ГАТС.

Рада з торгових аспектів прав інтелектуальної власності - основними функціями Ради з торгових аспектів прав інтелектуальної власності є нагляд за виконанням положень Генеральної угоди з торгових аспектів прав інтелектуальної власності (ТРИПС), надання консультацій і допомоги членам СОТ та взаємодія з Всесвітньою організацією інтелектуальної власності (WIPO). На даний момент допоміжних органів Рада не має.

Генеральний директор і Секретаріат - відповідно до статті VI Марракеської Угоди про створення СОТ, для забезпечення її діяльності створюється Секретаріат, очолюваний Генеральним директором, який обирається на трирічний термін Конференцією міністрів. Генеральний директор призначає співробітників Секретаріату, встановлює їх обов'язки й умови праці. У 2006 році загальна кількість штатних співробітників Секретаріату СОТ складає 630 чоловік. Марракеська Угода чітко встановлює коло обов'язків Генерального директора і співробітників Секретаріату, які є виключно міжнародними. Співробітники Секретаріату користуються передбаченими міжнародним правом імунітетом і привілеями. У той же час, співробітники Секретаріату не мають права одержувати інструкції і консультиватися з урядами чи органами поза СОТ.

Члени СОТ – до СОТ входить 151 країна, 49 членів, з яких 147 – це держави, а 4 – митні території. Зі 192 країн світу - 147 члени СОТ - це понад 95% обсягу світової торгівлі, близько 85% світового ВВП та понад 85% населення світу. Майже 30 країн перебувають у стадії переговорного процесу про вступ до СОТ (Алжир, Андорра, Азербайджан, Багами, Білорусь, Бутан, Боснія та Герцеговина, Кабо-Верде, Казахстан, Лаоська Народно-Демократична Республіка, Ліван, Російська Федерація, острови Самоа, Сербія і Чорногорія, Сейшельські острови, Судан, Таджикистан, Узбекистан, Вануату, В'єтнам, Ємен). Світ поза СОТ: Афганістан, Еритрея, Ірак, Іран, Коморські острови,

Північна Корея, Ліберія, Лівія, Маршалові острови, Мікронезія, Монако, Науру, Палау, Сан-Марино, Сирія, Сомалі, Тімор-Лешті, Тувалу, Туркменістан.

Система угод та основні принципи: країни-члени СОТ взаємодіють у рамках недискримінаційної торгової системи, де кожна країна отримує гарантії справедливого відношення до її експорту на ринках інших країн, зобов'язуючись забезпечувати такі ж умови для імпорту на своїх власних ринках. Принцип недискримінації реалізується через застосування економічного режиму найбільшого сприяння (ЕРНС), за якого країна забезпечує однакові умови торгівлі для всіх учасників СОТ, і національного режиму, за якого імпорт не може піддаватися дискримінації на внутрішньому ринку порівняно з вітчизняними товарами. Основні правила і принципи СОТ відображені в багатосторонніх торгових угодах, що стосуються торгівлі товарами і послугами, а також торгових аспектів прав інтелектуальної власності, врегулювання суперечок і механізму огляду торгової політики.

Товари - Генеральна угода з тарифів і торгівлі у новій редакції 1994 року є основним зведенням правил СОТ з торгівлі товарами. Цю угоду доповнюють угоди, що стосуються окремих секторів, таких як сільське господарство і текстиль, а також окремих сфер, наприклад, державної торгівлі, стандартів, субсидій і антидемпінгових заходів. Крім застосування РНС і національного режиму, більш вільний доступ на ринок забезпечується також шляхом скасування кількісних обмежень імпорту (квот) на користь митних тарифів, що є більш ефективним засобом регулювання товарообігу, а також забезпечує гласність і прозорість торгових режимів країн-учасниць.

Сільське господарство - сферою регулювання Угоди про сільське господарство є торгівля первинною сільськогосподарською продукцією і товарами, що є результатом її переробки. Угода визначає три основні сфери, щодо яких члени СОТ беруть на себе зобов'язання: доступ до внутрішнього ринку, внутрішня підтримка сільського господарства та експортні субсидії. Зокрема, застосування нетарифних заходів як методу регулювання торгівлі має бути виключено, а усім нетарифним бар'єрам має бути визначено тарифний еквівалент. Угода вимагає від країн прийняття зобов'язання щодо скорочення внутрішньої підтримки сільського господарства у тій частині, яка справляє диспропорційний вплив на торгівлю (наприклад, експортні субсидії).

Санітарні та фітосанітарні заходи - Угода про санітарні та фітосанітарні заходи має на меті сприяти використанню цих заходів таким чином, щоб вони забезпечували захист здоров'я людини, рослин та тварин, і при цьому не призводили до невинуватеної дискримінації та прихованого обмеження міжнародної торгівлі. Угода передбачає гармонізацію членами СОТ національних санітарних та фітосанітарних заходів на основі міжнародних стандартів, інструкцій та рекомендацій, розроблених міжнародними організаціями (Комісією "Кодекс Аліментаріус", Міжнародним епізоотичним бюро, Міжнародною конвенцією із захисту рослин). Угодою допускається встановлення країною-членом СОТ санітарних та фітосанітарних заходів з метою досягнення належного рівня захисту, який може перевищувати

міжнародні вимоги за умови наявності об'єктивного наукового обґрунтування таких заходів і якщо вони не обмежують суттєво міжнародну торгівлю.

Правила визначення походження товарів - Угода зобов'язує країни-учасники СОТ гармонізувати національні правила походження товарів і використовувати їх таким чином, щоб не створювати додаткових перешкод для міжнародної торгівлі. Правила визначення походження використовуються при застосуванні режиму найбільшого сприяння, антидемпінгових та компенсаційних мит, захисних заходів, а також будь-яких інших кількісних обмежень або тарифних квот. Вони також використовуються при застосуванні будь-яких дискримінаційних кількісних обмежень та тарифних квот при здійсненні державних закупівель та у торговій політиці. Положення угоди визначають, що в основу правил визначення походження товарів покладено принцип застосування тільки такої інформації, яка свідчить про походження товарів, а не заперечує його. Угода передбачає продовження переговорів в цій сфері.

Субсидії та компенсаційні заходи - Угода про субсидії та компенсаційні заходи (Угода СКЗ) визначає загальні принципи надання та використання субсидій на виробництво промислових (несільськогосподарських) товарів, а також процедури застосування компенсаційних заходів у разі порушення членами СОТ цих правил. Її метою є обмеження використання субсидій, які мають негативний вплив на міжнародну торгівлю та спотворюють конкуренцію. Угода містить визначення терміну "субсидії" та поняття "адресності" субсидії. Залежно від ступеню негативного впливу різних субсидій на конкуренцію та міжнародну торгівлю, Угода визначає різні категорії субсидій та відповідні норми їх регулювання. Угода СКЗ регулює використання лише адресних субсидій, дозволяючи застосування неадресних субсидій, до яких не вживаються компенсаційні заходи. Серед адресних субсидій Угода виділяє заборонені (експортні субсидії та імпортозаміщуючі субсидії) та ті, що дають підстави для вжиття компенсаційних заходів. Угода передбачає перехідний період адаптації до вимог СОТ для країн, що вступають до СОТ, а також спеціальні норми для країн, що розвиваються.

Технічні бар'єри в торгівлі - Угода визнає право кожного члена встановлювати обов'язкові технічні стандарти, в т.ч. вимоги щодо упаковки та маркування товарів, метою яких є забезпечення якості продукції, вимог виробництва, захист життя та безпеки людей, тварин та рослин, захисту навколишнього середовища і забезпечення вимог національної безпеки. Угода розділяє "технічні регламенти", які є обов'язковими вимогами, та "стандарти", які є добровільними. Угода вимагає від членів СОТ використовувати міжнародні стандарти як основу для розробки національних стандартів, окрім випадків, коли міжнародні стандарти були б неефективними чи недостатніми для виконання обґрунтованих додаткових завдань через кліматичні, географічні або суттєві технологічні проблеми члена СОТ. У цьому випадку члени СОТ повинні на

вимогу інших членів СОТ надавати пояснення підстав для тих технічних регламентів, що не відповідають міжнародним стандартам, та повідомляти Секретаріат СОТ про введення такого регламенту. Угода визначає чіткі правила сертифікації імпортованих товарів, що передбачає взаємне визнання членами СОТ процесів сертифікації та самих сертифікатів. Також Угода встановлює зобов'язання кожного члена СОТ організувати та своїй території інформаційний центр, через який будь-які зацікавлені сторони могли б отримувати інформацію про національні стандарти та систему стандартизації.

Захисні заходи - Угода про захисні заходи дозволяє країнам СОТ тимчасово обмежувати обсяги імпорту окремих товарів, якщо в ході офіційного розслідування було встановлено, що цей імпорт завдає шкоди національному товаровиробнику. Угода визначає порядок запровадження захисних заходів на підставі ст. XIX ГАТТ, а також встановлює тимчасові рамки застосування цих заходів. Угодою забороняється застосування захисних заходів, що не регулюються правилами ГАТТ і вимагається їх усунення протягом 4 років.

Послуги - у Генеральній угоді про торгівлю послугами (ГАТС) документально закріплені принципи більш вільного експорту й імпорту послуг незалежно від способу їхнього постачання. Угода ГАТС містить три блоки прав і зобов'язань. У першому дається визначення торгівлі і постачання послуг та встановлюється, що сфера дії угоди поширюється як на транскордонний рух послуг, так і на їх постачання та споживання в межах національних територій країн-членів СОТ, формулюються принципи використання національного режиму і ЕРНС в сфері торгівлі послугами, описуються процедурні й інші положення. Зважаючи на специфіку торгівлі послугами, ЕРНС і національний режим застосовуються у цій сфері із значними виключеннями (індивідуальними для кожної країни). Скасування кількісних квот також має вибірковий характер, а рішення про це приймаються в ході переговорів. Члени СОТ беруть на себе індивідуальні зобов'язання в рамках ГАТС щодо відкриття внутрішніх ринків послуг для іноземних постачальників. Другий і третій блоки – це додатки, що визначають статус окремих видів послуг і списки початкових взаємних поступок щодо доступу на ринки послуг.

Інтелектуальна власність - Угода СОТ про торгові аспекти прав інтелектуальної власності встановлює стандарти та принципи щодо забезпечення прав інтелектуальної власності, а також процедури та методи їх захисту. За означенням Угоди ТРІПС інтелектуальною власністю вважаються: авторські права, торгові марки, географічні назви, що використовуються для найменування товарів, промислові зразки (дизайни), топології інтегральних мікросхем, а також нерозкрита інформація, наприклад, торгові секрети. Угода також встановлює процедури консультацій між членами СОТ у випадку, коли певний член СОТ вважає, що практика ліцензування або умови підприємництва в іншій країні СОТ є порушенням угоди ТРІПС, або негативно впливає на добросовісну конкуренцію.

Врегулювання суперечок - Угода про правила і процедури врегулювання суперечок передбачає створення системи, з допомогою якої країни могли б врегулювати суперечливі питання в ході консультацій. Якщо це їм не вдається, країни можуть скористатися чітко визначеною поетапною процедурою, що передбачає вирішення питань шляхом залучення групи експертів, а також передбачає можливість подавати апеляцію на рішення експертної групи. Про довіру до системи врегулювання суперечок свідчить зростаюча кількість скарг, що розглядаються в рамках СОТ.

Огляд торгової політики - метою створення Механізму огляду торгової політики є забезпечення кращого дотримання усіма членами СОТ правил, норм та зобов'язань, взятих у рамках багатосторонніх угод, а також сприяння досягненню більшої прозорості і розуміння торгової політики та практики країн-членів СОТ.

Переваги торгової системи СОТ. Практично всі великі держави зараз є членами СОТ. Окрім суто економічних переваг, які досягаються шляхом зниження бар'єрів у торгівлі, система СОТ позитивно впливає на політичну і соціальну ситуацію в країнах, а також на індивідуальний добробут громадян.

Переваги СОТ для споживачів. Система СОТ заохочує конкуренцію і знижує торгові бар'єри, внаслідок чого споживачі виграють. Найочевидніша вигода вільної торгівлі для споживача – це зниження вартості життя. Внаслідок зниження протекціоністських торгових бар'єрів дешевшають готові імпортовані товари і послуги, а також вітчизняна продукція, у виробництві якої використовуються імпортні комплектуючі. Імпортні тарифи, державні виробничі субсидії і кількісні обмеження імпорту ведуть не до захисту вітчизняного ринку, а до підвищення вартості життя. Зокрема, у Великобританії споживачі платять на 500 мільйонів фунтів на рік більше за одяг через торгові обмеження на імпорт текстилю; для канадців ця сума складає приблизно 780 млн. канадських доларів. Лібералізація сектору телекомунікацій у Європейському Союзі призвела до зниження цін за послуги в середньому на 7-10%. Ширший вибір товарів і послуг – безсумнівна перевага вільної торгівлі. Зовнішня конкуренція стимулює ефективно вітчизняне виробництво, опосередковано знижує ціни і підвищує якість вітчизняної продукції. У результаті активнішого товарообміну розвиваються нові технології, як це відбулося, наприклад, з мобільним зв'язком. Збільшення експорту вітчизняної продукції також збільшує доходи виробників, податкові надходження в бюджет, а отже і доходи та добробут населення в цілому.

Вигоди СОТ для економіки країни в цілому.

Економічні вигоди:

Неможливо провести чітку межу між впливом вільної торгівлі на споживачів, виробників і державу. Зниження торгових бар'єрів сприяє росту торгівлі, що приводить до підвищення як державних, так і особистих доходів. У довгостроковій перспективі розвиток торгівлі приводить до підвищення зайнятості в експортних галузях економіки, хоча короткострокове скорочення

робочих місць у результаті конкуренції вітчизняних виробників із закордонними практично неминуче. Протекціонізм не вирішує проблеми зайнятості, навпаки - підвищення торгових бар'єрів викликає зниження ефективності виробництва і якості вітчизняної продукції, що за умови обмеження імпорту приводить до зростання цін, негативно позначається на обсягах продажу та, зрештою, на зайнятості населення. Зокрема, у 1980-ті рр. у США були введені жорсткі обмеження на імпорт японських автомобілів. Застосування принципів СОТ дозволяє підвищити ефективність зовнішньоекономічної діяльності держави за рахунок зменшення тарифних і нетарифних торгових бар'єрів. Недискримінаційний підхід, передбачуваність і прозорість економіки приваблюють партнерів і підвищують товарообіг, сприяють оптимізації діяльності і зниженню витрат компаній, створенню сприятливого клімату для торгівлі та інвестицій, припливу капіталу у країну.

Політичні вигоди:

Уряд має більше можливостей захищатися від дій лобістських груп, здійснювати державну політику в інтересах розвитку всіх галузей економіки, а не окремих її частин, що допомагає уникнути викривлень конкурентного середовища. Створюються передумови для боротьби з корупцією і позитивних змін у законодавчій системі, що сприяє припливу інвестицій у країну. Застосування деяких форм нетарифних обмежень (наприклад, імпорتنих квот) пов'язано з можливістю корупції серед чиновників, що розподіляють ці квоти. У рамках СОТ ведеться робота щодо скорочення й усунення багатьох діючих квот. Прозорість та відкритість інформації, чіткі критерії безпеки, регламентовані стандарти, застосування принципу недискримінації впливають на політичну ситуацію, знижуючи можливість лобіювання рішень і маніпуляцій.

Вигоди системи СОТ для взаємовідносин між країнами:

СОТ надає рівне право голосу всім країнам, обмежуючи у такий спосіб можливість економічного диктату великих держав. Учасникам не потрібно вести переговори щодо торгових угод з кожним із численних партнерів, тому що відповідно до принципу недискримінації досягнуті в ході переговорів рівні зобов'язань автоматично поширюються на всіх членів СОТ. Система СОТ створює ефективний механізм для вирішення торгових суперечок, що передбачає зобов'язання незастосування односторонніх дій. Кожна суперечка розглядається окремо з огляду на діючі норми і правила. Після ухвалення рішення країни концентрують свої зусилля на його виконанні, і, можливо, наступному перегляді норм та правил шляхом переговорів. Угоди СОТ створюють правову основу для прийняття чітких рішень. Система СОТ допомагає безперешкодному здійсненню торгівлі і з допомогою конструктивного механізму вирішення суперечок зміцнює міжнародну стабільність та співробітництво.

Процес вступу країн до Світової організації торгівлі - складається з кількох етапів. Уряд країни, яка виявила бажання стати членом СОТ, надсилає листа Генеральному директору СОТ. Прохання щодо вступу розглядається на засіданні Генеральної ради, яка створює Робочу групу (РГ) для переговорів з

країною-кандидатом. До складу РГ входять країни-члени СОТ, які виявили бажання взяти участь у переговорах. РГ є основним інституційним утворенням, в межах якого відбуваються переговори щодо приєднання до СОТ. Наступним етапом приєднання є підготовка та подання країною-кандидатом Меморандуму про зовнішньоторговий режим, який містить опис зовнішньоторгової політики країни-кандидата, нормативних актів та інститутів, що її визначають, елементів макроекономічної політики уряду. Після ознайомлення РГ з Меморандумом починається етап “запитань і відповідей”. Члени РГ можуть попросити додаткових роз’яснень з приводу інформації, поданої в Меморандумі, хоча коло питань не обмежується лише змістом Меморандуму. Метою цього етапу є покращення розуміння учасників РГ економічної ситуації, торгового режиму, норм та правил країни – кандидата. Як правило, ще до завершення етапу “питання-відповіді”, країна-кандидат розпочинає переговори з членами РГ щодо умов приєднання до СОТ. Ці переговори відбуваються в двосторонньому та багатосторонньому форматах. Країна-кандидат подає на розгляд РГ свої початкові пропозиції щодо лібералізації ринків товарів та послуг, які містять перелік зв’язаних (максимальних) імпортних тарифів, що країна-кандидат планує застосовувати щодо товарів походженням з країн СОТ, опис поступок щодо лібералізації ринку послуг та пропозицію щодо обсягів та форм підтримки вітчизняного сільського господарства. Країни – члени РГ, які бажають мати кращі умови доступу на ринки країни, ніж ті, що передбачено початковою пропозицією, розпочинають двосторонні переговори з країною-кандидатом. В процесі переговорів обумовлюється межа поступок, які надалі фіксуються в двосторонніх Протоколах про взаємний доступ на ринки товарів та послуг. У багатосторонньому форматі на засіданнях РГ обговорюються питання відповідності національного законодавства країни-кандидата багатостороннім угодам СОТ. РГ здійснює моніторинг процесу адаптації національного законодавства країни-кандидата до вимог СОТ та надає свої пропозиції і вимоги щодо необхідних законодавчих та інституційних змін. Угоди СОТ (за винятком угод з обмеженою кількістю учасників) є обов’язковими до виконання усіма членами СОТ, а тому не є предметом переговорів з РГ. Тому країна-кандидат повинна продемонструвати відповідність внутрішніх норм та правил до угод СОТ. Коли завершено двосторонні переговори з усіма зацікавленими сторонами, і РГ з питань вступу до СОТ доходить висновку про відповідність зовнішньоторгового режиму країни-кандидата угодам СОТ (з урахуванням зобов’язань щодо змін, які буде впроваджено протягом адаптаційного періоду), готується заключний варіант Звіту РГ та Протокол про приєднання. Звіт РГ містить підсумки обговорень, проведених на засіданнях РГ, та домовлені умови приєднання до СОТ країни-кандидата. Елементом Звіту є додаток з розкладом поступок щодо лібералізації торговельного режиму, які країна-кандидат зобов’язалася забезпечити протягом чітко обумовлених термінів. Після завершення усіх формальних процедур рішення про приєднання країни приймається Генеральною радою СОТ шляхом затвердження Протоколу та Звіту

РГ. Це рішення обов'язково повинно бути ратифіковане національним парламентом країни-кандидата. Зокрема Королівство Тонга не ратифікувало Протокол про приєднання до СОТ, а тому формально не вважається членом організації.

Поточний стан відносин Україна-СОТ. Протягом 2003–2006 років підписано 35 з 44 двосторонніх протоколів з доступу до ринків товарів та послуг: у 2003 році (11) з Бразилією, Болгарією, Естонією, ЄС, Ізраїлем, Кубою, Польщею, Словаччиною, Таїландом, Чехією, Угорщиною; у 2004 році (10) з Аргентиною, Гондурасом, Домініканською Республікою, Литвою, Малайзією, Монголією, Парагваєм, Туреччиною, Швейцарією, Шрі-Ланкою; у 2005 році (9) з Сальвадором, Молдовою, Норвегією, Індонезією, Японією, Ісландією, Хорватією, Еквадором та Китаєм; у 2006 році (5 протоколів) з США, Панамою, Австралією, Єгиптом та Колумбією. Також завершено переговори із Перу, Вірменією та Тайванем. Протягом 2005-2006 рр. вирішено низку проблемних питань, які уповільнювали переговори між Україною та РГ СОТ. Зокрема: усунуто податкові пільги, що надавались окремим підприємствам промисловості; встановлено однакові ставки акцизного збору на вітчизняні та імпортні транспортні засоби відповідно до принципу національного режиму; усунуто звільнення від ПДВ та податку на прибуток, платежів у Державний інноваційний фонд, від ПДВ та митних зборів на імпорт сировини, матеріалів, обладнання та товарів (не вироблених в Україні), які призначались для використання в межах технологічних парків; усунуто пільги у спеціальних економічних зонах та особливі режими для інвестиційної діяльності; усунуто звільнення від сплати мита на імпорт, ПДВ, акцизних зборів, квот та ліцензій, податку на прибуток, платежів у фонд соціального страхування безробіття, збору у Державний інноваційний фонд та обов'язкового продажу валютних надходжень; скасовано вимогу продажу Національному банку України 50% валютної виручки суб'єктами зовнішньоекономічної діяльності при реалізації зовнішньоторгових контрактів; скасовано дискримінаційний підхід до іноземних компаній щодо використання податкових векселів при розрахунках з бюджетом; скасовано режим ліцензування і квотування експорту деяких видів продукції; встановлено фіксовану плату за видачу експортних ліцензій, що відповідає вартості надання зазначеної послуги замість плати в адвалерному еквіваленті до вартості контракту; скасовано додатковий збір при імпорті нафтопродуктів.

Вступ України до СОТ є одним з пріоритетів зовнішньоекономічної політики України і розглядається як системний фактор розвитку національної економіки, лібералізації зовнішньої торгівлі, створення передбачуваного транспарентного середовища для залучення іноземних інвестицій. Усі сусіди України (крім Росії та Білорусі) вже є членами СОТ. На країни-члени СОТ припадає близько 70% українського експорту. Процес приєднання України до СОТ тривав понад тринадцять років (з 1993 року) і передбачав: узгодження з країнами-членами Робочої групи графіків зниження імпортного мита та режиму доступу до ринку послуг; завершення багатосторонніх переговорів з країнами-

членами Робочої групи та узгодження проекту Звіту Робочої групи; гармонізацію законодавства з нормами та вимогами СОТ.

Проведено 16 офіційних засідань Робочої групи з розгляду заявки України про вступ до СОТ. Останнє офіційне засідання проведено 15 червня 2006 року. Крім того, з часу проведення офіційного засідання Робочої групи було проведено неформальне засідання Робочої групи (27 жовтня 2006 року) та неофіційні консультації з країнами-членами Робочої групи (19 лютого, 5-9 та 15-16 березня, 19-20, 30 квітня та 1-3 травня 2007 року). Останні неофіційні засідання Робочої групи з розгляду заявки України про вступ до СОТ відбулися 14 травня, 23 липня та 25 жовтня 2007 року. Порядок денний останніх засідань та консультацій було присвячено розгляду законодавства, прийнятого Верховною Радою України з метою вступу України до СОТ та формуванню оновленої редакції проекту Звіту Робочої групи з розгляду заявки України про вступ до СОТ та формування в цьому документі зобов'язань України.

Завершено переговори з доступу до ринку товарів і послуг із країнами-членами Робочої групи: Австралія, Аргентина, Болгарія, Бразилія, Вірменія, Гондурас, Грузія, Домініканська Республіка, Еквадор, Естонія, Єгипет, ЄС, Нова Зеландія, Держава Ізраїль, Індія, Індонезія, Ісландія, Канада, КНР, Колумбія, Південна Корея, Куба, Латвія, Литва, Малайзія, Марокко, Мексика, Молдова, Монголія, Норвегія, Панама, Парагвай, Перу, Польща, Румунія, Сальвадор, Словаччина, Словенія, США, Таїланд, Тайвань, Туреччина, Угорщина, Уругвай, Хорватія, Чехія, Швейцарія, Шрі-Ланка, Японія, Киргизька Республіка, Гватемала та В'єтнам (дві останні нещодавно ввійшли до складу Робочої групи). В частині законодавчого забезпечення процесу вступу України до СОТ, Верховною Радою України протягом 2005 та 2007 років в цілому було прийнято 49 Законів України, в основному технічного характеру.

Прийняті закони врегульовують такі сфери, як інтелектуальна власність, вивіз мита на сільськогосподарську продукцію, страхова та банківська діяльність, ввезення транспортних засобів на територію України, оподаткування сільськогосподарських підприємств, ветеринарна медицина, а також вдосконалення митного законодавства, застосування експортних мит на брухт чорних та кольорових металів, сільськогосподарської діяльності, режиму ліцензування (вартості ліцензії), обіг генетично модифікованих продуктів, перехід на нову систему опису та кодування товарів, побудовану на міжнародній системі ГС 2002 тощо. За результатами останнього неофіційного засідання Робочої групи 25 жовтня 2007 року визначено перелік положень проекту Звіту, які потребували уточнення Україною: технічні бар'єри у торгівлі; експортні мита; санітарні та фітосанітарні заходи. Завершення усіх двосторонніх переговорів з країнами-членами Робочої групи і узгодження положень проекту Звіту Робочої групи про зобов'язання України дало змогу Секретаріату СОТ прийняти рішення про винесення на розгляд Генеральної Ради СОТ Протоколу про вступ України до СОТ з тим, щоб завершити цей процес до кінця поточного року. Членами Робочої групи прийнято рішення про проведення наступного засідання Робочої групи наприкінці листопада ц.р.

5 лютого 2008 року, в Женеві пройшло засідання Генеральної ради СОТ, на якій затверджено рішення про приєднання України. На засідання до Женеви відбув Президент України Віктор Ющенко. Після завершення засідання Генеральної ради о 17.15 за київським часом відбулася урочиста церемонія підписання Протоколу про вступ України до СОТ. За процедурою вступу до СОТ, Україна має ратифікувати протокол до 4 липня 2008 року. Разом із цим мають бути ухвалені 11 технічних законопроектів, схвалені кілька документів на рівні уряду і міністерств, внаслідок чого Україна офіційно стане 152 членом СОТ. Угоди СОТ, по яких Україна стане 152-м членом СОТ, будуть підписані літом, проте Україна, випередила Росію в змаганні за вступ. З числа країн, які економічно більші від України, за межами СОТ залишилися дві країни - Росія та Іран, а список економічно менших країн включає Лівію, Казахстан та інші держави, віднесення цих країн до ринкової економіки викликає сумніви. Головною перевагою країн-членів організації є важелі впливу, які надають Правила СОТ при вирішенні торгових суперечок. Президент Ющенко заявив: "Україна вела переговори про вступ до СОТ понад 14 років, вступ України до СОТ матиме значний вплив на економічний розвиток нашої держави, а також сприятиме інтеграції України в торгову систему і світову економіку. Вступ України до СОТ позитивно вплине на розвиток торгово-економічних відносин з ЄС, а також сприятиме інтеграції України в європейський економічний простір. Членство у СОТ посилить позицію України в переговорах з Росією про обмеження, накладені на український експорт загальною вартістю до 3 мільярдів \$ США".

Слід зазначити, що потенційно деякі проблемні прояви приєднання України до СОТ, на певному стабілізаційному періоді, можуть мати місце. Вважається, що подальша лібералізація торгівлі, яка поступово посилить вплив світової кон'юнктури на економіку України, може зумовити економічні ризики в періоди глобальної економічної нестабільності. Можливі тимчасові ускладнення у сфері державного регулювання економічного розвитку, спричинені необхідністю переходу на міжнародні засади державного регулювання економіки та відмови від використання традиційних "ручних важелів" економічного регулювання. Після вступу до СОТ окремі вітчизняні товаровиробники можуть виявитися не готовими до існуючої жорсткої міжнародної конкуренції, адже Україна має сьогодні не високий за міжнародними критеріями потенціал конкурентоспроможності. Безсумнівно, що окремі негативні тимчасові наслідки для тих чи інших галузей матимуть місце, але поступово цей негативний прояв зменшуватиметься і переходитиме у позитивну якість.

Приведемо аналітичний екскурс основних потенційних позитивних проявів входження у СОТ.

По-перше – статус членства у СОТ дає змогу ефективніше захищати внутрішньо економічні і зовнішньоекономічні інтереси України у сучасній розвиненій системі світових економічних відносин.

По-друге – українські споживачі мають отримати економічний зиск від розширення на внутрішньому ринку асортименту та якості товарів і послуг за нижчими, від досі існуючих, цінами внаслідок більш ефективної конкуренції, зниження цін стосуватиметься як імпортованих, так і внутрішніх товарів та послуг, особливо тих, при виробництві яких використовуються імпортовані складові.

По-третє – відбудуться об'єктивні зміни в обсягах і структурі споживання, які наблизяться до міжнародних стандартів розвинутих країн; прогнозується підвищення внутрішнього платоспроможного попиту, яке позитивно позначатиметься на зростанні внутрішнього виробництва та сприятиме покращенню соціально-економічного становища домашніх господарств і населення.

По-четверте – для внутрішніх товаровиробників потенційні вигоди будуть пов'язані з отриманням полегшеного доступу до світових ринків капіталів, товарів і послуг, до міжнародно визнаних прав для захисту національних економічних інтересів на ринках у системі СОТ; прогнозується зниження комерційних ризиків внаслідок встановлення більш стабільного режиму міжнародної торгівлі.

По-п'яте – прогнозується зниження транспортних витрат внаслідок гарантування свободи транзиту товарів територією країн-членів СОТ; зниження комерційних ризиків і транспортних витрат, полегшений доступ до ринків у системі СОТ сприятимуть зниженню собівартості української продукції і відповідно підвищенню конкурентоспроможності українських підприємств.

По-шосте – експортно-імпортовані галузі української економіки можуть виграти завдяки зменшенню втрат від існуючих дискримінаційних заходів щодо України, що означає, що антидемпінгові розслідування стосовно України носитимуть недискримінаційний характер. Прогнозуються нові можливості для відстоювання національних інтересів через застосування багатосторонніх механізмів вирішення торгових суперечок у рамках СОТ.

По-сьоме – отримання міжнародно визнаного права застосування комплексу економічно обґрунтованих заходів захисту внутрішнього ринку, окремих галузей економіки відповідно до умов СОТ: статті про обмеження платіжного балансу для збереження рівноваги грошового балансу між внутрішньою і зовнішньою економікою; статті про захисні економічні заходи; статті про сільське господарство; статті про застосування санітарних і фітосанітарних заходів; статті про субсидування та дотування окремих економічних заходів (субсидування – це економічна підтримка проекту, а дотування – це компенсація втрат); статті про антидемпінгові розслідування.

По-восьме – головні позитивні ефекти від участі у СОТ пов'язуються з впровадженням додаткових економічних стимулів для проведення реальних внутрішніх економічних перетворень. Впровадження цивілізованих умов конкуренції і прозорого правового поля, стимулюватимуть загальне прискорення структурних реформ і створять економічні стимули для підвищення інноваційної привабливості і конкурентоспроможності внутрішньої економіки.

По-дев'яте – підвищення прозорості економічної політики, усунення значної кількості персональних преференцій (персонального лобіювання) сприятимуть звільненню торгової і виробничої сфер від адміністративного тиску та водночас усунуть шкідливу практику надмірного лобіювання корпоративних, особистих інтересів у парламенті і уряді, що також знизить рівень корупційних діянь пов'язаних з лобіюванням.

По-десяте – більшість потенційно можливих позитивних наслідків для країни, її виробників і споживачів буде реалізована не одночасно або автоматично, а має стати результатом виваженої економічної політики, яка б створювала потенційні передумови для використання нових економічних можливостей.

Щоб максимізувати можливі переваги від членства у СОТ, гармонізувати українську експортно-імпортну політику до нових умов митно-тарифного регулювання, реальні інтеграційні економічні процеси слід вибудовувати на об'єктивній оцінці ролі та характеру економічної діяльності СОТ. Характер ефективності української економіки у системі СОТ визначатимуть характер позитивного впливу її участі у цій структурі на внутрішню економіку, з тим, щоб її підтримати і розвинути у спеціалізованих економічних секторах з точки зору ефективності зовнішньоторгової діяльності, а також характер посилення зовнішньої економіки, яку слід розглядати як похідну від внутрішньої. Особливо в економічних галузях, які сьогодні є експортно орієнтованими і такими залишатимуться надалі.

Висновки. Ключові сконцентровані й узагальнені наслідки від приєднання до СОТ:

1. Від вступу у СОТ зникне економічний диктат українських виробників-монополістів, зникне диверсифікований односторонній протекціонізм російським товарам на українських ринках, розшириться споживчий ринок і відповідно збільшиться споживання товарів та продуктів за рахунок країн-учасниць СОТ.

2. На певному проміжку часу знизиться спроможність українського виробництва (у сільському господарстві, у окремих промислових секторах), а отже, знизиться експортна складова української економіки, розбалансується експортно-імпортний оборот на користь імпорту. Вирівняти і стабілізувати ситуацію вдасться через певний проміжок часу (5-10 років) завдяки правильній і виваженій інвестиційній політиці за участю країн-учасниць СОТ, якщо останні захочуть бачити Україну рівною серед рівних. Термін вирівнювання й стабілізації економічної ситуації може бути й більшим.

3. Слід також відмітити, що цей факт суттєво вплине на зайнятість населення через вимушене стимулювання імпорту, а тому, при можливо надмірному насиченні ринку товарами і продуктами, на якомусь "стабілізаційному періоді" часу, може дещо знизитися купівельна спроможність суспільства. У деякій мірі зниженню негативного прояву останнього фактора сприятиме ріст надходжень до бюджету від передбачуваного поживлення

виробничо-транспортних галузей економіки, від оподаткування імпорту, транзиту та інших джерел.

Важливо, по-перше, щоб угоди СОТ у оптимальній мірі скеровувалися на врахування потенціалу та інтересу країни-учасника; по-друге, щоб відносини між ними не перетворилися на некеровані, адже у цих складних явищах і процесах глобального характеру задіяна більшість країн світу; по-третє, щоб у цій площині взаємодії кожна країна могла отримати бажані економічні, екологічні, соціальні і сировинні ефекти. Досягнення такого стану взаємодії дозволить стверджувати, що на даному етапі іншої альтернативи розвитку сучасної цивілізації об'єктивно не існує – у цьому і заключається моноальтернатива сталого розвитку країни і світової економіки.

Література

1. Л. Бедрій-Ферцак. Процес приєднання України до СОТ: Проблеми, досягнення та перспективи // Економічна підготовка у непрофільних вищих навчальних закладах України. Матеріали всеукраїнської науково-методичної конференції. – Львів, УАД, 2005. – С. 74-80.

2. Пунько Б.М. Індекс біоетичної спроможності країн до економічної та еколого-економічної глобалізації // Фінансові аспекти глобальних перетворень економічних систем: Міжн. зб. наук. праць / Відп. ред. О.В. Рудинська. – Одеса „Астропринт”, 2001. – Вип. 1. – С. 6-13.

3. Макаренко М.В., Солоха Д.В. Теоретичні аспекти трансформаційних процесів розвитку соціально-економічних систем з точки зору сучасних умов господарювання // Фінансові аспекти глобальних перетворень економічних систем: Міжн. зб. наук. праць / Відп. ред. О.В. Русинська. – Одеса „Астропринт”, 2001. – Вип. 1. – С. 52-53.

4. Пунько Б.М. Управління економічною системою раціональних відносин суспільного відтворення і природокористування / Інформаційний листок. МОН України, ЛВЦНТЕІ, Львів, 2007. – 27 с.

5. Михасюк І., Мельник А., Крупка М., Залога З. Державне регулювання економіки / За ред. д-ра екон. наук, проф., акад. АН ВШ України І.Р. Михасюка. – ЛНУ ім. І. Франка, Львів: „Українські технології”, 1999. – 640 с.

Summary

Pun'ko B., Kravtsiv R.

*Lviv National University of Veterinary Medicine and Biotechnologies
named after S.Z. Gzhytskyj*

**FORM OF ORGANIZATION OF EXTERNAL ECONOMY TRADE
RELATIONS FRAMED BY WORLD TRADE ORGANIZATION AS
MONOALTERNATIVE STABLE DEVELOPMENT**

The basic organizational structural component functioning's of World Trade Organization (WTO) and principles of realization of external economic auction operations are given and described. The system politik-economic categories of forming of world auction environment are reflected, heaved up problem evaluation aspects, related to the prospect of realization within the framework WTO of auction activity by the Ukrainian commercial subjects.

Стаття надійшла до редакції 24.03.2008

Пуцько Б.М., доц. КМЗЕД, ст. наук. сп. спец. “економіка, планування і організація управління народним господарством та його галузями”©
Львівський національний університет ветеринарної медицини та біотехнологій імені С.З. Гжицького, м. Львів, Україна

ЕКОЛОГІЧНИЙ МЕНЕДЖМЕНТ І АУДИТ ЯК НОВИЙ ТИП УПРАВЛІННЯ ІМІДЖЕМ ПІДПРИЄМСТВА НА СВІТОВИХ РИНКАХ

Висвітлено визначення основних категорій екологічного менеджменту і аудиту, основні принципи екоменеджменту. Подано обґрунтування об'єктивної необхідності екоменеджменту, охарактеризовано Стандарт ХАССП та Японську систему управління якістю виробничого процесу. Характеризується поточний стан апробації системи екоменеджменту і аудиту в Україні.

Ключові слова: *Екологічний менеджмент і аудит, принципи екоменеджменту, виробничий менеджмент, Стандарт ХАССП.*

Постановка проблеми. Однією з найважливіших проблем управління економічною системою "Виробництво ↔ Споживання ↔ Відтворення", як наслідок управління якістю виробництва, якістю продукції, якістю навколишнього середовища є запровадження міжнародних стандартів екологічного менеджменту і аудиту. Апробація і широке впровадження системи екологічного менеджменту і аудиту, нових сучасних стандартів якості виробничого процесу та якості продукції лежать в основі ефективної зовнішньоекономічної діяльності так як забезпечують новий тип управління іміджем підприємства на світових ринках.

Аналіз останніх досліджень. Питання присвячені міжнародним аспектам і особливостям апробації системи екологічного менеджменту і аудиту висвітлені у працях [1-4], питання, що стосується формування еколого-економічного обліку і аудиту стану довкілля у працях [5-7] та ін. В основу практичної економічної реалізації даної системи управління покладено правові міжнародні стандарти ISO [8-13], зокрема в Україні - Закони України "Про охорону навколишнього природного середовища" (1991р.) та "Про екологічний аудит" (2004 р.) [14-15].

Мета статті. Сформулювати визначення основних категорій екологічного менеджменту і аудиту, основні принципи екоменеджменту, обґрунтувати об'єктивну необхідність екоменеджменту. Охарактеризувати Стандарт ХАССП та Японську систему управління якістю виробничого процесу, як сучасні потенційні реципієнтні форми управління якістю виробництва та якістю

продукції (виробів), а також поточний стан апробації системи екоменеджменту і аудиту в Україні

Виклад основного матеріалу. Сформулюємо основні концептуальні визначення основних категорій екологічного менеджменту і аудиту. Система екологічного менеджменту – це серія міжнародних стандартів ISO 1400, яка покликана управляти економічною системою раціональних відносин суспільного відтворення і природокористування на підприємствах і в компаніях. Серія міжнародних стандартів є ключовою в плані реалізації міжнародних ініціатив у сфері природокористування і природоохоронної діяльності. Стратегічне спрямування системи екологічного менеджменту є сталий розвиток і глобалізація економіки.

Екологічний аудит є невід’ємною складовою екологічного менеджменту, за своєю сутністю розглядається як функція обліку, контролю, ревізування, аналізу, постійного моніторингу у сферах "Виробництва ↔ Споживання ↔ Відтворення", природокористування і природоохоронної діяльності.

Екологічне управління – діяльність державних органів і економічних суб’єктів головним чином спрямованих на дотримання обов’язкових вимог природоохоронного законодавства, а також на розробку і реалізацію природоохоронних цілей, проектів, програм. Слід зазначити, що в Українській науці і практиці поняття екоменеджмент інколи трактується як управління якістю навколишнього середовища, а у деяких випадках як екологічне управління, але з точки зору міжнародного стандарту це не зовсім правильно.

Так як поняття екоменеджмент з точки зору міжнародних стандартів слід трактувати як ініціативну і результативну діяльність економічних суб’єктів спрямовану на досягнення їхніх власних економічних цілей, проектів і програм розроблених на основі принципів екологічної ефективності і екологічної справедливості. Таким чином ефективний екоменеджмент забезпечує підприємству кредит довіри у відносинах з усіма зацікавленими у його діяльності сторонами, в чому і вбачається основна перевага та основні прями екологічного менеджменту.

Система екоменеджменту та аудиту (СЕМА) - відповідно до прийнятого міжнародним стандартом, це частина загальної системи менеджменту організації, що включає організаційну структуру, планування діяльності, розподіл відповідності, практичну роботу, а також процедури, процеси і ресурси для розробки, впровадження та оцінки досягнутих результатів і вдосконалення екологічної політики. Екологічний аудит у системі екологічного менеджменту, розглядається як провідний функціональний елемент, покликаний вдосконалити механізми екологічного контролю, замінити адміністративні методи і примуси, забезпечити гармонізацію діяльності підприємства з навколишнім природним середовищем.

Обґрунтування об’єктивної необхідності екоменеджменту - необхідність екоменеджменту визначається не тільки різким погіршенням екологічної ситуації, кризою навколишнього середовища, але і закономірними тенденціями розвитку сучасного суспільного виробництва, споживання і відтворення:

- диференціація регіонального розміщення виробництва;
- збільшення виробничих потужностей у потребі нових технологій;
- загострення впливу виробництва на регіональне, національне і глобальне економіко-екологічні середовища;
- поділ країн у світовій економіці на виробників небезпечних відходів і їх поглиначів (країни, де концентруються відходи);
- політизація суті екологічної свідомості і екологічного світогляду;
- тенденції науково-технічного прогресу (генні технології, біотехнології, ядерні технології).

З цієї об'єктивної ситуації концепція екологічного менеджменту містить у собі наступні блоки-елементи:

- екологічне виробництво;
- екологічне середовище;
- екологічна якість;
- екологічна культура;

Дані блоки-елементи є невід'ємною складовою стратегії сталого розвитку і глобалізації економіки. З цієї позиції екологічний менеджмент слід розглядати як тип управління, принципово орієнтований на формування і розвиток екологічного виробництва є екологічної культури в життєдіяльності людини. Це тип управління побудований на соціально-економічному і соціально-психологічному мотивуванні гармонії взаємин людини з природою. Тобто екоменеджмент являє собою тип управління, орієнтований на розвиток, і є одним з основних організаційних та економічних механізмів екологічного збалансованого розвитку національної економіки і глобальної економіки.

Висвітливо основні принципи екоменеджменту. В основі формування принципів екоменеджменту лежать головні фактори управління:

- механізм управління;
- процес управління;
- система управління;
- мотивація управління;
- цілі управління.

На основі цих управлінських факторів можна виділити ряд принципів екоменеджменту:

1-й - принцип екологічного мотивування управлінської діяльності, його суть полягає в переважному використанні управлінських засобів мотивування, спрямованих на вирішення екологічних проблем. При цьому, як показує міжнародна практика, суцільно адміністративні мотиви вважаються малоефективними, необхідні економічні, соціальні та інші прогресивні мотиви.

2-й - принцип випереджаючого вирішення екологічної проблеми. В екологічній практиці багато виробничих процесів стають занадто швидко незворотними внаслідок їх шкідливої дії. Тому механізм екоменеджменту

повинен орієнтуватися на випереджаючі (запобіжні) екозаходи на предмет попередження певних кризових ситуацій. Цей принцип є суттєвим для реалізації системи екоменеджменту.

3-й - принцип цілеспрямованості, своєчасності і послідовності. Екоменеджмент не може бути ефективним, якщо він здійснюється без чіткої управлінської стратегії, за "розмитими" і невизначеними цілями, без послідовності та своєчасності вирішення екологічного завдання. Цілі екоменеджменту повинні включати конкретні компоненти, які відображають актуальні проблеми екології і погоджують їх у цілісну систему загальних проблем суспільного відтворення і природокористування.

4-й - принцип професіоналізму. Цей принцип має суттєве значення в екоменеджменті, а полягає він у об'єктивній необхідності підготовки спеціальних менеджерів екологів, які б оперували знаннями і практикою в галузі екологічного управління. Спрямованість підготовки фахівця - розуміння й виділення економічних пріоритетів, знання і застосування сучасних методів і установок управління.

5-й - принцип відповідальності. В Українському законодавстві з екологічного управління відсутня чітка система стимулювання і відповідальності економічних суб'єктів за екологічними наслідками. Тому необхідним і обов'язковим є удосконалити економіко-правові аспекти екологічного управління на засадах міжнародних систем екоменеджменту і екоаудиту.

Запропоновані головні принципи екоменеджменту повинні діяти системно і взаємозалежно адже кожен з них доповнює і конкретизує інший принцип.

Сучасний прогресивний і ефективний виробничий менеджмент характеризує Японська система управління якістю виробничого процесу. Виробничий менеджмент японської системи управління якістю характеризується, з одного боку, ознаками групування, а з іншого - концепціями, які уособлюють сутність конкретної ознаки. Скеруванням цієї системи управління якістю виробничого процесу є забезпечення ринкових, економічних, соціальних та інших іміджевих критерій підприємства.

До ознак групування системи управління якістю виробничого процесу належать: організація, як структура і процес діяльності; цілі організації; основні принципи якості виробничого процесу; принципи які сприяють подальшому удосконаленні якості; методи і засоби контролю якості виробничого процесу. Сформуємо концептуальні властивості за окремими ознаками групування:

- Організація - компетенція виробничих підрозділів (відповідальність, права, обов'язки, повноваження персоналу).

- Цілі - традиція якісно поліпшувати виробничий процес.

- Основні принципи якості:

1. Прагнення удосконалювати виробничий процес, контроль процесу виробництва.

2. Інформаційна наочність результатів вимірювання показників якості виробничого процесу.
3. Дотримання показників якості виробничого процесу.
4. Об'єктивно обгрунтована зупинка лінії (поток) виробничого процесу.
5. Уміння персоналу самостійно виправляти виявлені відхилення від норми виробничого процесу.
6. Суцільна перевірка продукції (виробів).
7. Поступове і поетапне поліпшення якості виробничого процесу.
8. Організація науково обгрунтованого процесу поліпшення якості продукції (виробів).

Принципи, які сприяють подальшому вдосконаленню якості:

1. Поетапне виробництво дрібними партіями.
2. Належно оформлене робоче місце, дотримання порядку і дисципліни.
3. Заплановане недовантаження виробничих потужностей.
4. Щоденна перевірка робочого стану обладнання.

Методи і засоби контролю якості виробничого процесу:

1. Засоби автоматичного запобігання відхиленням і похибкам.
2. Економіко-статистичні інформаційні та інші методи аналізу якості.
3. Контроль першого і останнього виробу у партії виготовленої продукції (N=2).
4. Діяльність "гуртків якості" на кожному етапі виробничого процесу.

Дані ознаки групування і концепції управління якістю виробничого процесу забезпечують високі стандарти якості японської продукції (виробів). Таким чином забезпечується високий імідж японських підприємств на світових ринках, а також забезпечується відповідне економіко соціальне стимулювання персоналу (співробітників) японських підприємств.

Сучасний прогресивний і ефективний виробничий менеджмент якості продукції характеризує Стандарт ХАССП, який покликаний забезпечити новий рівень якості продукції у світовому економічному просторі. В перекладі з англійської аббревіатура "ХАССП" означає аналіз небезпечних факторів та критичних точок контролю якості виробництва. Стандарт ХАССП бере своє зачаткування у військових лабораторіях США, головним завданням розробки даного стандарту було створення харчових "продуктів космічного харчування" для астронавтів. В основу системного аналізу продукції було покладено ретельний та всебічний контроль кожного етапу виробничого процесу, починаючи від сировини і закінчуючи кінцевим продуктом. Це практично виключало будь-які похибки або відхилення у технології і в підсумку гарантувало абсолютну безпечність продуктів. Згодом такий комплексний контроль, що дістав назву ХАССП, отримав широке визначення й застосування спочатку в США, а невдовзі в Європі і загалом у світі.

Головні принципи, на яких базується стандарт ХАССП:

1. Аналіз небезпечних факторів, пов'язаних з виробництвом харчових продуктів, на всіх етапах виробничого циклу - від вирощування до переробки.

2. Визначення критичних точок тих етапів виробничого процесу, на яких можливе усунення небезпечних факторів.

3. Визначення критичних меж, яких слід дотримуватися, щоб даний фактор не впливав на безпеку продукту.

4. Розробка системи моніторингу критичної точки контролю.

5. Виконання необхідних дій та корегування для того, щоб запобігти вихід величини показника поза встановлені допустимі межі.

6. Перевірка дієвості системи та ведення необхідної документації.

Головне завдання стандарту ХАССП - ідентифікувати шкідливі фактори, що зумовлюють виробництво неякісних продуктів, які шкодять здоров'ю людини та запобігти їх дії і проявам.

Американський вчений доктор Кеннет Мок Мієлін (США) вважає, що оскільки ми живемо в час глобальної економіки, дуже важливо, щоб країни, які в ній беруть участь освоювали та розуміли стандарти, застосовувані в близьких і далеких країнах. І поряд з іншим це є одним з найголовніших завдань нової світової системи контролювання якості харчових продуктів.

Система екоменеджменту і аудиту визначається, формується і регламентується Законами України "Про охорону навколишнього природного середовища" (1991р.) та "Про екологічний аудит" (2004 р.). Відповідно до закону "Про ОНПС" державний екологічний менеджмент має чотири цільові функції:

- здійснення природоохоронного законодавства;
- контроль екологічної безпеки;
- забезпечення проведення природоохоронних заходів;
- досягнення погодженості дій державних і громадських органів.

Слід відзначити, що даний закон недостатньо відображає міжнародні вимоги до сучасного екологічного менеджменту. Відповідно до Закону України "Про екологічний аудит", відображаються правові аспекти здійснення екологічного аудиту. Визначено сутність екологічного аудиту, об'єкти, суб'єкти, мета, принципи та інші функції екоаудиту. Відображено порядок проведення екологічного аудиту та організації еколого-аудиторської діяльності, розглядаються аспекти міжнародного співробітництва у галузі екологічного аудиту.

Основні прояви недостатнього правового врегулювання екоменеджменту в Україні. По-перше, значна розкиданість правових приписів щодо визначення еколого-правового статусу суб'єктів екологічно небезпечної діяльності. Надто багато актів і законів: Земельний, Водний, Лісовий Кодекси, Гірничий Закон України, ЗУ "Про власність", ЗУ "Про підприємства в Україні", ЗУ "Про забезпечення санітарного та епідемічного благополуччя населення", ЗУ "Про транспорт", ЗУ "Про використання ядерної енергії та радіаційну безпеку", ЗУ "Про відходи", ЗУ "Про об'єкти підвищеної небезпеки", ЗУ "Про охорону атмосферного повітря" та інші. По-друге, всі ці закони потребують системної

модернізації в плані становлення сучасного екоменеджменту. По-третє потребує також, істотної систематизації дієвості процедури провадження системи екоменеджменту в Україні.

Слід зауважити, що чинне законодавство України передбачає три форми вимог до системи екологічного менеджменту:

Форма 1. Система екологічного менеджменту України (СЕМУ) щодо забезпечення екологічної безпеки підприємств згідно державного стандарту України ДСТУ 3273-95 "Безпечність промислових підприємств. Загальні положення та вимоги". Цей стандарт є Українською розробкою і стосується екологічних аспектів діяльності підприємств, що пов'язані із забезпеченням екологічної безпеки. Згідно цього стандарту система екологічного менеджменту передбачає ідентифікацію показників, що використовуються для кількісного вимірювання безпеки і встановлення граничних нормативів цих показників.

Форма 2. СЕМ відповідно до міжнародного стандарту ДСТУ ІСО 14001-97 "Системи управління навколишнього середовища. Склад та опис елементів і постанови щодо їх застосування". Цей стандарт передбачає систему екологічного менеджменту щодо всіх екологічних характеристик підприємства, включаючи забезпечення безпеки.

Форма 3. СЕМ, що гармонізована з системою управління якістю згідно міжнародного стандарту ДСТУ ІСО 9001-2001, згідно якої екологічні характеристики є невід'ємною складовою показників якості продукції, а загальне управління якістю продукції передбачає врахування її екологічних характеристик. Завдяки цьому значна кількість підприємств, які впровадили стандарт якості продукції в Україні, інтегрують систему екологічного менеджменту у свої персоналізовані екологічні системи управління якістю.

Слід зазначити, що всі стандарти, які визначають вимоги до СЕМ носять рекомендаційний характер і не є обов'язковою вимогою до застосування. У поточному часі реалізації екоменеджменту та аудиту можна стверджувати, що система спонукальних стимулів запровадження СЕМ в Україні та за її межами є дещо відмінними. Основним стимулом для західних компаній є економічно усвідомлене намагання підвищувати імідж компанії і увійти в число лідерів на світовому ринку; додаткова мотивація - шанс отримати банківський кредит або позику. Для українських підприємств основним стимулом є намагання підприємства отримати систему пільг і державної підтримки у сферах оподаткування, кредитування і інвестування, виконання соціальних програм.

Такі істотні відмінності можна пояснити:

- Існуючою державною централізацією в сфері управління природоохороною діяльністю в Україні.
- Домінуванням державної форми власності у сфері природокористування.
- Відсутністю теоретико-методологічних розробок та методик з адаптації міжнародних стандартів екоменеджменту та аудиту до реалій Української економіки.

- Недостатнім рівнем розвитку екологічної самосвідомості та екологічної культури.
- Недостатнім рейтингом та іміджем Українських підприємств - виробників на світовому ринку.

Поточний етап справ розвитку української економіки характеризується процесом її фундаментальної трансформації: в конкурентноспроможну економіку; в екологічнобезпечну економіку на засадах дієвості міжнародних стандартів екологічного менеджменту та аудиту.

Висновки. Україна поступово запроваджує на національному рівні міжнародні стандарти: ДСТУ ISO-14001-97 ("Системи управління навколишнім середовищем. Склад та опис елементів і настанови щодо їх застосування"), ДСТУ ISO 14004-97 ("Системи управління навколишнім середовищем. Загальні настанови щодо принципів управління, систем та засобів забезпечення"), ДСТУ ISO 14010-97 ("Настанови щодо здійснення екологічного аудиту. Загальні принципи"), ДСТУ ISO 14011-97 ("Настанови щодо здійснення екологічного аудиту. Процедури аудиту. Аудит систем управління навколишнім середовищем"), а також ДСТУ ISO 14012-97 ("Настанови щодо здійснення екологічного аудиту. Кваліфікаційні вимоги до аудиторів з екології"). Це дає змогу Україні долучитися до тих заходів, яких вживають європейські країни - члени ЄС - у справі охорони довкілля.

Але законодавство України "Про екоменеджмент і аудит" потребує вдосконалення, а державна політика щодо екологічного менеджменту - суттєвої управлінської систематизації. Принцип систематизації передбачає розробку узгодженої і гармонізованої системи законів про екологічний менеджмент і аудит, така систематизація повинна відбуватися на основі результатів наукових досліджень у сфері екологічного управління. Складовою цієї системи є також розробка методик запровадження СЕМА в практику діяльності українських підприємств. Так, як Україна у своїй зовнішній політиці декларує вступ у Європейський Союз, тому повинна довести право на таке намагання не тільки словами, а й відповідними діями і виконанням взятих міжнародних зобов'язань.

Запровадження Європейських стандартів виробництва, охорони природи, мислення, життєдіяльності – по-Європейськи. Екологічний менеджмент та аудит є одним з Європейських і Міжнародних стандартів забезпечення прав людини і суспільства на безпечну життєдіяльність. Тому запроваджуючи СЕМ Україна не тільки декларує своє право на вступ у ЄС, а й підтверджує свої наміри практичними діями.

З огляду на те, що Україна готується до співпраці у СОТ, в інтересах наших підприємств-виробників запровадити нову систему контролю якості продукції. Для того, щоб можна було реалізовувати свою продукцію за кордон - крім сертифікації продуктів, необхідно сертифікувати сам процес виробництва. Наприклад, у аграрному господарстві - умови утримання тварин, процес їх годівлі, застосовувані корми тощо). З точки зору сертифікації процесу виробництва необхідна паспортизація підприємства та атестація спеціалістів, що в кінцевому результаті буде гарантією якості продукції.

Держспоживстандарт України затвердив ДСТУ 4161-2003, цей національний стандарт є версією міжнародного стандарту ХАССП (системи управління безпечністю харчових продуктів), що широко освоюється у світовій переробній промисловості. Впровадженням системи управління безпекою процесу виробництва харчових продуктів повинні займатись спеціально підготовлені фахівці. Для практичної реалізації цих завдань необхідна дієва урядова програма.

Література

1. The European Environmental management and Audit Scheme (EMAS). EC Regulation 1836/83.
2. The European Federation of Financial Societies. Eco-Efficiency and Financial Analysis View, 1996.
3. Schaltegger St., Buritt R., Petersen H. An Introduction to Corporate Environmental Management. Striving for Sustainability. UK., 2003.
4. Welford R. (ed.) Corporate Environmental Management. Systems and Strategies, Second Edition. London: Earthscan Publication Limite, 2004.
5. Максимів Л., Матвеев М. Еко-баланс як важливий інструмент системи менеджменту довкілля // Вісн. 5-ї Міжнар. конф. "Проблеми української наук.-техн. термінології". – Львів: Львівська політехніка. – 1998. – С. 300 – 306.
6. Beck M. (Hrsg): Ökobilanzierung im betrieblichen Management. Vogel. в Würzburg, 1993.
7. Пунько Б.М., Скорченко В.Ф. Економіка довкілля: Навчальний посібник. – К.: НВКТЦ, 2003. – С. 90 - 98.
8. ISO 14001. Environmental management systems – Specification with guidance for use. Brussels: ISO, 1996.
9. ISO 14004. Environmental management systems – General guidelines on principles, systems and supporting techniques (1996). Brussels: ISO, 1996.
10. ISO 14010. Guidelines for Environmental Auditing – Audit.
11. ISO 14011. Procedures – Part 1: Auditing of Environmental Management Systems Guidelines for Environmental Auditing.
12. ISO 14012. Qualification Criteria for Environmental Auditors.
13. ISO 14040. Life Cycle Assessment General Principles and Practices.
14. Закон України "Про охорону навколишнього природного середовища" (1991р.).
15. Закон України "Про екологічний аудит" (2004 р.).

Summary

Pun'ko B.

Determinations of basic categories of ecological management and audit, basic principles of ecological management, are reflected. The ground of objective necessity of ecological management is given, Standard of KHASSP and Japanese control the system by quality production process is described. Current status of approbation of the system of ecological management and audit is characterized in Ukraine.

Стаття надійшла до редакції 14.04.2008

Рідей Н.М., к.с.-г.н., доцент ©, **Тригуб Ю.В.**, асистент
Національний аграрний університет, м. Київ, Україна

ОБГРУНТУВАННЯ ПОТРЕБИ ПІДГОТОВКИ ПРОФЕСІОНАЛІВ НАПРЯМУ 0929 “БІОТЕХНОЛОГІЯ” В НАУ

Наведено обґрунтування потреби підготовки магістрів напрямку 0929 "Біотехнологія" в НАУ, попит фахівців на ринку праці, основні напрямки екобіотехнології в агросфері.

Ключові слова: екобіотехнологія, сільськогосподарська біотехнологія, агросфера, магістри.

Особливості надання освітніх послуг зі спеціальності 8.092901 “Екобіотехнологія” в НАУ та попит на ринку праці.

На конференції Європейської спілки прикладних бактеріологів (1982) робочою групою екологічної біотехнології (однієї з дев'яти) Європейської федерації біотехнології вперше сформульоване *поняття екологічної біотехнології*, як конкретне застосування біотехнології для вирішення екологічних проблем, а саме переробки відходів і боротьби із забрудненням довкілля з використанням біотехнології спільно з небіологічними технологіями.

Комітет з прогнозування і експертних оцінок в науці і техніці ЄС виділяє *екологічну біотехнологію* як один із трьох головних напрямів програми Європейської біологічної спілки. Значна роль біотехнології в оптимізації екологічних ситуацій.

Біотехнологія на службі сільськогосподарського виробництва *вирішує завдання*: отримання харчової продукції і сировини з мінімальним застосуванням засобів хімізації, створення біопрепаратів для боротьби з бур'янами, шкідниками і хворобами сільськогосподарських культур; виробництво мікробіологічних препаратів, здатних підвищити врожайність сільськогосподарських культур, ефективної родючості ґрунтів та біологічної консервації кормової сировини; біотехнологічні процеси консервації продукції сільськогосподарського виробництва; створення безвідходних технологій в схемах очистки виробничих, харчових, переробних, тваринницьких стоків і твердих відходів. *Основні напрямки екобіотехнології в агросфері* – розробка біологічних альтернатив агрохімікатам, біологічна очистка стічних вод і утилізація відходів агропромислового комплексу й комунального господарства сільськогосподарських територій; біотехнологія і утилізація твердих відходів мулу стічних вод й твердих комунальних відходів; біоконверсія недефіцитної, відновлювальної рослинницької сировини; компостування міського органічно-мінерального сміття, нечистоти, відходи тваринницьких підприємств для

© Рідей Н.М., Тригуб Ю.В., 2008

підготовки субстратів, що покращують структуру ґрунту; біотехнологія і трансформація ксенобіонтів; формування сировинних зон з високим біоресурсним потенціалом для біоенергетики.

Галузі застосування генетичної інженерії в рослинництві досить широкі і використовуються для генетичного вдосконалення сортів рослин, збільшення їх стійкості до хвороб, шкідників, інсектицидів, засухи, холоду, врожайності, процентного вмісту білків, цукрів і масел, створення азотфіксуючих рослин, розширення спектру рослин – симбіонтів і ін. Перелік можливостей генетичної інженерії в цій галузі вагомий і має актуальне значення для вирішення багатьох проблем екології людини та природи.

Використання органічних відходів агро-, техно- і урбосфери має потрійний позитивний ефект: продукує енергію, зменшує кількість відходів, сприяє збереженню навколишнього середовища. Вчені розробили технології комплексного використання біомаси, коли в АПК виробляють корми, продовольство і паливо в сприятливих співвідношеннях з використанням принципів багатогалузевого сільського господарства:

- розкладання органічних речовин рослинного або тваринного походження без доступу повітря спеціальними видами бактерій з утворенням біогазу (метану) та рідкого палива (етанолу, бутанолу); отримання теплової енергії під час аеробного мікробіологічного окиснення органічних речовин (біопідігрівання, компостування городніх і садових відходів) також належать до цього напрямку, який називають біоконверсією;

- термохімічна конверсія (піроліз, газифікація, синтез) твердих органічних речовин (деревина, торф, вугілля) в метанол, синтетичний бензин, деревне вугілля;

- спалювання відходів (макуха, тріски, лігін) в котлах спеціальної конструкції, печах, кострах; до цього напрямку належить також і спалювання дров у побутових печах.

Найбільш перспективним та екологічним вважають перший напрям – біоконверсію. Він передбачає значне скорочення відходів тваринництва, птахівництва та забруднення ними ґрунту, води, повітря, оскільки ці відходи повністю переробляють. Внаслідок біоконверсії отримують високоякісні добрива, кормові добавки і препарати.

Вирішення багатьох завдань генетики і селекції сільськогосподарських рослин потребує використання молекулярно-генетичних маркерів, заснованих на поліморфізмі білкових молекул і ДНК як носія генетичної інформації. До завдань відносяться: визначення філіпченкових відносин, картування геному, визначення чистоти інбредних ліній, сортова паспортизація тощо. На сьогодні у світовій практиці найінформативнішими системами є молекулярні маркери, отримані на основі ПЛР, що різняться простотою та швидкістю виконання аналізу.

В сучасній системі оптимізації соціоприродних відносин досить активно використовуються наукоємкі технології - біотехнології. Задачі біотехнології визначаються проблемами екологічного, енергетичного, соціального і економічного значення. Основною метою її розвитку є вирішення проблеми

продовольчої безпеки, створення ефективних засобів лікування людини і захисту навколишнього середовища, альтернативні екологічно чисті технології з низькою енергоємністю і високим ступенем утилізації відходів.

З розвитком біотехнології пов'язують вирішення таких складних проблем як енергетична, сировинна, продовольча і екологічна. Найперспективнішими напрямками в даній сфері є переробка стоків за допомогою змішаної мікрофлори і отримання біогазу, виробництво білка, накопичення металів мікрофлорою, виробництво лікарських речовин (інсуліну, інтерферону, гормонів росту, вакцин, антибіотиків), генна інженерія в сільському господарстві, медицині, фармацевтичній та хімічній промисловості і охорона навколишнього середовища шляхом забезпечення екологічної безпеки.

Біотехнологія, як складова науково-інноваційної моделі розвитку суспільства, вимагає вдосконалення вищої освіти, особливо з огляду на постійно зростаючий об'єм знань про структурно-функціональні особливості геному біологічних об'єктів та теоретичні і практичні можливості генетичної інженерії. В епоху перетворення науки в безпосередньо продуктивну силу, біотехнологія є найперспективнішою, її розвиток тісно пов'язаний з вирішенням соціальних, енергетичних, сировинних, продовольчих, агроекологічних завдань. Біотехнологія, як рушійна сила еволюції живих систем, покликана відповідати за науково-практичні освітні проблеми, загальний світогляд на біобезпеку.

Міждисциплінарні знання сучасних проблем і тенденцій розвитку екологічної науки та майбутній біотехнологічний вплив на навколишнє середовище вимагають підготовки висококваліфікованих фахівців екобіотехнологів. Сучасна концепція вищої аграрної освіти покликана виробити світогляд, який охоплює систему взаємовідносин між різними компонентами агросфери і її продуктивністю. Існує невідповідність між потребою збільшення продуктивності агроєкосистеми і зменшенням родючості земель, знищенням біорізноманіття лісів. Посилення ознак екологічної кризи потребує розробки надійних систем відновлення і стабілізації агросфери з наступним забезпеченням її стійкого розвитку, тому біотехнологія стає основою аграрної науки, істотно впливаючи на підвищення продуктивності та стійкості агроєкосистем.

Ринкова кон'юктурність магістрів напряму 0929 "Біотехнологія" в агросфері і природоохоронних сферах.

Підготовка фахівців зі спеціальності 8.092903 "Екобіотехнологія" є новим і перспективним напрямком в освітній галузі, що обумовлена потребами сучасного суспільства в енергетичній, продовольчій, сировинній, медичній, аграрній та природоохоронній сферах. Зокрема, на даний час послуги з надання освітньо-кваліфікаційних рівнів "Бакалавр" і "Спеціаліст" напряму 0929 "Біотехнологія" пропонують вищі навчальні заклади, які територіально розміщені в м. Києві – Національний університет харчових технологій, Національний авіаційний університет. Національний технічний університет України "Київський політехнічний інститут" пропонує здобути ОКР "Магістр" напряму 0929 "Біотехнологія" зі спеціальності 8.092901 "Екобіотехнологія".

Порівняно із іншими навчальними закладами, підготовка фахівців з ОКР “Магістр” напряму “Біотехнологія” в Національному аграрному університеті зосереджена, в першу чергу, на аграрному секторі України і передбачає забезпечення його висококваліфікованими фахівцями, які набули необхідні знання та вміння із використання біотехнологічних методів у рослинництві (вирощування безвірусного посадкового матеріалу, створення генетично модифікованих сільськогосподарських культур, діагностика та ідентифікація ГМО, ДНК-паспортизація сортів рослин, порід тварин і риби); природоохоронних біотехнологіях (використання мікроорганізмів при очищенні, утилізації і знешкодженні відходів агросфери) та переробки відходів і сировини аграрного сектору для біоенергетики як альтернативного джерела енергії в сільській місцевості.

Замовлення на підготовку фахівців здійснюють установи: Державна служба з охорони прав на сорти рослин, Державний технологічний центр охорони родючості ґрунтів “Центрдержродючість”, Інститут помології ім. Л.П. Симиренка УААН, Головна державна інспекція якості та сертифікації сільськогосподарської продукції, Головна державна інспекція захисту рослин, Український інститут експертизи сортів рослин, СФГ “Нива”, ТОВ “Богданівське”, МПП “Аріс”, ЗАТ “Малинове”, ДП “Дослідне господарство “Еліта”, ТОВ “УкрПродАльянс”, ТОВ НВП “Біокор-Агро” та ін. Випускникам даного напряму (згідно Державного класифікатора) присвоюють кваліфікації – фахівець з біотехнології, інспектор з природокористування, інженер з відтворення природних екосистем.

Запити на працевлаштування після закінчення навчального закладу заключені в наукових установах, приватних підприємствах й фірмах підпорядкованих профільним міністерствам і відомствам, таких як ДПДГ Інституту садівництва УААН “Новосілки”, ТОВ “Агрофірма “Іванків”, ТОВ НВФ “Агросвіт”, ТОВ “Фірма “Кагма”, ТОВ “Земля і воля”, Сільськогосподарське ТОВ “Попівка”, ТОВ “Мікотон-Аліконт”, ТОВ “Укрпродальянс”, ТОВ НВП “Біокор-Агро”, Український інститут експертизи сортів рослин, ДП ДГ “Еліта”, Інститут помології ім. Л.П. Симиренка УААН, Жашківська районна лікарня ветеринарної медицини, ЗАТ “Малинове” Філія “Ставищанське”, Українська державна квітково-декоративна насіннева інспекція, ПП “Аріс”, Баришівська районна державна адміністрація, ЗАТ “Прилуцький м’ясокомбінат”. Дані установи зобов’язуються укласти трудові угоди з випускниками про надання роботи, надати соціальні гарантії, передбачені для молодих спеціалістів.

Метою підготовки магістрів зі спеціальності “Екобіотехнологія” є організація навчально-виховного процесу з урахуванням сучасних можливостей інформаційних технологій навчання НАУ, українських та зарубіжних університетів, який орієнтований на формування знань, вмінь, навичок магістрів-біотехнологів, які дають можливість професійної мобільності та адаптації до вимог ринкової економіки зі збалансованим природокористуванням, постійного оновлення наукових біологічних і

біотехнологічних знань про навколишнє природне середовище і суспільство для сприяння екологічнобезпечному й соціоекономічному розвитку держави (і її аграрної сфери) при розробці і впровадженні екологічних інновацій використання сучасних екобіотехнологій, розробки і застосування систем екологічного управління та організації біологічної безпеки виробництва продукції й сировини АПК та дотримання біоетики.

Необхідність розробки, впровадження і розвитку освітніх біотехнологічних програм підготовки магістрів напряму обумовлена прагненням інтеграції України з Європейським Союзом, входженням до Світової організації торгівлі і сприйнятті її світовою спільнотою як держави, яка не лише демонструє схильність керівництва до екологічних пріоритетів біологічної безпеки, а й формує багаторівневий освітній простір для сталого розвитку, забезпечує підготовку біотехнологів, компетентних професіоналів у різних напрямках біотехнологічної діяльності, здатних дотримуватися вимог цивілізованого бізнесу, сприяти відповідності якості продукції АПК та процесу її виробництва, переробки, згідно міжнародним стандартам без шкоди для довкілля і життя людей.

Комерційна результативність сучасних біотехнологій базується на використанні принципів біологізації інженерних наук і технологій, які реалізуються за умови підготовки сучасних кадрів та використання наукового потенціалу університетських колективів у проведенні фундаментальних досліджень з відбором промислово-перспективних напрямів.

Підготовка і завдання магістрів напряму 0929 "Біотехнологія" узгоджується з пріоритетними видами інноваційно-наукової і освітньої діяльності НАУ задекларованої в статуті університету.

Освітня і культурно-виховна діяльність передбачає формування і постійне оновлення наукових екологічних знань про навколишнє середовище й суспільство з метою сприяння екологічнобезпечному, соціально-економічному розвитку держави (і її аграрної сфери) при розробленні і впровадженні екологічних біотехнологій, застосуванні систем екологічного управління організації біологічної безпеки виробництва продукції та сировини АПК.

Наукова, дослідницька і видавнича діяльність сприяє організації і проведенню науково-дослідних розробок, запровадженню в науково-дослідних господарствах екологічного підприємництва, розробленню і впровадженню ресурсоощадних природоохоронних й екобезпечних агро- і біотехнологій, створенню еколого-технологічних комплексів для екологічного управління розвитком сільських територій. Впровадження і апробація агро- і біотехнологій на сертифікованих й модельних полігонах з експертизи запровадження нових сортів рослин, порід, тварин, біоресурсів та аквакультури, в тому числі генетично модифікованих організмів, а також агрохімікатів, оструктурювачів, біостимуляторів, харчових добавок, ліків і фармацевтичних речовин, екобіотехніки, гідротехніки, тощо.

Інноваційна діяльність спонукає розробці і захисту інтелектуальної власності при впровадженні сучасних технологій, систем якості і стандартів

екологічної безпеки, збереженню біорізноманіття, енергозбереження, альтернативного енергозабезпечення у сільському, лісовому, садово-парковому і рибному господарствах, сфері зберігання, транспортування і переробки сільськогосподарської, харчової та біотехнологічної продукції; розробці, випробуванню, стандартизації і впровадженню новітнього обладнання, техніки і біотехнологій, отримання біологічно повноцінної та екологічно чистої продукції, сировини і продовольства у виробничих секторах агро-, лісо-, водогосподарських і природних комплексах; впровадженню міжнародних стандартів та дотримання біоетики при діагностиці, профілактиці та лікуванні хвороб тварин і рослин; якості, безпеці і відповідності до міжнародних вимог стандартизації, сертифікації та ліцензуванні агровиробничих, продовольчих і біоресурсів агропромислового й природоохоронного комплексів; екологічній і соціально-економічній орієнтованості управлінських рішень для гарантії дотримання безпеки природокористування, розвитку екологічного підприємництва, забезпечення якості життєдіяльності, добробуту мешканців та працівників села, співробітників та науково-педагогічних працівників НАУ.

Усе вищенаведене однозначно вказує на наявний або потенційно високий попит у фахівцях – біотехнологах. Саме тому для розуміння і вирішення проблем відносин між людиною та екосферою, а також розроблення новітніх систем відновлення природного середовища за допомогою сучасних екобіотехнологій є нагальною організація підготовки фахівців, і, зокрема, магістрів у галузі екологічної біотехнології та біоенергетики, які володіють знаннями і методологією створення та реалізації сучасних екобіотехнологій для агропромислового комплексу, енергетики, легкої, хімічної, гірничодобувної промисловості та нафтопереробного комплексу, а також знаннями управління якістю біотехнологічної продукції, питаннями законодавчого регулювання, менеджменту і маркетингу, проблемами біобезпеки та біоетики. Отже, важливим як для нашого регіону, так і для країни в цілому, є організація цілісної системи підготовки фахівців у галузі екологічної біотехнології як специфічного напрямку застосування біотехнології для вирішення проблем довкілля.

Вироблення професійних навичок і вмінь майбутнього магістра-біотехнолога здійснюється шляхом збирання, якісного опрацювання та аналізу біотехнологічної інформації, експериментального освоєння методів роботи з біологічними об'єктами в умовах лабораторії, виробництва, під час навчальних, виробничих практик у науково-дослідних, проектних організаціях, промислових установах і закладах, які використовують біотехнологічну продукцію і процеси біотехнології, атестують, сертифікують біотехнологічну продукцію та біовиробництва.

Базою даних біотехнологічної інформації для студентів з фундаментальних дисциплін є підручники, навчальні посібники, розроблені досвідченими викладачами та відомими вченими, монографії, академічні видання; з професійно-орієнтованих дисциплін – довідкова, нормативно-методична, науково-популярна література, збірники наукових праць, конференцій, періодичні фахові видання. Важливою формою навчання магістрів

є самостійна робота, структурно подана набором індивідуальних семестрових завдань з навчальних дисциплін для перевірки рівня засвоєння студентами навчального матеріалу та методичних вказівок до виконання рефератів, курсових і дипломних робіт.

Призначення випускника з магістерською освітою за професійним спрямуванням “Біотехнологія” – проводити науково-дослідні роботи зі створення біотехнологій, що базуються на використанні біосинтетичного потенціалу класичних та трансгенних організмів для різних галузей народного господарства, розробляти методи контролю біотехнологічних процесів, теоретично обґрунтовувати напрями наукових досліджень, аналізувати наукову і науково-технічну інформацію різного біотехнологічного спрямування, орієнтуватися у біотехнологічному промисловому та лабораторному обладнанні, сировині, галузевих нормативних вимогах до кінцевої продукції, розробляти законодавчі й нормативні акти для регулювання біотехнологічного виробництва.

Національний аграрний університет має всі можливості для підготовки професіоналів даного напрямку: відповідні кафедри, навчально-наукові лабораторії з більшістю необхідним навчально-лабораторним обладнанням, методичним забезпеченням та досвідченими науково-педагогічними працівниками. Підготовка кадрів даного напрямку буде враховувати вимоги ринкових відносин в економіці держави та розвитку різноманітних форм господарювання в аграрній сфері.

Діяльність університету спрямована на підготовку фахівців-біотехнологів, вкрай потрібних біотехнологічним виробництвам і установам, розташованим в сільських територіях.

Савченко В.Д., к.е.н., професор©, **Бойченко А.І.**, к.е.н., доцент,
Байдик М.І., к.е.н., доцент
*Харківський національний аграрний університет ім. В.В. Докучаєва,
м. Харків, Україна*

ОРГАНІЗАЦІЯ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ І ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКИХ ТЕРИТОРІЙ

Розглянуті концептуальні засади розвитку сільськогосподарських підприємств у контексті соціального оновлення сільських територій. Обґрунтовуються організаційні передумови, моделі і економічний механізм відродження села. Запропоновано комплексний підхід до формування і реалізації стратегії організаційного розвитку учасників аграрного ринку.

Ключові слова. *Організаційний розвиток, агропромислово-фінансові групи, відродження села.*

Постановка проблеми. В умовах становлення ринку землі стратегічне управління розвитком системи сільськогосподарських підприємств набуває виняткової актуальності. Реалізація організаційного потенціалу аграрного бізнесу потребує опрацювання концепції соціального оновлення села, в якій принциповим має бути визначення кола учасників відтворювального процесу та економічних механізмів, використання яких забезпечувало б його сучасну динаміку. Традиційний підхід, який залишається помітним, полягає в тому, що сільські території продовжують розглядатися однобоко, виключно, як інфраструктура з забезпечення потреб виробництва. Непереконливі і альтернативні варіанти – як функції державного управління.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Ознаки невизначеності стратегічних орієнтирів розвитку сільських територій почали проявлятися ще за радянських часів. Диспропорції державного будівництва у містах і селах, застій у розвитку мережі закладів освіти, культури, медицини, спорту, транспорту тощо прискорювали міграційні процеси і сприяли відтоку працездатного населення з села до міста. Адміністративне укрупнення сільськогосподарських підприємств викликало відмирання “неперспективних” сіл.

Процес ринкових трансформацій, що охопив усі сфери економіки, останнім часом помітно уповільнився і набуває ознак однобокості і соціально-економічної дезорієнтації. На важливість відродження села та необхідність наукового пошуку вирішення проблеми вказують П.Т. Саблук [1], В.В. Юрчишин [2], О.М. Онищенко [3], І.В. Прокопа [4], О.І. Павлов [5], М.П. Сахацький [6], В.М. Трегобчук [7].

При всій очевидній важливості й актуальності розвитку сільських територій, необхідно визнати, що вирішення проблеми стримується відсутністю стратегічного бачення їх розв'язання.

На нашу думку, однією з основних причин, що не дозволяє розпочати цей процес необхідно вважати незавершеність земельної реформи. Стан земельних та майнових відносин у реформованих підприємствах залишається незадовільним. Перш за все це стосується відносин власності. Переважна більшість підприємств вартість майна визначила формально, а як результат – і майнові паї. Не була проведена експертна оцінка майна, допущені помилки при складанні списків претендентів на майнові паї. У багатьох господарствах не укладені договори про спільне володіння, користування та розпорядження майном і договори залучення майна (оренда, купівля, продаж, позика). Не відокремлено майно засновників підприємств від орендованого майна і землі. Чисельні випадки, коли майно в багатьох господарствах безслідно зникає.

Соціально дезорієнтований організаційний розвиток сільськогосподарських підприємств набуває загрозливого значення для майбутнього села. Вона зміщує акценти організаційного розвитку підприємств у бік чисто комерційного підходу і уникнення проблем сільських територій.

Формулювання мети статті. За умов що склалися існує потреба з'ясування і узагальнення причин незадовільного стану розвитку сільських територій з метою пошуку на концептуальному рівні можливого підходу до вирішення проблем сучасного села.

Основний матеріал дослідження. Руйнівні процеси, що розпочалися за радянських часів і були спричинені намаганнями прискорити соціальний розвиток села адміністративними заходами мають тісний зв'язок між собою. Земельний абсентеїзм, з яким пов'язані процеси розвитку сільських територій, був подібний “перерізу пуповини”. Він позбавив доступ живильної вологи до коріння, на якому зростало село. Історично розвиток села пов'язаний з сільською общиною. Українські демократи М. Левитський, Т. Осадчий та інші пропонували для некапіталістичного розвитку сільських територій скористатися “народною орендою”, кредитуванням, переселенням селян тощо [8, с. 10]. Саме ідею переселення селян намагався використати у своїй аграрній програмі П.А. Столипін. Проте, як на нашу думку, це були неекономічні заходи, а від так вони не стали визначальними для розвитку села. Досить близько до розумінні вирішення соціальних проблем села підійшов М.І. Туган-Барановський [9].

Проте теоретичні положення соціально-економічного розвитку сільських територій були мало зрозумілі як для еліти українського суспільства, так для широких верств населення. Центр тяжіння у розумінні кризових явищ тогочасного села постійно зміщувався до ідеалів сільської общини. З іншого боку, помітний вплив на економічну думку щодо розвитку села мали українські есери, які пов'язували вирішення проблем села з відміною всякої власності на землю та безкоштовне передання усіх земель через органи місцевого самоврядування у користування всього трудового народу на основі зрівняльного принципу.

Друге пришестя ідей оновлення села пов'язане з комуністичними ідеями націоналізації землі і поступового зближення соціальних умов життя міста і села. Особливої актуальності набули ці процеси з початком колективізації землі.

Останнім часом великі надії покладалися на приватизацію землі. Однак приватизація землі не виявилася порятунком від зубожіння села. Основна маса селян так і залишилася "один на один" зі своїми проблемами. Реформовані сільськогосподарські підприємства передали соціальну інфраструктуру місцевим органам влади, а держава виявилася неспроможною її підтримувати в належному стані, не говорячи вже про розвиток.

За умов що склалися принципового значення набуває вирішення проблем державного управління соціальним відродженням села у тісному взаємозв'язку з стратегічними планами організаційного розвитку сільськогосподарських підприємств і регіональними програмами формування їх системи.

Фундаментальна концепція стратегічного управління соціальним розвитком заснована на припущенні, що стратегія соціального відродження села не просто враховує підприємницькі стратегії сільськогосподарських підприємств, а й визначається ними. Обґрунтованість цієї концепції залежить від того, наскільки вірно вважати організацію підприємств основою вирішення проблем розвитку села. Якщо прийняти ці припущення за аксіому, то визначальним для соціального відродження села має стати організаційний розвиток сільськогосподарських підприємств.

Одним із стратегічних орієнтирів формування системи сільськогосподарських підприємств має стати управління соціальним розвитком села й економічне регламентування його відродження. Істотною проблемою у цьому плані і є низький рівень заінтересованості новостворених сільськогосподарських підприємств у розбудові ринкової інфраструктури села і відсутність координації соціально-економічних процесів з державним управлінням.

Позитивні зміни в аграрній сфері економіки поки що продовжують бути поза їх впливом на соціальну розбудову сільських населених пунктів. Більше того, через різке зменшення на дані цілі бюджетного фінансування, депресійний фінансовий стан місцевих бюджетів відбувається подальше поглиблення негативних тенденцій в мережі об'єктів соціальної інфраструктури. З року в рік вона продовжує втрачати тисячі закладів цього спрямування (табл. 1).

Останнє вимагає розробки методології організації сільськогосподарських підприємств, дослідження їх ринкового потенціалу і аграрних ринків однією з найбільш відповідальних задач стратегічного управління сільськогосподарськими підприємствами в нових умовах господарювання. Зазначимо, що впровадження нових підходів до організації сільськогосподарських підприємств та формування їх системи є одним із головних чинників впливу аграрної економічної науки на прискорення темпів розвитку сільського господарства та соціального відродження села.

Рівень забезпечення об'єктами соціальної інфраструктури сільських населених пунктів

(на кінець року)

Об'єкти	1990 р.	1995 р.	2000 р.	2005 р.
Всього населення, млн.	51,9	51,3	48,9	46,9
З них проживає у сільській місцевості, %	32,5	32,2	32,7	32,0
Кількість народжених у сільській місцевості, тис.	214,4	184,5	147,1	148,1
Дошкільні заклади, тис.	12,6	10,9	8,9	8,4
В них місць, тис.	615	551	285	283
Кількість дітей у закладах, тис.	551	314	159	192

Створення оптимальних умов соціального розвитку кожного сільського поселення і на цій основі забезпечення сільських жителів належною соціальною інфраструктурою потребує невідкладного опрацювання Програми соціально-економічного розвитку сільських територій на період до 2015-2020 рр., в якій необхідно визначити модель, стратегічні орієнтири та структурні завдання соціального розвитку, фінансове забезпечення, етапи будівництва. Шляхом комплексної реалізації правових, організаційних, економічних та соціальних заходів слід забезпечити умови реальної пріоритетності селу.

Слід упровадити нові підходи до організації управління соціальним розвитком сільських територій, згідно з якими має враховуватись попит на соціальні послуги, тобто інтереси перш за все територіальної громади з подальшою їх трансформацією на регіональний і державний рівні. Безумовно, що рушійним фактором можуть стати територіальні громади разом із виконавчими структурами – сільськими радами, через створення фонду соціального облаштування села та раціонального його використання. Джерелами наповнення даного фонду повинні стати власні кошти, кошти державного бюджету під програмні заходи, а також добровільне залучення позабюджетних коштів щодо соціального облаштування сільських поселень, а саме: благодійні спонсорські внески окремих підприємств, організацій, громадян [10, с. 112].

Поглиблення реформ в АПК має бути орієнтовано на формування системи сільськогосподарських підприємств на основі ринковоорієнтованих об'єднань, без створення яких ефективність функціонування підприємств не може бути помітно підвищена. На передній план виступає задача розробки законодавчої бази, що встановлювала б особливі правила проведення всього комплексу організаційно-економічних заходів щодо формування і функціонування системи сільськогосподарських підприємств на селі.

На 01.01.2006 р. в Україні реформовано 11817 сільськогосподарських підприємств, на основі яких створено 23903 нових агроформувань. З них 4774 приватних підприємств, 7054 товариств з обмеженою відповідальністю, 465

акціонерних товариств; 1749 сільськогосподарських кооперативів, 401 обслуговуючий кооператив [11, с. 78]. Кількість обслуговуючих кооперативів за останні три роки зростає більш як в 4 рази (табл. 2).

Система сільськогосподарських підприємств, яка реалізує розмаїття форм господарювання відбиває багаторівневу структуру організації соціально-економічної діяльності: рівень народного господарства в цілому і окремих його сфер, рівень галузей і підгалузей, рівень об'єднань, рівень регіональних структур, підприємств та їх структурних підрозділів [12, с. 84]. Особливістю організації переважної більшості новостворених підприємств виступає використання ними орендованих земель.

Згідно з Законом України "Про оренду землі" [13] товариства з обмеженою відповідальністю, кооперативи, приватні підприємства та фермерські господарства, за наявності виробничо-комерційної необхідності (на підставі договорів оренди, які у відповідності з законодавчо визначеними нормами повинні реєструватися незалежними від орендарів і орендодавців реєстраторами), мають право використовувати приватні землі сільськогосподарського призначення, право власності на які засвідчені сертифікатами або державними актами.

У переважній більшості випадків орендодавцями є пенсіонери. Ця специфічна категорія землевласників не виступає сьогодні рушійною силою у соціальному відродженні села. Проте не можна не помічати і тих принципових змін, які відбуваються на селі в процесі організаційного розвитку сільськогосподарських підприємств. Соціально-економічні відносини в аграрній сфері мають бути орієнтовані не так на підвищення життєвого рівня старожилів села (хоча це сьогодні головне), як на соціальне відродження села.

Щоб поглибити розуміння можливих підходів до організації сільськогосподарських підприємств на фоні вирішення регіональних проблем соціального відродження села правомірно задати питання: "До якого ступеня стратегія організаційного розвитку сільськогосподарських підприємств має враховувати інтереси соціального відродження села, починаючи від працівників і менеджерів і закінчуючи приватними засновниками і пенсіонерами – власниками земельних часток та майнових паїв?".

На думку авторів, існує декілька напрямків щодо розробки Програми соціально-економічного розвитку сільських територій і стратегії організаційного розвитку сільськогосподарських підприємств в контексті відродження села:

Організація обслуговуючих кооперативів в населених пунктах, в яких не розміщено ніяких суб'єктів господарської діяльності. При такому підході організація вітчизняних особистих селянських та фермерських господарств приводиться у відповідність зі світовими тенденціями, коли господарський центр, житлова і виробнича зони господарства максимально наближаються одна до одної або практично поєднуються.

**Реформування сільськогосподарських підприємств в Україні
у виробничі структури ринкового спрямування**

Реформування підприємств станом	Реформовано сільськогосподарських підприємств	Створено нових агроформувань, всього	У тому числі:					
			приватно-орендних	Товариств з обмеженою відповідальністю	акціонерних товариств (АТ)	сільськогосподарських кооперативів	фермерських господарств	інших суб'єктів господарювання
На 28.04.2000 р.	11276	13623	2752	5681	554	3166	901	569
ут.ч. після 03.12.1999р.	8311	11363	2365	4772	245	2866	773	342
%	73,7	83,4	85,9	84,0	44,2	90,5	85,8	60,1
На 01.01.2001 р.	11483	15092	3006	6206	684	3328	1374	494
%		100	19,9	41,1	4,5	22,1	9,1	3,3
На 01.01.2002 р.	11606	17778	3638	7093	799	2403	2471	1374
%		100	20,5	39,9	4,5	13,5	13,9	7,7
На 01.01.2003 р.	11672	18967	3972	7003	849	2294	2964	1885
%		100	20,9	36,9	4,5	12,1	15,6	9,9
На 01.01.2004 р.	11757	20067	4220	7284	840	2130	3326	2267
%		100	21,0	36,3	4,2	10,6	16,6	11,3
На 01.01.2005 р.	11796	21632	4471	7318	805	1962	4339	2737
%		100	20,7	33,8	3,7	9,1	20,1	12,6
На 01.01.2005 р.	104,6	158,8	162,5	128,8	145,3	62,0	481,6	481,0
На 01.01.2006 р.	11817	23903	4774	7054	465	1749	6618	2943
%		100	20,0	29,5	3,2	7,3	27,7	12,3
На 01.01.2006 р. до 20.04. 2000 р., %		175,5	173,5	124,2	138,1	55,2	734,5	517,2

Організація стратегічних господарських підрозділів фермерських господарств, приватно-орендних підприємств, господарських товариств та обслуговуючих кооперативів в населених пунктах з чисельністю населення понад 200 осіб, в яких на даний час не розміщено ніяких операційних структур виробничо-господарської діяльності.

Важливою проблемою є упорядкування бюджетного фінансування закладів соціальної інфраструктури, що в свою чергу вимагає удосконалення системи взаємодії органів державної влади і місцевого самоврядування при вирішенні питань стратегічного управління розвитком сільських територій.

Вирішення всього комплексу економічних і соціальних проблем села полягає щонайменше у триразовому збільшенні продуктивності суспільної праці. За рахунок цього можна буде значно збільшити як фонд споживання, так і фонд нагромадження в розрахунку на душу населення. Саме з таких позицій необхідно вирішувати питання підвищення ефективності виробництва, економії матеріальних ресурсів, інтенсивного використання економічного потенціалу. Давно відомо, що ключ до підвищення ефективності лежить в області практичної реалізації досягнень сучасної науки і техніки.

З огляду на це повчальним є досвід США, де держава здійснює активну аграрну політику регулятивного й підтримувального характеру, яка реалізується шляхом:

- прямої державної підтримки, яка становить 70,0 млрд. дол. на рік або 324 дол. на 1 га;
- лобювання продажу сільськогосподарської продукції на світовому ринку (експорт складає 25% від усієї продукції, що виробляється в країні та формує 20 % її експортної виручки);
- контролю за дотриманням цінового паритету сільського господарства та промисловості за рахунок підтримання рівня цін на продукцію фермерів, державної закупівлі, квотування виробництва [14, с. 19].

Отже, стратегічні наукові дослідження на період виходу з кризи та проведення ринкових трансформацій відносин власності та форм господарювання у сільському господарстві необхідні сьогодні для того, щоб, по-перше, знати, як далеко зайшла аграрна криза, по-друге, усвідомити реальні, ефективні заходи щодо її подолання, чому має сприяти активізація процесів соціального відродження села в процесі організації сільськогосподарських підприємств на основі їх здатності до саморозвитку [15].

За останні 15-20 років уявлення про організаційний розвиток істотно змінилися. Від окремих задач реорганізації виробничої структури він перейшов до вирішення різноманітних виробничо-господарських проблем, активізації, реформування відносин власності, активізації процесів об'єднання підприємств. Його методологічні основи збагатилися проблемним партисипативним підходом, моделями еволюційного розвитку. До основ системно-концептуальної моделі розвитку сільських територій має бути покладено ідею агропромислово-фінансових груп.

Висновки та пропозиції. У статті з позицій системно-концептуального підходу розглядаються передумови організаційного розвитку сільськогосподарських підприємств та їх об'єднань, які у поєднанні з Державними програмами та Стратегічними планами територіальних громад сприятимуть вирішенню проблем соціального відродження села.

У реалізації соціальних програм визначальними мають бути інтеграційні стратегії групового розвитку підприємств за умови поглиблення земельної реформи і формування інфраструктури ринку землі.

Література

1. Саблук П.Т. Розвиток сільських територій в контексті забезпечення економічної стабільності держави. Доповідь на Сьомих річних зборах Всеукраїнського конгресу економістів аграрників 9-10 листопада 2005 року.- К.: УААН ННЦ "Інститут аграрної економіки", 2005. –19 с.
2. Юрчишин В.В. Сільські території як системоутворюючі фактори розвитку аграрного сектору економіки // Економіка АПК. – 2005. – №3. – С. 3-10.
3. Онищенко О.М., Юрчишин В.В. Концептуальні проблеми майбутнього українського села і селянства // Економіка АПК. – 2005. – №11. – С. 26-29.
4. Прокопа І.В. Соціальні аспекти розвитку сільських територій // Економіка АПК. – 2005. – № 11. – С. 48-51.
5. Павлов О.І. Парадигма сільського розвитку // Економіка України. – 2006. – № 7. – С. 41-48.
6. Сахацький М.П. Проблеми відродження сільського господарства. – К.: ННЦ ІАЕ, 2000. – 304 с.
7. Трегобчук В.М. Актуальні проблеми сталого розвитку сільських територій// Соціально-економічні проблеми розвитку українського села і сільських територій: Матеріали Сьомих річних зборів Всеукраїнського конгресу вчених економістів-аграрників, Київ, 9–10 листопада 2005р./ Редкол.: П. Т. Саблук та ін. – К.: ННЦ "ІАЕ", 2005. – С. 69-76.
8. Актуальные проблемы экономической теории. Учебное пособие / Под ред. Н.А. Сероштана. – Х.: Харьковский инженерно-экономический институт, 1993. – 265 с.
9. Туган-Барановский М.И. Социальные основы кооперации / Предисл., коммент.: Л.А. Булочникова и др. – М.: Экономика, 1989. – 496 с.
10. Агропромисловий комплекс України: стан, тенденції та перспективи розвитку. Інформаційно-аналітичний збірник (випуск 5) / За ред. П.Т.Саблука та ін. – К.: ІАЕ УААН, 2002. – 647 с.
11. Форми господарювання на селі (аналіз розвитку). – К.: ННЦ ІАЕ УААН, 2007. 3-є видання, доповнене. – 104 с.
12. Рибалкін В.О., Лазня І.В. Теорія власності. – К.: Логос, 2000. – 279 с.
13. Закон України "Про оренду землі". Відомості Верховної ради (ВВР), 1998, № 46-47, Ст. 280.
14. Терновых К., Нечаев Н. Государство в системе современных аграрных отношений // Международный сельскохозяйственный журнал. - 2006. - № 2. – С. 18-21.
15. Савченко В.Д. організація сільськогосподарських підприємств: Монографія. – ХНАУ ім. В.В. Докучаєва, 2002. –330 с.

Summary

The considered conceptual bases of development of the agricultural enterprises in a context of social updating of village territories. The organizational preconditions, models and economic mechanism of revival of village are proved. The complex approach to formation and realization of strategy of organizational development of the participants of the agrarian market is offered.

Key words. *Organizational development, agroindustrial - financial groups, revival of village.*

Стаття надійшла до редакції 24.03.2008

Сафін О.Р., к.е.н., доцент ¹ ©

Кіт В.Г., Гримак О.Я., к.е.н., доценти ²

¹Львівська державна фінансова академія

²Львівського національного університету ветеринарної медицини
та біотехнологій імені С.З.Гжицького, м. Львів, Україна

ПРОДОВОЛЬЧА БЕЗПЕКА УКРАЇНИ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ: ПРОБЛЕМИ ТА ШЛЯХИ РОЗВ'ЯЗАННЯ

Розглядається питання продовольчої безпеки не тільки з точки зору задоволення потреб населення, але і з точки зору стійкості логістичного ланцюга, який складається з різних галузевих підприємств. Окреслено підходи до забезпечення належного рівня продовольчої безпеки України.

Ключові слова: глобалізація, продовольча безпека.

Постановка проблеми. На сьогоднішній день намітились стійкі тенденції до настання світової продовольчої кризи.

Аналіз останніх досліджень. В останніх публікаціях провідними вченими постійно звертається увага на те, що значна частина людства голодає і недоїдає. Глобальні запаси продовольства безпрецедентно низькі.

Мета статті. Наголосити, що в Україні слід посилену увагу звернути питанням продовольчої безпеки і показати, що Україна може відіграти одну з головних ролей у вирішенні проблеми забезпечення продуктами харчування населення світу.

Виклад основного матеріалу. Події, що відбуваються в останній час на планеті (фінансово-економічні кризи, техногенні та екологічні катастрофи, епідемії, терористичні акти) висувають проблеми безпеки окремої країни та людства в цілому за важливістю на перше місце.

Актуальність проблеми національної безпеки для України сьогодні пов'язана з затьожною економічною кризою, в якій перебуває країна. Допущені прорахунки в розробці підходів та механізмів нейтралізації загроз з урахуванням інтересів усіх верств населення привели до ускладнення ситуації в державі. Це вимагає розробки обґрунтованої концепції розвитку держави, яка б враховувала індивідуальні, колективні і загальнонаціональні інтереси та забезпечила високий рівень національної безпеки.

Рівень національної безпеки залежить від взаємодії окремих її елементів (підсистем). Основними підсистемами її є: внутрішня та зовнішня політика;

економічна; військова; демографічна; інформаційна; екологічна; культурно-духовна.

Перелічені підсистеми виступають складовими елементами або системами другого порядку національної безпеки. Кожна із систем другого порядку є також достатньо складними утвореннями і відповідно складаються із систем третього порядку.

Мета і завдання системи першого порядку є загальними для всіх систем другого і наступних порядків, в яких вони конкретизуються відповідно до специфіки об'єкту безпеки, а ефективність роботи системи в цілому залежить від узгодженої роботи усіх її складових частин.

Під поняттям безпеки системи ми розуміємо її здатність досягати поставлених цілей розвитку та протистояти загрозам, які можуть її зруйнувати або перешкодити досягненню поставленої мети.

Особливе місце в системі національної безпеки належить економічній безпеці і такої її підсистеми як продовольча безпека, це пов'язано з тим, що продукти даної галузі забезпечують задоволення основних життєвих потреб людини.

Рівень економічної безпеки, на нашу думку, визначається здатністю країни самостійно задовольняти економічні інтереси і усувати існуючі загрози розвитку системи.

Згідно заяви Гі-Муна (генерального секретаря ООН) ціни на продовольство стрімко зростають, як і загроза голоду і недоїдання. Глобальні запаси продовольства безпрецедентно низькі. Це викликано низкою причин – від зростання попиту в таких великих країнах, як Індія і Китай, до кліматичних та метеорологічних явищ, які знищили урожай у багатьох районах світу. Високі ціни на нафту призвели до зростання витрат на транспортування продовольства та на придбання добрив. Ширше застосування біопалива призвело до зменшення кількості продовольства для людей. Ми бачимо, що у світі намітилась продовольча криза.

В умовах глобалізації світової економіки жодна з країн світу не може досягнути абсолютної автономності в розв'язанні економічних проблем. Враховуючи особливості окремих країн, в першу чергу ресурсний потенціал, рівень їх економічної безпеки може значно відрізнятись. Тому сьогодні існує тенденція до різних форм об'єднань держав з метою підвищення рівня їх економічної безпеки (наприклад, розширення ЄС).

Продовольчу безпеку необхідно розглядати не тільки з точки зору задоволення потреб людей за рахунок кінцевого продукту виробництва, але з точки стійкості і ефективності усього логістичного ланцюга, який складається з галузей, що виробляють фактори виробництва, здійснюють власне виробництво сільськогосподарської продукції, забезпечують зберігання, переробку і доведення продукції до кінцевого споживача. Обов'язковою складовою цього ланцюга повинно бути кадрове, технологічне та наукове забезпечення.

Незважаючи на унікальні можливості щодо досягнення продовольчої безпеки в Україні і щодо вирішення світових проблем забезпечення населення продовольством, сьогодні тут існує ряд проблем що суттєво її знижують.

Для аналізу продовольчої безпеки необхідно дати відповідь на такі питання:

- мета і завдання системи продовольчої безпеки;
- складові елементи системи, що підлягають загрозам;
- джерела та форми загроз;
- способи, методи та засоби протидії загрозам;
- стан інституціональних підсистем продовольчої безпеки (законодавче забезпечення, рівень державного управління галуззю);
- вплив інших підсистем національної безпеки на стан продовольчої безпеки.

Термін “продовольча безпека” був уведений у міжнародний оборот на початку сімдесятих років двадцятого століття. Продовольча безпека – основа політичної та економічної незалежності, обов’язкова умова внутрішньої соціально-політичної стабільності в державі. Досягнення високого рівня продовольчої безпеки передбачає можливість самостійного задоволення потреб суспільства в продуктах харчування та сировині, забезпечення сталого (збалансованого) розвитку АПК.

Проаналізуємо загальний стан та проблеми продовольчої безпеки в Україні. Критичним товаром щодо визначення продовольчої безпеки є зерно. Це пов’язано з такими особливостями даного продукту, як його висока поживність, можливість тривалого зберігання без значних втрат, використання зерна як для харчування людей так і для виробництва основних продуктів тваринництва. Для оцінки рівня продовольчої безпеки держави експерти Організації продовольства та сільського господарства (FAO) визначають такі показники:

- обсяг запасів, що переходять на наступний рік (60-денний перехідний запас);
- рівень виробництва зерна на душу населення.

Це є узагальнюючі показники. За ними Україна виглядає сьогодні достатньо добре. Але, на нашу думку, ці показники є недостатньо об’єктивні, оскільки не враховують потреби країни, виходячи з науково обґрунтованих норм споживання продуктів харчування в розрахунку на одну особу. Так, за обсягами виробництва основних видів продукції на одну особу ми значно відстаємо від розвинутих країн Європи і навіть Польщі (табл. 1).

Пороговим рівнем продовольчої безпеки є забезпечення мінімальних норм продовольчого споживання. Ці норми визначають нижню межу споживання продуктів харчування, що забезпечує мінімальний рівень надходження поживних речовин для забезпечення життєдіяльності людини.

Виробництво продукції на одну особу в 2006 році*, кг

Країна	Зерно	М'ясо	Молоко
Україна	732,0	36,8	284,0
Франція	1145,7	109,7	430,3
Німеччина	549,2	77,1	344,6
Польща	771,8	76,7	319,4

* Статистичний щорічник «Сільське господарство України» за 2006 рік/ Державний комітет статистики України. – К., 2007р.-367с.

Рівень продовольчого споживання в Україні в 2006 році в порівнянні з 1990 роком за калорійністю на душу населення за добу знизився з 3597 ккал. до 2460 ккал. але це є середні показники. Диференціація споживання продуктів харчування в групах населення з різним розміром середньодушових витрат показує: у першому (найнижчому) квінтілі (в цю групу попадає 10 млн. громадян України з найнижчими доходами) фактичне продовольче споживання становить половину, а щодо продуктів тваринництва – одну третину раціональних норм харчування. А це уже свідчить про наявність продовольчої кризи, що створює велику загрозу демографічній безпеці та національній безпеці в цілому.

Як зазначалося, Україна має серед держав світу унікальні можливості для досягнення найвищого рівня продовольчої безпеки, тобто повного самозабезпечення усіма основними продуктами АПК. Це стосується як природно-кліматичних, так і трудових та матеріально-технічних ресурсів (хоча в останні роки матеріально-технічна база сільського господарства зазнала значних втрат). Але основна проблема сьогодні полягає у раціональному та ефективному використанні цих ресурсів. Так, наприклад, Китай, маючи лише 7% орних земель світу забезпечує продуктами харчування більше 1,2 млрд. людей і ще експортує сільськогосподарську продукцію.

На наш погляд, загрозою продовольчій безпеці на даний час є не тільки зменшення розмірів виробництва і споживання сільськогосподарських продуктів, як зниження потенціалу сільського господарства, тобто його здатності до розширеного відтворення та зниження конкурентоспроможності. З цієї точки зору особливо небезпечним є зниження прибутковості сільського господарства та різке скорочення інвестицій (табл. 2).

В результаті зниження фінансових можливостей сільськогосподарських підприємств їх матеріально-технічна база з кожним роком погіршується. Це веде до зниження продуктивності праці, врожайності сільськогосподарських культур, продуктивності тварин. За цими показниками Україна значно відстає від розвинених країн світу (табл. 3), що є основною причиною зниження доступності продукції сільського господарства для населення через її високу собівартість (порівняно із розмірами доходів переважної частини населення).

В умовах вступу до СОТ багато галузей сільського господарства можуть стати неконкурентоспроможними.

Таблиця 2

Оцінка основних показників розвитку потенціалу АПК України*

Показники	1990р.	2000р.	2006р	Відхилення 2006р. ± до 1999р.
Рівень рентабельності с.-г. підприємств, %	37,3	9,0	8,7	-28,6
Інвестиції в основних капітал с.-г., млн. грн.	11799	496	7190	-4609
Питома вага інвестицій в с.-г. до загального обсягу інвестицій, %	21,3	3,7	5,7	-15,6
Кількість тракторів на 1000 га ріллі, шт.	14 (1991р.)	11	10	-4
Кількість зернозбиральних комбайнів на 1000 га посівної площі, шт.	8 (1991р.)	6	4	-4

*Статистичний щорічник "Сільське господарство України" за 2006 рік/ Державний комітет статистики України. – К., 2007р.-367с.

Таблиця 3

Врожайність сільськогосподарських культур та продуктивність тварин (за 2006р.)*

Країна	Зернові та зернобобові, ц/га	Картопля, ц/га	Удій молока від однієї корови, кг
Україна	24,1	133,2	3652
Франція	71,5	390,9	5627
Німеччина	65,7	383,2	5746
Польща	29,4	157,2	4021

*Статистичний щорічник "Сільське господарство України" за 2006 рік/ Державний комітет статистики України. – К., 2007р.-367с.

Через нестачу коштів у сільськогосподарських підприємств в скрутному становищі опинилися і галузі промисловості, що обслуговували даний сектор. Так, за останні 10 років виробництво мінеральних добрив скоротилось більше, ніж у 2 рази. Такий стан розвитку АПК обумовлений допущеними прорахунками у ході реформування економіки і послабленням державного регулювання. Це є своєрідними симптомами "хвороби" - кризи управління. Як ми наголошували раніше необхідність державного регулювання АПК в умовах ринку не зменшується в порівнянні з командно-адміністративною системою управління, а потребує лише зміни методів і важелів його регулювання [2].

Держава, зосередивши значну увагу на процесах реформування власності, залишила осторонь питання підтримки ефективності виробництва та інвестування. Тому сьогодні в Україні не створено дієвої системи регулювання виробництва продукції та підтримки сільськогосподарських виробників з метою стабілізації їх доходів.

Ще однією серйозною причиною, що негативно впливає на стан продовольчої безпеки є недостатньо розвинута ринкова інфраструктура АПК. Тому сільськогосподарські виробники відчувають значні труднощі у збуті продукції, закупівлі необхідних матеріально-технічних ресурсів, отриманні кредитів і кваліфікованих послуг та інформації. Це пов'язано з тим, що стара система була практично зруйнована, а нова перебуває на стадії становлення. Крім того, через диспаритет цін в даній системі не усі її елементи знаходяться у рівних економічних умовах, що веде до конфліктів і робить систему недостатньо стійкою.

Зменшення ефективності сільськогосподарського виробництва привело до значного зниження конкурентоспроможності українських товаровиробників. Це вимагає посилення їх державного захисту та підтримки. Такий захист практикують у більшості розвинутих країн, що значно ускладнює проникнення на їх внутрішній ринок іноземних виробників (табл. 4).

Таблиця 4

Ступінь захисту внутрішнього ринку*

Країна	Товар	Мито на кордоні, %	Ступінь внутрішнього захисту, %, в перерахунку до імпортової вартості	Субсидії виробництву, %	Рівень самозабезпечення, %
Японія	Пшениця	5,3	Монополія держави на оптову торгівлю (імпорт рису в країну практично заборонений)		100
	М'ясо	16,9			
	Молочні продукти	26,5			
	Рис	15			
Фінляндія	Пшениця	11,2	352	62	177
	Яловичина	11,2	341	54	109
	Молоко	11,2	144	54	122

*Павловський М.А. Стратегія розвитку суспільства: Україна і світ.-К.: Техніка, 2001.-с. 150.

Ця проблема є особливо актуальною в зв'язку з тим, що Україна вступила до світової організації торгівлі.

Як показує світовий досвід, сьогодні основна роль держави повинна полягати у регулюванні обсягів виробництва продукції з врахуванням купівельної спроможності населення, підтримки власного виробника, регулюванні експорту та імпорту продукції, забезпеченні дієвого контролю за екологічною ситуацією та якістю продукції.

Таким чином, проведений аналіз показує, що рівень продовольчої безпеки України є недостатнім. Для його підвищення повинна бути розроблена збалансована комплексна державна програма, в якій особлива увага повинна бути приділена вирішенню наступних завдань:

- розвитку власного сільськогосподарського машинобудування;
- виробництво мінеральних добрив, засобів захисту, кормів тощо;
- розвитку біотехнологій, генетики, селекції та насінництва;
- підвищенню ефективності виробництва, формуванні оптимальної галузевої та регіональної структури сільського господарства і його інфраструктури;
- забезпеченню екологічного захисту і контролю якості;
- вдосконаленню технологій виробництва, зберігання та переробки продукції;
- формуванню страхових запасів продукції;
- регулюванню експорту та імпорту;
- науковому та кадровому забезпеченню;
- сприянню раціональному споживанню продуктів харчування для усіх категорій населення, особливо дітей;
- вдосконаленню системи державного управління АПК;
- формуванню ефективного фінансово-кредитного і страхового механізмів в АПК;
- державному сприянню розвитку підсистем національної безпеки, що забезпечують розвиток АПК (культурно-духовна, екологічна).

Для забезпечення комплексного вирішення вказаних завдань, доцільно виділити три рівні продовольчої безпеки: мінімальний, оптимальний, експортний. Досягнення відповідного рівня продовольчої безпеки передбачає розробку системи заходів та визначення ступеня державного втручання для їх реалізації, як для системи в цілому, так і в розрізі окремих продуктових під комплексів.

Слід визначити, що особлива увага з боку держави повинна бути приділена досягненню мінімального рівня продовольчої безпеки. Для цього, на нашу думку, в державі повинна бути сформована логістична система розрахована на використання переважно власних ресурсів країни. Управління даною системою повинно здійснюватися на основі поєднання ринкового механізму з державним регулюванням, шляхом оптимального використання усіх методів управління, включаючи і адміністративні.

Такий підхід до забезпечення мінімального рівня продовольчої безпеки пояснюється досить складними і суперечливими процесами розвитку світової економіки: з одного боку, - посиленням інтеграційних процесів, глобалізацією, а з другого, - зростанням конкуренції на ринках, ускладненням боротьби за природні ресурси. Тому не випадково більшість країн роблять ставку на максимально можливе задоволення власних потреб в продукції сільського господарства за рахунок власного виробництва. Для цього приймаються відповідні законодавчі акти, наприклад в США в 1985 році був прийнятий спеціальний закон "Про продовольчу безпеку США".

Література

1. Пасхавер Б. Продовольча доступність // Економіка України, 2001, №7.-69-77с.

2. Сафін О. Про державне управління сільськогосподарським виробництвом // Економіка України, 1993, №4. -71-75с.
3. Павловський М.А. Стратегія розвитку суспільства: Україна і світ.-К.: Техніка, 2001.-312с.
4. Гі-Мун Нове обличчя глобального голоду // Дзеркало тижня, 2008, № 10. -4-5с.

Summary

The paper devoted to the problem of food security providing in the modern globalised world. The proposals of food security providing in Ukraine are considered.

Стаття надійшла до редакції 25.03.2008

УДК 332.1:636.5

Сендецька С.В. ст. викладач ©

*Львівський національний університет ветеринарної медицини та біотехнологій імені С.З.Гжицького, м. Львів, Україна***ОСОБЛИВОСТІ ЕКОНОМІЧНОГО МЕХАНІЗМУ ФОРМУВАННЯ І ФУНКЦІОНУВАННЯ РИНКУ ПРОДУКЦІЇ ПТАХІВНИЦТВА**

Розглядається поняття “економічного механізму” і його відмінність від господарського, розглянуті основні складові економічного механізму, запропоноване власне визначення цього терміну. В статті розглянуті особливості економічного механізму формування і функціонування ринку продукції птахівництва.

Ключові слова: ринок, економічний механізм, господарський механізм.

Постановка проблеми. Комплексною програмою підтримки та розвитку українського села “Добробут через аграрний ринок на 2005-2010 роки” серед першочергових дій передбачено розвиток галузей міжнародної конкурентоспроможності, до яких віднесено і птахівництво. Важлива роль у забезпеченні стабільного розвитку ринку продукції птахівництва належить економічному механізму.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичні і практичні питання економічного механізму аграрної сфери у ринкових умовах досліджували вчені В.Я. Амбросов, Гуренко Т.О., Данилів Б.В., Злобіна О.О., Маренич Т.Г., Саблук П.Т., Супрун О.Ф. та інші. Аналіз результатів досліджень показує, що на даний час немає єдності поглядів на суть економічного механізму, його структуру, співвідношення до господарського механізму, механізму державного регулювання тощо, мало уваги приділено особливостям економічного механізму функціонування аграрного ринку і ринку продукції птахівництва зокрема, що і зумовило проведення подальших досліджень.

Мета статті. Розкрити суть і складові економічного механізму формування сільськогосподарського ринку, визначити особливості ринку продукції птахівництва, які зумовлюють економічний механізм формування і функціонування ринку продукції птахівництва.

Виклад основного матеріалу. Поняття “механізм” тлумачний словник української мови розглядає як систему, або спосіб, що визначає порядок певного виду діяльності, деяких ланок та елементів, що приводять їх у дію [1]. В “Економічній енциклопедії” механізм трактується, як внутрішня будова, система, сукупність станів і процесів, з яких складається звичайне явище [3].

В сучасних публікаціях термін “механізм” часто використовується в поєднанні з означеннями “економічний”, “організаційний”, “організаційно - економічний”, “господарський”, “ринковий” тощо. Вчені-економісти досі дискутують на тему чіткого розмежування сфер застосування цих понять.

Спірним залишається питання співвідношення економічного і господарського механізмів. Одні автори вважають господарський механізм складовою економічного, інші навпаки – вважають перше ширшим поняттям, ніж економічний механізм. Ми підтримуємо погляди економістів, які розглядають економічний механізм, як складову господарського механізму. Узагальнюючи визначення поняття “економічний механізм” пропонуємо своє визначення. Економічний механізм формування і функціонування сільськогосподарського ринку слід розглядати як систему економічних і регулюючих дій, способів і процесів, які формують і впливають на ринок сільськогосподарської продукції, що приведе до досягнення очікуваних економічних, соціальних, екологічних та інших результатів.

Економічний механізм за ринкових умов забезпечує взаємозв'язок саморегулюючих важелів ринку і механізмів державного регулювання ринкових процесів згідно із законами та принципами ринкової економіки.

Правомірним, на наш погляд, є поділ економічного механізму на два блоки: макроекономічний механізм, який визначає зовнішній вплив на конкретний ринок, і мікроекономічний механізм, який існує всередині підприємств галузі, але безумовно опосередковано визначається тим же макроекономічним механізмом.

Складові елементи економічного механізму товарного ринку показані на рисунку 1. За ринкових умов господарювання макроекономічний механізм у сільському господарстві складається з ринкового і державного механізмів. Ринковий механізм визначається дією ринкових законів, і основними складовими його є попит, пропозиція, конкуренція.

До основних державних механізмів у сільському господарстві належать ціновий, фінансовий механізми і механізм прямої державної підтримки.

Ціновий механізм є одним з найважливіших механізмів ринкової економіки. Без цінового механізму неможливе дотримання основного ринкового закону – забезпечення збалансування попиту і пропозиції. Ціновий механізм окрім ринкової складової є важливою складовою державного механізму і включає в себе заходи підтримки доходів виробників за рахунок встановлення рівнів мінімальних цін, доплат до ринкових цін стимулювання якості продукції, заходи цінової підтримки попиту за рахунок встановлення рівня максимальної ціни, встановлення експортно-імпорتنих ставок тощо.

Ціновий механізм в значній мірі визначається і фінансовим механізмом і механізмом державної підтримки галузі. Основними складовими фінансового механізму сільськогосподарського ринку є кредитний, податковий, страховий механізми, механізм інвестиційного забезпечення.

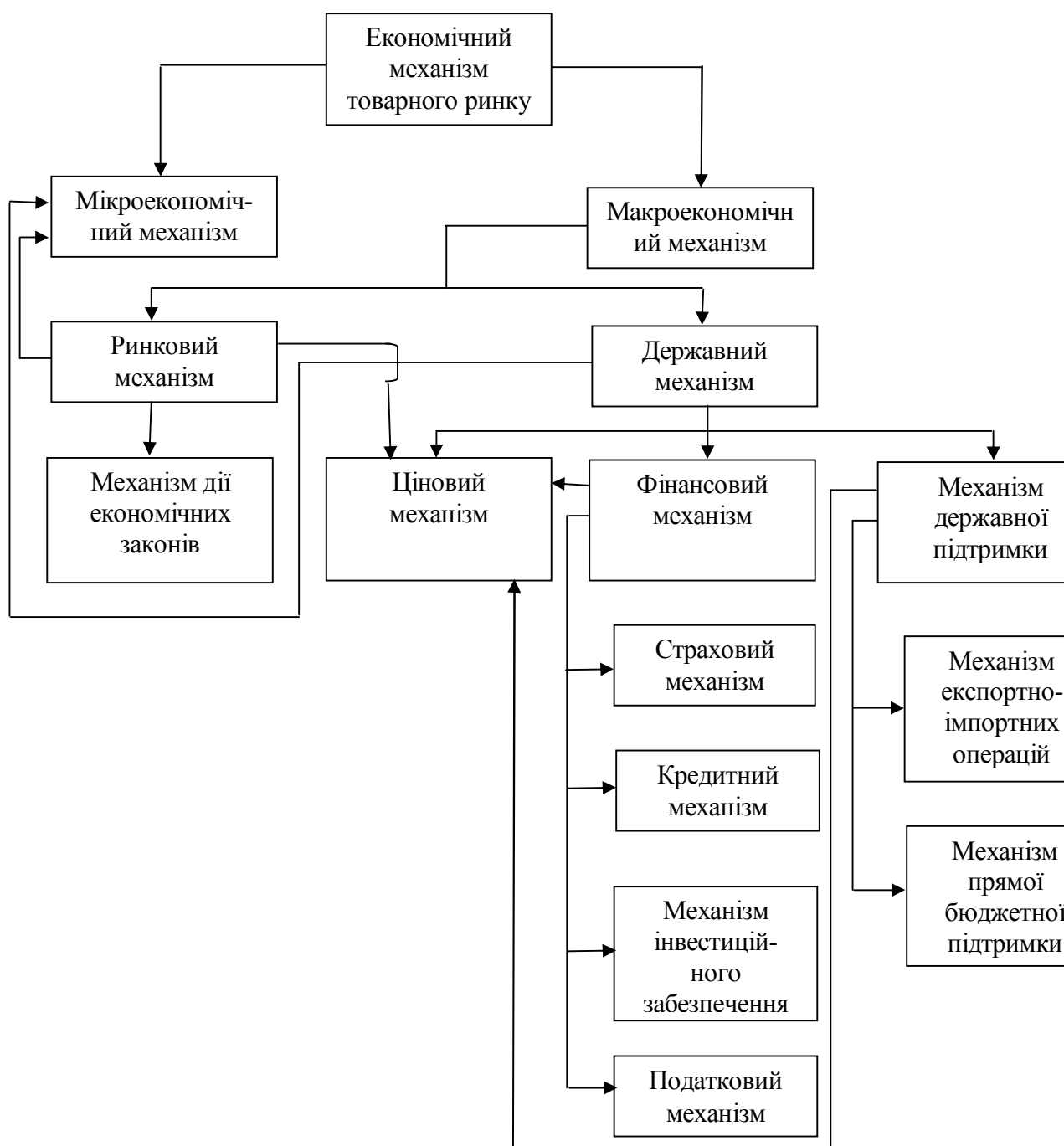

Рис.1. Складові елементи економічного механізму товарного ринку

На характер економічного механізму впливають галузеві особливості, що в значній мірі стосується як аграрного ринку і ринку продукції птахівництва зокрема:

1. Виробництво продукції птахівництва залежить від фізіологічних особливостей і фізіологічного циклу птиці. Помісячно існує незбалансованість між затратами і грошовими надходженнями, що потребує використання механізмів фінансово-кредитного регулювання.

2. Гарантований попит на сільськогосподарську продукцію, що зумовлено її властивістю задовольняти потреби населення в їжі. Ця особливість дає суттєву перевагу сільськогосподарським товаровиробникам у порівнянні з промисловими. Разом з тим, високий рівень попиту і проблеми у вітчизняному птахівництві зумовлюють збільшення легального і нелегального імпорту, що зумовлює формування дієвого механізму експортно-імпортних операцій.

3. Птахівництво – це галузь тваринництва, яка постачає населенню унікальні продукти харчування. Серед інших галузей тваринництва вона відзначається найбільшою скоростиглістю і здатністю до відновлення. За роки незалежності в Україні частка м'яса птиці в структурі виробництва м'яса в 1990р. становило всього 16%, а в 2006р. – 34% і була найбільшою в порівнянні з іншими видами м'яса (рис. 2). Тобто птахівництво – єдина галузь тваринництва, яка здатна в короткі терміни забезпечити населення м'ясом у відповідності до раціональних норм харчування. Відповідний ціновий, фінансовий механізм і механізм прямої державної підтримки сприятимуть швидкому відновленню цієї стратегічно важливої для країни галузі.

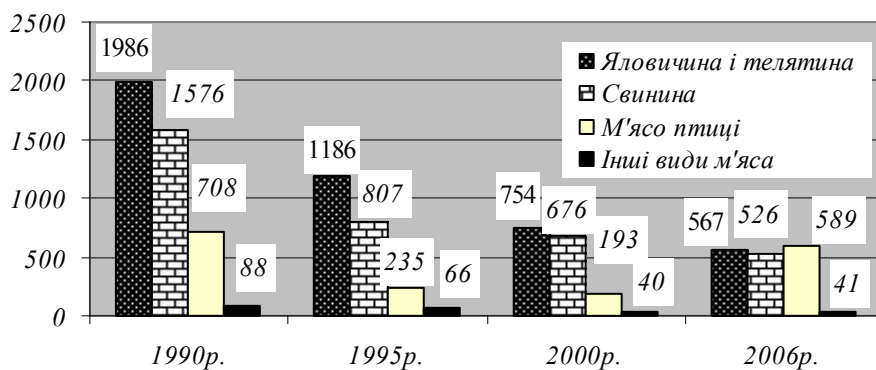

Рис.2. Виробництво м'яса в Україні за видами (у забійній вазі; тис.т)

4. Залежність пропозиції сільськогосподарської продукції від погодних умов, які обмежують можливості контролю зі сторони сільськогосподарського товаровиробника за кількістю і якістю продукції. Ця особливість опосередковано стосується і птахівництва, оскільки продуктивність галузі в значній мірі

залежить від кормозабезпечення, а ціни на корми визначаються в першу чергу цінами на зерно. Тому галузь потребує дієвого механізму страхового захисту.

5. Великий обсяг продукції і те, що вона швидко псується викликає необхідність, з одного боку, створення спеціальних умов для її зберігання, а з другого – намагання товаровиробників в максимально короткі терміни реалізувати таку продукцію, що дозволить уникнути значних втрат. Основні споживачі продукції птахофабрик зосереджені в містах, що викликає необхідність її збуту головним чином через різного роду посередників.

6. Птахопідприємства найбільшою мірою залежні від ринкового попиту та платоспроможності населення через прямі зв'язки з споживачами. Життєвий рівень населення, його платоспроможність визначають зону ризику, в якій може бути підприємство і особливо птахофабрики.

7. Собівартість одиниці продукції птахівництва протягом року не є стабільною. Балансування ціни і затрат вступає в протиріччя з платоспроможністю населення, що негативно впливає на фінансовий стан підприємства. Особливо це проявляється в осінньо-зимовий період. Створюється ситуація так званого “перенасичення ринку” продукцією птахівництва. В цей період різко падає пропозиція та зростають ціни, що призводить до зменшення споживання яєць і м'яса птиці.

8. Для птахофабрик характерна своя специфіка в розвитку інтеграційних процесів. З формуванням нових організаційних структур на базі птахофабрик та інших сільськогосподарських підприємств відбувається процес, який, з одного боку, дозволяє понизити рівень ризикованості птахофабрик шляхом пониження рівня їх залежності від кормової бази, а з іншого – забезпечує перерозподіл функцій, правомочності та ресурсів між основним і диверсифікованим виробництвом, частка якого в структурі діяльності досить висока.

9. Основним постачальником продукції птахівництва на продовольчому ринку на сучасному етапі розвитку економіки і в перспективі є і будуть птахофабрики. Доповнюючими суб'єктами виробництва продукції птахівництва є господарства населення. Забезпеченню гармонійного поєднання їх часток на ринку повинен сприяти економічний механізм формування продовольчого ринку.

10. Специфікою галузі птахівництва є система простого і розширеного відтворення, яка базується на селекційній роботі, об'єктах інкубації, організаційних формуваннях-репродукторах, господарюючих структурах виробництва яєць та м'яса птиці, торговельній мережі та інше. Попит на кінцеву продукцію галузі птахівництва, як і всього тваринництва, є первинним елементом для визначення обсягів та темпів розвитку всіх складових відтворювального процесу. Збалансованість всіх складових визначатиметься рівнем розвитку організаційно-економічного механізму господарювання.

Перераховані специфічні особливості розвитку галузі є визначальними у формуванні економічного механізму ринку продукції птахівництва.

Висновки. Успішний розвиток аграрного ринку можливий лише за умови дії всіх складових економічного механізму, які в значній мірі є взаємопов'язаними і взаємодоповнюючими. Вони визначаються як специфікою окремого ринку, так і поточною ринковою ситуацією. Відсутність або неналежне функціонування хоча б одного елементу механізму може привести до суттєвих макроекономічних змін, які можуть стати загрозливими для продовольчої безпеки держави загалом.

Література

1. Великий тлумачний словник сучасної української мови . – К .: Ірпінськ : ВТФ “Перун”, 2001. – 1440 с.
2. Данилів Б.В. Економічний механізм і міжгалузеві економічні відносини в агро формуваннях // Економіка АПК. – 2007. - №2. – С.49-56.
3. Економічна енциклопедія : У трьох томах . Т .2 / Редкол .: С .В . Мочерний (відп . ред .) та ін . – К .: Видавничий центр “Академія”, 2001. – 848 с.
4. Саблук П.Т. Економічний механізм АПК у ринковій системі господарювання // Економіка АПК. – 2007. - №2. – С.3-10.

Summary

Sendetska S.V.

FEATURES OF ECONOMIC MECHANISM OF FORMING AND FUNCTIONING OF MARKET OF PRODUCTS OF POULTRY FARMING

The concept of “economic mechanism” and his difference is examined from economic, the basic constituents of economic mechanism are considered, own determination of this concept is offered. In the articles considered of feature of economic mechanism of forming and functioning of market of products of the poultry farming.

Стаття надійшла до редакції 24.03.2008

Соколова А.О., к.е.н., доцент ©

ДВНЗ “Державний агроекологічний університет”, м. Житомир, Україна

ІННОВАЦІЙНІ ПЕРЕДУМОВИ ФІНАНСОВОЇ СТІЙКОСТІ АГРАРНИХ ПІДПРИЄМСТВ

В статті проаналізовано сучасний стан та основні тенденції розвитку інноваційної діяльності підприємств аграрного сектора Житомирської області. Виявлено причинно-наслідкові зв'язки між інноваційно-інвестиційною політикою та фінансовою стійкістю підприємств. Визначено, що соціально-економічне зростання галузі сільського господарства може бути досягнуте лише на інноваційній основі при активному використанні сучасних науково-технічних розробок. Доведено необхідність розробки та впровадження системи заходів щодо активізації інноваційної діяльності в аграрному секторі економіки регіону.

Ключові слова: аграрний сектор, банкрутство, економічна ефективність, інноваційна діяльність, фінансова стійкість.

Постановка проблеми. Розширення господарської самостійності аграрних підприємств в умовах ринкової трансформації економіки АПК, руйнування вертикальної системи управління і прагнення України інтегруватись у світову систему господарювання як повноправний партнер, по-новому ставлять питання організації ефективної господарської діяльності. В конкурентному середовищі аграрні товаровиробники повинні самі захищати себе від небажаних ситуацій: низької рентабельності, збитковості, неплатоспроможності, можливості банкрутства. В сучасних умовах важливою конкурентною перевагою сільськогосподарських підприємств, яка спрямована на підвищення економічної ефективності господарювання та фінансової стійкості, є система мотивації інноваційної діяльності.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблема розвитку інноваційної діяльності присвячені роботи вітчизняних та зарубіжних економістів. Справедливо відмічають Гальчинський А., Геєць В. та ін., що головним чинником стабільного економічного розвитку можуть бути лише нарощення інтелектуального потенціалу нації та науково-технічні інновації [2]. Про необхідність розробки регіональної інноваційної стратегії на основі короткострокових та довгострокових інновацій, наголошує І.М. Майорова [5]. Варто підтримати Гайдуцького П.І., Саблука П.Т., Лупенка Ю.О. та ін., які вважають, що перехід агроформувань на інноваційну модель розвитку – це перспективний напрям, який створює сприятливе середовище ефективного використання матеріально-технічних ресурсів, сталого конкурентоспроможного розвитку реформованого аграрного сектора України [1, с.334].

Разом з тим, у сучасній науковій літературі недостатньо розкриті питання взаємозалежності фінансових результатів та інноваційної діяльності підприємств. Досить актуальними є виявлення причинно-наслідкових зв'язків між інноваційно-інвестиційною активністю та фінансовою стійкістю підприємств, що становить основу економічного зростання виробництва. Актуальність проблеми, її практичне значення й недостатня вивченість зумовили необхідність проведення даного наукового дослідження.

Метою даної статті є розробка та наукове обґрунтування основних заходів, покликаних активізувати інноваційну діяльність сільськогосподарських підприємств як умова забезпечення їх фінансової стійкості на пореформеному етапі розвитку аграрного сектора економіки.

Вклад основного матеріалу. Аграрний сектор України протягом останніх років працює на межі збитковості. У 2006 р. 28,2% сільгосппідприємств (де понад 50 осіб працюючих) закінчили господарський рік із збитками в сумі 1,1 млрд. грн. Де-факто ці підприємства є банкрутами, проте де-юре процедура банкрутства не розпочата, оскільки темпи росту дебіторської заборгованості у 2006 р. перевищували кредиторську заборгованість по сільському господарству у 2,3 рази [4, с.14].

Проведене дослідження свідчить, що аналогічна ситуація спостерігається і в аграрній сфері Житомирської області. За період 2001-2006 рр. спостерігається тенденція спочатку значного збільшення питомої ваги збиткових підприємств, а потім її зниження. Однак на сьогодні ця частка продовжує залишатися значною, і в 2006 р. склала 61,4 %; загальна сума збитків, отриманих даними сільськогосподарськими товаровиробниками у звітному році сягає 43,6 млн. грн. (табл. 1).

Разом з тим, в області нагромаджено позитивний досвід функціонування прибуткових підприємств, де здійснюється широке впровадження у виробництво організаційно-інноваційних розробок. Ці господарства реалізують інноваційні проекти, здійснюють заходи щодо комерціалізації результатів інноваційної діяльності на основі впровадження системи аграрного менеджменту та використання маркетингової інформації.

Так, за рахунок застосування сучасних методів селекції і популярної генетики в ПАФ “Єрчики” Попільнянського району одержують надой по 5500 кг від 600 корів, витрачаючи при цьому на 1 ц молока 1,05 ц корм. од. Інноваційна модель розвитку зернового виробництва запроваджена в ПСП “Україна” цього ж району, де збирають понад 80 ц/га зернових і зернобобових. Використання садивного матеріалу хмелю, вирощеного методом “*in-vitro*” в ПОСП “Олекс” та СТОВ “Полісся” Олевського району дозволило отримати по 11-12 ц/га шишок хмелю з середнім вмістом альфа-кислоти – 5,8 %.

В результаті використання сучасних технологій і нових організаційних форм виробництва та реалізації картоплі, ТОВ “Норинське” Народицького району щорічно має високі економічні показники, оскільки урожайність картоплі сягає 250-300 ц/га. З метою відродження традиційної галузі льонарства, в області

Таблиця 1

**Основні показники діяльності сільськогосподарських підприємств
Житомирської області**

Показники	Роки					2006 до 2002
	2002	2003	2004	2005	2006	
Кількість сільськогосподарських підприємств – всього, од.	707	686	621	595	513	-194
в тому числі збиткових	621	559	415	360	315	-306
у % до загальної кількості	87,8	81,5	66,8	60,5	61,4	-26,4
в тому числі прибуткових	86	127	206	235	198	+112
у % до загальної кількості	12,2	18,5	33,2	39,5	38,6	+26,4
Фінансовий результат діяльності, прибуток (+), збиток (-), млн. грн.	-107,4	-69,5	11,4	27,5	36,3	+143,7
Рівень рентабельності усієї діяльності, %	-17,4	-14,3	2,2	5,6	8,0	+25,4
Рівень рентабельності рослинництва, %	10,2	28,0	29,0	13,0	12,3	+2,1
Рівень рентабельності тваринництва, %	-26,4	-25,4	-1,5	27,8	-5,2	+21,2

Джерело: розраховано за даними Головного управління агропромислового розвитку Житомирської облдержадміністрації

успішно реалізується інвестиційний проект “Створення виробництва з вирощування та переробки льону в СТОВ “Смільчино-льон”. Для впровадження енергозберігаючої технології виробництва, відновлення роботи льонозаводів залучено 500 тис. дол. США іноземних інвестицій, з них майже 200

тисяч на придбання техніки [6, с.286]. Проте, низькі доходи та збитковість більшості сільськогосподарських підприємств Житомирської області не дозволяють їм повністю дотримуватись сучасних високоефективних технологій, широко використовувати інноваційні продукти у своїй діяльності.

Заходи інноваційного характеру, з одного боку, є факторами виробництва (зростання техніко-технологічного рівня аграрного виробництва на основі впровадження енергозберігаючих технологій, застосування якісних систем машин і механізмів, нових видів матеріальних ресурсів, використання високопродуктивних сортів і гібридів сільськогосподарських культур тощо). Завдяки впровадженню інновацій щорічно підвищується урожайність культур та продуктивність сільськогосподарських тварин, зростають прибутки, забезпечується економічна ефективність й фінансова стійкість аграрних підприємств. З іншого, їх можна віднести і до результативних показників, адже динаміка інноваційного розвитку в аграрному секторі Житомирщини значною мірою залежить від фінансових можливостей сільськогосподарських товаровиробників області, від розміру отриманого ними прибутку.

Сільськогосподарське виробництво – це специфічна галузь, яка має ряд економічних, організаційних та технологічних особливостей, які зумовлюють виробничі ризики у цій галузі та визначають фінансові результати господарювання. Крім того, це кредитомістка галузь, яка не може нормально розвиватися без залучення зі сторони додаткових фінансових ресурсів для здійснення поточних платежів з метою забезпечення операційної діяльності, а також розширення виробництва на інноваційній основі.

Проведене дослідження свідчить про те, що важливою передумовою ефективної реалізації інноваційних процесів є відповідне фінансово-кредитне забезпечення всіх етапів цієї діяльності. Недоступність кредитних коштів для реалізації інноваційних проектів значною мірою підтверджується даними про структуру фінансування інноваційної діяльності в Україні за 2001-2005 рр. Вага кредитних ресурсів у загальній структурі фінансування є незначною, хоч і характеризується тенденцією до зростання (з 6,1 до 18,0% за 2001-2005 рр.). Основним джерелом фінансування інновацій на підприємствах є власні кошти (від 79,6% у 2001 р. до 70,3% у 2005 р.); прибуток від господарської діяльності та амортизаційні відрахування [3, с.123].

Висновки. Таким чином, у найближчій та довгостроковій перспективі врахування інноваційного чинника стає вирішальною умовою подальшого розвитку аграрного сектора регіону. Стале соціально-економічне зростання галузі може бути досягнуте лише на інноваційній основі при активному використанні сучасних науково-технічних розробок.

Для сприяння фінансування інноваційної діяльності в Україні необхідно запровадити державні регуляторні та правові механізми, державне страхування інноваційних кредитів, налагодити співпрацю аграрних товаровиробників та фінансових установ. Перспективи подальших досліджень пов'язані з виявленням конкретних напрямків інноваційної діяльності підприємств аграрного сектора

економіки, що в свою чергу забезпечить їх фінансову стійкість та мінімізує ймовірність виникнення банкрутства.

Література

1. Аграрна реформа в Україні / П.І. Гайдуцький, П.Т. Саблук, Ю.О.Лупенко та ін.; За ред. П.І. Гайдуцького. – К.: ННЦ ІАЕ, 2005.– 424 с.
2. Гальчинський А., Гесць В. та ін. Інноваційна стратегія українських реформ. – К.: Знання України, 2002.– 326 с.
3. Зінько Н.Я. Механізми сприяння банківського фінансування інноваційних проектів // Соціально-економічні проблеми реформування українського суспільства: Збірник наукових праць за матеріалами Всеукр. наук.-практ. конф ЖДУ ім. І.Франка / За заг. ред. Данилишина Б.М. – Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І.Франка, 2006.– С. 122-125.
4. Лузан Ю.Я. Фінансовий стан агропромислового виробництва в Україні та шляхи його удосконалення // Економіка АПК.– 2007.– № 5.– С. 14-18.
5. Майорова І.А. Інноваційні чинники економічної стратегії регіонального розвитку // Сучасний стан та проблеми інноваційного розвитку держави: Матеріали міжнар. наук.-практ. конф. Тези доп. (6-7 жовт. 2006 р.). / Відп. ред. М.І. Карлін.– Луцьк: РВВ “Вежа” Волин. Держ. ун-ту ім. Лесі Українки, 2006.– С. 259-262.
6. Малиновський А.С. Системне відродження сільських територій в регіоні радіаційного забруднення: Монографія. – К.: ННЦ ІАЕ, 2007.– 604 с.

Summary

Sokolova A.A.

INNOVATIVE GROUND OF THE AGRARIAN ENTERPRISE FINANCIAL STABILITY

The paper analyses the modern condition and the basic tendencies of Zhytomyr oblast agrarian enterprise innovative activity development. It has been found out the cause and effect relationships between innovative and investment policy and enterprise financial stability.

The paper has established that social and economic growth of the agricultural branch can be achieved under the innovative conditions using modern scientific and technological engineering. It has also been proved engineering necessity and the introduction of measurement system as to the region's agrarian sector economy innovative activity activization.

Стаття надійшла до редакції 11.04.2008

Солтис М.В., здобувач ©

Львівський національний університет ветеринарної медицини
та біотехнологій імені С.З. Гжицького, м. Львів, Україна

ЗАКОНОМІРНОСТІ ТА ТЕНДЕНЦІЇ ФОРМУВАННЯ КАНАЛІВ ЗБУТУ ТВАРИННИЦЬКОЇ ПРОДУКЦІЇ

В статті розглянуто рух товарів через канали просування, що є одним з основних елементів збутової діяльності підприємства. Запропоновано комплекс заходів щодо підвищення результативності цього виду діяльності.

Ключові слова: збут, сільськогосподарська продукція, реалізація, канали дистрибуції, сільськогосподарські підприємства.

Постановка проблеми. Добре організований рух товарів залежить від запроєктованої системи каналів збуту. Вибір каналу дистрибуції залежить від багатьох чинників, зокрема від місця локалізації господарства, потреб споживачів та властивостей продукту.

Канали просування є одним з основних елементів збутової діяльності підприємства, однак ефективність безпосередньо впливає на всю збутову і господарську діяльність виробників сільськогосподарської продукції.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Перехід до ринкової економіки суттєво змінив не лише позицію сільськогосподарських підприємств на ринку, але й істотно вплинув на їх збутову діяльність, передусім внаслідок появи нових партнерів. Традиційно з часів планово-розподільчої системи господарювання основними каналами збуту сільськогосподарської продукції були заготівельні організації та споживчі кооперації, реалізація населення через громадське харчування та в рахунок оплати праці. Необхідність поповнення обігових коштів змусила сільськогосподарські підприємства розширити продаж на ринках. Пізніше виникли і інші канали збуту продукції – через біржі та аукціони, комерційним структурам та за кордон, видача селянам в рахунок земельних і майнових паїв. Починаючи з 1995 р. ліквідована державна монополія на заготівлю сільськогосподарської продукції, натомість сформована державно-контрактна та біржово-контрактна системи. Все це зумовило суттєві структурні зрушення в каналах реалізації всієї сільськогосподарської продукції, зокрема і тваринницької.

Мета статті. Визначити та проаналізувати канали дистрибуції тваринницької продукції для підвищення ефективності формування каналів її збуту.

Виклад основного матеріалу. У вартісному виразі товарної продукції основними каналами збуту її є продаж переробним підприємствам, населенню на міських ринках тощо. Поряд з цим слід відмітити, що лише 7 % всієї продукції

тваринництва реалізуються з посередництвом ринків міської торгівлі. Незначними є продаж продукції населенню та пайовикам в рахунок плати за земельні та майнові паї.

В останні роки відбулися суттєві зміни в структурі каналів реалізації продукції сільського господарства, зокрема і продуктів тваринництва, пов'язані з приватизацією закупівельних, переробних та торговельних підприємств. Це в значній мірі порушило традиційні зв'язки колишніх сільськогосподарських підприємств з іншими суб'єктами ринку, що спричинило до пошуку нових партнерів.

Якщо в цілому розвинулися альтернативні до державних закупок канали реалізації, то молоко та худоба в живій вазі традиційно більше закупляли саме через інші організовані і неорганізовані форми закупівель.

Однак і альтернативні канали реалізації розвиваються досить повільно, що викликано як слабкою підприємливістю селян, недостатньою їх організованістю, правовою неграмотністю, так і тим, що більшість продуктів тваринництва, зокрема молоко, належать до продукції, що швидко псується.

Таблиця 1

Структура реалізації худоби і птиці сільськогосподарськими підприємствами Львівської області (у % до загального обсягу)*

Роки	Переробним підприємствам, включаючи організації споживчої кооперації	На ринку	Населенню через систему громадського харчування та в рахунок оплати праці	В рахунок земельних майнових паїв	За іншими каналами
2000	22,3	33,7	40,3	0,1	3,6
2001	33,7	22,2	33,1	0,3	10,7
2002	23,3	28,1	30,8	0,6	17,2
2003	47,7	18,7	20,0	2,0	11,6
2004	65,7	14,2	7,9	0,1	12,1
2005	77,6	9,7	5,2	0,2	7,3
2006	76,8	4,6	1,7	0,1	16,8
Відхилення 2006р. (+,-) проти 2000р.	+54,5	-29,1	-38,6	0,0	+13,2

*Примітка: тут і надалі використано матеріали Головного управління статистики у Львівській області [1]

В реалізації худоби і птиці переважає продаж переробним підприємствам. Причому зв'язки між виробниками продукції та її переробниками покращується і посилюється. Розвиток цього каналу зумовлений вдосконаленням відносин між партнерами, зокрема щодо терміновості та форм оплати продукції. Натомість все менше великої рогатої худоби і птиці господарства продають на ринку. В значній мірі це пояснюється потребою додаткових затрат як на утримання персоналу, так і торгових точок з дотримання санітарно-гігієнічних вимог щодо здійснення такої форми торгівлі.

Поголів'я великої рогатої худоби, свиней та птиці, вирощених у сільськогосподарських підприємствах в основному збувається місцевим переробним підприємствам. Проте майже чверть молодняка великої рогатої худоби реалізується на ринку. Натомість майже п'ята частина курей на м'ясо реалізується за іншими каналами – комерційним структурам.

Розширення каналів збуту продукції сільськогосподарськими підприємствами в значній мірі обмежені. Це пояснюється декількома причинами. Насамперед, інертністю самих підприємств, відсутністю маркетингових досліджень, незадовільною організацією раціональної політики збуту тощо.

Таблиця 2

Структура реалізації худоби і птиці сільськогосподарськими підприємствами Львівської області у 2006 році (у % до загального обсягу)

Види тварин	Переробним підприємствам, включаючи організації споживчої кооперації	На ринку	Населенню в рахунок оплати праці	В рахунок земельних майнових паїв	За іншими каналами
Велика рогата худоба	60,1	22,6	8,7	0,5	8,1
Свині	75,9	6,5	2,5	0,2	14,9
Птиця	80,2	0,7	0,1	-	19,0
Вівці та кози	0,0	0,0	100,0	-	-
Інші види худоби	2,7	47,3	24,0	2,0	24,0
Худоба та птиця - всього	76,8	4,6	1,7	0,1	16,8

Проблема збуту особливо складна для господарств сільських населених пунктів віддалених від міст, зокрема великих. Це обумовлено відсутністю власних транспортних засобів, дороговизною проїзду в громадському транспорті, браком вільного часу.

Стосовно реалізації молока, то тут впроваджуються механізми взаємовідносин переробників та індивідуальних виробників: в населених пунктах обладнуються молокоприймальні пункти, вдосконалюється система транспортного обслуговування збору молока, система взаємних розрахунків, зокрема розрахунків не тільки грошима, але й товарами повсякденного попиту. Все частіше до реалізації молока використовується транспорт місцевих жителів, які працюють на умовах договору з молокопереробними підприємствами.

Окремим напрямом збуту продукції є її продаж посередникам, в основному це стосується продукції тваринництва – закуп поголів'я великої рогатої худоби і свиней. Маючи подальших “скупщиків” або гарантовані місця на ринку, вони досить успішно ведуть свій бізнес, в основному юридично не оформлений.

Висновки. В останні роки відбулися суттєві зміни в структурі каналів реалізації продукції тваринництва. Основними каналами стали продаж переробним підприємствам та комерційним структурам. Основним критерієм вибору каналу реалізації для більшості сільськогосподарських підприємств є ціна реалізації, умови оплати та традиційні зв'язки.

Сільськогосподарські підприємства обмежені у виборі каналів реалізації продукції. Основними причинами цього є: недостатність ресурсів, відсутність відповідної інфраструктури ринку, брак інформації про ринкову ситуацію та недостатню підготовку персоналу з маркетингу та продажу.

Складною залишається проблема реалізації продукції господарствами населення. Лише третина виробленого м'яса та молока в особистих селянських господарствах реалізуються поза їх межами. Інша продукція – включаючи і її надлишки використовується на особисте споживання домогосподарств, на корм тваринам.

В різних каналах формувалися різні ціни на продукцію тваринництва. Найвищими вони були при реалізації продукції переробним підприємством та комерційним структурам, найнижчими на ринку.

Неправомірно високими були ціни на продукцію передану селянам як плату за оренду земельних і майнових паїв.

Література

1. Статистичний збірник Реалізація аграрної продукції с/г підприємствами в 2006р./За ред. Матковського М.С. статистики у Львівській області. – 2007. – 58 с.
2. Статистичний щорічник Львівської області за 2006 р. Частина 1/За ред. М.С. Матковського – Львів 2007. – 263.

3. Саблук П.Т., Ситник В.П., Дем'яненко М.Я., Шпичак О.М. та інші. Посібник по формулюванню ринкового середовища підприємств АПК. – К: ІАЕ, 1997. – 587 с.
4. Сільське господарство Львівщини у 2006р. Статистичний збірник .– Львів: ГУСУЛО, 2007. – 157с.
5. Васильчак С.В. Формування та розвиток регіонального ринку молока і молочних продуктів. – Львів: НВФ “Українські технології” 2005 р. – 240 с.

Summary

In the article there was taken into account the movement of goods through selling, which is one of the major elements of activity of the enterprise.

Стаття надійшла до редакції 07.03.2008

Степанюк Н.А., асистент ©

Національний університет водного господарства та природокористування,
м. Рівне, Україна

ОЦІНКА АГРАРНОГО ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ: ЕКОЛОГО-ЕКОНОМІЧНИЙ АСПЕКТ

Визначено основні складові для характеристики еколого-економічної оцінки аграрного природокористування регіону. Розраховано ступінь використання земельних ресурсів Рівненської області за допомогою коефіцієнту екологічної стабільності. Ситуація в області характеризується як середньо стабільна.

Ключові слова: земельні ресурси, аграрне природокористування, еколого-економічна ефективність, оцінка, землекористування.

Постановка проблеми. Критерієм ефективності людської діяльності до середини ХХ століття було одержання максимальних благ за мінімальних затрат і неконтрольованої експлуатації природних ресурсів, а основним принципом ставлення до природи — панування над нею й цілковите підкорення людині.

Після об'єктивного аналізу причин екологічних катастроф і величезних економічних втрат від нерозумного господарювання, яких людство зазнало останніми десятиліттями, стало зрозуміло, що принципи природокористування мають бути іншими, якщо ми хочемо вижити.

Конференцією ООН з навколишнього середовища і розвитку, що відбулася 1992 року в місті Ріо-де-Жанейро (Бразилія) затверджено Концепцію сталого й екологічно зрівноваженого розвитку економіки, яка визнана домінантною ідеологією розвитку людської цивілізації, стратегічним напрямом забезпечення матеріального, соціального та духовного прогресу суспільства.

Аналіз останніх досліджень. Хоча багато науковців працюють у напрямі вивчення та переведення на сталий розвиток природокористування, на жаль, в Україні дана проблема, саме в сфері аграрного землекористування ще не набула достатнього розв'язку, тому необхідно до її вирішення підійти комплексно та системно.

Метою статті є здійснення оцінки аграрного природокористування з врахуванням екологічних та економічних складових.

Виклад основного матеріалу. За даними Держкомзему України, земельна площа України становить 60,3 млн. га. [1, с. 98]. До 1991 року земля перебувала виключно у державній власності. На сьогодні природно-ресурсний потенціал України включає 42,9 млн. га сільськогосподарських угідь (73,1 відсотка території країни), в тому числі 32,5 млн. га ріллі, 7,94 га природних кормових угідь-сіножатей і пасовищ [1, с. 99]. Провідною галуззю сільського

господарства України залишається землеробство, що базується на засадах, які сприяють підвищенню родючості ґрунтів.

При визначенні еколого-економічної оцінки аграрного природокористування регіону спочатку необхідно зібрати дані, які характеризують основні характеристики наявності, складу та раціонального використання земельних ресурсів, серед яких:

1. земельний фонд в загальному та в розрізі районів;
2. наявність сільськогосподарських земель, в розрізі видів (доцільно використовувати такі масштабні аспекти: земельну територію; сільськогосподарські угіддя; орні землі; багаторічні насадження та інші види земельних ресурсів);
3. дані про природні умови, які впливають на ведення сільського господарства.

Наступним етапом є здійснення оцінки природних умов, до яких відносять клімат, рельєф, геологічну будову, географічне положення, нормальне зволоження, достатня річна сума додатних температур, родючість рівнинного ґрунту, наявність тих або інших природних ресурсів, а також корисних копалин.

Здійснюючи оцінку екологічного стану земельних ресурсів Рівненської області було проаналізовано стан ґрунтів та поширення забруднення по території та визначено, що основною проблемою є забруднення земель, втрати гумусу, водна та вітрова ерозія; частина ріллі неефективно використовується, оскільки знаходиться на крутих схилах, що знижує показники сільськогосподарського виробництва. Також специфікою регіону є вкрай нерівномірне просторове поширення забруднення, викликане концентрацією промислового виробництва, в основному, в центральній частині області, а також наявність цілої низки локальних екологічних проблем, розв'язання яких потребує посиленої уваги з боку місцевих органів влади та залучення значних фінансових ресурсів.

Еколого-економічній оцінка аграрного природокористування передбачає визначення критерію і системи показників, що характеризують рівень віддачі та використання земельних ресурсів. Оцінка еколого-економічної ефективності – це порівняння результатів з видатками. Ми ставимо до неї такі вимоги:

- по можливості більш повно охоплювати всі соціально-економічні результати у різних сферах господарства як в найближчій, так і у віддаленій перспективі;

- найповніше охоплювати усі видатки, пов'язані із здійсненими заходами.

Ефективне використання земельних ресурсів може характеризуватися коефіцієнтом екологічної стабільності території, який визначає оцінку впливу складу угідь на екологічну стабільність території, стійкість якої залежить від сільськогосподарської освоєності земель, розораності і інтенсивності використання угідь, проведення меліоративних і культуртехнічних робіт, забудови території.

За розрахунками І. Риторські та Е. Гойке, коефіцієнт екологічної стабільності окремих угідь становить: забудована територія і дороги – 0,00; рілля – 0,14; лісосмуги – 0,38; фруктові сади, чагарники – 0,43; городи – 0,50; сіножаті

– 0,62; пасовища – 0,68; ставки і болота природного походження – 0,79; ліси природного походження – 1,00 [2, С. 12].

При різному складі земельних угідь коефіцієнт екологічної стабільності території землекористування Рівненської області буде становити:

Таблиця 1

**Екологічна стабільності території землекористування
Рівненської області**

Адміністративні райони	Коефіцієнт екологічної стабільності території землекористування	
	величина коефіцієнту	значення
Березнівський	0,70	стабільна
Володимирецький	0,69	стабільна
Гоцанський	0,29	не стабільна
Демидівський	0,32	не стабільна
Дубенський	0,42	стабільно нестійка
Дубровицький	0,71	стабільна
Зарічненський	0,68	стабільна
Рівненська область	0,58	середньо стабільна

Якщо одержане значення коефіцієнту екологічної стабільності території землекористування менше 0,33, то землекористування є екологічно нестабільним, якщо змінюється від 0,34 до 0,50, то відноситься до стабільно нестійкої, якщо знаходиться в межах від 0,51 до 0,66, то переходить в межі середньої стабільності, якщо перевищує 0,67, то територія землекористування є екологічно стабільною.

Провівши розрахунки екологічної стабільності території землекористування Рівненської області, ми визначили, що в 2006 році коефіцієнт екологічної стабільності сільськогосподарських угідь є вищим від середнього по Україні (0,48), і становить 0,58. Екологічна ситуація території землекористування Рівненщини є середньо стабільною, що є позитивним і визначається ефективним використанням наявних земельних ресурсів та якісними характеристиками (балами бонітету) ґрунтів.

Економічну ефективність використання землі визначають на основі системи натуральних і вартісних показників. До натуральних показників відносять: урожайність сільськогосподарських культур; виробництво окремих видів тваринницької продукції на 100 га відповідних земельних угідь. До вартісних показників відносять: виробництво валової продукції в порівнянних цінах, товарної продукції в поточних цінах реалізації, чистої продукції і прибутку в розрахунку на гектар сільськогосподарських угідь. Із зниженням урожайності основних сільськогосподарських культур за період з 1990 по 2006 рік спостерігається тенденція до зменшення виходу валової продукції у

розрахунку на 100 га сільськогосподарських угідь на 25,0%, в тому числі в рослинництві – на 12,3% [3, С.147].

Натуральні показники характеризують продуктивність лише певної частини сільськогосподарських угідь, а вартісні — всієї їх площі. Ці дві групи показників доцільно розраховувати як на гектар фізичної площі, так і з урахуванням грошової оцінки гектара сільськогосподарських угідь, в якій відображена їх економічна родючість. У першому випадку можна судити про фактично досягнутий рівень використання землі без урахування її якості, а в другому — об'єктивно оцінити результати господарювання.

Якщо розраховувати вартісний показник ефективності використання землі на гектар фізичної площі, то можна зробити висновок, що сільськогосподарські підприємства більш раціонально використовують землю в Березнівському, Дубровицькому, Здолбунівському, Рівненському, Рокитнівському, Сарненському районах, оскільки виробляють на гектар угідь більше ніж на 5000 грн. валової продукції, тоді як інші райони значно менше (рис. 1).

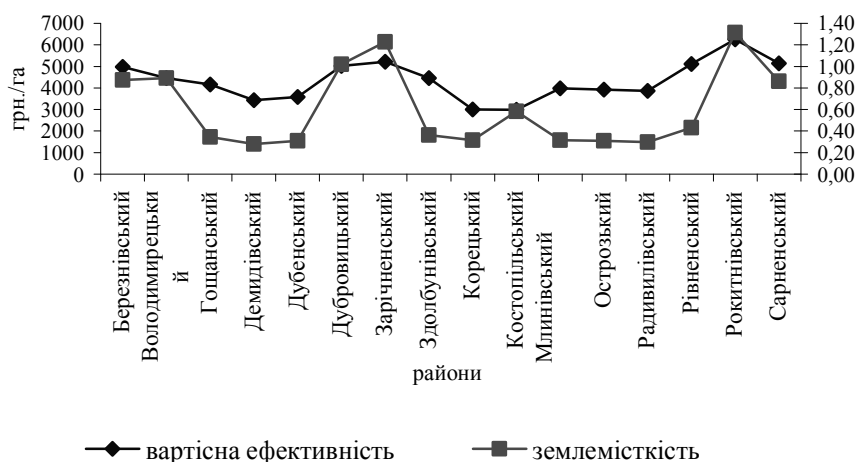

Рис. 1. Оцінка ефективності використання земель Рівненської області

Але коли врахувати економічну родючість землі, то з'ясується, що такий висновок є передчасним. Кращі результати отримані в Зарічненському, Володимирецькому, Зарічненському районах. Отже, у цих районах землю використовують раціональніше. Найкращі показники у співвідношенні має Дубровицький район, який не вирізняється високою якістю ґрунтів, але культура землеробства та правильний підбір сівозмін сільськогосподарських культур сприяють ефективності сільського господарства.

Висновки. Здійснений аналіз доводить, що у районах з низькою землевіддачею та вищим вартісним показником існують невикористані резерви для підвищення ефективності господарювання.

Дана методика може бути використана і для оцінки виробничої діяльності підприємства, які використовують різні за якістю землі.

Важливе місце займають заходи, спрямовані на підвищення потенційних можливостей підприємства щодо збільшення виробництва сільськогосподарської продукції з кожного гектару угідь. Такі можливості значно залежать від рівня інтенсивності використання земельних ресурсів. Порівняльна оцінка показників інтенсивності в динаміці та в різних підприємствах дасть змогу виявити деякі напрями подальшого поліпшення використання землі.

Серед важливих напрямів раціоналізації землекористування в бік його екологізації є:

- відтворення рівнів соціально-економічного розвитку регіонів відповідно до рівня розвитку природно-ресурсного потенціалу;
- переорієнтація земельно-територіального комплексу на розвиток немалоємких галузей;
- еколого-економічна адаптація структури землекористування, що склалася, до структури природно-ресурсного потенціалу;
- подальший розвиток і цілеспрямоване формування відповідних місцевому природно-ресурсному потенціалу вдосконалених за структурою і організацією природно-ресурсних комплексів регіонів країни.

Сільськогосподарські товаровиробники, які стали власниками землі й інших засобів виробництва, прагнуть до підвищення ефективності господарювання і вибирають ті шляхи, які дозволять їм у перспективі нарощувати виробництво продукції за умови збереження та відтворення родючості ґрунтів.

Література

1. Статистичний щорічник “Сільське господарство України” за 2006 рік / Державний комітет статистики України / Під загальним керівництвом Ю.М.Остапчука. - К., 2007. – 378 с.;
2. Методичні рекомендації оцінки екологічної стабільності агроландшафтів та сільськогосподарського землекористування. Третяк А.М., Третяк Р.А., Шквар М.І., К.: Інститут землеустрою УААН, 2001. – 15 с.;
3. Стахів О.А., Степанюк Н.А. Еколого-економічна ефективність аграрного природокористування в Рівненській області// Вісник НУВГП. – Серія: Економіка. Збірник наукових праць. – Рівне: НУВГП. – 2007. – Випуск 4 (36). – Частина 2. – С. 145–150.

Summary

Stepanyuk N.A.

*National University of Water Management and
Nature Conservation, Rivne, Ukraine*

Agrarian nature use estimation: environmental-ecological aspect. Basic pieces of environmental-ecological characteristics were discovered of agrarian nature use. Degree of land resources use in Rivne region has been estimated with the help of ecological stability coefficient. The situation in the region is moderately stable.

Стаття надійшла до редакції 14.04.2008

Терешко Б.М., аспірант ©,
Лясота В.П., доктор ветеринарних наук, професор,
Болоховський В.В., здобувач

Білоцерківський національний аграрний університет, м. Біла Церква, Україна

СТАН ПРИРОДНОЇ РЕЗИСТЕНТНОСТІ ОРГАНІЗМУ МОЛОДНЯКУ ВЕЛИКОЇ РОГАТОЇ ХУДОБИ ТА ЕФЕКТИВНІСТЬ ЗАСТОСУВАННЯ НОВИХ ПРО- І ПРЕБІОТИКІВ В УМОВАХ ВИКОРИСТАННЯ НОВІТНІХ ТЕХНОЛОГІЙ ВИРОЩУВАННЯ

Розробка заходів підвищення природної резистентності організму направлена на забезпечення збереженості молодняку великої рогатої худоби, його росту та розвитку в умовах застосування новітніх технологій його утримання.

Введення в травний тракт штамів мікроорганізмів-симбіонтів зі спеціально підібраними бактеріостатичними та ензимними властивостями, які відновлюють кишковий біоценоз, корегують гематологічні показники, активізують процеси бактерицидної і лізоцимної активності сироватки крові, позитивно впливаючи на стан імунної системи тварин, забезпечують збереженість, ріст та розвиток молодняку великої рогатої худоби.

Ключові слова: *пробіотики, пребіотики, симбіонти, біоценоз, бактерицидна (БА) активність, лізоцимна (ЛА) активність, імунна система, неспецифічна резистентність.*

Успішний розвиток тваринництва і спеціалізація галузі дозволяє при мінімальних затратах отримувати максимальну кількість високоякісної продукції [1].

В ряді країн Європи, США, в тому числі і Україні, актуальною на сьогодні є проблема збереження приплоду молодняку великої рогатої худоби [2].

Нинішній стан навколишнього середовища у зоні діяльності тваринницьких підприємств перевищує адаптаційні можливості організму телят і призводить до масових шлунково-кишкових захворювань різної етіології, особливо бактеріального походження [3].

Розвиток скотарства в Україні спрямований на широке використання ефективних новітніх технологій вирощування молодняку великої рогатої худоби. Проте доведено, що інтенсивні технології вирощування телят, порушують процеси формування кишкового мікробіоценозу у новонароджених телят, впливають на зниження природної резистентності, призводять до бактеріозів та загибелі тварин [4]. В умовах сучасного ведення тваринництва стає необхідністю вивчення впливу на організм молодняку факторів зовнішнього середовища,

зокрема, екологічних, та розв'язання актуального питання щодо розробки заходів підвищення резистентності організму телят, їх збереженості, росту та розвитку [5].

Світовий досвід засвідчує, що для профілактики і лікування шлунково-кишкових захворювань молодняку велике значення має введення у травний тракт телят пробіотиків, спрямованих на відновлення кишкового біоценозу, до складу яких входять штами мікроорганізмів-симбіонтів спеціально підібраних за бактеріостатичними та ензимними властивостями [8]. При заселенні кишковика такими мікроорганізмами створюється бактеріальна рівновага між різними видами нормальної мікрофлори, яка запобігає розвитку патогенних мікробів. У телят, як засвідчує світова практика, зовнішнім проявом нормальної бактеріальної рівноваги є добрий стан здоров'я, хороший апетит, підвищене споживання кормів, швидкий ріст і розвиток [7, 8].

Мета роботи. Вивчити стан природної резистентності організму молодняку великої рогатої худоби та ефективність застосування нових про- і пробіотиків в умовах використання новітніх технологій вирощування.

Матеріали і методи досліджень. Експериментальні дослідження проведені в проблемній лабораторії імунології сільськогосподарських тварин у складі кафедри гігієни тварин та основ ветеринарної медицини Білоцерківського НАУ, міжкафедральної лабораторії біолого-технологічного факультету та інституті ветеринарної медицини УААН, м. Київ.

Науково-виробниче дослідження проведено у ВАТ "Терезине" Білоцерківського району, Київської області. В досліді використовували молодняк української чорно-рябої породи.

Для проведення експерименту телята були розділені на 4 групи-аналоги: 1 група – контрольна, 2 група – телята, яким щоденно перорально задавали Ентеро-актив, 3 група – щоденно перорально задавали Протекто-актив, 4 група – телята, яким щоденно перорально задавали пробіотик Біо-актив.

У дослідженні використовували пробіотики Ентеро-актив, Протекто-актив та пребіотик Біо-актив у розрахунку 1,5 г на 10 кг живої ваги на добу, що відповідало кількості мікроорганізмів для Ентеро-активу $9 \cdot 10^9$ КУО/г; для Протекто-активу $7,5 \cdot 10^8$ КУО/г. До складу пребіотику Біо-активу входили амінокислоти, вітаміни та інші біологічно активні речовини.

Зоогієнічні методи були проведені за М.В. Демчуком (1996).

Показники бактерицидної активності сироватки крові визначали за загально прийнятою методикою: по Мюнселю та Троффенсу в модифікації О.В. Смирнової та Т.Н. Кузьміної. В якості тест-культури використовували змив добової культури *E. coli* з мікробним навантаженням 1 млрд. мікр/тіл в 1 мл (1988).

Для визначення лізоцимної активності використовували методику за В.Г. Дорофейчуком. В якості тест-культури використовували суспензію добової культури *Micr. lisodeicticum* з мікробним навантаженням 1 млрд. мікр/тіл в 1 мл (1988).

При проведенні гематологічних досліджень використовували загально прийняті методики визначення загальної кількості еритроцитів, лейкоцитів, вміст гемоглобіну в 1 мкл крові за Н.А. Кудрявцевим та Л.А. Кудрявцевою, (1984).

Варіаційно-статистичну обробку отриманих результатів досліджень проводили за обчислювальною програмою на ПК Microsoft Excel.

Результати досліджень. Нами проаналізована схема вирощування молодняку великої рогатої худоби в ВАТ “Терезине” Білоцерківського району, Київської області. В господарстві застосовують новітню технологію вирощування телят запропоновану фірмою “Йоостен мілк продакшн” Нідерланди, особливістю якої є раннє відлучення (4-7 доба) телят та переведення їх на замінник натурального молока (ЗНМ). Цей технологічний прийом викликає різке зниження природної резистентності організму, порушення його гомеостазу, що супроводжується втратою апетиту, схудненням телят, сонливістю, розладами шлунково-кишкового тракту, та призводить до їх загибелі.

В період проведення досліджень (квітень-травень 2007 р.) нами були визначені показники мікроклімату приміщень, які в цілому відповідали вимогам ВНТП: $t^{\circ}\text{C} - 7-10^{\circ}\text{C}$; відносна вологість – 75 %; швидкість руху повітря 1,5 м/с; мікробна забрудненість складала 17 тис. мікр/тіл на м³. Концентрація газів знаходився в межах норми: $\text{CO}_2 - 0,19 \text{ мг/м}^3$; $\text{NH}_3 - 9 \text{ мг/м}^3$. Світловий коефіцієнт в приміщенні складав 1/10, освітленість – 50 Лк.

Важлива роль в підтриманні гомеостазу організму телят належить кормовій базі. За проведеними дослідженнями, якість кормів повністю відповідає вимогам ДСТУ щодо вмісту поживних речовин, органолептичних та фізико-хімічних показників, що підтверджено їх аналізом, проведеними в Білоцерківському центрі Стандартизації, метрології та сертифікації.

В ВАТ “Терезине” існує централізована система водопостачання від артезіанської свердловини. За проведеними аналізами вода в цілому відповідає вимогам ГОСТу 287482 “Вода питна...” згідно органолептичних, фізико-хімічних показників, але колі-індекс в ній перевищує норму в 4 рази (12 шт/л, при нормі 3 шт/л), що відповідно зумовлює додаткове навантаження на локальний імунітет кишкового тракту.

Основним показником росту та розвитку тварин являється середньодобовий приріст живої маси. В порівнянні із контрольною групою, в дослідних групах тварин застосування препаратів мало позитивний вплив на ріст і розвиток телят. Серед них найбільш ефективним виявився пробіотик Протекто-актив. По закінченню дослідження показник приросту живої маси складав $1,018 \pm 0,09$ кг/добу, що перевищувало аналогічні показники контрольної групи приблизно в 1,5 рази, та сприяло більш швидкій нормалізації функцій шлунково-кишкового тракту тварин при його розладах та ефективному використанню енергії кормового раціону.

Ріст і розвиток молодняку великої рогатої худоби тісно пов'язаний із інтер'єрними особливостями організму, зокрема із системою крові, яка

завдячуючи своїй стабільності дає можливість використовувати гематологічні показники як такі, що оцінюють критерії фізіологічного стану організму тварин [9].

Результати гематологічних досліджень периферичної крові приведені в таблиці 1.

Аналіз матеріалів табл. 1 показує, що на початку досліду у телят дослідної та контрольної груп спостерігалися не значні відмінності між показниками загальної кількості еритроцитів периферичної крові, які варіювали в межах 0,06–0,14 млн./мкл.

Еритропоез у молодяку великої рогатої худоби повністю завершується та стає стабільним до 6 міс. віку тварин (К.В. Племянов и соавт., 2007), чим пояснюється постійне зростання еритропоезивних показників периферичної крові в дослідних і контрольній групах телят.

За порівняльним аналізом динаміки еритроцитопоезу у телят дослідних груп, яким застосовували пробіотики, найбільшу ефективність позитивного впливу на організм мав пробіотик Протекто-актив, що підтверджується стабільним і рівномірним зростання його показників від $4,83 \pm 0,5$ млн./мкл на початку досліду до $6,7 \pm 0,03$ млн./мкл при завершенні експерименту.

За аналізом матеріалів табл. 1 встановлено знижені, щодо норми, показники вмісту гемоглобіну в периферичній крові на початок і кінець проведених досліджень ($88,8 \pm 8,8$ г/л до $82,0 \pm 3,4$, при нормі $84,4–117,8$ г/л). Пероральне застосування телятам пробіотиків Ентеро-активу, Протекто-активу перорально, позитивно впливало на збільшення кількості гемоглобіну в крові та забезпечувало нормальну фізіологічну функцію еритроцитів. За аналізом результатів досліджень найбільш ефективним виявився пробіотик Протекто-актив через постійне динамічне зростання показників гемоглобіну, які на кінець досліду збільшилися в 1,2 рази щодо контролю та вихідних даних ($P < 0,01$).

Результати досліджень щодо насиченості еритроцитів гемоглобіном у телят після застосування препаратів Ентеро-активу і Протекто-активу показують, що ці пробіотики впливають на збільшення насиченості еритроцитів гемоглобіном і сприяють зменшенню величини кольорового показника векторально до норми, порівняно із аналогічними показниками у телят контрольної групи ($P < 0,05$; $P < 0,01$ відповідно). Пробіотик Протекто-актив забезпечив значну ефективність позитивного впливу на гомеостаз організму через стійку тенденцію до зменшення величини кольорових показників периферичної крові у телят цієї дослідної групи. Через 60 діб від початку прийому Протекто-активу, величина кольорових показників зменшилася до норми ($1,1 \pm 0,01$), що засвідчувало нормалізацію фізіологічного статусу у телят.

Таблиця 1

Динаміка гематологічних показників периферичної крові дослідних та контрольної груп телят при пероральному введенні пробіотиків (M±m) (n=12)

№ п/п	Назва препа- рату	Кількість тварин в досліді, гол. (n)	Показники проведення досліджень через (дні)																							
			Початкові (вихідні)			15			30			45			60			90								
			Зат. клітк еритроц., тис./млкл	Зат. клітк еритроц., млн/млкл	Вміст гемо- глобіну, г/л	Кольоровий показник, г/л	Зат. клітк лейкоц., тис./млкл	Зат. клітк еритроц., млн/млкл	Вміст гемо- глобіну, г/л	Кольоровий показник, г/л	Зат. клітк лейкоц., тис./млкл	Зат. клітк еритроц., млн/млкл	Вміст гемо- глобіну, г/л	Кольоровий показник, г/л	Зат. клітк лейкоц., тис./млкл	Зат. клітк еритроц., млн/млкл	Вміст гемо- глобіну, г/л	Кольоровий показник, г/л	Зат. клітк лейкоц., тис./млкл	Зат. клітк еритроц., млн/млкл	Вміст гемо- глобіну, г/л	Кольоровий показник, г/л				
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24	25	26	27
1	Ентеро- актив (пробіо- тик)	13	5,69	4,86	91,6	1,4	6,89	5,8	8,4	87,5	1,4	6,11	5,17	87,5	1,4	5,17	87,5	1,4	6,5	7,1	91,8	1,3	6,6	5,6	96,9	1,3
			0,8	0,5	9,2	0,1	0,7	0,6	8,9	0,1	0,6	0,5	0,6	0,5	8,8	0,1	0,6	0,5	8,8	0,1	0,09	0,1	0,09	0,1	0,1	4,3
2	Протек- то-актив (пробіо- тик)	12	5,74	4,83	85,2	1,5	7,06	5,28	91,6	91,8	1,2	6,34	5,43	91,8	1,2	6,34	91,8	1,2	6,5	5,5	104,7	1,1	6,7	6,7	99,5	1,0
			0,6	0,5	8,5	0,2	0,7	0,5	9,2	0,1	0,6	0,5	0,6	0,5	9,2	0,1	0,6	0,5	9,2	0,09	0,09	1,2	0,01	0,1	0,03	3,1
3	Біо- актив (пробіо- тик)	12	5,66	4,97	88,0	1,3	6,89	5,17	93,4	93,4	1,9	6,03	5,23	93,4	1,9	6,03	93,4	1,9	7,1	5,4	89,7	1,4	6,3	5,5	91,0	1,3
			0,6	0,5	9,8	0,1	0,7	0,5	9,3	0,1	0,6	0,5	0,6	0,5	9,3	0,1	0,6	0,5	9,3	0,06	0,14	5,3	0,09	0,09	0,09	4,0
4	Контро- льна група	12	5,80	4,91	88,8	1,5	5,94	4,91	81,2	82,5	1,6	5,89	4,83	82,5	1,6	5,89	82,5	1,6	6,1	5,1	80,9	1,6	6,1	5,2	82,0	1,6
			0,6	0,5	8,8	0,2	0,6	0,5	8,1	0,1	0,6	0,5	0,6	0,5	8,2	0,2	0,6	0,5	8,2	0,04	0,1	3,1	0,09	0,3	0,1	3,4

Примітка: 1) при визначенні кольорового показника крові за середню кількість гемоглобіну в крові брали показник 100 г/л, за середню величину загальної кількості еритроцитів периферичної крові брали величину 63 млн./млкл, що відповідає нормальним показникам периферичної крові.
2) ** - P < 0,05; * - P < 0,01.

Дослідження стану імунної системи за показниками бактерицидної (БА) і лізоцимної активності (ЛА) сироватки крові молодяку великої рогатої

худоби, як гуморальних факторів неспецифічного захисту організму від чужорідних агентів, відображає стан інтегрованих її властивостей проти умовно патогенних та патогенних мікроорганізмів [10, 11].

Результати досліджень бактерицидної активності сироваток крові дослідних і контрольних груп тварин показано в табл. 2. Як видно із таблиці, бактерицидна активність сироватки крові характеризує співвідношення оптичної густини дослідних проб до контрольних, тому зменшення величини її показників (в %) вказує на підвищення бактерицидності сироватки крові.

Із аналізу матеріалів таблиці 2 видно, що щоденне пероральне застосування про- та пребіотику позитивно впливало на збільшення бактерицидної активності сироватки крові та тривалість її активного періоду. Із дослідних препаратів, на показники бактерицидної активності сироватки крові телят найбільш ефективно впливав Протекто-актив. На початок дослідження бактерицидність відповідала $98,0 \pm 0,1$ %, на 60-ту добу дослідження її величина зменшувалась в 2,7 рази, що засвідчувало динамічне, вірогідне ($P < 0,01$) зростання бактерицидної активності сироватки крові щодо початкових даних та аналогічного зростання в 2,4 рази бактерицидної активності щодо показників тварин контрольної групи ($P < 0,05$). Показники лізоцимної активності сироватки крові обернено пропорційні показникам бактерицидної дії лізоциму, тому їх зменшення (в %) вказує на підвищення активності лізоциму. Результати досліджень лізоцимної активності сироватки крові приведені в таблиці 3.

Аналіз результатів досліджень показує, що при застосуванні різних про- та пребіотиків стимулюється лізоцимна активність сироватки крові у дослідних групах телят, але ступінь ефективності впливу на бактеріостатичну та бактерицидну дію сироваток крові у телят проявлялася по різному. Найбільш ефективним стимулятором активності лізоциму сироваток крові був пробіотик Протекто-актив, який динамічно корегував показники ЛА, та активізував його бактерицидну дію. Так, при початковій величині показника ЛА в $18,8 \pm 0,051$ % до кінця дослідження його величина зменшувалась в 3,4 рази, що засвідчувало високу бактерицидність лізоциму ($P < 0,05$).

Таблиця 3
Динаміка показників лізоцимної активності сироваток крові телят при пероральному застосуванні про- та пребіотиків

№ п/п	Назва препарату	Кількість тварин	Термін досліджень через (дні):																			
			15			30			45			60			90							
1	2	3	Початкові дані			15			30			45			60			90				
			Оптична густина ОО (Мг/мл)	Дослід	Контр.	Оптична густина ОО (Мг/мл)	Дослід	Контр.	Оптична густина ОО (Мг/мл)	Дослід	Контр.	Оптична густина ОО (Мг/мл)	Дослід	Контр.	Оптична густина ОО (Мг/мл)	Дослід	Контр.	Оптична густина ОО (Мг/мл)	Дослід	Контр.		
			ЛІА (%) Мг/л			ЛІА (%) Мг/л			ЛІА (%) Мг/л			ЛІА (%) Мг/л			ЛІА (%) Мг/л			ЛІА (%) Мг/л				
1	Ентеро-актив	13	до	0,220±	0,160 ± 0,001	до	0,231±	0,158 ± 0,001	до	0,229±	0,153 ± 0,001	до	0,229±	0,162 ± 0,01	до	0,230±	0,158 ± 0,03	до	0,241±	0,168 ± 0,01	до	0,241±
			після	0,278±	0,242±	0,272±	0,263±	0,249±	0,270±	0,267±	0,270±	0,270±	0,270±	0,270±	0,270±	0,270±	0,270±	0,270±	0,270±	0,270±	0,270±	0,270±
2	Протекто-актив	12	до	21,8±	15,8± 0,04	до	0,278±	0,152± 0,001	до	0,280±	0,152± 0,001	до	0,282±	0,153 ± 0,001	до	0,290±	0,162 ± 0,01	до	0,303±	0,158 ± 0,03	до	0,307±
			після	0,002	0,003	0,331±	0,289±	0,298±	0,297±	0,297±	0,303±	0,301±	0,301±	0,301±	0,301±	0,301±	0,301±	0,301±	0,301±	0,301±	0,301±	0,301±
3	Бю-актив	12	до	21,8±	15,8± 0,04	до	0,278±	0,152± 0,001	до	0,280±	0,152± 0,001	до	0,282±	0,153 ± 0,001	до	0,290±	0,162 ± 0,01	до	0,303±	0,158 ± 0,03	до	0,307±
			після	0,002	0,003	0,331±	0,289±	0,298±	0,297±	0,297±	0,303±	0,301±	0,301±	0,301±	0,301±	0,301±	0,301±	0,301±	0,301±	0,301±	0,301±	0,301±
4	Контр. група	12	до	21,8±	15,6± 0,04	до	0,278±	0,152± 0,001	до	0,280±	0,152± 0,001	до	0,282±	0,153 ± 0,001	до	0,290±	0,162 ± 0,01	до	0,303±	0,158 ± 0,03	до	0,307±
			після	0,002	0,003	0,331±	0,289±	0,298±	0,297±	0,297±	0,303±	0,301±	0,301±	0,301±	0,301±	0,301±	0,301±	0,301±	0,301±	0,301±	0,301±	0,301±

Примітка. Лізоцимна активність сироватки крові у телят являється відношенням ОГ дослідю до ОГ контролю, тому % зменшення показників

ЛА вказує на вірогідне збільшення бактеріцидної дії лізоциму

Висновки.

1. За порівняльним аналізом динаміки показників загальної кількості еритроцитів, показників вмісту гемоглобіну та стабілізації кольорового показнику периферичної крові у молодняку дослідних груп, яким задавали пробіотики і пребіотик, встановлено найвищу ефективність дії на організм телят пробіотику Протекто-активу за стабільним, рівномірним і вірогідним їх зростанням: показників еритроцитопоезу – від $4,83 \pm 0,5$ до $6,7 \pm 0,03$ млн/мкл ($P < 0,01$); гемоглобіну – від $85,2 \pm 8,5$ г/л до $99,5 \pm 3,1$ ($P < 0,01$).

Пероральне застосування телятам пробіотику Протекто-активу сприяло стабілізації величини кольорових показників крові до нормальних величин.

2. Щоденне, упродовж 30 діб, застосування пробіотику Протекто-активу забезпечувало ефективний вплив на підвищення показників бактерицидної активності сироваток крові телят та забезпечувало стійку, постійну, високу динаміку зростання активності лізоциму, яка підвищувала бактерицидність сироватки крові телят, вірогідно стимулюючи неспецифічні фактори природної резистентності організму молодняку великої рогатої худоби ($18,80 \pm 0,051$ %, $P < 0,05$).

3. Пероральне застосування пробіотику Протекто-активу забезпечувало постійне, стабільне зростання показників середньодобового приросту живої маси до $1,018 \pm 0,09$ кг/добу, що перевищувало аналогічні показники контрольної групи в 1,5 рази ($270,0$ г або $36,0$ %, $P < 0,01$).

4. Використання пробіотиків впливає на покращення стану здоров'я телят, а отже і на поліпшення отриманої від них продукції.

Література

1. Данчук М.Н. Шляхи підвищення продуктивності тваринництва // Тваринництво України. – 2000. – № 7-8. – С. 2–3;
2. Демчук В.М. Вимоги до розвитку зоогігієнічної науки в Україні на межі тисячоліть // Ветеринарна медицина України. – 2003. – № 6. – С. 35–36;
3. Шуканов А.А., Семенов В.Г. Выращивание телят в условиях адаптивной технологии // Ветеринария. – 2000. – №10. – С. 48–52.
4. Жирков И.Н., Братухин И.И., Овчинникова Е.В. Роль сычуга в этиологии расстройства пищеварения у телят // Ветеринария. – № 9. – 2000. – С. 39–41.
5. Яблонський В., Боднар О. Щодо методики імунологічних обстежень тварин // Ветеринарна медицина України. – № 3. – 2001. – С. 46.
6. Стегній Б.Т., Гужвинський О.С. Пробиотики у тваринництві // Вісник аграрної науки. – 2005. – № 2. – С. 26–29;
7. Каширская Н.Ю. Значение пробиотиков в регуляции кишечной микрофлоры // Русский медицинский журнал. – 2000. – № 13–14. – С. 1–7.
8. Сидоров М.А., Субботин В.В., Данилевская Н.В. Нормальная микрофлора животных и ее коррекция пробиотиками // Ветеринария. – № 11. – 2000. – С. 17–22.
9. Племянов К.В., Пудовкин Д.Н., Щепеткина С.В. Влияние гемобаланса на показатели крови телят // Ветеринария. – 2007. – №4. – С. 7–9.
10. Carrol M.C. Complement and the immune response. Curr. opin. immunol., 1997, Vol.9, P. 64–69.
11. Терехов О.П. Иммунная система – эндогенная система питания многоклеточных организмов // Иммунология. – 2005. – №1. – С. 59–62.

Summary**Tereshko B.N., Lyasota V.P., Bolohovskiy V.V.****STATE OF NATURAL RESISTANCE OF ORGANISM TO THE SAPLING OF CATTLE AND EFFICIENCY OF APPLICATION NEW PRO- AND PREBIOTIKS IN THE CONDITIONS OF THE USE NEWEST TECHNOLOGIES OF GROWING**

The Development of the ways of increasing natural resistance is directed on provision of safety of the saplings of the large horned live-stock, his growing, developments in condition of the using the most latest technology his growing.

Introduction to digestive tract culture -microorganism symbiont with specially selected bacteriological and enzymatic ability, providing renewal intestine biocenosis, correct the hematologic to factors, actuate the processes an bactericidal and lysozyme to activities of the whey shelters, positively influencing upon condition immune systems animal, providing safety, growing and development of the saplings of the large horned live-stock.

Стаття надійшла до редакції 11.04.2008

Томчук О.Ф., к.е.н., доцент ©, **Федоришина Л.І.**, к.і.н.
Вінницький державний аграрний університет, м. Вінниця, Україна

РОЗВИТОК ІНФРАСТРУКТУРИ АГРАРНОГО РИНКУ ВІННИЧЧИНИ

Ефективне використання приватної власності неможливе без формування дієвого аграрного ринку. Для цього необхідна розбудова системи ринкових інституцій, які б виконували відповідні функції на ринку, зокрема забезпечували відповідне його насичення, просування продукції, збалансування попиту та пропозиції тощо.

Ключові слова: інфраструктура, біржі, агроторгов дома, обслуговуючі кооперативи, заготівельні пункти, оптові продовольчі ринки.

Постановка проблеми. В період ринкової економіки стабільне функціонування аграрного ринку передбачає розвинуту інфраструктуру яка являє собою систему підприємств, організацій, служб, інших формувань. До них відносяться товарні біржі, агроторгові дома, аукціони живої худоби та птиці, оптові плодоовочеві ринки, сільськогосподарські обслуговуючі кооперативи, заготівельні пункти. Головне призначення інфраструктури аграрного ринку полягає в забезпеченні надійності, прозорості і стабільності ринкового товарообміну.

Основні завдання щодо удосконалення ринкової інфраструктури, безперервного функціонування товарних ринків визначені в Указі Президента України від 6 червня 2000 року № 767 “Про заходи щодо забезпечення формування та функціонування аграрного ринку”. Однак сучасний стан інфраструктури аграрного ринку залишається незадовільним, внаслідок цього втрачається кількість та якість продукції. Для багатьох сільськогосподарських товаровиробників залишається проблема об’єднати свій товар у великі партії для продажу на біржі через відсутність у районах діючих агроторгових домів та обслуговуючих кооперативів, а також залишається проблемним його зберігання. З огляду на це формування інфраструктури має відбуватися через створення та розширення маркетингової мережі збуту сільськогосподарської продукції від виробника до споживача [1, с. 499].

Аналіз останніх досліджень. Проблема формування і функціонування інфраструктури аграрного ринку відносно нова для української аграрної економіки. Значний внесок у її розв’язання зробили відомі вітчизняні дослідники П. Березівський, В. Бойко, П. Гайдучський, В. Гончаренко, М. Дем’яненко, В. Зіновчук, В. Зимовець, Л. Климяк, Ю. Коваленко, М. Кропивко, О. Крисальний, М. Лобанов, І. Лукінов, М. Малік, О. Могильний, Л. Молдаван, П. Саблук, А. Стельмашук, Г. Черевко, О. Шпичак, В. Юрчишин та інші.

Метою статті є методологічне обґрунтування найбільш перспективних напрямів формування та функціонування інфраструктури аграрного ринку на рівні регіону й розробка пропозицій щодо шляхів удосконалення механізмів взаємодії між її елементами.

Виклад основного матеріалу. На виконання Указу Президента від 06.06.2000р. № 767 у Вінницькій області було проведено значну роботу з розвитку ринкових відносин, забезпечення вільного і прозорого просування сільськогосподарської продукції від товаровиробника до споживача. Зокрема, на початок 2006 року в області функціонувала одна товарна біржа у м. Вінниці, 25 агроторгових домів у районних центрах, 97 оптово-продовольчих і 42 оптово-плодоовочевих ринків, працює 37 обслуговуючих кооперативи і 1237

заготівельних пункти, проведено 2 аукціони живої худоби та птиці, 45 виставок-ярмарок.

В умовах України значна увага державних структур справедливо приділялася розвитку біржового ринку сільськогосподарської продукції. У світовій практиці товарні біржі виступають класичною структурою узгодження попиту і пропозиції та визначення репрезентативних ринкових цін, навколо яких вибудовується переважна частина взаємозв'язків в економіці. Відсутність у країні бірж фактично означає відсутність ринкової економіки. Саме тому низка урядових рішень була спрямована на розвиток біржового механізму, організацію на його основі оптової торгівлі агропродукцією і зустрічного придбання ресурсів. Проте досягнуті нині практичні результати цього залишаються обмеженими [2, с. 116].

В Україні на початок 2006 року діє 39 товарних бірж, які акредитовані Мінагрополітики для надання послуг з укладання угод купівлі-продажу сільськогосподарської продукції для державних і регіональних потреб. Отже у кожному обласному центрі діє хоча б одна така біржа.

Так у Вінницькій області працює Вінницька товарна універсальна біржа на якій у 2006 році було укладено 1061 контракт з них 385 на сільськогосподарську продукцію, проти 1077 контрактів у 2005 році з яких 393 були укладені на сільськогосподарську продукцію. В 2006 році у Вінницькій області було реалізовано 952366 т зернових культур, тоді як через біржу лише 102,583 т що становить 0,01%. У 2005 році цей показник становив 0,016%, з 627974 т реалізованих зернових 99,188т було продано через біржу. Дана тенденція спостерігається майже на всіх біржах України.

Як видно з наведених вище даних через біржові канали реалізовується мізерна частка сільськогосподарської продукції. Більшість її, особливо зернових, скуповується комерційними посередниками в перші місяці після збирання врожаю. Причинами цього є наступні проблеми товаровиробників, а саме: терміновість і важливість розрахунків за кредити та ресурси; надання переваг фактору отримання готівкових коштів в умовах гострого дефіциту обігових коштів; відсутність можливості зберігання врожаю.

Для подолання цих та інших існуючих проблем функціонування біржового ринку необхідно:

1. Систематично вдосконалювати технології біржової торгівлі, здійснюючи при цьому удосконалення форвардної торгівлі та впровадження ф'ючерсних контрактів.

2. Організувати постійний моніторинг цін на аграрну продукцію, здійснюючи реалізацію основних її партій через біржу.

3. Гармонізувати біржові стандарти кількості і якості сільськогосподарської продукції та продовольства з міжнародними стандартами для виходу на міжнародний біржовий ринок;

4. Сприяти наданню пільгових умов відшкодування частини банківських кредитів виробникам, які здійснюють продаж сільськогосподарської продукції на біржовому ринку через агроторгові дома, що в майбутньому повинно привести до продажу основних потоків продукції через біржовий товарний ринок.

5. Вдосконалити організаційну структуру районних агроторгових домів, створивши їх як юридично самостійні добровільні і маркетингові об'єднання сільськогосподарських виробників, статутним обов'язком яких був би ефективний продаж продукції і продовольства та купівля для них необхідних матеріально-технічних ресурсів переважно на біржовому ринку, що забезпечить недопущення антиконкурентних узгоджених дій, які призводять до штучного зниження закупівельних цін на сільськогосподарську продукцію і продовольство

Важливу роль у розвитку інфраструктури аграрного ринку відіграють агроторгові дома (АТД) на які покладені наступні функції:

- організація аграрних ринків у зоні діяльності агроторгових домів та координація дій товаровиробників регіону (району) з нагромадження та реалізації

сільськогосподарської сировини та продукції її переробки через систему аграрних бірж;

- вивчення та аналіз ситуації з широкого переліку товарних груп, які можуть бути продані або куплені на ринку;
- вивчення стану організації виробництва агропромислової продукції в зоні дії агроторгового дому, підготовка пропозиції щодо кооперації, інтеграції виробництва та реалізації продукції;
- забезпечення розрахунків з постачальниками з урахуванням інтересів товаровиробників і споживачів сільськогосподарської продукції, зниження витрат на маркетинг, рекламу та збут продукції в господарських формуваннях району [3, с. 231].

У Вінницькій області у 2006 році було зареєстровано 25 агроторгових домів з яких функціонувало лише 8, тобто 31 % від загальної кількості зареєстрованих. Ними було реалізовано продукції на суму 12,5 млн. грн., в тому числі 11865,9 т зерна на суму 7,8 млн. грн., 122,3 т. цукру на суму 0,281 млн. грн. Товарообіг 50 % функціонуючих торгових домів в області не перевищують 500 тис. грн. При проведенні анкетування діючих агроторгових домів було виявлено, що такі обсяги реалізації навіть не забезпечується покриття адміністративних витрат агроторгового дому не кажучи вже про розширення діяльності.

Основними причинами низької ефективності агроторгових домів, на нашу думку є недосконалість нормативно-правової бази, невідпрацьованість економічного механізму їх діяльності, відсутність контролю за їх діяльністю з боку товаровиробників, що призводить до недовіри і небажання останніх реалізовувати свою продукцію через АТД.

Так як у більшості районів агроторгові дома діють не як неприбуткові самостійні юридичні особи і займаються в основному бартерним обміном матеріально-технічних засобів на агропродукцію, не забезпечують виконання покладених на них функцій, їх необхідно привести у відповідність з Типовим положенням про міжрегіональний та районний агроторговий дім.

Не менш важливою складовою ринкової інфраструктури являються обслуговуючі кооперативи. Основною метою діяльності кооперативу є зміцнення добробуту своїх членів, зменшення їх видатків на споживання, а не одержання прибутку на вкладений капітал, що вказує на безприбутковий характер кооперативу, так як отриманий прибуток не акумулюється на рахунку кооперативу, а розподіляється між його членами відповідно до розміру користування ними послугами своєї кооперативної організації. На початок 2006 року у Вінницькій області функціонувало 37 кооперативів: 3 міжрайонні, 14 районні, 20 у сільській місцевості. Із загальної кількості переробні становили 5,4 %, заготівельно-збутові – 10,8%, сервісні – 16,2 %, багатофункціональні – 67,6 %. Ними було надано послуг своїм членам на суму 4,3 млн. грн.

Проблематичним поки-що залишається створення сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів безпосередньо в селах.

Головним управлінням сільського господарства Вінницької області було запропоновано в кожному селі на зборах спілки співвласників майна з участю керівництва сільгоспідприємства визначитися щодо доцільності виділення обслуговуючої інфраструктури цілісним майновим комплексом в окремий обслуговуючий кооператив, як юридичну особу. Здійснити належну розробку калькуляцій та затвердити відпускні ціни на усі види робіт і послуг, які надають для особистих господарств селян-пайовиків та сільгоспідприємств.

Таким чином, можна зробити висновок: біржовий ринок на даний час розвинутий недосконало але його роль у формуванні ефективного агропродовольчого ринку уже позитивна: у ході проведення торгів учасники ринку привчаються до цивілізованих форм їх ведення і прозорого встановлення цін; необхідно здійснити поступовий перехід агроторгових домів від комерційної схеми до домів як маркетингових обслуговуючих сільськогосподарських кооперативів, дозволивши їм пільгову реєстрацію на біржі як брокерських контор. Основне

завдання таких структур буде полягати у забезпеченні виходу сільськогосподарських товаровиробників на ринки для спільного збуту продукції, маючи можливість його контролювати.

Висновок. З метою подальшого забезпечення формування та функціонування аграрного ринку, створення належних умов збуту сільськогосподарської продукції, просування її на регіональні і національні ринки, формування реальних цін на цю продукцію, необхідно посилити роботу щодо формування інфраструктури аграрного ринку. Особливу увагу слід приділити розвитку кооперативних структур з тим, щоб у перспективі обслуговуючі кооперативи функціонували на території кожної сільської ради, хоча б один кооперативний агроторговий дім працював у кожному районі, області, засновниками якого були б сільські кооперативи, фермери, сільськогосподарські підприємства, що значною мірою сприятиме вирішенню економічних та соціальних проблем селян.

Література

1. Агропромисловий комплекс України: стан, тенденції та перспективи розвитку. Інформаційно-аналітичний збірник(випуск 6) / За ред. П.Т. Саблука та ін. – К.: ІАЕ УААН, 2003, – 764 с.
2. Міщенко Н. М. Формування інфраструктури ринку сільськогосподарської продукції // Економіка АПК. – 2004. – №5. – с.115-121
3. Саблук П.Т., Ситник В.П., Дем'яненко М.Я., Шпичак О.М. та інші. Посібник по реформуванню ринкового середовища підприємств АПК. – К: ІАЕ, 1997. – 587 с.

Summary

Tomchuk O.F., Fedorushuna L.I.

Vinnitsya state agrarian university, Vinnytsya, Ukraine

DEVELOPMENT OF INFRASTRUCTURE VINNITSYA'S AGRARIAN MARKET

The effective use of private property is impossible without forming of effective agrarian market. For this purpose is necessary the reconstruction of the system of market institutions which would execute the proper functions at the market, in particular provid his proper satiation, advancement of products, balance demand and suggestions and others.

Стаття надійшла до редакції 13.04.2008

Франчук В.І., к.е.н., професор ¹©, **Войтович Н.В.**, асистент ²

¹Львівський державний університет внутрішніх справ

²Львівський національний університет ветеринарної медицини та біотехнологій імені С.З. Гжицького, м. Львів, Україна

ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ СТРАТЕГІЧНОГО МАРКЕТИНГОВОГО ПЛАНУВАННЯ НА МОЛОКОПЕРЕРОБНИХ ПІДПРИЄМСТВАХ

У статті розглядаються концептуальні засади механізму стратегічного маркетингового планування, проведено дослідження щодо використання автоматизованих комп'ютерних систем. Запропоновано використання функцій для підрозділів вітчизняних молокопереробних підприємств.

Ключові слова: стратегічне планування, терміни реалізації, маркетингова стратегія, комп'ютерні системи, стратегічні плани.

Постановка проблеми. Прискорення темпів економічного розвитку, динамічність чинників зовнішнього оточення суб'єктів господарювання детермінували необхідність здійснення стратегічного планування. В цьому контексті стратегічне планування слід розглядати як процес, у якому поєднуються інтелектуальні, інтуїтивні та раціоналістичні підходи, які дають змогу поєднати формальний і неформальний аспекти планування для досягнення поставлених цілей підприємства. Добре розроблений стратегічний план дозволить підприємству концентрувати зусилля та організаційні ресурси на ключових напрямках, здатних забезпечити підприємству економічний та фінансовий успіх. Незважаючи на зростання уваги до стратегічного планування, впровадження його в практику управління маркетингом здійснюється дуже повільно.

Аналіз останніх досліджень. В економічній літературі країн з розвинутою ринковою економікою проблеми стратегічного планування займають значне місце, варто виділити роботи таких закордонних фахівців як: Ф.Котлер, К.Келлер [2, 8], Ж.-Ж. Ламбен, М.Мак-Дональд [4], М.Портер, А.А.Томпсон [7] та ін. Вивчення особливостей стратегічного маркетингового планування та формування стратегій на вітчизняних підприємствах досліджували такі фахівці як: І.Ігнат'єва [1], Н.Куденко [3], В.Морохова, О.Ковальчук [5], І.Смолін [6].

Щодо управління маркетингом на вітчизняних підприємствах, то цілком можна погодитись із Смоліним І.В., що “саме стратегічний маркетинг є хворим місцем багатьох промислових підприємств”. Головна проблема полягає в тому, що багато підприємств дотепер практикують планування “від потужностей” — тобто від того, скільки можна виробити продукції, а не від того, скільки продукції буде продано і за якою ціною. Планово-економічні відділи приділяють багато уваги плануванню виробництва, але при цьому слабо пов'язані з відділами маркетингу і збуту. Інакше кажучи, істотною перешкодою є прагнення керувати підприємством в умовах “капіталістичного” ринку, але “соціалістичними” методами [6].

На думку І. Ігнат'євої, “процес управління стратегічним маркетингом в Україні здійснюється в основному централізовано, тобто, основні рішення в сфері маркетингу приймаються на вищому рівні керівництва, на відміну від прийняття їх керівниками нижчих рівнів при децентралізованому типі управління” [1]. Значний вплив на характер цього процесу справила тривала практика централізованого планування в країнах колишнього СРСР, коли будь-які процеси на підприємствах керувались згори. Враховуючи вищевикладене, можна зробити висновок про те, що управління стратегічним маркетингом на вітчизняних підприємствах здійснюється значно простішими методами, ніж в розвинутих країнах.

Підтвердженням такої думки можуть бути проведені дослідження, результати яких показані в табл. 1.

Таблиця 1

Основні характеристики стратегічного маркетингового планування на вітчизняних підприємствах

№	Суть припущення
1	Розміри та функції підрозділів маркетингу – обмежені
2	Функції щодо маркетингової діяльності не є чіткими, і їх обсяг залежить від назви структурного підрозділу, що здійснює маркетинг
3	Процес управління маркетинговою діяльністю здійснюється в основному централізовано
4	Для формування витрат на маркетинг використовуються найпростіші методи
5	Ефективність маркетингу є невисокою, і її оцінка проводиться найпростішими методами
6	Керівники підприємств не надають важливого значення стратегічному маркетинговому плануванню і здійснюють його рідко. Існують різні тлумачення суті стратегічного маркетингового планування
7	Постійне системне здійснення стратегічного маркетингового планування позитивно впливає на загальну ефективність діяльності підприємства
8	Для стратегічного маркетингового планування використовуються найпростіші методи. Зокрема, рідко застосовуються автоматизовані експертні системи
9	Маркетингові стратегії розробляються на короткі терміни
10	Керівники уникають інноваційних підходів при формуванні маркетингових стратегій

Мета статті. Метою даної статті є вивчення відношення фахівців-маркетологів до впровадження в практику стратегічного планування маркетингової діяльності на молокопереробних підприємствах та визначення основних чинників, що його стримують.

Виклад основного матеріалу. Враховуючи особливості українського ринку з його браком інформації і невизначеністю, при формуванні маркетингових цілей, дуже мало змінних є відомими. Аналіз проведених досліджень свідчить про те, що більшість керівників підприємств не мають достатньо теоретичних знань і досвіду у сфері стратегічного планування маркетингової діяльності. Рішення приймаються в умовах відсутності та високої вартості необхідної інформації. Тому, на практиці більше уваги приділяють короткостроковому, а не стратегічному плануванню. Такий підхід створює тенденцію до мінімізації ризику і намагання ставити якомога менше нових маркетингових цілей. При стратегічному маркетинговому плануванні на вітчизняних молокопереробних підприємствах використовуються лише найпростіші методики, інтуїція, а складніші моделі і підходи, зокрема, автоматизовані системи маркетингового планування, не користуються популярністю.

В результаті проведених наукових досліджень нами виявлено, що найширші функції з маркетингу здійснюють підрозділи з назвою “відділ маркетингу”. Інші відділи виконують більш спеціалізовані функції в залежності від

їх назви, наприклад, відділ збуту – збутову діяльність, розповсюдження, рекламу, відділ реклами – створення реклами, стимулювання збуту. Серед інших назв підрозділів, які здійснюють маркетингову діяльність, були: планово-економічний відділ, економічний відділ, відділ стратегічного планування. Це свідчить про низький рівень знань з питань маркетингової діяльності, що у свою чергу не дозволяє чітко виокремити основні та допоміжні маркетингові функції. На основі аналізу літературних джерел та практики нами пропонуються такі функції (табл.2).

Таблиця 2

Функції підрозділів підприємства при проведенні стратегічного маркетингового планування

Підрозділи	Функції
Відділ маркетингу (маркетингового планування)	<ul style="list-style-type: none"> • Формування системи і структур маркетингового планування; • запит, збір маркетингової інформації від інших підрозділів організації; • встановлення взаємозв'язків стосовно планування між відділами організації такими як відділ маркетингових досліджень, інновацій, плановим та ін.; • розроблення стратегій, стратегічних і оперативних планів маркетингу згідно сформованої системи планування; • оцінка та узгодження маркетингових стратегій і планів із загальними стратегіями і планами підприємства, розробленими вищим керівництвом; • здійснення моніторингу виконання стратегій і планів.
Вище керівництво	<ul style="list-style-type: none"> • Формування структури організації, розробка загальних систем планування; • розробка основних стратегій розвитку компанії; • координування різних видів планування, досягаючи балансу між ними і уникаючи формалізованих підходів; • мотивування різних підрозділів для збору інформації, участі у плануванні; • затвердження стратегій, планів та моніторинг їх виконання.
Інші підрозділи підприємства	<ul style="list-style-type: none"> • Моніторинг внутрішнього і зовнішнього середовища організації, збір маркетингової інформації щодо діяльності підрозділу; • надання консультативної підтримки із стратегічного маркетингового планування; • участь у реалізації стратегій і планів.

Щодо використання автоматизованих комп'ютерних експертних систем для стратегічного маркетингового планування, то за висновками проведеного дослідження існує парадоксальна невідповідність між відповідями на питання про обізнаність респондентів з їх особливостями і їх реальним застосуванням на підприємствах, де проводилися дослідження (табл. 3).

Майже 89% опитаних підтвердили, що обізнані з інтегрованими комп'ютерними системами стратегічного маркетингового планування, та лише близько 5% підтвердили, що такі системи використовуються на їх підприємствах (Project Expert 6.0, спеціально розроблені власні системи).

Функції із стратегічного маркетингового планування на більшості підприємств (60%) здійснює вище керівництво, на 39% підприємств – планово-виробничий (планово-економічний) відділ, відділ маркетингу, збуту. Лише на одному з підприємств, де проводилися дослідження, ці функції виконує спеціальний відділ стратегічного планування.

Таблиця 3

Залежність між обізнаністю використання автоматизованих комп'ютерних експертних систем для стратегічного маркетингового планування та їх реальним використанням

Обізнаність респондентів з використання автоматизованих експертних систем	Всього		Використання автоматизованих експертних систем при стратегічному маркетинговому плануванні			
			Використовуються		Не використовуються	
	Кількість, осіб	Частка, %	Кількість, осіб	Частка, %	Кількість, осіб	Частка, %
Обізнані	71	89	4	5	67	84
Необізнані	9	11	-	-	9	11
Всього	80	100	4	5	76	95

На молокопереробних підприємствах переважає короткострокове планування (табл.4, рис.1).

Таблиця 4

Терміни стратегічних планів на молокопереробних підприємствах

Термін реалізації планів	Визначення термінів	Кількість опитаних, осіб	Частка опитаних, %
1 рік	Короткі	31	38,8
2-5 років	Середні	22	27,5
Більше 5 років	Тривалі	27	33,7
Всього		80	100

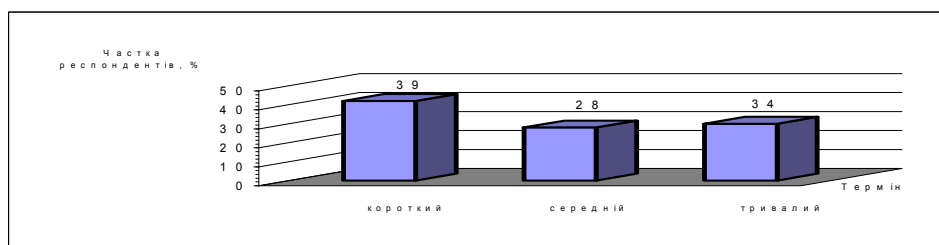

Рис.1. Терміни стратегічних планів на молокопереробних підприємствах

Такий переважаючий вплив коротких термінів стратегічних планів пов'язаний з нестабільною економічною ситуацією в країні, а також динамічністю ринків, на яких проводять свою діяльність молокопереробні підприємства.

Найбільша частка опитаних (39%) зазначила, що стратегічне планування на 1 рік в умовах української ринкової економіки є більш ефективним ніж п'ятирічне. Разом з тим респонденти погоджуються з думкою, що перевагами п'ятирічного планування є достатній термін для розробки і впровадження нових товарів, можливість отримання повернень на інвестиції, тривалість договорів з постачальниками і споживачами, величина і потенціал виробничих потужностей. В той же час відзначають, що для підприємств, які діють на особливо динамічних ринках, п'ятирічні стратегічні плани втрачають свою актуальність.

Щодо дослідження стратегічного планування маркетингової діяльності молокопереробних підприємств, то значна частина респондентів (близько 40%) відмовилися їх охарактеризувати, вважаючи це конфіденційною інформацією. Решта ж лише коротко зазначили, що при розробці стратегічних планів враховують дії конкурентів, зміни ринкової ситуації, використовують результати маркетингових досліджень.

Висновки. Отже, більшість керівників молокопереробних підприємств та фахівців з маркетингу розуміють актуальність та переваги стратегічного планування маркетингової діяльності на підприємстві. Проте на практиці надають перевагу короткостроковим маркетинговим стратегічним планам.

Основними чинниками, що стримують розвиток стратегічного маркетингового планування на молокопереробних підприємствах є:

1) відсутність чітко виписаних маркетингових функцій та їх розподілу між вищою ланкою управління, маркетинговим відділом та іншими відділами;

2) незадовільне використання автоматизованих комп'ютерних експертних систем для стратегічного маркетингового планування. Подальше дослідження різних аспектів стратегічного планування маркетингової діяльності на вітчизняних молокопереробних підприємствах сприятиме вирішенню цих проблем.

Література

1. Ігнат'єва І.А. Стратегічний менеджмент: теорія, методологія, практика: Монографія. – К.: Знання України, 2005. – 250 с.

2. Котлер Ф., Келлер К.Л. Маркетинг менеджмент. 12-е изд. – СПб.: Питер, 2006. – 816 с.

3. Куденко Н.В. Маркетингові стратегії фірми: Монографія. – К.: КНЕУ, 2002. – 245с.

4. Мак-Дональд М. Стратегическое планирование маркетинга. – СПб: Издательство “Питер”, 2000. – 320 с.

5. Морохова В.О., Ковальчук О.В. Планування та організування маркетингової діяльності підприємств. Монографія. – Луцьк: ЛДТУ, 2006. – 176 с.

6. Смолін І.В. Стратегічне планування розвитку організації: Монографія. – К.: Київ. нац. торг. – екон. ун-т, 2004. – 344 с.

7. Томпсон А.А. Стратегический менеджмент. Искусство разработки и реализации стратегии / А.А. Томпсон, А.Дж. Стрикленд. – М.: Банки и биржи, ЮНИТИ, 1998. – 576 с.

8. Philip Kotler, Marketing Management, 8th Ed. (Englewood Cliffs, NJ: Prentice Hall, 1994), p.307.

Summary

Francuk V.I., Voitovych N.V.

STRATEGIC MARKETING PLANNING AT THE DOMESTIC ENTERPRISES

At clause is considered conceptual ambushes of the mechanism of strategic marketing planning, the research on use of the automated computer systems is carried out(spent). It is offered a uses of functions for divisions domestic milk of the processing of the enterprises.

Стаття надійшла до редакції 15.04.2008

Халецькій О.В. кандидат філософських наук, ст.викладач¹©,

Децик О.П., асистент¹, **Халецька О.О.**, аспірантка²

¹Львівський національний університет ветеринарної медицини
та біотехнологій імені С.З. Гжицького, м. Львів, Україна

²Львівський національний університет ім. І.Франка, м. Львів, Україна

ANABAZIZ - ЯК ІСТОРИЧНО-ДУХОВНЕ СХОДЖЕННЯ

Αναβασις – це світосходження. Світотворення тотожне світорозвитку і відбувається хвилеподібно – “гілковано” – “різомно”. Сучасне світотворення, тобто досягнення його нової якості, постає у ноосферизаційному одухотворенні (діяльнісно-свідомісному перетворенні). Тому розвиток суспільства є власне історично-духовним сходженням. В ньому через формації, цивілізації, події та ідеї зростає значення його свідомісно-духовних чинників.

Ключові слова: світотворення, дієпоступ, універсальний еволюціонізм, хвилеподібно-“гілковано”-“різомний” розвиток, перфекційний розвій, ноосферизаційне одухотворення, історіологія, свідомісно-духовні чинники розвитку, αναβασις – історично-духовне сходження.

Від сер. ХХ ст. через НТР у сфері економічній, низку народно- і національно-демократичних революцій 1989 – 1992 рр. у сфері соціально-політичній, виникнення нової універсалістської свідомості (віхою утворення якої можна вважати створення “світової павутини Інтернет WWW” 1992 – 1993 рр.) людство переходить до нової доби постіндустріального (друг. пол. ХХ ст.) та інформаційного (від поч. ХХІ ст.) суспільства, в якому відбувається тотальна інтелектуалізація всіх сторін суспільного життя, різко зростає (власне стає вирішальним) значення духовних (свідомісно-духовних) чинників розвою [9, 182]. Оскільки будь-яка людська діяльність, по-перше, опосередкована свідомістю (свідомісна), по-друге, має, за вдалим висловом українського неогегельянця В.Залозецького-Саса, “світоглядне підпорядкування” [8, 25], то розвиток суспільства, який відбувається триедино у сферах економічній, соціально-політичній і духовній, є здійсненням так званих соціально-культурних проєктів [7; 9]. Вони виходять із загальних уявлень про світ (так званих універсальних образів світу), які виступають певною діяльнісно-духовною матрицею перетворень [9, 180]. Якщо виходити з новітніх науково-філософських уявлень від сер. ХХ ст. синергетики, квантової гравітації, інфляційно-сценарної моделі Всесвіту, теорії семантично насиченого меона, математичних моделей “подорожей у часі” А.Орі і прочая, і прочая, і прочая, з надією на якість наближення до сучасного універсального еволюціонізму, то світ не є данність, а є його світотворення [1; 3; 7; 8, 25, 32; 9, 178-179, 183-184]. Оскільки творення є різновидом дії (а саме – здійсненням нової якості), то, відповідно, первенем Всесвіту є дієтворення (υβρις, – шаленство творчого процесу за Г.Аренд або М.Фуко), чим виявляється належність універсального еволюціонізму до філософського напрямку актуалізму (Геракліт, Парацельс, Г.Ляйбниц, Ф.Шеллінг, А.Шопенгауер, Е.Гартман, Ф.Ніцше, В.Вундт, Г.Спенсер, Д.Джентіле, Д.Донцов, П.Тілліх та інш.), який визнає первенем світу не матерію або дух, а дію (у Бергсона - дієтворення) або силодію (динамізм), від якої (“порожнеча, пронизана дією” за Ольжечем) вони є похідними [9, 179; 10, 179]. У цьому сенсі із минулих філософів (енергетизму В.Оствальда, А.Ейнштейна, В.Гейзенберга і Е.Шредингера, З.Фрейда і К.-Г. Юнга, емерджентного еволюціонізму С.Олександера, А.Уайтхеда, Я.Сметса, А.Лавджоя, М.Вернадського, теїстичного еволюціонізму П.Тейяра і А.Тойнбі та інш.) найближче до сучасного універсального еволюціонізму А.Бергсон [1], якого можна

© Халецькій О.В., Децик О.П., Халецька О.О., 2008

вважати (за Бергсоном “у світі не має речей, а є лише дії”) його філософським попередником, а сучасний народжуваний універсальний еволюціонізм – осучасненим і прогресованим бергсоніанством. Утворювані потоком дійснення світу два береги матеріальної та ідеальної реальності, немов стрічка Мебіуса, мережать все “тантричне плетиво світотворення” (Е.Юнгер).

В “інфляційно-сценарній моделі Всесвіту як просторово-часової тині” А.Гута - А.Лінде первенем вже не світу, а Всесвіту (або Мегасвіту, за визначенням фізиків, або Універсуму як множинності усіх світів) визначається та творчісна силодія, яка “вибулькує” [9, 138] світи. Розвинута у квантовій гравітації С.Хокінга математично-космологічна тотожність творення і еволюції (розвитку) отримала всебічне богословсько-філософське обґрунтування [3] у спритників-езуїтів (К.Раннер, Е.Фер, А.Морено, В.Маркоцці, П.Оверхаге та інш.) у концепції перманентно-продовжуваного творення. Творення – це здійснення нового, небувалого, а еволюція – розвиток того, що вже є, існуючого. Бог-Творець, тобто, той, що творить. Оскільки Бог-Творець вічний, то і творення також мусить бути вічним. Оскільки Творець і творення є вічнопродовжуваними (триваючими), то весь час щось створюється (існує) і воно розвивається (еволюціонує). Таким чином творення і еволюція (розвиток) ототожнюються [3; 9, 183-184]. Еволюція постає одним із способів творення світу, а творення світу здійснюється через еволюцію, або, за вдалим визначенням папи Римського Іоанна-Павла II, “еволюція є промисел Божий” [9, 184]. Так чи інакше, через все це “нагромидження Пеліона на Оссу”, у сучасних науці, богослів’ї і філософії універсального еволюціонізму постає ідея **тотожності творення – розвитку** світу.

У синергетиці (так званого перевідкриття часу) утверджується ідея **всепоступальності** розвитку (“від хаосу до порядку” за І.Пригожиним), який, на думку сучасних мислителів, відбувається **хвилеподібно** (О.Тофлер) – “**гілковано**” (синергетика) – “**різомно**” (постмодерністський постструктуралізм Ж.Дельоза і Ф.Гваттарі), а розвій по колу (уявлення давніх суспільств), лінійний (уявлення середньовіччя) або по спіралі (новочасні уявлення XVIII–XIX ст.ст.) є його певними локальними проявами [8, 30]. Вишпекана у перш. пол. XX ст. (від О.Шпенглера до К.Поппера) “прогресобязнь” (через репресивну примусовість як “шлях до Освенціуму”) під дружнім натиском науковців-синергетиків (так зване “перевідкриття часу” І.Пригожина, У.Стенгерса, С.Хокінга, М.Маркуса, Б.Мура, Г.Ніколіса, Г.Жкомса, Д.Паркса, Д.Тріфта, Б.Гесса та інш. постає в його всепоступальності [5; 8, 29, 32; 9, 183-184] через заперечення лінійного і утвердження [7] “гілкованого” поступально-прогресивного розвитку), богословів (теономну теологію культури П.Тілліха, римокатолицьку теологію розвитку від II Ватиканського собору 1962 – 1965 рр. і енцикліки папи Римського Павла VI “*Popularum progressio*” [3], протестантські теологію процесу Ш.Огдена, У.Кобба та інш., деконструктивістську, тобто дискурсивно-боготворчу теологію втілення Бога в історію Т.Альтіцера, К.Рашке [8, 28-30; 9, 182] та інш.) та історіологів (всесвітня історія у праці У.Мак-Ніла “Сходження Заходу. Історія людського суспільства” 1963 р. [4], концепція “ранньої стародавності” І.Дьяконова 1982 р., стадіально-поліваріантно-цивілізаційно-персоналістична концепція Ю.Павленка 1996, 2000 рр. [5], модернізовано-марксоїдне глобально-формаційне розуміння історії та ідея історичної естафети у Ю.Семенова 2003 р. [6] та інш.) все більше змушена поступатися ідеї поступального розвитку [9, 184-185]. На нашу думку, все ж таки, слід говорити про **поступально-прогресивний розвиток** [8, 32; 9, 183-185], певним чином розрізняючи ці поняття. Поступ (фундований у всепоступальності синергетики) – це рух вперед, а прогрес – саме здійснення поступального руху [9, 183]. “Гілки” (різні варіанти розвитку) прямують в різні боки, але Світове Древо Мегаісторії (А.Тойнбі) в цілому тягнеться (звідси – тяглість або номадологія у Ж.Дельоза і Ф.Гваттарі, або поверхня у М.Гайдеггера чи у постструктуралізмі Ж.Дельоза і Ж.Дерріда тощо) вгору (всепоступальність синергетики або поступально-прогресивний розвій універсального еволюціонізму). Узагальнюючи всі попередні визначення прогресу, у сучасній, переважно науковій думці, він

визначається як перфекційний, тобто удосконалююче-перевершуючий розвиток [9, 184-185]. В свою чергу, удосконалення визначається як “повнота здійснення законотенденцій розвитку”, а старе перевершується новим [11; 8, 31; 9, 184-185]. Все є його (тобто творення) розвитком, який розгортається як поступ. На нашу думку, самі по собі ані “розвиток свободи” (Г.Гегель, К.Поппер або офіційна американська ідеологія “постіндустріального розливу” др. пол. XX ст. тощо), ані “розвиток людини” (ренесансна і просвітницька думка, Й.Гердер, марксизм-ленінізм 1980-х рр. тощо), ані “збільшення солідаризму” (М.Ковалевській, М.Кареев або сучасна латиноамериканського гатунку ідеологія БЮТу 2007 р. тощо), ані “збільшення гуманності” (А.Швейцер, П.Тейяр або римокатолицька теологія розвитку тощо), як “людське, занадто людське” (Ф.Ніцше), не можуть бути критерієм поступально-прогресивного розвитку, тому що є лише проміжними засобами (можливо, локальними) здійснення світотворення (досягнення його нової якості), яке на сучасному етапі постає через його ноосферизаційне одухотворення [1; 8, 25; 9, 179, 184-185]. Ноосферизаційне одухотворення – це збільшення 1) свідомісно-духовної визначальності та 2) інтелектуальної насиченості історичного розвитку. Вперше (чи вперше?) у світотворенні суспільне пере-творення через свідомісне від-творення (відображення) постає як с-творення нового III (після I літосферного і II біосферного) світу духовного (чи не духовної вічності гностиків?). Отже, критеріями (мірилом) поступально-прогресивного розвою, на нашу думку, виступають: у всесвітньому процесі – його ноосферизаційне одухотворення, у суспільному розвитку – збільшення його свідомісно-духовної визначальності, на сучасному етапі переходу до інфо-суспільства – його інтелектуалізація, для України – досягнення євроукраїнської ідентичності (самовідповідності) [9, 184-185; 10, 276]. Одним словом, дещо загострюючи, не “люди”, а “ідеї”, не “гуманнізм”, а “духовність”. До того, лише цікаво буде зауважити, що так само як перфекційний, тобто удосконалююче – перевершуючий розвиток, у сучасній еволюційній теології визначається Бог [9, 184]. Отже, узагальнюючи все вищесказане, можна сказати, що все є ланцюгом поступальних дій (або по-дій, творення, розвитку, універсальної еволюції тощо), або ж, одним словом, все є *дієпоступ* [8, 32; 9, 179], як осучаснена і прогресована бергсоніада світотворення. Дієпоступ у всій його повноті є $\alpha\omega\beta\alpha\zeta\iota\zeta$ – світосходження, а світосходження в його конкретності є дієпоступ.

Дієпоступ світотворення (хаосмос як поєднання хаосу, осмосу – шарпанини і космосу за Д.Джойсом) відбувається як космогенез літосфери у-творення, біосфера само-відтворення (Г.Уелс), антропоноосфера пере-творення. Ноосфера – сфера дієрозуму (М.Вернадський і Е.Ле Руа на семінарі у А.Бергсона 1924 р., П.Тейяр де Шарден, М.Мойсеєв, М.Булатов, В.Загороднюк та інш.). Отже, світорозвиток (тотожний світотворенню) сьогодні – це ноосферизаційне (свідомісно-духовне) одухотворення світу [8, 25; 9, 185]. За вдалим висловом Л.Клагеса, людина є направленим до образів оком світу [9, 181]. Це схоже (а “все перехідне є лише подобою” за Й.Гете) на нову чергову актуалізацію бергсоніанського (М.Блондель, Л.Лавель, М.Ікбал та інш.) “буття – це дія, а дія – це дух”, де людина, за стоїками або ап. Павлом (I Коринф.3:9) – здійснювач Бога на землі [2, 196]. Виникає підозра, що розбудова ноосфери дієрозуму є засобом створення Еону духовної вічності. На нашу думку, у ельгреківському полум’яніні ноосферизаційного одухотворення Всесвіту постає як антроподицея (людино-виправдання) у світорозвитку (продовжуваному світотворенні), так і сенс всієї трагікомедії суспільно-історичного розвою. Сакраментальне “так навіщо пишем кров’ю на піску” (Булат Окуджава) знаходить відповідь у світотворенні ноосферизаційного одухотворення. А відтак, через світотворче (як здійснення нової якості світу) ноосферизаційне одухотворення антропо-соціально-історичний розвиток є власне *історично-духовним сходженням* [1; 4; 5; 9, 183-185]. Тобто свідомісно-духовна компонента (одухотворення) історичного розвитку виступає його головним чинником, головною смислоутворюючою детермінантою (визначником) [9]. Якщо філософія є самоусвідомленням людини себе як світу

(тобто світолюдини за П.Тейяром), то філософія історії постає як самоусвідомлення світолюдини у себерозвитку. Суспільно-історичний (або антропо-суспільно-історичний) розвиток – це історично-духовний розвій.

Одухотворення історичного процесу – це збільшення ролі свідомісно-духовної компоненти (або чинників, або визначників) його розвитку. Блиски ідей і сліпуче сяйво світла духовного спалахують лише у темному потоці історії. Можливо, свідомісно-духовні чинники розвитку суспільства – це, по-перше, ідеї як компоненти історично-духовного розвитку суспільства і, по-друге, їх визначальна задійсненність у ньому. В історіографії ідеї переважно не розглядаються як компоненти історичного процесу. Серед ідей найбільше значення мають соціально-культурні проекти (універсальні образи світу) суспільно-історичного розвитку, створювані інтелектуальною елітою [9; 10]. Ідеї входять у життя як ніж у тіло. Вочевидь роль свідомісно-духовного чинника в історичному розвитку суспільства весь час зростає [1; 4; 5; 9, 182]. На нашу думку, основними комплементарними лейтмотивами (за визначенням І.Бойченка 2000 р.) історичного розвитку, який відбувається у трьох сферах: економічній, соціально-політичній і духовній (А.Вебер), є 1) формації [6; 9] як певні якісні ступені історично-духовного сходження, цивілізації [5; 9] як різні локальні способи історично-духовного розвитку, яким притаманна фізіогномічна єдність (тобто єдність відміннісних рис), певні 3) періоди [4; 9] розвитку на одній якійсь ступені історично-духовного розвитку, 4) події [7; 9] (події, особи, твори) та 5) ідеї [8; 9] як ідеальна (свідомісно-духовна) сторона і матриця (так званий соціально-культурний проект синергетиків і універсал-еволюціоністів або наших тоталологів тощо) історичного розвитку. Історично-духовне сходження [1; 4; 6; 5; 9] людства (К.Брейзіг, Г.Уелс, А.Тойнбі, У.Мак-Ніл, У.Ростоу, Й.Галтунг, І.Дьяконов, Ю.Павленко, Ю.Семенов та інш.) відбувається через (як) общинно-родове первісне (первісно-общинне, за І.Дьяконовим 1994 р.; I – присвоююче і II – виробляюче за Ю.Павленком 1996 р.; пора праісторії і первісна доба, за Ю.Семеновим 2003 р.) суспільство (етап антропосоціогенезу б. 2,5 млн. – 250 т. р. до н.е., первісна родова община збирачів і мисливців б. 250 – 8 т. р. до н.е., первісна родова община землеробів і скотарів б. 8 - 4 т. р. до н.е.), перші цивілізації (азіатського способу виробництва за К.Марксом 1859 р., Є.Варгою 1964 р., Г.Коранашвілі 1973 р. та інш.; єдиної вторинної формації за Л.Васильєвим 1966 р.; магістрального феодалізму Г.Мелікашвілі 1966 р.; вічного феодалізму В.Ілюшечкіна 1970 р. або общинно-рабовласницької за В.Струве 1933 р., А.Тюменевим 1957, 1959 рр., “Всесвітньою історією” у 10 т. 1955 – 1965 рр. і “Радянською історичною енциклопедією” у 16 т. 1958 – 1976 рр. за ред. Є.Жукова, М.Конрадом 1966 р., В.Нікіфоровим 1975 р.; ранньої стародавності за І.Дьяконовим 1982 р. і В.Якобсоном 2002 р. чи локальних ранніх цивілізацій I генерації за Ю.Павленком 1996 р.; доби Стародавнього Сходу за О.Крижанівським 1996 р. або Ю.Семеновим 2003 р. тощо) міднокам'яного віку IV – II т. до н.е. (перехід до цивілізацій, перші цивілізації: б. IV – III т. до н.е.: Давньоєгипетська б. 3000 – б. 1000 р. до н.е., Шумеро-Вавилонська б. 2775 – б. 1000 р. до н.е., Індська б. 2500 – б. 1700 чи 1500 р. до н.е.; III – II т. до н.е.: Егейська б. 2000 – б. 1100 р. до н.е., Хетто-малоазійська б. 1800 – б. 1200 р. до н.е., Ранньокитайська б. 1600 – б. 770 р. до н.е., Давньоамериканська б. 1500 р. до н.е. – б. 1532 р. н.е.), давні (пізньої стародавності, за І.Дьяконовим 1982 р. і В.Якобсоном 2002 р. та інш., імперської стародавності, за І.Дьяконовим 1994 р., регіональні цивілізації II генерації, за Ю.Павленком 1996 р., античної доби, за Ю.Семеновим 2003 р. тощо) общинно-рабовласницькі цивілізації I т. до н.е. – б. V ст. н.е.: Давньосхідну б. 1000 р. – б. 330 р. до н.е., Античну б. 1100 р. до н.е. – б. 395 р., Давньоіндійську б. 1200 р. до н.е. – б. 500 р., Давньокитайську б. 770 р. до н.е. – б. 220 р., через так званий “вісьовий час” (К.Ясперс) сер. I тис. до н.е. і три великі духовні традиції людства: Далекосхідну, Індійську (Південноазіатську) і Євразійську, через середньовічні (середньовічний етап, за І.Дьяконовим 1994 р., регіональні цивілізації III середньовічної генерації, за Ю.Павленком) общинно-феодальні цивілізації: Далекосхідну III – сер. XIX ст., Індійську VI – сер. XVIII ст., Австазійську VI – сер.

XVII ст. (з недорозвинутою Океанійською), Ірано-Ісламську III – сер. XIX ст. (з недорозвинутою Африканською), Східнохристиянську V – сер. XVI ст., Західнохристиянську V – XVI ст., через перехідну ренесанс-реформаційну (Я.Буркхардт 1860 р., у середньовічних Грузії, за Ш.Нуцубідзе 1947 р., Вірменії, за В.Чалояном 1963 р., на Сході, за М.Конрадом 1966 р., у Московії, за Д.Лихачовим 1973 р., В.Плугіним 1974 р. тощо) добу XV- XVI ст.ст. (всі ці цивілізації становлять так зване аграрне, за К.Кларком 1940 р. або аграрно-общинно-станове чи традиційне, за У.Ростоу 1960 р., Й.Галтунгом 1969 р., I, II, III генерації за Ю.Павленком 1996 р. та інш. суспільство), через новочасну капіталістичну або індустріальну (А.Сен-Сімон, О.Конт, К.Кларк 1940 р., Ж.Фурастьє 1949 р., Р.Арон 1955 – 1966 рр., У.Ростоу 1960 р.), або фаустівську (О.Шпенглер) цивілізацію з перехідним постіндустріальним (Р.Дарендорф 1958 р., Д.Белл 1959 і 1973 рр., Г.Кан 1967 р., А.Турен і Й.Галтунг 1969 р., О.Тофлер, З.Бжезінський 1970 р. та інш.) підперіодом др. пол. XX ст. і розпочатим від XXI ст. інформаційним (Д.Белл 1973 р., Е.Масуда 1983 р. та інш.) суспільством (і, можливо, прийдешню ойкуменічну цивілізацію) [4; 5; 6; 9, 180]. Історично-духовний розвій і цивілізації співвідносяться як океан і хвилі.

Роздмухуваний духовними вітрами історичний процес відбувається як ланцюг (чи коштовне намисто) здійснення соціально-культурних проєктів (універсальних образів світу) [9, 180-183] через безконечний семіозис новоозначувань (“бісовську текстуру” Р.Барта або “лабіринт” У.Еко) і особистісну трансгресію (Г.Аренд, М.Бланшо, М.Фуко та інш.) в Еон духовний у Вирії [9, 185]. Всі, навіть найпротилежніші [10, 278-279], ідеї та думки, є тільки “іграшковими солдатами” у цьому великому $\alpha\omega\beta\alpha\zeta\iota\zeta$ -і – поході світосходження (так званий III $\alpha\omega\beta\alpha\zeta\iota\zeta$, після I Ксенофонтного і II Флавія Арріана), через що є позірним осоружний різнобій (а насправді взаємодоповнюваність) ідей [8, 30-31]. Правда, іноді мерехтливі блиски світла духовного на темному потоці історії стають всеспопеляючими блискавками. Соціально-культурний проєкт – це дієусвідомлення законотенденцій доби (історично-духовної доби). Через космогенез літосфери світ утворюється, через біосферу життя набуває здатності самовід-творення, а через суспільне (тобто свідомісно-духовне) пере-творення набуває спосіб перетворювального оновлення, тобто новотворення, тобто вічного творення. Якщо ідеальне – це інформаційно-свідомісно відтворюване, тобто подальший розвиток творення, то ноосферизаційне одухотворення світу є, власне, продовженням світотворення [8, 32; 9, 184]. Наскрізна для нинішнього часу ідея “люди як боги”, тобто світотворці (Г.Уелс, Б.Шоу, А.Кларк та інш.) знаходить своє звершення (від “три у бісер” Г.Гессе до “лабіринта” У.Еко) у безконечному семіозисі новоозначування як нинішньому продовжуваному світотворенні (за А.Кларком, “у малому масштабі гра у Бога”). Свідомісно-духовне новотворення – це і є Еон духовної вічності [9, 187]. Еон як сфера духовної вічності – це не просто нагромадження (сукупність) всіх ідей і не просто вся цілокупність духовної сфери (наук, мистецтв, релігійно-філософських утворень тощо), тому що вічним є не самі ідеї, а тільки їх творення і розвиток (твореннярозвиток, як слід було би сказати), тому що Еон духовної вічності – це духотворення головним чином через безконечний семіозис новоозначування (гностично-агональний метод Г.Блума або “лабіринт” У.Еко). Явища духовні, по аналогії з співвідношенням невизначеностей В.Гейзенберга 1927 р., мають, так би мовити, корпускулярно-хвильову природу. Вони поширюються у сфері духовній як бесконечна хвиля (що застосовано, наприклад Г.Кюнгом для оновлення християнського віровчення у межах керігми у напрямку універсального екуменізму). Історично-духовна (у своїй квінтесенції - історико-філософська) тяглість [8, 31-32] має дещо містичний (богоєднальний) присмак, але пряна приправа містичі і містагогія як її своєрідна “дегустація” можуть бути застосовані [8, 28, 31] лише при невільяції (узневаженні) магії (психофізичних маніпуляцій) і окультизму (маніпуляцій з нижчими духами). За вдалим іронічним зауваженням Л.Вітгенштайна у “Логіко-філософському трактаті” 1921 р. “правда (тобто правда цілісності – О.Халецький) належить

містикам, але вона не може бути висловлена, оскільки суперечить граматиці". На нашу думку, в обетованній філософії універсального еволюціонізму головним способом дослідження історично-духовного процесу постає історіологія (М.Кареев 1915 р., Ю.Семенов 2003 р., О.Халецький 2003 р. та інш.) як послідовно (логіка історії) – поступальний, узагальнено-конкретний (так звана теорія середнього рівня між філософією історії і конкретною історією) історично-духовний розвиток (або тяглість) [9, 179-180, 183]. Сучасний рівень знань дозволяє нам неясно і смутно [9], але все ж таки збагнути “чому” і “як” відбувається творення (новотворення). Але “таємницею таємниць” залишається питання: із якої безодні з’являється це незбагненне “нове”? Спроба дослідити це гностично-агональним (протиборчим) методом “вписування в традицію” була зроблена Г.Блумом (із Йельських критиків 1970-х р.) через використання історико-філософської спадщини християнського гностицизму II ст., каббали XIII – XIV ст., вчень Д.Віко, Ф.Ніцше, З.Фройда, тлумачень іудейської містики Г.Шолемом і М.Бубером (а до цього слід було би додати надзвичайно актуалізовані від 2000-х рр. ваджраяністські методикі), який виділяє шість етапів новотворення: по-перше, клінамен – відхилення від шляху традиції, по-друге, тессера – доповнення традиції, по-третє, кенозис – спільне применшування традиції та іновації, по-четверте, даймонізація – протиставлення нового старому, по-п’яте, аскезис – спільне обмеження пристосування старого і нового, по-шосте, апофрадес – “повернення” традиції в іновацію, тобто перетворення нового на традицію [11]. Можливо поєднання з історіологією у єдиний, так би мовити (попри всю неоконкретність) історіологічно-гностично-агональний (протиборчий) або просто історіологічно-духовний підхід (разом з природничо-науковою теорією єлиної силодії) дозволить хоча би щось прояснити.

У підсумку, наша думка (*αναβασις* - світосходження) постає у тому, що 1) *світ є його світосходження*, який 2) *поступально-прогресивно* (хвилеподібно-“гілковано”-“різномно”) проходить (відбувається), з появою людини, як його 3) *ноосферизаційне одухотворення (діяльнісно-свідомісне перетворення)*, а відтак – розвиток суспільства є власне 4) *історично-духовним сходженням*, в якому (через формації, цивілізації, події, ідеї) зростає значення (роль, визначальність, значення) його *свідомісно-духовних чинників*.

Література

1. Бергсон А. Творческая эволюция. – М.: КАНОН – Пресс. 1998.
2. Біблія або кн. Св. Письма Старого й Нового Заповіту. – Українське Біблійне Товариство. 1993.
3. Кюнг Г. Начало всех вещей. Естествознание и религия. – М.: Библиейско-богословский институт св. ап. Андрея. 2007.
4. Мак-Ніл В. Піднесення Заходу. Історія людського суспільства. –К.: Ніка – центр. 2002.
5. Павленко Ю. Історія світової цивілізації. - К.: Либидь. 2000.
6. Семенов Ю. Философия истории. – М.: Современные тетради. 2003.
7. Синергетическая парадигма. Человек и общество в условиях нестабильности. – М.: Прогресс – Традиция. 2003.
8. Халецький О.В. Історико-філософська культурна спадщина як пост-історизм // Проблеми гуманітарних наук: Наукові записки Дрогобицького державного педагогічного університету ім.І.Франка. – Дрогобич: НВЦ "Каменярь" 2002.
9. Халецький О.В., Костенко В.Г., Онуфрив Р.І., Дзера М.М., Децик О.П. Історія як суспільно-духовний проект здійснення універсальних образів світу // Науковий вісник ЛДАВМ ім. С.З.Гжицького. Т.5 (№ 2). Ч. 2. – Львів. 2003.
10. Халецький О.В., Халецька О.О. Елітистський дискурс у сучасній українській соціально-філософській думці // Науковий вісник ЛНУВМ та БТ ім.С.З.Гжицького. Т.9, № 4 (35). Ч.1, - Львів. 2007.
11. Blum H. A map of Misreading. N.Y., 1975.

Summary**Khaletsky O.V., Detsyk O.P., Khaletska O.O.****ANABAZIZ AS HISTORICAL AND SPIRITUAL PROGRESS**

Anabaziz – is a world progress. A world progress is identical to a world development and is held undulatory “branchly” – “root”. Modern world formation, it means the achievement of its new quality is getting in newspheric spirituality (actively conscious transformation). Therefore, the development of society is properly the historical and spiritual progress. Because of formation, civilization, events and ideas the meaning of its consciously – spiritual factors are increased.

Стаття надійшла до редакції 11.04.2008

Халецька О.О., аспірантка ©

Львівський національний університет імені І.Франка, м. Львів, Україна.

СОЦІАЛЬНО-КУЛЬТУРНА ПАРАДИГМА У НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕННЯХ.

Соціально-культурна парадигма коріниться у сучасних загально-освітніх викладах так званих нових напрямків науки, узагальнених у народжуваній філософії універсального еволюціонізму. В ній історія не є даністю, а процес її творення через 1) подієво-часове “гілкування” (ідея синергетики), 2) соціально (інтелектуально) – культурний проект (ідея так званої “нової історії”) як 3) множинність розмислів новоозначень (“бісовська текстура” Р.Барта або “лабіринт” за У.Еко). Своєрідним геномом соціального життя виступають універсалії культури, а тип цивілізаційного розвитку визначається генетичними кодами, якими виступають системи цінностей. Соціально-культурний розвиток у сучасній науковій думці розуміється трояко: по-перше, як історично-духовна тотальність (школа “Анналів” та всі “анналоїди”), по-друге, як здійснення соціально-культурних проектів (постмодерністський постструктуралізм) і, по-третє, як визначальність свідомісно-духовних (здебільшого називаємих культурними) чинників розвою суспільства. Коли свідомісно-духовні детермінанти від середини ХХ ст. набувають вирішального значення постає соціально-культурний розвиток.

Ключові слова: *світотворення, перфекційний розвиток, хвилеподібно-“гілкувано” – “різномний” розвиток, поступально-прогресивний розвій, ноосферизаційне одухотворення, свідомісно-духовні чинники історичного розвитку, світова множинно-єдина глобально-ойкуменічна цивілізація, соціально-культурна визначальність.*

Від кін. ХХ – поч. ХХІ ст.ст. у різних науках надзвичайно актуалізується, як одна з головних, проблема культурних чинників розвитку суспільства. На нашу думку, соціально-культурна парадигма коріниться не стільки у соціально-гуманітарних, скільки у сучасних загально-свідоглядних викладах так званих нових напрямків науки від сер. ХХІ ст. [7]. У космологічному контексті на цю проблематику імпліцитно виходить антропний принцип Б.Картера 1974 р. з провідною ідеєю людиномірності космосу, синергетика Г.Гакена або І.Пригожина 1977 р. з ідеєю самоорганізації від хаосу до порядку через атрактор-направник (“порядком творчих катастроф” за висловлюванням Є.Маланюка), квантова гравітація С.Хокінга 1982 р. з ідеєю тождності творіння і розвитку (еволюції) або ніфляційно-сценарна модель Всесвіту А.Гута-А.Лінде 1989 р. з ідеєю як первеня творчій силі, теорія сематично насиченого мєону В.Налімова – Л.Лєскова 1994 р. з ідеєю значинневого поля світорозвитку [7], у галузі філософії – узагальнюючий їх всіх і всю сучасну нову науку народжуваній від поч. ХХІ ст. так званий універсальний еволюціонізм, якій іде на зміну постмодерністському постструктуралізму [9, 182-183].

У галузі історикі (сукупність всіх історичних наук за Й.Дройзенем 1858 р., М.Карєєвим 1913 р., М. Гандельсманом 1921 р., М. Семеновим 2003 р. та інш.) чинник культури отримує нову актуалізацію від сер. ХХ ст. у т.з. “новій історії”: школі “Анналів” (М.Блок, Л.Фєвр, Ф.Бродель, Ж.Ле Гофф, Ж. Дюбі, Е.Ле Руа Лядюрі, А.Гуревич, Н.Яковенко та інш.) з її провідною ідеєю антропо-соціально-культурної тотальності (а відтак – її соціально-філософського відгалуження – світ – системного аналізу І. Валлерстайна 1974 р. – Ф.Броделя 1976, 1979 рр.) через так звану інтелектуальну історію кін. ХХ ст. (від конференції істориків у Вінгспреді

1977 р.) Д.Хайяма, К.Брінтона, Р.Стромберга, Р.Дарнтонна, Д.Холінджера, А.Вейсі, Д.Вуда, С.Аверінцева, так званої “мислячої історії” Ліни Костенко та інш. з її засадничою ідеєю історії як інтелектуального проекту, а також у новітній соціології (Н.Черниш, К.Баранцева та інш.) у так званій еволюційній політекономії (М.Павловській та інш.), у різних галузях [11, 278-279] гуманітаристики (В.Шинкарук, В.Іванов, В.Табачковський, М.Попович, В.Шевченко, Я.Дашкевич, С.Грабовський, О.Пріцак, Я.Грицак, Ю.Павленко, Ю.Канигін, Ю.Шилов, Т.Возняк та інш.), що отримали філософське та філософсько-історичне узагальнення у постмодерністському кін. ХХ ст. постструктуралізмі Ж.-Ф.Ліотара, Ж.Дерріда, Ж.Дельоза, У.Еко, у платоністичних ремінісценціях В.Біблера, Г.Померанца, С.Кримського, тоталогії В.Кизими (від 1994р.) та інш. [9, 183], у яких історія не є данність, а є процес її творення через 1) подієво-часове “гілкування” (ідея синергетики), 2) соціально (інтелектуально) – культурний проект (ідея “нової історії”) як 3) множинність розмислів-новоозначень (“бісовська текстура” за Р.Бартом або “лабіринт” за У.Еко) [9, 183]. Друга надзвичайно актуалізована (чи то від комп’ютерних ігор – стратегій, чи то від синергетики) у сучасній суспільній думці (від неоеволюціонізму Л.Уайта, Д.Стюарта, А.Ле Руа-Гурана, К.Ренфрью та інш.) ідея (так звана нелінійність, тобто багатолінійність, тобто багатоваріантність, так зване “гілкування”) світорозвитку, знаком чого стала Нобелівська премія 1993 р. історика економіки Р.Фогелю за ретропрогноз американської історії ХІХ ст. (т.з. альтернативна історія), де точка біфуркації (розгалуження варіантів розвитку) – це новий соціально-культурний проект [7; 9, 181].

У вітчизняній філософії одним із найбільш значущих результатів антропологічного повороту 1960-1980-х р. був вихід Київської школи на проблематику діяльнісно-культурних (духовних) чинників суспільного буття і розвитку, де В.Табачковським, Є.Бистрицьким, Н.Тарасенко, В.Івановим, О.Яценко, В.Звигляничем, М.Єсипчуком, Є.Андросом, М.Булатовим, А.Лосем, Є.Козловським, В.Пролеєвим, С.Малаховим, Г.Горак, В.Демяновським, Ю.Джулаєм, С.Кошарним, І.Лосевим, А.Лисенко, В.Семеновим, Л.Соловійовим та інш. були розроблені повні і глибокі дослідження, не буде перебільшенням сказати, навіть у контексті розвитку світової філософської думки. Не втримаємось, також, від зауваження про те, що дослідження Київської світоглядно-антропологічної школи можуть бути одним із найбільш яскравих прикладів наповнення вичерпаних себе радянських марксистсько-ленінських стереотипів, ще цілком “марксоїдним”, але вже новим змістом, які так і сприймалися тодішньою генерацією “кухонних” інтелектуалів, незважаючи на неоконкретний стиль і жахливе нагромадження філософсько-гарабарської термінології. У десятках монографій була розгорнута проблематика абсолютного у культурі і суспільній динаміці (В.Пролеєв, 1992 р.), культури і духовно-практичного відношення до світу в їх соціально-історичній перспективі (М.Тарасенко, 1985 р.), доцільності культури і універсального розвитку сутнісних сил людини (О.Яценко, 1983 р.), природної історичності буття людини у культурі, буття і діяльності, всезагальності і фактичності діяльнісної позиції людини у культурі, (Є.Бистрицький, 1991 р.), особи у світі культури і проблем сутності та існування (Є.Бистрицький, 1992 р.), культури і особистісного буття, співвідношення технології і діяльності, культурно-історичної специфіки технологічних засобів (В.Табачковський, 1985 р.), культурно-історичних передумов категоризації світу (Є.Бистрицький, 1983 р.), простору і часу культури: діяльності, буття, часу, хронотопу, тілесності (Є.Козловський, 1992 р.), часу і особистісного виміру культури (Є.Бистрицький, 1991 р.) і, нарешті, вироблено (у монографії “Діалектика діяльності і культура” 1983 р. тощо) саме поняття “соціально-культурного розвитку” [4, 182]. Так, наприклад, на думку О.Яценко, саме “модель культури ... виявляє генеральну тенденцію розвитку людства” [4, 192], або у Є.Бистрицького: “детермінація культурою виявляється ... більш фундаментальною, ніж ... від суспільного буття. Відмінності їх впливу на людину можна було би порівняти ... з так званими сильними і слабкими взаємодіями між фізичними тілами, маючи на увазі, що більш

“сильний” – матеріальний інтерес визначає деякі порівнено “близькі”... суспільно-практичні звязкі. У той же час сили культурного тяжіння ... утворюють все ж такі більш глобальний людський звязок, охоплюючи всю багатоманніть життя, а також будь які життєві можливості майбутнього” [2, 154-155] і тому подібне, і тому подібне.

Слідом ними, В.Біблер у 1991 р. запропонував розглядати феномен культури у його дійсній загальності [3], у 1996 р. зростаючу роль культури у суспільному розвитку відзначав М.Коган [5]. Специфіка соціокультурної методології за О.Ахієзером 1998, 2000 рр., полягає у тому, що її предметом є не лише культура, але цілісна діяльність, причому зміни у відповідних культурних програмах невідворотньо змінюють зміст самої діяльності, а причинами суспільного розвитку є суперечності між старими соціальними відносинами і новими культурними програмами [1, 29-36]. На думку академіка М.Лапіна 2000 р., який спирається на концепцію П.Сорокіна, культура виступає як сукупність способів і результатів діяльності, а соціальність трактується ним як сукупність відносин людини, що також формується у процесі діяльності. Сучасне суспільство, трактоване ним на основі синергетики, характеризується паритетною взаємодією культури і соціальності [6, 3-4]. На думку директора Інституту філософії РАН В.Стьопіна 2003, 2004 рр., який проголошує себе прибічником синергетики і філософії універсального еволюціонізму, своєрідним геномом соціального життя виступають універсалії культури, а тип цивілізаційного розвитку визначається генетичними кодами, якими виступають системи цінностей [8, 37-43]. За визначенням Н.Черниш 20003 р., сукупність соціокультурного підходу виступає як цілісний процес соціального розвитку за допомогою культурної творчості. Наскільки ми розуміємо історико-філософський процес, на зміну вичерпалому себе постмодерністському постструктуралізму (знаком чого стало самогубство Ж.Дельоза 1995 р.) від початку ХХІ ст. приходить нова філософська парадигма універсального еволюціонізму (Д.Болі, С.Хокінг, Р.Раджананан, М.Розенталь, Г.Вайсберг, В.Ахназаров, В.Стьопін та інші.) або глобального еволюціонізму (А.Крушанов, І.Фролов, М.Горлач, В.Кремь, Л.Мельник та інші.), яка виростає на фундаментальному узагальненні всіх нових наукових досягнень [8, 182-183]. Отже, соціально-культурний розвиток у суспільній думці розуміється трояко: по-перше, як історично-духовна тотальність (школа “Анналів” та всі інші “анналоїди”), по-друге, як здійснення соціально-культурних проектів (постмодерністській постструктуралізм) і, по-третє, як співвідношення (або роль) власне свідомісно-духовного (здебільшу називаємого культурним) чинника з економічними, соціально-політичними та іншими компонентами суспільного розвитку (універсальний еволюціонізм).

Сам зміст поняття “соціально-культурного” розкривається переважно як його значення. На нашу думку, відміннісна сутність соціального (наприклад, від природнього) постає у тому, що воно діяльнісне [9, 179], що не суперечить тоталогії, оскільки в ній єдність визначається як сталий взаємозв'язок, а зв'язок - як стала взаємодія, тобто похідне від дії, чим долається притаманний науці, за вдалим висловом А.Бергсона, “умертвляючий погляд Медузи” і досягається динамічний аспект тоталогії. А, оскільки, людська діяльність, по-перше, завжди опосередкована [9, 179] свідомістю (може бути під- або над- свідомою, але завжди свідомісною), по-друге, за вдалим висловом [9, 179] українського неогегельянця В.Залозецького-Саса, завжди має “світоглядне підпорядкування” (А.Рігль, М.Дворжак, Е.Панофські, Г.Зедльмайр та інші.) або, за визначенням Київської антропологічно-світоглядної школи другої половини ХХ ст., концептуалізується і семантизується [4, 170], по-третє, у процесі історичного розвитку роль [9, 179, 180-181] його свідомісно-духовного чинника (компоненти) зростає (що знайшло відображення у філософській літературі від так званого антропологічного повороту в українській філософії 1960-х рр. В.Шинкарука, В.Табачковського, О.Яценко, В.Іванова, М.Булатова та інші. до Ю.Павленка, І.Бойченка або М.Поповича та інші. у сучасній “буремній миті” тощо), а від початку НТР (Д.Бернал, Д.Белл, Г.Кан,

Й.Галтунг, З.Бжезінській, О.Тофлер та інш.) сер. XX ст. – стає вирішальною [9, 182], по-четверте, ноосферизаційне одухотворення світу становить сенс [9, 179] його нинішнього розвитку (В.Соловйов, А.Бергсон, Г.Уелс, К.Цюлковський, В.Вернадський, П.Тейяр, Олесь Бердник та інш.), то суспільне – значить свідомісно-діяльнісне [9, 179]. Термін “свідомісне” нам видається більш вдалим ніж “свідоме”, якій має багато інших значень, до того ж свідомість двохрівнева: нижча буденна свідомість, узагальнена у модній нині ментальності, і вищий її рівень – духовність, тобто головним чином, наукова, мистецька і релігійно-філософська сфери.

Багатоманітність визначень культури (за П.Клакхоном і А.Кребером, близько 314 у 1987 р.) давно стала “притчею во язицех”, на нашу думку, всі визначення культури, не стільки суперчать, скільки доповнюють одне одного. Тому, не вдаючись до незкінченної і безплідної полеміки, скажемо лише, що, на нашу думку, до сер. XX ст. найбільш усталеним (принаймі, поширеним) було визначення культури як “сукупності досягнутих результатів”, тобто сукупності цінностей, а від сер. XX ст. все більше посилюється визначення культури як способу діяльності людини в цілому (який включає в себе як саму діяльність, так і її види і результати, тобто сукупність цінностей), оскільки він так чи інакше охоплює всі інші визначення. Наприклад, спосіб діяльності людини постає в його свідомості, вона ж – свідомість, духовність, виступає якісним мірилом розвитку суспільства. Якість у філософії визначається як визначальні властивості, визначальною властивістю людської діяльності є її свідомість. Таким чином культура виступає як способом діяльності людини, так і якісним мірилом розвитку суспільства (Н.Черниш). Причому, роль свідомісно-духовних чинників у розвитку суспільства весь час зростає [9, 179, 180-182, 184-185]. Нам залишається зробити висновок, що, по-перше соціально-культурна парадигма у своїх мандрах у світовому науковому співтоваристві не оминула і Україну. Серед її трьох розумінь (або “концептів”, “по-модньому”, як незабутній Голохвастов, кажучи) 1) історично-духовні тотальності, як 2) здійснення соціально-культурних проєктів і як 3) визначальності свідомісно-духовних (культурних) чинників історичного розвитку найбільше йому адекватних (тобто відповідних) нам видається останнє, яке не тільки усвідомлюється, але, власне, дієусвідомлюється (тобто здійснюється) у сучасному розвитку суспільства від сер. XX ст.

На нашу думку, найбільш могутнім і всевизначаючим процесом (на думку М.Булатова, В.Кизими та інш. 1995 р., навіть стадією і ядром ноосферизації) поступально-прогресивного розвитку суспільства є його глобалізація як утворення множинно-єдиної світової (глобально-ойкуменічної) цивілізації [9, 180; 12, 301]. Від кін. – поч. XX ст. історія світу переходить у світову історію. Таким чином, соціально-культурний розвиток, тобто визначальність свідомісно-духовних чинників коріниться у глобалізації світу. Глобалізація є 1) складовою, а від XX ст. 2) головним напрямком і 3) прискорювачем ноосферизації, тобто одухотворення світу. Відповідно, головною суперечністю сучасності є боротьба між поступально-прогресивними глобалістськими і назадницькими антиглобалістськими силами (від 1999 р., Сіетл, Прага, Квебек, Ницца, Зальцбург, Гетеборг, Генуя – у 2000-2001 рр., так званий “баштовий напад” у Нью Йорку 2001 IX р. тощо), до яких належать “всілякі комуністи, педараста і терористи” (О.Тофлер). Сучасні поч. XXI ст. так звані антитерористичні війни (американо-афганська 2001 р., американо-іранська 2003 р. тощо) є способом їх примусової індустріально-інфорційної модернізації (осучаснення) за законом кореляції (підтягання) історичного розвитку (М.Барг 1979 р., К.Момджян 1994 р. та інш.). Світова (глобально-ойкуменічна) множинно-єдина цивілізація, на нашу думку, виникає в індустріальну (за Й.Галтугом 1969 р., Ж.П.Ліотаром 1979 р., Ф.Фукуямою 1989 р. та інш. модерну) добу наприкінці XIX – на поч. XX ст. разом із утворенням світової економіки, світової політики та її відгалуження – світових воєн і світової духовності (т.з. ноосферизаційний шок) та інш. [12, 301]. На етапі індустріального розвитку у перш. пол. XX ст. провідним був “принцип плавильного казана” – нівеляції усього національного, який, з

переходом у др. пол. XX ст. до постіндустріального (за Ж.-П. Ліотаром 1979 р., Ф. Фукуямою 1989 р. та інш.) та від поч. XXI ст. – до інформаційного (Д. Белл 1973 р., Е. Масуда 1983 р., Ю. Павленко 1996 р.) етапу, змінюється “принципом клумби” або мультикультурного (багатокультурного) розвитку (А. Перотті 1994 р.), власне, мультикультурної глобалізації. Тому народжувана нині глобально-ойкуменічна множинно-єдина світова цивілізація існує як соборна (у значенні антично-християнської традиції) єдність національних культур [12, 299]. Концепція С. Гантінгтона 1993 р. “війни цивілізацій”, де “Захід є Захід, а Схід є Схід, не поєднатися їм доки не стане світ на Божий суд страшний” (Р. Кіплінг), після входження східнохристиянських Греції - у 1981 р., Болгарії, Румунії і Кіпру - у 2007 р., ісламських Туреччини (у 1963 р. як асоціативний член і як вступника у 1987 р.) і Магрибу - як асоціативного члена тощо до Європейського союзу 1999 р., є фактично спростованою. “Страшний Божий суд” історії відбувся, але швидше за “Великою шахівницею” З. Бжезинського 1997 р. Сучасному поступально-прогресивному світорозвитку протистоїть як різновид антиглобалізму так звана концепція багатополарності (у Московії - шовістичне неоевразійство О. Дугіна 1997–1999 рр., прем’єр-міністр Є. Примаков у 1998 р. або В. Путін у 2007 р., Білорусія Лукашенка або Куба у 1999 р., біполарність сходознавця О. Яковлева 1996 р. або багатополарність “марксоїда” Ю. Семенова 2003 р. та інш.), де на роль полюсів світу претендують імперські амбіції підупалої Московії (Росії) або нашвидку осучаснені Китай, Індія, Бразилія і Мексика, ПАР та інш. На нашу думку, у сучасній глобально-ойкуменічній цивілізації поступово викристалізуються три потугі, три центри сил: Панамерикана, яка обіймає цей континент, Пасифіда (або Тихоокеанська підцивілізація), яка охоплює країни Далекого Сходу: Японію, Китай, Індокитай, Індонезію, Австралію та інш. країни Тихого Океану і Велика Євразійська підцивілізація, яка повільно, але неухильно інтегрує країни Європи Західної і Східної (очевидно, до Єнісею), Середнього Сходу, Африки та Індію з поясами (пост-або квазі – цивілізаціями С. Гантінгтона): західноєвропейського осереддя, східнохристиянським (країни Балкан, Румунія, Україна, Росія, Вірменія, Грузія та інш.), ірано-ісламським (країни Середнього Сходу, Магриб та інш.), африканським (країни т.з. Чорної Африки), індійським (Індія, Ланка, Непал та інш.). Україна, таким чином, належить до “східного пояса” єдиної фаустівської “Європи вітчизни” (Шарль де Голль) і мусить зайняти в ній достойне місце [9, 180]. Країни останнього індустріально-інформаційного ривка успішно інтегруються (концепції центра – периферії і периферійного капіталізму Р. Пребіша, депендентизма Т. Дус-Сантуса і Р. Маріні, залежно-асоціативного суспільства Ф. Кардозу і Е. Фалето, капіталізму суброзвитку А. Агіяра тощо) у ці три світові потугі: Московія (Росія) та Індія – до Євразійської, Мексика – через НАФТу 1992 р. і Бразилія – через Панамериканську зону вільної торгівлі 2001 р. – до Панамерикани, Китай – до Пасифіди і, очевидно, очолити її. Популярна нині концепція “діалога культур” (В. Біблер 1991 р., “концерт культур” Г. Померанца 1993, 1995 рр. та інш.) повинна служити не для обґрунтування пресловутої багатополосності, а бути одним із шляхів глобалізації, тобто створення множинноєдиної світової (глобально-ойкуменічної) цивілізації як соборної єдності національних культур.

Однією із найбільш дискутованих сучасних проблем є питання формаційної (чи стадіальної) належності народжуваного інфо-суспільства. На зорі появи інфо-суспільства воно ентузіастично віталосся інтелектуалами як нова доба в історії людства (Д. Белл 1959, 1967, 1973 рр.; Г. Кан 1967 р.; у 1969 р. – А. Турен, Й. Галтунг; у 1970 р. – О. Тофлер, З. Бжезинській і так далі). З часом (переважно, після “Межей зростання” Д. Медоуза Римського клубу 1972 р. та інш.), здається, перевагу отримує більш ґрунтовний і тверезіший погляд на інфо-суспільство як нове продовження новочасної капіталістичної формації (Р. Гейлбронер 1973 р.; К. Кумар 1978, 1988 рр.; Б. Френкель 1987 р., Т. Іноземцев 1998, 1999 рр. і т.д.), яка в цілому проходить етапи [12, 301] передіндустріалізаційний XVI – сер. XVII ст.ст. (або абсолютистсько-стадіального постсередньовіччя за І. Дьяконовим 1994 р.), індустріалізаційний сер. XVIII – XIX ст.ст. (або капіталістичний за І. Дьяконовим

1994 р.), індустріальний XX ст., який, в свою чергу, поділяється на індустріальну державно-монополістину добу перш. пол. XX ст. (близько 1882-1955 рр.) з підперіодами: 1882-1914 рр., 1914-1939 рр., 1939-1955 рр. і постіндустріальну добу друг. пол. XX ст. (бл. 1955-1999 рр.) з підперіодами бл. 1955-1979 рр. з висхідною 1955-1973 рр. і нисхідною бл. 1973-1979 рр. хвилями (О.Тофлер) розвитку, підперіодом близько 1979-1999 рр., з висхідною близько 1979-1989 рр. чи з 1992 р. і нисхідною бл. 1992 –1999 рр. хвилями розвитку. Від бл. 1999р. світ вступає в інформаційну добу XXI ст. III тисячоліття [10, 182; 12, 301].

В українській історіософській думці, серед головних завдань (“головної ланки за яку можна витягнути весь ланцюг” за В.Леніним), на нашу думку, переважали: на поч. 1990-х р. – формування модерної нації (І.Дзюба “Україна і світ” 1990 р., Я.Дашкевич “Україна між Сходом і Заходом” або Міро Продум – Ю.Буряк “Нація золотих комірців” у 1991 р., нарада Львівських істориків Я.Грицака, О.Джиджори та інш. у Брюховичах у серпні 1993 р. та інш.), у добу “кучмозою”, приблизно від 1996 р., “вирішальною ланкою” вважалося формування громадянського суспільства (“Феномен громадянства” В.Лісового 1996 р., “Україна: альтернативи поступу” В.Кременя, Д.Табачника і зав. від. історіософії Інституту історії НАН М.Ткаченка 1996 р., збірник статей 1996 – 2000 р.р. “Від Малоросії до України” і “Ділеми українського Фауста” М.Рябчука та весь напрям часопису “Критика” Г.Грабовича 1997 р. тощо). Визначальність соціально-культурних (духовних) чинників розвитку суспільства у повній мірі була дієусвідомлена українською протоелітою у промові Ліни Костенко “Гуманітарна аура України або дефект головного дзеркала” у Києво-Могилянській академії у вересні 1999 р. і почала дуже мляво і непослідовно здійснюватись урядом В.Ющенка від грудня 1999 р.

Ознакою інфо-суспільства у галузі економічній є НТР [9, 182], яка проходить три етапи: сер. XX ст. – перший етап комп’ютеризації та інш., від 1980-х рр. (власне, від 1979 р.) – другий етап електронізації та інш. і від 1999 р. – третій етап високіх технологій (Д.Белл 1973 р., Е.Масуда 1973 р., Ю.Павленко 1996 р., О.Халецький 2002 р. та інш.). Сутність НТР постає як перетворення науки на безпосередню продуктивну силу. Наука – один із видів духовного виробництва. Отже, вперше в історії людства духовне (наука) починає визначати матеріальне, що приводить до так званої інтелектуалізації [9, 182; 12, 299] всіх сфер суспільного життя. Тим самим, роль свідомісно-духовної компоненти (чинників або визначників) суспільного розвитку набуває вирішального значення [9, 182]. На нашу думку, досягнення вирішального значення свідомісно-духовних чинників суспільного розвитку є головною детермінантою і системоутворюючою ознакою соціально-культурного розвитку. Іншими словами кажучи, соціально-культурний розвиток суспільства – це не просто будь-яке співвідношення соціального і культурного, яке існує завжди, а такий етап його розвитку, коли свідомісно-духовні чинники суспільного розвитку набувають вирішального значення. На нашу думку, це досягається від сер. – кін. XX ст. [9, 182].

Література

- 1.Ахиезер А.С. Философские основы социально-культурной теории и методологии // Вопросы философии. – 2000 р. - №9.
- 2.Быстрицкий Е.К. Феномен личности: мировоззрение, культура, бытие. - К.: Наукова думка. 1991.
- 3.Библер В.С. От наукоучения – к логике культуры: Два философских введения в XXI век. – М.: Политиздат, 1991.
- 4.Диалектика деятельности и культура. – К.: Наукова думка. 1983.
- 5.Каган М.С. Философия культуры. – СПб.: Петрополис, 1996.
- 6.Лапин Н.Н. Социокультурный подход и социально-функциональные структуры // Социо. – 2000 р. - №7.
- 7.Синергетическая парадигма. Человек и общество в условиях нестабильности. – М.: Прогресс – Традиция. 2003.

8. Стёпин В.С. Генезис социально-гуманитарных наук (философские и методологические аспекты) // Вопросы философии. - 2004 г. - №3.

9. Халецькій О.В. Історія як суспільно-духовний проект здійснення універсальних образів світу // Науковий вісник ЛДАВМ ім. С.З.Гжицького. Т.5 (№ 2). Ч. 2. – Львів. 2003.

10. Халецькій О.В., Халецька О.О. Генеза проблеми еліти в українській філософії // Науковий вісник ЛНУВМ та БТ ім.С.З.Гжицького. Т.9, № 4 (35). Ч.1, - Львів. 2007.

11. Халецькій О.В., Халецька О.О. Елітистський дискурс у сучасній українській соціально-філософській думці // Науковий вісник ЛНУВМ та БТ ім.С.З.Гжицького. Т.9, № 4 (35). Ч.1, - Львів. 2007.

12. Халецькій О.В., Дзера М.М., Халецька О.О. αναβασις як історично-духовні напрямні поступально-прогресивного розвитку // Науковий вісник ЛНУВМ та БТ ім. С.З.Гжицького. Т.9. № 4 (35). Ч.2. Львів. 2007.

Summary

Khalecka O.O.

SOCIAL AND CULTURAL PARADIGM IN SCIENTIFIC THOUGHT

Social and cultural paradigm has his root in modern commonly-conceptualstatement, so-called new directions of science, legitimated in birthrated philosophy of universal evolutionism. History isn't the contribution, but a process of it's creation because of: 1) eventually-partually branching (the idea of sinergetics), 2) social and intellectual cultural project (the idea of so-called "new history"), as 3) plurality of discussions – new meanings ("demon texture" by R.Barton, or "labyrinth" by U.Ecko). Peculiar genome of socisl life are culture decree, are the type of civilizational development is determined with the help of genetic codes, which are the systems of valuation. Social and cultural development in social thought are means treably: Firstly, as historical and spiritual totality (school of "Annales" and all others "annaloides"), Secondly, as fulfilment of social and cultural projects (postmodernism and poststructuralism) and, Thirdly, as determined role of consciousness and spiritual determinantes from the middle of the XX century are gaining an important meaning, and social and cultural development is presented

Стаття надійшла до редакції 11.04.2008

Хіцька О.А., Букалова Н.В., кандидати вет. наук, доценти ©,
Слободенюк О.І., к.б. н., доцент

Білоцерківський національний аграрний університет, м. Біла Церква, Україна

ОЦІНКА ЯКОСТІ ТА БЕЗПЕКИ М'ЯСА ТА М'ЯСНИХ ПРОДУКТІВ В УМОВАХ ГІПЕРМАРКЕТУ

У статті наведені результати досліджень показників якості та безпеки м'яса та готових м'ясних продуктів вітчизняного виробництва. Проведений контроль санітарного стану м'ясного цеху гіпермаркету, а також температурних режимів та відносної вологості при зберіганні та реалізації м'ясної продукції.

Ключові слова: м'ясо, м'ясні продукти, якість, безпека, ветеринарно-санітарний контроль, санітарний стан приміщень.

Постановка проблеми. Дослідження ринку продуктів харчування показало [1], що незбалансованість між попитом та пропозицією продуктів харчування зумовлює і специфіку місць придбання населенням цих товарів, більшість з яких купуються в мережі універсальної роздрібною торгівлі та продовольчого ринку. Так, за даними опитувань, встановлено, що 38,7 % населення України закупає м'ясні, молочні та рибні продукти на ринку, 35,3 % – в продовольчих магазинах та 20,7 % – в універсальних підприємствах торгівлі. В останні роки обсяги реалізації населенню продукції тваринництва в універсальних підприємствах роздрібною торгівлі постійно зростають. Головними чинниками цього, як зазначають самі споживачі, є прийнятні ціни на товари, зручне розташування місць продажу, широкий асортимент товарів різного призначення та культура обслуговування в процесі придбання продуктів харчування.

Тому перспективними напрямками підвищення якості та безпеки харчування та загальної культури споживання харчових продуктів є удосконалення організації торгівлі продовольчими товарами, розвиток сучасних мереж роздрібною торгівлі усіх форм власності й поступова переорієнтація покупців від придбання продуктів харчування на ринках до цивілізованих форм торгівлі.

Реалізація харчових продуктів і продовольчої сировини в мережі підприємств роздрібною торгівлі повинна проводитися з урахуванням ветеринарних та санітарних вимог [2–4]. Тому в цих умовах зростає роль ветеринарно-санітарного контролю і нагляду, який є складовою державного регулювання якості та безпеки харчових продуктів і продовольчої сировини [5].

Згідно до Закону України “Про ветеринарну медицину” [6], державний ветеринарно-санітарний контроль та нагляд здійснюється в місцях, де організовано торгівлю тваринами, продуктами і сировиною рослинного та тваринного походження.

Правильна організація та ретельне систематичне проведення ветеринарно-санітарного нагляду і контролю за діяльністю суб'єктів господарювання щодо реалізації продукції гарантує охорону населення від хвороб, спільних для тварин та людей, харчових отруєнь тощо. В умовах різноманітних підприємств роздрібною та оптовою торгівлі діяльність щодо проведення ветеринарно-санітарного контролю та нагляду покладена на офіційних лікарів ветеринарної медицини.

Метою нашої роботи було: провести дослідження показників якості та безпеки м'яса і окремих м'ясних продуктів, які реалізувалися в умовах гіпермаркету “Фоззі” с. Проліски Бориспільського району Київської області, контроль санітарного стану м'ясного цеху, умов зберігання та реалізації продукції.

Лабораторні дослідження проводилися в умовах районної державної лабораторії ветмедицини та НДІ ветсанекспертизи у складі БНАУ.

Результати досліджень. Для якісної оцінки м'яса важливе значення мають як його органолептичні (зовнішні) ознаки, так і хімічний склад та біохімічні властивості. Доброякісність продукту визначається відповідністю органолептичних та фізико-хімічних показників його якості нормам, передбаченим чинними стандартами і технічними умовами.

Хімічний склад досліджуваного м'яса подано в табл. 1.

Таблиця 1

Середні показники хімічного складу м'яса (n=10)

Вид м'яса	Уміст, г на 100 г м'яса			
	волога	білок	жир	зола
Яловичина I кат.	63,0±3,2	16,5±1,2	18,3±1,4	0,9±0,6
Яловичина II кат.	74,2±1,2	18,7±1,0	15,9±1,8	1,0±0,3
Свинина	73,2±0,7	15,1±0,5	27,3±1,2	0,97±0,4
М'ясо птиці	64,5±0,4	12,3±0,7	13,7±0,3	0,9±0,1

Дослідження біохімічних показників охолодженого м'яса різних видів, свідчать, що воно мало досить високу активність ферменту пероксидази, в ньому були відсутні продукти білкового розпаду (негативна реакція з розчином сірчаноокислого купруму), що вказувало на доброякісне походження м'ясної сировини та відсутність в ній процесів глибокого автолізу (псування). Кількість летких жирних кислот не перевищувала допустимих рівнів як у яловичині (3,38±0,4 мг КОН) так і в свинині (4,44±0,3 мг КОН) і в м'ясі птиці (4,04±0,2 мг КОН). При визначенні аміаку та солей амонію витяжка з м'яса курей мала жовто-зелений колір та залишалася прозорою.

Дослідженням окремих м'ясних виробів встановлено, що вони мали добрі органолептичні показники. Але лише якісний контроль за продуктами харчування є недостатнім, тому що він не може гарантувати їх безпеку. На сьогодні пріоритетом є підтвердження безпеки продуктів тваринного походження.

Усі фізико-хімічні зміни, що відбуваються в м'ясі під час зберігання та реалізації, є наслідком мікробіологічних процесів.

Мікробіологічні показники м'яса та м'ясних продуктів, що реалізувалися в гіпермаркеті "Фоззі", наведені у табл. 2.

Таблиця 2

Мікробіологічні показники м'яса та м'ясних продуктів

Досліджувана сировина та продукція	Кількість мікробних тіл у мазках-відбитках	Середня КМАФАнМ, КУО в 1 г, не більше
Свинина охолоджена 2 кат.	5±3	2,1 x 10 ²
Яловичина охолоджена 1 кат.	4±3	2,6 x 10 ²
Фарш м'ясний "Асорті"	9±2	3,1 x 10 ²
Ковбасні вироби:		
варені	3±2	1,0 x 10 ²
копчені	3±3	1,1 x 10 ²
М'ясні копчені вироби	4±1	1,1 x 10 ²

Як видно з наведених даних, кількість мікробних тіл у мазках-відбитках із різного м'яса та м'ясних продуктів, значно коливалась. Так, найбільшу кількість мікробних клітин відмічали у мазках-відбитках фаршу. Це зумовлено, на нашу думку, тим, що під час приготування фаршу зростає мікробне його забруднення

внаслідок додаткового контакту з руками робочих, обладнанням та інструментами. Кількість МАФАНМ у фарші також була дещо більшою, ніж у шматковому м'ясі. А мікробне обсіменіння готових м'ясних продуктів було в 2–3 рази нижчим, порівняно з м'ясною сировиною. Це свідчить про те, що під час технологічної обробки (варіння, коптіння, запікання) відбувається знищення значної кількості вегетативної мікрофлори.

Під час мікробіологічного дослідження у м'ясі та м'ясних продуктах не виявляли патогенних мікроорганізмів, зокрема – сальмонел та лістерій у 25 г продукту. Це свідчить про дотримання технологічних режимів виробництва продукції, а також про дотримання умов та вимог щодо її перевезення та зберігання.

Дані щодо умісту радіонуклідів цезію-137 в м'ясних продуктах представлені у табл. 3.

Таблиця 3

Уміст радіонуклідів цезію в м'ясі та м'ясних продуктах

Досліджувана сировина та продукція	Питома активність Cs-137, Бк/кг
Свинина охолоджена 2 кат.	24,7±1,8
Яловичина охолоджена 1 кат.	18,4±1,3
Фарш м'ясний "Асорті"	20,0±3,1
Ковбасні вироби:	
варені	23,1±2,9
копчені	26,0±4,5
М'ясні копчені вироби	26,4±2,7
М'ясо птиці	24,3±1,53

За результатами наших досліджень показники питомої активності радіаційного забруднення м'яса коливалися в межах від 14 до 30 Бк/кг, за МДР – 200 Бк/кг.

Нами був проведений контроль санітарного стану обладнання та повітря м'ясного цеху гіпермаркету. М'ясний цех – це приміщення, яке призначене для підготовки м'ясної сировини до реалізації. Така підготовка передбачає розбирання півтуш, тобто розрубання на більш дрібні відруби та порційні шматки, їх зважування, пакування, маркування і направлення у м'ясний відділ на реалізацію. У м'ясному цеху також проводять відділення м'язової, жирової, сполучної тканин від кісток (обвалювання) та звільнення його від сухожилків, крупних кровоносних судин, плівок, дрібних кісточок (жилювання).

Аналіз бактеріологічного дослідження змивів зі столів для розбирання м'ясних півтуш показав, що бактеріальне обсіменіння обладнання в кінці робочої зміни було вдвічі вищим, ніж на початку роботи, та в 1,7 рази вищим, порівняно з серединою робочої зміни.

Дослідження санітарного стану повітря свідчать, що його значне мікробне обсіменіння відмічалось наприкінці робочої зміни. Так, в середині робочої зміни мікробна забрудненість повітря зростала в 1,2 рази, відносно цього показника на початку роботи. В кінці робочої зміни бактеріальне забруднення повітря було в 1,7 та 1,3 рази більшим, порівняно з початком та серединою роботи, відповідно.

Відповідно з вимогами, після закінчення роботи у м'ясному цеху щодня проводилося вологе прибирання та дезинфекція. Періодично (щомісячно) відбиралися змиви для контролю якості дезинфекції м'ясного цеху. З відібраних матеріалів для дослідження в умовах лабораторії ветеринарної медицини не виявлялось БГКП та кокової мікрофлори. Це свідчить про те, що дезинфекція проводилась задовільно.

Для збереження якості м'ясної продукції протягом терміну її придатності в умовах гіпермаркету важливим є дотримання умов та температурних режимів зберігання. Поряд з температурними режимами чинні нормативні документи регламентують показники вологості при зберіганні різної м'ясної продукції. Температура та показники вологості істотно впливають на терміни реалізації м'яса і м'ясних продуктів в роздрібній торговельній мережі.

У гіпермаркеті “Фоззі” для зберігання мороженої м'ясної продукції обладнано морозильну камеру загальною площею 12,5 м². Для зберігання охолоджених м'яса і м'ясних продуктів, зокрема свинини, яловичини та баранини, на підприємстві є 2 холодильники, загальна площа яких складає 12,5 та 9,0 м². Окремо діє холодильник загальною площею 9,0 м² для зберігання м'яса та субпродуктів птиці. У торговельній залі, де реалізується м'ясна продукція, працюють холодильні та морозильні вітрини.

Нами було проведено контроль температури та відносної вологості повітря (ВВП) при зберіганні та реалізації м'ясної продукції (табл. 4).

Таблиця 4

**Режими температури та ВВП при зберіганні м'ясної продукції
в умовах гіпермаркету**

Приміщення	Фактична		Нормована	
	температура, °C	ВВП, %	температура, °C	ВВП, %
Холодильник	4±2,1	80±5,3	0–6	80–85
Морозильник	(-16)±2,2	80±5,1	-12...-20	80–85
<i>М'ясний відділ:</i>				
приміщення	14±3,1	75±5,1	не вище 15	75–80
холодильні вітрини	6±2,1	80±5,0	0–8	80–85
морозильні вітрини	(-6)±4,2	80±5,1	-6...-12	80–85

Дані таблиці свідчать про те, що в гіпермаркеті в цілому дотримуються температурних режимів та показників відносної вологості повітря під час зберігання охолодженої та мороженої м'ясної продукції в умовах холодильників і при її реалізації в м'ясному відділенні підприємства. Фактичні показники температури та вологості в холодильних і морозильних камерах та вітринах не перевищували відповідних показників, регламентованих у чинних нормативно-технічних документах. Дещо вищою (на 1–2 °C) в окремі дні була температура у приміщенні м'ясної зали, де проводиться реалізація продуктів, що було пов'язано з несправностями кондиціонерів.

Контроль показників температури та вологості є надзвичайно важливим, адже від них значною мірою залежить якість продукції та терміни її зберігання. В умовах гіпермаркету заморожені м'ясо та м'ясні продукти зберігалися до 6 місяців, охолоджені – 72 години, а шматкове фасоване м'ясо – 48 годин. Термін зберігання на підприємстві запечених та варених м'ясних продуктів не перевищував 5 діб, а копчено-варених, сирокочених – 15 діб. Можемо зазначити, що ці терміни не перевищували допустимих норм зберігання.

Висновок. Отже, гіпермаркет є сучасною формою роздрібною торгівлі, яка дозволяє за умов чіткого дотримання вимог щодо зберігання та реалізації швидкокопсувних продуктів і продовольчої сировини, забезпечити високу якість обслуговування та гарантувати якість і безпечність продукції тваринного походження для людини.

Література

1. Статистичний щорічник України. – К.: Держкомстат України, 2006. – С. 3–7.
2. Закон України “Про захист прав споживачів” від 30 червня 1999 р., № 783–XIV.

3. Закон України “Про забезпечення санітарного та епідеміологічного благополуччя населення” від 24 лютого 1994р., № 4004–ХІІ.

4. Закон України “Про безпечність та якість харчових продуктів” від 6.09.2005, № 2809–VI/2005–ВР.

5. Наказ Держдепартаменту ветмедицини від 09.02.04, № 14 “Про затвердження схем проведення державного ветеринарно-санітарного контролю та нагляду на підконтрольних об’єктах”.

6. Закон України “Про ветеринарну медицину”.

Summary

Hitska O., Bucalova N., Slobodeniuk O.

THE VETERINARY AND SANITARY CONTROL OF MEAT PRODUCTS OVER A HYPERMARKET

In article the data on results of the analysis of parameters of quality and safety of meat and meat products of a domestic production are resulted. The control of a sanitary condition of the equipment and air of meat shop of a hypermarket, modes of temperature and humidity is carried out over preservation and sale of meat products.

Стаття надійшла до редакції 11.04.2008

Ходаківська О.В., аспірант©
ННЦ "Інститут аграрної економіки", м. Київ, Україна

НАПРЯМИ СТИМУЛЮВАННЯ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ТОВАРОВИРОБНИКІВ ЩОДО ВИРОБНИЦТВА ЕКОЛОГІЧНОЇ ПРОДУКЦІЇ

Обгрунтовано необхідність впровадження стимулюючого механізму виробництва екологічної продукції. Розглянуто основні напрями стимулювання сільськогосподарських товаровиробників щодо виробництва екологічнобезпечних продуктів харчування і продовольчої сировини в умовах радіоактивного забруднення.

Ключові слова: стимулювання, ціни, екологічна сертифікація, стандартизація, екомаркування, оподаткування, екологічна продукція, радіоактивне забруднення.

Постановка проблеми. Питання щодо виробництва екологічної продукції з кожним роком набувають все більшої актуальності, як у світі в цілому так і в Україні зокрема. Особливо гостро проблема виробництва екологічних продуктів харчування і продовольчої сировини стоїть у радіоактивно забруднених районах. Це пов'язано з тим, що основним фактором, який визначає ступінь віддалених радіологічних ефектів у населення є величина поглинутої дози, яка утворюється в результаті тривалого споживання продуктів харчування, навіть за умови, що вміст радіонуклідів у продукції знаходиться в межах допустимих рівнів. Отже, навіть через значний проміжок часу після викиду радіоактивних речовин в атмосферу та концентрації їх в ґрунті існує загроза опромінення великого контингенту жителів забруднених районів низькими дозами [1].

Це спонукає до негайного пошуку дієвих шляхів стимулювання сільськогосподарських товаровиробників щодо виробництва екологічнобезпечних продуктів харчування та продовольчої сировини.

Аналіз останніх досліджень. Розробка системи стимулювання виробників екологічної продукції знайшла своє відображення у працях Кисіля В.І., Акімової Р.В., Шевченко Н.Г., Криворучко А.Т., Скрипчука П.М., Борисової В.А. та ін. Однак, в нашій державі, на даний час, відсутній такий механізм, котрий мав би створити організаційно-правові засади щодо регулювання проблеми виробництва екологічної продукції та контролював дії сільськогосподарських товаровиробників стосовно дотримання екологічних стандартів.

Мета статті. Узагальнити основні напрями стимулювання, які сприятимуть заохоченню землекористувачів різних форм власності до впровадження екологічно-орієнтованих безпечних технологій виробництва сільськогосподарської продукції, особливо в умовах радіоактивного забруднення.

Виклад основного матеріалу. Вирішення проблем виробництва екологічної продукції та збереження і відтворення ґрунтів можливе шляхом формування механізму економічного стимулювання з урахуванням економічних, екологічних і соціальних факторів. Тобто, даний механізм має враховувати всі витрати, які були понесені на виробництво екологічної продукції або на впровадження ґрунтозахисних заходів, з обов'язковим співставленням змін, які відбулись у ґрунті та якості продукції і як ці зміни впливатимуть на рівень життя та благополуччя населення.

Для нашої країни виробництво екологічнобезпечних продуктів харчування є особливо актуальним, оскільки вміст шкідливих для здоров'я людини речовин

(радіонукліди, нітрати, важкі метали, залишки пестицидів та ін.) хоч і не перевищує допустимих рівнів, однак, криє в собі значну приховану небезпеку.

Основними елементами системи стимулювання є: ціноутворення, оподаткування, фінансування, кредитування, страхування тощо. До нецінових елементів слід віднести екологічну стандартизацію і сертифікацію, маркування, екологічний аудит, управління якістю і т.д.

У значній мірі поліпшення екологічності та якості продукції залежить від стандартизації та сертифікації.

Стандарти, які використовують у сільському господарстві умовно можна розділити на три групи [2]:

- стандарти на сільськогосподарську продукцію, які встановлюють вимоги до її якості;

- стандарти на продукцію, що надходить у сільське господарство (органічні і мінеральні добрива, матеріали, сільськогосподарська техніка, обладнання и та ін.);

- технічні стандарти – стандарти на типову технологію механізованого обробітку, збирання, переробки, пакування, транспортування і зберігання сільськогосподарської продукції.

В Україні терміни і визначення основних понять у галузі якості продукції її показники та методи оцінювання визначаються ДСТУ 2925-94 “Якість продукції. Оцінювання якості” [3, с.13].

На міжнародному рівні вимоги до якості продукції визначаються стандартами серії ISO 9000, управління навколишнім середовищем регулюється стандартом серії ISO 14000. Зазначені стандарти, на даний час, використовуються в Україні як добровільні.

В системі управління якістю важливу нішу займає екологічна сертифікація, яка здійснює кінцеву оцінку якості та екологічності виробленої продукції. Її метою є стимулювання виробників виготовляти екологічнобезпечну продукцію шляхом впровадження технологій та окремих технологічних операцій, які зводять забруднення навколишнього середовища до мінімального та гарантують виробництво безпечної для здоров'я, життя і середовища існування продукції.

Під екологічною сертифікацією слід розуміти процедуру, в результаті якої незалежна організація або особа дає письмову гарантію, що підтверджує відповідність товарів, робіт, послуг конкретного виробника загальноприйнятим вимогам споживачів [4, с.220].

Сертифікація проводиться з метою: попередження реалізації продукції, яка є небезпечною для життя, здоров'я та майна громадян і природного середовища; сприяння споживачеві у виборі безпечних товарів; створення умов для участі вітчизняних товаровиробників у міжнародній торгівлі та науково-технічному співробітництві [5, с.100].

Екологічна сертифікація може стати основою для запровадження пільгового оподаткування екологічної продукції. Введення коригуючих коефіцієнтів з урахуванням екологічності (радіологічної чистоти) продукції на наш погляд має бути одним із вагомих елементів стимулюючого механізму підвищення екологічної якості продуктів харчування та сировини. Ми пропонуємо на ту частину сільськогосподарської продукції, яка відповідає стандартам екологічності запровадити пільгові ставки податків відповідно до встановлених коригуючих коефіцієнтів, і навпаки, продукти харчування та сировина в яких вміст радіонуклідів та інших шкідливих для здоров'я людини і навколишнього середовища речовин перевищує допустимі рівні (ДР) оподатковувати, використовуючи коригуючі коефіцієнти, за вищими ставками.

Додаткову конкурентну перевагу на ринку продукції екологічним товарам забезпечить екологічне маркування. Метою даного заходу є інформування споживача про те, що продукція не містить шкідливих речовин, а технології її виробництва забезпечили мінімальний негативний вплив на довкілля. Екологічне маркування передбачає використання в маркетингу етикеток, кодів та логотипів,

які вказують на використання у виготовленні товарів сертифікованої сировини [4, с.117].

У світі, спостерігається підвищення зацікавленості людей у споживанні продуктів харчування, які не містять хімікатів, важких металів, радіонуклідів тощо. Подібна тенденція намітилась і в Україні. Зростає кількість людей, які усвідомлюють необхідність в охороні і збереженні навколишнього середовища, в зв'язку з чим, прагнуть застосовувати машини, техніку, обладнання, які не завдаватимуть шкоди природі, або знизять її рівень до мінімально можливого. Однак, досить складно виділити екологічні товари на фоні їх загальної кількості. Тому екологічне маркування є необхідністю викликаною часом.

Центральне місце в системі економічного стимулювання підвищення екологічної якості продукції належить цінам. Слід відмітити, що на даний час ціни на екологічну продукцію не відображають суспільно необхідних витрат на її виробництво та реалізацію, не мають впливу на збалансованість попиту і пропозиції. І як результат, не сприяють підвищенню якості та екологічності продукції.

Встановлення диференційованих цін в залежності від екологічної якості виробленої продукції – одна із найважливіших проблем сьогодення. Проте, в даний час ціни формуються без врахування додаткових затрат товаровиробника на її виробництво. Крім того, вони не сприяють підвищенню зацікавленості виробників сільськогосподарської продукції у підвищенні екологічності продукції.

Як свідчить досвід, існуючий рівень цін не тільки не спроможний істотно стимулювати підвищення екологічності продукції, але й відшкодовувати сільськогосподарським підприємствам витрати на її виробництво. Стимулюючу функцію ціни виконуватимуть тоді, коли їх розмір буде відшкодовувати витрати на виробництво і забезпечить підприємству додатковий прибуток.

Однак, слід відмітити, що на формування цін в ринкових умовах вагомий вплив має рівень попиту і пропозиції. В зв'язку з цим, важливу роль відіграє формування попиту та стимулювання збуту екологобезпечної продукції.

Висновки. Впровадження механізму економічного стимулювання, який включає такі елементи як ціноутворення, оподаткування, екологічний контроль, екомаркування на державному рівні сприятиме вирішенню екологічних проблем, які склались у галузі сільського господарства, особливо в умовах екотоксикологічної небезпеки, зокрема, радіоактивного забруднення.

Література

1. Гудков І.М., Віннічук М.М. Сільськогосподарська радіологія. – Житомир, 2003. – 470 с.
2. Екологічна стандартизація та сертифікація. Навчальний посібник / Під ред. С.Д. Борук. – Чернівці: Рута, 2004. – 64 с.
3. Сертифікація в Україні: Нормативні акти та інші документи. – Т.3. Стандарти з управління якістю та забезпечення якості. – К., 1999. – 478 с.
4. Словник – довідник з агроекології / За ред.. О.І. Фурдичка. – К.: Основа, 2007. – 272 с.
5. Клименко М.О., Скрипчук П.М. Стандартизація і сертифікація в екології: Підручник. – Рівне: УДУВГП, 2003. – 202с.

Summary

Khodakivska O.V.

**DIRECTION STIMULATION AGRICULTURAL COMMONDITY PRODUCER
CONCERNING PRODUCTION ECOLOGICAL PRODUCT**

Substantiate necessary inculcate stimulant mechanism production ecological product. Consider basic direction stimulation agricultural commodity producer in relation to production ecological safe product feed and food raw material in condition radio-active contamination.

Стаття надійшла до редакції 15.04.2008

Черечон О.І., здобувач ©

Львівський національний аграрний університет, м. Львів, Україна

ВИКОРИСТАННЯ ЗЕМЕЛЬНИХ РЕСУРСІВ ПРИМІСЬКОЇ ЗОНИ

Проведено аналіз використання земель приміської зони і запропоновано комплекс заходів щодо екологічної оптимізації земельних угідь на території приміської зони

Ключові слова: оптимізація, земельні ресурси, приміська зона, використання земель.

Постановка проблеми. Починаючи з кінця ХХ століття питання раціонального використання природних ресурсів є одним з найважливіших як у світовому, так і в державному масштабах. Значне загострення економічних, екологічних і соціальних проблем в сучасному землекористуванні держави викликало необхідність пошуку принципово нових моделей функціонування земельних відносин, які б формувались на принципах збалансованого розвитку суспільства, а саме: задоволення матеріально-духовних потреб і підвищення життєвого рівня населення; екологічно безпечне та високоефективне використання природних ресурсів; підтримання сприятливих природно-екологічних умов для життєдіяльності людини, збереження й відтворення якості навколишнього середовища і природно-ресурсного потенціалу матеріального виробництва [4; 5].

Не менш важливими і актуальними є ці проблеми для приміських зон, оскільки мешканці великих міст й передмістя, живучи в складних екологічних умовах, мають право не тільки дихати чистим повітрям і проживати в екологічно сприятливих умовах та на естетично привабливих територіях, але й споживати екологічно чисту сільськогосподарську продукцію місцевого виробництва.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженням різних аспектів ефективності використання земельних ресурсів, в тому числі приміських зон, займаються багато науковців [1; 2; 4; 5; 6]. Сьогодні ефективність використання земельних ресурсів, зокрема у сільському господарстві, розглядається в наукових дослідженнях не лише як економічна, але й екологічна категорія.

В екологічному аспекті ефективність використання землі обумовлюється потребою раціонального використання та відновлення природних ресурсів, охороною навколишнього природного середовища і характеризується впливом виробництва та господарських заходів на навколишнє природне середовище через покращення якості повітря, води, ґрунту.

Незважаючи на високий потенціал земельних ресурсів України, соціально-економічні та екологічні проблеми приміської зони, залишаються гострими. Одним із головних чинників такої незадовільної ситуації є деградація земель, яка становить серйозну еколого-економічну проблему загальнодержавного значення. Особливо це стосується збереження родючості ґрунтів і чистоти вод, на якість яких у значній мірі впливає антропогенна діяльність, яка характеризується неправильним (нерациональним) використанням земельних ресурсів.

Мета статті. Мета даної роботи полягає в обґрунтуванні екологічного ефекту від використання земельних ресурсів приміської зони у сільськогосподарських цілях.

Виклад основного матеріалу досліджень. Ефективна система сільськогосподарського землекористування неможлива без охорони і розширеного відтворення родючості ґрунтів, тому потребує комплексного підходу до землі як природного ресурсу і основного засобу сільськогосподарського виробництва.

Приміська зона в радіусі 30 км, що прийнята нами для аналізу, складає майже 3 тис. км² (13% території області), на ній проживає 1,2 млн. мешканців (майже 45% населення Львівщини) з урахуванням населення обласного центру. До приміської зони, в основному, належать Пустомитівський, частково Жовківський, Яворівський, Городоцький, Кам'яно-Бузький, Бузький, Золочівський, Перемишлянський та Жидачівський і Миколаївський райони. Майже третину цієї території становить Пустомитівський район (близько 1 тис. км²).

Систему розселення в приміській зоні формують майже 200 населених пунктів, 109 з яких розташовані на території Пустомитівського району. Зокрема, для західного напрямку в межах Жовківського і Яворівського районів характерна хугірна система, яка не зустрічається більше ніде в області.

Виділяється виразна централізація транспортних комунікацій у Львові (тут сходяться 10 напрямків) і найвища концентрація цієї мережі в межах близького доквілля. Існує розрідження і зменшення щільності доріг високої категорії в північно-західному напрямку на території Жовківського і Яворівського районів, а також у південно-східній частині приміської зони.

Основними виробниками сільськогосподарської продукції у приміській зоні є наступні категорії господарств: сільськогосподарські підприємства, фермерські господарства, товарні господарства та особисті підсобні господарства. Детальніша характеристика їх по угіддях подана в таблиці 1.

Таблиця 1

Експлікація угідь основних категорій господарств приміської зони

Господарства	Кількість одиниць	С.-г. угіддя,		Рілля, га	Розораність,%
		га	%		
Сільськогосподарські підприємства	252	108358	53,6	85236	78,7
Фермерські господарства	392	8682	4,3	7397	85,2
Товарні господарства	32127	43726	21,8	31265	71,5
ОПГ	87088	41108	20,4	40817	99,2
Всього	119859	201874	100	164715	81,6

Аналізуючи дані таблиці, відмітимо, що найбільшу кількість у приміській зоні займають все ж таки особисті підсобні та товарні господарства. Проте найбільшу площу сільськогосподарських угідь мають сільськогосподарські підприємства – 53,7%. Щодо розораності земель, то вона найбільша у господарствах населення.

Високий її рівень дає підстави для висновку, що територія приміської зони характеризується надзвичайно великим антропогенним і техногенним навантаженням на земельні ресурси, в наслідок чого швидкими темпами відбувається деградація не лише сільськогосподарських угідь, але й природних ландшафтів в цілому.

Аналіз використання земель приміської зони м. Львова засвідчив, що станом на 1.01.2006 р. сільськогосподарська освоєність території складала 65 %, розораність угідь – 45 %. Причому, найбільша освоєність території і розораність спостерігається у структурі земель господарств, які розміщені в радіусі 6 км навколо м. Львова і, землі яких залучені в інтенсивне сільськогосподарське виробництво. Аналіз якісного стану орних земель показав, що ґрунти з важким механічним складом займають близько 55 % загальної площі, кислі – близько 26 %, перезволожені – 14 %, заболочені – 0,8 %, кам'янисті – 0,7 %, піддано дефляції – 3 %, водній ерозії – близько 25 %².

² Дані Львівського обласного головного управління земельних ресурсів.

Нами розраховано коефіцієнт екологічної стабільності для приміської зони за формулою [3, с.496]

$$K_{ec} = \frac{\sum P_i \cdot K_{eci} \cdot K_{pi}}{\sum P_i},$$

де P_i – площа i -го виду угідь, га; K_{eci} – коефіцієнт, що характеризує екологічну стабільність i -го виду угідь; K_{pi} – коефіцієнт, що характеризує морфологічну стабільність рельєфу за i -м класом земель; для стабільних територій (сіножаті, пасовища, чагарники, ліси, болота) $K_p = 1,0$, для нестабільних територій (рілля, городи, багаторічні насадження) $K_p = 0,7$.

Якщо $K_{ec} < 0,30$, то територія екологічно нестабільна, при $K_{ec}=0,31\dots 0,50$ – нестійка екологічна стабільність, при $K_{ec}=0,51\dots 0,66$ – середня екологічна стабільність, при $K_{ec}>0,67$ – екологічно стабільна [7].

Коефіцієнт екологічної стабільності території для приміської зони становить 0,42, що свідчить про нестійку екологічну стабільність території.

У сучасних економічних умовах, коли продовжується трансформація земельних відносин, вирішення екологічних проблем за рахунок збільшення капітальних вкладень та експлуатаційних витрат практично не можливе. Витратити кошти на впровадження природоохоронних заходів, у тому числі ґрунтозахисних, потрібно так, щоб одержати максимальний економічний ефект. Для цього пропонується оптимізація агроландшафтів на основі екологічного обґрунтування відповідності того чи іншого використання земельних ресурсів їх природному потенціалу, що дає можливість максимально використовувати даний ресурс з найменшим ризиком його втрати або погіршення.

Оскільки основна частина земельних ресурсів досліджуваної території залучена у сільськогосподарське виробництво, то організація екологічно безпечного землекористування існуючих та новостворених господарських структур (фермерських господарств, акціонерних товариств, приватно-орендних підприємств тощо) повинна здійснюватись в ході територіального землеустрою.

На наш погляд документом, в якому були б розглянуті і узгоджені питання використання й охорони земель, повинна бути Схема землевпорядкування приміської зони м. Львова. Генеральним проектантом повинно виступати ДП “Львівський науково-дослідний та проектний інститут землеустрою” із залученням не лише науковців та працівників землевпорядного профілю, але й екологів, економістів, ґрунтознавців та інших зацікавлених юридичних та фізичних осіб, бо проблему формування території приміської зони не можна розглядати відірвано від інших проблем розвитку м. Львова та прилеглих до нього територій.

Схема землевпорядкування приміської зони повинна включати вирішення наступних питань:

- розробку проектів лісопарків, зон відпочинку;
- планування існуючих та нових міст, виробничих поселень;
- гармонійне поєднання господарного розвитку суспільства з врахуванням лімітних розробок навантаження на навколишнє середовище;
- забезпечення розширеного відтворення родючості ґрунтів шляхом впровадження ґрунтозахисних сівозмін та реалізації природоохоронних заходів, в тому числі протиерозійну організацію території сільськогосподарських земель;
- розробку проектів землевпорядкування сільськогосподарських підприємств з удосконаленням структури земельних угідь та посівних площ, враховуючи агроекологічний потенціал території.

Висновки. Обґрунтування соціально-економічного розвитку міста і приміської зони є важливим завданням містобудівельного і територіального планування, яке повинно вирішуватись одночасно.

Визначення оптимального співвідношення земельних угідь приміської зони встановлюється в процесі комплексного врахування природного та матеріального потенціалу території.

Для покращання екологічної рівноваги на прилеглих до великих міст територіях, пропонується використовувати ландшафтно-екологічний підхід, при якому в процесі землевпорядного проектування велика увага приділяється обліку природних особливостей ландшафту.

Раціональне використання земельних ресурсів приміської зони можливе при управлінні цим процесом, який передбачає планування та послідовне здійснення організаційних, правових і технічних заходів природоохоронного, ресурсозберігаючого та ресурсовідновлюючого характеру в схемах землевпорядкування приміської зони.

При розробці проектів землевпорядкування території сільськогосподарських підприємств приміської зони необхідно враховувати потребу міського населення в екологічно чистій та малотранспортабельній сільськогосподарській продукції, а також життєво важливих об'єктах лікувально-оздоровчого та рекреаційного призначення.

Література

1. Гродзинський М.Д. Стійкість геосистем до антропогенних навантажень. – К.: Либідь, 1995. – 223 с.
2. Добряк Д.С., Осипчук С.О., Погурельський С.П. Проблеми екологізації землекористування // Землевпорядкування. – 2001. - № 2. – С. 31-36.
3. Землеустроительное проектирование / Под ред. С.Н. Волкова. – М.: Колос, 1998. – 632 с.
4. Казьмір П.Г., Казьмір Л.П. Магістральний напрямок екологізації сільськогосподарського землекористування та завдання землевпорядкування // Матер. круглого столу “Управління земельними ресурсами в контексті стратегії сталого розвитку”. – Львів: НВФ “Укр. технології”, 2005. – С. 44 – 48.
5. Концептуальні положення переходу України до сталого розвитку. – К.: Наук. думка, 1996. – 37 с.
6. Концепція сталого розвитку України / Волошин В.В., Гордієнко Н.М., Горленко І.О. та ін. – К., 1997. – 17 с.
7. Підвищення ефективності використання, відтворення і охорони земельних ресурсів регіону / П.П. Борщевський, М.О. Чернюк, В.М. Заремба та ін. – К.: Аграр. наука, 1998. – 240 с.

Summary

Cherechon O. I.

USE LANDS RESOURCES SUBURBAN ZONE

In the article is presented the analysis condition land use suburban zone and suggest the complex measures ecological optimisation land on territory suburban zone.

Стаття надійшла до редакції 11.04.2008

УДК 631.15.008.4 (477.53)

Чехлатий О.М., ст. викладач ©

Полтавська державна аграрна академія, м. Полтава, Україна

РОЗВИТОК ТА СТАНОВЛЕННЯ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ДОРАДЧИХ СЛУЖБ НА ПОЛТАВЩИНІ

Розглянуто ключові моменти та особливості організації дорадчих служб у Полтавській області. Висвітлено основні принципи функціонування, пріоритетні напрямки, методи та результати роботи, організаційна структура, фінансування, перспективи та плани діяльності служб дорадництва.

Ключові слова: дорадча служба, дорадники, консультування, соціально-економічні зміни, семінари, реформування, реєстр.

Постановка проблеми. Протягом останніх років внаслідок реформування сільськогосподарського сектору економіки відбулися глобальні зміни в аграрному комплексі країни. Реальні власники майна і землі отримали можливість самостійного господарювання. В процесі свого становлення вони зіткнулися з глобальними проблемами ринкової економіки, нагальній потребі отримання нових знань і кваліфікованих порад. У всіх розвинених країнах світу таку допомогу приватним господарям надають дорадчі служби. Світовий досвід переконливо свідчить: діяльність дорадчих служб є одним із ключових чинників підвищення ефективності і прибутковості сільськогосподарських товаровиробників та стабільності розвитку сільських громад. Тому в Україні, в т.ч. і на Полтавщині для подальшого реформування аграрного сектору економіки, стимулювання позитивних соціально-економічних змін в українському селі виникла потреба в створенні та ефективному функціонуванні сільськогосподарських дорадчих служб.

Аналіз останніх досліджень. У зв'язку з порівняно нетривалим періодом функціонування служб дорадництва на Полтавщині та досить активним в останній час процесом становлення, реорганізації та прогресу в діяльності дорадчих служб області, наукові дослідження та аналіз з даного питання практично не проводилися.

Мета статті. Метою нашої роботи було вивчення особливостей створення та функціонування дорадчих служб на Полтавщині, основних методів, напрямків та результатів їх діяльності, джерел фінансування, організаційної структури дорадчих служб.

Виклад основного матеріалу. Створення широкої мережі сільськогосподарських дорадчих служб в Україні протягом останніх десяти років є пріоритетним напрямком державної аграрної політики. Доречно згадати, що основи сільськогосподарського дорадництва в Україні були закладені ще наприкінці XIX століття в Галичині, де активною дорадчою діяльністю займалося товариство “Сільський господар”, ініціаторами заснування якого були представники української сільської інтелігенції. Відродження служби дорадництва в незалежній Україні також розпочалося в Галичині. На початку 90-х років у смт. Заліщики Тернопільської області Йосипом Децовським було створено один з перших центрів інформаційного забезпечення фермерів. У 1995 році було залучено проект технічної допомоги програми ТАСІС Європейського Союзу для створення аграрної дорадчої служби у Львівській області. З 1998 року проект розпочав діяльність і в 2000 році його було визнано найуспішнішим серед проектів програми ТАСІС в Україні [2,3]. На сьогодні в

Україні згідно останнього реєстру Міністерства аграрної політики України функціонують вже 26 сільськогосподарських дорадчих служб. Найбільшого поширення процес формування та розвитку інфраструктури дорадчої діяльності в країні набув після створення в 2003 році під керівництвом Р.Шмідта Національної асоціації сільськогосподарських дорадчих служб України (НАСДСУ), що являє собою недержавну незалежну всеукраїнську громадську організацію, яка об'єднує суб'єктів дорадчої діяльності – сільськогосподарських дорадників, експертів-дорадників та дорадчі служби, що професійно займаються сільськогосподарською дорадчою діяльністю [1].

На Полтавщині перша дорадча служба під назвою ТОВ “Полтавська обласна сільськогосподарська дорадча служба” (ПОСДС) була створена в 2004 році. Засновником ПОСДС була “Асоціація розвитку сільської місцевості Полтавщини”, що є головним партнером консультаційної фірми АНТ Group AG (Німеччина) у здійсненні проекту UKR-03-02 “Організація офіційного сільськогосподарського дорадництва в Полтавській області”, в результаті якого на Полтавщині повинна бути створена система державного консультування в аграрному секторі. Цей проект з'явився в результаті реалізації міждержавної угоди від 15 червня 2004 року, підписаної між Федеральним Міністерством продовольства, сільського господарства та захисту прав споживачів Німеччини та Міністерством аграрної політики України. До створення ПОСДС багато зусиль доклали працівники Полтавської державної аграрної академії д.с.-г.н. Писаренко В.М., к.с.-г.н. Горб О.О., к.с.-г.н. Гетя А.А.

Полтавська обласна сільськогосподарська дорадча служба має центральний офіс у м. Полтаві і шість окремих структурних підрозділів у Зінківському, Глобинському, Лохвицькому, Полтавському, Чутівському і Шишацькому районах.

Завдяки фінансовій підтримці з обласного бюджету відбулося облаштування філіалів дорадчої служби в Чутівському і Лохвицькому районах. Одразу після початку їх роботи була проведена організаційна робота з організації обслуговуючих молочарських кооперативів: “Новокочубеївський” у Чутівському та “Озничі” в с. Вирішальне Лохвицького районів. Філіали дорадчої служби в цих районах проводять планову роботу по створенню кредитних спілок, що дасть змогу кооперативам можливість більш широкого розвитку. Протягом минулого року дорадчою службою та її філіалами проведено більше 50 семінарів з технологічних питань сільськогосподарського виробництва, надавались дорадчі послуги населенню, випускалась газета “Порада” та додаток до неї – “Агро Прогноз”.

Фахівцями обласної дорадчої служби проведений ряд заходів по організації демонстраційних дослідів. З цією метою на базі фермерського господарства “Калинова левада” були закладені дослідні ділянки озимих зернових і ріпаку, ярих зернових, олійних та проміжних культур, на яких у червні – вересні проведено ряд Днів поля з різних тематик. З метою розширення можливостей по організації демонстраційних дослідів проведено закупівлю сільськогосподарської техніки, серед якої є міні комбайн, оприскувач, сівалка та інша техніка.

Основною метою діяльності Полтавської обласної сільськогосподарської дорадчої служби області в 2008 році є подальше сприяння підвищенню рівня життя сільського населення шляхом його адаптації до сучасних ринкових умов. Це буде досягнуто за рахунок проведення районних семінарів із питань розробки бізнес-планів, правових аспектів господарювання, впровадження нових підходів в організації прибуткового функціонування господарств та практичних семінарів по технологіях вирощування окремих перспективних високоприбуткових культур з показом на демонстраційному полі; створення обслуговуючих кооперативів з метою реалізації сільськогосподарськими товаровиробниками різних видів сільськогосподарської продукції.

Пріоритетним напрямком роботи Полтавської обласної

сільськогосподарської дорадчої служби є сприяння у створенні і стабільному функціонуванні обслуговуючих кооперативів, що займаються провадженням виробництва молока, кормів, овочів тощо.

Супроводження діяльності даних кооперативів по всіх організаційно-правових аспектах дозволить суттєво підняти рівень конкурентоспроможності одноосібних виробників сільськогосподарської продукції. У сучасних складних економічних умовах при високому рівні безробіття на селі фермерські та особисті селянські господарства набули важливого соціально-економічного значення, оскільки перетворилися для селян у найважливішу складову способу їх життя, зайнятості та формування сімейного бюджету. В області нараховується 1527 фермерських господарств середнім розміром 101,0 га. Понад 23 тисячі селян господарюють самостійно на своїх земельних паях загальною площею 94,8 тис. га. і є селянськими господарствами товарного типу. Крім того, майже 345 тис. особистих селянських господарств обробляють 271,1 тис. га з середнім розміром ділянки 0,78 га. Саме ці категорії господарств відносяться до основних потенційних клієнтів сільськогосподарської дорадчої служби в області. Особлива увага у програмі роботи ПОСДС приділяється розширенню мережі сільськогосподарської дорадчої служби в області. На ці заходи планується витратити 75 тис. грн.

Маючи величезний досвід по організації першої дорадчої служби на Полтавщині, співробітники Полтавської державної аграрної академії та Інституту свинарства ім. О. В. Квасницького Української академії аграрних наук, які мають кваліфікаційні свідоцтва дорадників і експертів-дорадників та занесені до офіційного реєстру Міністерства аграрної політики України, в 2007 році були залучені до створення Полтавської обласної громадської організації під назвою "Офіційна сільськогосподарська дорадча служба". Міністерством аграрної політики України 1 листопада 2007 року вона внесена до Реєстру сільськогосподарських дорадчих служб з отриманням сертифікату за № 9 з правом надавати соціально-спрямовані дорадчі послуги за рахунок бюджету. Як правило, експертами-дорадниками є працівники академії, інші вузькоспеціалізовані фахівці, які проводять дорадчу діяльність не на постійній основі та надають послуги на запит дорадчих служб та дорадників.

На 2008 рік "Офіційній сільськогосподарській дорадчій службі" під проекти по наданню дорадчих послуг з питань передбачених кваліфікаційними свідоцтвами сільськогосподарських дорадників та експертів-дорадників була виділена сума в розмірі 434 тис. грн.

Значний внесок в розвиток служби дорадництва вносять створені при вищих навчальних закладах 3-4 рівнів акредитації Інституту післядипломної освіти та дорадництва. Серед відповідних організаційних структур вищих навчальних закладів із найкращої сторони зарекомендував себе і Інститут післядипломної освіти та дорадництва Полтавської державної аграрної академії. Директор Інституту, к.с.-г.н. Плахотнік О.О. протягом тривалого часу бере активну участь у розвитку та становленні структур дорадчих служб в Полтавській області, є членом відділу післядипломної освіти і дорадництва Науково-методичного центру аграрної освіти який здійснює координацію науково-методичного забезпечення закладів післядипломної освіти і дорадництва.

Із метою навчання спеціалістів дорадчих служб Міністерством аграрної політики України було поставлено завдання перед академією розробити за спеціальною навчальною програмою електронний підручник, що включає в себе 5 модулів. Такий підручник був розроблений і є першим електронним підручником, який має гриф Міністерства аграрної політики України і пропонується для вільної реалізації. Викладачами академії, кандидатами економічних наук Галичем О.А. та Сосновською О.О. відповідно до сучасних потреб аграрної політики України розроблено навчальний посібник "Сільськогосподарське дорадництво" з грифом Міністерства освіти і науки

Вагомий внесок у розвиток дорадництва на Полтавщині вносить Полтавська державна аграрна академія завдяки затвердженій Міністерством аграрної політики України системі професійного навчання дорадників та експертів-дорадників на базі вищих навчальних закладів 3-4 рівнів акредитації за напрямками: підготовка – з-поміж студентів денної та заочної форм навчання на рівні (ОКР) магістра за спеціальністю “Менеджмент організації” і спеціалізацією “Інформаційно-консультаційна діяльність в АПК”; перепідготовка – з-поміж фахівців, які мають спеціальність “Менеджмент організації” зі спеціалізацією “Інформаційно-консультаційна діяльність в АПК” і працювали за фахом не менше 2-х років та з-поміж працівників, які мають повну вищу освіту і працювали за фахом не менше 3-х років; підвищення кваліфікації – з-поміж дорадників і експертів дорадників, які мають кваліфікаційне свідоцтво і проходять підвищення кваліфікації не рідше одного разу на п'ять років. Передбачається участь дорадників і експертів-дорадників у цільових семінарах відповідно до їх компетенції та професійних інтересів, стажування на базі діючих дорадчих служб. Полтавській державній аграрній академії, як вищому навчальному закладу, що набув значного досвіду у підготовці фахівців для дорадчих служб, на 2008 рік доведено держзамовлення на підготовку членів регіональних кваліфікаційних комісій, сільськогосподарських дорадників та експертів-дорадників загалом 100 осіб.

Висновки. В організацію та становлення сільськогосподарських дорадчих служб на Полтавщині, розвиток системи дорадництва в регіоні значний внесок було зроблено викладачами, науковцями та керівництвом Полтавської державної аграрної академії. За їх безпосередньої участі були створено дві дорадчі служби, що діють в області. Академія є базою для здійснення підготовки фахівців для дорадчих служб, має держзамовлення на підготовку членів регіональних кваліфікаційних комісій, сільськогосподарських дорадників та експертів-дорадників. Викладачами академії був розроблений перший в країні електронний підручник з підготовки спеціалістів-дорадників, який має гриф Міністерства аграрної політики України, підготовлено та видано навчальний посібник по дорадництву з грифом Міністерства освіти і науки України. Протягом останніх років в академії для студентів різних спеціальностей успішно проводиться викладання дисциплін пов'язаних з вивченням основ дорадчої діяльності.

Література

1. Галич О.А., Сосновська О.О. Сільськогосподарське дорадництво. Навч. посібник. – К.: Центр учбової літератури, 2007. – 367 с.
2. Основи сільськогосподарського дорадництва в Україні: Навчальний посібник для дорадчих служб / За редакцією Р.Шмідта. – Львів: Вид-во НВФ “Українські технології”, 2003. – 680 с.
3. Основи аграрного консалтингу: Навчальний посібник / Кропивко М.Ф., Кальна-Дубінюк Т.П., Безкровний М.Ф. – М.: Агроконсалтинг, 2004. – 285с.

Summary

Chehlatiy O.M.

DEVELOPMENT AND BECOMING OF AGRICULTURAL CONSULTING SERVICES IN THE POLTAVA AREA

Key moments and features of the organization of consulting services in the Poltava region were examined. The main functioning principles, priority directions, methods and research results, organizational structure, financing, prospects and plans for the development of consultation services were enlighten. The contribution of scientists and teachers of the Poltava state agrarian academy to the consulting services development in the Poltava area is shown.

Стаття надійшла до редакції 11.04.2008

УДК 631.15:339.564

Шерстюк С.В., ст. викладач ©*Харківський національний аграрний університет ім. В.В.Докучаєва,
м. Харків, Україна*

ВПЛИВ ВСТУПУ ДО СОТ НА ЕКСПОРТООРІЄНТОВАНУ ДІЯЛЬНІСТЬ АПК ХАРКІВСЬКОГО РЕГІОНУ

В статті висвітлено сучасний стан експортоорієнтованої діяльності підприємств АПК Харківського регіону, а також позитивні та негативні сторони членства України в СОТ для АПК в цілому та експортоорієнтованої діяльності підприємств АПК Харківського регіону зокрема.

Ключові слова: експортоорієнтованої діяльності, країни-експортери, Світова організація торгівлі (СОТ), стандарти.

Актуальність проблеми. Відомо, що Україна, визнана у світі як держава із значним аграрним потенціалом, не може ізольоватися від світової економіки, від взаємовигідної співпраці з іншими державами.

Вважається, що членство у СОТ поліпшує інвестиційний клімат у країні, а, отже, умови для іноземних інвестицій. А саме, сьогодні економіка АПК Харківського регіону вкрай потребує іноземних інвестицій на придбання нових ефективних технологій, що дозволить розширити збут продукції за кордоном. При цьому значно підвищується роль експортоорієнтованої діяльності АПК. Інтеграція економіки АПК України, в тому числі й Харківського регіону, до СОТ є фактором економічного росту і підвищення ефективності виробництва.

Тому, досить актуальним є визначення як позитивних характеристик або переваг членства у СОТ, так й негативних наслідків вступу до СОТ для агропромислових підприємств України в цілому та Харківського регіону зокрема, й шляхів їх подолання.

Аналіз останніх наукових досліджень. Теоретичним та практичним аспектам експортоорієнтованої діяльності АПК присвячені роботи вітчизняних науковців: О.Ф. Луки, О.Є. Литвин [6], І.В. Мірошниченко, В.В.Попової [5], І.М. Паски, С.Р. Камілової [2] та ін. Особливості експортоорієнтованої діяльності АПК Харківського регіону досліджувалися Є.П. Кушнар'євим та В.С. Пономаренко [3]. Питанням діяльності СОТ присвячена робота "Селянам про Світову організацію торгівлі: запитання та відповіді" [4] колективу авторів ГО "Інститут сільського розвитку" м. Києва та багато інших наукових та нормативно-правових джерел.

Мета роботи. Визначити співвідношення переваг і недоліків членства України в СОТ відносно економіки АПК в цілому та експортоорієнтованої діяльності АПК України і Харківського регіону, зокрема.

Виклад основного матеріалу дослідження. Ще в листопаді 1993 року Україна подала заяву на вступ до СОТ і лише в 2008 році було підписано протокол про приєднання України до країн-членів СОТ. Як показує досвід країн-здобувачів членства в СОТ, процес вступу до цієї організації в середньому триває 5-7 років. Для України він затягся більше ніж на 14 років.

Діяльність СОТ базується на низці простих фундаментальних положень:

- торгівля без дискримінації,
- члени СОТ повинні використовувати принцип найбільшого сприяння торгівлі,
- захист власного виробника за допомогою митних тарифів,

- стабілізація та фіксування на довгий термін розмірів податків в митних тарифах,
  - наявність чесної конкуренції: протидія демпінгу або зниженню експортних цін за рахунок державних субсидій,
  - гласність та відкритість у торговому регулюванні,
  - вирішення спорів та конфліктів шляхом консультацій та переговорів.
- Корисність членства України в СОТ на думку автора полягає в наступному:
- широкий розвиток торгово-економічних відносин з іноземними партнерами,
  - створення сприятливіших умов доступу на світові ринки товарів і послуг на засадах передбачуваності й стабільного розвитку торговельних відносин з країнами-членами СОТ,
  - професійне вирішення міжнародних торгових спорів, що забезпечує захист національних інтересів і подолання дискримінації,
  - значне збільшення іноземних інвестицій в агропромисловий комплекс,
  - розширення можливостей щодо пошуку потенціальних іноземних партнерів для спільної діяльності,
  - стимулювання технологічного оновлення та переоснащення аграрного виробництва у відповідності до європейських стандартів,
  - нарощування експортного потенціалу та підвищення конкурентоздатності продукції АПК Харківського регіону на світових ринках, тощо.

Всебічний аналіз позитивних та негативних процесів протягом останніх шести років дозволяє винести з практики експортоорієнтованої діяльності АПК Харківського регіону певні “уроки”, зробити висновки щодо теорії та методології експорту та дати об’єктивну оцінку попередній стратегії та організації експортоорієнтованої діяльності АПК Харківського регіону.

Ми розглядаємо експортоорієнтовану діяльність АПК як цілеспрямовану діяльність, що відповідає параметрам конкурентоздатності, має попит і враховує пропозиції на ринку країни-імпортера. Аграрний сектор економіки в ринкових умовах став самостійним суб’єктом зовнішньоекономічної діяльності, тобто отримав можливість вільного вибору експортуємої продукції, споживачів та ринків збуту.

Останнім часом в АПК Харківського регіону спостерігається тенденція збільшення експорту їстівних плодів та горіхів до 298,3 млн. дол. США у 2006 році, що на 67% більше порівняно з 2004 роком та на 73% більше порівняно з 2005 роком [1, с.473]. Одним з найбільших підприємств-експортерів Харківського регіону цієї продукції є ВАТ “Сади України”.

Завдяки наявності в Харківській області одних з найкращих чорноземів в Україні, більш-менш сприятливих природно-кліматичних умов, значних посівних площ та постійно зростаючого попиту на зерно як в Україні, так у світі, ми можемо бачити тенденцію зростання експорту зернових культур до 23541,8 млн. дол. США у 2006 році, що більше на 2,8% порівняно з 2004 роком та аж на 39,1% більше порівняно з 2005 роком. Аналогічно збільшився і експорт продуктів із зернових культур та становив у 2006 році 22289,2 млн. дол. США, що майже в 2 рази більше за попередній рік. Отже, за наявності постійного зростаючого світового попиту, можемо прогнозувати, що вступ до СОТ суттєво не вплине на експортоорієнтовану діяльність виробників та переробників зернових культур в Харківському регіоні.

Одночасно з тим спостерігається тенденція зменшення експорту м’ясної продукції, а саме: продуктів з м’яса та риби в 2006 році на 892,0 млн. дол. США порівняно з 2005 роком та на 674,0 млн. дол. США порівняно з 2004 роком; живих тварин на 143,8 млн. дол. США в 2006 році порівняно з 2005 роком та на 55,1 млн. дол. США в 2006 році порівняно з 2004 роком. Експорт м’яса та харчових субпродуктів в 2006 році становив 31,8 млн. дол. США, що лише на 3 млн. дол. США більше ніж в 2004 році [1, с.473].

Отже, харківським виробникам м'яса та інших продуктів тваринного походження важко конкурувати на світових ринках м'ясної продукції, оскільки в більшості західних країн виробники отримують дотації від уряду. Так, наприклад, в 2005 році польські фермери дотувалися урядом в розмірі одного долара США за один кілограм свинини. Це практично ставить АПК Харківського регіону у невігідні умови, знижує конкурентоздатність вітчизняної м'ясної продукції на зовнішніх ринках та потребує державної підтримки.

Країни-експортери продукції АПК значно зменшують ціни на власну продукцію порівняно з їх реальною вартістю, використовуючи експортні субсидії, знижки крупно-оптових покупців, а також розпродаж за зниженими цінами продовольчих запасів.

Приєднання України до СОТ повинне надати їй постійного та безумовного статусу країни, на яку поширюється режим найбільшого сприяння, як один з основних принципів, якими керується СОТ. При цьому представництва підприємств АПК Харківського регіону за кордоном зможуть мати можливість проводити моніторинг кон'юнктури ринку.

Однак негативні наслідки вступу до СОТ становлять реальну загрозу для експортоорієнтованої діяльності АПК Харківського регіону. По-перше, через нестачу фінансових ресурсів на оновлення основних засобів виробництва буде відбуватися зниження якості продукції АПК. По-друге, необхідно продумати реальні шляхи стримання росту безробіття, тому політика держави повинна бути направлена впровадження активних програм зайнятості, особливо в аграрному секторі. По-третє, внаслідок просування на наш ринок відносно дешевого але часто неякісного продовольства потерпають не лише українські виробники аналогічної продукції, але й кінцеві споживачі, тобто населення України, що є неприпустимим.

Крім того, основною перешкодою для просування агропромислової продукції на міжнародні ринки, є невідповідність українських та міжнародних стандартів якості. Особливо це стосується виробництва молокопродуктів (молока, вершкового масла, сиру тощо), бо у відповідності до міжнародних стандартів виробник молока продукції може реалізувати та експортувати молокопродукти до іншої країни, за умови відповідного підтвердження якості сировини, що відповідає міжнародним стандартам якості.

Відповідно до вимог, в країнах ЄС в молоці вищого сорту не повинно міститися більше 100 тис. бактерій на 1 мл. Більшість же вітчизняних виробників дотримуються старих стандартів й виробляють молоко, в 1мл якого міститься 500 тис. бактерій [2, с. 156].

Потрібно сказати, що Україна намагається вирішити цю проблему. Так, з метою приведення санітарного, фіто санітарного та ветеринарного регулювання у відповідність до вимог СОТ та практики ЄС вже прийнято Закон України "Про якість та безпеку харчових продуктів та продовольчої сировини", а також розроблені (у 2005 році) законопроекти про внесення змін до Законів України "Про ветеринарну медицину" та "Про карантин рослин", які, на жаль, й досі не прийнято, і, тим паче не виконуються.

Зазначимо також, що із Харківської області 62,8% продукції експортується до країн СНД і лише 23,4% - у країни Європи. В першу чергу, з Харківської області продукція експортується до Російської Федерації – 48,8%, Угорщину – 11,9%, Індію – 5,0%, Білорусь – 4,8% [3, с. 415]. Вочевидь, можна зробити висновок, що із вступом України до СОТ частка експорту до країн Європи може поступово зростати. Однак, внаслідок того, що Харківський регіон є прикордонним з Російською Федерацією, то цей напрямок залишиться вагомим і в подальшому.

В той же час, в структурі експорту з Харківської області продукція харчової промисловості становить 15,3%, а продукція сільського господарства займає лише 6,7% [3, с. 417].

Висновки та перспективи подальших наукових розробок в даному напрямі. Отже, в умовах ринку характер державного впливу на АПК в цілому та на експортоорієнтовану діяльність АПК зокрема, швидко змінюється: він приймає

форму регулювання, тобто створення певних умов, що можуть забезпечити ефективне функціонування АПК в цілому та його складових за допомогою, головним чином, економіко-правових методів. На жаль, на сьогодні Україні притаманна нерациональна експортна політика, тобто дивна нездатність держави правильно визначити структурні пріоритети зовнішньоекономічної діяльності; бюрократизм та “заполітизованість” суто економічних процесів; відсутність дієвої (реальної) допомоги підприємствам АПК на державному та регіональному рівнях, а також недосконалість або невідповідність національного законодавства міжнародним стандартам і нормам.

Необхідно також усвідомлювати, що вигоди від СОТ приходять у більш віддаленій перспективі порівняно із соціально-економічними втратами, які настають значно швидше.

Що стосується ризиків від членства України у СОТ, то до найбільших можна віднести поступове (приблизно у продовж 6 років) зменшення рівня захисту внутрішнього агропродовольчого ринку. Але, безперечно, що приєднання до СОТ є важливим кроком на шляху інтеграції України у світові економічні структури.

На сьогодні, в Харківському регіоні експорт переважає над імпортом. Це обумовлюється тим, що Харківщина має високо розвинутий агропромисловий комплекс, що здатний задовольнити основні потреби населення в продукції АПК. Це є позитивним моментом для економіки регіону.

Об’єктивні передумови для більш швидкого розвитку експортоорієнтованої діяльності АПК Харківського регіону обумовлені значним природно-ресурсним, біокліматичним та науково-технічним потенціалом регіону. Однак, неможливо розраховувати на те, що Харківський регіон так само, як і Україна в цілому, зможе експортувати широкий асортимент конкурентоспроможних готових виробів. Доцільно визначити “експортні сегменти”, що означає інтенсивне нарощування обсягів експорту порівняно обмеженої групи товарів, для випуску яких існують найбільш сприятливі умови. Для Харківської області одними з таких пріоритетних напрямків є сільськогосподарська продукція (особливо продукція рослинництва), продукція харчової та переробної промисловості.

Література

1. Статистичний збірник “Регіони України” 2007. Ч.2 /За ред. О.Г. Осауленка.- К., 2007. – 823 с.
2. Камілова С.Р. Система управління ринку молочної продукції в Європейському союзі // Економіка АПК. – 2003. - № 8. – С. 156-159.
3. Стратегія соціально-економічного розвитку Харківської області на період до 2011 року: Монографія / Під заг. ред. Є.П. Кушнар’ова. – Х.: Видавничий Дім «ІНЖЕК», 2004. – 448 с.
4. Осташко Т.О., Черниш О.М., Мельник Є.Б. та ін. Селянам про Світову організацію торгівлі: запитання і відповіді. – К., 2004. – 50 с.
5. Попова В.В. Становлення аграрного сектору економіки України в умовах міжнародної конкуренції // Економіка АПК. – 2005. - № 4. – С. 131-137.
6. Литвин О.Є. Франція і Україна на Європейському ринку зерна // Економіка АПК. – 2004. - № 6. – С. 148-151.

Summary

In article is revealed modern condition of oriented on export activity agro-industrial enterprise of Kharkov region, as well as positive and negative consequences membership Ukraine’s in WTO for a whole agro-industrial complex and oriented on export activity agro-industrial enterprise of Kharkov region in particular.

Стаття надійшла до редакції 11.04.2008

Шмиголь Ю.В. ©, Красильний В.О., Гончарова В.М.

Полтавська державна аграрна академія, м. Полтава, Україна

ОПТИМІЗАЦІЯ ВИКОРИСТАННЯ МІНЕРАЛЬНИХ ДОБРІВ У АГРОЕКОСИСТЕМАХ

У статті висвітлюється проблема пошуку оптимального підбору мінеральних добрив у господарстві за умов вирощування ряду культур на ґрунтах різних відмін.

Ключові слова: мінеральні добрива, оптимальний план удобрення, математична модель.

Постановка проблеми. В умовах функціонування нових організаційних форм господарювання ринкового типу в аграрній сфері застосування мінеральних добрив залишається дієвим фактором гарантованого і ефективного виробництва сільськогосподарської продукції. За даними ФАО, за рахунок їх внесення отримують 30–40% приросту врожаю. Інтенсифікація землеробства передбачає широке застосування мінеральних та органічних добрив, однак їх ефективність залежить від зони розташування господарства й умов цієї зони [1,2].

Важливого значення набуває визначення оптимальних, з економічної точки зору, доз і розподілу добрив між сільськогосподарськими культурами з метою одержання максимуму прибутку. Поряд із цим виникає необхідність комплексного вирішення проблеми використання мінеральних добрив, включаючи їхнє виробництво, агрохімічне обслуговування та застосування.

Розрізняють агрономічний і економічний ефект від застосування добрив. Результат дії добрив на урожайність сільськогосподарських культур, який виражається надбавкою врожаю з гектара, відображає агрономічну ефективність. Вона може бути виражена виходом кінцевої продукції або в грошовому еквіваленті.

Економічний ефект від використання добрив характеризують наступні показники: вартість додатково отриманої продукції, додатковий дохід (різниця між вартістю додаткової продукції і додатковими затратами), окупність затрат, зниження собівартості продукції, підвищення продуктивності праці.

Найбільший економічний ефект від застосування мінеральних добрив отримують при раціональному узгодженні хімізації з іншими факторами виробництва (освоєння сівозмін, агротехнічні заходи, зрошення та осушення земель, використання сортів, які відкликаються на добрива, боротьба з шкідниками й хворобами рослин та інше).

Аналіз останніх досліджень. Доведено, що, коли добрива використовуються на полях сівозміни за науково обґрунтованою системою при чіткому виконанні всіх вимог у прийнятій сівозміні та високій агротехніці, створюються умови для підвищення родючості ґрунту і постійного зростання урожайності. Розробляючи систему застосування добрив, необхідно враховувати відношення рослин до реакції ґрунтового середовища і властивість кореневої системи засвоювати поживні речовини для того, щоб підбиранням відповідних форм мінеральних добрив і хімічної меліорації створювати найбільш сприятливі умови для формування високого врожаю [0].

Розглянемо економіко-математичну модель оптимального розподілу добрив з урахуванням відміни ґрунтів. Задача полягає в тому, щоб розрахувати оптимальний план розподілу добрив під різні культури, які вирощуються на різних ґрунтах. Внесення добрив передбачає забезпечення базової (середньої)

врожайності культур, приріст урожаю, збереження родючості ґрунтів і максимальну ефективність по прийнятому критерію оптимальності.

Критерієм оптимальності може бути один із наступних показників ефективності використання добрив: максимум прибавки врожаю, максимум умовного чистого доходу, розрахованого як різниця між сумарною вартістю валової надбавки врожаю та додатковими затратами (вартість добрив, затрати на транспортування, зберігання та внесення у ґрунт, затрати на збирання, перевезення і реалізацію додатково отриманої продукції).

Вирішення таких задач дозволяє визначити удобрювані площі сільськогосподарських культур на різних ґрунтових відмінах, норми внесення добрив і оптимальну врожайність сільськогосподарських культур. Ці норми забезпечують рослини необхідними поживними речовинами і мають мінімальний вплив на забруднення оточуючого середовища.

Для запису моделі введемо позначення [3]:

- *індекси*: j – сільськогосподарських культур або продукції для змінних; r – ґрунтової відміни; l – поживної речовини добрив; i – посівної площі сільськогосподарської культури; p – приросту продукції чи гарантованого виробництва продукції;

- *множини*: N – сільськогосподарські культури; N_l – види продукції для змінних; M – посівні площі; R – ґрунтові відміни; P – прирости врожайності культур; P_l – гарантоване виробництво продукції; L – поживні речовини для культур;

- *змінні та параметри*: $x_j^{(r)}$ – змінна, яка позначає удобрювану площу j -ї сільськогосподарської культури на r -й ґрунтовій відміні чи приріст урожаю j -ї культури, розміщеної на r -й ґрунтовій відміні; $v_{pj}^{(r)}$ – максимальний приріст p -ї продукції j -ї культури на r -й ґрунтовій відміні, розраховується як різниця між максимальною (дослідні ділянки, передові господарства) та базисною (середньою багаторічною) врожайністю; $v_{pj}^{(r)}$ – базисна врожайність p -ї продукції j -ї культури на r -й ґрунтовій відміні; $a_{ij}^{(r)}$ – норма внесення на 1 га l -ї поживної речовини (при базисній урожайності) під j -у культуру на r -й ґрунтовій відміні чи норма внесення l -ї поживної речовини для виробництва 1 ц j -ї продукції на r -й ґрунтовій відміні; $a_{ij}^{(r)}$, $a_{pj}^{(r)}$ – логічні коефіцієнти; $b_i^{(r)}$ – площа i -го посіву культури на r -й ґрунтовій відміні; A_l – загальна кількість добрив, які розподіляються і містять l -у поживну речовину; Q_p – гарантоване виробництво p -ї продукції в господарстві; $c_j^{(r)}$ – вартість продукції з 1 га j -ї культури на r -й ґрунтовій відміні або вартість 1 ц приросту врожаю j -ї культури на r -й ґрунтовій відміні.

Знайти такі значення змінних $x_j^{(r)}$, які максимізують функцію

$$f(x) = \sum_{r \in R} \left(\sum_{j \in N} c_j^{(r)} x_j^{(r)} + \sum_{j \in N_1} c_j^{(r)} x_j^{(r)} \right) \rightarrow \max$$

за наступних обмежень:

- 1) за посівними площами різних культур у господарстві на різних ґрунтових відмінах

$$a_{ij}^{(r)} x_j^{(r)} \leq b_i^{(r)} \quad (i \in M), (j \in N), (r \in R);$$
- 2) за можливим приростом урожаю за культурами на ґрунтових відмінах

$$-v_{pj}^{(r)} x_j^{(r)} + a_{pj}^{(r)} x_j^{(r)} \leq 0 \quad (p \in P);$$
- 3) за розподілом фондів добрив між різними ґрунтовими відмінами та сільськогосподарськими культурами

$$\sum_{r \in R} \left(\sum_{j \in N} v_{pj}^{(r)} x_j^{(r)} + \sum_{j \in N} a_{pj}^{(r)} x_j^{(r)} \right) \geq Q_p \quad (p \in P_1).$$

Мета статті – провести такий розподіл фонду мінеральних добрив для внесення їх під сільськогосподарські культури на двох ґрунтових відмінах (I ґрунтова відміна – чорноземи опідзолені, II ґрунтова відміна – чорноземи звичайні), який забезпечив би максимум продукції в грошовому еквіваленті.

Виклад основного матеріалу. Особливості оптимізації доз внесення

добрив досліджували на базі ТОВ “Бурат-Агро” Решетилівського району. На першій відміні площа складає 4500 га, на другій – 2730 га. Заплановано удобрення пшениці озимої, кукурудзи на зерно, ріпаку озимого, кукурудзи на зелений корм, буряків цукрових. Для цих площ виділені фонди мінеральних добрив (у кг діючої речовини): азотних – 286900, фосфорних – 333000, калійних – 224600. Заплановано виробництво зерна в обсязі 120000 ц, ріпаку озимого – 10000 ц, буряків цукрових – 50000 ц, зеленої маси кукурудзи – 100000 ц. Необхідна кількість добрив на 1 га для отримання базисної врожайності й приросту 1 ц продукції наведені в табл. 1–3.

Таблиця 1

Площі посівів та урожайності культур

Культури	1-а ґрунтова відміна			2-а ґрунтова відміна		
	Площа, га	Урожайність, ц		Площа, га	Урожайність, ц	
		базисна	максимальна		базисна	максимальна
Пшениця озима	700	35,4	41,4	520	66,7	73,7
Кукурудза на зерно	2000	44,5	49,5	1000	70,7	80,7
Ріпак озимий	1000	22,4	25,9	500	28,9	32,5
Кукурудза на зелений корм	500	150	190	600	175	200
Буряки цукрові	300	210	290	110	222	312
Всього	4500	–	–	2730	–	–

Таблиця 2

Норми внесення добрив на 1 га для отримання базисного врожаю

Культури	Норми внесення добрив, кг діючої речовини					
	1-а ґрунтова відміна			2-а ґрунтова відміна		
	азотні	фосфорні	калійні	азотні	фосфорні	калійні
Пшениця озима	40	45	40	40	50	30
Кукурудза на зерно	50	60	30	60	60	40
Ріпак озимий	90	60	120	80	55	125
Кукурудза на зелений корм	30	40	20	35	40	20
Буряки цукрові	90	110	80	90	110	80

Таблиця 3

Норми внесення добрив для отримання 1 ц приросту продукції

Продукція	Норми внесення добрив, кг діючої речовини					
	1-а ґрунтова відміна			2-а ґрунтова відміна		
	азотні	фосфорні	калійні	азотні	фосфорні	калійні
Пшениця озима	7,4	7,5	7,1	7,5	7,6	7,0
Кукурудза на зерно	6,8	8,1	5,0	6,9	8,3	5,0
Ріпак озимий	6,0	2,4	4,2	5,7	2,3	4,1
Кукурудза на зелений корм	1,4	1,4	0,7	1,3	1,2	0,7
Буряки цукрові	0,8	0,8	0,5	0,9	0,8	0,5

Ціна 1 ц продукції (грн.): пшениці озимої – 43,2, ріпаку озимого – 60,3, кукурудзи на зерно – 49,6, зеленої маси кукурудзи – 7,2, буряків цукрових – 18,9.

Далі, на основі наведених даних, складаємо числову економіко-математичну модель, де коефіцієнти при змінних у цільовій функції виражають кількість валової продукції, яку отримують з 1 га різних культур, і вартість 1 ц продукції.

Позначимо: площі культур на першій ґрунтовій відміні, га: x_1^1 – пшениці

озимої, x_2^1 – кукурудзи на зерно, x_3^1 – ріпаку озимого, x_4^1 – кукурудзи на зелений корм, x_5^1 – буряків цукрових; кількість продукції на першій ґрунтовій відміні, ц: x_6^1 – пшениці озимої, x_7^1 – кукурудзи на зерно, x_8^1 – ріпаку озимого, x_9^1 – кукурудзи на зелений корм, x_{10}^1 – буряків цукрових; площі культур на другій ґрунтовій відміні, га: x_{11}^2 – пшениці озимої, x_{12}^2 – кукурудзи на зерно, x_{13}^2 – ріпаку озимого, x_{14}^2 – кукурудзи на зелений корм, x_{15}^2 – буряків цукрових; кількість продукції на другій ґрунтовій відміні, ц: x_{16}^2 – пшениці озимої, x_{17}^2 – кукурудзи на зерно, x_{18}^2 – ріпаку озимого, x_{19}^2 – кукурудзи на зелений корм, x_{20}^2 – буряків цукрових.

Тоді модель матиме вигляд:

$$\begin{aligned}
 & x_1^1 \leq 700, & x_2^1 \leq 2000, & x_3^1 \leq 700, & x_4^1 \leq 500, \\
 & x_5^1 \leq 300, & -6x_1^1 + x_6^1 \leq 0, & -5x_2^1 + x_7^1 \leq 0, & -3,5x_3^1 + x_8^1 \leq 0, \\
 & -40x_4^1 + x_9^1 \leq 0, & -80x_5^1 + x_{10}^1 \leq 0, & x_{11}^2 \leq 520, & x_{12}^2 \leq 1000, \\
 & x_{13}^2 \leq 500, & x_{14}^2 \leq 600, & x_{15}^2 \leq 110, & -7x_{11}^2 + x_{16}^2 \leq 0, \\
 & -10x_{12}^2 + x_{17}^2 \leq 0, & -3,6x_{13}^2 + x_{18}^2 \leq 0, & -25x_{14}^2 + x_{19}^2 \leq 0, \\
 & -90x_{15}^2 + x_{20}^2 \leq 0, \\
 & 40x_1^1 + 50x_2^1 + 90x_3^1 + 30x_4^1 + 90x_5^1 + 7,4x_6^1 + 6,8x_7^1 + 6,0x_8^1 + 1,4x_9^1 + 0,8x_{10}^1 + 40x_{11}^2 + \\
 & + 60x_{12}^2 + 80x_{13}^2 + 35x_{14}^2 + 90x_{15}^2 + 7,5x_{16}^2 + 6,9x_{17}^2 + 5,7x_{18}^2 + 1,3x_{19}^2 + 0,9x_{20}^2 \leq 286900, \\
 & 50x_1^1 + 60x_2^1 + 60x_3^1 + 40x_4^1 + 110x_5^1 + 7,5x_6^1 + 8,1x_7^1 + 2,4x_8^1 + 1,4x_9^1 + 0,8x_{10}^1 + 50x_{11}^2 + \\
 & + 60x_{12}^2 + 55x_{13}^2 + 40x_{14}^2 + 110x_{15}^2 + 7,6x_{16}^2 + 8,3x_{17}^2 + 2,3x_{18}^2 + 1,2x_{19}^2 + 0,8x_{20}^2 \leq 333000, \\
 & 40x_1^1 + 30x_2^1 + 120x_3^1 + 20x_4^1 + 80x_5^1 + 7,1x_6^1 + 5,0x_7^1 + 4,2x_8^1 + 0,7x_9^1 + 0,5x_{10}^1 + 30x_{11}^2 + \\
 & + 40x_{12}^2 + 125x_{13}^2 + 20x_{14}^2 + 80x_{15}^2 + 7,0x_{16}^2 + 5,0x_{17}^2 + 4,1x_{18}^2 + 0,7x_{19}^2 + 0,5x_{20}^2 \leq 224600, \\
 & 35,4x_1^1 + 44,5x_2^1 + x_6^1 + x_7^1 + 66,7x_{11}^2 + 70,7x_{12}^2 + x_{16}^2 + x_{17}^2 \geq 120000, \\
 & 22,4x_3^1 + x_8^1 + 28,9x_{13}^2 + x_{18}^2 \geq 15000, \\
 & 150x_4^1 + x_9^1 + 175x_{14}^2 + x_{19}^2 \geq 100000, \\
 & 210x_5^1 + x_{10}^1 + 222x_{15}^2 + x_{20}^2 \geq 50000, \\
 & Z_{\max} = 1529,28x_1^1 + 2207,20x_2^1 + 1350,72x_3^1 + 1080,00x_4^1 + 3969,00x_5^1 + 43,20x_6^1 + \\
 & + 49,60x_7^1 + 60,30x_8^1 + 7,20x_9^1 + 18,20x_{10}^1 + 2881,44x_{11}^2 + 3506,72x_{12}^2 + 1742,67x_{13}^2 + \\
 & + 1260,00x_{14}^2 + 4195,80x_{15}^2 + 43,20x_{16}^2 + 49,60x_{17}^2 + 60,30x_{18}^2 + 7,20x_{19}^2 + 18,90x_{20}^2
 \end{aligned}$$

Розрахунки проведено в MS Excel за допомогою надбудови Поиск решений (рис.1).

В одержаному оптимальному плані удобрені площі за базисної урожайності на першій ґрунтовій відміні склали: озимої пшениці – 97 га, кукурудзи на зерно – 2000 га, озимого ріпаку – 0 га, кукурудзи на зелений корм – 500 га, цукрових буряків – 122 га; на другій ґрунтовій відміні – відповідно 520, 1000, 474, 600 та 110 га. Приріст урожаю на першій ґрунтовій відміні відсутній, а на другій склав 1311 ц озимого ріпаку.

Оптимальний розподіл фондів мінеральних добрив за культурами наведено на рис. 2.

Отже, раціонально розподіливши наявні фонди добрив (азотних – 2869,0, фосфорних – 3089,2 і калійних – 2246,0 ц діючої речовини), від удобрених сільськогосподарських культур можна отримати валової продукції на суму 12712988,37 грн. Внесення оптимальних доз добрив забезпечує відновлення та підвищення економічної родючості ґрунту та подальший ріст урожайності.

Висновки. Таким чином, визначено оптимальні дози внесення мінеральних добрив за умов максимізації врожаю, що планується отримати.

Складання системи удобрення ґрунту для всієї сівозміни і неухильне її виконання є більш ефективним та виправданим економічно, ніж орієнтація на удобрення культур одного року.

Література

1. Загальне землеробство: Підручник / За ред. В.О. Єщенка. – К.: Вища освіта, 2004. – 336 с.
2. Лихочвар В.В. Рослинництво. Технології вирощування сільськогосподарських культур. – К.: Центр навчальної літератури, 2004. – 808 с.
3. Тунеев М.М., Сухоруков В.Ф. Экономико-математические методы в организации и планировании сельскохозяйственного производства: Учеб. пособ. – М.: Финансы и статистика, 1986. – 144 с.
4. Національний аграрний університет: books.nauu.kiev.ua

Summary

**Shmyhol' J.V., Krasylnyi V.O., Goncharova V.M.
OPTIMIZATION OF THE MINERAL FERTILIZERS USING IN
AGRARIAN ECOLOGICAL SYSTEMS**

The article is dedicated to the increasing of the efficiency of mineral fertilizers using in the agricultural enterprise based on economical mathematical modeling and computer. The mathematical model of task is considered. Some calculations based on numbers taken from real agrarian enterprise were made. An optimum doses of mineral fertilizers to maximize harvest were determined.

Стаття надійшла до редакції 11.04.2008

Шульський М.Г., д.е.н., професор©
*Львівський національний університет ветеринарної медицини
та біотехнологій імені С.З. Гжицького, м. Львів, Україна*

ТЕРИТОРІАЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ ЗДІЙСНЕННЯ ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ У ЛЬВІВСЬКІЙ ОБЛАСТІ

Досліджуються процеси здійснення зовнішньоекономічної діяльності у Львівській області в залежності від територіального розміщення районів до кордонів України з Республікою Польщею. Одержані результати показують, що господарюючі суб'єкти Львівщини недостатньо використовують своє територіальне розміщення в налагодженні міжнародного співробітництва. Запропоновано конкретні заходи щодо підвищення результативності зовнішньоекономічних зв'язків у процесах діяльності вітчизняних суб'єктів господарювання.

Ключові слова: *зовнішньоекономічна діяльність, територіальне розміщення, експорт, імпорт, адміністративні райони, міжнародне співробітництво.*

Постановка проблеми. Перебудовчі процеси, що почалися в кінці ХХ століття у колишньому Радянському Союзі, обумовили корінні зміни в діючі системи взаємовідносин у різних сферах функціонування суспільства. Особливо це відчутно проявилось в налагодженні господарюючими суб'єктами зовнішньоекономічних зв'язків з партнерами зарубіжних країн. Значне прискорення розвитку цих процесів сприяло прийняття у 1991 р. Закону України "Про зовнішньоекономічну діяльність" [1].

В сьогоденних умовах ідуть інтенсивні пошуки і відпрацювання результативних механізмів здійснення зовнішньоекономічної діяльності в різних сферах суспільних відносин. Важливе значення вирішення цих проблем має для тих областей держави, територія яких межує із зарубіжними країнами. Львівська область є одна із них. Крім того, вона найбільша серед областей Західного регіону України за територією, обсягами виробництва промислової і аграрної продукції, експортними можливостями, наявністю наукового потенціалу тощо. Тут розміщені органи управління, які здійснюють керівництво зовнішньоекономічною діяльністю регіону.

Аналіз останніх досліджень. Результати міжнародного співробітництва господарюючих суб'єктів Західного регіону взагалі, так і Львівщини зокрема, не залишилися осторонь досліджень науковців. Про це свідчать різноманітні наукові публікації [2; 3; 4; 5; 6]. Детальне вивчення тих та інших наукових матеріалів показує, що автори в більшій мірі концентрували увагу на загальних тенденціях розвитку зовнішньоекономічної діяльності, ніж на специфічних особливостях її здійснення на конкретних територіях. Саме тому в сучасних умовах важливо проводити поглиблене дослідження процесів міжнародного співробітництва у тій чи іншій області та її складових з врахуванням впливів як внутрішніх, так і зовнішніх факторів. Все це в комплексі і обумовило вибір теми даної статті.

Мета статті полягає у комплексному дослідженні територіальних особливостей здійснення зовнішньоекономічної діяльності у Львівській області. Для досягнення передбачених цілей поставлено завдання проведення дослідження результатів функціонування господарюючих суб'єктів у сфері міжнародного співробітництва в залежності від територіального розміщення районів Львівської області до державного кордону з Республікою Польща. Для цього проведено групування районів у три територіальні зони (надалі зони): Прикордонну,

Центральну та Східну. Показники зовнішньоекономічної діяльності міст обласного підпорядкування (їх налічується в області 8) враховані у матеріалах районів, на території яких вони знаходяться. Обласний центр м. Львів виділено окремо.

Виклад основного матеріалу. Показники, які в тій чи іншій мірі характеризують рівень розвитку зовнішньоекономічної діяльності в тому чи іншому регіоні, чи в окремих його складових частинах, є різноманітні. І це закономірно, адже міжнародне співробітництво у різних сферах суспільних відносин є багатогранне і до тонкощів пронизує складний механізм господарювання. Проте найбільш важливими і узагальнюючими показниками цієї форми діяльності є експорт та імпорт продукції.

Таблиця 1

Товарна продукція зовнішньої торгівлі господарюючими суб'єктами Львівської області у 2006 р.*

Види продукції	Експорт		Імпорт		Сума імпорту у % до суми експорту
	млн. дол. США	%	млн. дол. США	%	
Живі тварини, продукти тваринного походження	2,5	0,3	14,0	1,3	560,0
Продукти рослинного походження	17,8	2,2	45,5	4,1	255,6
Готові харчові продукти	19,0	2,4	67,4	6,0	354,7
Мінеральні продукти	115,0	14,3	32,5	2,9	28,3
Деревина і вироби з дерева	110,5	13,7	77,1	6,8	68,8
Текстиль і вироби з текстилю	176,1	21,9	142,3	12,7	80,8
Недорогоцінні метали та вироби з них	68,6	8,5	121,7	10,9	177,4
Механічне обладнання, електрообладнання, транспортні засоби тощо	193,2	24,0	415,2	29,1	214,9
Різні товари і вироби	23,7	2,9	26,5	2,4	111,8
Інші види продукції	78,4	9,8	176,6	23,8	225,3
Всього	804,8	100,0	1118,8	100,0	139,0

* Примітка: тут і надалі використані матеріали статистичних органів [7]

Представлена структура зовнішньої торгівлі господарюючими суб'єктами Львівської області дає можливість проаналізувати, яка продукція, в якій кількості поступає на експорт і яка надходить по каналах імпорту (табл. 1). При цьому сума імпорту перевищує суму експорту. Так, зокрема, коли в цілому у Львівській області вартість імпортованої продукції перевищувала над експортованою на 39,0 %, то продукція тваринного походження у 5,6; рослинного – 2,6 і готові харчові продукти у 3,5 раза.

Такі значні збільшення імпорту над експортом продукції аграрного виробництва для умов Львівщини не є необхідними, а тим більше об'єктивними процесами при здійсненні зовнішньоекономічної діяльності. Це обумовлено тим, що Львівська область має потужні можливості у виробництві продукції аграрного сектору економіки. Результати функціонування АПК Львівщини до 1990 р. є тому підтвердженням. Саме за цих обставин у сьогоденних умовах необхідно відновлювати і нарощувати обсяги виробництва. Позитивні зрушення у цих напрямках, хоча і повільно, але уже почалися і їх слід прискорювати.

Поряд з цим необхідно також відмітити, що імпортувати необхідно таку продукцію, потребу в якій неможливо за тих чи інших причин забезпечити власним виробництвом. Тобто політика імпорту повинна сприяти розвитку вітчизняного виробника, основне завдання якого полягає в забезпеченні потреб населення у необхідних продуктах харчування. В цих умовах варто використовувати досвід минулого, суть якого концентровано висловлене у відомому принципі: “Свій до свого, по своє”.

Одночасно слід зауважити, що у наведеній вище інформації не відображено вклад кожного району у здійсненні зовнішньої торгівлі господарюючими суб'єктами Львівщини, а це, у свою чергу, не дозволяє поглибити дослідження щодо визначення ролі конкретної адміністративної території області у проведенні зовнішньоекономічної діяльності. Провести деталізовані дослідження у цих напрямках щодо кожного виду продукції чи груп її утруднено з двох причин: з одного боку – це досить трудомісткий процес і детальний виклад матеріалів досліджень за обсягом далеко вийде за межі однієї статті, з іншого – статистичні органи не представляють всієї необхідної інформації у збірниках для загального користування. З цього приводу ми вважаємо за доцільне розширити обсяги надання інформації про стан розвитку зовнішньоекономічної діяльності. І в першу чергу такі кроки до розширення доступу до інформаційного простору слід здійснити для прикордонних областей, адже саме в них є найбільш сприятливі умови для розвитку міжнародного співробітництва. І це слід використовувати в наукових дослідженнях і на основі одержаних результатів розробляти конкретні рекомендації господарюючим суб'єктам щодо активізації цього виду діяльності.

При проведенні досліджень експортної та імпортної діяльності у кожній виділеній зоні представлено райони, в яких є як найвищі, так і найнижчі показники здійснення зовнішньоекономічної діяльності. Такий підхід дозволяє виявити потенційні можливості у підвищенні результативності цієї форми міжнародного співробітництва в конкретних адміністративних районах Львівщини.

Таблиця 2

**Структура експорту товарів господарюючими суб'єктами
Львівської області у розрізі зон**

Зони, райони і міста	2000 р.		2003 р.		2006 р.		2006 р. у % до 2000 р.
	тис. дол. США	%	тис. дол. США	%	тис. дол. США	%	
Прикордонна	27169,7	9,2	50737,8	10,3	103425,8	12,9	380,7
<i>у тому числі:</i>							
Сокальський	14818,4	5,0	22802,3	4,6	42418,0	5,3	234,7
з них Червоноград	14818,4	5,0	17919,3	3,6	23335,7	2,9	157,5
Яворівський	4960,2	1,7	18639,3	3,8	46534,1	5,8	938,1
Мостиський	80,0	0,03	719,8	0,1	352,9	0,04	441,1
Центральна	36911,8	12,5	67009,7	13,6	232571,4	28,9	629,7
<i>у тому числі:</i>							
Дрогобицький	16204,5	5,5	23232,4	4,7	153546,9	19,1	947,6
з них Дрогобич	13939,6	4,7	18234,9	3,7	147446,7	18,3	1057,8
Сколівський	2371,5	0,8	6172,7	1,3	5962,5	0,7	251,4
Східна	20676,2	7,1	48781,5	9,9	164109,3	20,4	793,7
<i>у тому числі:</i>							
Стрийський	5847,9	2,0	19591,9	2,6	107829,9	13,4	1843,9
з них Стрий	5104,2	1,7	9808,9	2,0	24664,5	3,1	483,2
Перемишлянський	422,5	0,1	565,3	0,1	2687,2	0,3	636,0
Львів	209932,3	71,2	326114,1	66,2	304677,1	37,8	145,1
Всього по області	294710,0	100,0	492642,1	100,0	804783,6	100,0	273,1

Наведені дані у таблиці 2 вказують на те, що у Львівській області проходять позитивні динамічні зміни у збільшенні об'ємів експорту продукції як у розрізі окремих зон, так і в цілому в області. Проте, коли розглядати структуру експорту в розрізі окремих районів і міст, то спостерігається значна строкатість показників. Так, зокрема, коли питома вага експорту продукції м. Львовом зменшилась із 71,2 % у 2000 р. до 37,8 % у 2006 р., то в м. Стрию, навпаки збільшились об'єми експорту з 1,7 % у 2000 р. до 3,1 % у 2006 р., а в м. Дрогобичі спостерігається як зменшення питомої ваги експорту (у 2003 р. в порівнянні з 2000 р.), так і збільшення (у 2006 р. в порівнянні з 2003 р. і 2000 р.). Однак ці зміни не порушили загальних закономірностей щодо співвідношень структури експорту в розрізі окремих зон. Найбільшу питому вагу у структурі експорту становлять господарюючі суб'єкти Центральної зони, найменшу – Східної (за виключенням 2006 р.). Райони Прикордонної зони займають проміжне місце.

Особливий інтерес представляють матеріали щодо об'ємів і структури експорту окремими районами у розрізі зон. Найменше експорту товарів було здійснено районами у 2002 р. (тис. дол. США): Мостиським (Прикордонна зона) – 80,0; Сколівським (Центральна зона) – 2371,5; Перемишлянським (Східна зона) – 422,5; що у структурі їх питома вага відповідно становила: 0,03; 0,8 і 0,1 %. У 2003 р. і 2006 р. ситуація дещо змінилася, однак закономірність залишилася незмінною. Серед цих районів найнижчі показники є у прикордонному Мостиському районі, який має досить сприятливі умови для здійснення зовнішньоекономічної діяльності. Наявність автомобільного і залізничного сполучення із країнами Заходу є тому підтвердженням. Такий стан характерний і для інших районів Прикордонної зони Львівщини.

Таблиця 3

**Структура імпорту товарів господарюючими суб'єктами
Львівської області у розрізі зон**

Зони, райони і міста	2000 р.		2003 р.		2006 р.		2006 р. у % до 2000 р.
	тис. дол. США	%	тис. дол. США	%	тис. дол. США	%	
Прикордонна	37687,0	9,6	74966,8	2,5	199776,5	17,9	530,1
<i>у тому числі:</i>							
Сокальський	13304,1	3,4	26188,2	0,9	51225,4	4,6	385,0
з них Червоноград	12799,4	3,3	21478,1	0,7	37474,4	3,3	292,8
Яворівський	18531,9	4,7	35794,1	1,2	100296,7	9,0	541,2
Мостиський	2066,4	0,5	1034,9	0,0	8678,3	0,1	420,0
Центральна	39510,1	10,1	74161,5	2,5	160627,2	14,3	406,5
<i>у тому числі:</i>							
Дрогобицький	22815,8	5,8	25230,5	0,9	41741,2	3,7	182,9
з них Дрогобич	19490,2	5,0	16902,6	0,6	32333,2	2,9	165,9
Сколівський	2371,5	0,8	6172,7	-	-	-	-
Східна	15367,7	3,9	51172,8	1,7	152217,4	13,6	990,5
<i>у тому числі:</i>							
Стрийський	4738,3	1,2	27756,8	0,9	92296,0	8,2	194,8
з них Стрий	3203,2	0,8	5945,5	0,2	17064,7	1,5	532,7
Перемишлянський	294,9	0,1	4280,1	0,1	9485,5	0,8	3216,5
Львів	300421,6	76,4	2744981, 1	93,3	606142,8	54,2	201,8
Всього по області	392986,4	100,0	2945281, 8	100,0	1118763, 8	100,0	284,7

Дехто пояснює такі обставини тим, що за колишнього Радянського Союзу не були сформовані відповідні інфраструктури розвитку цих районів, які

враховували б специфічні умови їх територіального розміщення. Можливо це і так. Однак, з іншого боку, зауважимо, невже за 17 років незалежності України не можна було вирішити цих важливих питань щодо формувань інфраструктур? Безумовно, можна було! Однак не зроблено. І в сучасних умовах слід інтенсивно надолужувати те, що прогаяне в умовах реформувань. Всім тим, хто задіяний у цих процесах, слід пам'ятати просту істину, що минулого не вернеш, а розвиватися необхідно. І не слід всі негаразди сучасності відносити тільки до прорахунків і не доопрацювань колишньої системи, а пора вже брати відповідальність за результати господарювання самим.

Отже, фактор наближеності районів до державного кордону використовується не в повній мірі щодо розвитку зовнішньоекономічної діяльності. У сучасних умовах і на перспективу слід більш результативніше використовувати наявні територіальні можливості у розширенні міжнародного співробітництва. І слід відмітити, що позитивні зрушення у цих напрямках уже відбуваються. Створення спеціальної економічної зони (СЕЗ) "Яворів" у Яворівському районі є тому підтвердженням.

Розвиток експортної діяльності супроводжувався здійсненням імпорتنих операцій. При цьому об'єми імпорту за 2000 – 2006 рр. на Львівщині зросли як у розрізі окремих зон, так і в цілому в області (табл. 3).

Найбільша питома вага об'єму імпорту товарів припадає на м. Львів, однак за аналізуючий період тут спостерігається тенденція до його зменшення. Так, зокрема, коли у 2000 р. на обласний центр припадало 76,4 % загальних обсягів імпорту, то у 2006 р. – 54,2 %. Серед районів Львівської області найбільше закупають продукцію із зарубіжних країн господарюючі суб'єкти Яворівського району (у 2006 р. було закуплено на суму 100296,7 тис. дол. США, що склало 9,0 % загального обласного показника). Це обумовлено функціонуванням СЕЗ "Яворів". При цьому показники імпорту значно перевищують об'єми експорту – більше, ніж у 2 рази. Це, безумовно, не правомірне співвідношення. Коли на початкових стадіях функціонування цієї зони перевищення імпорту над експортом мало об'єктивне підґрунтя (2000 р.), то у 2006 р., коли СЕЗ "Яворів" уже сформувалась, такі співвідношення не в повній мірі відповідають цілям її утворення. Тому в сучасних умовах ситуацію необхідно міняти швидко і, що важливо, кардинально в діаметрально протилежному напрямку.

Висновки. Територія Львівської області має вигідне територіальне розміщення до країн ЄС, транспортне сполучення, кадровий потенціал тощо щодо здійснення міжнародного співробітництва в різних сферах суспільних відносин. Однак ці умови використовуються недостатньо. Це обумовлено дією цілого комплексу факторів внутрішнього і зовнішнього середовища.

Для підвищення результативності ведення зовнішньоекономічної діяльності необхідно, у першу чергу, формувати інфраструктуру районів області з врахуванням їх умов. Особливо це важливо для тих адміністративних одиниць Львівщини, території яких розміщені у Прикордонній зоні. Імпортувати слід ту продукцію, виробництво якої неможливо налагодити у необхідних обсягах вітчизняними виробниками. Особливо це відноситься до продукції аграрного виробництва. Переорієнтувати діяльність СЕЗ "Яворів" із імпоротної сфери діяльності на експортне спрямування.

Удосконалити роботу статистичних органів щодо збору, обробки і представлення матеріалів у більш ширшому обсязі щодо здійснення зовнішньоекономічної діяльності. І, що важливо, щоб ці дані були б опубліковані у статистичних збірниках для загального користування. В першу чергу це слід зробити для прикордонних областей. Такий підхід, на наше переконання, дозволить більш глибоко досліджувати результати міжнародного співробітництва у різних сферах суспільних відносин.

Література

1. Про зовнішньоекономічну діяльність: Закон України, 16.04.91 № 959-ХІІ, зі змінами і доповненнями.
2. Беленький П.Ю., Микула Н.А. Формування та розвиток системи міжрегіонального та транскордонного співробітництва в Україні / Регіональна економіка, 2003. – № 3. – С. 61-73.
3. Ноздріна Л.В. Проблеми транскордонної співпраці / Вісник Львівської комерційної академії. – Серія економічна, випуск 13. – Львів: Львівська комерційна академія, 2002. – С. 103-109.
4. Оришин Т.М., Долішній Д.Д. Про напрямки формування регіональної програми розвитку зовнішньоекономічних зв'язків суб'єктів господарювання Івано-Франківської області / Регіональна економіка, 2007. – № 7. – С. 125-130.
5. Гнаткович О. Транскордонне співробітництво Львівщини / Вісник Львівського державного аграрного університету: Економіка АПК, 2002. – № 9. – С. 28-31.
6. Шулський М.Г. Здійснення зовнішньоекономічної діяльності господарськими формуваннями Львівщини / Вісник Львівського державного аграрного університету: Економіка АПК. – Львів: Львів. держ. агроуніверситет, 2006. – № 13. – С. 75-83.
7. Статистичні довідники Львівської області за 2006 рік. – Частина 1 і 2; Львів – 2007. – 368 і 342 с.

Summary

Shulskyj M.

*Lviv National University of Veterinary Medicine and Biotechnologies
named after S.Z.Gzhytskyj*

TERRITORIAL FEATURES OF FOREIGN ECONOMIC ACTIVITY REALIZATION IN LVIV REGION

The processes of realization of foreign economic activity are explored in Lviv region in dependence with the territorial location of districts to the borders of Ukraine with Republic by Poland. The got results show that being in charge subjects of Lviv region are not enough used its territorial location in adjusting of international cooperation. Concrete measures are offered on the increase of effectiveness of external economic connections in the processes of activity of domestic subjects of manage.

Key words: *foreign economic activity, territorial location, export, import, administrative districts, international cooperation.*

Стаття надійшла до редакції 09.04.2008

Янович Д.О., к.б.н., ст. викладач ©
*Львівський національний університет ветеринарної медицини
та біотехнологій імені С.З. Гжицького, м. Львів, Україна*

ГЕНЕТИЧНО МОДИФІКОВАНІ ПРОДУКТИ ХАРЧУВАННЯ: ПЕРЕВАГИ, НЕБЕЗПЕКИ, ОЦІНКА ЯКОСТІ

В статті узагальнено наявні в літературі дані стосовно переваг та небезпек вирошування генетично модифікованих сільськогосподарських культур, поширення їх в світі та в Україні, основних принципів оцінки якості та безпечності генетично модифікованих організмів.

Ключові слова: *генетично модифіковані організми, якість, безпека.*

До початку ХХ ст. селекційна робота з рослинами, спрямована на підвищення їх врожайності, стійкості до захворювань чи поліпшення смакових і поживних властивостей велася методом, подібним до того, що практикував Мендель у 1800-х роках. Він ґрунтувався на штучному схрещуванні, коли пилок рослини одного виду переносили на квітку іншого статевосумісного виду з метою виокремлення бажаних рис однієї рослини і прищеплювання їх іншій. Проте часто потрібні характеристики або були відсутні у статевосумісних рослин, або не існували у жодного з відомих видів. Це змусило селекціонерів шукати нові шляхи перенесення бажаних ознак.

У 1930-х роках селекціонери рослин розробили кілька лабораторних методів, які дали їм змогу одержувати гібриди двох батьківських рослин, що у звичайних умовах не могли давати життєздатного потомства. У 1950-х роках в арсеналі селекціонерів з'явився біотехнологічний метод “мутаційної селекції”, який давав можливість створювати варіації генетичної структури рослинного організму. Мутаційна селекція ґрунтується на випадковому процесі зміни генетичного коду, що індукується певними мутагенами. Отримані в результаті застосування цього методу рослини піддають ретельному аналізу, щоб упевнитися, що мутації відбулися і привели до появи позитивних якостей, наприклад, стійкості до хвороб або шкідників.

Генна інженерія – це одна з форм біотехнології, яка ґрунтується на перенесенні певних генів від одного живого організму – рослини, тварини чи мікроорганізму – до іншого. Генетично модифікованими організмами (ГМО), або трансгенними, називають живі організми всіх видів, що містять штучно змінену послідовність розміщення окремих фрагментів ДНК. Перевага генної інженерії полягає в тому, що вона дає змогу переносити до генетичного апарату живих організмів тільки потрібні, з точки зору людини, гени і набагато прискорювати селекційний процес. Принципова відмінність генної інженерії від традиційної селекції полягає в тому, що вона дає можливість переміщувати гени між рослинами не лише споріднених, а й генеалогічно віддалених видів, і навіть впроваджувати у геном рослин генетичний матеріал, взятий від нерослинних організмів.

Після розшифрування у 1953 р. структури ДНК науковці дійшли висновку, що можна брати сегменти ДНК, які несуть відповідальність за певні характеристики організму, і переносити їх у клітини інших біологічних видів. У 1972 році Х. Бойер та С. Коен уперше перенесли до одноклітинної бактерії ген, внаслідок експресії якого бактерія почала синтезувати невластивий їй протеїн. Їхнє відкриття привело до першого практичного застосування біотехнології – виробництва інсуліну за допомогою мікроорганізмів.

Рослини вперше були видозмінені за допомогою генної інженерії

наприкінці 1970-х років. При цьому було використано ґрунтову бактерію *Agrobacterium tumefaciens*, яка має здатність передавати деякі фрагменти своєї ДНК у рослинні клітини. М.-Д. Чілтон з колегами додали сторонній ген до цієї бактерії, який та, в свою чергу, передала рослині, після чого він став частиною рослинної ДНК. Ці бактерії і сьогодні використовують в генній інженерії разом з іншими методиками швидкого введення ДНК у рослинні клітини.

Сорти, одержані за допомогою генної інженерії, вперше були вирощені 1996 року в США на площі 1,7 млн. га. В 2000 році трансгенні рослинні культури зайняли площу в 44,2 млн. га.; у 2003 році під них було відведено 67,7 млн. га у 16 країнах світу [2]. На сьогоднішній день в світі близько 14% земель, придатних для сільськогосподарського використання, використовують для вирощування трансгенних рослинних культур. Лідерами серед виробників генетично модифікованих рослинних культур є США (63% обсягів виробництва), Аргентина (21%), Канада, Бразилія, Китай та ПАР (15%). Список дозволених генетично модифікованих культур налічує понад 100, основними з яких в світі є соя (57% до загального її виробництва), бавовна (65%), ріпак (50%), кукурудза (38%), картопля (4%). Офіційний статус цих культур пов'язаний з тим, що вони занесені до державних реєстрів сільськогосподарських рослин, пройшли тестування і дозволені до комерційного розповсюдження [1].

Переваги та небезпеки вирощування генетично модифікованих рослинних культур. Перевагою трансгенних сільськогосподарських культур є стійкість їх до препаратів гербіцидів, шкідників, несприятливих кліматичних умов, а також висока продуктивність та поживність. Використання генетично модифікованих організмів може допомогти вирішити низку найгостріших проблем у сільському господарстві: значно підвищити врожайність культурних рослин та уникнути втрат при їх зберіганні, покращити якість рослинних продуктів (збільшення вмісту вітамінів, інших корисних речовин з одночасним зменшенням вмісту залишків агрохімікатів), зменшити екологічне навантаження на навколишнє середовище за рахунок скорочення використання пестицидів, мінеральних добрив та інших агрохімікатів. Генетично модифіковані продукти харчування покликані вирішити проблему голоду у країнах, що розвиваються [6].

Проте, поруч з очевидними перевагами вирощування трансгенних рослинних культур, існує ряд недоліків, насамперед пов'язаних з їх потенційною здатністю негативно впливати на біорізноманіття та здоров'я людини. Контролювати поширення генетично модифікованих рослин у природному середовищі досить важко. В довкіллі вони можуть стати джерелом своєрідного біологічного (генетичного) забруднення, витісняючи ендемічні та автохтонні для своєї області рослини [1,3]. Пилок рослин може переноситися на великі відстані, запилюючи рослини близьких видів і переносячи в них свій генетичний матеріал. При цьому рослини, які були модифіковані як стійкі до гербіцидів і пестицидів, можуть передавати свої нові властивості диким видам, що може призвести до появи "супер-бур'янів", стійких до даних препаратів. Не можна виключати також можливості впливу генетично модифікованих рослин на видовий склад і чисельність ґрунтових бактерій, вірусів та тварин певного регіону, адже теоретично організм зі зміненим геномом є прототипом нового біологічного виду, який може порушити екологічну рівновагу [1].

Генетично модифіковані культури є малодослідженими, і невідомо, який вплив на здоров'я людини вони матимуть у довгостроковій перспективі. Основною реальною небезпекою при споживанні генетично модифікованих продуктів харчування, відомою на сьогоднішній день, є перенесення у новостворений організм генів, що відповідають за синтез білку з алергенними властивостями [5,7]. Наприклад, перенесення генів бразильського горіху в сою з метою збільшення вмісту білку зробило її небезпечною для людей, що мали раніше алергію на горіхи. Маніпуляції з генами здатні збільшувати вміст природних рослинних токсинів в їжі або створити зовсім нові токсини за рахунок змін інтенсивності експресії інших генів генотипу організму-реципієнта [9].

Певну небезпеку становить також перенесення до мікроорганізмів генів резистентності до антибіотиків, які виконують роль маркерів у генетично модифікованих організмах. Використання трансгенних продуктів з такими маркерами може призвести до розвитку перехресної резистентності до антибіотиків у патогенних мікроорганізмів [1].

Крім того, вирощування генетично модифікованих сортів рослинних культур може створити монополію на ринку сільськогосподарської продукції і зробити агросектор цілковито залежним від постачальників насіння та препаратів для обробки трансгенних рослин.

Генетично модифіковані продукти харчування в світі і в Україні.

Сьогодні у світі не має єдиного погляду на безпечність генетично модифікованих організмів. На міжнародному рівні розповсюдження генетично модифікованих організмів регулює Картахенський протокол про біобезпеку до Конвенції з біорізноманіття, ратифікований у 57 країнах, до якого у вересні 2003 року приєдналась і Україна. Цей документ визнає потенційні ризики та визначає пріоритетність принципу перестороги у діяльності, пов'язаній з генетично модифікованими організмами, а також дає право країнам відмовитись від імпорту генетично модифікованих продуктів харчування на свою територію.

Єдині принципи класифікації трансгенних продуктів, а також критерії їхньої безпеки розробляються ВООЗ, проте в даний час не існує єдиної міжнародної системи маркування продуктів харчування, що містять генетично модифіковану сировину. Свої внутрішні правила стосовно маркування такої продукції встановлюються законодавчими актами різних держав.

В США маркування генетично модифікованих продуктів рекомендується, проте є необов'язковим, хоча відповідно до останніх результатів опитування населення до 90% американців виступає за маркування. За вимогами країн ЄС, всі продукти, в яких вміст генетично модифікованих компонентів перевищує 0,9%, підлягають обов'язковому маркуванню. У Російській Федерації дозволено ввозити генно-модифіковані продукти харчування з обов'язковим маркуванням продукції, яка містить більше 0,9% генетично модифікованих компонентів (до вересня 2007 р. граничною межею вважалось 5%) [1].

В Україні до 2007 року не існувало законодавства, яке б регламентувало створення, оцінку та реалізацію генетично модифікованої продукції, а поводження з генетично модифікованими продуктами регулювалось „Тимчасовим порядком ввезення та випробування трансгенних сортів рослин” (постанова КМУ від 17 серпня 1998 р. № 1304). Україна не значиться лідером ні серед країн-розроблювачів, ні серед споживачів генетично модифікованих продуктів харчування. Незважаючи на це, польові дослідження генетично модифікованих сортів зернових та картоплі проводились несанкціоновано у 1997-1998 роках, коли в Україні ще не існувало для цього жодних нормативних документів, тому сьогодні складно сказати, скільки і яких саме модифікованих культур безконтрольно осіло та розмножилось на сільськогосподарських угіддях країни.

31 травня 2007 року Верховною Радою України прийнято закон № 1103-V “Про державну систему біобезпеки при створенні, випробуванні, транспортуванні та використанні генетично модифікованих організмів”. Кабінет Міністрів України постановою № 985 від 1 серпня 2007 року “Питання обігу харчових продуктів, що містять генетично модифіковані організми та/або мікроорганізми” зобов'язав виробників вказувати на упаковці продуктів інформацію про наявність в них генетично модифікованих компонентів у кількості, що перевищує 0,9%. Цим же документом заборонені ввезення та реалізація продуктів дитячого харчування, що містять генетично модифіковані компоненти. У 2007 році уведено в дію ДСТУ ISO 21572:2006 “Продукти харчові. Методи аналізу для визначення генетично модифікованих організмів і похідних продуктів. Методи, які ґрунтуються на аналізі білків”.

Основні принципи оцінки якості та безпечності генетично модифікованих організмів. Відносно трансгенних продуктів харчування діє

презумпція недоброякісності та небезпечності, згідно якої будь-які продукти харчування, які містять генетично модифіковані компоненти, повинні вважатись небезпечними для споживання, поки не буде доведено відсутність небезпеки для життя і здоров'я людини [1].

При перевірці генетично модифікованих організмів надається характеристика донора і реципієнта, генетичного матеріалу, опис методики з характеристикою ДНК, що використовується, перелік введених або видалених фрагментів, кількість модифікованих сайтів, оцінюється стабільність рекомбінантної ДНК, інтенсивність її експресії, можливість перенесення генів, що кодують токсини або антипоживні речовини, можливий вплив генетичних маніпуляцій на експресію власних генів організму-реципієнта, можливий синтез нових, нехарактерних для донора та реципієнта білків, потенційна токсичність нового білка та його алергенність, вплив трансформації на органолептичні характеристики генетично модифікованих продуктів, вплив на процеси переробки сировини і кулінарні властивості, можливість переходу генетичного матеріалу в плазмідну ДНК мікроорганізмів кишечнику людини. Новий білок порівнюють з відомими токсинами і алергенами, наявними у генетичних базах даних. При перевірці продуктів харчування, що містять генетично модифіковані компоненти, слід враховувати також можливість утворення при технологічній та термічній обробці токсичних, алергенних або канцерогенних сполук, відсутніх у свіжій сировині [4,7,8].

В Україні діють 3 сертифіковані лабораторії з визначення генетично модифікованих організмів, та 6 лабораторій готується до сертифікації. Основною проблемою для оцінки вмісту генетично модифікованої сировини у продуктах харчування в Україні є відсутність уніфікованих схем дослідження та стандартних методів визначення генетично модифікованих організмів, аналогічних тим, що існують у інших державах.

Література.

1. Оцінка якості та безпечності генетично модифікованих організмів / Вудмаса І.В., Параняк Р.П., Янович Д.О. та ін. // Біологія тварин.– 2007.– Т. 9, №1-2.– С. 55-64.
2. Параняк Р.П., Васильцева Л.П., Хміляр Д.Д. Екобезпека генетично модифікованих організмів, продовольчої сировини та харчових продуктів // Сільський господар.– 2007.– №5-6.– С. 27-30.
3. Davison J. Risk mitigation of genetically modified bacteria and plants designed for bioremediation // J. Ind. Microbiol. Biotechnol.– 2005.– 32 (11-12).– P. 639-650.
4. EU. (2002). Guidance document on the information needed for the risk assessment of genetically modified plants, food and feed derived from genetically modified plants (Joint Working Group on Novel Foods and Genetically Modified Organisms, GM-NF WG).
5. Filip L., Miere D., Indrei L.L. Genetically modified foods. Advantages and human health risks // Rev. Med. Chir. Soc. Med. Nat. Iasi.– 2004.– 108 (4).– P. 838-842.
6. Frewer L. Societal issues and public attitudes towards genetically modified foods // Trends in Food Science and Technology.– 2003.– 14.– P. 319-332.
7. Goodman R.E., Hefle S.L., Taylor S.L., van Ree R. Assessing genetically modified crops to minimize the risk of increased food allergy: a review // Int. Arch. Allergy Immunol.– 2005.– 137 (2).– P. 153-166.
8. Kimber I., Dearman R.J. Approaches to assessment of the allergenic potential of novel proteins in food from genetically modified crops // Toxicol. Sci.– 2002.– 68 (1).– P. 4-8.
9. Margulis C. The hazards of genetically engineered foods // Environ. Health Perspect.– 2006.– 114 (3).– P. 117-125.
10. Munoz-Lopez F. Transgenics: are these foods beneficial or harmful? // Allergol. Immunopathol. (Madr).– 2003.– 31(1).– P. 37-44.

Summary

Data concerning advantages and risk of genetically modified agricultural plants growing, their spread in the world and basic principles of quality and safety assessment are summarized in the article.

Стаття надійшла до редакції 08.04.2008

Ярова В.В., к.е.н., доцент ©, **Покутній М.С.**, магістр
*Харківський національний аграрний університет ім. В.В. Докучаєва,
м. Харків, Україна*

ПРОБЛЕМИ АДАПТУВАННЯ УКРАЇНИ НА РИНКУ ПРОДУКЦІЇ ТВАРИННИЦТВА

В статті досліджено причини і ознаки сучасного кризового стану розвитку галузі тваринництва (зокрема свинарства), основні негативні ризики вступу України до СОТ.

Ключові слова: конкурентоспроможність, тваринництво, свинарство, Світова Організація Торгівлі, ризики.

Постановка проблеми. 5 лютого 2008 р. Президентом України Віктором Ющенком і генеральним директором СОТ Паскалем Ламі було підписано протокол про вступ України у Світову організацію торгівлі. Згідно цього документу, після ратифікації пакету документів (не пізніше 4 липня 2008) наша країна стане повноправним учасником організації.

Вступ України у Світову Організацію Торгівлі вимагає збалансованої та поступової абсорбції галузей на світовому ринку, підтягання відсталих галузей до більш розвинених. Будучи не підготовленими до повноцінного вступу в СОТ, українські товаровиробники зіткнуться з багатьма проблемами на світових ринках. Маючи шанси успішно адаптуватися на світовому ринку зерна, олійних і технічних культур, Україна зіткнеться з труднощами на ринку продукції тваринництва.

Аналіз останніх досліджень. Через відсутність розрахунків щодо позитивних і негативних наслідків вступу до СОТ для різних галузей і товарних ринків, у дискусіях вчених переважають емоційні аргументи і полярні думки. Питання щодо балансу позитивних і негативних чинників лібералізації товарних ринків поки що залишається відкритим.

Експерт Інституту сільського розвитку Осташко Т. зазначає, що вважається, що вступ до СОТ відіграв позитивну роль в економічному розвитку країн із перехідною економікою. Суттєві переваги щодо дозволених обсягів підтримки внутрішнього агроринку мали країни, що приєдналися до ГАТТ/СОТ на початку перехідного періоду, і, відповідно, базовий період для розрахунку підтримки внутрішнього ринку для них було встановлено в роки, коли економіка ще була неринковою, рівень захисту внутрішнього ринку — високим і переважали нетарифні методи захисту. А отже, дозволений рівень підтримки внутрішнього ринку для цих країн після процедури тарифікації виявився доволі високим. Як показує досвід країн Центральної та Східної Європи, рівень підтримки сільського господарства визначається не стільки їхніми зобов'язаннями щодо скорочення сукупного виміру підтримки (СВП), скільки можливостями бюджету.

На думку експерта Центру досліджень проблем громадянського суспільства Олега Фесенко, можна вирізнити низку проблем, які Україні доведеться вирішувати після вступу в СОТ: неконкурентоспроможність українських товаровиробників з окремих видів товарів на зовнішніх ринках; зниження імунітету вітчизняного виробника під час відкриття зовнішніх кордонів і експорту товарів на зарубіжні ринки; розширення торгових меж і збільшення потоків сірого імпорту; відсутність захисту споживачів, зумовленого ризиками цінового буму на ринку.

Генеральний директор ДП “Агро-Аврора” Нікопольського району Дніпропетровської області Андрій Помазанський вважає, що ситуація, що склалася

сьогодні на вітчизняному ринку сільгосппродукції, є вкрай гнітючою. До 1990 року Україна посідала восьме місце у світі, маючи в наявності 19,9 мільйона голів. Саме тоді селяни забезпечували співвітчизників обґрунтованими нормами споживання свинини на душу населення – 30 - 31 кілограмів. То були часи, коли свинина в загальному виробництві м'яса в країні становила 58,7%. Нині виробляється на душу населення третина від норм — 12,9 кілограма на одну особу. Музиченко О. вказує на те, що урядовці вважають, що ніякої “м'ясної кризи” в країні немає. Так, є певні серйозні проблеми в галузі, але ситуація під контролем, працюють різні державні програми підтримки тваринництва, дефіциту продукції на ринку не спостерігається, а у зростанні цін на м'ясо винні... спекулянти-перекупники! Всі намагання влади врегулювати м'ясне питання бажаного успіху не принесли. Ціни на м'ясо (яловичину, телятину, свинину, птицю) продовжують зростати.

Мета статті. Головною метою статті є вивчення проблем адаптування України на ринку продукції тваринництва з точки зору майбутнього вступу до СОТ. Досягнення мети передбачає вивчення: причин кризового стану галузі тваринництва в цілому, і зокрема свинарства; досвіду розвитку галузі свинарства у передових країнах світу; основних негативних ризиків, пов'язаних із вступом України до СОТ; умов, що забезпечать приріст виробництва свинини.

Виклад основного матеріалу. Тваринництво - це галузь, де проблеми не є проблемами одного року. Чинники, що спричиняють трагічну ситуацію її стану, можна розподілити в дві основні групи. Перша - це економічно об'єктивні, які склалися в попередні роки. До них, належить неврегульованість у цілому в комплексі національних економічних взаємин: диспаритет цін, несприятливі податки та брак кредитної системи.

Інша група чинників - суб'єктивно-господарські, які діють на рівні кожного конкретного господарства, кожного конкретного власника. Насамперед, це те, що нині в тваринництві порушені технології, погіршується від цього економіка галузі, формується значна затратна частина, спрощений підхід до селекційно-племінної роботи, не поліпшилася останнім часом генетична якість тварин.

За останні 10 років світове виробництво свинини збільшилось на 24,2 млн т, або 31%, і нині становить 102,7 млн т. Споживання свинини на душу населення в деяких країнах світу (кг/рік) характеризується такими даними: Данія — 77, Угорщина — 62, Німеччина — 57, Польща — 42, Нідерланди — 44, Китай — 34 кг.

В Україні динаміка виробництва цього виду м'яса інша. Занепад великих тваринницьких господарств та ставка на приватний сектор щодо забезпечення країни м'ясом призвели до найзначнішого скорочення поголів'я худоби і найменших обсягів виробництва м'яса за роки незалежності. Головні причини цього — тривалий термін вирощування ВРХ та свиней, що потребує значних витрат; залежність тваринництва від ситуації на зерновому ринку, що безпосередньо позначається на кількості та вартості комбикормів; велика кількість представників малого бізнесу на селі, які вирощують худобу на продаж, але неспроможні протистояти форс-мажорним обставинам, тому легко відмовляються від цього бізнесу до сприятливіших часів.

Політика реформ в АПК пропагувала дрібнотоварне виробництво і фермерство, саме вони нагодують Україну і забезпечать сировиною м'ясопереробку. Фермери відмахнулися від тваринництва, бо сфера затратна і потребує чималих капітальних вкладень. Тому їх частка у загальному валі м'ясної сировини мізерна — 0,2%.

Економічну скруту витримали великотоварні тваринницькі комплекси, які навіть змогли наростити поголів'я, але їх частка на ринку сьогодні не значна. Вітчизняний та іноземний капітал ще не прийшли у скотарство та свинарство, адже його відлякує досить тривалий технологічний цикл виробництва, відсутність дешевих довгострокових кредитів та ще певна кількість усіляких ризиків, що роблять цей бізнес для інвестора малопривабливим.

Цікавим є успіх в аграрній сфері Данії, країни, площа пахотних земель якої в 14,8 рази менше ніж в Україні, яка утримує 25 млн. голів свиней. Актуальним є питання кредитування галузі. В Україні поголів'я свиней у 2006 р. становило 7,3 млн. голів. З останні 15 років воно скоротилося майже втричі. Законодавство Данії вимагає дотримуватися гармонійного співвідношення між поголів'ям худоби і розміром фермерського земельного наділу. Тому там відсутні тваринницькі комплекси-велетні: на забій можна виростити не більше 30 свиней на гектар. Це не перешкодило Данії вийти у світові лідери експорту свинини. Якщо сто років тому її беконом уперше поласували британці, то нині майже 90% продукції вивозиться до ЄС та інших країн, що становить близько 6% експортного потенціалу. І це попри те, що там немає державної програми фінансової підтримки виробників чи експортерів свинини: її скасували 1973 року, після вступу до Євросоюзу. Діють лише схеми загальної підтримки сільського господарства, поширені серед країн ЄС.

На відміну від України, тамтешні свинарі згуртувались у багатопрофільні кооперативи, які забивають, переробляють і реалізують понад 90% поголів'я. На кооперативних засадах функціонують і великі забійні концерни Danish Crown і Tican. Якщо фермер — член кооперативної бойні, то зобов'язаний постачати продукцію тільки туди, а підприємство — платити йому найкращу ціну. У свою чергу, у кооперативних переробних підприємств нема потреби гаяти час у пошуках сировини.

Важливим завданням є збільшення світового авторитету України як високорозвиненої аграрної країни та забезпечення співвітчизників медичними науково-обґрунтованими нормами споживання свинини на душу населення. Сприятли розвитку галузі покликані спеціальна державна "Програма розвитку свинарства України до 2010 року", якою передбачено державну підтримку відродження товарного свинарства і племінної роботи та доведення виробництва свинини у забійній масі до 1,5 млн. тонн, або близько двох мільйонів у живій вазі; Закон України "Про загальнодержавну програму селекції в тваринництві на період до 2010 року".

Взявши за основу норматив споживання м'яса у розвинених країнах (80 кг), вітчизняні вчені розрахували баланс м'яса: країні необхідно утримувати на інтенсивній відгодівлі чотири мільйони голів м'ясних порід великої рогатої худоби, які протягом року-півтора нагулюватимуть кондиційну вагу, стільки ж свиней, через п'ять-шість місяців готових на забій, і 90 мільйонів бройлерів. Тільки за такого розкладу матимемо збалансований за м'ясом ринок: третина — свинина, стільки ж — яловичина і 30% — курятина. Але для цього держава мусить витратити 70 млрд. грн. капітальних вкладень. І тоді ми не заглядатимемо ні в Аргентину, ні в Бразилію, ні в Данію. Високоінтенсивне виробництво за передовими технологіями дає змогу отримувати продукцію визнаних стандартів, економлячи ресурси.

Галузь промислового свинарства потребує допомоги в реалізації виробленої програми. Державне замовлення зорієнтувало б виробників свинини в обсягах власного виробництва. При цьому можна було б відмовитися від імпорту свиногоголів'я. Масове завезення свиней з-за кордону може лише тимчасово і незначно збільшити вал виробництва свинини, але різко і негативно позначитися на відродженні вітчизняного свинарства. А через деякий час і взагалі приведе галузь в повну залежність від зарубіжної з ремонту та формування свинарських стад. Імпорт свинини проводиться за пільговими цінами, які дешевше за наші.

Офіційна світова статистика свідчить, що частка свинини у загальному виробництві м'яса становить понад 40 відсотків, при цьому простежується тенденція до його збільшення й надалі. За думкою міжнародних експертів, свинина збереже своє лідерство і в найближчі десятиріччя.

Ціни на вітчизняному ринку м'яса диктують посередники й переробні підприємства. Зменшуючи закупівельні розцінки, вони водночас збільшують ціни на власну продукцію. Здавалося, закономірним було б те, що коли впали

закупівельні ціни на м'ясо, повинні різко знизитися й ціни на ковбаси. Але ж ні, переробники стрижуть селян, а держава робить вигляд, що не помічає цієї зухвалості.

Досвід країн, що порівняно нещодавно увійшли до складу ЄС, свідчить, що конкуренція всередині Європейського Союзу не допускається. Надлишки сільськогосподарської продукції або експортують, або вони опиняються поза законом. В Естонії кількість сільськогосподарських працівників зменшилася на третину. У Литві частка зайнятих в агропромисловому виробництві скоротилася із 23,8 до 17,5%. Зайнятість у сільському господарстві США становить 0,7%, ВВП на душу населення – 39430 \$ [2, с.196]. В Україні ці показники становлять, відповідно, 19% і 1340\$ [2, с.206]. Враховуючи це в Україні необхідно розробити буферну політику пом'якшення наслідків вільного ринку.

Багато ризиків чекає на Україну і від членства у СОТ. Наприклад, в Аргентині немає стада менше 300 голів: одного-двох бичків там ніхто не утримує. Вони згодні постачати нам м'ясо за ціною трохи вище долара. При цьому державна дотація в Аргентині, за умовами СОТ, становить 80 млн. дол. Підприємства Європи розчленовують курку на... 24 частини, тоді як ми здатні тільки забивати.

До найбільших ризиків від членства України у СОТ можна віднести поступове зменшення рівня захисту внутрішнього агропродовольчого ринку. Україна, так само як і інші країни з перехідною економікою, пройшла шлях від лібералізації торгівлі, цін і обмеженого втручання у функціонування ринків до політики підтримки цін і ринків, передусім шляхом імпорتنих та експортних обмежень. Результатом високого рівня захисту внутрішнього ринку стало те, що близько 95% продовольчої продукції на ньому становить продукція українського виробника.

Національні виробники зазнають певних втрат, пов'язаних із адаптацією до нового конкурентного й регулятивного середовища. На думку фахівців Мінекономіки, присутність національного виробника на агропродовольчому ринку може зменшитися до 60–70%.

Необхідність дотримання суворіших санітарних, фітосанітарних і технічних норм також може виявитися суттєвою перешкодою для розширення експорту сільськогосподарської продукції з України. Правила СОТ вимагають застосування санітарних і фітосанітарних заходів не тільки для зовнішнього, а й для внутрішнього ринку. Ця процедура збільшить витрати на виробництво і зменшить прибутки сільськогосподарських виробників. Створення інституцій для впровадження і підтримки стандартів СОТ потребує значних коштів Державного Бюджету, оскільки це пов'язано з витратами на відповідне устаткування, навчання персоналу, законодавче запровадження відповідних норм. Як свідчить досвід країн з перехідною економікою, ці витрати є доволі значними. Виконання зазначених заходів за рахунок кредитів Світового банку збільшує зовнішній борг країни і може спричинити скорочення витрат на підтримку сільськогосподарських виробників і сільської місцевості.

Аби вивести продукцію на експортні рубежі, потрібно мати акредитовані за європейським стандартом ветлабораторії, ціна однієї становить 10 млн. грн. За роки незалежності на Україні оснащено лише одну (із необхідних 10) — центральну за гроші з проекту технічної допомоги. Коштів у державному бюджеті на ці цілі не передбачено.

Висновки. Причини кризового стану галузі свинарства полягають у: порушенні структури виробничо-фінансових відносин на селі; зниженні платоспроможного попиту населення; масивному надходженні на внутрішній ринок дешевого субсидованого імпортного м'яса.

Зі вступом до СОТ вітчизняні виробники втратять частину внутрішнього продовольчого ринку. Зниження імпорتنих мит відкриє шлях до внутрішнього ринку передусім відносно дешевшій імпортній продукції. Це, з одного боку, позитивно впливатиме на задоволення попиту населення, але з другого —

негативно позначиться на становищі власного виробника, що, зрештою, може звести нанівець переваги для населення, особливо, для сільського.

Зважаючи на попередній досвід економічних перетворень в Україні, зазначені у статті короткотермінові негативні ризики, пов'язані із вступом до СОТ, можуть перетворитися на довготермінові, а негативні тенденції — набути системного характеру. Можливі соціальні наслідки для сільських мешканців, які становлять майже третину всього населення України. Послаблення позиції національних виробників на внутрішньому агропродовольчому ринку в результаті приєднання України до СОТ зумовить прискорення темпів зростання безробіття у сільській місцевості.

Приріст виробництва свинини можливо забезпечити за рахунок реконструкції наявних свинокомплексів індустріального типу, будівництва нових високотехнологічних свинарських підприємств, збільшення виробництва свинини в сільськогосподарських підприємствах і господарствах населення.

Постійний випуск продукції низької собівартості й належної якості в Україні може забезпечити тільки великотоварне виробництво. Українські товаровиробники здатні зупинити занепад галузі свинарства і підвищити її конкурентоспроможність за однієї умови: припинення дискримінаційної стосовно селян державної цінової політики, що заганає у глухий кут українське село, позбавляючи навіть малих надій на подальший розвиток.

Література

1. Україна-СОТ - обмеження знято: Огляд ринків за тиждень (04 - 08 лютого 2008 р.) // <http://finance.ua>.
2. Мир в цифрах – 2007. Карманний справочник / Пер. с англ. – М.: ЗАО “Олимп-Бизнес”, 2007. – 272 с.

Summary

Jarova V.V., Pokutniy M.S.

THE PROBLEMS OF UKRAINE'S ADAPTATION TO THE MARKET OF CATTLE-BREEDING PRODUCTION

The lack of Ukraine's preparation to enter WTO is the main reason of both competitiveness failure among Ukrainian producers in cattle-breeding production within the world's market and the decrease of safeguard level in the home agroproduction market.

Стаття надійшла до редакції 14.04.2008

Яців І.Б., к.е.н., доцент ©

Львівський національний аграрний університет, м. Дубляни, Україна
**ОСОБЛИВОСТІ МЕТОДИКИ ОЦІНКИ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ
СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОЇ ПРОДУКЦІЇ**

Розглянуті методичні підходи до оцінки конкурентоспроможності різних видів сільськогосподарської продукції. Вони враховують особливості кон'юнктури ринків сільськогосподарської продукції, організації її просування до споживачів. Вказано на принципи формування системи параметрів – характеристик продукції, за якими здійснюється оцінка.

Ключові слова: конкурентоспроможність, сільськогосподарська продукція.

Постановка проблеми. Тривала процедура вступу України до Світової організації торгівлі супроводжувалася активними дискусіями про ймовірні преференції і втрати, які очікують вітчизняний аграрний сектор. Очевидно, рівень конкуренції на вітчизняному аграрному ринку посилиться, та й на зовнішніх ринках українських виробників з розпростертими об'ємами не чекають. Для утвердження своїх ринкових позицій їм доведеться демонструвати певні конкурентні переваги, зокрема, пропонувати покупцям конкурентоспроможну продукцію.

Зміна умов господарювання вимагає удосконалення підходів до оцінки конкурентоспроможності сільськогосподарської продукції. Ця оцінка повинна давати зацікавленим суб'єктам об'єктивну інформацію про переваги й недоліки пропонованого товару, допомогти виробникам продукції визначити стратегію їх подальшого розвитку. Досконала методика аналізу конкурентоспроможності продукції необхідна органам державного управління для розробки дієвої системи аграрного протекціонізму, яка б не суперечила вимогам СОТ.

Аналіз останніх досліджень. Теоретичні й практичні аспекти конкурентоспроможності аграрного сектора досліджуються багатьма вітчизняними економістами-аграрниками. Серед їх доробку варто виділити опубліковані в останні роки ґрунтовні праці А.П. Гайдуцького, Л.А. Євчук, С.М. Кваші, М.Й. Маліка, В.Я. Месель-Веселяка, О.А. Нужної, Б.Й. Пасхавера, О.О. Школьного, багатьох інших авторів. Однак здебільшого в їх публікаціях акцентується увага на окремих практичних заходах з підвищення конкурентоспроможності сільськогосподарських підприємств та їх продукції. Питання методики оцінки цієї конкурентоспроможності, вважаємо, з'ясовані недостатньо. Натомість у публікаціях Б.В. Буркинського, Ю.Б. Іванова, А.М. Кандиби, Л.С. Кобилянського, І.В. Смоліна, інших економістів досить детально розглядається методика оцінки конкурентоспроможності товару, однак не розкриваються особливості використання цієї методики стосовно сільськогосподарської продукції.

Мета статті. У даній статті ставилося завдання викласти авторський підхід до принципів оцінки конкурентоспроможності сільськогосподарської продукції з урахуванням особливостей і практичних потреб вітчизняного аграрного сектора.

Виклад основного матеріалу. Конкурентоспроможність товару є основною формою прояву конкурентоспроможності підприємства, матеріальним носієм його конкурентних характеристик, втіленням його конкурентних переваг. Згідно з наведеними в різних публікаціях визначеннями [1, с. 13-14; 2, с. 816; 3, с. 297; 6, с. 484; 7, с. 16; 10, с. 224 та ін.] конкурентоспроможність товару:

- визначається сукупністю характеристик, які відображають здатність товару задовольнити певні вимоги споживачів;

- проявляється у здатності товару бути реалізованим на конкурентному ринку.

Узагальнюючи позиції різних авторів, встановлено: конкурентоспроможність товару визначається наявністю в нього характеристик, які здатні задовольнити вимоги споживачів, а відтак – забезпечувати можливість реалізації цього товару на ринку з вигодою для продавця (виробника). Базовим принципом методики оцінки конкурентоспроможності товару є її відносний характер, тобто визначається ця оцінка через порівняння окремих характеристик досліджуваного об'єкта з характеристиками аналогічного товару, що займає провідні позиції на даному сегменті ринку, або умовного (еталонного) зразка.

Б.Й. Пасхавер відзначає, що конкурентоспроможність продукції – багатогранне поняття, яке залежно від кута зору може мати різні критерії виміру [4, с. 12]. На практиці це означає, що аналітик відбирає певну систему характеристик досліджуваного об'єкта, яка може варіюватися залежно від його суб'єктивних міркувань чи конкретних потреб.

Як правило, конкурентоспроможність товару оцінюють за кількома групами характеристик. У більшості публікацій цю оцінку пропонується здійснювати за трьома групами параметрів: технічними, які відображають споживчі властивості товару; нормативними, які характеризують відповідність товару обов'язковим нормам і стандартам; економічними, які вказують на обсяг витрат споживача, пов'язаний з придбанням і використанням даного товару (їх ще називають ціною споживання). Про рівень конкурентоспроможності товару свідчить обсяг корисного ефекту, який отримує споживач (цей ефект визначають технічні характеристики товару при його відповідності нормативним критеріям) з розрахунку на одиницю ціни споживання. Порівнювані параметри узагальнюються в інтегрованому показникові (коефіцієнті), який визначається за формулою:

$$K = \frac{I_{ТП} \cdot I_{НП}}{I_{ЕП}}, \quad (1)$$

де K – інтегральний показник конкурентоспроможності аналізованого товару відносно порівнюваного зразка;

$I_{ТП}$ – груповий показник конкурентоспроможності за технічними параметрами, визначений на основі відношення окремих характеристик аналізованого товару до аналогічних характеристик зразка, взятого для порівняння, з урахуванням їх важливості;

$I_{НП}$ – груповий показник конкурентоспроможності за нормативними параметрами, визначений на основі порівняння характеристик товару з регламентуючими їх нормами, стандартами;

$I_{ЕП}$ – груповий показник конкурентоспроможності за економічними параметрами, визначений на основі порівняння ціни споживання аналізованого і порівнюваного з ним товару.

Якщо $K > 1$, за сукупністю характеристик досліджуваній товар переважатиме товар (зразок), взятий за базу для порівняння, тобто вважатиметься конкурентоспроможним на даному сегменті ринку, при $K < 1$ – навпаки. Принципово, що аналітик не тільки робить загальний висновок про рівень конкурентоспроможності продукції, а й встановлює, за рахунок чого сформувалася її перевага чи відставання від продукції основних конкурентів.

Однак формула (1) не може бути беззастережно застосована для оцінки конкурентоспроможності різних видів сільськогосподарської продукції. Розглядаючи особливості здійснення оцінки, всі ці види розділимо на три групи:

- насіннева продукція та племінні ресурси тваринництва, покупцями яких виступають сільськогосподарські виробники;
- продукція, що в непереробленому вигляді може бути реалізована виробниками одразу кінцевим споживачам (фрукти, овочі, картопля);

- продукція, що реалізовується гуртовим покупцем і, перш ніж дійде до кінцевого споживача, проходить стадію промислової переробки.

Оцінка конкурентоспроможності видів сільськогосподарської продукції, що відносяться до першої групи, може бути здійснена за формулою (1) без суттєвих застережень. У якості технічних параметрів враховується потенційна урожайність культури чи продуктивність тварин, інші характеристики сорту чи породи, що можуть цікавити виробника. Параметр $I_{ГП}$ визначатиметься за формулою:

$$I_{ГП} = \sum_{i=1}^n q_i a_i, \quad (2)$$

де q_i – індекс i -го параметра, визначений як відношення i -го параметра продукції до аналогічного параметра продукції, взятої за базу для порівняння;

a_i – вагомість (значимість) для покупця i -го параметра продукції, визначена коефіцієнтом, причому $\sum a_i = 1$;

n – кількість технічних параметрів, за якими здійснюється оцінка конкурентоспроможності.

Базою для порівняння, як правило, виступає конкретний товар – найбільш популярний районований сорт, племінний ресурс з високими породними характеристиками. На основі порівняння з ціною цього товару визначається й $I_{ЕП}$. Суб'єктивізм при здійсненні оцінки конкурентоспроможності проявляється в основному лише при визначенні вагомості окремих технічних параметрів, загальна кількість яких, здебільшого, доволі невелика.

При визначенні конкурентоспроможності другої групи видів сільськогосподарської продукції у якості технічних параметрів виступають характеристики, які цікавлять споживачів – смак продукції, її зовнішній вигляд, лежкість, транспортабельність тощо. Як правило, ці параметри не мають кількісних характеристик і можуть бути оцінені в балах шляхом опитування споживачів та експертів. Опитувані визначають і вагомість окремих споживчих характеристик. У якості бази для порівняння рекомендується брати продукцію з високими споживчими характеристиками (бажано – найсильніший товар-конкурент на даному сегменті ринку).

Більшість видів сільськогосподарської продукції відноситься до третьої групи за наведеною вище класифікацією. Мова йде про сільськогосподарську сировину – однорідну продукцію, яка не виділяється оригінальними споживчими характеристиками. Здебільшого виробники реалізують таку продукцію за цінами, встановленими покупцями-монополістами. Тоді порівняння цін при аналізі конкурентоспроможності продукції з однаковими якісними характеристиками втрачає сенс ($I_{ЕП} = 1$).

У таких випадках груповий показник конкурентоспроможності за економічними параметрами доцільно визначати як відношення повної собівартості одиниці продукції даного виробника до середньої ціни, за якою вона може бути реалізована на ринку. При цьому конкурентоспроможність продукції визначають не стільки її споживчі характеристики (вони уніфіковані для відповідної товарної групи) чи можливість її реалізації (встановивши ціну, покупець погоджується придбати товар), скільки економічна вигода, яку отримує виробник від реалізації даної продукції. Залежність ціни продукції від її якісних споживчих характеристик означає, що $I_{ГП}$ може не розраховуватись, а за базу порівняння береться стандартизований товар. Запропонований підхід узгоджується з думкою провідних вітчизняних економістів-аграрників, які відзначають, що для сільськогосподарської галузі узагальнюючим показником конкурентоспроможності є прибутковість [4, с. 7; 8, с. 4; 9, с. 8].

Груповий показник конкурентоспроможності за нормативними параметрами ($I_{ГП}$) розраховується при оцінці конкурентоспроможності всіх видів сільськогосподарської продукції. Л.А. Євчук пропонує аналізувати виключно

відповідність продукції нормативним параметрам, а не їх перевищення. Тоді оцінка нормативних показників визначатиметься показником, який набуває одного з двох значень: 1 – товар відповідає нормам і стандартам; 0 – не відповідає [5, с. 38].

Такий підхід є раціональним і значно спрощує аналіз, адже якщо хоча б один з нормативних показників параметрів товару дорівнює нулю, товар визнається неконкурентоспроможним. Однак іноді споживача цікавить не тільки відповідність якісних характеристик сільськогосподарської продукції діючим нормативам, а й те, наскільки ці характеристики віддалені від граничних нормативних показників (наприклад, від гранично допустимого вмісту нітратів у продуктах рослинництва, рівня бактеріального обсіменіння сировинного молока тощо). У таких випадках, якщо високі споживчі характеристики продукції безпосередньо не враховуються в її ціні, I_{HP} може визначатися за формулою, аналогічній (2).

Висновки. Відмінності в цільовому призначенні різних видів сільськогосподарської продукції, способах її просування до кінцевого споживача обумовлюють необхідність застосування кількох різних алгоритмів оцінки їх конкурентоспроможності. Відмінності стосуються системи досліджуваних характеристик продукції, вибору зразка товару, з яким здійснюється порівняння. Доцільним є аналіз лише тих показників, які цікавлять покупця (споживача) продукції. На особливості здійснення оцінки конкурентоспроможності впливає той факт, що саме покупець часто визначає ціну на сільськогосподарську продукцію.

Література

1. Бородин К.Г. Конкурентоспособность в рыночной экономике. – М.: ТЕИС, 2005. – 125 с.
2. Економічна енциклопедія: У 3-х томах. – Т.1 / Редкол.: С.В. Мочерний (відп. ред.) та ін. – К.: ВЦ “Академія”, 2000. – 864 с.
3. Енциклопедія бізнесмена, економіста, менеджера / За ред Р. Дяківа. – К.: Міжнародна економічна фундація, 2000. – 704 с.
4. Забезпечення конкурентоспроможності аграрного сектора економіки України на внутрішньому і зовнішньому ринках: Наукова доповідь / За ред. акад. УААН В.М. Трегобчука, чл.-кор. УААН Б.Й. Пасхавера. – К.: Ін-т екон. та прогноз., 2007. – 260 с.
5. Забезпечення конкурентоспроможності і економічного зростання регіонального АПК / За ред. І.І. Червена, Л.А. Євчук, 2005. – 440 с.
6. Кандиба А.М. Менеджмент зовнішньоекономічної діяльності: Навч. підруч. – К.: Аграрна наука, 2004. – 508 с.
7. Конкурентоспроможність економіки України в умовах глобалізації / Я.А. Жаліло, Я.Б. Базилюк, Я.В. Белінська та ін.; За ред. Я.А. Жаліла. – К.: НІСД, 2005. – 388 с.
8. Малік М.Й., Нужна О.А. Конкурентоспроможність аграрних підприємств: методологія і механізми: Монографія. – К.: ННЦ ІАЕ, 2007. – 270 с.
9. Месель-Веселяк В.Я. Підвищення конкурентоспроможності аграрного сектору економіки України // Економіка АПК. – 2007. - № 12. – С. 8-14.
10. Саєнко М.Г. Стратегія підприємства: Навчальний посібник. – Тернопіль: Економічна думка, 2007. – 352 с.

Summary

Yatsiv I.B.

FEATURES OF METHOD OF AGRICULTURAL PRODUCT COMPETITIVENESS ESTIMATION

The methodical approaches of different types of agricultural product competitiveness estimation are considered in the article. They take into account the features of the affairs state of agricultural product markets, organization of its moving toward users. It is indicated on principles of forming of parameters system – descriptions of products, which estimation is carried out after.

Стаття надійшла до редакції 11.04.2008

ЗМІСТ
ОСНОВНІ НАПРЯМИ ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ
ВИРОБНИЦТВА ТА ПЕРЕРОБКИ ПРОДУКЦІЇ АПК
MAIN DIRECTIONS OF INNOVATIVE DEVELOPMENT OF
AGRICULTURAL MANUFACTURING AND AIC PRODUCTION
PROCESSING

1.	Александрова А.І. ЕКОЛОГІЧНІ ПРОБЛЕМИ ФУНКЦІОНУВАННЯ ФЕРМЕРСЬКИХ ГОСПОДАРСТВ	3
2.	Балдінська Н.О., Балдінська О.Ю. ДОСЛІДЖЕННЯ ВПЛИВУ ЗАБЕЗПЕЧЕНОСТІ СПРАВНОЮ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОЮ ТЕХНІКОЮ НА РЕЗУЛЬТАТИВНІСТЬ ВИРОБНИЦТВА ПРОДУКЦІЇ РОСЛИННИЦТВА	7
3.	Баран С.І. НАЦІОНАЛЬНА СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКА ПАЛАТА ТА ІННОВАЦІЙНА ДІЯЛЬНІСТЬ В АПК	12
4.	Батюк Б.Б., Гарасим П.М., Батюк О.Я. КРИТЕРІЇ ЕФЕКТИВНОСТІ ПРИЙНЯТТЯ УПРАВЛІНСЬКИХ РІШЕНЬ	18
5.	Березівський П.С., Железняк А.М. КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНІСТЬ МОЛОКОПЕРЕРОБНИХ ПІДПРИЄМСТВ В УМОВАХ СПІВПРАЦІ З СОТ	24
6.	Васильчак С.В., Жидяк О.Р. ІНВЕСТИЦІЙНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РОЗВИТКУ МОЛОЧНИХ КООПЕРАТИВІВ	28
7.	Волошин О.Р., Галайко Н.В. МІСЦЕ ТА ЗНАЧЕННЯ ПРОГНОЗУВАННЯ ПРОМИСЛОВОГО РОЗВИТКУ В ПРОЦЕСАХ РЕГУЛЮВАННЯ І ПРИЙНЯТТЯ УПРАВЛІНСЬКИХ РІШЕНЬ	33
8.	Гладій Н. В. ЕКОНОМІЧНА СУТНІСТЬ ІНТЕГРАЦІЇ ТА ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ ІНТЕГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ В УКРАЇНІ	28
9.	Горковенко І.В. ТЕНДЕНЦІЇ ТА ЧИННИКИ ЗМІНИ ЧИСЕЛЬНОСТІ ПРАЦІВНИКІВ У СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВАХ	42
10.	Гримак А.В. ДО ПИТАННЯ ВПРОВАДЖЕННЯ НАУКОВИХ ІННОВАЦІЙ У М'ЯСОПРОДУКТОВОМУ ПІДКОМПЛЕКСІ	49
11.	Грицик Д.М. ІНФРАСТРУКТУРНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕФЕКТИВНОГО РОЗВИТКУ РИНКУ МОЛОКОТОВАРНОЇ ПРОДУКЦІЇ	53
12.	Гришук Л.А., Стричак Г.В. ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ СОЦІАЛЬНОГО КАПІТАЛУ НА СЕЛІ	58
13.	Губенко В.І. ФОРМУВАННЯ КОНКУРЕНТНОЇ ПОЛІТИКИ В УМОВАХ СПІВПРАЦІ З СОТ	62
14.	Діброва А.Д. ФОРМУВАННЯ МЕХАНІЗМУ ПІДТРИМКИ ДОХОДІВ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ТОВАРОВИРОБНИКІВ УКРАЇНИ В	70

	УМОВАХ СПІВПРАЦІ З СОТ: ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ	
15.	Диндин В.Л., Диндин М.Л., Савчин С.Я. РОЗВИТОК МОЛОЧНОГО СКОТАРСТВА У СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВАХ ЛЬВІВЩИНИ	78
16.	Доманський А.Я., Чемерис В.А., Душка В.І. ТВАРИННИЦТВО УКРАЇНИ: СТАН І ПЕРСПЕКТИВИ В УМОВАХ ВСТУПУ ДО СОТ	82
17.	Єлейко О.І., Кухар Р.Б., Рамський І.О., Рудник Р.Р., Кінаш О.М., Новосад В.П. КІЛЬКІСНІ МЕТОДИ ЕКСПЕРТНОГО ОЦІНЮВАННЯ МІЖРЕГІОНАЛЬНИХ ПОТОКІВ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОЇ ПРОДУКЦІЇ	89
18.	Жаворонкова Г.В., Соковніна Д.М. ФОРМУВАННЯ БІЗНЕС-МОДЕЛІ МАРКЕТИНГОВОГО УПРАВЛІННЯ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНИМ КАПІТАЛОМ НА ПІДПРИЄМСТВАХ АПК	94
19.	Завальницька Н.Б., Колодійчук В.А. ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ОПТОВОГО РИНКУ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОЇ ПРОДУКЦІЇ	102
20.	Загоруй Л.П. АНТИОКСИДАНТНИЙ ПОТЕНЦІАЛ РОСЛИННИХ ДОБАВОК У МОЛОЧНОМУ ЖИРІ	109
21.	Іртищева І.О. ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ УПРАВЛІННЯ АГРОПРОДОВОЛЬЧОЮ СФЕРОЮ У РЕГІОНІ НА ІННОВАЦІЙНІЙ ОСНОВІ	115
22.	Кадюк З.С., Степанюк О.І., Минів Р.М., Матвєєва М.П. ЕКОНОМІКО-МАТЕМАТИЧНА МОДЕЛЬ ОПТИМІЗАЦІЇ КОРМОСУМІШІ ДЛЯ ГОДІВЛІ ПТИЦІ	121
23.	Канюка О.І., Гуфрій Д.Ф., Гунчак В.М., Харів І.І., Хомик Р.І., Васів Р.О., Гутий Б.В. КАЗУЇСТИКА В НАЗВАХ ВЕТЕРИНАРНИХ ПРЕПАРАТІВ	128
24.	Кафлевська С.Г., Красняк О.П. ДОСЛІДЖЕННЯ СТАНУ БУРЯКОЦУКРОВОГО ПІДКОМПЛЕКСУ ВІННИЦЬКОЇ ОБЛАСТІ	132
25.	Кісіль М.І. СУЧАСНИЙ СТАНУ ЗАЛУЧЕННЯ ІНВЕСТИЦІЙ В АГРАРНИЙ СЕКТОР ЕКОНОМІКИ	136
26.	Кисла Л.В., Григоренко С.А., Борповікова Н.О., Кислий П.Г. ЗМІНА ФІЗИЧНИХ ТА ОРГАНОЛЕПТИЧНИХ ВЛАСТИВОСТЕЙ ЕТАНОЛУ ПІД ДІЄЮ МАГНІТНОГО ПОЛЯ	140
27.	Клебан О.І. МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ АНАЛІЗУ ЕФЕКТИВНОСТІ ВИКОРИСТАННЯ ОСНОВНИХ ВИРОБНИЧИХ ФОНДІВ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ	143
28.	Козій Б.І. СИСТЕМА УПРАВЛІННЯ НАУКОВИМ ПОТЕНЦІАЛОМ В КОНТЕКСТІ ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО ВИРОБНИЦТВА	151

29.	Козій Б.І., Дудик І.Р. ОБЛІК МОЛОЧНОЇ ПРОДУКТИВНОСТІ КОРІВ ЗАСОБАМИ ТАБЛИЧНОГО ПРОЦЕСОРА EXCEL	155
30.	Коник М. Я. ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ МАЛОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА НА СЕЛІ	162
31.	Копішинська О.П., Калініченко А.В., Калініченко В.М. ТЕХНОЛОГІЇ ЕЛЕКТРОННОЇ КОМЕРЦІЇ У СФЕРІ АГРОБІЗНЕСУ ЯК ЗАСІБ ПІДВИЩЕННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ПРОДУКЦІЇ АГРАРНОГО СЕКТОРУ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ	167
32.	Костецький Я.І. РОЗВИТОК ІННОВАЦІЙНО-ІНВЕСТИЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ФОРМУВАНЬ ТЕРНОПІЛЬСЬКОЇ ОБЛАСТІ	174
33.	Котикова О.І. УДОСКОНАЛЕННЯ СИСТЕМИ ОПОДАТКУВАННЯ ЗЕМЕЛЬ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО ПРИЗНАЧЕННЯ В УКРАЇНІ ЯК НАПРЯМ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ФІНАНСУВАННЯ ЗАХОДІВ ЩОДО РАЦІОНАЛЬНОГО ВИКОРИСТАННЯ ЗЕМЕЛЬ	180
34.	Кощенко О.М., Неділько Т.М., Шейко К.В. ОСОБЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ СПЕЦІАЛІЗОВАНИХ КОМП'ЮТЕРНИХ ПРОГРАМ ДЛЯ РОЗРАХУНКУ ОПТИМАЛЬНОЇ РЕЦЕПТУРИ КОМБІКОРМІВ	187
35.	Кравців Р.Й., Буцяк В.І., Буцяк Г.А., Черевко М.В. ВИКОРИСТАННЯ ЕНТЕРОСОРБЕНТІВ ДЛЯ ПОКРАЩЕННЯ ЯКОСТІ ТВАРИННИЦЬКОЇ ПРОДУКЦІЇ	193
36.	Кравців Р.Й., Квачов В.П., Кухар Р.Б. ІДЕНТИФІКАЦІЯ ТВАРИННИЦЬКОЇ ПРОДУКЦІЇ ЗАСОБАМИ ІНФОРМАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ ЯК СКЛАДОВА СУЧАСНОГО МЕНЕДЖМЕНТУ	199
37.	Кріп Г.М., Андрушко Р.П., Лиса О.В. ІНТЕГРАЦІЯ - ЯК СТРАТЕГІЧНИЙ НАПРЯМ РОЗВИТКУ АГРОПРОМИСЛОВОГО ВИРОБНИЦТВА	205
38.	Крикавський Є.В., Іньшина О.В. КОНЦЕПЦІЯ ТА ОБ'ЄКТИ ЛОГІСТИЧНОГО УПРАВЛІННЯ ФІНАНСОВИМИ ПОТОКАМИ В СИСТЕМІ ДЕРЖАВНИХ ЗАКУПІВЕЛЬ ЗЕРНА	209
39.	Кубрак Н.Р. УПРАВЛІННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНІСТЮ ПРОДУКЦІЇ МОЛОКОПЕРЕРОБНИХ ПІДПРИЄМСТВ	216
40.	Куртяк Б.М., Сімонов Р.П. БЕЗПЕКА ПРОДОВОЛЬЧОЇ СИРОВИНИ ХАРЧОВОЇ ПРОДУКЦІЇ ТА УПРАВЛІННЯ ЯКІСТЮ У ЛЬВІВСЬКІЙ ОБЛАСТІ	221
41.	Кухар Р.Б., Долинський С.В., Дерев'яник В.П., Музика Л.І. ПРОБЛЕМА ЕФЕКТИВНОСТІ УПРАВЛІНСЬКИХ СИСТЕМ ТА ІНФОРМАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ	228
42.	Кушнір Л.П. КРЕДИТНІ ВІДНОСИНИ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ	234

	ПІДПРИЄМСТВ З КОМЕРЦІЙНИМИ БАНКАМИ УКРАЇНИ	
43.	Левків Г.Я., Франчук І.Б. ОРГАНІЗАЦІЙНО-ЕКОНОМІЧНІ ПЕРЕДУМОВИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ НАЦІОНАЛЬНИХ ВИРОБНИКІВ АПК В УМОВАХ ВХОДЖЕННЯ В СОТ	240
44.	Липчук В.В., Скупейко В.В. ДО ПОБУДОВИ РЕГІОНАЛЬНОЇ ІННОВАЦІЙНОЇ СТРАТЕГІЇ	244
45.	Ломаченко Т.И. КОНСАЛТИНГ В МЕХАНІЗМЕ АГРАРНИХ ПРЕОБРАЗОВАНИЙ	249
46.	Лось С.О ОСНОВНІ ТЕХНДЕНЦІЇ В ЗМІНАХ МАТЕРІАЛОМІСТКОСТІ ПРОДУКЦІЇ РОСЛИННИЦТВА В ПІДПРИЄМСТВАХ УКРАЇНИ	254
47.	Малинська Л.В., Протас Н.М., Сакало В.М. ОПТИМІЗАЦІЯ ЗАСТОСУВАННЯ АГРОЛІСОМЕЛІОРАТИВНИХ ЗАХОДІВ У КОНТЕКСТІ ЗБАЛАНСОВАНОГО ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ	259
48.	Міколяш Ф. Т., Коник М. Я. ДЕЯКІ АСПЕКТИ СТВОРЕННЯ ТА ІНВЕСТУВАННЯ РОЗВИТКУ ОБСЛУГОВУЮЧИХ КООПЕРАТИВІВ	266
49.	Минів Р.М., Гірняк К.М. УПРАВЛІННЯ ЯКІСТЮ ПРОДУКЦІЇ ПТАХІВНИЧИХ ПІДПРИЄМСТВ	273
50.	Мироничева О.С, Вуск А.Г. ЗАСТОСУВАННЯ БІОЛОГІЧНО АКТИВНИХ РЕЧОВИН ДЛЯ ПОКРАЩЕННЯ РОСТУ ГРИБНИЦІ ГЛИВИ ЗВИЧАЙНОЇ	278
51.	Михайловський В.І., Оленич І.Р., Харів І.І. АНАЛІЗ КРИТЕРІЇВ СЕГМЕНТУВАННЯ РИНКУ ВЕТЕРИНАРНИХ ПРЕПАРАТІВ, ЩО СТОСУЮТЬСЯ ТОВАРУ	285
52.	Михальчишина Л.Г., Бралатан В.П. РОЗВИТОК СИСТЕМИ КРЕДИТНИХ СПІЛОК У СІЛЬСЬКІЙ МІСЦЕВОСТІ ВІННИЦЬКОЇ ОБЛАСТІ	290
53.	Москва М. Г. СТАНОВЛЕННЯ І РОЗВИТОК РИНКУ ЗЕМЕЛЬ НЕСІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО ПРИЗНАЧЕННЯ В УКРАЇНІ	296
54.	Оленич І.Р., Михайловський В.І., Харів І.І. ОСОБЛИВОСТІ МАРКЕТИНГУ У ГАЛУЗІ ВЕТЕРИНАРНОЇ ФАРМАЦІЇ	300
55.	Олесевич Д.І. МІЖНАРОДНА КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНІСТЬ ВІТЧИЗНЯНИХ АГРАРНИХ ТОВАРОВИРОБНИКІВ В УМОВАХ СПІВПРАЦІ ЗІ СВІТОВОЮ ОРГАНІЗАЦІЄЮ ТОРГІВЛІ	304
56.	Ощипок І.М. ШЛЯХИ ОПТИМІЗАЦІЇ ВИРОБНИЧИХ ПРОГРАМ ЦЕХІВ ПЕРВИННОЇ ПЕРЕРОБКИ ЗАБІЙНИХ ТВАРИН	309
57.	Пеленський О.Л., Пеленський Р.О., Токарчук О.П. МОДЕЛЬ ПРИЙНЯТТЯ КОАЛІЦІЙНИХ РІШЕНЬ ОПТИМІЗАЦІЇ РИЗИКУ В МЕНЕДЖМЕНТІ	313

58.	Перцевой Ф.В., Теймурова А.Т ДОСЛІДЖЕННЯ ТЕМПЕРАТУРИ ПЛАВЛЕННЯ АГАРОВИХ ДРАГЛІВ У ПРИСУТНОСТІ БІЛКА ТВАРИННОГО ПОХОДЖЕННЯ	318
59.	Попова Т.В. МОДЕЛЬ ОРГАНІЗАЦІЙНО-ЕКОНОМІЧНОГО МЕХАНІЗМУ ВІДТВОРЕННЯ ВИРОБНИЦТВА В СІЛЬСЬКОМУ ГОСПОДАРСТВІ	323
60.	Петриняк У.Я., Дацюк М.Б., Сенів Р.В. РОЗВИТОК УКРАЇНИ- ЯК ОСНОВНА УМОВА СТАЛОГО ЗБАЛАНСОВАНОГО ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ	328
61.	Плотнікова М.Ф., Гаваза Л.В. ОСОБЛИВОСТІ ВЕДЕННЯ БДЖІЛЬНИЦТВА В РЕГІОНІ	331
62.	Приліпко Т.М., Булатович О.М., Букалова Н.В. ФОРМУВАННЯ ЗАБІЙНИХ ЯКОСТЕЙ ТА ПОЖИВНОЇ ЦІННОСТІ М'ЯСА БИЧКІВ ЗАЛЕЖНО ВІД РІВНЯ СЕЛЕНУ В РАЦІОНІ	336
63.	Пунько Б.М., Кравців Р.Й. ФОРМА ОРГАНІЗАЦІЇ ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНИХ ТОРГОВИХ ВІДНОСИН У РАМКАХ СВІТОВОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ ТОРГІВЛІ ЯК МОНОАЛЬТЕРНАТИВА СТАЛОГО РОЗВИТКУ	341
64.	Пунько Б.М. ЕКОЛОГІЧНИЙ МЕНЕДЖМЕНТ І АУДИТ ЯК НОВИЙ ТИП УПРАВЛІННЯ ІМІДЖЕМ ПІДПРИЄМСТВА НА СВІТОВИХ РИНКАХ	359
65.	Рідей Н.М., Тригуб Ю.В. ОБГРУНТУВАННЯ ПОТРЕБИ ПІДГОТОВКИ ПРОФЕСІОНАЛІВ НАПРЯМУ 0929 "БІОТЕХНОЛОГІЯ" В НАУ	368
66.	Савченко В.Д., Бойченко А.І., Байдик М.І. ОРГАНІЗАЦІЯ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ І ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКИХ ТЕРИТОРІЙ	375
67.	Сафін О.Р., Гримак О.Я., Кіт В.Г. ПРОДОВОЛЬЧА БЕЗПЕКА УКРАЇНИ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ: ПРОБЛЕМИ ТА ШЛЯХИ РОЗВ'ЯЗАННЯ	383
68.	Сафонова О.М., Фоміна І.М., Бородіна А.В. ВПЛИВ ДІЇ НАПРАВЛЕНОГО МАГНІТНОГО ПОЛЯ НА В'ЯЗКІСТЬ КРОХМАЛЮ БОРОШНЯНОЇ СИРОВИНИ	391
69.	Сафонова О.М., Фоміна І.М., Холодова О.А. ВИВЧЕННЯ СТРУКТУРНО-МЕХАНІЧНИХ ВЛАСТИВОСТЕЙ ТІСТА З БОРОШНА, ПІДДАНОГО ОЗОНУВАННЮ	396
70.	Сендецька С.В. ОСОБЛИВОСТІ ЕКОНОМІЧНОГО МЕХАНІЗМУ ФОРМУВАННЯ І ФУНКЦІОНУВАННЯ РИНКУ ПРОДУКЦІЇ ПТАХІВНИЦТВА	401
71.	Соколова А.О. ІННОВАЦІЙНІ ПЕРЕДУМОВИ ФІНАНСОВОЇ СТІЙКОСТІ АГРАРНИХ ПІДПРИЄМСТВ	407
72.	Солтис М.В. ЗАКОНОМІРНОСТІ ТА ТЕНДЕНЦІЇ ФОРМУВАННЯ	412

	КАНАЛІВ ЗБУТУ ТВАРИННИЦЬКОЇ ПРОДУКЦІЇ	
73.	Стадник М.Є. РИЗИКИ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО ВИРОБНИЦТВА	416
74.	Степанюк Н.А. ОЦІНКА АГРАРНОГО ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ: ЕКОЛОГО-ЕКОНОМІЧНИЙ АСПЕКТ	421
75.	Терешко Б.М., Лясота В.П., Болоховський В.В. СТАН ПРИРОДНОЇ РЕЗИСТЕНТНОСТІ ОРГАНІЗМУ МОЛОДНЯКУ ВЕЛИКОЇ РОГАТОЇ ХУДОБИ ТА ЕФЕКТИВНІСТЬ ЗАСТОСУВАННЯ НОВИХ ПРО- І ПРЕБІОТИКІВ В УМОВАХ ВИКОРИСТАННЯ НОВІТНІХ ТЕХНОЛОГІЙ ВИРОЩУВАННЯ	426
76.	Томчук О.Ф., Федоришина Л.І. РОЗВИТОК ІНФРАСТРУКТУРИ АГРАРНОГО РИНКУ ВІННИЧЧИНИ	436
77.	Франчук В.І., Войтович Н.В. ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ СТРАТЕГІЧНОГО МАРКЕТИНГОВОГО ПЛАНУВАННЯ НА МОЛОКОПЕРЕРОБНИХ ПІДПРИЄМСТВАХ	441
78.	Халецький О.В., Децик О.П., Халецька О.О., АНАВАЗІЗ ЯК ІСТОРИЧНО-ДУХОВНЕ СХОДЖЕННЯ	447
79.	Халецька О.О. СОЦІАЛЬНО-КУЛЬТУРНА ПАРАДИГМА У НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕННЯХ	455
80.	Хицька О.А., Букалова Н.В., Слободенюк О.І. ОЦІНКА ЯКОСТІ ТА БЕЗПЕКИ М'ЯСА ТА М'ЯСНИХ ПРОДУКТІВ В УМОВАХ ГІПЕРМАРКЕТУ	464
81.	Ходаківська О.В. НАПРЯМИ СТИМУЛЮВАННЯ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ТОВАРОВИРОБНИКІВ ЩОДО ВИРОБНИЦТВА ЕКОЛОГІЧНОЇ ПРОДУКЦІЇ	470
82.	Черечон О.І. ВИКОРИСТАННЯ ЗЕМЕЛЬНИХ РЕСУРСІВ ПРИМІСЬКОЇ ЗОНИ	474
83.	Чехлатий О.М. РОЗВИТОК ТА СТАНОВЛЕННЯ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ДОРАДЧИХ СЛУЖБ НА ПОЛТАВЩИНІ	479
84.	Шерстюк С.В. ВПЛИВ ВСТУПУ ДО СОТ НА ЕКСПОРТООРІЄНТОВАНОМУ ДІЯЛЬНІСТІ АПК ХАРКІВСЬКОГО РЕГІОНУ	484
85.	Шмиголь Ю.В., Красильний В.О., Гончарова В.М. ОПТИМІЗАЦІЯ ВИКОРИСТАННЯ МІНЕРАЛЬНИХ ДОБРИВ У АГРОЕКОСИСТЕМАХ	489
86.	Шульський М.Г. ТЕРИТОРІАЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ ЗДІЙСНЕННЯ ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ У ЛЬВІВСЬКІЙ ОБЛАСТІ	497
87.	Янович Д.О. ГЕНЕТИЧНО МОДИФІКОВАНІ ПРОДУКТИ ХАРЧУВАННЯ: ПЕРЕВАГИ, НЕБЕЗПЕКИ, ОЦІНКА ЯКОСТІ	504
88.	Ярова В.В., Покутній М.С. ПРОБЛЕМИ АДАПТУВАННЯ УКРАЇНИ НА РИНКУ ПРОДУКЦІЇ ТВАРИННИЦТВА	510

89.	Яців І.Б. ОСОБЛИВОСТІ МЕТОДИКИ ОЦІНКИ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОЇ ПРОДУКЦІЇ	516
90.	Гайдачук А. СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКЕ ДОРАДНИЦТВО	521
91.	Барабаш В., Шмігель А. ЕНЕРГЕТИЧНА ВЕРБА ЯК АЛЬТЕРНАТИВА СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО ВИРОЩУВАННЯ НА ПІДКАРПАТТІ	529

